

A MAI SZÉCHENYI

EREDETI SZÖVEGEK
SZÉCHENYI ISTVÁN MUNKÁIBÓL

Kiválogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

SZEKFŰ GYULA

RÉVAI KIADÁS

Copyright 1935 by Révai, Budapest

40439. — Révai-Nyomda, Budapest. (Műszaki ig.: Linzer 'M.)

ELŐSZÓ

Alig néhány éve, hogy Széchenyi István gróf irodalmi munkásságát egészében, legalább is megközelítőleg ismerjük. A világháború előtt az újabb kiadások, közöttük a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-kiadása, inkább csak a Széchenyi életében megjelent, tehát közismert művek új lenyomatására szorítkoztak, egyedül a világháború után derült ki, hogy vannak neki még teljesen ismeretlen kéziratai is. Boldogult gróf Klebelsberg Kunóé az érdem, hogy az utóbbi években megismerkedhettünk Széchenyi egész irodalmi munkásságával: ő indítá meg, mint a Magyar Történelmi Társaság elnöke a magyar történet újabkori forrásait (Fontes) kiadvállalatában az új, teljes Széchenyi-kiadást. Ennek kötetei gyors egymásutánban hozták Károlyi Árpád gondozásában a tőle felfedezett döblingi irodalmi hagyatékot, mely váratlan, nem remélt éles világosságba helyezte Széchenyit mint főt és embert; itt jelenek meg vizsota Gyula önfeláldozó munkájának eredményeképp a Naplók vastag kötetei, melyekből azelőtt csupán csak töredékek, s azok is magyar fordításban voltak ismeretesek, holott Széchenyinek egyéni németiségét ép oly lehetetlen más nyelvre fordítani, mint magyar szövegei sem fordíthatók idegenre, — mindezek a kötetek, valamint a többi kiadónak, boldogult Ferenczi Zoltánnak, Tolnai Vilmosnak, ifj. Iványi-Grünwald Bélának tudós szövegkiadásai a melléjük csatolt életrajzi és egyéb felvilágosításokkal ma már sokkal életteljesebben állítják eléink mindezen művek szerzőjét és hőst, semmint a világháború előtt.

Mindezen művek, mint mondám, tudós szövegkiadások, s bevezetéseik lapok százain át a modern történetírás követelményeinek megfelelően görgetnek adatokat, elvont gondolat-sorok fejtegetéseit, csupa olyan részletet, amit nagyközönségünk alig tudna könnyen olvasni és méltányolni. Korán felmerült tehát annak szüksége, hogy Széchenyi munkái válogatás, antológiaszerű összeállítás útján vitessenek közelebb a magyar olvasókhoz; ilyen összeállítást készített Berzeviczy Albert, azután Fekete József és Várady József, valamint egy egész kis antológiát e sorok írója. Kétségtelen, hogy e sok oldalról meg-

nyilvánuló fáradozás nem maradt eredménytelen, e az utóbbi évtizedben szemmel kísérhettük, miként nyomultak be egyes Széchenyi-gondolatok a nagyközönségbe, hogy annak köréből, adott alkalmakkor, újból felbukkanjanak. Nagy parlag, ugar, kiművelt emberfő, modor és taktika, ész és szív politikája mind gyakrabban jelentkeznek vezércikkekben, ünnepi és kortesbeszédekben, s ha gyakoriságukból lehetne ítélnünk, azt kellene hinnünk, hogy ime, ötven évvel halála után Széchenyi eszméi valósággal diadalra jutottak a nemzet életében.

Tartok tőle, hogy ez hibás következtetés volna. Nemzeti életünk még ma is sajátságos hajlammal bír arra, hogy a gondolatokat elretorizálja, az eszmékből és gyakorlati útmutatásokból jelszavakat alakítson. A magyart szeretjük reális gondolkodásúnak nevezni, de tán valóságosabb a megfigyelés, mely szerint reális dolgokat szeret elidealizálni, s ily szellemi folyamat során az életre nagyjelentőségű, gyakorlatilag használható tapasztalatokból és maximákból hús és vér nélküli frázisok desztilláltatnak, melyeket a nemzeti test ép oly kevéssé tud használni, mint ahogyan a desztillált víz sem üdíteti az emberi szervezetet. Tartok tőle, ez a folyamat ment végbe Széchenyi eszméivel is, melyeket az ő életétől és kora viszonyaitól elszakítva mint maximákat, bölcs mondásokat adtunk a közönség elé, s így lett belőlük nem új, nagy nemzeti életnek friss kovásza, hanem régi retorikának új, de csakhamar elhasznált frázisai.

A jelen kiadás megpróbálja ezt a hibát (melyért az én anthológiám is felelős) jóvátenni. Nem szándékszik Széchenyi gondolatait összegyűjteni s azokból valamiféle nemzeti értékelméletet állítani fel, amelyhez legyenek mérhetőek cselekedeteink. A legnagyobb magyar alakja szinte már elveszett a rá halmozott eszmék, gondolatok, tanítások és vallomások súlya alatt, — a feladat most nem lehet egyéb, mint kiszabadítani az elvont dolgokból, és alakját s műveit úgy állítani a közönség elé, amint azok valóban itt éltek száz évvel ezelőtt az akkori magyarok között. Mai olvasóközönségünk történeti műveltsége bizonyára elbíri a történeti. Széchenyi kendőzetlen, retorikátlan alakjának színről-színre látását, s azt a történeti légkört, melyben a ma már frázissá vókonyult Széchenyi-gondolatok valamikor a nemzet életét álkító, egészséges, merész és bátor kezdemények voltak.

Ebből a célból állítottam itt össze Széchenyi főbb műveiből lehetőleg összefüggő részleteket, melyek a reformkor problémáit, s Széchenyinek, valamint ellenfeleinek azok megoldására vonatkozó nézeteit tartalmazzák. A történeti személy és egykori légköre érzékeltetésére a naplókából is hozok válogatott részleteket, még pedig azoknak eredeti, német nyelvén. A válogatás nem volt könnyű, mert egyrészt Széchenyinnél nehéz elhatározni, melyik részt *ne* hozza az ember, másrészt pedig ép

azon szoros kapcsolatnál fogva, melyben korával és annak mindennemű életviszonyaival volt, igen gyakran túlságos hosszú magyarázatokra van szükség, hogy a mai olvasó az eredeti szövegeket megérthesse és élvezhesse.

Köszönettel tartozom volt tanítványomnak, Ember Győző dr. orsz. levéltári gyakornoknak, aki a szövegek összeolvasásában és a korrektúrákban segítségemre volt, nem kevésbé tartozom köszönettel a kiadó cégnek, mely bátran rálépett a járattalan útra: régi, eredeti szövegeket változatlanul, eredeti kútfői minőségükben adni a nagyközönség elé.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

I. ÉLETE

A Széchenyiek ősei a XVII. században a királyi Magyarországon éltek, végvári vitézek: hadnagyok, kapitányok, meg papok és szerzetesek voltak. Nemességet Széchenyi György kapott 1629-ben II. Ferdinánd királytól, áld később esztergomi érsek lett, s a család ingatlan vagyonának megalapítója. Egyik unokaöccse, Pál kalocsai érsek a Rákóczi-felkelés idején nemes törekvéssel, de hasztalan közvetített király és felkelt kurucok között; másik öccse György, végvári kapitány, 1697-ben grófi rangot nyert I. Lipóttól. A család XVIII. századi tagjai birtokaik kezelésének és katonáskodásnak éltek, Ferenc gróf, István atyja, nagyműveltségű, akkor modem gondolkodású férfi volt, aki II. József mellé állt ennek reformművében, ő alapította meg, könyvtárát a hazának ajándékozva, 1802-ben a Nemzeti Múzeumot. Felesége gróf Festetich Julianna, a Georgikont alapító Festetich Györgynek nővére volt. A házaspár birtokain és Bócsben lakott, ez utóbbi helyen született 1791 szeptember 21-én István fiuk.

Szüleitől hatalmas birtokokon, magyar mágnási rangon kívül mély vallásosságot és igen érzékeny lelki alkatot örökölt, a nevelés azonban, melybe atya és anya egyaránt személyesen is befolytak, az akkori fiatal mágnás szokványos nevelése volt. Főuramk nagy része akkor már nemcsak Magyarországhoz, hanem Bécshez és a monarchiához is tartozott, a nevelésből így többnyire hiányoztak a magyar irodalmi kultúra elemei, s ezeket Széchenyinek utóbb kellett megszereznie. 17 éves korában katona lett; mint huszár és ulánus-tiszt résztvett a Napóleon elleni háborúban, 1813-ban a lipcsei csata előkészítésében mint futár hasznos szolgálatot teljesített, amiért kapitányi rangot kapott. Többre nem is vitte a császári hadseregben, bármennyire szeretne volna is: túlságosan önálló gondolkodásával és nem egyszer excentrikus modorával nem tudott beilleszkedni az akkori katonai életbe. A napóleoni háborúk után még éveken át hányódik garnizonokban, Milánótól Debrecenig, de többnyire szabadságon van és élvezi azt a fényes és könnyelmű életet, amelyet Bécs, az udvar, a város és a magas arisztokrácia társaságai nyújtottak a fiatal mágnásoknak. Atyja már rég kiábrándult a reformokból, melyek a 90-es években majdnem forradalomba, a Martinovics-össze-

esküvésbe vitték a nemzetet, — a század elején a szentté avatott Hofbauer Kelemen bécsi szerzetes köréhez csatlakozott, e annak egyik vezetője lett. Ebben a körben Széchenyi István is megismerkedett a katolikus romantika költőivel és gondolkodóival, anélkül azonban, hogy ezek akkor vagy később is rája mélyebb hatást gyakoroltak volna. Folytatta a főúri fiatalság életét, izgalmas és egész életre szánt szerelmek tűntek fel és tűntek el életében Bécsben és olasz utazásain, járt Párizsban és Angolországban, honnan lótenyésztési ismereteket hozott haza, Bécsben ő rendezte az első lóversenyt; 1818-ban régészeti és művészeti szakértőkkel nagy olasz, görög és török utazást tett.

Mindebben még semmit sem különbözött akármely más, jobbfejta akkori fiatal főúrtól. Lelkének egyéni alapszövevei azonban magasabb rendeltetést készítettek számára ... „Széchenyi a fantázia embere volt“, rendkívül gyors felfogású, nyugtalan, soha nem pihenő gondolkodású ember, akinek váratlan eszmetársításai eleinte, a bécsi szórakozások síkján, az excentrikus, a bolondos „Steffel“ nevét szerezték meg, aki egyre kirügött a hámból, egyre újabb és újabb csínyek és szerelmek hőse lett, — de már ebben a változatos és változékony életben sem tudott kielégülni, hanem utazásain egyre művelve magát, a német, francia, olasz, angol költők és írók, majd főként angol politikusok műveinek tanulmányozásával lassanként kiemelkedett a bécsi síkból és megnyílt számára a magasabb emberi élet.

Különösen az angol élet volt rá nagy hatással. A magyar főúr bármennyire igazi nagyúr volt is, és előkelő tagja a bécsi udvari társaságnak, alá kellett magát rendelnie a még magasabb rangúaknak, s ezek, főhercegek és nem főhercegek, még emberi méltóságát is nem egyszer megsértették etikettől pártolt gögjükben, így Széchenyi Istvánnak is. Angliában legelőször azt tanulta meg, hogy a főrangúnak és rajta kívüli mindenkinek van sérthetetlen emberi méltósága, azt, hogy vannak emberi jogok, melyeket nem a francia forradalom írt köiül, hanem amiket tisztesség és becsület kíván tiszteletben tartani. Az emberi élet egyéni szabadságát ismerte meg Angolországban, a józan, beosztott, kényelmes életet, melyben mindenki eltűri a másikat és nem akarja saját képére erőszakkal átformálni. De az emberi méltóság és szabadság szemlélete mellett észrevette a feltételeket is, melyek az előbbieket lehetőségessé teszik. Sok mindent látott meg, ami a bécsi főúr és a magyar nemes előtt egykép ismeretlen maradt. Nedves és rosszul épített házak helyett megcsodálta és megszerette az angol vidéki kastélyokat, a rendet, fegyelmet, észszerűséget; azt, hogy mindenkinek vannak jogai és vannak kötelességei; azt, hogy mindenki adózik és azt, hogy Angliában nincs jobbágy, aki eltartsa az urakat, hanem mindenki maga dől-gozik, számol, kereskedik. Az ellentét ma is nagy, s ha a mai

fiatalok, akik tanulmányaik éveiben a mai Anglia észszerű életét megismerték, s utána megint, menthetetlenül visszaestek ebbe a középeurópai zűrzavarba, mindig vágyakozva tekintenek vissza a szigetorszagra — mennyivel nagyobb lehetett az ellentét száz év előtt és mennyivel mélyebb a hatás, mely Széchenyi lelkét érte angolországi útjain!

Ahhoz azonban, hogy tapasztalatait gyümölcsöztethesse, előbb meg kellett találnia az utat saját népéhez. Ez is megtörtént. A császári királyi katonatisztet nem valami parasztrómantika hazug vagy félművelt érzése kötötte össze legénységével debreceni helyőrségében; ellenkezőleg: valami folyvást eltaszítá e műveletlen, szinte állati sorsban hagyott magyar parasztok tömegétől, de egyszersmind akarátán kívül, az öntudat alatt működő közösségi erők is megmozdultak, vére vitte az elhagyott emberekhez, kiknek vadsága visszataszító volt számára. De taszítás és vonzás zavarából lassanként megülepedett a művelt ember és magyar ember gondolkodása: felismerte, hogy egy vér ezekből, felismerte, hogy ő is magyar, akinek Isten hasonlíthatatlanul több erőt, tehetséget és eszközt adott kezébe vérei felsegítésére, akinek tehát kötelessége mindazt az elmaradt „árva“ magyarság javára felhasználnia. S minél műveltebb, szabadabb és gazdagabb népeket látott Európában, annál keserűbben érezte népe szégyenletes elmaradottságát. Felismerte a magyar „parlagot“, s a felismerés pillanatában tudnia kellett, hogy ezt a parlagot ő fogja kiirtani, a magyarságot, a jobbágyágot is, ő fogja megnemesíteni.

A hazai talaj megismerése, s a külföld jobb viszonyainak megkívánása: e kettőnek egyesülése nyomán keletkeztek Széchenyi első reformtervei, először csak dús fantáziájából kipatantó merész ötletek, melyeket azonban csakhamar szigorú rendbeszedés elmélkedéseiben élete programjává avat. 1814-től, 23 éves korától fogva állandóan, napról-napra írta naplóját, melynek bejegyzéseiből látjuk, mennyire foglalkoztatta Magyarország elmaradt állapota, s mennyire meg volt győződve arról, hogy éppen neki kötelessége mindent megtennie a magyar nemzetiség emberibb kifejtésére. Főúri társaira ebben a munkában alig számíthatott, de nem azokra a magyarokra sem, akik akkor az ország ügyeit vezették, vagy az ország szószólóiként szerepeltek az országgyűléseken. A nemesi alkotmány, melyet szerettek ezerévesnek dicsőíteni, holott alapvonásait Verbőczy kovácsolta egybe a XVI. század elején, nagy veszedelmeket kikerülve, nagy támadásokat legyűrve pihent akkoriban babérain. Sem Mária Terézia keresztény-humanista jobbágyvédő reformja, sem II. Józsefnek erőszakosan centralizáló és németesítő uralma, sem a 90-es évek hazai reformfelbuzdulása nem tudták a magyar nemesi alkotmány alapelveit megváltoztatni: a jogok maradtak az uraknál, a terhek a jobbágyoknál, a társadalom továbbra is áthághatatlan falakkal körülvett osztályoknak konglomerátuma volt, melynek körében

igazi nemzeti érzés meg nem születhetett. A költők, mint Virág és Berzsenyi, nemesi haza szeretetét hirdették, a nemzet szemükben az előjogosok közössége volt, s nem volt ember, aki komolyan gondolt volna oly egységre, mely nemest és jobbágyot szervesen egybekapcsolná. A nemesi országgyűlések szívesen harsogtak ugyan a nemzet jogairól Bécs és az uralkodó felé. de nemzet alatt önmagukat, a megyei nemességet értették, s ha sikerült előjogaikat és az ország kormányzásában birtokolt, meglehetősen szűkkörű részvételüket biztosítani, ha sikerült ócska és emberiség dolgában elavult alkotmányukat „circumvallálni“, nyugodt lelkiismerettel tértek haza s élvezték a vidéki élet kellemeit, melyeket jobbágyaik munkája biztosított nekik. A napóleoni viharok után ők is, Ferenc király is nyugalmat akartak élvezni, s e közös szükséglet hozta össze a két ellentétes pólust, királyt és rendeket, a magyar alkotmány fentartásának, a reformok távoltartásának közös akaratában.

Reformoktól különben sem kellett tartani, ilyenekre ki sem gondolt, mert hiszen alig volt valaki, aki más, jobb viszonyokat alaposan ismert volna a hazaiakon kívül. Gyakorlati javaslatokra egyedül Széchenyit képesítette tapasztalata és a külföld pontos ismerete, ő pedig szétágazó terveit oly módon próbálta rendszerbe összeszedni, hogy a tötlen nyugalmi állapot helyébe újnak kívánását, a reform akaratába összpontosuló új nemzeti egységet akart léptetni, ő első sorban „központba egyesítést" kívánt, az országot széttagoló öt párt, hat vallás, tíz nemzet, 52 vármegye helyett egységes nemzeti közszellemet, melynek központja az új Budapest legyen, benne magyar intelligencia, nem osztályok szembenállásával, hanem a magyar nemzetiség öntudatában egyesítve. Különös módon, s itt a a gyakorlati angol példa ép úgy hathatott rá, mint barokk-korbéli őseinek, földszerző és okosan gazdálkodó földbirtokosoknak példája: e nemzeti központ felé oly módon akarta vezetni népét, hogy a javasolt reformok anyagi haszonnal is járjanak, s így a főurak, birtokos nemesek már önzésből is csatlakozhassanak hozzájuk. A lóverseny behozatalával „a tiszta szándéknak egyesülését" akarta elérni, de egyúttal lehetőséget nyújtani anyagi előnyökre is észszerű lótenyésztés meghonosításával. Reformgondolatait először a Hitel-ben adta elő (1830), melyben a nemesi adómentesség, a kizárólagos nemesi birtokjog, a nemes családok örökösödési jogát védő ősiség egész „elavult, roszdás systemáját" támadja meg. Kimutatja a robot haszontalan voltát és hogy az egész feudális rendszer, melyben a nemesbirtokos munka és kötelesség nélkül jobbágya munkájából ól, mást nem, csak nyomorúságos, prekárius megélhetést tud biztosítani birtokosnak és jobbágyinak egyaránt. Az ősiség megszüntetésével az ősi birtok korlátlan tulajdonává lehetne a birtokosnak, aki arra hitelt vehetne igénybe, beruházásokat eszközölhetne, a rossz patriarchális gazdálkodás helyett nyugati mintára jobban termelhetne, s így a belső fogyasztás,

általános művelődés emelkedésével fogyasztó piacot is találhatna a határok között. A Verbóczi-féle nemesi előjogok ellen harcol tehát, de nem tesz javaslatot új alkotmányi vek megvalósítására, — az ő gondolkodásában az alkotmányos reform másodrendű szerepet vitt, mert nézete szerint az első a magasabb műveltségű, s nemzeti egységbe hozott társadalom kialakítása, „a kiművelt emberiek“ minél nagyobb száma, akik azután a „polgári erényt“ valósítsák meg az egyes társadalmi osztályokban. Francia értelmű demokrácia helyett magas műveltségű, tiszta erkölcsű vezetőréteget akart, mely lelkiismereti feladatként fogja a szegény nép sorsát emberi fokra emelni.

Reformideái egészen sajátos, tisztára egyéni kifejezőmódban jelennek meg műveiben. Középpontja és legtöbbször alkalmazott képlete e frazeológiának a Nemzetiség, mely minden más kor és nép nemzetiség-fogalmától különbözik, mely egyedül felel meg a magyarság akkori szükségleteinek, így tényleges történeti szükséglet eredménye. A nemzet kialakításának feladata nem tisztán politikai kérdés, politikának és alkotmánynak jóformán semmi köze hozzá: a Nemzetiség annak feltétele, hogy a magyarok olyanok legyenek, kiknek „szívót semmi sem töltheti tökéletesen bó, mint az igazán nagy, nemes és szép“. Nemzetiség és erkölcs szoros kapcsolatban van egymással, s ez az erkölcs sem a francia forradalom önzése, sem a német nemzeti fejlődésben mindegyre érvényesülő államrezon, mely magának megenged olyant, mit másnál elítél, — Széchenyi nemzeti erkölcs a keresztény erkölcs, mely a felebaráti szereteten épül és amelynek az életben megvalósítása úgy az egyén, mint a nemzeti közösség számára a tökéletesedés lehető legmagasabb foka. „A keresztény vallással azt a hitet is átvettük, hogy a halandó virtusai és esze által mindig magasabbra emelheti magát az Istenség felő“, írta Széchenyi, nem kis mértékben saját lelki küzdelmeinek tapasztalati anyagára támaszkodva. A keresztény tökéletesedés útján, mely a világius huszártiszt életmódból is elvezetett, erős támasza volt későbbi felesége, gróf Zichy Károlyné Seilem Crescentia grófnő, akivel 1818-oan ismerkedett meg. s akit férjének 1834-ben bekövetkezett halála után a következő évben feleségül vett. Ez a hosszú ideális és reménytelennek látszó szerelem nagy hatalmat adott élete felett imádottjának, amit ez arra használt fel, hogy Széchenyit a léha társaságoktól távolartsa, másrészt nagy nemzeti útjában romantikus és vallásos eszközökkel, rábeszéléssel, buzdítással és ellenőrzéssel megerősítse. Viszont kétségtelen, hogy Seilem Crescence grófnő Széchenyi nélkül soha sem törte volna fejét sem Magyarország, sem más ország felemelésén és az emberi nem számára megmentésén, — ez a tiszta szépség Széchenyi bozontos szemöldökei és szűrös szeme szuggesztíójára vállalta a magyarság nemtője szerepét, melyet gyöngédséggel és méltósággal vitt addig, míg a házasságban Széchenyit teljesen boldoggá nem tehetette és gyermekeinek

anyja nem lett. A reform első termékeny évtizedében az Ő ideális alakja lebegett elérhetetlen távolban Széchenyi előtt, ő volt az Amphitrite, aki a szomjas sast megitatja az Akadémia címerében; mint feleség pedig, mikor már nem lelkes és lelkesítő előhaladás, hanem az elért eredmények görcsös megvédése volt férje feladata, ennek számára melegen tartotta a családi fészket, melyből ő naponta kiindult harcaira és naponta fáradtan visszatért.

Széchenyi élete 1825-től, s még inkább 1830-tól, a Hitel megjelenésétől alkotások lázában élő egyetlen nagy rohanás, melynek során írásban és szóval és nem kevésbé messzehangzó cselekedetekkel terjeszti és valósítja meg reformeszméit. Az 1825-i országgyűlésen ő volt az első, ki magyarul beszélt a főrendi tábla ülésén, 1825 november 3-án az országgyűlés egyik kerületi ülésén, régi elhatározása értelmében egy évi jövedelmét, 60.000 forintot, adományozta egy magyar tudós társaság alapítására, melynek főcélja a nyelvművelés, s mely a valóságban a Magyar Tudományos Akadémia lett. Egy évi jövedelmét korábban egy Pest és Buda közt felállítandó állandó hid építésére akarta felajánlani, de nemzetnevelési szempontból jobbnak látta, ha ennek költségei gyűjtés útján jönnek össze. A hid építésével célja volt a téli évszakban egymástól elvágott két város egyesítése, azon két városé, melyet ő már Budapestnek nevezett, e melyet ő jelölt ki a felemelt és kiművelt magyar nemzet metropolisává; emellett arra törekedett, hogy a hídon mindenki fizessen, azaz hogy a nemesi nem-adózás előjoga ily módon gyakorlatilag is megszűnjék. Országgyűlési beszédeiben a magyar nyelv érvényesítése és a jobbagység helyzetének javítása mellett emel szót, s hogy az országgyűléseken kívül, állandóan is találkozhassék a magyar értelmiség, a vezető réteg, melybe ő veszi be a polgárokat, kereskedőket, nagyiparosokat is, megalapítja 1827-ben a Nemzeti Kaszinót. Ugyanekkor tartatja meg Pesten az első lóversenyt, a következő évben kiadja művét a „Lovakról”, s megalapítja a Magyarországi Állattenyésztő Társaságot. Lófuttatások és lótenyésztés emelésének célja bevallottan gyakorlati, gazdasági, de belsejében nagy nemzetnevelő és -központosító feladatnak tekinti, amint ezt már legelső, még németnyelvű értekezésében, 1818-ban megírta: „Eze -ket az eszközöket ártatlanoknak és eléggé alkalmasoknak találom arra, hogy honfitársaimat odúikból kicsalogassam, egy helyre összegyűjtsem, s őket egymással és művelt idegenekkel megismertessem. Mialatt lórol, juhról és tehénről beszélgetek, azalatt tulajdonképpen lassan és óvatosan honfitársaim előítéleteit reszelgetem“, 1830-ban megkezdí a Dunaszabályozás előkészítését, miután Magyarország elmaradt közlekedési viszonyai közt a víziutak kiépítése látszik első szükséges lépésnek, főként az angol útjában megismert gőzgépek felhasználásával; az Aldunán leutazva meglátogatja azon hatalmakat, melyeknek jóakaratótól függ, hogy Pestről a Feketetengerig

lehesen hajón utazni: jár Konstantinápolyban és jár Belgrádban Obrenovics Miklós szerb fejedelemnél. A Hitellel ellenkező vélemények felvilágosítására megírja a Világ, s reformprogramja kifejtésére Stádium című nagy munkáit. 1832-ben udapesteni Hídegyesületet alapít; a hídvárnak érdekében és egy magyar „játékszín” felállítása mellett izgat Pest vármegye közgyűlésén, de megválasztatja magát Pest város polgárának is, s a városi képviselőtestületben is nagy szerepet visz a város szépítése, feltöltése, pesti kikötő és hajógyár alapítása érdekében. Közben József nádorral, a hazai kormány fejével is állandóan érintkezik, sőt megkísérli reformideáit Mettemichhellel, a bécsi államkancellárral is elfogadtatni, aki azonban ragaszkodik a Ferenc-féle koncepcióhoz, mely szerint a magyar rendi alkotmány változatlan fenntartása a dinasztianak és a magyarságnak egyaránt létérdeke és Széchenyi javaslatait és közeledési kísérleteit elutasítja. Közben többször jár a lótenyésztés, híd- és hajóépítés tanulmányozására Angol-, Francia- és Németországban; 1833-ban kinevezik az aldunai munkálatok kormánybiztosává, melyekben Vásárhelyi Pál mérnök lesz tanácsadója, tervezője és a munkák végrehajtója. Nem elégszik meg ez évben az aldunai sziklarobbantások megkezdésével: ellenállhatatlan vágy űzi a legelmaradottabb magyar vidék, a Tiszántúl fejlesztésére: 1833-ban az első gőzhajóval ő köt ki, a Dunántúl fia Szegeden, s nemzeti programjába veszi a Tiszaszabályozást, amelyet gyakorlati gondolkodásához híven az érdekeltek költségein akar megvalósítani, azon gazdákén, akiknek hasznuk lesz a Tisza vízöntött területeinek lecsapolásából. De régebbi vállalkozásait sem hanyagolja el: 1837-ben hetedszer, 1841-ben kilencedszer jár az Aldunán, s bár az orsovai útszakaszt költségek híján nem tudja felszabadítani, sikerül neki a gőzhajójáratokat egész Konstantinápolyig kiterjesztetni, a magyarságot a dunai hajózáshoz hozzászoktatni; gondoskodása e téren is annyira megy, hogy cikkeket ír, melyekben a drága és akkori angol kényelmet megközelítő hajókon megfelelő magaviseletre és tisztaságra neveli a magyarságot. 1837-ben megalapítja a Magyar Borismertető Társaságot, fáradozik a Pesti Hengermalom, az Első Hazai Takarékpénztár és a Kereskedelmi Bank felállításán, Sopronban 1839-ben Selyemtenyésztő Egyesületet alapít; 1841-ben sikerül a pestbudai híd ügyét annyira vinnie, hogy a Lánchíd alapkövét leteszik, — a híd építője Ádáha Clark angol mérnök, akit ő még a Dunaszabályozás munkálataira hozott magával Angliából; a tervet Tierney William Clark készítette. A negyvenes években Duna—Tiszacsatoma, balatoni gőzhajózás terveivel foglalkozik, de leginkább a „Tiszavölgy rendezésével“, a tiszai érdekeltségeket társulatokba tömöríti; 1845-ben a helytartótanács kebelében a közlekedési ügyosztályt veszi át, kidolgozza az ország vasutainak tervét, megvalósítja a balatoni gőzhajózást, megnyitja az első vasútvonalakat, 1847-ben a

pest-szolnoki vasutat, tanulmányozza a Felső-Tiszának és Szamosnak a hajózhatóságát.

Ezek reformprogramjának gyakorlati megvalósításai, melyeket szakértők segítségével, köztük Vásárhelyi mellett utóbb Kovács Lajossal együtt végzett, de a vezetés és a gondolatok kitermelése mindig az ő feladata maradt. Komolyabb gondolkodású arisztokrata társaival csak egyes dolgokban mehetett együtt, így gr. Hunyady Józseffel, gr. Károlyi Györgygyel különösen a lótenyésztés dolgában, ez utóbbival *együtt* fogadta meg egy külföldi útjában, hogy Magyarország felemelésére szentelik mindketten egész életüket. Teljes megértést csak báró Wesselényi Miklóstól, e nála néhány évvel ifjabb lelkes titántól várhatott, akit még 1822-i nagy külföldi útján beavatott nemzetnevelő terveibe. A Wesselényihez fűző kapcsok a barátság közegeén át ép oly regényes természetűek voltak, mint a Orescentiához fűződők a szerelem közegeében; vele és Esterházy Mihály gróffal valóságos szövetséget köt, hogy egymást és önmagukat a tökéletesedés útjára fogják vezetni. De már a 30-as években fel kellett ismernie, hogy Wesselényit szenvedélyes temperamentuma miatt nem tarthatja az Ész útján maga mellett, — Wesselényi csakhamar átállott Kossuthhoz, s Széchenyinek sorsa mindvégig az maradt, ami kezdettől fogva volt: önmaga lelkéből csiholni ki a nemzetreformot, s azt saját erejére támaszkodva valósítani meg. Egyedüllet, kudarc, szegény esetén géniusza megkérdezte: „Hát törődöl ezzel, Istvánom“, s ő felelte: „Nem törődöm vele, uram!“ — Dolgozott egyedül és önérzettel, s beírta naplójába: „Lenyesik szárnyaimat, lábaimon járok, levágják lábaimat, kezeimen fogok jární, s ha ezeket is kiszakítják, hason fogok mászni: csak használhassak!“

Széchenyi reformmunkája, a fenti felsorolásból is láthatóan, olyan terekre irányult, melyeken az országgyűlés és a kormány közreműködése nélkül, tisztán közéleti munkával is sikerek kecsegtettek. Nagy műveiben, főként a Stádiumban, reformjavaslatait egészükben körvonalazva, sok oly tárgyat érint a jobbágy helyzetével és a nemesi adózás áttörésével kapcsolatban, amikhez a rendek és kormány hozzájárulása rendes országgyűlési, dietális tárgyalás során, szükséges lett volna. Az országgyűlések azonban, melyeken a reform hívei folyvást kisebbségben voltak, bár reformországgyűléseknek nevezetnek történetírásunkban, igen kis mértékben hajlottak Széchenyi reformjai felé, s például az 1836. évi újabb rendezése az úrbéri viszonyoknak, semmikép sem közelítő meg Széchenyinek emberies felfogását. A magyar politikai világ emberei részben még ragaszkodtak a régi előjogokhoz, részben pedig, a fiatalabbak, hívei voltak ugyan Széchenyi reformeszméinek, de egész gondolkozásukat két oly eredő határozta meg, mely idegen volt Széchenyi egyéniségétől. A fiatalság a francia forradalom liberális eszmeköréből táplálkozott, s bár ennek az eszmékőnek

humanisztikus következéseit is hajlandó volt levonni, ami annyit jelentett volna, hogy a Verbőczy-féle előjogos alkotmány helyébe az egyenlőség elveit hozza be, ezzel a munkával nem sietett, s helyette annál hevesebben követelte közjogi téren a szabadság, tehát a nemzeti önrendelkezés megvalósítását a bécsi kormány abszolutizmusával szemben. Bár az első téren vállalva dolgozhatott volna Széchenyivel, aki nem forradalmi-liberális, de keresztény-humanisztikus gondolkodásával jutott el a jobbagyfelszabadítás követeléséhez, a kiindulási pont mégis annyira különböző volt, a doktrinór ifjúság oly kevéssé tudta Széchenyi valláserkölcsei Nemzetiség-fogalmát megérteni, s Széchenyi annyira ellensége volt minden doktrinór teóriának, s így különösen a nagyhangú forradalmi ideológiának, hogy közte és az ifjúság között már akkor is nagy volt az ellentét, mikor a fiatalok még a reform atyját ünnepelték benne. A másik ponton, a bécsi kormány elleni közjogi harcban pedig Széchenyi valósággal ellenlábasaikat látta az országgyűlések liberális fiatalságában. A magyar nemzetiség kifejlését egyedül békés viszonyok közt, s a kormánnyal egyetértésben tudta elképzelni, s bármennyire fiatal óriást látott is a magyar nemzetben, melynek múltja nem volt, de annál szebb, nagyobb, emberibb jövője lesz, pillantását nem homályosítja el a szeretet, s egy pillanatig sem hitte, hogy a magyarság elég erős lenne két folyamat egyiaőben való átélésére: belül megújnodni a reformmunka során, s kifelé az uralkodóházzal és Ausztriával szemben elérni az állami önállóság azon teljes mértékét, mellyel szerencsésebb múltú és szilárdabb konszisztenciájú népek, mint a franciák, angolok már régóta megszakítatlanul bírtak, önbizalma, hogy Isten segítségével elvégezheti a magyarság erkölcsi és nemzeti felemelését, optimizmusa, melyet tízéves reformmunkájának látható eredményei tápláltak, mind egyszerre összeesett, magába roskadt, ha arra gondolt, hogy tűmőv és meggondolatlan, kihívó magaviselet olyan útra viszi a magyarságot, ahol belső átalakulásának, végleges megerősödésének befejezte előtt kell megharcolnia a nagy harcot Ausztriával s ennek az egész kontinenstől támogatott erőivel. A gondolat maga elég volt arra, hogy Széchenyi alkotókedve egy pillanat alatt lelohadjon, egészséges színe halaványra forduljon, szép jövő helyett a nemzethalál árnya emelkedjék fel szeméi előtt, hiszen a kis magyarság harca a dinasztiaival, az ennek kezében levő Ausztriával és a nem magyar nemzetiségekkel egyebet nem, mint csak nemzethalált jelenthetett. A reform atyja előtt nem volt kétséges, hogy magát a reformmunkát is meg kell állítani, ha tovább folytatása közelebb hozná a nemzetet az egyenlőtlen és kimenetében nem kétséges küzdelemhez.

Ez a pillanat következett be, amikor Kossuth Lajos megkezdte 1841-ben a Pesti Hírlap szerkesztését és annak hasábjain vezércikkjei írását. Kossuth kezdettől fogva a politikai

tevékenység azon területén szerezte országos hírnevét, amelyet Széchenyi a békés reformra veszedelmesnek tartott. A kormány ellen fordult Wesselényivel lépett közeli kapcsolatba, a Lovassy László és ifjú társai pórétől felizgatott hangulatú vármegyék határozatait terjesztette a Törvényhatósági Tudósításokban, s mikor emiatt 1837-ben elfogták és mint királyi parancsnak ellenszegülőt négy évi várfogságra Ítélték, az ellenzéki ifjúságnak valóságos vezére lett. Romantikus, gyakran egyenesen szépirodalmi színezetű vezércikkeinek radikalizmusával még inkább magához láncolta a liberális köröket, s amikor Széchenyi nagy súlyt tulajdonított szavának és meg volt győződve, hogy Kossuth a nemzet nem kis részét fogja radikális útján magával ragadni, akkor egyáltalában nem becsülte túl az ő tényleges befolyását. A Pesti Hírlap vezércikkei a reformok tartalmát illetőleg semmiben sem foglaltak magukban többet, mint amit már korábbi műveiben Széchenyi kifejtett, s Széchenyinek igaza volt, mikor a köztük levő különbséget „modor és taktika” kérdésének minősítette. Míg ő mindenkor szorososan kerülte a kormány elleni állásfoglalást, s ha korábbi műveiben nem egyszer élesen támadta is a nemesi, s főként a főnemesi társadalmi osztály önzését, mégis mindenkor tekintettel volt ezek léte-dekeire, s a jobbgát helyzetének javítását nem képzelte el úgy, hogy abból a földesúri társadalom romlása következzen. A döntő eltérés közöttük olykóp fogalmazható meg, hogy Széchenyi a magyar társadalom békéjének megóvása mellett, s a bécsi kormány beleegyezésével törekedett reformjai megvalósítására, holott Kossuthnak nemcsak hogy nehezére nem esett volna, de egyenesen szívesen tette volna, ha a reformokat a kormány ellenére valósíthatja meg, — a társadalmi békét hasonlóképpen gondolkodás nélkül feláldozta volna, aminthogy a Pesti Hírlapban meg is írta, a mágnásokra, mint irreform gátlóira célozva, hogy a nemzet rendeltetése teljesülni fog „velők és általok, ha nekik tetszik; nélkülük, sőt ellenök, ha kell”. Kossuthtól származik az a felfogás, mely szerint „Széchenyi vagyonság útján akar vezetni közszabadságra, Wesselényi pedig a közszabadság útján vagyonságra”, amely szavak valójukban nem is annyira Wesselényi, hanem Kossuth saját politikáját jellemezték, — nem a valóságban, hanem az ő felfogása szerint, mert ez a sokszor hangoztatott, s immár köz-hellyé vált különbség teljességgel külsőleges: Széchenyijigazában nem félt attól, ha a közszabadság megszerzése utángyapodnék anyagilag is a magyarság, hanem ezt a sorrendet megvalósíthatatlannak, s egyenesen veszedelmesnek tartotta. Tömegeiben még öntudatra nem ébredt nemzet nem hívhatja ki büntetlen maga ellen az óriási erőforrásokkal rendelkező dinasztia, annál kevésbé, mert hiszen Kossuth „modora és taktikája”, mellyel belevetette magát a közszabadságok érdekében a küzdelembe, a dinasztia és annak bécsi kormányán kívül az országban élő nem magyar nemzetiségeket is fegyverbe

volt állítandó a magyarság ellen. Amint az Ausztriával fennálló, s lényegükben dinasztikus kapcsolatok dolgában is fiatalosan könnyelműnek és a nehézségeket félreismerő optimiztának tartotta őt Széchenyi, hasonlóképpen ítélte meg nemzetiségi politikáját is. Kossuth igen egyszerű eszközökkel, néptanítókkal, iskolákkal, jutalomtételekkel vélte a nem-magyar nemzetiségű hazai lakosságot magyarrá tenni, s erre célzó agitációjában Széchenyi nézete szerint nemcsak túlságos optimizmust, hanem a nemzetiség oly külső felfogását árulta el, amely Széchenyinek erkölcsileg, sőt vallásilag elmélyült nemzetfelfogásától nagyon is különbözött.

A Széchenyi-Kossuth ellentét tehát nem esetleges vagy külsőleges volt, sem pedig olyan, melyen siránkozni lehetne olyképpen, mintha magyar átok volna, hogy nagyjaink nem tudnak egymással megférni. Kossuth, aki alulról jött, s akinek minden új pozícióját nehéz, kiszámított politikai munkával kellett meghódítania, eleinte kísérleteket tett Széchenyi megnyerésére, sőt utóbb is, mikor már tisztában volt az együtt-haladás lehetetlenségével, időnként meghajolt a reform atyja előtt — ilyen pillanatnyi bókja volt Széchenyi számára, mikor őt a legnagyobb magyarnak nevezte. De Széchenyi túlsókat gondolkodott, éjjel-nappal, éveken és évtizedeken át, reformján és annak megvalósítási lehetőségein, semhogy ellenfelének bókjai és közeledési kísérletei megvesztegették, vagy pillantását elhomályosíthatták volna. Kossuth hatalmas tehetsége felhasználható lett volna — s ezt ajánlta is Bécsben — ha a kormány erre képes lett volna; ha azonban Kossuthnak akciószabadság engedtetik, akkor nem lehet kétség: ő fel fogja idézni mindazon összeütközéseket, melyekben a kis magyar cserép összeütődik a nagy vasfazekakkal; azaz Kossuth szabad, korlátlan publicisztikai és politikai működése a reformnak, s vele esetleg Magyarországnak halálát jelenti.

Széchenyi ezt a döbbenetesen logikus gondolatsort kialakítván magában — s naplóiban számtalanszor feljegyezve — nem tehetett egyebet, ha szívéhez nőtt reformját meg akarta védeni, mint ellenfelét megtámadni, s támadásával veszedelmes irányból eltéríteni, de legalább is hatását a hazafias tömegekben paralizálni. Habozás nélkül elébe vetette magát a népszerűség diadalkocsijának, mely ekkor már ellenfelét hordozta, s a Pesti Hírlap megindulása után folyvást új és új vitairatokat készített: az 1841-i Kelet Népétől elkezdve, hírlapi cikkek nagy tömegén át egész az 1847-ben megjelent Politikai Programtörödékekig. Be kell vallanunk, csekély eredménnyel: a liberális reformmozgalom megállítása sokkal kevésbé sikerült neki, mint egy évtizeddel előbb a reform megindítása. Nyugodt természetű, mérsékelt gondolkodók, mint Deák Ferenc, báró Eötvös József, Vörösmarty Mihály is többé kevésbé Kossuthnak adtak igazat, s nem voltak hajlandók őt forradalomcsinálás, nemzetrontó szélső politika embereként elítélni. Abban

kétségtelenül igazuk volt, hogy Kossuth nem gondolt forradalomra, nem keresett érintkezést a jobbsággal, s publicisztikai működésében kizárólag a műveltebb nemességre támaszkodott, melynek legcsekélyebb érdeke sem kívánta a forradalmi átalakulást. Hiszen Kossuth még 1848 márciusában is oly távol állott a forradalmi gondolkodástól, hogy ennek akkori képviselőivel, Petőfivel és pesti társaival szemben barátságatlan eréllyel lépett fel.

A nemzeti fejlődés egész vonalát vizsgálva, még sem tagadhatjuk meg Széchenytől a szinte prófétai éleslátást. A bécsi kormány kétségtelenül már 48-at megelőzően is sok és súlyos hibát követett el, s a reform békés kifejlésének ő volt egyik, tán legnagyobb akadálya; a kormány számlájára kell írunk a kisnemességnek a nem-adózunk kortesjelszavával fellázítását, minek, tudjuk, következménye lön előbb Kölcsenyek, majd Deáknak az országgyűlésről elmaradása. A kormány élén álló öregek, itthon József főherceg, Bécsben Metternich és Kollowrat, nem rendelkeztek többé az új időktől megkívánt rugalmassággal, s túlságos sokáig ragaszkodtak Ferenc császár felfogásához, a szentszövetség korának jellegzetes termékéhez: az avita constitutio, ősi alkotmány csorbíthatlan fentartása nemzetnek és dinasztianak egyformán közös érdeke! A műveletlen köznemességre, s a főnemesség maradi rétegére támaszkodva túlságos lassan engedtek teret az eredetileg Széchenytől javasolt jobbagyfelszabadító törvényhozásnak, amiáltal a liberális ellenzék malmára hajtották a vizet. Csak 1844-ben történt meg a fordulat, mely ha előbb jön, Széchenyi reformterve békés úton tán megvalósulhat: a király ekkor bírta rá a magyar és erdélyi kancellária vezetését, tehát a hazai kormányt azon főrangú fiatalokra, kiket konzervatív reformereknek nevezhetünk, s akik ha nem vették is át Széchenyi egész programját, s ha azt nem tudták is oly emelkedett nemzeti szellemmel magukévá tenni, mégis az ő tanítványai is voltak, s hozzá hasonlóan Béccsel egyetértésben képzelték el Magyarországnak belső átalakulását. Gróf Apponyi György, Dessewffy Emil, báró Jósika Samu ily törekvéseit azonban a liberális ellenzék paralizálta, melynek létalapjai semmisültek volna még, ha a reformot nem ő kényszeríti ki, hanem a kormány önkényt valósítja meg. Még 48 előestéjén is elég homályos körvonalakkal állott az egyesült ellenzék szemei előtt a társadalmi reform, s erre vonatkozó programjuk alig egyéb, mint Széchenyi két évtizedes követeléseinek egyszerű összefoglalása, — de annál nagyobb súlyt helyeznek a közjogi programra, melyben a Bécs-től függetlenített magyar államiság kiépítése a főkövetelmény. S hogy az elkövetkező parlamenti harcokban is ép erre esett a súly, s hogy a békés társadalmi reformot sürgető mérsékelt ellenzéknek a hasonlóképp reformbarát kormánnyal való együttműködése mindegyre meghiúsult, ez kétségtelenül Kossuth munkája volt. 1844-től egész az 1848-i februáriusi francia for-

radalom kitöréséig elhúzódott Magyarország reformja, leginkább azért, mert a Kossuthra hallgató radikálisabb kisebbség a közjogi átalakulást tartá fontosabbnak, azt helyezte előre, s így a monarchia és dinasztia érdekeit érintve a békés reform helyett közjogi harcot szült. Széchenyi ezt előre látta; ő nem tévedett Kossuth politikai irányának megítélésében: hogy az utolsó három év nem hozta meg reformgyümölcseit, s azokat a februári és a bécsi márciusi forradalom hatására még mindig többé-kevésbbő éretlenül, s erőszakkal kellett leszakasztani, ezt Széchenyi — azt hiszem — a tényállást felismerve tulajdonítá Kossuth működésének.

Az 1848. évi áprilisi törvények értelmében kinevezett „független magyar minisztériumnak“ Széchenyi is tagja lett, míg néhány havi küzködés után a döblingi elmegyógyintézet be nem fogadta lakójának. Útját e néhány hó alatt nem nehéz megértenünk. Idézem arcának leírását báró Kemény Zsigmondtól, aki őt személye szerint többször megfigyelte: „Az ő arca az erő és szakadozottság küzdelmeinek típusa; egy romantikus arc sötét alapokon; a komor és unatkozó vonalakból kitörő szilaj és féktelen cselekvényességnek, a misanthropiának és emberszeretetnek, az ábrándnak és hidegségnek olvadáka; arc, mely a nagy elszánások és kicsinyes gondok, a mély tervek és apró impressziók kópét élesen visszatükrözi; arc, mely a lélekkel telegráfi és szakadatlan összeköttetésben áll, mely mindig beírva van, mely mindig olvastat magáról a ránózókkal igaz vagy csinált érzéseket, míg a többi emberek arca csak a kivételes állapotokban szokott a lélek könyvévé, az eszmék bolt-kirakásává és a képzelem oly magikai lámpájává válni, mely a belső, mely az elrejtett képek árnyait felveti, hogy kívülről láthatók legyenek“. Ennek a külsőleg is érzékelhető, az értelmes szemlélőt annyira lebilincselő nyugtalanságnak, a benyomásokra folytonos reagálásnak, mely a külső világ jelenségeit fokozott készséggel bocsátja önmagához, s azok hatása alatt saját belsejében folyvást új és új, nyugtalanító mozgalmakat szül, ennek a nagy költőtől és lölekismerőtől megrajzolt lelki képnek tudományos megfogalmazását adja ehnekórtaüünk mestere, Schaffer Károly, amikor „Széchenyi lelkivilágának lényegét gondolkodásának merészségében, eszmetársításainak rendkívüli gazdagságában és könnyedségében, vagyis túltengő képzelőerejében“ látja; szerinte őt „sohasem szállta meg egy elemi depresszió vagy hypománia, hanem sokkal inkább az ötletek árja, a merész eszmék. Széchenyiben sohasem a hangulat szabta meg a cselekvés lendületét, illetőleg szárnyai szegését, hanem mindenkor a felmerült eszmék...“ Azok az eszmék, melyek 48 tavaszának és nyarának zűrzavaros tényeiből keletkeztek, ezek hajtották ezt a rendkívül fogékony, erős fantáziájú értelmet az örületbe.

A magyarságot fenyegető veszedelmek, melyektől évek óta tartott, mind feltámadtak ebben a néhány hónapban, mind

egyszerre rohanták meg a magyarságot, mely Petőfi szerint is egyedül állott csapzott hajával a viharban, de megrohanták Széchenyit is, aki lelkének egész abnormis fogékonyságával nem a saját sorsát érintő tényekre, hanem a magyarság sorsát alakítókra reagált. Könnyen érthető, hogy mindezek a tények vigasztalan egyhangúsággal egy irányba igazították lelki életét, a sötét kétségbeesés, reménytelenség felé. A 48-as törvények tudvalevőleg éppen a Habsburg-monarchia többi részéhez való kapcsolataink pontos meghatározását mulasztották el, minek következtében a Batthyány-kormány nehézségei a hivatalbalépéstől kezdve folyvást ijesztően szaporodtak. A bécsi kormánykörök Metternich távozása után lassanként magukhoz térve, a közös uralkodónak és közös védelemnek a magyar *pragmatica sancti*óban is kimondott szükségét használták fel más tereken is a közösség fenntartására, azaz a Batthyány-minisztérium függetlenségének Bécs javára való korlátozására. A magyar pénzügyminisztérium hatáskörének tényleges kialakítása, a vámhivatalokkal, s egyéb, addig a bécsi udvari kamara hatósága alá tartozó hivatalokkal együtt, a magyar pénzverés dolga, a szardíniái háborúval és a lombardiai olasz elkeléssel kapcsolatban Magyarország törvényes kötelezettsége az ausztriai területek megvédésére is: mindezek újabb és újabb kríziseket jelentettek a Batthyány-kormány életében, de egyúttal Széchenyi lelki életében is. S amint a politikában Kossuth, a pénzügyminiszter volt az, aki egyedül a nemzeti önvédelemre gondolva a kormány hatáskörét kiterjesztette oly kezelési ágakra is, melyekbe 300 óv óta tényleges beleszólása a bécsi kormánynak, — amint Ő volt az, aki ezekről a valósággal közös ügyekről sem előzetesen, sem utólag nem volt hajlandó tárgyalni, — s végül ő volt az, aki a magyar törvényben is kimondott közös védelem elvét megtagadva, a Batthyány-minisztériumot megakadályozta az olaszok ellen segély nyújtásában, s mint a kormány parlamenti szószólója a monarchiával háborúban álló olaszokat egyenesen megnyugtatta és felbátorította: ezzel a működésével egyúttal Széchenyi lelki életében is végkép feldúlta a nyugalmat és megdöntötte az egyensúlyt. Széchenyi régi szorongásai és jóslatai igazolódtak most: Kossuth volt az, aki modorával és taktikájával hozzájárult Bécsben a magyargyűlölő irány uralomra jutásához, s miután Széchenyi 48-ban is, mint korábban, a magyarság végveszedelmét látta a dinasztiával és Ausztriával ujj húzásban, Kossuth minden egyes politikai lépésében a pusztulás démonának, a „Romistennek“ működése döbbsentette meg. Vegyük hozzá a belpolitikai helyzet bonyolódását: a társadalmi átalakulás nyugodt menetét fenyegető veszedelmeket, minőknek hírei, parasztlázadásról, zsidóüldözésről, állandóan érkeztek Pestre, valamint az országban élő népfajoknak a magyarságtól eltávolodását, amiben Kossuth „modorának“ szintén volt, ha nem is nagy része, — mindez Széchenyi fogékony lelkére egy-

mást követő súlyos pörölycsapásokként zúdult alá, egész élete munkáját látta „füstbe menni“. abba a füstbe, mely az Ausztriától és a felizgatott nemzetiségektől együttesen felgyújtott Magyarország lángjaiból száll fölfelé ... az Égnek bosszúért annak fejére, aki mindezt okozá! Naplóiból ma már vérfagyasztó bizonyossággal végigkísérhetjük kórképének kialakulását: a minisztérium minden egyes végre nem hajtható békés határozata, Kossuth védelmi intézkedése, a hozzá csatlakozó radikálisok hetvenkedése és izgatásai, Bécs magyarelleses kurzusa, a rácok, horvátok fegyverkezései, minden ily tény tüstént lelki reakciót váltott ki benne, s ha reggel jókedvűen, bizakodóan kelt fel, egyetlen ily tény visszadobta a fekete kétségbeesésbe. Közömbös külső alatt remegő szívvel vizsgálja Kossuth magatartását, mert meg van győződve, hogy ha Kossuth magától nem áll meg a démoni úton, nincs hatalom, mely a nemzetet a sírtól visszatarthassa. Egyszer feltűnés nélkül megtapintja a pénzügyminiszter ütőerét és kétségbeesve állapítja meg, hogy nincs láza: Kossuth tehát egészséges állapotban, lelki nyugalommal korbácsolja fel a hidrákat, melyek Magyarországot meg fogják fojtani! Mert az iránt nincs kétsége Széchenyinek, hogy a kettős fronton, Ausztriával és bent a nemzetiségekkel szemben, a magyarság sorsa csak elvörzés lehet. A naponta lesújtó új és új csapások között töri fejét azon, ki felelős e szörnyű jövőért, ki az, aki ráhelyezte a magyarságot az útra, melyen el fog pusztulni, — s így jön rá arra, hogy a forradalom a reformból, az ő reformjából születik, s mindezért senki más, egyedül ő, a legnagyobb magyar, a reform atyja felelős. Ez a rögeszme naponként új táplálékot nyer, egyrészt olyanok részéről, akik a márciusi hangulatban őt dicsőítik, mint a nemzet tavaszának első megindítóját, másrészt azon konzervatív mágnások és grófnők szemrehányásaiból, akik viszont a forradalomért, a bekövetkező pusztulásért teszik felelőssé reformmunkásságát. Naplói megmutatják, hogy ily beszélgetések, a bécsi hírek, a minisztertanács izgatott tárgyalásai, a polgárság és katonaság, magyarok és horvátok közti összeütközések hírei, egy-egy nap nyolc-tíz esemény egyszerre mint veri le őt lábáról, hogy éjszaka álmatlanul vergődjék mardosó önvádjai közt. Széchenyi önbizalma megsemmisült e napokban, szinte mindennapos a naplóbejegyzés: „Kein Hoffnungsstrahl“, nincs többé reménység sem a haza számára, sem öneki, aki a hazának ezt a katasztrófáját okozta akkor régen, amikor a Hitelt megírta ...

Augusztus utolsó napjaiban a forradalmi tények meg sokasodásával önvádjai is már szinte elborították; ellenük gyónásokkal lelki atyjánál is hiába keresett védelmet; lelki alaptermészete, melyet a szakemberek „deséquilibré“-nek is neveznek, nem tudta tovább fenntartani az egyensúlyt, szeptember 4-ön pisztolyhoz nyúl, hogy öngyilkos legyen, a minisztertanács szabadságolja, hogy gyógyíttassa magát, de az önvád elhatalmasodik rajta: „Ember még nagyobb zavart e

világba nem hozott, mint én. Oh Isten, könyörülj rajtam“ — ezzel az utolsó bejegyzéssel megszűnik az öntudat ellenállása és bekövetkezik a lelki betegség, szakkifejezéssel az „amentia“. Orvosával, öngyilkossági kísérlet után, a döblingi elmegyógyintézetbe érkezik meg.

1848 szeptember 4-étől 1856-ig Széchenyi Döblingben lelki beteg volt; az első hónapokban az amentia kórtünetei jelentkeztek nála: érzéksalódásai voltak, tisztátlanul viselkedett, futó téveszméi voltak. Ezeknél azonban pozitív alap gyanánt még mindig a reform és személye közötti végzetes kapcsolat szerepelt. Mindaz, amit két évtizeden át a hazáért tett, összes írásművei, beszédei és cselekedetei csak arra szolgálnak most beteg lelkének, hogy miattuk jövőjét, életét, üdvét elveszítse, mert mindez az ördög műve volt, ő maga pedig húsz éves kora óta kigyó, az ördög eszköze. Jellemző, hogy csak az elmebeteg Széchenyi fejében születhetett meg a gondolat, hogy nem volt szükség a reformra, hogy Magyarország nem volt beteg, hanem egészséges, fejlődése jó utakon haladt és a legszebb jövővel kecsegtetett, míg meg nem jelent ő, az Apokalypsis nagy bestiája, az Antikrisztus, aki pusztá hiúságból vetette ki a nagy jövő biztos és békés útjából nemzetét! Könyveit hazafias frázisaival együtt az ördög diktálta neki, ő volt az, aki a felesleges és szükségtelen reformot megindítá — hiszen a magyar egy drágakő, a tökéletesség mintaképe — ő volt a forradalom okozója, ő csábítá el Kossuthot, „egy végtelenül nemes embert“ a forradalom útjára, ő Latour, Lamberg, Zichy Ödön gyilkosa, ő, aki magánéletében is minden bűnnek, erkölcstelenségnek, szeretetlenségnek, részegségnek megrögzött bűnözője, aki feleségét és gyermekeit nem szerette, de nem egyszer halálnak szánta, aki mindenkit megcsalt, Petőfi anyját is, hiszen Petőfi, a forradalom szimbóluma, az ő fia!

Az elmegyógyászati kezelés lassanként megszüntette a kóros tüneteket, öntudata visszatért a betegnek, aki azonban egyelőre még csak a legközelebbi és legáltalánosabb benyomásokra reagál. Lelkibetegségében írásdüh fogta el, s most, gyógyultan, 1856-tól kezdve is folyton ír, először egy általánosságokban moralizáló értekezést a szeretetről és szerelemről, azután elsőszülött fia, Béla számára egy oktató iratot, melyben már az erkölcsi útbaigazítások fiának konkrét tetteiből, apró hibáiból és ballépéseiből következnek, — ezek már hatottak lelkére és megindították gondolatait, még pedig mint korábban is: első sorban fantáziáját. A hatalmas agyvelő újra termel, s termelésében mind több a politikum, bizonyságaul annak, hogy visszatért a régi érdeklődési körbe. Az abszolutisztikus kormányt illető vágások eleinte csak általános nemzetnevelő, és moralizáló szövegekben vendégként jelentkeznek, mint önismeret című művében, utóbb azonban az elméleti részek háttérbe kerülnek, s a meggyógyult Széchenyi elé, amint

ez másként nem is lehetett, újból odaáll az örök magyar probléma. Nem többé a reform vonalán: a reformot elsöpörte a forradalom, s ezt az abszolutizmus. Az újra eszmélő Széchenyi borzadályal veszi tudomásul 49 vértételeit, a magyarság letiprását, elnyomását, a bűnt, a bukást és a büntetést, mellyel Ferenc József és bécsi kormánya oly régóta és oly szigorúan sújtja a magyar népet. 1857-től kezdve haláláig ez az egyetlen probléma foglalkoztatja: a magyarság brutális elnyomást szenved, s ettől meg kell mentenie, ha pedig erre nincs elég ereje, legalább meg kell bosszulnia. A döblingi remete először csak önmagának írja az ívlapok százait, s azokon magyar nyelven még soha nem hallott keserű iróniával szinte halálra sebezi a bécsi kormányt, s első sorban annak legnagyobb befolyású tagját, Bach belügyminisztert. Véget nem érő, páratlanul groteszk dialógusban megbeszélgeti Ferenc Józseffel, a magát nem koronáztató császárral és Bachhal az abszolutizmus összes bűneit, ügyetlenségeit, képtelen rendeleteit Magyarországon, miközben nemcsak Bach tűnik fel megvetéseméltó gyáva intrikusnak, tehetetlen politikusnak, vérszomjas majomnak, hanem Ferenc József személye is kénytelen keserű támadásokat, nem egyszer megaláztatást elszenvedni attól a Széchenyitől, aki korábban a dinasztianak örök lovagias alattvalója volt. De alkotmányos érzéke különbséget tud tenni a császár között, aki nem koronáztatja magát magyar királlyá, s aki tanácsosai bosszúérzésének még szinte tíz évvel a forradalom után sem akar korlátot szabni, s azon ifjú fejedelem között, aki ha felismerné tennivalóját s kibékülve a nemzettel megkoronáztatná magát, az öreg Széchenyi ugyanoly lojális hűségére számíthat, mint elődje a magyar trónon. B'ármily brutális gúnyirat is ez a munka Ferenc Józsefre és abszolutisztikus kormányrendszerére, kétségtelen, hogy megírásakor Széchenyi Deák Ferenc politikáját vallotta: elutasítani az abszolút uralkodót és módszerét, de ősi alattvalói hűséggel, a *pragmatica sanctio* értelmében hódolni a törvényes magyar király előtt.

Ezt a „Nagy magyar szatírá“, aminek Károlyi Árpád, felfedezője és kiadója nevezte el, 1857 végéig írta, amikor tudomást vett egy, Bach miniszter megbízásából írt németnyelvű félhivatalos iratról, a „Rückbück“-ről, mely Bach rendszerének nagyszerű eredményeit hirdette a világ előtt. Széchenyi ezt a füzetet újabb támadásnak tekinti a magyarság ellen s egyúttal alkalomnak, hogy népe elnyomóin megbosszulja magát. A Nagy magyar szatíra munkaanyagából összeállító tehát német könyvét, a *Blick*-et, kihagyván egyrészt az uralkodó személyét legsúlyosabban érintő részeket, másrészt sok-sok anekdotát is, saját élettapasztalatának legkülönbözőbb lecsapódásait, melyek pedig oly egyénivé és élvezetessé tették magyar munkáját. A döblingi Széchenyi öregség felé haladó ember volt, alá szokatlanul tartalmas, élményekkel, ember-

ismerettel telt életre tekintett vissza, s akinek döblingi kéziratait ép a bennük megnyilatkozó rendkívüli életbölcse, saját élményszerű történet és anekdóta teszi lebilincselő olvasmánnyá. Talán a leggazdagabb magyar életnek minden gyakorlati bölcsesége bele van sűrítve e munkákba, s ez az öregkori derős életbölcse hiányzik a Blick-ből, mely elsősorban politikai mű és célja is kizárólag politikai.

Ezt a célját el is érte a döblingi remete. Ausztria az 1859-i olasz háborúban elvesztette Lombardiát, kiderült az abszolutisztikus monarchia belső gyöngesége, minek következtetéséül halaszthatatlanná vált a rendszerváltozás, azaz Bach bukása. Úgy látszik, a Londonban névtelenül kinyomatott Blick, a monarchiába becsempészett „sárga könyv“ hatása is hozzájárult ahhoz, hogy a császár megvált uralkodása első korszakának e rossz szellemétől. Az új kormány külügyminisztere, Rechberg gróf, a kibontakozás útjait keresve, összeköttetésbe lépett a konzervatív magyar mágnásokkal, akik 48-ban a forradalom ellenesei voltak, most pedig a régi magyar alkotmányt és Magyarország önállóságát követelték. Miután nem volt titok hogy Széchenyi élénk összeköttetést tartott fenn e magyar politikusokkal — igen sok látogatója volt, köztük Deák Ferenc is, — Rechberg hozzá is elment elmegyógyintézeti lakására. A találkozásnak eredménye nem lett, de Széchenyi ennek hatása alatt ismét belebocsátkozott az aktív politikába, barátjai útján befolyást próbált gyakorolni a bécsi kormánykörökre s egyúttal Ignotus álnéven cikkeket küldött a londoni Times-nek, melyekben a bécsi abszolutizmust kérlelhetetlenül csúszásra vetkőztette, egyúttal Kossuth antidinasztikus beszédei ellen is polemizált s a monarchia életképességét Magyarország kielégítésétől tette függővé. Széchenyi 1859 végén egy darabig optimista lelkesedéssel dolgozott oly kormányfelfogás kialakításán, mely lehetővé teszi a magyar alkotmány helyreállítását; egyéb munkák mellett kiadta a császárhoz intézett „Offenes Pro memoria“ c. névtelen röpiratát — a kormányban azonban a centralisztikus-abszolutista nézetek kerültek túlsúlyra, a protestáns pártok újból felkavarta a magyar életet, megújult a rendőri elnyomás, s a magyar életre rövid reménykedés után újra fekete kétségbeesés borult. Ezt a változást Széchenyi fáradhatatlan tolla egy új német munkával kísérte végig, a „Disharmonie und Bhdtheit“-tel, melyben az új rezsim hibáit csípősen jellemezve, újból hangsúlyozza, a nála megszokott laza kompozícióban és rapszodikus modorban, a jogszerű magyar álláspontot, s annak elfogadása szükségét. De ezt a munkáját már nem fejezhette be . . .

1860 március 3-án házkutatást tartott újja a bécsi rendőrség; lefoglalták összes iratait, ami azonban Széchenyit nem igen izgatta fel, mivel reá nézve igazán veszedelmes kézírata, a felségsértésnek minősíthető támadásokkal telt Nagy magyar szatíra nem lakásán, hanem titkáranál, Kis Mártonnál volt.

Csakhamar megtudta azonban, hogy ennél is volt házkutatás, és hogy ezt a kéziratát is megtalálták. A kormány szándékairól ettől kezdve nem lehettek kétségei: a Times-ből értesült, egy bécsi sugalmazott cikkből, hogy lakásán „nagyszerű összeküvést eláruló irományok” foglaltattak le, s a rendőrminiszter, báró Thierry egyenesen neki írta meg: „Az ön által évekkal ezelőtt kiválasztott azilum régen megszűnt ilyen lenni“. Az iratait áttanulmányozó hatósági személyek megoszlottak a tennivalók dolgában: egyesek bűnvádi eljárást indítványoztak, mások azonban Széchenyi beszámíthatatlanságát hozva fel, állami tébolydában leendő elhelyezését javasolták, ő maga tisztában volt azzal, hogy nem beteg, s amikor a lehetőségek körülményes mérlegelésénél arra jutott, hogy minden valószínűség szerint tébolydába fogják internálni, ez a gondolat ugyanolyan végzetes hatalommal ragadta meg fantáziáját, miként a forradalomért való felelősség eszméje 1848 nyarán. Képzete napokon és éjszakákon át festő elébe a jövőt, mely reá, az épeszű, nagy szellemi szükségletekkel rendelkező emberre az örültek házában vár; a szervezeten kívül „deséquilibré“, a cycloid-sehisothym keverékű temperamentum, akinél a lelki világ feltűnő vonása az állandó hangulati ingadozás volt, nem bírta ki többé ezt a második teherpróbát, az egyensúly félrebillent, s április 7-e éjjelén golyó roncsolta szét Széchenyi agyvelejét.

II. MAI JELENTŐSÉGE

A történeti személynek lehet jelentősége anélkül is, hogy cselekedeteiből az utókor valaminémű gyakorlati hasznót húzhatna. A nemzeti életet nem az anyagi haszon viszi előre, tovább új, szebb tájakra, hanem a közösséget érintő érzések és gondolatok gyarapítása. Nem hinném, hogy a repülőgép és rádió feltalálói és tökéletesítői valaha is nemzeti hősei közé számítaná bármely nép is, de igenis azokat, kiknek agyából származott eszmék irányítják bizonyos feladatokra rádiót és repülőgépet — ha ugyan ezek az eszmék valóban mély nyomokat hagytak a nemzeti közösségben. Vannak történeti személyek, akik repülőgépet, csatahajót, de még csak egy ezredet vagy századot sem irányítottak soha, akik kézzelfogható hasznót nem hajtottak nemzetüknek, s mégis nagy közösségi jelentőségük van, mégis nagy embereknek kell Őket tartanunk.

Vegyük el Széchenyi működése gyakorlati eredményeit, s ne tekintsünk sem a Lánchídra, sem az Akadémiára, a Tiszaszabályozásra, vagy az aldunai útra, a dunai vagy balatoni gőzhajózásra, s alakja mindettől a gyakorlati eredménytől megfosztva, mégis olyan nagy marad, amilyent azóta is nehezen találunk az egymásra következő magyar nemzedékek közt. Hogy önmagunknál maradjunk: a mai magyarság a világhá-

borúval kapcsolatban kétségtelenül még súlyosabb katasztrófán ment keresztül, mint Széchenyi korában, 48 bukásakor, de vajjon akadt-e egyetlen magyar is, kire oly lesújtóan hatott volna a nemzet végzetes megaláztatása, kirablása és az ezeréves állam szétrombolása, mint annak idején kisebb bajok Széchenyire! A mai felnőtt nemzedék minden egyes tagja végigélte a katasztrófát, temperamentuma szerint lehangoltam kétségbeesetten, vad, tehetetlen dühvei, vagy a sötétségben is bizakodóan reménysugarat fürkészve, de egyetlen egy sem volt, akinél a nemzeti csapás súlya alatt az érzelmi élet abszorbeálta volna az anyagi életet és öntudatot, mint Széchenyinél. Mindnyájan tudomásul vettük a katasztrófát jelentő tényeket, némelyek talán fel is ismerték azok jelentőségét, de sehol sem omlott el éjjel-nappal, testi és lelki kínban a magyarságot fenyegető veszély halálos aggodalmában egy magyar lélek, amint elomlott — naplói a tanúság erre — Széchenyi lelke a forradalom, külföldi és polgárháború közeledtére. És jött a katasztrófa minden szégyenével, s egyszer majd, ha már nem áltatjuk többé magunkat, be fogjuk vallani, hogy nemzeti érzésünk még akkor is tévutakon járt és október szégyene nemcsak azoké, akik azt bűnösen felidézték, hanem azoké a százaké és ezreké, akik azt üdvözölték. A sorscsapások súlyosabbak voltak, mint belső megrendülésünk; nemcsak hogy zavartalan öntudattal éltünk tovább, hanem minden fájdalomunk mellett is mindegyikünk megtalálta a maga egyéni munkáját, nem hasonlítva Széchenyire, aki a nemzet közeli bukását biztos érzékkel konstatálva, egyéni életét azonosítva a nemzetével, saját összeomlásával szimbolizálta a nemzet halálát, mely 49-ben bekövetkezett. Minő más volt a mi magatartásunk a háború katasztrófájában és azóta is! Trianon feletti fájdalomunk kétségtelenül állandó, de azt senki sem viselte köztünk végzetesen szubjektív fájdalommal, megroppant elmével, mint Széchenyi, hanem inkább objektivizáltuk, intézményekbe, szokásokba, ezerszer elmondott formulákba öntöttük azt, s ezzel megkönnyítettük magunknak a kín és fájdalom elviselését, s így nem jutottunk, Széchenyire hasonlóan, azon veszélybe, hogy bárkit is megőrjítsen köztünk Hungária szenvedése! Ne legyünk igazságtalanok magunkkal szemben sem: jó hazafiak vagyunk, de egyúttal emberek is, és nem kívánható, hogy emberi életünkben kivetközzünk.

Mai gondolkodásunk e földhözragadtságát, mai fájdalomunknak ez emberi gyarló természetét nem árt őszintén megtekintennünk, mert akkor látjuk, mennyire egyszeri jelenség, soha nem ismétlődő mirákulum az a Széchenyi István, aki nemzete sorsát élte belsejében és nemzete bukása szétrombolta testi és lelki egyensúlyát. Hiábavaló jajongás, amit nem egyszer hallunk: hol az új Széchenyi közöttünk és miért nem jön el ő, aki útunkat megmutatná? Egyetlen ember volt, akiben a magyarság sorsa azonosult a sajátjával, s közöttünk ilyen emberfeletti,

hősi szférába nőtt magyar nem járkál, s nem is fog eljönni. Ezzel már körvonalazható is az ő mai jelentősége: nem lehet senki számára példa, senki sem mondhatja önmagáról, hogy Széchenyi tetteit cselekszi újra, életét éli, mert Széchenyihez hasonló lelkületet a mi korunk nem termelt. Széchenyi tehát nem lehet egyéni példa, sőt azt hiszem, nevelési eszmény sem. Ahhoz túlságosan egyéni, túlságosan egyszerű és hatalmas, aminthogy a vallási síkon is értelmetlennek mondanánk azt, ha valaki életében Augustinust, Aquinói Szent Tamást vagy Luthert akarná utánozni.

Ily értelemben mondhatjuk, hogy Széchenyinek gyakorlati haszon nélkül is megvan a maga nemzeti jelentősége: nemzeti életünk kimagasló csúcsa ő, melyet nagyságban soha senki el nem érhet, de amely messze sugározza az egész magyarság számára, nemzedékek során keresztül, a maga páratlan életének tényeit, s azokból kell, hogy saját érzés- és gondolatvilágunkat valóban nemzetivé, a nemzet immanens céljainak megfelelővé alakítsuk.

Ebből következik, hogy mindegyik kornak más és más kérdést kell Széchenyihez intéznie, mindegyiknek ki kell keresnie a saját időszerű létproblémáit, s azokra nézve megkérdeznie a sibyllai könyveket, amik magyar vonatkozásban Széchenyi munkái.

A mai magyarság problémái között csak két csoportot választok itt ki, hogy a Széchenyitől nyerhető általános tanulságokat reájuk vonatkozólag röviden körvonalazzam. Az egyik a magyarság elhelyezkedése más népek és államok között, a másik pedig belső tagozódásunk kérdése.

Az elsőt illetőleg kétségtelen, hogy Széchenyi teljesen tisztában volt két ténnyel: egyrészt azzal, hogy a magyarság nem egyedül lakik e hazában (az akkori Nagy-Magyarországban), másrészt azzal, hogy nemzetünk aránylag kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedésében és csekély számával nem élhet tekintet nélkül az őt környező, idegen nemzetiségű államokra. Mindennek bizonyítása Széchenyi szavaival nem ide tartozik, — a jelen kötet részletei is világossá teszik, mily élenken őlt ez a két felismerés az ő lelkében, s mennyire központi helyzete volt ott.

Mai helyzetünket megnézve ebből a szemszögből, kétségtelen, hogy mind a két tény ma is döntő jelentőségű számunkra. Ma már nem a mienk a régi Magyarország, de ha reá gondolkunk, ma még kevésbbé tekinthetünk el az ott lakó nem-magyar népektől, s az is bizonyos, hogy ilyenekből tekintélyes számmal maradt trianoni országunkban is, így a hazai németiség. A szomszédos népek és államok helyzete körülöttünk pedig nemcsak hogy nem könnyíti meg életünket, hanem azt lényegesen meg is nehezíti, mivel mi kicsinyek lettünk, ők pedig megnagyobodtak és megerősödtek. Széchenyi korában a szomszéd néppel nem mi egyedül álltunk szemben, s az akkori nemzet-

közi veszedelmek, Oroszország s esetleg a szaporodó és Habsburgtól mindinkább függetlenedő Német birodalom nem lehet ránk oly akut jelentőségűek, mint manapság, hiszen akkor Magyarország területi integritását nem önmaga és bármikor félreterhető nemzetközi megállapodások védték, hanem egy nagy és hatalmas birodalom minden katonai és egyéb segéd-eszköze. Igaz, hogy e védelem fejében Ausztria nemzeti önkormányzatunk csonkaságát állandósítá, s vannak, akik a 67-es korszakról is ezt mondják, s nem akarják felismerni, hogy akkor nemzeti önkormányzatunk, vagy mai szóval: öncélúságunk azon elérhető legnagyobb mértékének voltunk birtokában, ami csak összefért területi biztonságunk azon feltétlen mértékével, amit csak a Habsburg-birodalom biztosíthatott számunkra. Azaz régebben öncélúságunk csonka volt, de egyúttal ez az öncélúsági mértékünk teljességgel biztosítva volt minden külső veszedelem ellenében, — ma azonban öncélúságunk virtualiter megvan, de naponként a halál torkában forgódunk és nincs, aki a csapások egész sorozatától, Trianontól Genfig megvédelmezzen. Mindebből kiderül, hogy ha Széchenyi fontosnak tartá nemzetközi helyzetünk folytonos megfigyelését, akkor az ma, védtelen gyöngeségünkben még sokkal fontosabb.

Még egy novum van mai helyzetünkben, s ez a magyarság szétदारoltsága, itthon és a környező államokban. Széchenyi egész nemzetjavító programját egységes és tőle elérhető magyarságra szabta, holott ha nagy művei ma jönnének világra, a Lánchíd és Akadémia nemzetnevelő tényeiből a szomszédban élő magyarság csak indirekt hasznot húzhatna. Helyzetünk tehát ezzel is bonyolultabbá vált az utolsó száz esztendőben.

Számoljuk el ujjainkon a helyzetünket meghatározó tényezőket:

1. a magyarság népileg szét van szakítva, s egyharmada a határokon túl idegen uralom alatt él;

2. a magyarság itthon nem nagy, de el nem tagadható s igen hatalmas és mind aktívabb pártfogóval dicsekvő kisebbséggel együtt él;

3. a történelmi Magyarország helyén új, idegen nemzeti-ségű államok alakultak, amelyek kereteiben a régi magyar nemzetiségek, főként a tótok és románok valóságos uralkodó nemzetté fejlődtek ki, akikkel szemben a magyarság egyharmada kisebbségi sorba jutott;

4. a Habsburg-monarchia szétesésével megsemmisült az a hatalmi apparátus, mely a mi területi integritásunkat és nemzeti tekintélyünket egy nagyhatalom fegyveres erejével és európai súlyával védelmezte, — önállásunkat és becsületünket tehát saját erőnkön kívül, mely semmiképp sem egalizálhatja szomszédainkét, ezután már bonyolult és pillanatnyilag változható nemzetközi konstellációk kihasználásával tarthatjuk fenn,

— amíg csak Európa farkasok országa marad, s úgy látszik csak most kezd igazán azzá lenni;

6. a Dunavölgyében helyzetünket nemcsak szomszédaink határozzák meg, hanem azon nagyhatalmak is, melyek a Habsburg-monarchia nagyhatalmi apparátusának szétetével védtelenné vált dunai népek közt hegemon állásra próbálnak szert tenni: Olaszország mellett Német- és Oroszország. Míg az első nem érintheti súlyosabban nemzeti önrendelkezésünket, miután tőlünk távol van és szomszédságunkba alig férközhetik, addig a két utóbbinál lehetőség is, törekvés is megvan a Dunavölgybe benyomulni. Úgy a német, mint az orosz hatalommal szomszédságunkban, számolnunk kell öncélúságunk ugyanolyan, sőt sokkal súlyosabb megcsonkulásával, valaminő formában, talán köz jogilag nem is a régi értelemben, de a valóságban annál inkább, mint a Habsburg-monarchia fennállása idején.

Széchenyinek kínzó gondot jelentett a tudat, hogy kis népünk sok nemzetiség és hatalmas idegen államok közt kell hogy magát fenntartsa. El sem tudom képzelni azt az izgatottságot, melyben a hozzá hasonló temperamentum mai, sokkal rosszabb és bonyolultabb helyzetünkben élne. Annyi bizonyos, hogy öncélúságunk az ő számára a legnagyobb gond forrása lenne, hogyan tartsa azt fenn, és az is bizonyos, hogy minden nemzeti politika alfa és ómegájának azt tartaná, hogy 1. tekintettel legyen a hazai nem-magyar kisebbségre, 2. a leszakadt magyarságra — ennek érdekei szentebbek lennének számára, mint az itthoni magyarságéi, 3. megfigyelje a szomszédállamokat, melyektől függ a leszakadt magyarság szenvedése és boldogsága és 4. óvatos és előrelátó, illúzióktól mentes politikával biztosítsa túlhatalmas szomszédokkal szemben jelenünket és jövőnket.

Ez az ő életének jelentősége a magyar lét fentemlített első problémacsoportját illetőleg. A másodikról nem szükséges sokat mondanom. Műveinek felületes lapozásából is kiderül, minő tulajdonokat látott szükségesnek a magyar nemzet számára, hogy megállhassa helyét kicsinységében és kedvezőtlen körülményei között. Az öncélú élet szerinte lehetetlen volt beteg szervezetű nemzet számára, de egyúttal az öncélúságot sem tartá a legfőbb jónak, mert a nemzet nincs egyedül, hanem az emberiség tagjaként általános humánumnak is része, s még ezen felül is ott van, akiről soha sem feledkezett meg, az Isten: a nemzet élete végső fokon kell, hogy necsak a nemzetnek önmagának és a humanitásnak, hanem Istennek is tetsző legyen.

A Nemzetiség fogalmát és annak belső dinamikáját illető nézetei sokban ellenkeznek manapság terjedő és sokféle divatos nézetekkel. Nem lehet kétség benne, hogy Széchenyi a keresztény demokrácia talaján állott és az emberi egyéniségnek tisztelője volt. Etatizmus és totalitás, az egyéni funkcióknak az államtól usurpálása, az egyéniségnek a közösség ürügye alatt,

a valóságban a felülálló egyéni ízlése szerinti elnyomása belőle heves és szenvedélyes tiltakozást váltott volna ki. De nem kevésbé tiltakozott volna azon demokrácia erőszakos érintése és megsemmisítése ellen, mely nem a francia forradalom vagy más ideológia alapján áll, hanem amelyet a keresztény egyéniség különállása és Isten előtt tökéletesen egyenlő értéke feltételez. Ezen keresztény demokrácia érdekében követelte a jobbágy emberi életét, nem pedig hogy jobb katonai anyagra tegyen szert az állam, vagy hogy a faj oly biológiai tökéletesedés felé haladjon, amilyenben ő túlfinomult, s a kór határán járó idegeivel, s emellett anyagellenes világnézetével úgy sem hihetett volna. A nemzettestben pedig a vezetést és a hozzá szükséges kiválasztódást csak a „kiművelt emberfő“ alapján tudta elképzelni; ez a kiművelt emberfő számára a művelt magyar volt, s a hazai keresztény társadalmat az ő elképzeléséhez híven csak azok vezethetik a Nemzetiség magas fokára, akik maguk is öntudatos birtokosai a legmagasabb magyar műveltségnek.

Végső fokon: ő születésénél fogva arisztokrata volt, de hosszú évek munkájával, lelke minden törekvésével a szellemi elit tagja, s a magyar elit Örök Elsője lett. Művei is kell, hogy első sorban a szellemi elit tagjaihoz szóljanak, akik nem áltatják magukat, hogy valaha is megközelítik az ő magaslátát, de akiknek a mai és az eljövendő új világban is az ő értelmével, szenvedélyes érzésével és Öszinteségével kell dolgozniuk, hogy ez az új világ ne legyen rosszabb a korábbiaknál.

A REFORM

A NAPLÓKBÓL 1814—1829

1814.

Széchenyi huszonháromé vés korában kezdett naplója Írásához, amikor először kezdett arra ébredni, hogy a korabeli fiatal magyar mágnások élete, melyet ő is folytatott, a császári katonaságnál és a bécsi udvar körül élő főrangú társaságban, őt sem nemzeti, sem emberi erkölcs dolgában ki nem elégítheti. Első feljegyzései közt feltűnő egyrészt a távolság gúnyos felismerése, mely őt a bécsi köröktől elválasztja, másrészt a magyarságban levő ősi tulajdonok megsejtése, melyeket ő „hún“-oknak nevez s megtalálja őket mind Bihari verbunkos-dallamaiban, mind pedig végül — sajátmagában is.

1. Den 18. October 1814 war ich das erstemal so unaussprechlich glücklich vom Erzherzog Anton angesprochen zu werden. Er sagte mir ganz böse, wie ich in der Suite des Kaisers Alexander I zu dem Jahresfest von der Schlacht von Leipzig eintritt: bleiben sie doch zurück.

2. Es ist ganz gewiss, dass einer von den Ahnen des unsterblichen Bihary's Kapellmeister bei Attila war.

3. Bass ich aus der allerechtesten Race der Hunnen abstammen muss, ist schon der Beweis genug, dass ich in den schönsten Alpen der Schweiz, oder in den üppigsten Thalern Italiens nie so warm, nie so exaltiert und enthusiastisch fühlen und empfinden kann, als in der öden Fläche meines Vaterlandes. In meinem Sinn liegt nicht die Tugend der Bergbewohner, die mehr oder weniger dooh immer nur die Vertheidigungs-Tapferkeit in ihrem Charakter haben... In mir liegt, — ob dies denn eine gute oder schlechte Eigenschaft sei, will ich hier gar nicht behaupten und etwa denen, die par hasard

1 Sándor orosz cár, — Széchenynek megvolt a jogosultsága, hogy a lipcsei csata első évfordulóján az uralkodók környezetében részt vegyen, méit mint futár maga is nagyban hozzájárult Napoleon megveretéséhez.

einstens dieses Buch in die Hande bekommen könnten, ein eigenes Lob vorzusingen — eine ganz andere Leidenschaft zu den überschwemmenden verheerenden Kriegen, — einer von den unzähligen Reitern Atilas, mit denen er alle Lander verwüstete, scheint so naeh meiner natürlicher Stimmung, ein sehr glücklicher Mensch gewesen zu sein.

Naplók, Viszota-kiadás 1, 25—26. és 45—46. 1.

1819.

Azon az úton, melyen céltalan és könnyelmű életéből át akar jutni a haza és emberiség szolgálata önzetlenségébe, a vallás átalakító erejét is felhasználja s hatását önmagán tapasztalja. 1819-ben Olaszországban utazott, április 19-én Reggióban meggyónt egy olasz papnak, akit műveletlensége miatt nem tudott becsülni, de annál jobban iparkodott magát előtte a gyónásban megalázni, majd megáldozott, utána fürödni ment a tengerbe, a hullámok elragadták s ő a halál torkában boldognak érezte magát Isten előtti alázatosságában, míg életereje fel nem ébredt és megmenekült.

4. In meiner Religion finde ich die Empfindung, sich ganz und gar gedemütigt zu habén, sublime, und die Glorie, diesen Sieg über sich selbst gewonnen zu habén, die angenehmste und reinste moralische Freude, die ein Mensch fühlen kann! Und kann man sich mehr demütigen, als wenn man einem andern Menschen von geringerem Wert alle seine Fehler sagt und alle Élteikéit unterdrückend, sich ihm so schlecht und so schwach zeigt, wie man in der Tat ist und für was man nicht geme gehalten würde. Ich habé diesen Sieg über mich erringen können . . . (gyónása és áldozása után)

Ich ging mich in das Meer zu baden, das Meer war sehr unruhig und ich fühlte einen klemen Schauer, von dem Molo, welcher von Lava ist, in die Fluten hinunter zu springen. Ich hielt diese Angst für unmánnh'ch und warf mich in die See. Ich schwimme nicht sehr gut, und wie ich aus dem Wasser wieder heraufkam, schlug eine grosse Welle mich an den Felsen, und ich war betäubt, — dieselbe Welle fasste meinen Rammer-

diener und einen anderen Sicilianer Cicerone, die in Kleider waren und mir zusahen, dergestalt, dass sie alle beide in das Meer fielen. Nun waren wir alle drei in den Wogen, ich ganz betäubt, der Kammerdiener ohne schwimmen zu können und der Sicilianer in Stiefeln und ohne alle Courage. Hilfe war weit. Ich verlor auch ein wenig den Kopf und versuchte an den Molo zu gelangen, das Wasser trieb mich aber so hart an die glatte Lava, dass ich mir den Kopf eingebrochen haben würde, wenn ich meine beiden Hände nicht voraus gestreckt hätte. Ich verlor alle Nageln an meinen Fingern und wurde tief in das Wasser zurtickgeprellt. Ich dachte, dass ich ersaufen werde und der Gedanke, eine halbe Stunde früher mich in vollster Demut Gott aufgeopfert zu haben, gab mir eine göttliche Beruhigung. Hier ereilt mich also mein Geschick, dachte ich, und in kurzer Zeit bin ich Staub und von denen vergessen, die mich einstens so aufrichtig geliebt haben. Ich gab mir keine Mühe mich zu retten, die Wellen rissen mich hinunter und herauf, ich hatte noch Luft und trank kein Wasser, war zum Sterben bereit. Es regte die Mannheit sich aber in mir, und so leicht dem Tod mich hingeben, das ist schandlich, dachte ich mir und gab mir mit aller Gegenwart des Geistes die höchstmögliche Mühe und erreichte, mich von dem gefährlichen Fels entfernend, bald die hohe See, wo ich ohne aller Gefahr und mit Ruhe ein kleines Schiff erwartete, welches mit Mühe die beiden anderen halbersoffenen aus den Wogen herausfischte. Ich war oft in Lebensgefahr, so glücklich und zufrieden ware ich aber nie in die andere Welt gegangen.

Naplók 1.695—597.1.

1820.

„ Július 15-ön a Beleznay-kertben (a mai Szentkirályi-utca helyén) pesti jurátusokkal mulat egy fiatal katonatiszt barátjával, herceg Schwarzenberg Frigyessel együtt; a jurátusok mulatása, Bihari zenéje, különös álomszerű benyomást tesz reá.

5. Den Abend brachte ich in dem Beleznay Garten zu. Schwarzenberg sauft mit den Juraten viele Bou-

teilen schlechten Wein — „éljen a hertzeg Schwarzenberg“ wird mit Lärm dreimal gerufen, es erzittert dea jungen liederlichen Kerls innerstes Gémüt, Bihari geigt, Dudelsácke ertönen, Juraten versammeln sich, alles scheint einer Verschwörung áhnlich, es lebt alles. Ich denke mir nicht ungertihrt: „Alles dies ist nur Rausch, Oder höchstens ein Traum.“

Naplók 2, 48.1.

Mint a 4. (Hessen—Homburg) huszárezred kapitánya Debrecenbe megy ezredéhez; a magyar vidék, a tisztek elavult udvariaskodása nem tetszik neki, a köztük való szolgálatot a tökéletesedés tövises útjának tartja, de közhuszárjainak természetessége meghatja és megszeretteti vele a magyar népet.

6. In Debresin! Szoboszló hat seine Freiheit von Bocskay! Armes gesunkenes Land, dachte ich mir mit gerührtem Herz und verdorbenem Magén, die ganze Reise hindurch. So wenig Bildung und so wenig natürliche Gaben und Kraft. In Debresin kamen die Offiziere meiner Escadron zu mir und der Rittmeister küsste mich so wie eine Bajadere und hiess mich: „Édes Bruderkáml!“ Abdera. Langweile. Und warum tu ich alles dies — pour ne pas être un fainéant. Der so viel Weizen besitzt, wie ich und wagt das Wort Vollkommenheit auszusprechen, muss dienen. Recht tun, erhabner Schöpfer, das soli in Debresin mir Frohsinn und Vergnügen gében!

7. Den 6. August gab ioh meiner Escadron in dem bei Debresin nahe liegenden kleinen Wald ein Fest. 200 halbe Wein, um 10 fi. Brot, um 20 fi. Speckschwarten waren die Erfrischungen. Die Leute waren in róten Hósen und weissen Spenzer (Kittéin). Ihr ungezwungenes Betragen verschónerte sie so, dass ich meine Escadron liebzugewinnen anfang. Ich bin so weich gestimmt, wenn ich etwas Vaterländisches sehe, dass eine Geige, ein Zimbal oder selbst ein Dudelsack hinreicht, mich wehmütig und weinerlich zu machen. Man soli das Idiom einer Nation nie umstimmen oder gar

zerstören wollen, es gleicht der Schmelze, die die Zähne überdeckt. Die Escadron kam zuletzt in so ein Feuer, ohne betrunken zu sein, dass ich die schwangre Lust fühlte in dem Augenblick mit ihr eine Attaque zu machen.

Naplók 2, 63—54.1.

Katonatisztekkel és főként magyar mágnástársaival való érintkezés közben ráeszmél a magyarság hibáira: kevés ismeret és önhittség.

8. Keinen grösseren Eigendünkel mit weniger Kenntniss und Verdienst hat nie eine Nation enger in seinem Charakter verbunden, als die Ungern!

Naplók 2, 72.1.

Bihar megyében gyalogúton, borvásárlás közben találkozik megyei nemesekkel, akik éppen úrszéket tartanak. Megrémül a viszonyokat nem ismerő vad politizálásukon, paraszttal nem törődő önzésükön, de tudatlanságuk meghatja és nevelésükön kezd gondolkodni, a haza szolgálatában.

9. Den 24. Dezember zu Fuss von Diószeg in Székelyhid gewesen. Einen Herrenstuhl beisammen gefunden, die Landsleute über Politik deraisonirt. „So eine Freiheit wie bei uns findet man denn noch nirgends, selbst die Engländer habén ihre Freiheit auf dem Papier“ u. s. w. Sie denken kaum, diese Leute, und wenn sie denken, so ist es nur an sich, den Bauer vergessen sie ganz, der ist nichts vor ihren Augen. Bald finde ich mich hingezogen zu dem rohen Volk, welches ich im Grunde liebe, sie zu lehren, zu erhöhen, zu Menschen zu erziehen, bald kann ich es nicht sehen und stosse es von mir. Ihre Unwissenheit rührt mich; geme möchte ich mit Blut und Leben ihr helfen, ihr Schicksal teilen und ertragen. Oft entsetzt mich und entrüstet ihre ungerechte Blindheit, ihr Stolz und Eigendünkel. — Wo werden meine Aschen ruhen, frage ich mich oft, in dem Vaterlande, in der Fremde?

Naplók 2, 101—102.1.

1821.

Az a gondolata, hogy Buda és Pest között híd építésére egy évi jövedelmét adja, kamat vagy kártalanítás nélkül, tisztán a haza szolgálatára.

10. 4. Jänner. Ich habe heute bei Brudern gesagt, dass ich ein jährliches Einnehmen verschreiben will, wenn eine Brücke zwischen Ofen und Pesth zu Stande kommen wird, und dass ich, obschon ich wahrscheinlich nie in Pesth wohnen werde, nie einen Kreuzer Prozenten oder gar Rückzahlung pretendiren werde. Der Gedanke, meinem Vaterlande einen wesentlichen Dienst geleistet zu haben, wird mich hinlänglich entschädigen.

Naplók 2, 108. 1.

A bécsi főúri társaságban, szerelmi bánat és társadalmi kötelezettségek közt érzi, hogy valamiben elüt főúri társaitól, s hogy ezt az eltérést azok is érzik.

11. Gräfin Nimsch fragt den Gräfen Vinzenz Esterházy „was macht denn der Americaner? (das bin ich) er ist geistreich, aber der komischste Mensch, den ich kenne, ich muss lachen, wenn ich ihn nur sehe.“ So denken viele Menschen und ich erinnere mich, wie Pauline Hohenzollern¹ mir sagte, vous n'êtes pas assez considéré et vous pourriez avec votre esprit et vos talents jouer un bien plus grand rôle. Fürstin Johannes² wirft allé Schuld meines Unglücks auf meine lächerlich dicken Augenbrauen. Sonderbar ist es in der Tat, dass man in meinen sinistren Verhältnissen nebstbei ein komisches Aussehen haben kann.

Naplók 2, 185. 1.

A magyarság sorsán tópelődve arra a nézetre hajlik, hogy a magyarság napja leáldozóban: a nem-magyar kisebbségek erősebben szaporodnak nálánál, erkölse romlik.

12. Dass Ungem seinen Zenit bereits erreicht hat, und mit einem sinkenden Stem (der zwar nie aus-

¹ Hohenzollern Frigyes hercegné, a Kurlandi hercegnő néven a bécsi kongresszus korának egyik leghíresebb dámája.

² Lichtenstein János herceg felesége.

nehmend glänzte) das Schicksal teilet, urteile ich ai Folgendem: „Jedes Jahr wächst die Population der i Ungem fremd angesiedelten Völker; der alte ungerisch Stamm gehet nahe an die Sterilität. Der Adel ist me ralisch und physisch krank. Das Heilige der Ehe, di Würde des Hausvaters ist nicht einmal dem Namei nach bekannt, etc. etc.

Naplók 2, 156. 1.

A református báró Wesselényi Miklóssal barátságot kötve, megegyezik vele az Istenhez való állandó imádkozás szükségében.

13. Den Wesselényi vorbereitete, dass er sich nicht scandalisiere, wenn ich des Abends mich niederknie, was meine Gewohnheit ist, um zu beten. Langer metaphysischer Discours! Übereingekommen, dass man oft und inbrünstig beten muss und das zwar, wenn man noch jung und stark und gesund ist. Freiwillige Andacht! Keine durch Gewissensbisse und Todesangst erzeugte. „Wie wollen wir, sagten wir beide, uns auf der stürmischen gefahrvollen See, wenn wir nach America tógehen, inniglich freuen, dass wir in Todesgefahr niobt ¹ aufr óhtiger beten und uns vor dem Allmächtigen beugen können, als wir es weit von Gefahr und Unglück jeden Abend getan habén.“

Naplók 2, 211.1.

1823.

A kormánynak adóemelést és katonaállítást kimondó törvénytelen rendeletéi a vármegyéket ellenállásra indították; Széchenyi körvonalazza maga előtt mindkét fél álláspontját, de egyikhez sem csatlakozik, mindkettőt önzőnek találván; felveti a kérdést, védhető-e a magyar alkotmányos szabadság, mikor szabadsága csak a nemesnek van, a paraszt pedig rab-szolga.

14. Die letzten Ereignisse in Ungem sind der erste Schlag, den die Verfassung Ungerns erhielt, die Jungfernschaft ist verloren. Es wird noch viel gezankt wer-

den, kleinliche Angriffe, kleinliche Verteidigungen. Was wird das Ende aber? und wohin zielt und was will eigentlich die eine und andere Partei? Die Angreifende und die Verteidigende?

1. Die Angreifende¹ will, dass der ungrische Edelmann contribuer, zahle, allé übrigen Lasten mit den Bauern gleich trage. Gerade herausagen hatte sie weder Mut, noch waren die Zeitumstände dazu gemacht. Jetzt scheint der Zeitpunkt sicherer, deshalb der Anfang, die Courage.

2. Verteidigende¹ will nichts zahlen, nichts geben, nichts leisten. Schämt sich aber viel zu besitzen, viel vom Lande zu geniessen und dennoch gar nichts geben zu wollen, sie nimmt also eine Larve um das Erröten zu bergen (Ungarn ist so tief noch nicht gesunken, dass es nicht erröten könnte), schreit, wird impertinent, da sie sich schwach fühlt, und will ihr Interesse mit Vaterlands-Verfassung und Freiheitsliebe masquieren.

Ist aber Ungarn ein freies Land? Beim gerechten Gott, nein! Der Edelmann ist frei, — der Bauer ein Diener, ein Selave 1

Naplók 2, 863. 1.

1825.

Az alkotmányt körülbástyázó országgyűlés tárgyalásait hallgatva rájön arra, hogy ezt a jobbágyságot elnyomó alkotmányt nem érdemes védeni; a nemesi rendek felfogását a jobbágyság helyzetéről ázsiainak tartja, tunguzok és baskírok közé ifidnek és megvető gúnnyal utasítja vissza a jobbágy patriarchális helyzetét dicsőítő nemesi érveket.

15. Die Verteidigung dieser antiliberalen Verfassung ist keine noble Unternehmung. Wir sehen 400.000 Seelen, die ihre Vorrechte und ausschliesslichen Privilegien gegen 10,000.000 Menschen, von denen im Landtag gar keine Rede ist, geltend machen wollen.

¹ A támadó fél az adót követelő kormány, a védekező a nemadózó nemesi rendek.

Kommt man auf diesen Artikel zu sprechen, so hört man Urteile und Einseitigkeiten, die in das Reich der Tungusen und Bashkiren gehören.

„Der ungrische Bauer ist doch glücklicher wie der österreichische“, ist ein Raisonnement, als ob das eine Ursache wäre — denn ich will es zugeben — über das Loos des ungrischen Bauern sich zu beruhigen. Das Pferd wird weniger misshandelt, als ein Esel und bekommt Hafer — „folglich ist das Pferd glücklich.“ Welche schöne Folgerung!

„Wenn einem Bauern das Haus verbrennt, sein Ochs umstehet etc. so hilft ihm seine Herrschaft das Verlorene wieder zu erlangen,“ ist eine zweite Beruhigung eines ungrischen adeligen Gutsbesitzers, dem der Unterschied der Conditionen in das Auge fällt. Antwort: „Der Amerikanische Zuckerrohr-Pflanzer nährt seine schwarzen Slaven auch gut, er misshandelt sie nicht etc. — ist das aber aus Liebe zu ihnen, oder aus Liebe zu sich?“

Naplók 2, 609. 1.

A november 3-i kerületi ülésen egy évi jövedelmét ajánlotta fel az Akadémia megalapítására; ezt nem népszerű, hanem népszerűtlen cselekedetnek tartja.

16. In der Zirkularsitzung gesprochen und mich mit allén meinen Landleuten verfeindet.

* Naplók 2, 042. L

Vallásos érzése nem hagyja nyugodni; éjszakai lelkiismeretvizsgálásában felveti a kérdést; mit tett ő a hazáért, mikor, ha testi és lelki tulajdonokban az utolsók egyike is, de vagyonban Magyarország egyik első embere.

17. Einige Religions-Maxime.

Ich ehre den Christen, der genau seine Religionsgebräuche übt. Mir flösst der Trappiste, der sein Leben ausschliesslich der kommenden Welt weiht, Ehrfurcht ein. Ich lobe den Türken, der fünfmal seine

Füße wascht, — der Dervish hat vielleicht Recht, der sich bis zum Schwindel dreht etc.

Wenn ich mein Gewissen aber so manchmal in der Stille in nächtlicher Ruhe erforschte, so iragte mich eine Stimme o gar oft: „Was hast du für dein Vaterland getan, Du, der an Geistes und physischen Gaben einer der letzteren, an Vermögen aber einer der bedeutendsten Manner in Hungarn bist!“

Naplók 8, 451. 1.

1826.

Az országgyűlés tárgyalásait figyelve megállapítja, hogy a magyarok 800 éves alkotmányuk, ellenére sem érettek a képviseleti rendszerre, de még megérhetnek rá.

18. Je mehr ich den Geschäftsgang des Landtages durchdenke, desto mehr scheint es mir, dass meine Landsleute für eine representative Verfassung nicht ganz reif sind. Dieser Satz scheint einen Widerspruch in sich zu haben, denn die Verfassung stehet 800 Jahre. Das mag alles wahr sein, indes ist es gewiss, dass irgendwo eine andere Ursache sein muss, dass sie so lángé wahrte, — die unruhigen Zeiten zum Beispiel — denn die Hungarn sind nicht reif, sie sind aber susceptible es zu werden.

Naplók 8, 5. 1. .

Wesselényi részeges vadásza verés miatt megszökött, Széchenyi emberiségé fellázad ez eseten — szerinte úk nem reformátorok addig, míg önmagukat meg nem reformálják.

19. 10-ten Dez. Wesselényis Jäger durchgegangen. „Er könnte bei dem Baron nicht aushalten, er schlage ihn zugieí, “ einmal hätte er ihm 12 Ohrfeigen gegeben, dass er beinahe von Sinnen kam etc. Er nahm die Uhr des Baron mit, und das, sagte er, für eine Rechnung von 28-ten (November) die er noch nicht bezahlt hatte. War betrunken, soviel aus Gewohnheit, als Desperation.

Allmächtiger Gott, wie hat mich dieser Fall ergriffen!

Der gerechteste Mensch, welches Übel kann er oft stiften; er kann durch seine Leidenschaften einen ehrlichen Kéri auf den Galgen bringen. Er ist die Grundursache davon! Und dann sprechen wir von der Emanzipation der Menschheit, von Ereiheit, von Liberalismus, von christlicher Philosophie!

Kein, wir sind zu keine Reformátorén geboren, wir müssen uns erst selbst reformieren. Wir müssen in die Schule der Demut und der Selbstverläugnung gehen.

Ich bin weniger wert, wie Wesselényi. Wie muss ich also erst, ohne dass ich es weiss, oft ungerecht und hart und leidenschaftlich sein!

Naplók 3, 108. 1.

Közte és Wesselényi közt mind több nézeteltérés merül fel; ennek okát abban látja, hogy barátjában nincs reformátori öntudat és keresztyény alázatosság felebarátjaival szemben.

20. Mir scheint, dass Wesselényi deshalb nicht meiner Meinung ist, 1° — weil er einerseits kein hinlängliches Vertrauen in sich hat, 2° — weil er anderseits nicht hinlänglich christliche Demut und philosophische Abnegation hat. Aus zwei ganz sich entgegengesetzten Ursachen, sonderbar genug!

Er hält sich für keinen Reformátor und ist von einer grenzenlosen Modestie und Demut, da, wo er nach meinem Begriff Müt, Vertrauen in sich selbst und Zuversicht in die Verordnungen des Allmächtigen haben sollte, der das Glück, das Wohl der Menschheit gewiss fördern will, vielleicht durch ihn, wenn er ein reines Herz úrid reme Absichten hat.

Hingegen ist er gegen Einzelne stolz, verachtet viele, die vielleicht nicht viel schlechter sind, wie er, weil sie anderst denken, weil sie anders sehen etc.

Naplók 3, 109—110. 1.

1828.

A „Lovakrul“ című, 1828. évben kiadott munkájában a hazai lótenyésztés elmaradt voltát érintvén, ezért támadásokban részesült; szerinte egyenesen kötelesség a honfitársak hiúságát, elbizakodottságát ostorozni, viszont a hazát nem szabad és nem lehet nevetségessé tenni.

21. Von meinem Buch „Lovakrul“ sagen viele: „Es ist doch nicht recht seine Landsleute, sein Vaterland lächerlich zu machen, es ist übrigens nichts leichter.“

Ich glaube aber, dass es nicht nur Recht, sondern Pflicht ist, den Eigendünkel, die Eigenliebe, die Elteikéit etc. zu entlarven, zu bestrafen. Das zweite halté ich für unmöglich, ausser das Vaterland ist wirklich lächerlich.

Naplók 8, 204. 1.

1829.

Széchenyi, a jövő embere, a múltat mindig lenézte, nemcsak a jobbagyságnak századokon át elnyomott voltáért, hanem azért is, hogy a magyar ősök nem tudták az ország nemzeti függetlenségét fenntartani, mint más kis népek.

22. Wir fáséin so viel über unsere Dicső Eleink eto. die auf das hauptsächlichste vergessen habén: „Nationale Independenz.“ Es besteht Holland — Dánemark — Schweden — alle kleinen Reiche in Teutschland — Hungarn konnte oder wollte alléin nicht bestehen!!! Hunde sollte man neben unsere Ahnen begraben!

Naplók 8, 846. 1.

1824-től kezdve kötötte gróf Zichy Károlyné Seilem Crescence-hoz, vallásos és erényes férjes asszonyhoz és anyához heves és boldogtalan szerelem; Zichy gróf halála után, 1836-ban felesége lett a grófné, aki őt éveken át vezette tanácsaival, kéréseivel, ideális barátságával az önmegtartóztató erény és a nemzeti reform útján. Naplójába jegyzi azon medaillon feliratát, melyet a grófnétól halála után fog megkapni.

23. Sende ich zur Orescence, die mir ein Medaillon zum Ansehen geschickt hat und das ich von einer

dritten Person nach ihrem Tode bekommen soil, und auf dem stehet:

Nur Veredlung und Hungarns Wohl — Sey
der Zweck, der uns verbindet — und dann,
wenn alles wankt, bleibt Glauben.

Naplók 3, 370. 1.

HITEL 1830

Széchenyi első nagy munkája, mellyel a reformmozgalmat megindította.

A „hitel“ szónak kétféle értelme van nála, az egyik gazdasági hitelt jelent, ami ekkor Magyarországon a legnagyobb birtokosnak is hiányzott az országnak elavult köz- és magánjogi berendezése miatt. Az ú. n. „ősiség“ értelmében a nemesi birtok nem vesztetett el, azt hitelező el nem vehette, mert a tulajdonos halála után átszállóit leszármazóira, ezek híján oldalági rokonokra, mindaddig, ameddig csak ilyenek, bármily „ösi“ elágazás kapcsán is, találhatók voltak; a család teljes kihalása esetén pedig a király, azaz a kincstár, a fiskus lett a birtok tulajdonosa. Ennek következtében még a nagybirtokosok sem tudtak kölcsönöket kapni, nem tudtak birtokaikon modern berendezéseket, beruházásokat eszközölni s a mezőgazdasági kultúra, mely akkor szinte kizárólagos alapját képezte a nemzeti gazdaságnak, elmaradt állapotban tengődött.

Mivel e nemesi birtokjog érvénye a régi rendi alkotmány egyik alappillére volt, ezért a gazdasági hitel lehetővé tétele nem kevesebbet jelentett, mint gyökerekig hatoló alkotmány-reform megindítását. Széchenyi világosan felismerte reformkövetelésének jelentőségét, s tisztában volt azzal, hogy ezt a nagy jogi és társadalmi reformot csak akkor valósíthatja meg a nemzet, ha teljesen elhagyja eddigi útjait és hozzáát saját-maga belső átalakításához. Ehhez kell a hitel, második értelmében, mely a nemzettagok egymás iránti kölcsönös bizalmából áll, abból a bizalomból, hogy minden nemzettag meg fogja tenni a nemzet iránti morális kötelességét. A magyarságot ugyanazon leszármazás köteléke fogja össze, de ez még nem elegendő oly nemzetiség kifejlesztésére, mely egyenlő értékű lehet a haladottabb nyugati nemzetekével, ehhez a magyar nemzetiség szellemi kiművelése és erkölcsi megalapozása szükséges, eszközül pedig az Angliától eltanult társulás ajánlkozik, gazdasági téren is, de első sorban olyan vállalkozásokra, melyek a magyar nemzetiséget mielőbb felemelik a mintaszerű szellemi és erkölcsi fokra.

Mіндеzen munkát Széchenyi a nagyvagyonú birtokososztálytól követeli meg, ennek kell előljárnia a magyarság általános lelki megnemesedésében és gazdasági felemelésében. De a feladat nem a nemesi, hanem az egész magyarság át-

alakítása, aminek a „Hitel“ az első átfogó programja; szerzője az egész magyar életet akarja átalakítani, s ezért ajánlja könyvét a magyar nőknek, akik a magyart gyermekkorától fogva „jó polgárrá“ nevelhetik, ha tudatában vannak azon nemzetnevelő programnak, melyet itt Széchenyi eléjük tár. Pozitív javaslatai itt még nincsenek, mert célja a reform felvetése, s ahhoz hangulat készítése, propaganda volt; de már erős szavakkal ír a nemesi adómentességről, melyet önkéntes hazafiúi áldozatkészség híjján erkölestelennek tart, követeli a jobbágy anyagi helyzetének emelését s a vármegyei és földesúri tényleges nyomás alól mentesítését; szó van már itt a jobbágy bizonyos birtokjogáról és a nemes teherviseléséről, sőt a jobbágyság felszabadítása s polgári jogokban részesítéséről is.

A „Hitel“ a következő fejezetekre oszlik:

(ajánlás a magyar nőknek) — Tudnivaló — Előszó — Bézézetés — Nehány a tárgyat megelőző észrevétel — A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene — A magyar nem bírja magát olly jól, mint körülményi engednék — A magyar gazda ma nem viheti mezeit a lehető legnagyobb virágzásra (alcímek: A legelők, fáizás s birtokok el nem választása — A céhek s limitatiók feleslege — A robot vagy szakmány — Dézma) — Magyarországnak kereskedése nincs (alcímek: Geographiai helyzetünk — Pénzünk nincs — Más nemzetekkel a concurrentiát ki nem állhatj ők — A kivitel vámak miatt lehetetlen — Rendelések feleslege — Productumink szüke — Communicatiók rosszvolta — Belső consumatio kisléte — A szállítások, transito s vámak körüli bátorság híja — Kereskedési becsület s munkásság némely csorbái — Nemzeti-bank — Több s jobb természet s kivitel végett jutalomtőtelek) — Mit kell tenni s min kell kezdeni? (alcíme t: A Hitel tágabb értelemben — Polgári Erény — Nemzetiség: — Concentratio — A kiművelt emberfő — A Hitel szorosabb értelemben, Credit — Törvényiek (ellenvetések) — Politikai megjegyzések s ellenvetések — A familiák conservatiója — Azon okoskodások, melyek Magyarországnak a Hitel lábraállítására mellett vívnak — Természetes béfejezés) — Bőrekesztés (alcímek: Kötelességekrül — Lárma — Tanács) — Végszó.

Itt inkább az általánosabb, a nemzetiség kifejlesztésére vonatkozó részeket közöltem, a gazdasági részeket későbbi munkáiban pontosabban dolgozta ki, s így azokat inkább ezekből, a Világ- és Stádiumból vettem át.

A szövegeket a „Hitel“ 1830-i, első kiadásából vettem, a jegyzeteknél a Magyar Történeti Társaságnak Iványi-Grünwald Bélától készített 1930-i, százéves jubiláris kiadása, jegyzeteit vettem figyelembe.

24. HONNUNK SZEBBLELKŰ ASSZONYINAK.

Fogadjátok Hazám érdemes Leányai! Tiszteletem s Szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását. Vegyétek, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel Pártfogástok alá. A Hitelről szólok, s a mi belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről s így Előttetek sem lehet a tárgy idegenebb, mint előttünk, mert annyi Nemes és Szép, a mi az Emberiséget felemeli, a Ti Nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon életbe a kisedded nevendéket, s jó Polgárra nevelitek; a Ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a Haza ügyében, Ti fontok koszorút homloka körül. Ti vagytok a polgári Erény s Nemzetiség védangyali, melly Nélkületek higyjétek soha ki nem fejlődik, vagy nem sokára elhervad, mert Ti vontok minden körül bájta s életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlét és hála Néktek!

TUDNIVALÓ.

Homály és tévedés elhárítása végett az Olvasót mindenek előtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni, hogy én ezen kifejezést Hitel azon értelemben veszem, mellyet közéletben a Creditum jelent, a mi nem egyéb, mint bizonyos lekötölések által más kezében lévő ingó vagy ingatlan vagyonunkról nyert bizodalom és bátorság. Mennél nagyobb bizodalomát s bátorságot nyújthat valaki az ő kezei közt lévő vagyonunkról, annál több Hitele — Credituma van; s mennyivel nagyobb bizodalommal s bátorsággal bírja a közönség saját javait másoknál, annál tökéletesbnek mondatik azon Ország Hitel-állapotja.

ELŐSZÓ.

Nincs olly bölcs a világon, ki még igen sok haszonnal ne nevelhetné tudományit, mint viszont alig van olly tudatlan a földkereken, kitől egyet s mást nem

lehetne nagy haszonnal tanulni. Minden emberben van valami jó, mint virágokban méz, s így remélhetem a közönség engedőleg fogja ezen Értekezést fogadni.

Én azt szeretem hinni: minden jobb lelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében — ha bár sejtetlen is — magán, felebarátin s mindenben, a mi őtet környezi, szüntelen javítani. Ezen a tökéleteshez ellentállhatatlan vonzódás legszebb tulajdona az emberi léleknek; s a mint halhatatlan része jobban s jobban fejledez, annál inkább nő s erősödik az benne. S e szüntelen vágyás következtében leend lassan lassan a vad Esquimaux emberré, az által emelkednek egész nemzetek előbb utóbb tökéletesb, virágzóbb, boldogabb létre, s annak mindennapi előmenetelét gátolni akarni, éppen olly hasztalan munka, mint annak ügylétét tagadni, öncsalás.

Előbbre s magasabbra törekedik az ember, ez kétséget nem szenved, s mi azt minden tárgyban láthatjuk. Csak újabb időkben is mennyire javult Hazánk némelly részeiben, teszem a földművelés, mezei gazdaság? Lakásink hogy csinosodtak, városink melly szerfelett szembültek? s a t. És ha nem történt is nevezetes, s még sok Nlábra nem állítatott, a mi említést érdemelne, nem halljuk e legalább szinte mindenki szájában a panaszt? Egynek az utak rosszak, másnak kereskedés, vízi csatornák, vas utak kellenének; ennek a szegények s koldusok nagy szába terhes; annak a nyelv nem eléggé halad, az olvasók mennyisége csekély; megint mások az éjjeli világosítás híját kárhoztatják városinkban, nem különben a trottoirok s fedélsatornák nem létét; ismét mások a tömlőcöket s foglok¹ tartását gondolják hibásoknak s több eféle.

Hogy minden időben volt, van s lesz is panasz, természetes, de igen különbözik a javítani kívánás t u l. Amaz magával, embertársival, kormányval, egy szóval mindennel való elégedetlenségből foly, s többnyire alacsony haszonkeresés, vagy romlott sárepe nyavalája.¹ Emez pedig embertársihoz, hazájához s a

¹ Széchenyi az ő dunántúli kiejtéséhez híven gyakran /-t ír /y/ helyett

tökéleteshez vonzó szeretetből ered és szebb lelkek sajátja.

Ezen szebb s jobb ösztön nálunk szembetűnően nevededik, s nagy szám készen áll, fáradsága s java egy részének áldozatjával, egyet s más hazája vagy legalább vidéke virágzatára s gyarapodására előmozdítani, s felálhni. Soknak igen soknak célja csak Egy — nemes és dicső, s nem egyéb, mint a közjó előmozdítása; de annál különbözőbbek s többfélék azon módok, mellyeket mindenki a közcél elérése végett legfoganatosbakkal tart, s mellyekhez ragaszkodik. Mindegyik építeni akar, s mind ugyanazon egy épületen, de a talpkövet szinte mindegyik másképp s máshová akarja rakni, s mindegyik különb móddal fog az építéshez. Sok az első emeleten kezdi, némelly annak kifestésével, s némelly szinte a háztetejével gondolja leg józanabbnak a munka kezdetét. Igazi talpkövet ritka rak.

“Bár csak szabad volna a Horvátországi Ludovica ut” így szól egyik — “Volna biz inkább függő hid Pest és Buda között” felel a másik. “Mindenek előtt sétálóhelyeket készítsünk, s a Pesti Duna partjaira fákat ültessünk, mert azok növésehez idő kell, és

„Ez már mély okoskodás! állítsunk magyar Theatrumot inkább, az terjeszti a nemzetiséget s nem a fák!” így bölcselődnek mások. — “Csak külföldön ne lagnának Magnásink, költenék pénzeket jószágikon, s járnának csak vármegye-gyűléseinkre” — “Hiszen az nem árt, csak az a külföldi ruha, kapca és cipő, meg az a, hogy is mondják csak Collier Grec¹ ne csufitná magyar testeiket s képeiket” így szitálják az igazságot megint mások — „Papiros-pénz öl bennünket, bár körmöci aranymnk volna s bányáink temérdek kincse Hazánkban maradna” “Nem ez barátom” felel erre más “csak a só, a só ne volna olly drága” És számtalan több efélék! Csakhogy kiki saját gondolatját hiszi legmélyebb sarkalatkőnek, s leg és legelső lépésnek, mellynél Hazánk lehető előmenetelét kezdeni kellene.

¹ Körszakállviselet

Sokan pedig minden hátramaradásunkat a kormánynak tulajdonítják. — Az Appalto,¹ a Harmincad² okozza képzeletekben nyomorúságunkat. Csak az ne volna, diszlenék akkor minden. Számosán, szomszédink — kikkel közös Urunk van — kárán akarják alapítani a magyar szerencsét; és szünet nélkül a vám és csak a vám körül fáritgatják ezeket. Mint a félszemű, ki mindég azon szomorkodik, hogy vak szemével nem lát s nem örvend inkább a természet csudáin, melyek megmaradt szeme kristáljában festekeznek. Vagy mint ama gazdák, kik szánakozó mosolygással hallják Young, Koppé, Thaer⁸ neveit; új systemákrul, váltógazdaságokrul, szederfákrul s a t. pedig halani sem akarnak, de magokat sokkal eszesebb s úgy nevezett practicusabb gazdáknak tartják, ha mind ezen esztelenségekkel nem bajlódnak, — s minden jobb industria helyett jobbágyiktul, amit bérben bírnak, elszedik, azokat legjobb földeiktül megfosztván újonnan regulázzák,⁴ s őket lassan lassan erejebül kivesszik, és aztán szinte hazafitlanságnak állítják, ha valaki a magyar adózó nép sorsát e részben irigylésre méltónak nem véli; az egész alkotmánynak felfordulását jövendelik pedig, ha a kormány az ő ugyancsak g e n i a l i s gazdálkodási módjokat gátolja, s a köznépnek pártját fogja. Így gazdálkodik szomszédunk a a Török is, s akárki mit mond, tagadni nem lehet, hogy ennél könnyebb, egyszerűbb s olcsóbb földművelési mód a világon kincs! Szóval: sokan csak mindég más kárán akarnak gyarapodni, vagy ott a hol lehetetlen, s nem olly módokhoz nyúlni, melyek által mind a két rész nyertes lehetne.

Némellyek szomorúan füttyörészik el a Mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden Scytha fénynek. S tán úgy van, ámbár én nem hiszem — de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe, s elveszett kincse siratása

¹ a dohánygyedáraság, illetőleg az azt kezelő osztrák társaság, a be- és kivitt akadályozó határvámok, gazdasági írók, akik akkor modom mezőgazdálkodást tanítottak a jobbágyszolgáltatások új szabályozása, melynél a jobbágy rendesen rosszabbul járt.

helyett inkább azt tekinti s vizsgálja, mit menthetett meg, s avval bélelgedni s lassankint többet szerezni iparkodik.

Igen sokan pedig a jó régi időt siratják, a jelenről egészen elfelejtkeznek s azért ezt bölcsen nem is használhatják. Már pedig, ha csak a régiség bája nem, egyéb bizonyosan semmi sem teheti előttünk kívánatosabbá Eldődink idejét saját éltünk napjainál. Másokat ezzel rá nem szedhetünk, mert fenhangon szól a história; s az öncsalás esztelenség. Sok ember a régiségnek olly tisztelője, hogy egy faragatlan követ remeknek vél, ha tán valaha Cicero ült rajta, s néhány eldőlt vékony oszlopot, mivel sok századi, inkább csudái, mint p. o. a Londoni Waterloo kőhidat, vagy a Simploni utat, mert ezek csak néhány esztendeiek. De ezen gyengeség is a tökéleteshez való vonzódásbul ered. Néhány országban a régikor idejében annyi ment végbe, a mi nagyság címerét viseli, annyi az emberiség díszére méltó, hogy semmi se természetesb, mintha annyi csuda tünemény a felhőkbe könnyen emelkedhetőnek ítélőerejét úgy elragadja, hogy ő még a régi rozsdát is az új fénynél nagyobbra becsülje. A mi hazánkban illy nagyság, mellyet siratni lehetne, még nem volt. S hála az egeknek, hogy nem volt! mert így még lehet! S örvendjünk, hogy régebben nem éltünk, s még előttünk napjaink! —

Hány embeyom forgott le, mióta Nemzetünk Európába költözött? s növésünk és kifejlődésünk ellen mennyi akadály? s hány esztendeje csak, hogy a Török Budán dült? s melly kevés, hogy Gallia árja hazánkon?¹ S így ha bajunk nem is olly felette nagy, s illy zavarban s üly rövid idő alatt előmenetelink körülményinkhez képest gigásiak is, ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban s régi Buda falai közt el van már temetve nemzeti díszünk, mert a Nagyságnak ezen előjelei csak egy szebb hajnal virradtára bátoríthatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi Felemelkedésünk ideje még hátra van.

¹ A napóleoni háborús korszakot érti, mely 1815-ben zárult be.

Csak az a valóságos bölc s Hazafi, ki lehető kivan, s jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se fellelte boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet, a középuton jár. Ő lélekderülten él, szomorú unalom nem öh óráit, s a közjóért fáradozván, nem panaszkodik mindegyre hasztalan, hanem inkább felkeresi a hibákat, s azoknak kútfejeit nyomozza, kifejti s rajtok segít, ha lehet; ha nem lehet, nemesen túri; — gyáva panasz szájából nem hallatik. A hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, úgymint az igazi Hős maga megáll, ha a többi futásnak eredett is. S mennyi számos jót tehetni Hazánkban, csak hogy bona fide közhaszon legyen a cél, s ne fényűzés, hirkapkodás, dicséret szomja!

A sokasággal, tudva van, úgy boldogul az ember, ha mindenét dicséri s csudálja; ki igazat mond, hibáit felfedezi s dorgálja, az soha sem kedveltje, mert hiúságát sérti, s önfelsőbbségét érzeti. Elesábitni könnyű, s ahoz csak hizelkedés kell, melly alig lehet olly durva s a valóval oly ellenkező, hogy még is sokan szívesen ne nyelnék el, s meg ne emésztenék. Ezen álpénz becse nagy a világon, és még akkor is kelendő, mikor nem justa ligáé monetának¹ tudatik azon francia anekdota szerint, melly így kezdődik Je sais qu'il me trompe, mais il m'amuse² etc. Hány falusi lakos emelne minket egekbe, ha szállásokra azon elhatározott feltétellel mennénk, hogy áltáljában mindent, a mi övék vagy a mi magyar, dicsérni, s mindent a mi másé vagy külföldi, kivétel nélkül gyalázni akarnánk. S ellenben hány tartana minket elkorcsosodott Magyaroknak, ha tán egyet s m[^]st a gazdaság újabb folytatása módjárul, a legelő felosztásárul, nemesebb szőlőtöke ültetésérül, boraink jobb készítésérül, más nemzetek elsőségérül s illyesekrül szólanánk? Hány kárhoytatna, ha többek közt csak aféle puhaságunknál, hogy még lóra se merünk ülni, vagy annyi tárgyakban szívreható tudatlansá-

¹ jó verésű pénz ² tudom, hogy megcesal, de ez mulattat

gunkrul, és még is olly igen fenjáró büszkeségünkről tennénk említést?

De célunk nem az, hogy számos úgy nevezett jó-akarókat s barátokat szerezzünk, kik egy nap egekbe emelni, más nap pedig sárral lennének hajlandók bennünket hajgáliü, a mint t. i. hiúságoknak kedvezünk, vagy ellenezünk, hanem hogy használjunk. S azért igazat fogunk mondani mindenkor és mindenütt, akár tessék, akár nem. Az igazi barátság szent kötelessége hizelkedéssel soha nem él; a meg nem romlott Magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, s nem az elfajult s elromlott hazafiakat veszi például, hanem azokat, kik nem kevésbé hű jobbágyai Királyjoknak, mint Honjok valódi polgárjai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiul tett, Urunk megbántása; sem azokat, kik azt kiáltják, hivatalban lévő nem is lehet jó Hazafi, s csak az igazi patrióta, ki minden intézetet, minden rendelést kivétel nélkül rágalmaz — mint sokan azt tartják igazán mester szakácsnak, ki mindent rendkívül paprikáz, s csak azt ugyancsak Magyar embernek, ki azt szereti is.

Azokat se majmolja, kiket semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjökhez, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása, s kik a helyett, hogy hazafiaik elősegítése végett kezet nyújtanának, azokat inkább gúnyolják, és sokszor bárdoiatlanságokért kacagják, holott még az oktalan állat se ocsmányítja maga fajtáját, s még az undok szarka se mocskítja be tulajdon fészket. De ugyancsak azokat sem oda haza az elválhatatlan pipával, kik minden előmenetelnek eleven gátjai, here gyanánt csak henyélve híznak a Haza zsírján. A dolgos méh nem marad örökén kasában, ide s tova bolyong, s becses mézzel tér elvégre vissza.

A valódi Magyar vaktán senkit se követ, hanem a lehető legmagasb lépcsőig mind testi mind lelki tehetségit s tulajdonit sajátsága szerint fejti ki; foglalatosságit s életét személyiségéhez s körülállásihoz alkalmaztatja, maga köriben marad, és bármi csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése s önbecse

által ad dísz és fényt. Ki nem tudja, hogy sokféle ember kell a társaságban, sokféle hivatal u. m. egy erőműben sok szerszám, sok karika s a t.; de se az, se ez nem foroghat jól, ha mindegyik része nem tökéletes; vagy ha a rugó a láncnak, ez pedig a tengelynek akarja játszani rolláját,¹ vagy ha minden részek közt nem uralkodik legszorosb összeköttetés, legtökéletesebb egybehangzás. Tegye csak mindegyik maga kötelességét, s ne valamit egyebet; hanem azt ugyan emberül. Ne avassa magát politikába, kormányba helyén kívül; — mit is tud ehez, midőn olly kevés bizonyos datumi vannak. Mi birtokosak a gazdaságot, kereskedést mozdítsuk elő; fejtsük ki a tárgyat jobban s jobban; oktassuk, világosítsuk fel egymást, álljunk sokan össze, mert mit tehet egy ember, concentrice vigyük a dolgot, s ne excentrice, mert eldarabolva Hazánk tágos mezein hány szép feltétel s jó akarat némul el s némult el már, melly egyesüléssel s egyetértéssel vajmi Szépet és Nagyot alkotna s alkotott volna! Tanácskozzunk, fáradjunk s cselekedjünk, s csak ne kívánjuk még azt is, hogy a kormány érettünk szántson, vessen s csúreinkbe takarítson is. Csak eszünkbe se jusson, hogy gátot fogunk találni előmenetelünkben, mert Uralkodónk se kíván egyebet köz boldogságunknál, s ha némelylek közülünk nem részesek abban — Urunk tehet e arrul? — vagy mi-magunk %

Már mind ezek után — érzem rajtam a sor, hogy vélekedésimet, ugyan mit kellene egyben s másban előmenetelünk végett eszközölni? — előadjam, mert hibát találni vajmi könnyű, s ahoz mindegyik tud, de jobbat előállítani — bizony nehéz, s abban szerencsés leszek e? nagy kérdés.

Most csak pénz, kereskedés s gazdaságbeli tárgyakat kívánok fejtegetni, s így általányosan csak azokrul lesz szó. Ha tán egyebeket is bele kevernék — a mit tenni fogok e, nem e? még magam se tudom, a mi azonban könnyen megesketik — azért előre is en-

¹ szerepét

gedelmet s bocsánatot kérek, mert nekem már az a szokásom, vagy hogy jobban mondjam — hibám.

BEVEZETÉS.

Nevetséges vagy inkább szomorú dolognak kell e mondani, ha valaki nagy számú gúlája¹ s tölt gabnaververei mellett is koplal, vagy szinte éhen hal? Nevetséges vagy szomorú e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldéi, rétéi, erdei, szőlői stb. vannak, ki nem adózik, s az országnak szinte semmi terhét nem viszi, s kinek sok ingyen dolgozik — ha egy illy birtokos mondom annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad? Vig vagy szomorú játék tárgya e inkább, kérdem az Olvasót? Részemről nem tudom nevessek e, boszongodjam e? de hogy sokakra nézve a dolog hazánkban nem igen áll különben, bizonytal tudom.

Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége olly bő, hogy annak csak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet; s ez kérdést nem szenved, mert nem vélekedés vagy okoskodás, hanem száraz és csalhatatlan számolás tárgya. Hogy pedig nem találkozik könnyen ország, mellyben számosabb nevezetes birtokosak javaikra nézve napról napra nevetségesebben vagy szomorúabban aljasodnának el, mint Magyar hazánkban, azon se lehet egy cseppet is kételkedni, hacsak szemünk hasznát venni akarjuk.

Már ez mért van így — s ennek úgy kell e lenni, vagy tán nem kellene; annak kifejtése lészen ezen rövid Értekezés tárgya.

Ha az országok s nemzetek előmenetelét, virágzását, vagy viszont azok hátramaradását s hervadását tekintjük, s mind azon okokat kifejteni iparkodunk, mellyek növéseket előmozdították, vagy hátráltatták, s milly lépcsőkön emelkedtek fel, vagy süllyedtek le: úgy fogjuk találni — ámbár a sorsnak s vak szerencsének

¹ dunántúliasan gulya helyett

is nagy befolyása van — hogy legtöbbször felemelkedések oka az egészséges agyvelő, s a tudományok szoros rendszabási szerint felállított s folytatott intézetek voltak, s viszont; úgy fogjuk találni tovább, hogy a józan systema, akármily csekély fényű következési lennének is eleintén, még is a köz virágzás és boldogság valódi alapja, s viszont.

S ha valamely tudomány méltó és férjfihoz illő, bizonyosan annál dicsőbb nem lehet, s egyszersmind édesb, mint embertársai java s boldogsága okainak nyomozása s kifejtése. Dicsőbb nem, mert az érénynek, melly szó erőből származik, legnagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvideni, szerencsésnek érzeni magát, a mi magányosan lenni nem is tudna; hanem hogy másokon is segíteni törekszik, jólétekre kezét nyújt, s többeket kíván boldogságra juttatni. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében! De édesb sem, s tán kecsgetőbb sem, mert a vizsgálatok folyamatjában, s midőn mélyebben s mélyebben közelit a vizsgáló az alaphoz, mellyen az egész épület nyugszik, vagy azon maghoz, melly olly nagy fa növést okozta, midőn az akadályokat elhárítja, a ködöt eloszlatja, úgy fogja tapasztalni: hogy többször a nagy következeseknek leg és legelső oka csekélységnek látszó dolog — s viszont: hogy gyakran a sok dolog, fáradozás és munkálódás hasznot nem hajt, sőt gátolja a jót, mint sok orvoszer a test rendes munkálódásit inkább hátráltatja, mintsem elősegélné: hogy az igazság, józan bánásmód s a Mít kell tenni, a min többször fenakadunk, közönségesen közelebb van hozzánk, mintsem azt keresni szoktuk s magunk is gondolnék: hogy a természetnek, bal- s előítéletek és szokások s a t. által meg nem romlott útján bizonyosabban feltaláljuk szükséges tudnivalóinkat, mint egész könyvtárok elolvasása és sajátunkká tétele által s a t.

Annál pedig bájolóbb s mulatságosb foglalatosság ugyan nem könnyen lehet, mint a nagy következesek okait kikeresni, és az időjárás s avval összekötött törté-

netek minden szövedékit s fonódásit, és az egész esetnek, kezdetétül fogva végéig, mintegy csontalakját felállítani. Hány örvend csak egy rejtett szó kitalálásán! Hánynak áll legkellemesb s legfőbb foglalatossága Calembourok és Charadok¹ készítésében s megfejtésében, a mi többnyire csak hijábavaló s haszontalan észcsigázás, és idővesztés. Már valljon a kellemes időtöltésnek nem nagyobb sphaeráját leljük e, ha pusztá szók helyett inkább rejtett s nevezetes dolgok s okok kikeresésében s feltalálásában munkálkodunk? Én legalább mulatóságosbnak tartom kinyomozni s felvilágosítani azt, ha bár hasznáruul egy szót sem említek is, p. o. Franciaország kereskedése, szép és igen szerencsés fekvése mellett, még is mért olly csekély? Spanyolország mért szegényedett el minden kincse s aranya mellett is? Mért gyarapodnak némelly országok lakosi mezei gazdaság által, bár földjük rősz? S mért szegényülnek el, vagy csak bajjal élhetnek mások, jóllehet honjokban a föld jó? Mért hoz kőszén s vasbánya több pénzt az emberek közé, mint arany és ezüstbánya 8 at,?

Sok gondolkodók foglalatossági illy vizsgálatok voltak s ma is azok, s nem csak országokra s nemzetekre, hanem a tudományok minden ágazatira kisebb vagy nagyobb haszonnal terjednek ki, s kisebb vagy nagyobb mértékben szinte minden embernek természetébe vannak szöve, azon különbséggel, hogy a vizsgálatok vagy minden rend nélkül majd egyik majd másik tárgyul tétetnek, a mi igen közönséges és mindennapi; vagy pedig annak rende szerint s lépvést, azaz methodice történnek, a mi ellenben igen ritka.

Hogy nem a tanulás s tudományok mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése s jó elrendeltetése, azt nem csak nálunk, hanem mindenütt nyilván tapasztalhatjuk; mert ha minden státusbeli embereket összeveszünk, többet találunk életrevalót — ki élni tud s nem csak városban hanem minden helyzetben, s ilyen előttem az okos ember — azok közt, kik könyvből soha nem tanultak, mint azok közt, kik igen

¹ szójátékok, ma keresztrejtvényt írának

sokat, de rendetlenül tanultak s tudnak. Hány parasztagazda találkozik csak nálunk is, ki tiz tudálékos életrevaló szük eszén könnyen kitesz? Ezek tudnak tán tiz nyelvet is imigy amúgy; tán több ezer deák, francia s német verset is könyv nélkül; festéshez, hangászat-hoz is értenek melleleg, mnemonikáruul s magnetismus-rul is tudnak egyet s mászt szólam s a t.; de ha szerencsésejekre pénzés állapotba nem szülte volna őket a sors, tán kenyereket se tudnák keresni.

Azonban vizsgáljuk jó renddel s józan methodus-al: sok birtokosink gúlaik s buzavermeik mellett is mért szegények? s mért vannak számosán, kik százezer forintnál több esztendei jövedelmikkel, közel járnak a koldusbothoz, vagy immár a Samaritanus irgalmasságára is kerültek? Fejtsük ki hideg vérrel s részrehajlás nélkül: mért nem viszik vagy vihetik iparkodó gazdáink gazdaságikat olly magas pontra, mint azt az éghajlat s föld engedné, s hogy hazánkban kereskedés mért nincs, — vagy legalább mért nincs ollyan, a miilyen lehetne?

Ugy látszik valamely hibának kell lenni, melly a jót gátolja; vagy valamely hiánynak, melly miatt jó következesek nem folyhatnak. És ezt iparkodjunk felkeresni. A tárgy nem felettébb unalmas s annak kifejtése' egy Magyart bizonyosan jobban érdekel, s hozzá illőbb időtöltés, mint sok egyéb hiabavalóságok felfedezése. Ebben kiki velem egyet ért, hiszem, mert minden nemesebb ember nemzete hátramaradtán pirul, s aljasodásán szenved; mint viszont hazafiai előmenetelén örvend, s azok boldogsága teljes megeledeessel tölti be lelkét.

Vélekedésemet egyenesen kimondván azt tartom: mind azon szomorú következesnek, mellyeket érinténk, s még bővebben fejtegetni fogunk, s mellyeknek mindennapi tanúi vagyunk, nincs főbb oka, mint pénzbeli összeköttetésink hibás elrendeltetése, s az abbul természetesen következő tökéletes híja minden Hitelnek. Ezen hiányt látom minden physikai természetlenség okának, mikor p. o. 100 ezer vagy több holdnyi föld birtokosa csak egy forintrul se tud bizonyos Hitelt adni, s pénzben

szükölködik; a tőkepénzes ellenben helyet alig találhat, honnan várhatna bizonyos kamatot, vagy idővel tetszése szerint a tőke rendes visszafizetését is. És éppen úgy látom a Hitel híját tünnden erkölcsi romlottság s lelki aljasodás egyik fő okának is. Mert ha valaki pénzét 20al 50el 100al 100al vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga, ki pedig 100tul 20nál, 50nél, 100nál többet ír alá, azt bona fide soha sem cselekszi, hanem csalni akar. Már illy alkudozók közt, kiknek egyike embertársát nyúzza, másika pedig csalja, s hol Mephistopheles játsza a fő személyt, miként nevelkedhetik emberség s polgári erény? És ha ezen szép társasági szokás több nemzésekben hat keresztül, s már anyatétjjel szívódik ezen gyönyörű régi elintézés, — ugyan kell e még több egy egész nemzet elrothadására? E dohos penészen épült régi pénzbeli systemánk nem hozta e sok hazafi társunkat adósság dolgában többször immár olly keserves dilemmába, hogy szinte ostoba cselekvő s gazember közt alig lehetne harmadik rollát választania? Tegyük kezeinket szívünkre s tagadjuk, ha merjük! Füleinket pedig dugjuk be azok előtt, kik nem is tudván jól, mirül van szó, azt ordítják: maradjunk a réginnél.

NÉHÁNY A TÁRGYAT MEGELŐZŐ ÉSZREVÉTEL.

Hányszor halljuk a bölcsesség s igazság némelly törvényit felebarátink ajkain, s hányszor terjesztünk mi is szép hangon s meleg öntettségel némellyeket követésre méltóul elő, mint p. o. Ismerd meg magad, Az egyesült munka erősb. Egy nap se linea nélkül, Halljuk a más részt is, A rend mindennek lelke, s több efélet. S ugyan valljuk meg, melly ritkán hozzuk ezeket valóságra s életre tetteink által? Már csak vegyük az éppen említettek közül eleinte a bölcseségnek azon első mondását: Ismerd meg magad, s fejtsünk ki mindent, a mi vele összeköttetésben áll, s úgy fogjuk tapasztalni, hogy mindennapi foglalatosságinkban annak hasznát venni közönségesen elmulasztjuk.

Az önismeret külön véve, minden egyéb körül-
 állások ismerete nélkül, csak csorba hasznot hajtana;
 de a bölcsesség azt kívánja, hogy mindenki magát,
 azaz: testi s lelki tulajdonit; körülményit u. m. nem-
 zetiségét, vagyonát, hazáját, hazafiai; összeköttetésit,
 azaz: szüleit, rokonit, gyermekit; választottig u. m.
 szerelmét, barátját, ismerősit olly tökéletesen ismérje,
 a mint azt agyvelői ereje csak engedi; — a bölcsesség
 azt kívánja, hogy ezek kitanulása s kiismerése élete
 fő foglalatossága s fő tudománya legyen; és hogy
 végre minden külön helyzetiben, önmagát s össze-
 köttetésit keresztül látván s tökéletesen ismervén, ha
 úgy szabad mondanom házi esze szerint cselekedjen.

A legmagányosabb ember is számos oldalú, úgy
 hogy még egy remete is különféle helyzetekben van;
 mert ő egyszerre a Mindenható teremtménye, Király
 jobbágya, Haza polgárja, atyja fia, testvérei bátyja
 vagy öccse, embertársai felebarátja s a t. S ha mind
 azokat teljesen nem isméri, t. i. önmaga oldalait —
 nem is fejlődhetik olly tökéletességre, vagy a mi éppen
 egy, olly boldogságra, mint az valósággal tehetségében
 volna. Azért látunk: mindenoldalú ismeretek híja miatt
 annyi különben jó atyát, ki egyébaránt nem jó hazafi;
 viszont sok jó hazafit, ki nem jó férj; számos jó házi-
 társat, ki nem jó gyermek, nem jó rokon; sok jó gazdát,
 ki nem jó polgár; számos törvény tudót, ki minden
 egyébben tudatlan — s több eféle.

A ki pedig úgy akar cselekedni, hogy valaha azt
 meg ne bánja, vagy tán meg ne sirassa is, annak mind
 azon pontot, mellyen áll, mindazt, a mi azon ponthoz
 ér s üt, tökéletesen ismerni elkerülhetetlenül szükséges;
 mert a cselekvés olly szoros összeköttetésben áll magunk
 s körülállásink mibenlétével, hogy az csak ebből
 folyhat józanon.

Ki világosan érzi s tudja, hogy egészsége gyenge,
 bátorsága csekély, az katonává nem lesz; ki azt nem
 tudja — mert magát nem ismeri — az tán azzá lesz,
 de hihetőleg a csatában nem jelen, hanem hátul az
 ispotályban fog lenni, avagy előrehaladáskor arriére-

gardehoz, hátravonuláskor pedig avant-gardehoz fog kéredzeni, s így korán veszni, vagy kikacagtatni, midőn más sphaerában tán hazafiai megbecsülését s meglegedett hosszú életet találhatott volna fel. — Ki jól tudja, hogy szemei gyengék, azok hasznát ki-mélve fogja venni, s így hihetőleg a nap sugárinak még vén korában is örülni; ki ellenben azt nem tudja, kábulásig merül tán könyvekbe, s végre többet tudhat ugyan mint mások, de sokkal kevesebbet vagy tán semmit se lát. A ki nyilván tudja, hogy az elme három főtehetségei: képzelet, emlékezet s ítélet tökéletes arányban nincsenek benne egyesülve, nem fog felemelkedésre vágyani, nem fogja munkássági körének tágulását kívánni, mert világosan látja maga előtt: hogy annál kárhozatosb elbizottság és vakság nincs, mint másoknak tanácsolni, vagy másokat vezetni akarni ahoz kívántató talentum nélkül; s hogy azok, kik ezen hiányokat nem érezvén, magokat kolomposokká s vezérekké tétetik, több kárt okoznak, mint hasznot, és sok fáradozásikért, ha még olly tiszta szándékbul folytak is, dicséret s hála helyett gúnyt s gyűlölséget aratnak — sőt némellykor áldás helyett felebarátikat könyvekbe borítják, s a t.

Már ezek szerint a vagyonos nem fogja pénzét elásni, mint viszont a vagyontalan nem fog tehetségin túl költeni. A ki tudja, hogy hazája a nemzetek lehető legmagasb felemelkedési polcához közel áll, arra fog törekedni, hogy azt azon, meddig, ösak lehet, fentartani segélje; ki pedig látja, hogy hazája még serdülő korú, annak geographiai helyzetését, éghajlatát s lakosit# fogja vizsgálni, hogy előmenetele rugóit kifejttesse. Már ha egy Muszka tartaná hazáját bortermésre leg-helyesebbnek, s annak másunnan behozatát kárhoztatná, nem cselekedne bölcsebben, mint ha a Peloponesusi lakos hegyeit, völgyeit búzával, vagy a Magyar sík mezeit olajfával vagy riskásával ültetné el. Éppen úgy ellenkezne a természettel parasztgazda markában a kormány zablája, mint a kapa vagy cséplő uralkodóiban. Szinte olly nevetséges az egésséges

fiatal ember patikások s orvosok kezében, mint a beteges öreg úr fiatal menyasszonyával négy szem közt. így van egyéb körülmények meg vagy nem ismerésével is. Mennél jobban átlátja azokat az ember, annál józanabbak tettei. S ha jól át gondoljuk a mondottakat, úgy látszik, az emberi nyomorúságok nagy része ezen bölcsesség törvényének nem használásából származik.

Ha körül tekintünk, itt látunk nyavalában szilárdot, mert erejét, ott kétségbe esettet, mert vagyonát vélte nagyobbának. Emitt lézeng ügyefogyott, amott gyalázatba merült, mert ez hazáját, amaz hazafiait nem ismerte. Ott koldul az egykori gazdag kereskedő, mert az ország fekvését, szokását nem látta tisztán. Amott megvonul a valaha pompás birtokos, mert se vagyona, se adóssága, se hazája nem tűnt soha esze s szive elibe. Amarra teng az elbukott árendás, mert földje vegyületét, ereje mennyiségét, s a közel vásár szerencséjét nem ismerte. Emitt szomorkodik a néhány napján szabad s vig legény, most férj, mert a házasságból csak édest, de keserút nem várt. Amott kínlódik az életen keresztül egy szerencsétlen házas pár, különvéve mindegyiké nagy érdemű, de nem egymáshoz illő — nem ismerték egymást — s a t.

Mind ebből következtessük: hogy a józan kifejtésre, megbirálásra s cselekvésre az önismeretnek — a szó egész kiterjedésében — használása az életben mindennek előtt szükséges.

Erőltetés nélkül s természetesen fog folyni ebből sok mindenféle hasznos, p. o.: a régi nem jó, mivel régi, hanem jó és rossz is lehet. Az új pedig nem rossz, mivel új, hanem jó és rossz is lehet. A mi magyar, mivel magyar még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet; s a külföldi nem megvetendő, mert külföldi, hanem megvetendő és elfogadható is lehet. A régi szokás sem nem jó azért, mert szokás, sem nem tiszteletre méltó, mert régi, hanem éppen olly hibávaló s erkölcstelen, mint szent és bölcs is lehet s a t. Ezek által pedig szoros tudományi rend szerint haladván elő, sok

régi mondás, mely sanctionálva lenni látszott, elbomlik s örökre elnémul. Csak lássuk.

Minden jobbítás és előmenetel ellen sokan legkisebb önismeret nélkül így kelnek ki: "A nemzetiséget nem kell rontani, mi Magyarok vagyunk, ne utánazzuk a Franciát, Angolt, Németet." „Csak ne tegyünk semmit nemzeti szellemünk és sajátságunk ellen.” Hly módon a régi jóval a régi rossz is örökön örökké megmaradna, az új jó pedig soha életre nem kaphatna, s ez kívánható, óhajtható e?

Tagadhatatlan, hogy a szellem és sajátság minden nemzet legsarkalatosb intézetire nézve szent, s annak megsemmisítése a nemzetiség halálát elmulhatlanul siettet; de ha kislelküleg makacson minden javítást kirekeszt, a legszebb, leghasznosb s legszükségeseb előmenetelnek lesz gátja, hijáavalóságokon s szemfényvesztéseken alapul, s annál veszedelmesb, mennél erősebben ragaszkodik hozzá a sokaság. És ugyan mi az a nemzeti szellem, az a sajátság? az már készen jön a világra, mint valamely állat? egyszerre sül mint a zsemlye? vagy pedig már érett korban kezd tüstént lehelni s élni, mint Pygmalion márványa? Avagy csak lassan ered, halkkal nő, nevededik s fejlődik ki?

Ha az első igaz, akkor éppen olly igazán lehetne azt is állítani, hogy Amerikának s Új hollandiának némelly vad nemzetiségi az ő nemzeti szellemek és sajátságok elromlása nélkül, áltájlában semmiben sem mehetnek elő, hanem már arra vannak kárhozthatva, hogy tulajdon állati vadságokban örökön örökké maradjanak meg.

Egy magányos ember ugyan mikor végzi tanulását, azaz öntökéletesítését? Akkor mikor iskolából kilép, mikor pappá vagy ügyvéddé leszen, tán mikor megházasodik? vagy 30 esztendőskorában, vagy mikor? S így melly időpont az, midőn egy nemzet már olly magas lépcsőn áll, hogy legkisebb változás vagy újság a nemzeti lelket megrontaná; s mikor van az, midőn már annyira áll kifejtve, hogy a legkisebb előmenetel vagy javítás nemzeti zománcának kettétörése nélkül ne eszközthetnék? Már mi Magyarok mikor voltunk olly igen

érettek, hogy egykissé még jobban megérnünk nem lehetett volna? ugyan mikor? Szent László idejében, vagy midőn Mátyás híres könyvtára még áll a Visegrád egész fényében? Vagy midőn az ország összesereglett Rendei Mária Theresia Királyjok védelmére igaz magyar szabados ember s hív jobbágy érzésével kardot rántottak, s a sebes hírnél is előbb Berlinbe termett hős Hadik s a t. Bárműly édesen melegítse is ezek emlékezete lelkeinket, csak egy szebb jövőnek maradnak szép előjelei s villám csillanatu jelenési, s állandóbb és szeüdebb világosságot ígérnek. Haladjunk!

Csak ebbül is látszik részrehajlás nélkül, mennyi neveléses fejük ki a dolognak egy kis rendes vizsgálata által.

Ha gazdaság jobb elrendeléséről van szó, hány kél ki így: „Ez Belgiumban, Olaszországban jó lehet, de nálunk a nemzeti spiritus, a sajtáság” s a t. Ha pénzbeü hitebül van szó — hány szájában hallom azon bölcsen átgondoltnak látszó themát „A Cambium Mercantile¹ igen kívánatos volna, de az alkotmány, a régi famiüák fennmaradását illető gond s helyzetetésünk azt nálunk lehetlenné teszik” És így mások különfélekép.

Ha pedig a második igaz, hogy t. i. a nemzetiség csak lassan s halkkal fejük ki, nő és nevedik, akkor agy hiszem mindenkinek, ki a nemzet tagja, minden időben és minden körülállásokban leg és legfőbb kötelessége, hogy annak előmenetelét s javát, mennyire erejében áll, előmozdítani helyzetetéséhez képest törekedjen, s a bölcsesség azon két más rendszabásit, mellyeket előadánk, kövesse: az egyesült munka erősb, egy nap se line a nélkül, mert csak egyesülés s áuhatatosság által gyözhet a halandó mindenben. A mi pedig a Miképent, s Hogyant illeti, a mi legfőbb kérdés, vegyük a bölcsesség azon két utolsó mondását, mellyekrül szólánk, segédül: Halljuk a más részt is. A rend mindennek lelke, mert úgy fogjuk találni hidegvérü fontolgatás után,

* a kereskedelmi váltójogra vonatkozó törvény

hogy többnyire a legszebb s legjózanabbnak látszó planum s projectumnak, s a legnagyobb fáradozások s munkálkodásoknak azért nincs s nem is lehet várt és óhajtott sikere, mert önkényesen minden felvilágosító Ellenzés nélkül, s így természetesen csak féloldalulag s hiányosan koholtattak, készítették, s végre nem azon rendben kezdődtek s folytatódtak, melyet a dolog természete kívánt volna.

Milly következési vannak az egyesületeknek, s azok mit állítottak már fel csillagunkon, külföldön láthatjuk, s ha még az sem elég, kézzel foghatjuk, s így azon nem kételkedhetünk. Azonban az egyesületek lelkéről, melyet más helyen már érinték, igen kis számuaknak van tiszta értelmek. Legtöbben azt gondolják, hogy az egyesület az, hol sokan fizetnek s egy parancsol, — pedig nem az a dolog veleje, hanem hogy soknak nem csak vagyoni, hanem lelki tulajdona is egy célérés végett összesedjen. Britániában például alig tehetni olly kicsapongó projectumot, hogy arra aláírást tüstént kapni mód ne volna, s azon utazó, ki mindennek csak héját, de belsejét semminek se szokta látni, vándorlásiban sokszor jóízűen elneveti magát a szigeti lakos originalitásán vagy tán éppen bohóságán.

Mi nézzük inkább a dolgot közelebről, minek-előtte nevetnénk, s aztán ítéljük; mert vajmi kellelten érzés valakinek nagyobb felsőségét utóbb elismerni, kit előbb gondolatlanul gúnyoltunk. Ha azon plánomot adná valaki p. o. hogy Amerikát vízcsatorna által ketté vágja, s így a Mexikói tenger-öblöt a Békés-tengerrel egyesíti, mellynek sikere valóban elég bizonytalan volna, még is tüstént találna elég Aláíró, de — s itt vigyázzunk, mert ezen tengely körül forog a műv — Előfizetőt egyetlenegy sem. Kik aláírták magokat, egyedül öneszek s belátások által vezetettvén neveznek ki több személyből álló választottságot, melly az ügyet minden részről megforgatja, nézi, vizsgálja, legnagyobb világosságra fejtí — s nem nyakra főre, hanem a tárgy fontossága szerint több esztendeig is s végre józan véleményét beadja. Ha az ajánlás kivihető s hasznot ígér, elfogadják,

s az aláírtak egy jutalmas intézetben¹, mellynek kivitelbeli s pénzbeli dolgaiban a választottság fővigyázattal van, részesülnek; mind azok pedig, kik magokat alá nem írták, abbul ki vannak rekesztve, mivel az actiák száma tán meg volt határozva. Ha pedig szemfényvesztésnek találják a dolgot, vagy nyilvános csalás, s pusztá száraz theoria sülné ki abbul, elszakítatik az árkus, vége a dolognak, s mindenkinek pénze zsebiben.

Nálunk legelső lépés fizetés szokott lenni; aztán minden hozzájárulásunk, minden publicitás s minden számadás nélkül, — végre véletlen azt halljuk valakitül, hogy öntözgetésről, ráfizetésről van szó, vagy a dolog elbomlott, semmi se lett belőle. És mi ezek után csudálkozunk, az egyesületeknek mért van másutt s mért nincs nálunk sikere!

Sokan tudom azon sophismával állnak ez ellen készen „még is éppen Britanniában mért nem sül el annyi, mért van ott annyi megbukás, a mirül nálunk szó sincs” Azon hadivezér, ki számos ágyút elfog, némellykor el is veszthet néhányat. Többször esik lóval s lóruul, ki annak hátán sokszor jár, mint ki rá se ül. Sokban csalatkozik az, ki sokat próbál, s többször hibázik az, ki ébren van, mint a ki alszik. Ki pénzét elássa, az meg nem bukik, s kincsét se veszi el, ha csak el nem lopják, de értékének semmi hasznát nem is veszi, s rá nézve arany és kő egy becsü. Azon álló hid, mellyet a Dunán senki nem próbál, el sem is bomolhat s a t. De mit vesztegessem a szót; azt legalább nem tagadhatni, hogy az egyesületeknek az előadott móddal vitt szerkeztetése által a sorsra épült számolások szerint minden esetre nagyobb a siker hihetősége, s kisebb a sikertelenség veszedelme.

Hitel.első kiadás ,1—33. J.(Kihagyás nélkül).

¹ részvénytársaságban

25. A MAGYAR BIRTOKOS SZEGÉNYEBB, MINT BIRTOKÁHOZ KÉPEST LENNIE KELLENE

A birtokrul s vagyonrul is, mint minden egyébrül elágozik az értelem, s az tulajdonkép a szenvedelmek s érzések számtalan ellenkezési s ámyékozási miatt mindeddig nálunk, sőt másutt is sokak előtt homályban dereng. Az egyetértő legszámosb két felekezet az, mellynek egy része az aranyat s pénzt véli, másika a földet s fekvő jószágot tartja birtoknak, vagyonnak; véleményem szerint pedig se kincs, se mező nem az, hanem azok haszonvehetősége. Mit bírt Robinson szigetén aranyában, s vallyon mit ér kiterjedt határa, erdeje és sivatagja némelly Magyaroknak?

A pénznek csak úgy van értéke s becse, ha azért az élet számos javait magunknak meg is szerezhethük; mint nem különben a földnek csak úgy, ha az számunkra az élet számos javait megtenni. S így az a birtokos s vagyonos, ki magának s övéinek az élet számos javait mindenkor s mindenütt bizonyosan megszerezheti; s birtoka és vagyona nagysága vagy kicsinsége azon arányban áll, mellyben ő az élet több vagy kevesebb javait magának megszerezni képes mindenkor s mindenütt. Szegény pedig az, ki csak ritkán s nem mindenütt, s nem bizonyosan juthat az élet javaihoz, és szegénysége annál nagyobb, mennél bizonytalanabb a lehetőség élte szükségéit kipótolni.

Az ideális vagyon, mint p. o. olly tőkepénz, mellyet se le nem tesznek, se kamatját nem fizetik, vagy olly erdő vagy mocsár, melly jövedelmet nem hoz, nem egyéb álomnál, s haszna se nagyobb, mert se kenyeret az éhesnek, se ruhát a meztelennek nem nyújt; s mennél bizonytalanabb a tőke vagy k»mat fizetése vagy a jövedelem, annál inkább képzelethez s füst-höz hasonlítható a birtok, a vagyon. Ha száz esztendő alatt fizetik vissza pénzemet vagy annak kamatját, nekem semmim sincs, s nem is lesz soha; ha hús esztendő alatt, akkor tán lesz valamim, tán nem, mert

ki tudja, még akkor élek e? s így folytatva. Mit ért fűszeres ebédje Párisban, s jó meleg mentéje Vilnában az éhséggel s hideggel küszködő Gallusnak¹ Berezinánál? Mit értek a Sárközi és Siói berkek, melyek most hasznos kaszálók,² elholt eleinknek? — Semmit. — s a t.

A pénznek, földnek s minden egyébnek csak úgy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket s másikat minden pillanatban arra fordíthatom, a mire tetszik. Mennél szaporábban juthatok pénzemhez vagy földemhez, s mennél rövidebb idő alatt cserélhetem az elsőt a másikért s viszont; vagy egyiket s másikat egyéb életjavakért, annál többet ér nekem száz vagy millió forintom, tíz vagy száz ezer hold földem, s viszont minden becse meg is szűnhet, mert az érték szorosán a pillantathoz van kötve. A szomszéd embernek friss ital, fáradtnak ágy, fázónak tűz, tengeren küzdőnek part, félénknek bástya vagy domboldal annak idejében többet ér, mint a világ minden egyéb kincse. S azért látunk sokszor vagyonos embert kevés birtokkal, s úgy szólván igen szegénységet iszonyú vagyonnal, mert vajmi sok élet javakat természet ki csekély vagyon helyes körülmények közt, s Croesus kincse sem elegendő, még szükség kielégítésre is, ha azzal bátran s tetszésünk szerint nem élhetünk.

S íme csak ez a kevés is elég annak kifejtésére, hogy pénzéhez s földéhez képest mért szegény a magyar tőkepénzes és földesúr. Az első nem teheti pénzét olly helyre — ha ládjába nem csukja — honnan mindég tetszése szerint ki is v Sietné, s attul rendes kamat folya is, A másik pedig kiterjedt zsíros dúlóji mellett se kap józágira sok kéregetés, industria s datur modus in rebus³ nélkül bizonyosan s okvetlenül egy forintot is. Meglehet, tán becsületes képért ezeket is; — de ez más.

¹ Napóleonnak

² mielőtt, a Hittel megjelenése előtt néhány évtizeddel, lecsapolták az ottani mocsarakat

³ okkal-móddal, azaz nagy fáradtsággal

Nem szegényebb e tehát nálunk a becsületes tőkepénzes, mint természet szerint lennie kellene? Az országban minden van, a mi Hitelt adhatna, fekvő jószág, ház, marha, gabna, bor s a t. De ő vagyoniát nem állíthatja ezen alapokra, hanem fővényre vagy hogy jobban mondjam, levegőre állítani kéntelen. Ha körülnéző s óvakodó, esztendeig is elhever ládájában tőkéje, s ez által nem gyarapodik, s végre olly érzéssel ereszti pénzét más kezébe, mint valaha Mongolfier¹ veszedelmes hajóját levegőnek, — bizonyosan nem tudván, látja e azt még valaha, vagy legalább hírért hallja e még egykor!

Végre minekutána minden észbeli erőltetés s vizsgálatlaltal — mellyekkel a circulus quadraturájá² ki lehetne találni — pénzét úgy nevezett bátorságos helyre tette le, sokszor már egy pár év után azt tapasztalja, hogy se pénze tőkéjét, se kamatját többé nem látja, de minden ember által dús capitalistának tartatik, s igen szigorú s fősvény híre kap, ha pénzét — melly tulajdonkép nem övé s mellyet soha nem is lát — nem költi, s abbul se felebaráti segedelmére, se a közjó előmozdítása végett nem ad s nem áldozik. Ha minden boszut s mérget, s még ezek mellett a pörben elköltendő pénzt tekintjük s számba vesszük, nekem legalább tréfán kívül úgy látszik, hogy tízszer boldogabb az, kinek semmi tőkepénze nincs, mint az, ki illy forma tőkepénzt, azaz csak annak emlékezetét bírja. Tantalusi kinnál én nagyobbat nem ismerek.

Ha pedig a pénzes ember nem szerfelett nagy scrupulista, nem könnyebben lesz e helyzetetésünkben uzsorássá, mint másutt? A ki törvényes kamatnál többet kíván, az előttem uzsorás, akárhogy hímezzük a dolgot. De nálunk sok ember jó szívvvel adná pénzét 5 s 6tal 100tul, ha tőkepénze feneken s nem levegőn, hypothekán s nem hypothesisen állhatna, és sokkal szívesebben, mint 10 s 20al 100tul bizonyosság B Hitel nélkül; s ha ezen utolsót teszik is, sokan eleintén a

¹ a léghajó feltalálója a XVIII. százan végén

² a kör négyszögítését

törvénynek ebéli hiányos létével csendesítik el lelki-isméreteket; mint sok katona ellenség előtt szükség-ből csak egyszer élvén máséval, végre megrögzött rablóvá lesz; úgy ama pénzes néhány megilletődés után rendes uzsorássá válik, ki többé pirulni nem tud. S erre a törvények hiányossága vezet, melyeknek az embert éppen ellenkező útra kellene idézni s kényszeríteni!

De hát még a földesurak s földbirtokosak mi állapotban vannak, s azoknak természet ellen való szegénységekről mit mondjak? Ha egynek pénzre van szüksége, minden jószági mellett is ugyan kaphat e törvényes kamatra elegendőt könnyen és tüstént? Hány van köztünk, ki nem kéntelen természet, gyapját s a t. bizonyos időszakoként, sőt némellykor még idő előtt s árán alul is eladni? S hánynak, ki már a praecipitiu¹ fenekén nyugszik, legömbörödése első kezdete s oka nem egyéb volt, mint egy pár ezerre való szüksége, melyért akkori birtoka ezernyi hitelt adhattott volna, de melyet rendes és világos Hitel híja miatt csak felette nagy uzsorával kaphatott? Hány birtokost ismerek magam, ki mindég pénzben szűkölködik, s kinek kincse maga előtt mindég el van zárva?

Vegyünk egy példát elő: ha valakinek százezer forint bizonyos jövedelme van s egy millió adóssága, az hatvan ezer forint kamatot fog fizetni, s így neki esztendei kiadásira negyven ezer forint marad, s éppen annyi birtokkal bír mint az, kinek adóssága nincs, s tiszta esztendei jövedelme csak negyven ezer forint. Ez axióma, s ennek az életben is úgy kellene lenni, s hol Hitel van, a dolog mindenütt úgy is áll; de nálunk az elsőnek semmije sincs, vagy nem sokára semmije se lesz, midőn a másiknak negyven ezer forint jövedelme van.

41—45. l.

¹ Hogy a magyar birtokos ne pusztuljon el az adott körülmények között, ahhoz észszerű nevelés és tapasztalat szükséges.

² szakadék, vagyoni bukás

26. S így szükséges a dologhoz, vagy legalább annak filozófiájához valamennyire értenünk, ezt pedig másképp nem eszközölhetjük, mint nevelés, tanulás, idomlás — elkészítés — által.

Mennyit írtak már az elsőrül jó Isten, s melly sok jót, derekast! De hány ember olvasta, melly kevés emésztette meg, s ugyan kik hozták életbe? Ezzel is csak úgy vagyunk, mint fen a bölcsesség előadott állításival; kiki elmondogatja, s kevés vagy senki se követi. A nevelésről mindenki szól s okoskodik, hasznát, sőt szükségét átlátja, de magára s másokra nézve mi hasznot von belőle? Hány tud élni magához s körülállásihoz képest? Nézzünk körül; magyar birtokosink kivált a dusabbak közt hány a jó gazda, törvényértő, szónok, hazaismerő, honvédő? S nem mind ezt kellene e mesterségünk szerint tudnunk, midőn tán sok más egyébbhez inkább értünk, s azokban pedig csak mellesleg s félszegen vagy éppen nem vagyunk jártasok.

Errül azonban nem mindenki tehet, mert némelyeket szinte már gyermekkorukban kell tanulnunk, s ha nem tudjuk, szüleink hibája. Mindég csak azon kötelességekül szólunk, mellyekkel szüleinkhez köttetünk, azokrul soha vagy ritkán, mellyekkel gyermekink iránt tartozunk, holott ezek még szentebbek. Hála az egeknek, hogy Szüleim, kiknek áldom hamvait, ezt éppen úgy hitték, s azért illy szó illik is ajkaimra! Ha kötelességünk háladosasnak lenni lételünkért — melly előttünk tán nem is kívánatos — s azért mivel éhen nem hagytak halni, vagy mivel mint egy agárkölyket messze a háztul kostba adtak, ahogy XIV. Lajos hires idejében volt szokás, nem százszor nagyobb kötelességünk e olly lényrül gondoskodnunk, mellyet mi idéztünk életbe, s mellynek szerencséje s nyomorúsága nagy részint kezünkben van?

A nevelés s kivált az első benyomások bámulandó következésüek; úgy hogy annak híja s ezeknek ereje miatt sokan se lelki, se testi javaikkal bölcsen élni nem tudnak, gyakorta legszorosb szükségikhez tartozó

ismeretekben szükölködnek, s az által természetesen olly kábultságba s végre olly nyomorúságra jutnak, mint azon mesteremberek, kik mesterségeket nem értik.

Ki dob el kenyeret egy hamar közülünk készakarva, s ha a zsemlye bélét vagy kenyér héját elvetjük is, nem rendül e meg bennünk valamelly érzés, mintha nem jól cselekednénk, s inkább titkon dobjuk félre, vagy zsebünkbe dugjuk, mintsem más előtt hajítanék el; és mért? mert dajkánk mondá egykor „kenyeret vesztegetni nagy bűn“ s a t. s való is magában a dolog, hogy Isten áldását elhajtani nem kell, mert azzal a szegény élélhet s a t. De az különös, hogy tán éppen az, ki egy darab kenyér elvetésén szinte megdöbben, százezreket, mellyekért még annyi kenyeret lehetne vásárlani, legkisebb megilletődés nélkül szór ki. S mért? mert későbbi dajkái, szülei t. i. s nevelői vagy nem voltak, vagy nem mondták neki, „pénzt, vagyont kivetni bűn“ vagy ha mondták is, nem olly jó móddal s aggódó nyájassággal mondták, mint azt első dajkája éneke zengé fülébe.

Az éjféli óra zendülése — mintha felébresztené a múlt lelkét — mellünket összevonja, s belső illetődéssel sejdítjük nyitva állni a régi idő érckapuit — s borzadva véljük érezni szorosb összeköttetését az élőknek a holtakkal. Hány bajnok, ki a harcmezőn félni, rettegni nem tud, ki bátor szemmel nézi a halált, gyengül el könnyen az éjféli csend magányában a temető halvány emléki közt? s mért? mert gyermekkorában száz meg száz mese nyomta lágy velejébe eltörölhetlen nyomdokát, hogy az éjféli óra által függ a jelen a múlttal, az emberinem lelkekkel össze! Mi fekete színhez kapcsoljuk a gyász ideáját, a Chinaiak fehérhez; mert kedvesinket mi fekete öltözetben sirattuk, s láttunk sírni másokat, ők fehérben. S nincs olly okoskodás, olly önmeggyőzés, olly erő, melly kiseded korunk első behatásit kiirthatná.

Hány észrevételre ad mind ez alkalmat? s kivált olly szülékben, kik magokat nem úgy sokszoroz-

zák, mint az állatok — hanem az ember méltóságát is fen akarják tartani.

Életbe léptünkkor mindent elkövetnek elgyengülésünkre. A tiszta levegőt tőlünk elzárják, mintha mérég volna; tej helyett levesekkel fulasztanak s a természet utjátul, mely közel van hozzánk, egészen eltávoznak, mert azt igen is távol keresik; később ideinkben pedig szinte mindenre tanítanak, csak életbölcseségre nem. Vagy kirekesztőleg lelki tulaj dóriinakat, vagy egyoldalulag csak testi tehetségüket élesztik s gyakorolják, mintha egyedül lélek vagy csupa test volna személyünk. Ismétetinket s ügyességüket is nem annyira idomítják valódi haszonvételre, hanem csakhogy meglegyenek, mint ama filigrán remek, melyet csak nézni lehet — mert haszonvétel által ketté törnek.

Sem azon könyvtudós, ki testével tehetetlen, sem azon gymnasta¹, ki lelkének hasznát nem tudja venni, nem tökéletes ember. Mind testi mind lelki tehetségeknek teljes idomzatban kell kifejtve lenniük, hogy az ember a lehető legnagyobb tökéletességre emelkedhessen. A lélek úgy megkívánja az eledelt, mint a szív s a test — s az is elbágyad, elhervad a nélkül.

Úgynevezett világba léptünkkor — mintha az előtt abbul kirekesztve lettünk volna s azért abba nem ritkán úgy is lépünk belé, mintha holdbul jönnénk, — annyi bal szokásra találunk s annyi bévett életrendszabásra, mellyeknek alapjuk nincs, de mellyeket igaznak tartanak, s tán mi is tartunk — mert mindenkinek száján forognak — hogy természetesen vagy mi is a többiekkel egy sorban járnunk vagyunk kéntelenek, vagy víz ellen úszóknak tartatunk.

„Az én fiaim társaságokba, theatrumokba s a t. nem fognak menni, minekelőtte iskoláikat nem végezték el“ így okoskodnak gravitással² sokan. És a köznép, mivel ezt már sok okos embernek tartatott uriszemély mondá, még ugyan egészséges belátás s elrendelésnek tartja; midőn csak egy kis részrehajlatlan fontolgotás után is éppen olly nevelésre méltó

¹ testgyakorló ² méltósággal

s természettel összeütköző nevelésmódnak leljük, mint-ha az anyaveréb fiával csak esztendő korában próbálgattatná a repülést s a róka megnőtt-korú kölkével a ravaszkodást s a t. Nem, nem, az embernek esni kell, és sokszor esni, míg maga lábán tud állni; essék tehát inkább akkor, míg teste gyenge de hajlékony, csontjai vékonyak de engedők. Minden törés vagy seb, akár testi akár lelki — nem olly veszedelmes akkor, mint meglett-korunkban.

Tapasztalást pénzért venni vagy hagyományképen kapni nem lehet — fizetni kell azért mindég és mind-egyiknek; a különbség csak az, hogy egyik minden testi szerencsését s lelki egész nyugalma vesztí a tapasztalási alkuban, másik pedig a veszedelmes vásárból még birtokának jobb részét megmenti. S nem ez e a nevelés célja? Minden törekedésünk nem a szerencsének e, vagy ha azt az egek megtagadják, legalább a megelégedésnek elérése? S idomulásunk az élethez vallyon eszközlí, vagy elősegítí e ennek elérését?

A köznép a szerencsét kinos és hatalom cirkalmával méri. Sokszor halljuk állitni egy ollyanrul, ki magas születésű gazdag ifjú, „Ej be boldog!” noha az, kirül mondják, tán sokszor közel a kétségbeeséshez halálos keserűséggel éli napjait. Van az emberben valami, mellyben minden a világon mint egy tükörben mutatkozik. Ha tiszta ezen tükör s mindent rózsá színnel fest, akkor megelégedett az ember; ha homályos s abban minden setéten tűnik elő, akkor boldogtalan. S azért látunk sok szerencsétlent, kit szerencsésnek lehetne gondolni; s viszont sok megelégedtet alacsony helyzetben, kinek alig van élelme.

Ezen Valami pedig áltáljában véve nem egyéb hanem elromlottság vagy el nem romlottság. És ugyan ezt mi eszközölheti vagy hátrálhatja jobban, mint az első benyomások, anyatéjjel szitt s gyermeki korunk elő-fogalmái, a mi nem egyéb, mint a célirányos vagy elhibázott nevelés, melly jövendő éle-tünk s sorsunk víg vagy szomorú létét határozza el.

Ha végre már szárnyinkon repülünk, hány bal vélekedéssel kell küzködnünk — s mennyire lep el akaratunk ellen minden felvigyázásunk mellett is a rozsdá, a penész, mint a levegő, melyet be kell szívnunk, legyen az egészséges, legyen bár hideglelés.

A mi testi tehetségüket illeti, hány képz¹ magát nagyobb tekintetű embernek, mivel nem jó gyalogló, lovon nem jár, úszni, viaskodni, evezni, síkánkozni² s több efélet nem tud s azt véli, hogy az csak ifjúsághoz s alacsonyabb rendűekhez illik. Pedig bizonyosan testére és így egész személyére nézve tökéletesb ember az, ki több gymnastikai ügyességgel bír. — A mi ellenben lelki tulajdonink kifejtését illeti, némelly azt általában csak hazai tudományokra, némelly pedig egyedül külföldiekre, s nem különben úgynevezett szép művészi vagy speculativa nyomozásokra terjeszti. Ha nem tudunk franciául, szép társaságban kikacagnak, ha nem tudunk magyarul, szánakozást gerjesztünk hazánkfiaiban. Ha sokat nyargalunk, gyaloglunk, uszunk s a t. némellyek előtt komoly, férfiúi tekintetünk szinte veszélyben forog, mert ezek gyakorlása mély ítéletek szerint minden lelki tulajdont kirekeszt; ha pedig mindég csak olvasunk, ülünk, jóllehet egy kévéssé sétálgatunk, végre akaratunk ellen is úgy meghízunk s mindenesetre annyira elgyengülünk s asszonyosodunk, hogy Insurrectióhoz³ többé nem állhatunk, ha ott nem csak vitézi öltözetet s titulust akarunk halászni, hanem ugyancsak derekasan katonáskodni is.

Egyik ma azért kárhoztat, mert harisnyát viselünk, s inasunk német ruhában jár, vagy hogy lovunk farka rövid. Másik vadságunk s betyárságunkért üldöz, s nevetségesnek látja, hogy még utszán s lóháton is pipázunk. Egy harmadik mindent megbocsátna, csak szakálunk ne volna olly hosszú; de felejtí, hogy csak két életforgás előtt eldődinknek, kikre annyira szeretünk provocálgatni⁴, igen hosszú szakálok volt, s akkor megint bizonyosan ők hitték, hogy elbomlik a világ, ha azon szép férfiúi fekete, vagy patriarchal hó szakál-

¹ képzeli ² korcsolyázni ³ nemesi hadfölkeléshez ⁴ hivatkozzatni

hoz beretva közelít! mintha polgári erénynek szakát volna fészke, úgymint Samson óriási ereje — az írás szerint — hajában volt. Egy más megint késő ebédlest gyűlöl mint halálos bünt, s azt ki későn, s tán munka után eszik, magánál, ki korán s tán munka előtt nyeli sültjeit, sokkal csekélyebb embernek tartja. S számtalan több eféle, mellynek előadására hónapok kellenének!

S illy helyzetben addig vergődünk a „m i t te-
gyek s mit fognak mondani” közt, míg mindenkinek szolgájává s előítéletek rabjaivá lészünk, vagy keblünket¹ bezárva, az élet piacát odahagyván, igazi egoistákká válunk.

S nem ezen két osztály teszi e az emberi társaság nagy részét, mellynek egyike rablánc által lebilincseltetve minden magasb s nemesb repülésre erőtlen; másika pedig elkeseredve se felebarátinak, se hazájának nem el, hanem csak önmagának s elszakadását a világtul mint embergyűlölő kezdi s közönségesen mint Sybarita végzi, ki se lelkét, se szívét többé semmivel sem táplálja. S pedig Magyar boldogan vagy csak megelégedetten is miként élhet illy erkölcsi eledel nélkül, ezt kérdem részrehajlás nélkül? A Magyar, kinek nagyobb része lélek?

De hol a hiba? Hogy a nevelés tárgyiban t. i. tes-
tünk kifejlődése, statusunkhoz¹ szükséges tanulásink s társaságban múlhatlanul tudnivalóink közt nincs összehangzás, súlyegyen; s hogy közönségesen sokban igen is haladtunk, s így másban egészen hátramaradtunk, melly elég oka tökéletlenségünknek.

A gymnastikát igen későn kezdjük s azért minden ágozatiban, mint kellene, azt jóformán soha meg sem is tanuljuk. Bajos is 30 esztendő embernek ügyetlenül a vizet verni s abbul untig inni, vagy a jégén nem sokkal igézőbb alakban jelenni meg, mint valamely lóforma állat, mellyet néha juhnyáj közt is látunk, midőn mellettünk ügyes mozdulatokkal a legkisebb gyerekek is a vízben vagy jégén egymást versengve úzik. S azért, ha szüléink irántunk kötelességiket e részben elmulasztók, tán többé nem is kezdünk ezen gyakorlásokhoz, a mi

¹ állásunkhoz, rangunkhoz

által, akárhogy tagadjuk is, valamelly csorba marad rajtunk.

Mesterségbeli tanulásinkát se folytatjuk olly állhatatossággal, mint azt tenni kellene s bizonyosan tennők is, ha magunkat őszintén kérdeznők, s így elhatározottan tudnők, mihez kell fogunk. Mi igen sok oldalra daraboljuk természeti talentuminkat s azért közönségesen tudunk ex omnibus aliquid, ex toto nihil¹, — s így se olly jó s ügyes katonák, se olly törvénytudók és szónokok, se olly jó gazdák nem lehetünk — mint azok, kik minden idejeket s törekedésiket ezek közül csak egyre különösen fordítják.

A mit végre az életben s társaságban tudni kellene, igen is messze keressük, s köztünk sokan azt gondolják, hogy öntartásunk mennél feszesb, csafartabb, piperésb s különösebb, annál kellemesb s tetszetősb, holott az egyenes, természetes s férfiúi egyszerűség, kivált Magyarban, minden bizonnyal kirekesztőleg [nem egyéb, mint a] legnemesebb s kedveltetőbb mód élni világát. Viseletünk s külsőnkre nézve kivántatót vagy keveset, vagy tán igen is sokat tanulunk, s az által becsünk egy részét megint elvesztjük. A külső pedig sokkal fontosb mint gondolnők; mit ér a legszebb Pentelikei márvány, ha kifaragva nincs? De lehet belőle Belvederi Apollo s csak annyi, és nem több; mert minden még tökéletesbre való törekedés — megsemmisítő a remeket. Illy formán milly neveléséges lehet földink is, ha valami igen különöst s igen tökéletest akar mutatni, vagy abban keresi eredetiségét s magát geniének véli, ha se nem nyíri se nem fészüli haját, kezeit pedig mint Newton soha se mossa!

S így nevelés, tanulás, idomulás kell. De mint eszközjük ezeket? számos mestert mikép fizethetünk, jó nevelőket mi módon tarthatunk, minden szorgalmat melly úton fordíthatunk gyermekink kimivelésére, hazánkat s a külföldet hogy ismertethetjük meg velek? Hiszen mindez szörnyű sokba telik. Pénz kell tehát! De ezt megint ugyan ki adja? Kell tehát előmenetel a gazdaságban, kell kereskedés! De

¹ mindenből valamit, egészen semmit

ezekről csak álmodni se lehet bizonyosság s Hitel nélkül.

Honunk felemelkedésének mélyebb köve tehát a Hitel a nevelésnél úgy el S ezért melly hijáavaló beszéd, mellyet sokszor köz tapssal kéntelenitetünk hallani „maradjunk szabadok, habár szegények leszünk is” — mert akárki mit ábrándoz, csak a vagyonos nemzet szabad, s egyes személyekről Franklin azt mondja „könnyebben összerogy az üres, mint a teli zsák”. Az, ki jobban bírja magát, rendszerint függetlenebb mint az, ki néha más segedelmére kényszerül, többet tudhat, mert élelmére nincs annyi gond, több ideje marad öntapasztalására, gyermekeit jobban nevelheti s a t. S ha lépve megyünk előre, úgy látszik, hogy a mező virágzása, kereskedés sikere s lakosok fényes bőre a szabadsággal mindég karöltve jár; a szegénységből ellenben elaljasodás, abbul pedig végre szolgaság leend, vagy pásztori s rablóí életmód, melly farkashoz illő inkább mint emberhez, ki szebb s hatalmasb lelkek rokona.

49—57. 1.

27. A MAGYAR NEM BÍRJA MAGÁT OLLY JÓL, MINT KÖRÜLMÉNYI ENGEDNÉK

Ki minden nélkül el tud lenni és semmi szükségéi nincsenek, irigylésre méltó, tagadni nem lehet; s kivált ha egy ollyan szabadulhat meg az élet számos kötelitül, ki annak minden javait ismeri is, s nem ollyan, kinek minden nélkül ellenni kell, és szegénysége s nyomorúsága soha sem éreztete vele valami jobbat. Azonban se Zeno, se Ráncé¹ iskolái nem illenek a mai józanabb időkorhoz helyesebben, mint Epikurosé vagy Voltaireé, mert az emberiség díszére jóformán el van már döntve, hogy a lehető legnagyobb szerencsét sem a magátul mindent megtagadó, sem az örömeiben undorodásig úszó nem találja fel, hanem

¹ az egyik sztoikus bölcselelő, a másik a trappista rend szigorú újjászervezője

az, ki lehető legtöbb keserű érzések eltávoztatása mellett, mérsékelve még édes gerjedelmekkel is örvend. S így ne gondoljuk, hogy az, ki nem szegény, már jól is bírja magát, mert a ki jóllakott, kinek ruhája s hajléka van, bár sokan boldognak tartják, és szegénynek áltáljában nem is mondhatni, még messze van azon megelégedés pontjátul, melyet elérni minden ember törekedik. Ki állati része jólétében gondolja feltalálni belső csendét, nem ismeri nemesb lelkek szép örömit, s boldogsága nem lehet sokkal nagyobb, mint az állaté, melly nem tudja "honnán, mi, hová" s azért éppen úgy méltó az irgalomra, kinek módja nincs lelki tehetségei kifejtéséhez, mint kinek kenyerere nincs; szánakozásra éppen úgy, ki lelki eledelt nem bírhat el, mint kinek gyomra testi táplálást nem emészthet; s ha valamelyiknek hátramaradni vagy veszni kellene, veszne inkább az agyag. De nem szükség, sőt öncsorbulásunk lenne, míg emberi létei sorsunk, ha csak egyik részünk kényei vagy a másíknak reményei volnának kielégítve. Se magasb lelkek, se állatok nem vagyunk, hanem emberek; élünk azért mint emberek, csakhogy halhatatlan részünk soha ne váljon rabbá.

Azon okoskodás, boldog ki nem ismeri a jót, mert így nem is óhajtja, már elavult — s éppen oÚy józan, mint a kő szerencsés, mert semmije se fáj. Nem negativa, hanem positiva szerencsére van alkotva az ember, csakhogy kész sültet ne várjon házához, de a földdel vívjon meg, hogy azt megszerezhesse magának; úgy minden bizonnal nincs a Magyar szegénység-tűrésre teremtve, hanem hogy mindegyik azt mondhasssa magáru, jól bírom magam. Ennek értelme pedig ugyan tág, s ezt sem érhetjük el emberhez illendően az országúton, vagy kandallónál ülve, mert számtalan szükségünk van, mellyeket kielégítnünk kell, minekelőtte magunkról azt mondhatnénk, jól bírjuk magunkat; s melly igen nevednek azok naprul napra, a mint a mesterségek s tudományok inkább s inkább fejledeznek, s mi állatiságunkbul mind jobban jobban kilábolunk. Azonban azt a mit az Örökkévaló csak rest-

tül tagadott meg, a fáradozónak pedig azért nehezité, hogy munkája gyümölcse annál édesb legyen, kirekesztőkig csak bölcs elintézés s állhatatos munkásság által tehetjük sajátunkká.

Szép termékeny mező, csinos ház, falusi élet kellemi, vadászat, paripa s több eféle mit érnek, egy kis külföldi tudósítás, az emberiség egyben másban előmenetelének rajza, jó könyvek használása nélkül, s ki ura ugyan már az elsőbbeknek, de utóbbiakkal nem él, jól bírja e magát? Vagy azon férj, kinek felesége szép és hű, gyermekei vidorok s erősek — de ki a közjóra nézve süket és vak, s hazája előmenetele lelkét éppen úgy nem deríti, mint annak hátramaradásán nem pirul? Egyik s másik is mennyi számtalan kellemes érzésben nem részes! Vagy tán az bírja jól magát, ki városban s külföldön keresi az élet minden kellemét, s kinek hazafiai és számos jobbagyi csak unalmas vagy ijesztő álmok képében jelennek meg; vagy az, ki mindég otthon nem is sejdíti, mely megillető s szivrehatóképen tudta a gyenge ember a természet némelly titkait már felfedezni, az örök setétséget némellyekben szürkületre bírni s mennyire közelíthetett elme ereje s lelke tisztasága által a legfőbb tökéletességhez!

Léleknek a testtel szoros egybehangzása tökéletes élet s megelégedés; azok teljes elválása halál. — S csak az bírja igazán lelkét s testét jól, ki egyik s másinak minden lehető eledelével bővelkedik.

Sok függ a körülményektől, mellyeket kinek kinek helyzetében ismerni kell, nehogy eledelkeresésben minduntalan víz ellen evezzen, s vitorlái szél nélkül vergőldjenek, s ő végre éhen haljon.

Az Angol nem bírhatja magát jól éppen azon módon, mint a Muszka, Magyar nem olly módon, mint az Olasz, a Chinai nem azon mint a Török. Mindegyiknek helyzetében különb izü, különb mennyiségű az eledel, úgy hogy hirtelen változtatás veszélybe hozhatná az egész organismust, midőn lassú elszokás

az alábbvaló eleségtül s halk elfogadása a nemesebbnek csak hasznos s egészes lehet.

Szinte mindenki jobban bírhatja magát szorgalma után, akárhol jött a világra. S hát még hazánk földén! A föld birtokos józan elintézés által sokszorozhatja jövedelmét. S ez csak magunktul függ. Már az Angol földbirtokos ezt nem teheti, mert mezeje igen nagy javítást nem szenved, földje vénebb lévén a mienknél. A tőkepenzes józan elintézés után 12 esztendő alatt tőkéjét kettőztetheti, s ez is csak magunktul függ. — Már a Török tőkepenzes ezt nem teheti, mert veszedelemben forog, ha kamatoltatni akarja, s gondosan el nem zárja. Mi igen sokat tudnánk termeszteni, de kereskedési fekvésünk nem felettébb kedvező. — Gallia fekvése ellenben kiviteke dicsőséges; de ott megint Bánáti, Bácskai mező nincs.

Így van minden hazában felesleg és hiány, s csak az, ki azokat tökéletesen ismeri, szerezhethet lassan lassan magának s hazafiainak több birtokot. S nem az cselekszik bölcsen, ki hazaszeretét abban helyezteti, hogy minden idejét annak dicséretére pazarolja, hanem inkább az, ki hátramaradásit fejtegeti s boldogításában elősegélleni fáradozik. A mi igazán jó s kitűnő, nem kell annak dicséret; fénylik a gyémánt magában is. S nem ritkán egy becsületes ember, ha Leonidáshoz, Montaignehez, Pitthez s a t. hasonlítjuk, nevetségessé válik; s az ki hevében neki használni akart, inkább ártott, s ama két francia közmondásra emlékeztet *qui dit trop, ne dit rien*.¹ *Il n'y a pas de plus grand malheur, que d'avoir un sôt ami*.²

Kell tehát ismerni hazánk javait, hiányit s helyzetünk minden oldalit, mert csak így bírhatjuk valódi-lag jól magunkat. Hogy az országban a mi hátra van, előre menjen, s ne talán félre, ahoz legény kell a gátra s ember, a szó legvelősb értelmében! Kell nemzetiség, mert csak úgy bírhatja kiki jól, ha az marad, mivé Isten alkotá; Török Török, Angol Angol, Magyar Magyar

¹ Aki túlsokat mond, semmit se mond ² nincs nagyobb baj, mint egy sötoba barát

s a t. Az igaz Török nem gyengül el Várna düledékin, hanem halni kész, vagy csak urának s nemzetének élni; nemzetiség vívja ki a Tafaigari s Abukiri veszélyeket; eképp gyűlöli az igaz Magyar a homályt és cimborát s a legjobb hazafi törvényes Királyának leghívebb jobbágya is.

S ugyan hány áll köztünk őszintén a lelki függetlenség középpontján, valljon! S ki nem hajlik kissé egy vagy más részre. Mintha Király és hazaszeretet olyan volna, mint ecet és olaj, melly soha egyé nem vegyül. S mennyire nem idegenít el ezen balvélemény sok becsületes hazafit egymástul, kik a legfontosabbokban egyenlőn éreznek, gondolnak, s kiket szorosabb barátság kötne össze, ha egymást jól ismernék! S mily ellenkező gát ezen szomorú heterogeneitas hazánkban! Melly többek közt annak is oka, hogy Hitel nincs, és ez, hogy igazi serény földművelés, kereskedés nincs, s ez hogy magát a Magyar olly jól nem bírja, mint körülményi engednék. Ezen heterogeneitas annak is oka, hogy a törzsökös Magyar, ki egy lépésnyire sem akar a világban haladni, midőn még a föld 13 forog, úgy áll az igen is külföldies Magyar ellenében, mint Róma és Alba a Horatiusok és Curiatiusok megküzdésekkor — mint ellenségek, s nem mint földiek s barátok — holott legjózanabb volna egyiknek s másiknak is egy kissé engedni s egymáshoz közelíteni.

Mi nem állhatna fel polgári erény és egyesületek által hazánk díszére s Urunk dicsőségére anyaföldünkön!

Most sok, a Hitel híja s mindenek előtt állapotunk nem ismerése miatt t. i. hogy Hitelünk nincs, magát olly szomorú állapotba helyeztette, hogy nem csak illő fentartására nem marad neki elegendő, de még legszen-
tebb kötelességinek se tehet eleget, s a neki őszintén kölcsönözött pénznek se tőkéjét se kamatját nem fizetheti, melly talán egy becsületes háznépnek mindene! A nemzetiség soha szembetűnően s szívrehatóan nem szólott hozzá, hogy illy hátramaradásbul hazafiaival kilábolni törekedjen — s így most apathiája s elkorcsos-

sodása miatt oily helyen áll, mellyrül azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelgésibül, hogy számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb, vagy egy gyujtogatónál nem különb¹. Mert arra nézve, ki teszem ezer forintjának se tőkét se kamatját nem kapja, a következés éppen olyan, mintha azt valaki tőle ellopta volna, azon különbséggel mindazáltal, hogy az egyik rablót, ki előtt ládánkat zárva tarthatjuk, a törvények üldözik, e másikat pedig, kinek bizodalommal nyitva áll kincstárunk, majdnem pártolják.

S milly keserűen élték illy idő s vagyon-pazarlók napjaikat, mennyire törekedtek, hogy idejeket mint mondani szokás megöljék — az időt, mellyet egy Isten se idézhet többé vissza! Tudjuk meg csak, szeretik e hazájókat? De csak jószágikat se ismerik. — Barátjaik e hazafiaiknak? De még anyanyelveket se tudják. — Valamelly spekulativa, szép vagy empyrica tudományokban foglalatoskodók s jártasok e? — Éppen nem. — Jó gazdák tehát, újat próbálók? Oh nem, sőt sequestrumrul² szólnak. — Örömben, vigságban töltik tán napjaikat, s távul kerüli őket a gond? Koránt sem, sőt unalom nyavalájában süllődnek. — S hát ugyan mik, tán rossz emberek, kik úgy élnek mintha Isten se volna, s az élet után mindennek vége? Éppen nem, inkább szelidség s jámborság példái. — Ah, tehát semmik, növényországba való becstelen palánták, s még annyi hasznot se hajtának mint egy fa, mert az legalább árnyékot ad s tűzre jó, — s annál veszedelmesbek, mennél méltóbbak mentségre s mennél megbocsáthatóbbaknak látszatnak gyengeségeik. Úgy nevezett jó emberek, senki sem irtózik tőlük, mint azokat se kerüli senki, kiket sárga színek még nem árul el, de belsőképen már keblekben a mirigy. Volna bár inkább vétkek olly rút, hogy a még el nem romlott ifjú tőlök undorodna! mert könnyebben kikerülné a már külsőjével is émelgést indító hibát, mint azt, melly bizonyos eltüntető gyöngeség lepleivel fedezgeti szégyenig.

¹ olyan birtokosokra vonatkozik, akik kölcsönöket vettek fel és a magyar törvényekkel takarózva, nem fizetik azokat vissza ² a nemesi birtoknak hivatalosan kimondott zára, melynél azonban a hitelezők alig kapnak valamit vissza

Némelly érzi hátramaradását, vagy tévelgő úton járását, s legalább pénzbeli összeköttetésiben akarja tisztán tartani lelkét s özvegy s árva hitelezőji sorsán megilletődik. De nem tud magán erőt venni s pompás s fényes életmódjárul lemondani; mert nem ismeri az emberékesítő büszkeség s alacsony hiúság közt a különbséget. Büszkének véli magát, hogy úgy nevezett rangja szerint élni meg nem szűn, s őtet a sors csapási nem verhetik le; midőn azonban valódiképen más pénzt költi¹, és semmi egyéb, mint csak hiú. — A nemes büszkeség inkább rongyban jár, és száraz kenyeret rág, mint sem azzal élne, a mi nem övé.

Sok, hiv emberit kéntelen kenyér nélkül elbocsátni: más, ki függetlenebb lehetne, magát olly helyzetbe zavarja, hogy sok hijáavalót, ki szolgája lehetne s kit belsőképen megvet, süvegeim s előtte hajladozni kénytetik. De minék terjesszem ezek előszámlálását végtelenre. Szánakozásra méltók, kik magokat érdekelve érzik s kivált azok, kik szebb tulajdonokkal, keserves érzéssel néznek életekre vissza, s kiknek szerencsétlenségeket nem annyira magoknak, mint hiányos nevelésnek s Hitel híjának tulajdoníthatni.

Hlyen 'legények a gáton', természet szerint józan változást nem tehetnek, vagy az áradó balvéleményeket nem tarthatják fel. Minden csak felsőbbségnek enged, legyen az erkölcsi, legyen fizikai.

Ha valaki egy szinte olly világos igazságot, mint kétszer kettő négy, rekedt vagy gyenge szóval hirdet, tán senki se hiszi, mert tán senki se fogja hallani; de azon igaz szó, meÚy szabad mellbül derekasan hangzik, előbb utóbb elfogadásra talál.

Hakivánjuk hölgyeink megmagyarosodását, tegyük azt a mi magyar elfogadhatóvá, tetszetővé is. Eszközöljük azt felsőbbségünk által. Ne várjuk el, hogy Szépeink lenni szeressenek olly hazánkfia társágában, ki tán zsiros csizmában látogatja meg őket, pipaszaggal tölti el

¹ a kölcsönvett pénzt, melyet a nemesi törvények védelme alatt nem fizet vissza

a házat, s beszéde közben a tiszta padokra jókat köp, s vagy alacsony hízelkedéssel felhőkig dicséri, ha jó reggelt tudnak magyarul mondani; vagy mindemül oktatólag beszél, ámbár a negyedik vármegyében se volt; vagy egy originált akar mutatni, kinek esze szinte könyökében s ki mindent össze vissza habar vagy némán és szolgaként az ajtónál áll s a t. Mert természetes, hogy társasága egy olly külföldinek sokkal kellemeteseb, ki messze járt, sokat látott, a legnagyobb következesek kútfejn, s a legnevezetesb történetek tanúja volt, s mulatságos előadása s életrevaló módja által órákat pillanatokká varázsol. Ne legyünk irántok igazságtalanok, s csak kérdezzük magunkat: helyzetéseken nem szeretnők e mi is inkább az utazott, kicsinosodott idegen társaságát, mint egy durva előítéletekkel megtölt földinkét!

Nem kívánunk e inkább ollyan emberek köriben lenni, kiktől élni tanulhatunk, mint sem ollyanokéban, kik nevetséges tanácsok s faragatlan dicséreték által belsönket nem kevésbé sértik, mint részrehajló vagy tán alaptalan okoskodásikkal untatnak? Ne fáradjunk annak megmutatásában, mert úgy is híjában lenne, hogy magyar leánynak illőbb volna magyarral mulatni s a t. ha a külföldi magaviseleté bátrabb, ügyesebb, kellemesb s tetszetősben tud körülte forogni. Egymáshoz vonzódásra, barátságra, szerelemre, megtetszésre s arra a mi mulat, semmi egyéb nem kényszeríthet, hanem csak felsőbbség és báj! Egyedül tiszteletre lehet valakit kényszeríteni, egyébre semmire, a mit ha ugyan megérdemlünk, még halálos ellenségünk se tagadhat meg tőlünk.

Ne törekedjünk híjába a víznek hegy ellen vitelére, s ne remélljük, hogy a teher felfelé essék; de eszközöljük inkább azt, hogy nem csak tiszteletre, de még barátságra, sőt szeretetre méltók is legyünk, hogy tapasztalásink, szebb szokásink, s öntartásunk társaságunkat kívánatossá, mulatságossá s bájolóvá tegye. Ne vádoljuk asszonyinkat, mert bennünk a hiba. Álljon csak nemzetiségünk s magyarságunk olly szép fényben, hogy

a szemérmes szűz bátran, habár pirulva is, egész világ előtt ismerhesse meg, hogy minket szeret, s boldog lenne életét miénkkel megosztani; ne féljünk, mind megmagyarosodik a jóra való, s kinek férje férfi.

Éppen úgy ne kívánjuk hátráltatni, hogy könyveket, erőműveket, gazdasági műszereket, egy s más házi bútorkat, lovakat s a t. inkább bülföldről szerezzünk, mint ide haza vásároljunk, de készítsünk helyesebbeket, tenyészessünk jobbakat. — Ne mondjuk mindjárt hazafitlanságnak, ha egy külföldi könyv külsője jobban tetszik, mint egy magyaré; sőt nézzük azt inkább jobb ízlés előmenetelének, s készítsünk még helyesbeket, ha lehet. Ha pedig belseje jobban mulat, írjunk eszesebbet, s tegyünk a sajtó szabadságául józan javallatot. Ne akarjuk, hogy egész világ minket vegyen mintául — modelláld — a vén t. i. az ifjat, s az erősebb engedjen a gyengébbnek, tanultabb a tanulatlanak; alkalmazzassuk inkább magunkat a többiekhez, kivált a műveltebb nemzetekhez; mint közönségesen a fiú követi apja nyomdokát, s az ügyetlenebb az ügyesebbet, s nem viszont.

Olasz énekes jobban fog énekelni, mint földink, akármily magasságra gondoljuk is azt idétlen dicséretink által emelni. — Az angol telivér kifutja lovunkat, akármily rossz szemmel néznők is. Didót párisi betűinél szebbet nyomtatóink nem állítanak elő, akármit mondjanak is. Az Éjszakamerikai hajós bizonyosan kitesz Pest s Budai csónakászinon. Como s Belagio vidéke sokkal kiesb, mint Somlyó vagy Badacsony tájéka. A földművelés Angliában s Belgiumban a mienket határtalanul felülhaladja. Madeira, Sheri borok tiz esztendeig is elvannak jól a hajó fenekén, a Hegyaljai pedig sokszor még pincében is elromlik, — akármily rossz néven vegyék ezen állítást sokan. Telelni minden kétség kívül kellemeteseb Nápolyban vagy Párisban, mint Szabadkán vagy Esztergomban, és számtalan több efélek. Szóval azt mondani extra Hungáriám non est vita, hijábavaló s kacagást vagy szánakozást okozó beszéd.

Hanem azért, mert honnunknál van boldogabb éghajlatú vidék is, hol úgyszólván se nyár, se tél nincs, — azért, hogy több idegen nemzet annyival előbbre van lelki műveltségében, mint mi, és sokan köztünk még azt se tudják, mi az igazi szabadság, — vagy azért, mert másutt a társasági kellem, tudományok bája s a bajnoki becsület jobb fényben állanak már, mint nálunk s a t. azért az el nem fajult Magyar még se fogja anyaföldét kevésbé imádni, vagy azt éppen elhagyni, mert van valami ki nem mondható, mi a nemesb embert ellenállhatlan erővel csatolja hazájához, legyen az bár kopár mező, bár berkes lapány, vagy hősivatag.

Ha azonban nem a haza hátramaradási s szennyei teszik azon bájít, melly minket hozzája vonz, — hanem a legszentebb kötelesség érzése, azt mindenben elősegíteni s felemelni, akkor meg kell ismerni magunkban s körülményinkben a jót, de a rosszat is.

A nemzetek valódi ereje vadságon, fanatismuson, vagy tökéletes kiműveltségen épül. Közép ebben veszedelem nélkül nem lehet, mint nem is lehet károsb a félszeg felvilágosodásnál s tudománynál. Mi már ősi vadságunk nagy részét, melly Osmán dühének valaha határt vont, letettük, elhagyott bennünk a hitbeli viszálykodás s hasonlós ördöge, hála az egeknek — de most, midőn ősi bálványunk megsemmisült szinte két nemzetiség közt¹ s így igen gyengék vagyunk, s mind addig azok is maradunk, míg a felvilágosodás félutjából ki nem lábolunk s azon pontra nem emelkedünk, mellyrül minden vadságot s fanatismust meggyőzhetünk; mint az ordító oroszánt bátran várja be a jól fegyverezett ember s meggyőzi. Ne kételkedjünk, a lelki erő s ész végre bizonyosan minden testi erőlködésen diadalmaszkodik.

Ki józanabb nemzetiség kifejlésére vágy s legerősb fegyverekkel akar felruházkodni, az, mennyire lehetőségében áll, az egész föld színét bejárja. Ha a sors magas helyzetetésben hozta e világra, leereszkedik néha ön-

¹az ősmagyar vad erő német és török közt elfogyott

kényesen, s felkeresi a szegénységet, a nyomorúságot, mert azok a legjobb s leghívebb tanítók; gyalog utazik, s magányosan s kevés pénzzel; s ollyasokra akad, a miket alig gyanított volna előbb, s majd nem sokára egészen felvilágosodik előtte belső érdeme könnyű léte, élet-philosophiája csekélysege, s hogy sok szívességet, szeretetet s barátságot nem egyébnak köszönhet, hanem tán csak véletlen születésének, pénzének s összeköttetésének; s hogy egy harmadik, ha megkülönbözteti is címmel vagy dicsérettel ötöt, valósággal magasabbra még se emelheti s egyedül maga által lehet csak jelessé akármiben. Észre fogja venni, milly szomorú, önerejével a sarat emberül ki nem állhatni s az élnetlenség lenyomó érzésében vagy Hercegi palást, vagy Grófi korona alá bújni, vagy pénzes láda mögé rejtetni kéntelenített. Tapasztalni fogja, milly szép s nemes érzés lakja sokszor a szántóvető hajlékát, s hogy nagyobb szerencsére méltó. Meg fog végre abban győződni, hogy semmi sem melegíti belsejét kellemesebből, mint azon érzés, hogy ő, a mi, maga által az, s hogy senki és semmi nem teheti ötöt nyomorulttá, mert ő minden életjavakkal olly bölcsen s édes örömetst élni is fog tudni, mint azok nélkül megelégedten el is lenni.

Illy világi bölcsék mozdítják elő a józan nemzeti szellemet s illyenek nagyobb vagy kisebb száma alkotja egy ország nagyobb vagy kisebb erejét.

Minden felsőbbség jobbára idomitástul függ. A rosszabb ló, ha idomitatott, meggyőzi a jobbat melly idomítva nincs. Ügy éppen azon egy ember, vagy ezred minden ellenséggel diadalmi hiedellel szállhat szembe, vagy eggyel se, a mint ahoz el van vagy el nincs készítve. Mai időben a legelszántabb bátorság is semmivé lesz a hidegvérű combinatio előtt, mert az ész meggyőzi a testet. Gyakorolni kell tehát magunkat az újabb taktika és stratégia rendszabási szerint az ország védelmére, hiszen alkotmányunk szerint született katonák vagyunk. Indisciplinált sokaság, bár mi dühös lenne is megtámadása, mai időben végre meggyőzötve széllyed ed. Azonban jó katona rövid idő alatt senki se lehet,

ahoz tudomány s hosszas gyakorlás kell, mint se tökéletesen jó, se felettébb rossz ember se lesz egyszerre senki. Hát a jóban s igazán nemesben hány esztendei gyakorlás szükséges életünk minden pillanatában olly rendületlen önállásra, hogy se szépség bája, se nagyra-vágás kísértete, se popularitás tömjénje meg nem tántoríthasson minket. Elpuhulhat lassan egy egész nemzet, melly valaha fél világot megráza, mint viszont hosszas ostrom alatt végre még az asszonyok is megszokják a bombákat s ágyu-golyóbisokat. — Annyi ereje van az idomulásnak, a szokásnak.

Az a mi valaha nemzetiségünk talpköve s ereje volt, idő jártával elbomlott, s jól mondja hazánk koszorús lantosa,

Óh más magyar kar mennyköve villogott
Atila véres harcai közt s a t.

s a mi elmúlt, ne akarjuk azt megint életbe visszaidézni, mert lehetetlen — úgy mint elfolyt óráink se térnek soha vissza többé. Szükséges inkább — nehogy homokon állapodjon minden lételünk, — új nemzetiségünk lelkét mind jobban kifejtenünk. Eléggé meg nem becsülhető szerencse, hogy a Mindenható olly században engedett élnünk, mellyben nem korlátlan bátorság s felhevült képzelet, vagy testi erő, hanem csak polgári erény s felvilágosodott emberi elme teszik a nemzetek tartós sarkalátját. A vad ember nem erős védelme, nem keményebb pajzsa az országnak, mint a tanult, a szelíd; készüljünk ezért inkább éppen olly erősek s bátrak lenni harcban, mint régi apáink valának, de kimüveltebbek, tanultabbak, nyájasbak, mint ők s kivált otthon.

Ne oszoljon meg a magyar erő többé soha, de szerencsében mint veszélyben legyen törvényes Urának leg-hűbb s legerősb támasza, — hiszen még a külföld is azért dicsér, hogy Királyunkat, Szabadságunkat egyenlően szeretjük; legyen a thonus mindennek középpontja, s azon szív, mellyhez a legtávolabb ezek is kapcsolva vannak.

S évek tünése után virágozzék egy nemesb s fel-
emeltebb Aera következésében a Haza, mint öröme
készült kert, mellyben idegen a nyomorult, hol az ember
méltósága szent s mellyben erény s ész a legszebb disz!
S honunk érdemes leányi, kiket ezen munkám szinte
illet, legyetek ti segédei egy szebb, egy józanabb kez-
zetnek! vezessétek Ti mint valaha Spárta anyja fiait-
okat az érdem s erény mezejére! fejtsetek benne ki
már gyenge koraikban minden szépre s nemesre vágyást.
Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaik-
nak teljesítőjükké, szóval férfiakká. S ha valaha sivatag,
termő kies vidékké, posvány gazdag gyümölcsökkel
viruló ligetté válik a hazában, ha a magyar név min-
denütt tiszteletet gerjeszt, s a magyar hire mindenbeni
előmenetelért a földkereken elterjed, legyen az édes
jutalmatok. Most a világ legszámosb nemzeti alig tud-
ják hogy vagyunk! s némelly idegen ritkán hallván
magyar szót még főbb városinkban is, azt kérdi, ugyan
hol van Magyarország? — S ha magyar szó nem zeng
a magyar asszony ajkain, s ő tán csak a külföld gond-
jaiban vesz részt, s csak az érdekl, a mi Párisban vagy
Londonban történik, midőn nem is gyanítja házában a
rendetlenséget, a zavart, — s ha némán nézi a fiatal
hölgy a hazafiúság legszebb tetteit, s azt anyanyelvén
dicsérni sem tudja, nem használ akkor többé semmi, és

Jár számkivetetten az árva fiú

S dalt zengedez és dala oly szomorú s a t.

De ne tartsunk illy elaljasodástul, mert nem féle-
lem s hideg tisztelet köt többé sok szerencsés gyerme-
ket érdemes szüleikhez, hanem a természet legszebb
kötele, a szeretet — s nem hiszik többé a szülék, hogy
külső fény s felszíniség elég a magasbra szülnék min-
den csinosodására, és senki nem mer ilyeseket már
tréfán kívül mondani, a nagy urat rossz írásáru is-
merhetni meg s a t. hanem kiki azt gondolja, s arrul
van meggyőződve, hogy a szép név csak érdemesre
illik, úgy mint a kényes ruha jól nőttre, midőn a
görbét, kit senki észre nem vett volna, csak elcsúfítja

s nevetségessé teszi, s hogy a régi nemzetségbeliek csak abban nyertesek, hogy eldődeknek nemes nyomdokit követni szinte kéntelenek, nehogy azok őket tán be ne fogadják — s rokonságokbul kitagadják. Hány szép régi magyar név jeleli már hazánk serdülő fiait, s Kálmán, Béla, Gejza, Gyula, László, Dénes s a t. nevek mennyire nem gerjesztik sziveinket édesen érzett örömrre, ha meggondoljuk, hogy mai anyáink nemesb része nem is fogja túrni, hogy fiai, illy neveknek új becst, új díszet ne adjanak.

Mi pedig a szebb lelkű asszonyt ne véljük olyan-nak, ki csak hijábalóságokkal s ötöt kecsgetetővel tud mulatni, s előtte minden komolyabb s nemesb idegen. Ne gondoljuk, hogy külsőnk s felszinségünk, bár mi tetszős s kedves lenne is, hajlandóságokat már megnyerik. Óh nem! Csak férfíúi báj — melly lelki s testi erőn alapul — dobogtatja sebesebben az el nem romlott asszonyi lényt, s az olvasztja a kő szívet végre nyájas viszonézésre.

S mi köti az emberiséget rejtett s titkos lakhelyében erősb láncokkal össze, mint egymáshoz vonzó szenvedelmünk? S vallyon mi egyéb teszi ezen báj-kötelek öröklétét, mint az adott szó szentsége s egymásban helyezettett bizodalom? Tanítsatok tehát Ti már gyermekkorunkban mindenek előtt igazságszeretéstsa csalfa, hazug Szó s Tett gyűlöletére; mert hány vagyonos elszegényülésével, mennyi szerencsétlen köny árjával, hány repedt szív néma fájdalmival tölti be a hazug szó, csalfa tett a világot!

Legyen csak bizodalom a házások és szeretők közt, hihessen barát barátnak, kösse csak bizonyos Hitel polgárt polgárhoz, kereskedőt földművelőhöz, s milly kevés idő alatt terem a megelégedés s tán a szerencse is ott, hol eddig még soha sem mutatta magát!

S így mindég világosabb lesz, hogy Bizonyosság és Hitel nélkül hijába törekszik az ember jól bírni magát, — s hogy annak tökéletes híja miatt, sok

számos birtokos legkisebb hibája nélkül is, a sors ajándékinak igaz hasznát nem csak nem veheti, de még sokszor üngét, mellyet visel, se képes kifizetni.

61—75. 1.

”A Magyar Gazda ma nem viheti mezeit a lehető legmagasabb virágzásra⁴ c. fejezetből.

28. Az Egyetértés híja, mellyet így is magyarázhatni, ”Neked sincs, nekem sincs, mert nem értjük egymást” csalhatatlan oka többek közt annak is, hogy Hazánk jó részét víz bírja, posvány fedi, s hogy sokszor — s ezen ne kételkedjünk — valami rossz kotyogó malom hátráltatja egy egész vidék virágzását! Ha igazán s öncsalás nélkül akarjuk számba venni, milly kevés mai napi haszon tartja paralizálva némelly vidékek jövőndő bizonyos nagy hasznát, s óriási előmenetelét — csak indignatioval szemlélhetjük a Körös berkeit, Tisza, Dráva, Bodrog kiöntését, Hanságot s a t. mellyeken ezernyi famíliák élhetnének boldogul, mellyek tán most nyomorúsággal küzködnek, vagy egészen új nemzetségek támadnának, mellyek által az ország ereje s dísze hathatósan öregbedne. Milly szép tartományokat nyerhetnénk egy csepp vérontás nélkül a hazának! s mennyire szelídülne s nyájasodna még anyaföldünk levegője is, ha nád és zsombék helyett, mellyben most róka s farkas csatangol, kies mezők s mosolygó lakhelyek támadnának! Az egyetértés híja oka, hogy a föld gyomrában fekvő legnagyobb kincs, a vas és kőszén, csak kis mennyiségben jut napvilágra; — oka, hogy sokszor hazánkfiainak része éhezik, midőn része feleslegben tombol, s a haza olly testhez hasonló, mellyben a vér nem kereng; — oka, hogy sokszor némelly helyeken természetményinkben fuladunk, mellyek kis becsúék ide haza, — de kincssé válnának Amphitrite kék kristályán!

S mért nem értjük egymást? Mert kiki külön külön időkört tűz ki munkásságának. Egyik csak magának s magáért él; s így előtte a mai haszon, habár nem nagy is, legfontosabb; —

másik övéinek s utóinak szenteli napjait s így annak a mai kár, melly idővel hajt csak hasznot, nem sajnós s azt könnyen tűri, — s a t. S ime itt állunk megint az egyesületek mindenekelőtti szükségénél, mert kiki vagy rövidebb, vagy hosszabb időre terjeszti plánumit s így azok közt p. o. kinek 2 vagy 5 esztendőre, s kinek 15 vagy 30ra van esze, egység minden bizonytalansággal nem lehet soha, s ezen hiányt kirekesztőleg csak az egyesületek lelke pótolhatja ki, mert hidegvérű s minden oldalú vizsgálat, melly indulatosságon túl van, olly világosságba hozza végre a mai kis haszonnak tán holnapi nagy kárát, vagy viszont az ideig óráig elmaradás s veszteségnek jövődöbeli nagy előmenetelét s nyereségét, hogy a magát s mait legszeretöbb is fog holnapra gondoskodni s áldozni; s az, ki eddig csak mindég holnapután akart vigadni s ma busult, még ez órában éli világát s űrit ki velünk egy pár pohár Mádi töke nedvét azok jólétére, kiknek ezen munkát szentelém. S éljenek boldog megelégedésben!

A Hittel híja oka, hogy senki nem jobbítja földet olly mértékben, mint természet szerint lehetöknek kellene lennie. Egy erős ló közönséges után s kocsin 200 mázsát nem fog húzni, ez természetes; de hogy 2 vagy 3 mázsánál többet ne húzzon, az természetien s mindenkinek is szemébe tűnik, mert a ló erejét s mázsa terhét kombinálni kiki tudja. Hogy hazánkban 50 ezer hold birtok fél millió jövedelmet pengőben ma nem hozhat, az is természetes; de hogy 30, 40 ezernél ne hozhatna többet s pedig veszedelem nélkül, az a természettel összeütöközik s még is úgy áll a dolog. Már ezt megint nem, mindegyik tudja egyeztetni s azért vegyünk elő példát.

Gyors Pálnak 200 ezer forint adóssága van — s csak pengőben vegyünk mindent — nehogy tán valakit papiros pénz által, minekelötte arrul szó lesz, botránkoztassunk — s közép számmal 28 ezer forint jövedelme. Pál úr sem a jelent, sem a jövődöt kirekesztőleg nem szereti, de vígan éli a jelent, s amellet a

jövendő álmaiban is szép reménnyel ringatja szívét; ha mindazáltal valamely időhöz inkább hajol — az a jelenvaló, mert jobban kedveli a mit már megfogott, mint azt, a mit csak foghatni reméli — se részben azon ezrektől különbözteti meg magát, kik csak mindég azt óhajtják, a mi nem övék, s kiknek még a nád-méz is keserűvé válik ajkaikon; vagy azoktól, kiknek szebb jövődő soha nem nevet s csak a szűk jelen virágit tudják szedni; szóval Pál úr középuton szeret élni s javainak ma és holnap is kívánja hasznát venni. Ez characteri főrajza.

Birtoka 70 ezer hold s hazánk olly tájékán, hol föld s vásár túrhető. Törvényes kamatot fizet 12 ezer forintot s ezt legnagyobb pontossággal cselekszi, mert minden adósságát, igazi hypothekát adni nem tudván, becsületbeli adósságnak tekinti. Egyéb terhei is vannak, mellyeket éppen olly szentül visz, úgymint több egyesületek tagja s számos aláírások részese, s ezekre kell 1 ezer forint. Falusi háztartása s városi lakása, akár ott lakik, akár nem, megy 3 ezerre s így marad szabad rendelkezésre 12 ezer forint. Igazán véve tehát ez valóságos jövedelme, mert az említett kiadásokat becsülettel alig, vagy éppen nem kibebíthatni. Kamatot fizetni, kötelezésnek eleget tenni, olly szent tartozás, mint nem lopni, nem rabolni. Otthon szomszédit szüivesen látni, városban jobb társaságban élni, elkerülhetlen s egyszersmind kellemes szükség. Már 12 ezer forinttal ugyan mit fog tenni Pál úr? Ha csilлагát, mellybe sorsa helyzetető, csak egy kissé is meg akarja tekintetni s úgy, mint a jó gazda birtokát ismeri, ő mint ember lakhelyét csak a határszéleken is meg kívánja vizsgálni, legalább is kell esztendei utazásra 10 ezer forint. Ha az universon vagy hazájára nézve csorbának látja, hogy vele magva szakad, ő lóvén az utolsó csemete, feleséget vesz s egy pár év alatt tele a ház apró néppel, s 10 ezer forint megint nem lesz felesleg. Ha nőtelen éli hazaföldén napjait, annyi unalmat lel házánál, s ha birtokához képest nem költ, lova, szakácsa s a t. nincs, jó barátinak

száma olly szűk, hogy 10 ezer forint egy kis előmenetelre a világban alig lesz elegendő; — szint úgy nem, ha valamelly gyűjteményt állít fel, vagy tán éppen antiquarius¹.

S így ha 10 ezer forintnál több el nem kél személyére, a mi legnagyobb csuda volna illy helyzetben — a 70 ezer hold birtok javításra esztendei 2 ezer forint marad, melly olly kiterjedésre annyi, mint egy szekér só a Dunába. Ezen 2 ezer forint meg se fog látszani s olly kevés, hogy alig hajt hasznot. S így Pál úr azon dilemmában áll, hogy vagy télen gubában s nyáron pőrén harminc esztendeig mindegyre oda haza lakják és javítson, vagy a 70 ezer holdat szinte in statu quo hagyja, mert javításra adósságot tenni, a mi pénzbeli elrendeltetésünkben, bizonyosan nem csak az ügyetlen gazdát, de még a józan Gyors Pál urat is tönkre hozná; habár eleinte csak 5tel 6tal fizetné is 100zát, midőn javítási tán 10et s többet is hoznának 100tul.

S itt látszik legvilágosabban, milly természetlenségbe helyeztetí a Hitel híja a magyar gazdát! Úgy lenne Pál úr boldog, ha sorsához képest élhetne s egyszerűen jószágit javíthatná is; most vagy egyik, vagy másibul ki van rekesztve; úgy boldogulhatna, ha 200 ezer forint adóssága mellé még 200 ezer forintot venne fel s azt józanon jószágiba investálná, hanem egy úttal bizonyos is lehetne, a mirül ma senki sem az, hogy ok nélkül pénzt fel nem mondják, á' mitül az adós egyedül akkor szokott lenni mentt, midőn a hitelező tudja, hogy pénzéhez juthat kétség kívül szinte minden órában.

Ha tapasztalás nem mutatná, melly Hitelt szül ezen lehetőség, minden pillanatban pénzéhez juthatni, azt csak természetes pszichologiai érzésünk is megbizonyitná, hogy ezen könnyűség minden órában magunkéhoz juthatni, mennyi nyugalmat s lelki csendet terjeszt keblünkbe! mellynek fija sokszor legkisebb

¹ könyv- és régiséggyűjtő, minő volt Széchenyi atyja, Ferenc gróf

ok nélkül lázítja fel a hitelezőt s buktatja el szinte kincsei közt az adóst! S nem így van?

Tudom néhányan így fognak ezek ellen kikelni: „nem mondhatni, hogy mindenütt hátra volna a mezei gazdaság s még nálam is már egy és más előre ment, hogy pedig hypothekát nem tudna adni a magyar földesur, az éppen nem áll s ugyan hol tudna adni valaki bizonyosabbat?“ Ki azt: hogy egy kis váltó gazdaságot, egy pár birkaaklot állított s mivel már egy canalist húzott, jobbágyit regulázta s kis bükönyt, lóhert természet, ugyancsak derekas industriának tartja — ámbár igen meglehet, hogy mostani állapotunkban ez legjózanabb — az minden bizonnyal csak mindég anyaföldét tapodta, soha künnem volt, jobbat nem látott s így a tárgyul csak úgy ítélni, mint vak a szinekrül — s ilyenekkel keserves világosságot keresni. A mi pedig a hypothekát illeti, ne gondoljuk, hogy az igazán mienk legyen, a mihez mindég csak holnap s tán soha, vagy igen későn juthatunk.

S továbbá vegyük tekintetbe, hogy adott hypothekánkat — bár az tán igen felséges — a külföldi s legközelebb szomszédságunkbeli pénzések ollyasnak általában elismerni nem akarják; s ezen állítasomat azon számosak legjobban bizonyíthatják, kik pénzt kerestek künn, de magoknak — mert mások számára volt elég a ládában — nem kaptak.

„Hisz a liquidi debiti¹ pör elvégződik hat esztendő alatt“ új ellenvetés! Ha ezt megengedem is, noha tapasztalásom szerint igen kételkedve, mit ér a hypotheka, ha teszem tőkémét, a mi mindenem, 1830-ban adom ki, s több esztendőig kamatját, sőt hírét se kapom, éltemen azonban unalom, kedvetlenség, pénz szűke rágódik s végre 1835-ben, éppen egy esztendővel a szerencsés executió előtt, meghalok; vagy ha életben maradok is, az adós a törvényes foglalást ellenállással hátráltatja s ha új galiba után az ítélet végrehajtatott, az elfoglaltat, melly még kérdés miként

¹ az egyszerű, aránylag gyors lefolyású adóssági per

kamatolna, ismét erőszakosan visszaveszi¹ s a t. S nincs e ezen rajz az életből merítve? És még is jó hypothekárul mernek némellyek szólani!

87–92. 1.

29. A ROBOT VAGY SZAKMÁNY

létele még nagyobb figyelmet érdemel s azon kárt, mely belőle háramlik, éppen olly bajosan tagadhatni, mint azt hogy $2 \times 2 = 4$. 60 ezer robot egy esztendőben szint azon munkát viszi végbe, melyet 20 ezer napszámmal könnyen el lehetne végezni. S ki nem tapasztalta, ki robotban is, s béresek által, de kivált contractus szerint dolgoztatott, hogy azon munkát, melyet egy egész helyes² jobbágy rossz ekéjével, filigrán szekerével, gyenge marhájával 52 nap, vagy ügyetlen cselédje s gyenge korú gyermeki által 104 nap tud végezni, maga béresivei, jó szerszámmal s erős marhával, vagy contractus szerint a mondott idő egy harmad része alatt nem vihette volna végbe! A manipulans gazda soha sem tudja ott, hol robottal dolgoztat, a munka s erő közt forgó helyes aránytalanítást feltalálni s vagy igen sok vagy igen kevés munkást rendel; vagy ha eltalálná is az igazi idomzatot, előre nem látható eset következésében sokszor vagy igen sokan vagy igen kevesen állnak ki a munkára s így az uraság dolga — a gazda keményebb vagy szelidebb karaktere hozzájárultával sok helyen gyakorta vagy elkeseredve, vagy nevetve vitetik végbe. S már ha egy végthatárnak lenni kell, hála hogy jobbára henyélve s időpazarolva vitetik, mintsem hogy a parasztság, mely a haza legszámosb s így legfőbb tekintetre méltó része, véres verítéke által eszközöltessék az itt amott szebbnek látszó művelés. Igaz, a henyélő s rest mezei gazda sorsa, ha másképp vidám s tetszetes is, a mi egyébaránt nem hévmértéke a szerencsének, többnyire

¹ minderre a törvényes gyakorlat szerint meg volt a joga a nemes birtokosnak

² egész házhelyes vagy telkes

olyan szokott lenni, mint a tücsöké, mely nyáron danol s télen koplal —; de ellenben se bot se vessző nem hozott még egy országot is virulásra s csak halvány s rossz illatú virágokat természet a kényszerítve dolgozó kéz; — s akárki mit mond, csak azon társaságbeli szabadság, mely mindenkinek helyzetése szerint igazait s terheit kiszabja, emelheti fel az egészséget legdicsőbb pontra; s kit a sors alacsony helyzetbe tett, hol kézi munka által teljesítheti be célját, az ne vesztelgesse óráit hójába, hanem állhatatos munka legyen foglalatossága, de arra ösztöne s vágyódása is legyen. S azon okoskodó, ki éretlen philanthropiai érzésből a parasztgazda vállairul le akarja venni a munka terhét, szerencséjére nem tesz több jót, mint az, ki őtöle minden szebb örömet, mely önbecs s lelki függetlenségre van oltva, el akar tiltani.

Unalom a rosszra hajló embert rosszá, jóra hajlót boldogtalanná teszi, s valóban szánakozásra méltó, kinek az életben dolga nincs. Nem az tesz igazán jót embertársival, ki őket, már mikor elnyomorultak, Bumfordi levesekkel¹ tartogatja, hanem a ki úgy intézi dolgaikat, hogy tenkre ne juthassanak s magok tudják munkásságik által elejét venni jövő elaljasodásoknak. Fáradjon a szántóvető ember még jobban, mint most fárad, de nyugta s jutalma is szebb legyen. Most a magyar paraszt szeméire sokszor vetett restségének oka, ha annak legbelsőbb velejére ereszkedünk, többnyire nem egyéb — ámbár mindenféle álortát vesz magára, — mint a bizonytalanság s gyarapodhatásául kétségbeesés.

Éppen úgy nem lehet soha azon gazdaságbeli tiszt olly serény, kinek jutalma mindig egy, akár fárad akár henyél, mint a ki becsületes utón állhatatos munkásságának hasznát is érheti. A mi pedig a kézimunka veszteségét illeti, mely iszonyú az minden esztendőben! Megengedem, hogy számolásom hibás s hogy robot által két harmad rész munka nem vész el, mert gyengekoruak is mennek robotba s azok ellen meglett idejű béreket számlálhatnánk. Vegyünk azért számításunkban csak egy harmadnyi veszteséget s hogy annyi

¹ Rumford grófról, aki olcsó és tápláló leves kiosztásával jótékonykodott

elvesz, tán még az se tagadná, ki a robot feltalálója volt; vegyük továbbá számba az 52 vasárnapot, a sok ünnepet, búcsút, vásárt, rossz időt, katonák körül jobbjára elfecsérelt erőt s a t. s azt fogjuk következtetni, hogy nem annyira népesedésünk csekély, hanem systemánk hiányos; hogy nem azért fedí posvány s díszteleníti sivatag a hazát, mert nincs ember, nincs kéz, hanem azért, mert annyi munka foganatlan vész el. — Hát még az ingyen útcsinálásnál, mellyre gyakran 4—5 mérföldről hajtatik az adózónép, és sokszor más 4—5 mérföldről visz egy dézsa kövecset, s a t. mennyit vesz a közgyarapodás! Egy berek-szárításnál próba tétetvén, az világosodott ki, hogy azon kiállított munkások, kik végrevitt ásások szerint fizettettek, tizenháromszor annyit dolgoztak, mint kik ingyen kinszerítették munkára.

Senki sem akarja azt, hogy a munkáló ember ne nyugodjon — hisz mért fárad egyébert, mint testi s lelki csend végett; sem azt, hogy vasárnap s ünnep ne legyen, mert meg kell adni lélekisméretesen a mi Istené; senki, hogy búcsú, vásár s más alkalommal a jobbágy ne vigadjon s a t. de azt a természet úgy kívánja meg, mint a józan belátás, hogy ha kiáll dolgára, azt emberül vigye is véghez. Már hacsak a robot által okozott harmadrész veszteséget vesszük is fel, 30 millió napszámnál, melly minden esztendőben szolgáltatik hazánkban, 10 millió vész el! És ha ezen erő el nem veszne s ésszel lenne javításra fordítva, ugyan mit állítana elő csak 30 esztendő forgása alatt is!

. 99—102.1.

30. RENDELÉSEK FELESLEGE

Gazdaságban valami igen különös adja magát elő, hogy t. i. az igen jól kidolgozott rendeléseknek s igen szőrszálás instructióknak azért nincs olykor várt vagy legkisebb haszna is, mert az igen józanon s tán sok fáradsággal készült rendelés részint jósága

miatt annyira megnyugtat, részint terhes készítése minden egyéb munkátul szinte feloldani látszik, hogy a legfőbb gazdasági actus — sine quo non — némellykor elmarad, a felvigyázat, az utánalátás! S feltehetni általános rendszabásul: hogy mennél több a firkáló, lineázó, rajzoló s a t. vagy mennél dicasterialisabb¹ lábra lép valamely gazdaság, annál rosszabbul szántanak, rendetlenebbül vetnek, trágyáznak s a t.

Sok egyébben is így van a dolog s nem felszínes azon közmondás: hol sok a szó, ott kevés a tett.

A szederfa-ültetésről, selyem bogár-tenyésztésről József Császár idejétől fogva máig mennyi parancsolat jött ment, mennyit írtak felőle s a t. s ugyan mi sikere lön ezen, Magyarországra nézve olly nevezetes kincstárnak? melly ha ügyvel s ésszel vitetnék, gyapjubeli jövedelminket felülhaladná — bátran mondhatni: Semmi, — mert a kevés a semminek legközelebb szomszédja, s ugyan mért? mert nem volt igazi felvigyázat, nem volt józan utánalátás — s ma sincs s azért ma sem lesz igazi sikere a tárgynak. És ez ugyan nagy kár! Dráva, Kulpa regulatiója sokszor ki van dolgozva papiroson s több efélék----- de egy nincs: felvigyázat, utánalátás s a t.

A mi pedig a kereskedést illeti, kétséget nem szenved, hogy az igen sok beleavatkozás rendszerint több kárt okoz, mint a semmi beleavatkozás — s hogy kereskedést se mozdíthatni elő parancs által, mint valamely termék se fog kiterjedtebb időre meghagyás, intés s a t. következtében nagyobb mennyiségben természetelni, hanem csak úgy, ha nyereséget ad vagy legalább ígér.

Igaz, vajmi nehéz s kivált nemzeti gazdaság tárgyaiban — kitanulni: mi az ok, s mi a következtés, s hogy nem ritkán a következtést vesszük forrásnak, s azért lassan lassan el is szárad ügyünk s intézetünk, mint azon összeszivárgott víz, mellynek kútfeje nincs s csak esőből támadt! S jobb így — ha kivált, mint

¹ állami hivatal mintájára

fentebb említém számos időjárást veszünk össze — kereskedési tárgyban mindent a dolog öntermészeti folyásának átengedni, mint sokat mesterkélni, mert sokszor a jó szándékú segítségül olyan gát lesz, mellyen minden megakad. S mennyi elhibázottat lehetne nálunk mutatni, mert igen is számos avatkóztott belé s a sok szakács elsózta a levest.

129—130. 1. „Magyarországnak kereskedése nincs“ c. fejezetből

31. A HITEL TÁGOSB ÉRTELEMBEN

P! Tudniillik: hinni s hihetni egymásnak. A hit azon lánc, mellyel az emberiség össze van kapcsolva a Mindenhatóval; a szó szentsége köti az uralkodót elválthatatlanul hív jobbágyihoz, s ezek tántoríthatatlan hivsége alkotja a thronus rendíthetetlen erejét. Az igaz szó kútfeje a házassági boldogság, valódi becsület s cselekvények egyenességének s így minden szerencsének.

A hit oily part, mellyre végre még az is elérkezik, ki annak hazájában soha sem is lakott s rossz tettei s bűnei őtet inkább az élet fõrgetegei közt tartották, hol szédítõ örömek, kincsek s ál magasztalásokba merülve még az is nyughatik eltompulva egy darabig, kinek lélekismérete nem tiszta, de kinek annál keserűbb egykori felébredése!

Boldogak, kiket nem nyavala, testi gyengeség vagy haláltuli rettegés kinszerit végre térden csuszni a kereszthez, hanem kik már éltek legszebb éveiben, midõn fiatalság, egészség s jólét érzése szinte halhatatlanság elõörömeivel tölti be õket, ha már akkor, mondom, önkényt, szeretetbül a legfõbb Jóhoz emelték fel lelkeket, a Legtökéletesbhez s ha nem csak szóval, hanem tetteik által is gyakorlák Vallások igazi értelmét s nem csak a közel veszély indítá õket Istenimádásra, hanem minden nemesb és szebb gerjedelem s azon ki nem magyarázható belsõ aggodás, mellyet minden tiszta szívú ember érez magában, halhatatlan részinek

minden alacsony s ocsmány indulatoktól megszabadítása végett. S nem tölti e be, ha a természet minden egyéb csudáirul hallgatunk is, csak egy csillagos éj csende s harmóniája lelkünket édesen a legszebb reményekkel egy következő jobb létrül s magasb emelkedésünkről; s nem ellenkezik e még mostani eszünkkel is, ha az egész mindenség tökéletes rendjét csudáljuk, annak elgondolása, hogy a tanutlan erény örökön örökké rejtekben maradna s minden időre szinte veszítve lenne? A hős tette, ki magát elszánja és számosak élete megmentése végett maga alatt a puskaportárt fellobbantjas hazájáért hal, örökké fenmarad. — Azon fáradozásoknak, mellyekkel a hív hazafi éjenként foglalatoskodik, se vagyonát, se idejét, se egészségét a közjó előmozdítása végett nem kímélvén, midőn tán hazafiai azért még sárral is dobálják — vagy azon jótévő felebarát csendes munkálódásinak, mellyek által az ügyefogyott s szívetörött nyomorultnak enyhítést, a kétségbeesettnek lélekerőt ad, bizonyosan van tanúja s valahára azok legtisztább fényben ragyogni fognak. S gondoljuk? hogy mind azon szép diadalmak, mellyeket sokszor négy fal közt az erény a legbájosabb csábokon nyer, mind azon néma aggodalmak, mellyek vajmi sok tiszta lényt — kik egy gyűlölt férj karjai közt az élet ki nem mondható kínjait elszánással híven tűrik, midőn szívek egy másért remeg — idő előtt sírba terítnek, örökön örökké, minden jel s jutalom nélkül felejtésbe fognak merülni? S hány bajnok dült oda élő bizonyság nélkül a vérengző mezőn, hány vitéz csontját fedi néma föld s a mennyei gerjedelemtől hallgat, melly a derékét pillantatig isteni erőre emelé? Hány virradás leli a fáradozó hazafit nem is gyanított nehéz munkája mellett, midőn azt szinte napköltekor végzi? Mennyi áldozat foly le tanú nélkül a feledék határtalan tengerébe? S hány haldokló áldja utolsó vonaglatiban a hú barátot, ki éjenként ápolgatja a szerencsétlent s nyugalmat és lelki békét piheg reá végpillantatiban is a nélkül, hogy töredező szava hallatnék? S hány tiszta kebel imádja éjféli csendben

térdre borulva irgalmas Istenét, hogy a bűnös szerelem súlya gyenge szívét ne repressze el? Azonban a mit éjjeli setétség fed, nem hozza világra napsugár mindenkor azonnal.

De illy áldozatok, illy tettek csak szemeink előtt vonulnak el. Lakhelyek dicsőbb, mint a millyent a szív legszentebb ömledési sejdíthetnének; s hazájok mentt a gúny s irigység legkeserűbb tajtékátul — s élni fognak és fenmaradni még akkor is, midőn magyar hazánkruul, de még csillagunkruul sem lesz többé semmi nyom. S a természet szörnyű hazugság volna, az egész egyetem csúf mystificatio; haza-szeretet, anyai könyek, szerelem, barátság iszonyú tréfa, ha ez máskép lehetne. S kételkedhetünk e? Mi szép egy nyári reggel, mi remek egy virágzó asszonyi lény — s az agyagban, melly olly kevés idejű, mi tökéletes már az irány s idomzat? Mi nagynak s milly felette tökéletesnek kell a harmóniának még a lelkekben lenni? Midőn egy szép hajnal bíbora, egy ártatlan hölgy képe olly tiszta és igaz, hogy képzelhetünk a lelkivilág egybehangzásában hazugságot, mystificációt?

A szó szentsége azon bíró, melly uralkodó és nép közt itél, s ha az egyszer megsemmisül, híjába szól a törvény s minden társasági rend és szerencsének vége. A szó szentsége uralkodóban az, a mi Istenben a legszebb tökéletesség: az örökkévaló legfőbb igazság, s valamint vallás és hit a legvadabb embert is összekapcsolja a Mindenhatóval, szintűgy köti hiveség s engedelmesség a polgárt igaz urához. S nem valódi szón alapul e házások közt a szerencse? mert milly becse van olly hűségnek, mellyet örzeni kell? S nem igazság tart e elválhatlanul barátot barátához s hazafiakat, akármi magas vagy alacsony helyzetűek legyenek is, egymáshoz?

De mind ezen szép tulajdonoknak nincs e mélyebb forrása s honnan származnak?

POLGÁRI ERÉNYBŰL

S íme már megint mélyebbre ereszkedtünk! Nem teszük most már hegyek meredeki, folyók mélységi, tengerek szélessége, várak erőssége a haza valódi erejét s bátorságát. Nem teszi azt az alkotmányok szabaddabb vagy függőbb léte; az most már csupán azon emberektől függ, kik az országot lakják.

Bár mi szerencsétlen helyzetetésü legyen is az ország, bár milly láncok által legyen is lebilincselve a nemzet, előbb utóbb még is szabadabb létre vív, ha lakosiban a polgári erény tiszta vére buzog. S viszont akármiilyen boldog fekvésü legyen is egy ország, bár milly szabadságokkal bírjanak is lakosi, lassan, lassan még is rabigába görbéd, ha romlott a tiszta erkölcs s polgári erény nem fénylik többé!

De a polgári erény igazi s tökéletes értelmét nem ismeri mindenki, és sok azért nem találja fel soha, mert igen is távul keresi, midőn olly közel van hozzá, hogy azt a parasztember, úgy mint a legmagasb polcu minden pillantatban feltalálhatja s gyakorolhatja is. A legnagyobb felekezet csak hiúságbul jó polgár s csak ott heves hazafi, hol közel a tanú s bizonyos a taps. Egy rész felemelkedésre vágy, másik popularitást hajhász, s egyik a másik szemire veti gyengeségét s önhibáját erénynek tartja. Ki úr akar lenni, képzelete szerint csak rendfentartás, anarchia-elmellőzés végett s hogy parancsai körét nagyobbítsa, forog, kérkedik, izzad s haladása kedviért előszobákban unalommal tengeti napjait, és sokszor, mint Arisztippus, térden esedez, de nem másokért, hanem magáért; ki pedig a nép bábja kíván lenni, azzal csalja magát, hogy ő a régi jó fentartása végett, hogy a nemzeti szellem s drága szabadság éljen, áldozza fel magát; midőn nem is tudja, mi a szabadság s a korlátlan-ságot, betyárságot tartja annak s a nemzet palládiumát nem ritkán kirekesztőleg magyar táncra és zsinóros nadrágra állítja. Mind a két rész dicséretet, s hasznot vadász; csakhogy egyiknek az udvari töm-

jen kellemesb, másiknak pedig a populáris illat; cselekvények azonban egyenlően zavaros s tisztátlan forrásból fakad, csakhogy ízlések különböző. Fényleni soknak legfőbb célja, nem — használni.

A polgári erény valódi értelmében nem illyeket szül, de a kötelességek teljesítésének kútfeje s nem egyéb mint anyaföldhez s honiakhoz vonzódo szeretet s az uralkodóhoz viseltető hiveség tartalma. Cimje nem alacsony hizelkedés s határtalan dicséret; egekbe nem emeli a halandót s mint Istent térden nem imád senkit; nyelve szemérmes, de férfiúi, bátor szózat, fő tulajdona: törvényes urát, — hazáját, földieit legjobb tehetsége s ereje szerint szolgálni. — A becsületes férfiú mindenkinek megadja az övét, s a másé elvételét szintúgy gyűlöli, mint önmaga jusáru könnyen nem mond le, sőt azt védeni tudja. S bízunk e olly katonában s valljon legény lesz e csatában, ki előljárujátul megérdemlett s híven megszolgált zsoldját minden ok nélkül levonatni engedi a nélkül, hogy ut és mód szerint, annak idejében szót ne tegyen róla! S olly királyok valljon fénylenek e históriában, érdemlettek e olly magas helyzetetést, kik legszentebb jusaikru, ha kinszeritve is, lemondtak s koronákat emberül védelmezni nem tudták. Legyen legfőbb tisztelet Isten után Királyé, j polgár maradjon maga köriben s teljesítse, mire alkotva I van, híven; ellenben a legkisebb is örüljön bátran s háborgatás nélkül a sors ajándékinak, vagy verítéke szerzemény inek.

De minekelötte magasbra emelkedhetik az ember s tulajdoni kifejlödhetnek s a polgári vagy nemzeti erény mélyebb gyökereket verhet, mindenek előtt szükséges, hogy legyen

NEMZETISÉG

Mert lenni kell előbb s csak aztán lehet jóra, dérékre, erényesre kifejleni. Szintúgy mint a határtalan csillagvilágban minden vagy nagyobb vagy kisebb részekre szakad s magában egy egészt alkot; napok,

planéták s a mit nem látunk, úgy lefelé a legkisebb is részekre oszlik s megint egy egészsze összesedik: csepp, gyümölcs, a legkicsinyebb férgek oeconomiája. Ez a természet rende. A részek támadnak, múlnak, minden forogva mozog

.....egymást
Váltja örök romolás s teremtés.¹

újbul vén, vénbül új lesz — s csak az egyetem örök. Úgy az ember akármilly vad állapotú legyen is, társalkodik s az egész emberinem nemzetekre, nemzetiségekre, házastársakra ágzik. S éppen az, a mi lélektelen testekben attractio, repulsio, az a nemzetekben a hon szeretete s védelme. Mélyebben fekszik azért lelkünkben, mint sokan gondolnák, azon ki nem mondható édes aggodalom, melly anyaföldünkhöz vonz s melly a halandó port félistenné magasíthatja, s lelki rothanat jele, hol a természet ezen szent törvényi ki vannak már dörzsölve. S nem különben, mint a kiégő üstökcskillag iszonyú forgásában se határt se utat nem tart, de mint átok a végtelen üregben maga magát emészti s napsystemákat rendít meg, úgy bolyong cél s törvény nélkül a hazátlan, hív jobbágyokat csábit el, megelégedett polgárba nyugtalan bizalmatlanságot önt s végre maga kétségbe esvén, nem ritkán önkezivel végzi örömtelen éltét. S mind ezek után hány dicsekedik még is azzal, hogy Cosmopolita!!! Gyengeség, hiba halandótul elválhatlan, de azokkal kérkedni az elromlottság legmélyebb lépcsője; hol a szemérem eltűnt, ott az élet minden bájainak vége. Szerencsére sok ollyast beszél, a mit maga sem ért s ollyannal dicsekedik, a mi gyalázatjára válik. A Cosmopolita tágasb szívűnek tartja magát s így jobbnak mint másokat, ő minden embertársit hordozza szívében, midőn a patrióta főképen csak hazafiait. S magasb értelműnek képzi magát, mert minden régi szokáson, bévett ítéleten áthág, egyszerre keresztény, török, atheista lehet s chamaeleoni ügyességgel szabhatja magát a körülállásokhoz, a hasz-

¹ Berzsenyi-idézet

noshoz. — De illy tehetség átermészet s többnyire igen sok vagy bal tudománynak éretlen és savanyu gyümölcse s az emberből, ki minden sajátságát elveszti, olly csúfot tesz, mint nevetséges a szelíd farkas s kacajra méltó a láncon idomtalanul táncoló medve s csúf a legvékonyabb vesszőtől is rettegő kalitkás oroszlán.

Milly szomorú sors öntagjainak egymásutáni lassú sorvadását nyilván érzeni s az életerő fogyatkozásait napról napra csalhatlanabbul észrevenni — s ennél csak annak kínja lehet még fájdalmasb, ki kénytelen átlátni, hogy ő egy rothadó nemzet tagja; mert százszor könnyebb testi mint lelki aljasodást szenvedni. Hol pedig a nemzetiség semmivé vált, hol a lakosok elkorcsosodtak, vagy hol a nemzeti szellem és sajátság hiábavalóságokon, gyermeki bábokon alapul már, ott, ha a sokaság vakságában nem is gyanítja, keserű, de csalhatatlan tekintettel nézi a gondba merült hazafi, mikép folydogál le szemenkint a hátramaradt kevés fővény a nemzet életórája üvegszelencéjébe.

Ha nemzeteket egyes személyekkel hasonlítunk össze, akkor a nemzetiség nem egyéb, mint rokonok közti szeretet, barátság s a fámihabeli becsület fenntartását eszközöző ébredés; ha pedig mélyebben tekintjük, mint előbb érintém, akkor az emberi lény minden ereibe s lelke legbelsőbb rejtekibe szőtt természeti tulajdon, mellyet az önbecs megsemmisítése nélkül szinte olly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szív kiszakíttatása után világunkon többé élni nem lehet. S ha a világ történetit vizsgáljuk, nem áll e a nemzetiség legszebb fényében mint azon szent varázs* erő, melly valaha Marathon mezeit dicsőíté s Thermopyle kőszirteit legnemesb vérrel pirosítá; s nem érezzük e, hogy futja át velőnk közepét valami édes érzelem, melly egész létünket előzőnli, ha kérdés forog magyar honunk díszé s boldogsága felől?

Boldogak mi, hogy köztünk inkább a fiatalság jelei s hibái láthatók s hogy még távul tőlünk a vénység s koporsó! mert azon gyávák s elfajultak, kiknek száma, tagadni nem lehet, elég nagy s kik midőn ezeket olvas-

sák, tán kacagnak s gúnyolnak, mit árthatnak nemzeti-ségünknek s hogy gátolhatják annak szebb s tökéletesb kifejlődéséti. Nem kell attul félni, ők csak olyanok, mint ama hasztalan félénk katonák, kik mindég rosszat jövendölnek, a legkisebb veszélynél szaladásnak erednek s olly messze távoznak, hogy alig éri el őket a hir, hogy nélkülök is kiküzdék a csatát — s aztán béke idején legtöbb szó szájakban.

A mi nem önhaszon szomjából, hanem tiszta szándékbul ered, s a mi igazán szép, ámbár sok akadállyal küzd is eleinte, előbb utóbb még is minden bizonnyal méltatásra, pártfogókra talál; mint az igazság, bár mi nagyon sértené is fényes előtűnésekor némellynek szemeit, végre a szántóvető ember kalibáját úgy meglakja, mint ahogy tanácsban ül s bátran tartózkodik márvány palotákban.

Igaz, hogy hazánk most nem igen van divatban, s a külföld alig tudja, hogy vagyunk. Mintha valami kút fenekén ülnék, se lelki, se testi productuminknak nincs hire. Igaz, hogy sok, émeletgő hízelkedési s határnélküli harsány magasztalási által nekünk, minden jó szándéka mellett is, több kárt okozott, mint legdühösb ellenségünk minden ügyességével tehetett volna. Igaz hogy sok, annyi káposzta, juhászbunda s pipaszagot s több efélet kevert nemzeti szellemünkbe, hogy a gyengébb rész egy ideig szinte szégyenlé a magyarságot s jobb ízlésűnek s palléroztabbnak tartá magát, ha külföldieskedett. A mit igen természetesen látok, s megint azt tanácslom, inkább magunkban keressük a hibát, mert minden hazafiságunk mellett se tapsolhatunk bizony, teszem: a szegedi sárnak, hortobágyi vidéknek, pesti kövezetnek, Duna partjainak, szennyestheátrumá^ak, csömörindító útonálló számtalan koldulóinak s a t. S hogy illyeseket minden erővel szeretetni akartunk s szinte magunkra fogtuk, hogy szeretjük, legfőbb oka a magyarság divatlanságának.

De azért, mivel ezeket mondom, ne bátorodjék neki a Cosmopolita, ki tudom utazásiban sokkal szebb intézeteket is látott s ne higye, hogy vele valaha egy-

értelmű lehessen, ő így okoskodik „ubi bene ibi patria; jóllehet Magyar vagyok, de azért Angol s Francia is s a t. lehetek, mindenütt a tökéletest szedem, a hiányost ott hagyom s az egész föld kereke enyim s hazám“. Más szavakkal ez annyit tészen „Én feleségemet híven szeretem, de másét is, — hazám drága, de másnak honja is;— s így, ha feleségemet meguntam, elhagyom, kivált ha szebbet látok; háborúban pedig az erősebbel tartok s ha győz hazám, heves hazafi, ha pedig meggyőzetik, minden kis előítéleteken túlemelkedett világpolgár leszek,” ----- Illy cselekvőmód, meg kell vallani, előmenetelre a világon igen ügyes s tán hasznos is lehet, de nem éppen legnemesb.

Már én másképp látom a dolgot s úgy hiszem: hogy csak honnosi s övéi közt élhet meglegedten az ember, ha már egyszer körülnézte a világot s létének dele elérkezett, s mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni, mint a jó rokon éppen akkor marad leginkább odahaza, midőn otthon legszükségesebb s közel a veszedelem; s hogy nincs olly ürügy, melly minden időre való kivándorlást megbocsáthatóvá tehetne abban, ki hazája számos ajándékot vévé; mert anyaföldét elhagyni nem egyéb, mint azt elárulni; s hogy végre, ha már minden életiskolán keresztül mentünk, semmi sem oltja el meglegedési szomj unkát, mint néhány élő honnosink megbecsülése s utóink áldása. S boldogabb a Hottentot s Kakerlák¹ fajabeliei közt, mint a természetien világpolgár Londonban, Párizsban, mert ő mindenütt, még a legnagyobb sokaság közt is mindég csak idegen!

Ami pedig a nemzetiség küljeleit illeti, korántsem tartom azokat megvetendőknék. Egyszerű architectura künn, szép festés, kárpit, alkalmas bútorok benn, igen is emelik a ház becsét; csakhogy illyeseket ne tartsuk az építmény alapjainak s e külső szín mellett a dolog belsejéről se felejtkezzünk el. Azonban a külső is sokkal fontosb, mint azt általányosan venni szokás, mert mit látunk a külsőn kívül egyebet? S mire ala-

¹ néger törzs

pítsuk ítéletünket valakirül, kit nem ismerünk s kirül soha se hallottunk semmit, ha külsejére nem? S ha rongyos házat látunk, fogunk-e abban csinos lakást gyanítani s keresni? S ugyan mért gondolnánk szép tulajdonokat annál, ki külsőleg nem csak nem csinos, de olyan mint a madárváz; s hogy kereshetünk rendes lelki tulajdonokat annál, ki minden testi foglalatosságiban rendetlen s ügyetlen? Nem mondom, hogy külsőrül belsőre csalhatatlanul ítélnénk, mert igen is tudom: az igen keveset mutató s ígérő személy nem ritkán legszebb belső tulajdonokkal diszeskedik. De csak azt kérdem, min ismérhetni meg azokat? Egyébaránt a szebb szokású társaságokat csak olyan sértetheti meg büntetlenül rongyos és tisztátlan öltözte, andalgó vigyázatlansági, házi bútorok eltörése s efélék által, ki az ellenmérő serpenyübe tudomány- vagy érdemsúlyt vethet; de kinek nincs mit oda vetni ellensúlynak, annak hasznát csak kacajra vehetni; ez sommás becse, minden egyébre hasztalan.

Egy hadisereg valódi erejét nem teszi az öltözet színe, egyedsége, szabása, s ékességi; legyen az tartós s védje idő sanyarai ellen azt, kit ruház, ez főcélja. Hanem a főcélon kívül hány mellékes van még, melyeket a bölcs kormány tekintetbe is vesz. — S milly különböző érzéssel állja ki, teszem, a magyar huszár a sarat nemzeti öltözetében, mintha plundra, hosszú kaput vagy egyéb gúnya s hacuga lógna derekán. Így más legény a jó öltözetű paraszt gazda fia, mint a ronggyal fedezkedő; s mi magunk sokszor kirekesztőleg köntösünk ügyetlen szabása, kopott vagy szurtos léte miatt társaságokban minden lelki felemelkedésünk mellett is, feszülten érezzük magunkat s az ajtónál állunk hallgatva. Alig gondolhatnék, illy kicsinységek milly nagy befolyással bírnak ránk tanultabbakra s mi nagyobbval még a népre! Csak hogy illyeseket alapoknak nem kell venni, mert a magyar ember nemzetisége egyenes, bátor s komoly férfiúi érzés a szó legtágosb értelmében, szabadság-imádás, hon legforróbb szeretete s az élet kész elhagyása törvényes Királyáért. Ezen alapul

sajátságunk, ez régi nemzeti szellemünk, s becsültesd meg künn a magyar nevet, van szívünkbe vésvé. Ezeket fejtsüli ki mind jobban. Illy tulajdonok, s nem ám pengő sarkantyú, vitézkötés — tán vitézség nélkül — s nem panyókás mente, nem sinór, borítás, paszománt, kócsagtól!, turi-süveg, atilakalpag, zrinyi-dolmány s t. i. fogják szépeinket magyárosítani, honunkat felemelni, mindenki bizodalját megnyerni 8 a külföldet arra kinszeríteni, hogy egy tökéletes férfiu említésénél mindég Magyar jusson eszibe.

Ketté török Ozmánnak nemzeti szelleme, ha fatumot nem hisz többé s elgyengül valahai dühös megtámadása, ha az eszeveszett Delhi¹ csata közben nem zengi többé viadalmi énekét:

Látom, látom szép szemekkel
 Egy Istenszüz leng elém,
 És kendővel zöld kendővel
 Bájmosolygva int felém,
 S édesen hi — tárogtatva
 Keblin a menny-kéjeket —
 „Jer, siess, mivel szeretlek,
 Hintsd be csókkal hölgyedet!“ s a t.

Mi lesz az Angolbul, ha a szabadságra épült alkotmányt minden ébredéssel nem tartja fen, s honszeretet s férfias egyenes életmód eltávozik a szántóvető csinos de egyszerű hajlékából. John Bull piperés, kényes ellágyult Dandyvá, s a Peerage² oily elzárt helyé válik, hogy azok, kik belőle ki vannak rekesztve, szintúgy bolyongnak, mint Ádám s Éva kívül a paradicsomon, midőn egy Herceg s egy Lord Cherubkint áll Éden kapui mellett. — Mi a Franciából? ha nemzeti palládiuma, a becsület, nem áll olly tisztán, mint a kristál egész szüzességében? S ugyan mi egyéb tartá fen tévedései s szomorú véres zivatarai közt s mi emelte mostani szerencsés létére, ha becsület nem? — Távozzon el isteni félelem s egészséges egyszerű természet a Moszka néptül, csússzon közé is főbb rendéinek sokban megvetést érdemlő romlottsága, s azon ország, melly a két

¹ deli, törökül: hős ² angol főúri rang

hemisphaerát lepi el s nap keltét s nyugtát egy pillanatban szemléli, úgy pattan szélyt egymástul, mint azon iszonyú boltozat, mellynek ékköve nincs. Nevedjék jobban s jobban kicsapongó nyereség s haszonles az Északamerikaiban, s Washington s Franklin nemzetsége óriási nem lesz.

Milly ritka az egészséges s ép több századi tölgy! Közönségesen a fiatal sugár sarjadékbul görbe vén fa lesz, mellynek ágai rothadnak. Növésék a földtől függ; ha ez jó s mély, egyenesek s magasok, ha sovány s felszínes, görbék s törpék maradnak. — Gyermekékből is sokszor, férfikorok egészen kimaradván, vének lesznek, s itt akárki mit mond, úgy látszik valóban gyakorta van saltus in natura.¹ Nemzetek is szint így támadnak s vénségre s halálra jutnak — férfikorok elmarad. — Mennél rosszabb s felszínesb alap jók, annál rútabb, nemtelenebb növések s bizonyost) múlandóságok; s viszont.

Ki fákat ültet, előre tudhatja hihetőleg, milly növések lehet s lenni fog, ha azon helyet, hova ülteti, előbb gondosan megvizsgálja. Így a nemzetek növéset, kifejlődését s éltek hosszát is néminemű igazsággal előre jövendölhetni, ha alap jók vagy szellemek miségét szorgalommal nyomozzuk s azt átlátni lelki erőnk megengedi, — vagy inkább ha testi gyáva létünk lelkünk tehetségit nem gátolja.

Ebbül nagy erőltetés nélkül sok mindenféle következés foly. Szemünkbe fog tűnni: hogy azon alapnál, melly tudományt kirekeszt, asszonytársinkat egyedül állati vágyaink s ösztöneink tárgyivá teendi s őket mennyek országából kizárja s a t. tán erősbet is képzelhetni; — hogy azon sarkalat, melly intolerantiát s elválási hevet rejt, korántsem olly valódi s erős, mint goridolnók; — hogy egy szép érzés s gerjedelem, melly minden tántorító kecasei mellett is csak ideale marad, sok rut salakkal van vegyülve, mint a becsület fentartására kettősviadal s a t. s korántsem olly valódi talpkő, mint tán sok hinné — s végre, hogy minden,

¹ Ugrás a természetben

a mi fényhez, fűsthöz, illathoz, homokhoz és sárhoz hasonlítható, — gondolom kiki érthet — nemzeti alapnak nem egyéb, nem jobb, hasznosb s nem ígér nagyobb kifejlődést, mint mikor a fa levegőbe, mocsárba, vízbe, sziklára s a t. ültetetik. Észre fogjuk venni, hogy csak az „Igaz” valódi alapja a nemzetiségnek s hogy

— minden ország támasza, talpköve

A tiszta erkölcs, melly ha megvész,
Róma ledül s rabigába görbéd.

Tisztán fogjuk látni, hogy egyedül az erény, bár mi csúf kísérőkkel volt is néha környezve a régi világban, oka néhány nemzet gigási felemelkedésének, s hogy dicső lételeket századokig fentartotta, bálványimádásik, ember-áldozatik s egyéb a természetnek illy szennyei és szörnyeik közt a polgári erkölcs! — S végre meg leszünk abban győződve, hogy a keresztény vallás zavaratlan forrásán megtisztult erkölcsi jó, ma legegészesb mint leghosszabb életidőt Ígérő feneke a nemzetiségnek. S hogy hazánk akkor lesz boldog, ha illy felemelkedett nemzeti szellem éleszti földieinket, mellynek felébredésére úgy volna kötelességünk magunkat ösztönzeni, mint Darius pohárnoka neki minden nap azt jelenté komoly figyelemmel: Király, emlékezzél a görögökrül! — így mi emlékezzünk nemzetiségünkrül.

Nehézebb sovány földön, silány éghajlat alatt s messze jó vásártul gazdálkodni, mint hol a természet pazarolva jutalmaz minden fáradozást. — Nehéz olly várat védelmezni, és sok lelki erő kell hozzá, hol a világ szemei elől elvonultan a legjobb siker sem lehet egyéb, mint hosszú nyomorúság után a vár omladéki alatt tanú s taps nélkül temetőhelyre találni. S csuda ott szépet alkotni, derekast írni, hol nincs megismerő, nincs olvasó s a t.

Könnyű azért sok szépnek véghezvitele más nemzeteknél, a mi nálunk igen nehéz. Minekünk az erény sokkal magasb lépcsőjén kell állni, mint másoknak, ha igazán kívánunk használni. Zrínyi fényes végét

ki tudja, ki ismeri külföldön s számtalan más derékeink halhatatlan tetteit? Játékszínünk olly keskeny s csak szinte olyan, mint valamely privátházban, hol a játékosznál nincsen sokkal több néző! S az a kevés, a mi Zrínyiről más hazákba átsugárzott, nem inkább Kömernek tette é mint magunké? Midőn a világ történetinek rajza kitörülhetlenül festi Salamin, Piatea s Leuktra dicső napjait és szinte az egész emberiség számos halandók nevét keletről nyugotig tisztelettel említi s nevezi, hazánk históriája azonban néma s halhatatlan eldődink, mint jeles egykorúink s éldődink csak előtünk ismeretesek s rólok is csak a kisebb s tehetlenebb rész tud.

Midőn másutt sassal repül a költő képzelete a határtalan kékben, s ezernyi embertárs osztja szive hevét s vele sir, vele mosolyg; nálunk nem mer emelkedni, nehogy tolláit veszítse. S ha még is kőd, szélvész s zivatarok közt merészen fellövell, szinte csak maga, kevés más nézőkkel méri felemelkedési magasságát! — S iparkodjunk, hogy itt is ne mint Kömer Zrínyit, a külföld hozza igazi fényébe, vagy hogy jobban mondjam közünkbe Berzsenyieket, Kisfaludyakat, s a t. hogy ne a külföld ismertesse meg velünk Virág munkáit, az Erdélyi Muzeum s Literaturánk egyéb szépeit. Siessünk s vegyük magunk elő azon sok derekast, a mi hazánkban rejtve van; s ne tőrjünk, hogy megelőzzön minket az idegen, s azt tapsolja s dicsérje, a mit nem is gyanítunk, hogy mienk vagy annak még hátat is fordítunk, s mi magunk tiporjuk otrombán saját szülteinket, midőn még a rhinoceros se sérti tulajdon borját.

S hát egy s más hasznos létesítésében mennyi akadály s gát minden oldalrul! Milly kevés jóakaró s becsületes elősegélő! Hány factio s hány utbanálló! Valóban annak, ki nálunk igazán kíván használni, szünetnélküli öntagadás életmunkája, s minden várható jutalma az önbecsérzés s önismeret. S azért nálunk szükségeseb az erény mint másutt!

Az egészséges nemzetiségnek pedig egy főkísérője

a nemzeti nyelv, mert míg az fenmarad, a nemzet is él, bár mi sínlődve is sokszor — mint errül számos a példa — de ha az egyszer elnémul, akkor csak gyászfitzterem a hon, melly a voltakért szomorúan eregeti földre csüggeteg lombjait.

De mibül támadhat a nemzetiség, hogyan fejlődhetik ki erősebb- s magasabban? Társalkodás, s gondolatok közlése által, s így a nemzetiség alatt fekszik még a

CONCENTRATIO

Az emberek egymást közönségesen vagy igen magasra emelik vagy legsalsóbb lépcsőre állítják, s magokruli ítéletikben is szintolly ritkán tartanak közép-utat, mint csaknem minden egyébben. Falun nevelt 8 alacsony helyzetetésü azt hiszi sokszor, hogy minden városi lakos romlott, s a magas születésü elfajult, — némelley előkelőt pedig könnyen félistennek tart. Az úgy nevezett nagyvilágban nevelt pedig, künn a mezőségen csak faragatlan társakat képzel, s egy szerencsétlen rablólul, ki tán borhevében vagy pajkosságbul agyon ütö a zsidót, s egy pár forintját élvévé s végre akasztófára kerülö, azt gondolja, abbul minden emberi érzés ki volt rekesztve, és szinte gyönyörüséget érte vérontásban s a t. Embertársink se nem olyan jók, se nem olyan rosszak, mint azt mindent nagyító képezetünk festeni szokta. A legjobbak esnek, buknak, s a legromlottakban is van jó. S csudáivá látnók némelley nagy ember gyengeségit, hibáit, mellyeket az idő s távolság rejt csak el szemünk elöl, — mint közönségesen a legrosszabb hírben és szagban lévőkrül, végtére, ha jobban megismérkedünk velek, azt szoktuk mondani: Nem olly rossz, s nem olly romlott mint állították s gondoltuk, s a német példabeszédre emlékezünk, hogy Asmodaeus korántsem olly fekete, mint a milyennek festik. Az embernek nincs elég ereje se tökéletesen jónak, sem elhatázzottan rosznak lenni;

hanem a legerősb is majd felemeltetik lelke által, majd teste gyarlói húzzák le a földre.

A dolog illy fektében ugyan mint képzelhetni társaságot, békességet és csendet? Nehéz; s azért látunk még ma is szinte örök háborúban s üldözésekben lévő vad nemzetségeket. Mennél jobban megismerkednek az emberek, annál tökéletesebben eltűnik az őket rémitő váz, s annál jobban átlátják, hogy utóljára, ha ideig-óráig nem is, de minden bizonynal végesleg abban fogja találni kiki legnagyobb jólétét, boldogságát, s ezek bátorságos birtokát: ha mindegyik természeti szabadságának egy részét a társaságbeli szabadság megnyerése végett feláldozza. Így támadtak társaságok, országiások, s egy nemzet ereje azon idomzatban nő vagy apad, mellyben, vagy még egyes famíliák is háborgásban élnek egymással, vagyatársalkodás legfőbb polcra s a társasági szabadság Jegtökéletesb kifejlődésre emelkedett már. Ezek a véghatárok. Az első eset következéssit láthatjuk Amerika, Afrika, Ujhollandia némelly nyomorult lakosi közt; — a másik gyümölcseit pedig Britanniában, Francia-, Németországban s a t.

Két ember közt, de még egyes főben is rendszerint van valamely discussio. S így hogyan képzelhetni egy egész nemzetet, hol csupán egy gondolkozásmód lenne s tökéletes egyenlőségüek a száz meg száz természetesen előforduló tárgyak körüli képzetelek? S ebbül tagadhatatlanul az foly: hogy mindenütt van megelégedett, s még számos meg nem elégedett; olyan, ki minden rendelést felhőkbe emel, s olyan is, ki mindent ocsmányol s gyaláz; udvari, nép embere s számtalan eféle árnyékozások. S valamint egyik a másíkrül nem tud józanon Ítélni, hanem vagy nagyítva vagy kisebbitve, szint úgy emeli mindegyik rész maga pártbeliét igen magasra, a más felekezetű vagy vállalásukat, — ha szabad úgy kitennem — pedig sárba dönti. A nép embere a hivatalbelieket vagy Urunknál kedveseket igen gyakran hazaárulóknak, lelkek fenekéig

elromlott s minden ármánnyal s rossz mesterkedéssel felruházott úri személyeknek tartja, kikben többé természetes szó sincs, s kik minden lépésiket valamely mélyen kigondolt plánum szerint intézik, midőn nem ritkán csak oroszlánbőr függ rajtuk. — A hivatalt s felemelkedést vadászó ellenben mindenütt zavart, titkos egyesületeket s több efélet lát, midőn közönségesen csak farkasbunda, s így csak héja s külseje teszi nemes viselőjét olly gyanuszinossé. S így a két rész többnyire úgy áll egymás elleniben, mint azon úri személy — ki pőrén éjfél tájon kiment a holdat, vagy nem tudom, mit keresni, — a kéménytisztítóval, azt kísértetnek, ez pedig a nagyságot léleknek tartván. S nem különben főz mérget s bosszút, a bizalmatlankodás s feketevéri képzelgés hozzájárultával, ezen két osztály, és szána-kozást érdemel, mint a két egymást ijesztő fehér s fekete jelenés, egy derekas hasrágás után a házicseléd által jól kikacagtatván, még most is bámulná tán egymást, ha a nap, — azon megbecsülhetetlen világosság, nem mutatta volna meg mind a kettőnek igen nevetséges s éppen nem ijesztő mibenlétét. S itt csak az a különbség, hogy a kéményseprő költeménye kacajra gerjeszt, s néhány óra múlva minden félelemnek vége, — az osztályok közötti bokroaság, bizodalmatlanság s visszavonás pedig évekig tarthat,, leg-szomorúbb, ha nem positiva, de bizönypsán negatíva károknak kútfeje, és nem szüntetheti meg egyébkép mint mesterség e s e g y e s i t é s által, melly az egymástul tartó felekezetekre nézve nem egyéb, mint a nap jótévő sugára az említett két ijedezőre volt.

S Jigyan. mit. tehetni egyességs így egyesülés, s illy módon megismerkedes, s eképen középesedés vagy egy középpontragyújtés nélkül? Dicsekhetünk e azzal, hogy lelki erőnk, belátásunk, tudományunk, éltünk hossza elégséges egyedül s minden segéd nélkül valami igazán nagyot s tartóst a föld kerekén létesíthetni? minekutána szinte legközönségesb foglalatoságinkban, építésben, gazdaságban, mindennapi éle-tünkben s a t. olly nagy számúak együttmunkálkodása

szükséges, s csak egy findzsa kávéhoz is két hemisphaera productuma kívántatik! — Mai világban, — s csuda hogy annyi idő kelle illy egyszerűség kitalálására — már kiki átlátja: hogy egy magányos ember semmi, s csak egyesületnek..... van hosszú élete, s igazi súlya.

Egyébaránt minden ollyas szövetség s egyesület, melly homályban támad, s mellynek címje titok, job-bára bűnös, s így az egészre nézve káros következtük Illy alattomos társaságokban sokszor eleinte a cél igen szép, időjárával pedig csak köpönyeggé válik, melly a bűnt s rosszat fedi, mert nincs bizonyosb mint az, hogy akkor, midőn az első hév már kigőzölgött, ki-rekesztőig csak önhaszonkeresés a társaság egyes tag-jainak minden foglalatossága, — s hogy elvégre a kisebb, de ügyesb rész halássza az intézet minden hasz-nait, s többnyire a legnemesbeket is fekete gálád tet-tekbe keveri, és sokszor a legártatlanbakat is vesztő-helyre hozza. Én legalább olly társaságokban nem bízok, mellyek titkos aláírások s esküvésekkel vannak erősítve. A szövetségbeli vagy érzi szivében azon forró kívánást s eltökélett akaratot, felebarátját, hazáját, az emberiséget szolgálni, vagy nem érzi; ha érzi: az esküvés felesleg, szükségtelen s hasztalan; ha nem érzi: ki fogja őtet annak teljesítésére vagy meg nem szegésére kényszeríteni? A szövetség más tagjai? Errül alig van példa, s illy hűtelen tagoknak csak megbünte-tését s nem hűtlenségek akadályoztatását találjuk a sok számos titkos összeköttetések évrájziban. — Egy két ember vagy számosabbnak véleménye nem olly mágusi korlát, mellyen az indulatos vagy félnék né-mellykor áthágni ne merne, s csak a hatalmas közvé-lemény ezen törvényszék, mellytül a legerősb is fél s retteg; — s azért igen különbözik azon szent szó és esküvés, mellyet az uralkodó népének, s a bíró igaz-ságszolgáltatás végett s a t. nyíltan tenni szokott,

¹ A titkos társaságok e Jellemzését azért illesztí be ide, hogy az alább ajánlott egyesülési elvet az akkori kormány előtt — a Martinovics-összeesküvés és hasonlók után — elfogadhatóvá tegye.

azon alattomos lekötelezéstül, mellyel setétben a szövethetkezők ön gyengeségik ellen páncél gyanánt szoktak felruházkodni.

Hanem vegyük ezen kívül még a dolog pszichológiai részét is. Legmélyebb belső ihlet szerint úgy érezzük, mintha setétség bűnnek, világosság pedig erénynek volna kísérője; s hol a fedezés szükséges, ott mindég rejténivalót, rutát s bűnöst szoktunk előre feltenni. S így azon béfejezéssel végzem ezen elmélkedésimet, hogy az egyesületek palládiuma „a világosság; a t agoknak oily mis égé, h o g-y—ráj ok az egyesülés sikerébül haszon is folyhasson, legyen erkölcsi, legyen markolható; s az egész egyetemnek kezesség-adhatása.“

A világosság áldott hasznát tudom, nem tagadja senki, hozzuk azért újonnan emlékezetünkbe: hogy következés ok nélkül lehetetlen. — Nem igaz azért vagy legalább nem hihető, hogy egy külföldi, magyar intézetekre tetemes áldozatokat tegyen a nélkül, hogy valamely rejtett s mellékes célja ne legyen; s így csak honbeliektül várhatni hű járulást oly tárgyakhoz, mellyek minden haszna erkölcsi s nem pénz. A Persa, Spanyol vagy Chinai fog e igen örülni magyar hazánk előmenetelén, ha áldozatibul rá semmi nyereség sem háramol, s az actiájából — részvényébül — ötöt illető dividend — osztalék — nem egyéb erkölcsi örömmél? Ez természet ellen volna, s csak honáért munkálódhatik kiki tisztább szándékbul, magasabb célbul.

Az egyetemnek kezesség-adhatása pedig tagjainak erkölcsi s vagyombeli súlyán alapulhat, úgy hogy az egyesület a kormánynak az által legyen mindég kézi-ben, nem azon értelemben hogy ez abba avatkozzon, hanem hogy a részvevőket, ha nem jóra vezetne az intézet, test és vagyonképen is felelet alá vonhassa. Ha számos minden vagyonban szükölködő külföldi nálunk titkon állana össze valamely szép s hasznos végbevitel végett, nem lehetnék e szinte bizonyosak, hogy a szép s hasznos csak cégér s egyedül önhaszon

az egész szövetség alapja; a nem cselekszik e bölcsen olly kormány, melly illy sarkalaton nyugvó társaságokat megsemmisít? S csak újabb időkben is, milly pestist terjeszthetett volna a világra s még hazánkra is az illy elfajzott és setét összecsoportozások árja, ha azokat Urunk hatalmas kézzel nem fojtotta volna el?

Ha ellenben számos hazafi, kik között sok jó birtokos, áll össze s a nap legvilágosb sugárit keresve keresvén egyesül valamelly intézet felállítására s el-nem savanyult ember természete szerint elég jutalmat talál a közjó előmozdításában; akkor azokat a bölcs kormány, mint a tapasztalás mutatja is, összeállani s cselekedni minden akadály nélkül engedendi. Ezen utolsó állítást sok azért hozta volna csak kevés idő előtt még kérdésbe, mert imígy illendően gondolt kisurranni a hátulsó ajtócskán s pár szomorú forintját megmenteni, mellyet esztelenül vagy izetlen örömekre s csak magára költ inkább, mint közjóra s hazája felemelésére. Hála az Egeknek, hogy ezen bújósdi lyuk be van tapasztva s így egy hátulsó ajtócskával kevesebbünk immár!

Minden, a mi a hazafiakat nyilván gyűjti össze, még ha legcsekélyebb ok lenne is, hasznos és jó s áldott következési számlálhatlanok. Concentrációbul — köz-zépesülésbul — foly mondtuk' nemzetiig, s „ebbül nemzeti erény. Összeköttetése s fejlődése iilyesek által eszközöltetik lépcsőnkint: A pusztán lakó, tán bámulására, némelly jó oldalra talál a városiban, ez ellenben sok dicsémi-valót, amit nem is gyanított, a gubásban. Számos hazafi, ki egymást hevesen gyűlölő s ezáltal az életnek vajmi sok vissza soha nem térő pillantatit minden ok nélkül elkeseríté, végre megbékül, s ezentül egymást s nem egymás ellen dol-g o z i k. Az utazott, a sok faragatlan s hogy egyenesen kimondjam, nem mindég józan szokások s előítéletek közt felnőtt mindég idehaza ülőben, ha közelebbül nézi, sok szépet s fényest fog észrevenni, mellynek a vastag rozsdá nem engedi távulra is tündöklését. Az pedig, ki körülállási miatt hazáját soha kívülről, de

csak mindég belülről láthatá, lassan lassan tán pirulva fogja megvallani: hogy ő előbb olyanokat ítelt el s kárhoztatott, a mikrül legkisebb tiszta s rendelt képze se vala, másokat megvetett s a kényes öltözetűeket — kik zsebkendőjökben szép szagot hordanak, jó táncolok s a t. vagy kik csak vizet isznak s legtöbbyire édesekkel élnek — altaljában puha s asszonyos urfirkák tartotta; midőn annak ugyancsak legénynek kell lenni, ki a Gallussal vagy Törökkel megmérkőzni bátor.

A kereskedőkrüli balvélekedés lassankint eltűnik s a földesúr, ha nem avatkozik is kereskedésbe, olly státus elősegállítását minden iparral s tehetséggel fogja eszközölni, melly egy országot a másikkal tart kapcsolatban. Mind azon betyárságok, mellyek hazánkat csak disztelenítik, s a vitézségnek nem különb jelei, mint részegség az erőnek s bátorságnak, lassan elenyésznek; nevelés, csinosodás, türelem — tolerancia — egyszóval az egész nemzet dísze s valódi ereje pedig nőten nő.

A mesterséges egybegyűlést — concentratiót — végre vagy a véletlen de csak rövid időre, vagy az emberi bölcsesség tartós hasznóná eszközöli. S eként minden kifejlődés, előmenetelj erőj “érték és szerencsének legmélyebb sarkalatja

A KIMŰVELT EMBERFŐ

Ennél lejobb nem bocsátkozhatunk. Ezen kis gyökérbül származik boldogság, s viszont átok is az emberiségre, csakhogy az első századokra terjed, s közönségesen akkor fénylik legjobban, midőn szerzője már a föld alatt, az átok pedig s a t. jobbadán egyszerre tűnik el.

Az ész erő, s így az ész boldogság. — Tekintsünk csak mélyen a legnagyobb következesek elveire s fenekire, s mint a nyári reggel olly tisztán fogjuk látni, mennyi bámulásra méltó szivárgott s nem másunnan, mint emberi agyvelőbül a világra, Con-

futsee, Bacon, Franklin és számtalan mások marok nagyságú veleibül!

A véletlen, melly igen sokban látszik legelső rugó s indítóoknak lenni, — úgy áll az emberi főhöz, mint a földben lévő arany a bányászhoz, vagy hogy többet mondjak, az országúton fekvő gyűrű az utazóhoz; kiásó vagy felvevő nélkül egyik sem ér semmit: az arany föld gyomrában marad örökké, a gyűrű sárba tipratik.

A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma. Ezek Statistikája az ország legérdekesebb — leginteressánsabb — része. Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat s a t. teszik a közerőt, hanem az ész, melly azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agy velőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje. Mi nagy erő egy vagy több 100 ezer ember, fő nélkül? Nézzük a történeteket a Duna folyta körül 1828 és aztán 1829ben.¹ Nem a sok katona vívja ki a csatát diadallal, hanem a tábornok által jól elkészült s bölcseséggel vezetett bajnok. Nem annyira a fegyverhordók 5—600 ezres számátul kell félni, hanem azon morale pondustul — erkölcsi sulytul — melly tán annyi ember közt hihetőleg rejtekezhetik. S milly természetes, hogy valamely háború kimenetelelül annak mindég meg kell csalatkoznia, ki az ellenség számát s ágyúit veszi csak számba, nem pedig a hadinép műveltségét s vezérinek esztét. — S azért bölcsen cselekszünk, ha — mint hajdan Carthago Lacedaemonbul hitt hadvezért, Sicilia Athenébül törvényhozókat, úgy mi is csak kevés idő előtt építőmestereket Olaszországbul — ma mechanikusokat Britanniából hozatunk s a t. S midőn szinte mindent mechanikai sarkigazságokra lehet végre visszaidézni, tagadhatlan, hogy a kormányzónak vagy fővezérnek maga dolgában úgy szólván mechanikusnak — műszerésznek — kell lenni, hogy alattlévőit jó sikerrel vihessek Sokszor, ha csak olly szakácsok forognak a

¹ az akkori orosz-török háborúban

konyhában, kik előbb soha sem főztek, vagy csak úri kocsisok ülnek a bakon, illy javaslatot volnánk hajlandók adni: Bizony hozassunk inkább valahonnan egy bölcset.

Nem hihetni, milly nagy hasznú azon igen egyszerű, természetes, s még is olly ritka őszinte önvalomás: Éhez én nem tudok, s így egészen másra bízom. — Birtokosnak közt hány lenne dús, ha dolgai után soha se látott és sok fáradság helyett inkább mulatozott volna; emberhalál mennyivel kevésb, ha egy fiatal tábornok helyett mingyárt tapasztalt vezér fogta volna markába a hadipálcát! mennyivel kevésb hátramaradás, elaljasodás, nyomorúság s tán szomorú epedések, ha számtalan systema, projectum s még experimentumok helyett is tüstént az előbbi vagy külföldi tapasztalásokat vettük volna példányul s illesztettük volna hazánkra!

Nem neveltséges e nézni olly gazdát, ki teszem sáfrányt akar ültetni, s mindent próbál, időt, pénzt, békestűrést áldoz fel, s erővel önmaga akarja kitalálni a leghelyesb vele-bánást, vén szomszédját pedig, ki egész éltében jó sikerrel termesztí azt, nem látogatja meg s tőle útmutatást nem kér. — Gazdaság s kereskedés dolgában pedig szorul szóra így vagyunk, s higye az Olvasó, hogy úgy vagyunk, s Istenért! nem mivel én mondom; hanem maga szemével vizsgálja meg.

A Török e részben minden egyéb hátramaradái mellett igen eszes, ő a vár- s hajóépítést, ágyuöntést s a t. mindég idegenre bízza, s így ezek meglehetősen is vannak elintézve nála; s most midőn már bort is iszik törvényesen, s így természetni is fog, ne legyek jó próféta, de fogadom, nem sokára drágábbat — nem akarám mondani jobbat, quia de gustibus etc. — is fog készíteni, mint mi; mert ő olly emberekre fogja bízni a tárgy-elrendelést, kiknek mestersége; míg mi magunk kevergetjük mustainkat s experimentumokat vég nélkül teszünk, és sokszor tárgykörüli minden tudományunk abban áll, hogy természetesen gondoljuk vinni a dolgot, midőn csak tudatlanul visszük. — Mi a ter-

mészet, mi a természet-szerinti vitelmód? tudja valaki? S még is nálunk a borzagyváló annak szent törvényei szerint véli keverésmódját intézgetni, ámbár végre közönségesen falusi kádár fórumára szorul! —

Korántsem hagyom egyébaránt az Ozmán apathiáját helyben; de ránk nézve inkább azt szeretném, ha Francia, — mint az Angol Debrecenből akará vinni a gubaszövőt hazájába, —innen vinné a szőlőnevelőt, pintért, s a t. mintsem hogy tán minékünk volna rájuk szükségünk, mert az annak lenne jele, hogy nálunk a borkészítési morale pondus nagyobb, mint nálók, s így e részben hatalmasbak vagyunk, mint ők. így méltán dicsekhetünk azzal, hogy egy csehországi társaság csak nem régiben magyar földmérőre szorult.

Egyébaránt igen is tudom, hogy idegen vezér, idegen törvényhozó, idegen tanító mai felvilágosodásban általánosan több kár mint haszon, s nem igen külön figurát játszik az új hazában, mint egy harmadik személy egy házas pár közt; mert odahaza ugyancsak kiki önkénye szerint szeret élni, s ha itt amott ujitni, javítani kell is, s akar is, azt inkább kiki maga cselekszi, mint más által vitetné végbe.

Nagy szerencse, hogy az agyvelő hazánkban szép mennyiségű, csak hogy itt amott kifejlődése hátra van, — s így ha még szokásban lenne is bölcseket s tanulatokat felkeresni s hozatni, megkérő követséginket messzire fárasztani nem kellene.

Nem a sok kéz, de az ügyes kéz festi az évrajzi képet, készíti az órát, erőművet s a t. De még kapálni s kivált kaszálni se tud száz ügyetlen kéz annyit s úgy, mint ötven gyakorlott. S ebből az következik: hogy a munka-felosztás, mint kiki tudja már, emeli az emberi fő tehetségit lehető legmagasb tökéletességre. Természetes hogy az, ki mindég eggyel foglalatos, azt ügyesebben tudja vinni, mint az, ki hús tárgyban munkás. Ha hús embert képzelünk, hol mindegyik mindennap félcipőt varrni, félivnyit leimi, két beretvát élesíteni, egy táncleckét adni, félóráig vashámorban dolgozni, két beteg után látni, s több

efélét tudna, képzelhetni e józanon azt, hogy ezen húsz ember illy módon annyit s olly tökéletesen tudjon végbe vinni, mintha egyike óraműves, másika hámos, tánemester s at lenne kirekesztőig? s ezen progressio szoros tudományi igazsággal még nagyobb osztalékra vitethetik, mint minden manufacturában¹ vitetik is, — s ezek tökéletessége a munka lehető legnagyobb felosztásán alapul. Azon ideális arkádiai életmód, hogy minden a háznál készüljön, nem századunkra illő többé, s az ki mindenhez tud egy kicsinyt, jól közönségesen semmihez sem ért.

A háztartás igen kicsinyben országláshoz hasonlítható. Ha az elsőben a vadásznak főzni, kocsisnak fagyaltat készíteni, szakácsnak nyargalni, cukrásznak vasalni, szobatisztitónak beretválni s a t. kellene, milly következtést lehetne várni? S mindennek sarkalatja, a morale pondus, milly hasztalanul volna rakva? S országosban nagyobb kisebb mértékben szinte mindég így vesz el a nemzet legfőbb ereje. S vizsgálja szeme s esze szerint kiki őszintén ezt vitatásban, igazam van e vagy sem? —

Mennyivel számos jó és tökéletes építőmester, fegyvergyártó, ács, tímár, asztalos s a t. van egy országban, annál rövidebb idő alatt s így kevésb idővesztéssel fognak erős építvények, jó fegyverek s bútorok s a t. előállíttatni, s azon mestereknek öszveleg ügyessége, vagy inkább azon lelki mennyiség, melly mind ezen tárgyak körül úgy szólván a teremtő erő, határozza el egy nemzetnek a többiek közt ebéli feljebb vagy alantabb létét. A gazdák kisebb vagy mélyebb tudománya mérlege az ország földművelési erejének. A vezérek több, kevésb józan tanultsága s ügyessége pedig a nemzet támadó vagy védő erejének scálája. Végre a kormányozó, birtokosak, s így lefelé minden lakos, a magok álláspont jókra alkalmas tulajdonok könnyebb vagy nehezebb súlya, az Egész valódi erejének vagy várható kifejlődhetésének staterája, szóval:

¹ kézi, ill. gyáripárban

a köz intelligencia — értelmesség — azon jel, mellynél fogvást a bölcse a nemzeteket mázsái ja. S az mennél nagyobb, annál kevesebbet szorul másokra, s így annál függetlenebb, szabadabb s erősb a nemzet.

Ezek szerint mindegyiknek tehetségében áll, akár-milly alacsony helyzetű legyen is, — s ez milly kellemesen hevítő önértés! — nemzete erejét nagyobbítani. Hanem azt — mint már előbb érintem valahol — mindenki csak a maga természeti álláshelye tökéletes betöltése által teljesítheti. Sokszor alacsony lépcsőn nyert tudomány egészen új életerőt hoz egy nemzetbe, mint Watt az Angolok közé a gőz-machina által. De többnyire felemelkedtebb helyről szivárogo le az erény és tudomány, Regis ad exemplum s a t. — s úgy nem tehetnénk bölcsebben, mint kegyes Fejedelmünk egyszerű igazi patriarchal életmódját, melly egy koronázott fő legtartósb fénye, minden tettinkben szorosan utánazni; úgy a földesurnak az volna többek közt kötelessége, hogy a jobb gazdaság s elevebb kereskedés józan systemája s ennek elismerése őáltala szivárgana lassan lassan az ország minden lakosiba. Nem parasztgazda kezdheti a birka s lónemesítést, öneki azt végezni kell. S nem a tudja Isten honnan közinkbe esteknek — kiknek egy peták jók, de még egy káposztafejek sincs — s kiknek ereikben a vér egyaránt folydogál, magasodjék bár a haza, bár bomoljon — nem azoknak összeállása azon szép tiszta kútfő, melybül a nemzetiség s polgári erénynek derék hívei emelkednek a halandók közé — valóban nem — de azon hazafiul egyesületekből fakadnak, mellyek egyszerű, de legmagasb cimje: Mindenkinék, idő, ész s pénzbeli tehetsége szerint forró s állhatatos járulása a közjóhoz. Legyen őszhaj, vén fő fiatal vállakon, ellenség előtt nyert vitézi szép karcolatok s erőltetett vizsgálat redőzeti s tudomány benyomási a homlokon — a zsidótul béke¹ — jobbágyok szeretete, külföld becsülése a társaság ismértető jele — s mennyi halhatatlan eredend belőle!

¹ azaz el nem adósodva a zsidó pénzemberrél

Mi szelíd s jótévő, de egyszersmind ellenállhatatlan hatalom illy egyesület! S engedelmeskedni illyesnek tán tanácsosb, mint neki parancsolni akarni — neve közvélemény!

Mennél magasb születésű pedig a hazafi s mennél dusabb, annál jobban nevelheti s terjesztheti a köz értelmességet s így a haza erejét. A földesúr jobbágyai lelki s testi csinosodására legsikereseb befolyással lehet, midőn, mint a tapasztalás mutatja, a jobbágy jámborsága, szelíd erkölcei, de sokszor még nyomorúsága se mozdít egy hüvelknyit is a földesur állati vagy növényi életén; pedig csak a földesur igazságos léte, ember-séges gondolkodásmódja s tanácsa emelheti a szántóvetőt nagyobb méltóságra, — s ez viszont teheti őtet vagyonosb, becsültebb, szerencsésb földesurrá. — A kormány atyai gondoskodása, törvényekre szoros ügyelése s hiv jobbágyiba helyezettett bizodalma teszi a nemzetet boldoggá s erőssé, midőn ennek erkölcsi súlya azon sarkalat, mellyen biztosan s rendületlen állhat még akkor is a királyszék, mikor a világnak fele másutt fel volna zendülve már s bontakozva.

S egy főbül mennyi hatalom ered sokszor s hogy ragaszkodik, mint planéták a naphoz, számtalan emberi lény egy fényes észhez? Hány élt már, ki százada útját maga jeleie ki, s nemzete létét századokkal hosszabbítá s viszont! Egy orvos gyógyít, a másik öl; de azon szer, mellyet Philippus¹ nyújtott, keserű-hasznos vala. Bár olly nagylelkűséggel vennék mindég a nemzetek öntapasztalások hasznát, és szintolly nemes diadalma-kat nyernének önmagokon, mint a hogy a nagy ember valaha fenséges érzéssel s félelem nélkül ürité a jótévő serleget.

158—184. 1. „Mit kell tenni e min kell kezdeni“ c. fejezetből

¹ Nagy Sándor orvosa

52. BEREKESZTÉS

Ki igen keveset vagy semmit se tud, annak természetesen fájdalmas a tudatlansága miatti szemrehányás, s kegyetlenebb alig lehet valami, mint a tudományok s ismértek híját a jó indulatában nevetségessé tenni. Nem sértheti ellenben a kiművelt eszút, tudóst s életrevalót olly észrevétel p. o.: hogy ő chinai nyelven nem beszél, úszni, kávéfőzni s a t. nem tud. Kegyetlen igaz, annak, kinek egész tudománya úgy áll mint 2, olly ismértek híját előhozni, melyek úgy állanak mint 1 vagy 1½ mert lehúzáván a nem ismértek az ismértektől, annyi észprovisio marad csak, mellyen mint lelki szegénységen méltán pirulni kell. Ha ellenben az ismért s tudomány úgy áll mint 100, nem nagy csorbát okoz az egész észbeli funduson egy két három ismért híja — bár mi szükséges lenne is — s nem lesz az, kinek ebéli kis hátramaradás szemeire lobbantatik, ha egyébaránt igazságos, az által megbántva, mert mindent tudni lehetetlen s azért mindent nem tudni nem szégyen; egy s más hasznosra ingerletetni pedig s felébresztetni inkább kívánatos s köszönetet érdemel.

Fiatal magyar hazánkban olly valódi ismeretekkel bővelkedik köztünk sok, annyi a szép nemes s dicséretre méltó, hogy azon szó, melly a pénzállapot nemismérése körül forog s melly ezen munka tárgya, megbántó szemrehányás, megsértés nem lehet. Hogy pedig a dologhoz nem értünk, vagy érteni nem akarunk, ha eddig nem mutattam volna is még meg, végre Olvasóim pénzes ládáikat s erszényeiket vagy egyéb kincseiket hívom állításim erősítésére bizonyságul. Azokban több eloquentia van, mint minden egyéb okoskodásokban, és szivrehatóbban szólnak mellettem, mint akármilly élő tanú; és ki mondhatja köztünk, hogy egy kevésbé több pénzre nem volna szükségei Boldogok, kik ebben egyet nem értenek velem s capacitálva nincsenek, mert úgy látszik pénzek elég van. De a nagyobb rész

tudom, ha nyíltan nem is — a mi a mostani Hitelt ronthatná, — belsőképen mindazáltal kezét fog velem.

S tagadhatni e, hogy hazaszeretetünk sokszor csak pusztá szó, és szép gerjedelem marad, melyet a szél hord el; s nem mivel tisztátlan, vagy szineskedő kebelből fakad, hanem mivel pénzünk nincs. Életünk legszebb idejét odahaza fecséreljük el s alig teszünk emberhez illőt, midőn a világ fergetegiben kellene tapasztalást s élettudományt gyűjteni s hasznos isméretekkel édes hazánkba visszatérni; s nem azért mert vakondok gyanánt félünk a világtul s csak határunkbul se merünk kibújni, hanem mivel pénzünk nincs. Gyermeink nevelésére, jószágink javítására, ön kelleminkre alig fordíthatunk valamit, és szinte mindég krétát kell kezünkben tartanunk szünetlen számoló gondol, hogy el ne bukjunk; s nem azért mivel magzatinkat nem szeretjük, gazdaságinkat előmozdítani nem kívánnánk, nem törekednénk, — s alkalmas lakást, szép könyvtárt, tiszta cselédséget, jó asztalt, s a t. nem kedvelnénk, vagy olly különös multságunkra válna számadásink szoros és szörszálhasogató vitele, a mi érzésem szerint majdnem elég elkeseríteni az életet — hanem mivel pénzünk nincs s így mindenütt — köztünk maradjon a szó, de ki kell mondanom — szegénységünk áll gát gyanánt legszentebb hazafiul kötelességink, kellemeink, kívánatink s minden akaratink ellen.

Egyik — s a legvagyonosbak közül — a külföldet lakja, még pedig takarékossgal; másik egy két telet városban tölt, vagy jószágin kastélt állít; harmadik gazdasági próbákat tesz, néhány keleti vagy angol lovat tart — negyedik szívesen látja házánál jó barátit s a haza és külföld áldásit víg örömben osztja meg velek s a t. kiki tetszése szerint, úgymint urakhoz illik; s mi sül ki belőle? Minden ember álmétkodására, többször mint nem, sequestrum. S mindenkinek szájában: „az Istenért hová teheté pénzét.“ És mért? Nem azért, mert vagyonostul — kiben szinte olly hiba a vagyont , nem költeni, mint vagyontalanban többet

költeni mint a mije van — el volna tiltva az utazás, városban téli lakás, kastélpítés, gazdasági próbatétel, keleti vagy angol lótarás, jó udvar s a t. hanem mert szegények vagyunk, nem bírjuk jól magunkat.

Fő okait előadtam s a tárgyat tehetségem szerint felvilágosítottam, sokat azon szándékbul ismétlettem is, a mi egyébaránt hiba, hogy némelly állításom azon számok elibe is jusson, kik munkámat felette száraz s unalmas léte miatt rendszeren nem olvassák, hanem csak itt amott szemelgetik; s most se mondhatok s ha végnélkül terjeszkedném is vizsgálatimban, egyebet: hanem hogy a Hitel s pénzbeli rendelkezésink jó lábon nem állnak, jó karban nincsenek — melly pénzünk szükinek, vagy szegénységünknek valódi oka — s hogy éppen azért, mivel egyéb számos intézetink igazán jó karban, erős lábon állnak, éppen azért józanabbat nem tehetünk azon nyilvános és őszinte vallásnál, hogy e részben hátra vagyunk, és systemánk nem ér semmit — s így előre lépni s abban javítást tenni kell.

S ebéli hátramaradásunk, mivel annyi dicséretre méltó van bennünk, korunk s körülállásinkhoz képest mi szégyenünkre válhat? Nagy szégyenünkre valóóságosan, ha jónak hirdetjük, vagy palástolgatni kívánjuk, — a mi egyébaránt mai világban senkinek hatalmában nincs többé, — s a mellett makacson maradunk meg a mi helytelen, s az idő leikéhez nem illik ezentúl; nagy becsületünkre ellenben, ha bebizonyítjuk a világ előtt, hogy hátramaradni nem tudunk, s ott hol hiányt érzünk magunkban, nőtten nő lángoló akaratum s győzhetetlen állhatatosságunk előre lépni, javítani. A sok dicséretre méltót s fényest pedig, a mi bennünk van, és megengedi, hogy egész világ előtt bátran megvallhassuk: Éhez nem tudunk, itt hátra vagyunk s a t. — én hozzam elő? Én legyek nemzetem elsőségei s díszei hirdetője, tárogatósíposa? Soha! Illy szennyet, illy salakot hozni hazámra nem vágyom, mert igen is jól tudom, milly rossz illatú az öndicséret. Tegyéek ezt külföldiek, s minekünk csak az legyen legaggodalmasb gondunk, hogy ők tehessék is

azt, s mindenért s mindenben dicsérhessenek s magasztalhassanak is — mi hallgassunk. Vajmi szép s tisztelre méltó a szerény érdem, s nincs neveltségesb, kivált ha nem nálunk fordulna elő, mert így inkább szomorú, némelly alkalomnál számos hazafit egy begyülve látni, kik egymást viszontagolva felhőkig emelik s olly kicsapongó dicséretekkel s émelygetős hizelkedésekkel tömjénezik, hogy a józan gondolkodó így szól magában: Hazám illy aljasodásra, illy rothadásra jutottál immár! — Nincs a világ évrájában név, nem lehelt Athénében s Kómában ember soha, kihez sok gyáva és semmi egyéb mint csak hiú hazánkfia nem hasonlított volna. Nézzük csak gyalázatunk s porba csúszásink számtalan tanújeleit, elég van kinyomtatva — s Aristidest, Demosthenest, Leonidást, Catot, Brutust, Scipiót vég nélkül találunk berniek; mintha köztünk csak úgy termének, mint a káposzta vagy dinnye! — Nem illy szolgálai dicséret emelheti halandó embertársinkat magasb lépcsőre, valóban nem; mert a lelki rab csak úgy szól, mint haszna vagy félelme súgja; s valóban a nemesb és büszkébb érzésű — mert semmit se gyűlöl erősebben rossz társaságnál — ollyasokkal, kiknek minden érdemek s becsek nem egyéb születésnél, titulussnál, kincsnél, egy helyen állni nem kíván s ha azok dicsértetnek, ő inkább egészen ismételtenül s taps nélkül óhajtja hazafiul kötelességit gyakorlani s folytatni; mert a szolgaszájbul jövő dicséret előtte csak bántalom, s tudok olyanokat is, kiírnék némelly ajakrúl rágalom s gyalázás jobb ízűn esik, mint minden magasztalás s felhőkig emelés eshetne.

Nem fogok én hazám dicsérője soha is lenni, mert az arra nem szorult, s egyébaránt magamat olly szoros kapcsolatban vélem hazámmal, hogy annak dicsérete nem látszik előttem helyesbnek, mintha valami rokonomat vagy önszemélyemet magasztalnám, s ha valamiben kivételt merek tenni, az egyedül és kirekesztőleg csak közjóra célzó adakozásunkat érdekli, mellyel bátran előállhatunk, mert abban sok nemzet előtt elsőséget érdemlünk.

Sok azt gondolja, hogy az úgy nevezett közlélek, melly önhasznát a közhaszon mögé teszi s azt csak az egész előmozdításában s felemelkedésiben keresi, nálunk kimúlt, és az önszeretet s öntekintet ki nem irtható gyökeret vert, melly minden nemesb érzések kifejlődését gátolja; — de koránt sincs úgy, jól tudom én azt; s alig van ország, hol mesterkéletlen, igazi s felemelkedett hazaszeretet több mellben lángolna, habár titkon is, mint hazánkban.

A siker hija elvégre a legállhatatosbat is elgyengíti, elijeszti; s az, ki teszem 9 esztendeig bajjal s mindég kárral vetett búzát, IOben végre abban fogja hagyni. Hazánkban szinte minden, a mit eddig magányosak s társaságok próbáltak, csak elbomlást, összedülést, elhibázottat mutat, szóval: a sikeretlenség címjét viseli. S mennyi fundatio — alapítvány — mennyi áldozat van, mellyek léteit a nagyobb rész azért nem is gyanítja, mert sikerek nincs; sárba vannak dobva s hasznok tudatlanul vagy elfecséreltetek, vagy idegen kezekre jutott — s még is — s itt az igazi hazafiság meg nem csalható jele — még is kész a nagyobb rész legkisebb meghívásra is minden ollyashoz járulni, a mi a közjó előmozdítását ígéri, azaz készen állnak mind a becses búzát még tizedszer is elvetni, s ezen vakság, szép remény fejében minden hasztalan törekedést s fáradozást elfelejteni tudni s új erővel mindég kiállni, teszi azon magyar nemzeti szellemet, mellyet köztünk ki ki érez, de tán senki világosan még ki nem mondott, s melly országunk egykori bizonyos felemelkedését, a mit senki se gátolhat, nyilván ígéri.

Lenne bár egyetlen egy classicus emlékünknél, mellyet gyermekinknek s a külföldinek édes büszke érzéssel mutathatnánk: „Ezt őseink nagy áldozatokkal állították, azt számos esztendő lefolyta után mi fogjuk végezni hazánk díszére.” Lenne olly végbe vitt tárgy szemünk előtt csak egy! — mellyhez több esztendőig érzékeny

s szinte fájdalmas áldozatokkal járultunk, mennyire emelné az lelkünket! Ismérem én a Magyar, — illy egyesülési jelek alatt, mellyek az igazi nagyság címei s mellyeknek eddig mindég híjával volt, szépen egybe olvadna s egy testté válna mind azon számtalan felekezet, mellyet vallás, írói gőg, státus, személyes haszon, mania sat. úgy mint a könnyen eldarabolható követ a fővény, eddig egymáshoz csak gyengén tartott s hazánkat töredékesen mosaikhoz tette hasonlóvá, midőn ha akamók, olly könnyen válna gránittá.

Nem tagadhatni, hogy ezen közlélek él bennünk s hogyha legnagyobb áldozatokra mingyárt készen nem vagyunk s oda nem is adjuk mindenünket, nem azért akadozunk, mert szívesen s édes örömet nem tennénk mindent, a mi csak telik tőlünk, hanem mert félünk, hogy nagy áldozatink haszon s jel nélkül úgy oszlanak el, mint egy csepvíz a tengerben, azaz: úgy mint eddig szinte minden áldozatink sokszor csak nyomdokot se hagytak magok után. S nem úgy van? De erről ne szóljunk többé, nehogy lelki nagyságunkon bámulni látszatnánk, mintha a Nagy és Szép nem könnyen vehetné eredetét keblünkben.

A sok részül pedig, mellyek nem csak összekapcsolva nincsenek, de vonzó erő helyett még szinte visszalökő erőt rejtenek magokban, mikép lehessen alkotni gránitot, valóban sokkal könnyebb mint gondolnék: csak igen messze ne keressük a ragaszt, hanem magunkban. Kiki szeresse felebarátjában a hazafit s embert, s ne nézze, mi módon vet számot Istenével s melly utón igyekezik mennyek országát elérni; ne kárhoztassa íróbajtársát — be jó illik ide ez a baj! — mert teszem némelykor e-t ír ö vagy j-t y, vagy bul-t rul-t ból ról helyett, s a t.; ne üldözze honbeliét csak azért, mert Gróf vagy Báro s viszont, s végre ne vessen meg senkit, mivel tisztviselő, kereskedő, polgár, vagy paraszt s viszont. A gránit-erejű egész alkotása egyenlően függ mindegyiktől, csakhogy valóságosan használás s ne fénylés élessze lelkét s az tiszta legyen

minden irigységtől. Ebből áll az egész mesterség s ebben kiki mester lehet, — milly felséges érzés!

Egyébaránt nem lesz itt felesleg, hogy hazánk utóbbi felemelkedése előmenetelét s hogy az mi módon történhet, még tisztábban láthassuk — egy két szót mondani a

KÖTELESSÉGEKÉÜL

Hol kötelesség van, ott jusnak is; hol pedig jus, szabadság s privilégiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenni! Ezek elválhatlanok, a különbség egyedül az: hogy első esetben mind azok, kiknek polgári életek csak kötelességik által tűnik szembe, jusaikat számtalanszor tapasztalják áthágnai, másodikban pedig mind azok, kik szabadok s privilégiumokkal bírnak, kötelességikről közönségesen el szoktak felejtkezni.

A magyar Nemes olly irigylésre méltó helyzetben él a világon, hogy szerencsésb sorsú szülöttet csillagunkon találni bajos. Ha leveleket s újságokat házátnul eltilt s izmos kapusa van, ki várába nem ereszt senkit, élte fogytáig azon édes andalgásban ringattathatja magát, hogy ő egy külön s boldogabb planéta lakosa, mellyben minden csak öröm s vig időtöltés, gond, fáradság, munka pedig semmi, ő az országnak semmiféle terhét nem viseli, nem adózik, se nem katonáskodik, se gyűlésre nem jár, ha nem akar; — mert ezeket mind mások által vitetheti végbe — szóval: őtet az Alkotó felséges jó kedviben olyanná teremté, ki a világ legszebb örömsire s az élet legédesb érzésire született! És, gaudeant bene nati!¹

Vannak köztünk — gondolná e az ember — kik Magyarországnak 500dik, de ollyanok is, kik hazánk 100ad részét bírják, sőt még olly dúsak is, ha minden erdőt, homoksivatagot, mocsárt, havast és szigeteket, mellyek a világon vannak, felszámolunk is, kik az egész földkerék 17.000dik, Európa 1.100dik, az Austriai biro-

¹ örvendjenek az így, nemesen születettek

dalom 86dik és szegény jó anyaföldünk 30dik részének urai!

S ha egy illyes úr reggel felébred s csak pillantatig emeli szivbeli gerjedelmit az örök Tökéletességhez s boldog sorsát számos millió embertársiával hasonlítja Össze, kik csak mákul holnapra se tudják, mint fognak élni, fejeket hová fogják hajtani; mikép lehet... annyi istenajándékért nem éreznie legbelsőjében egy bizonyos ellenállhatlan vágyást, bőven nyert áldásért nem csak üres szavakkal, de valódi tettek által is mutatni hálát?

S im ebbül foly legszentebb kötelességink egész tartalma! Melly nem egyéb, mint Szép sorsunk — melly a kegyes istenek ajándéka — férfias fentartása egy részről; a haza díszére s felemelkedésére buzgó törekedés pedig más részről. Ez teszi az igazi el nem fajult jó Magyar életkörét! Ezek közt mozog s fáradoz ő míg leheli, s nem úgy mint sok, ki se védelmezni nem tudjalsten ajándékát, se érettek tettei háláját nyilvánosítani. S milly közel áll hozzánk mind ez s melly ritkán jut még is eszünkbe! S midőn Cicerót de officiis etc. etc. elragadtatással olvassuk s másutt a hazafiság dicső tetteit felhőkig emeljük — magunk nem vagyunk jó s buzgó hazafiak; vagy a mi több, még azon keveseket is, kik azok, rágalmazzuk, üldözzük! De éppen, — mivel a leg-egyszerűbb s legtudatlanabb is ki tudná segéd nélkül találni a halhatatlan tettek ezen szent forrását, azért nem akadunk közönségesen rá, hanem mindég másutt s másban keressük a hibát, melly, mint már többször ismétlém, csak magunkban van.

Nézzünk magasb helyre s tekintsük kegyes Fejdelmünket, ő általa legnagyobb veszély közt is mindinkább erősödött a királység s a szerencsés kormányos minden zivataron keresztül végre áldott békeséget hozott népeire; azonban legmagasb helyzetében mennyit fáradoz! mennyit munkálkodik! korán reggel s későn estve, midőn mi annyival alacsonyabb helyzetetésűek tán még álom karjaiban vagy még örömek közt vagyunk. Urunk dicső fenségében mint hatalmas király él, de

egyszersmind legnagyobb lélekismérettel gyakorolja szent kötelességig — Tegyen kiki köztünk önkörében úgy, mint ő magas helyén; kövessünk olly szép példát, mert mennél nagyobb a születés, kincs, talentom s több az üres idő, annál többet vár tőlünk a haza, és méltán. Ezen lépcsők szerint kiki ön álláshelyén könnyen átláthatja s minden tanító nélkül elismérheti kötelességit, s nagy fáradság nélkül észre veheti, teljesíti e azokat, vagy sem.

Sorsunk legédesb oldala pedig az, hogy mindent, a mit hazánk előmenetelére tenni akarunk, önkényesen teszünk. S ezt hívom részemről legszebb privilégiumunknak; mert vajmi kínos valamire kinszeritetni, a mit tenni nem szeretünk s önkényből nem is tennők! ellenben nincs szabad mellnek édesb érzés, mint még a legveszedelmesbhez is szabadon járulhatni.

Független helyzetetésünk s ebből folyó természetes kötelességünk következésiben pedig látunk hazánkfiak közt vagy igazán jó vagy egészen elromlott embereket; középszerű e tekintetben alig van. Kik irigylésre méltó sorsokat észrevették s azt szem előtt tartják, hálaérzésből készek mindenkor éltekkal s mindenekkel a haza mellett kiállni; kik pedig azt gondolják, hogy a magyarföld része nekik cum omni et pleno jure competál¹ sők jobb s nemesb csontbul s vérből származtak, mint a haza többi lakosi, s így csak ünneplésre s minden örömek kiürítésére születetteknek vélik magokat anélkül, hogy mind ezekért legkisebb jót vinének végbe, — azok valóban megvetésre méltók s megakva a nemzet utálatjával egyedül az által használhatnak honunknak, a mit megemésztene — vagy szegyenünkre hűn a világban hordozzák állati kéjek közt s unalomban gyalázatos léteket.

De a mihez könnyen jut az ember, azt közönségesen nem becsüli s másként bánik azon kincessel, mellyet szerzett, mint a mellyet világba léptekor már készen talált. Hány volna kész e föld gömbölyegén feláldozni vérének egy részét, ha helyünkre léphetne, míg mi szabadságin-

¹ minden és teljes joggal övék; akkori jogi kifejezés

kát sokszor nem csak nem becsüljük, de szinte lábainkkal tapodjuk. Sok az által gondolja megmutatni felsőbb-ségét s kiterjedt ismeretét, hogy hazánk hiányát s hibáit minden tekintet s kímélet nélkül s kivált idegenek előtt rendre kürtöli s még ollyasokkal is megismérteti, miknek csakugyan rokonok közt kellene maradni; — nem tesz ellenben javításokra legkisebbet is, sőt még azt rá-galmazza s kárhóztatja, ki azon fogyatkozások gondatlan hirdetése helyett honbeli józan társaival inkább tanácskozik, mi módon lehetne segíteni s orvosolni rajtok.

Haza sérveivel és szennyveivel dicsekedni csak alacsony vagy gyáva lelkek sajátja, azoknak el nem ismerése s tán még felhőkig emelése — mint sokszor tapasztaljuk — ellenben vakság s tudatlanság jele. Nem tudom mellyik veszedelmesb s ártalmast); de valamint csak az valódi Magyar, ki jusait védelmezni, egyszersmind Uráért vérét ontani s hona előmeneteliért legszebb javait feláldozni tudja: úgy csak az érti hazafi kötelességül józanul, ki a hiányt, a csorbát látja, de azon egyszersmind tehetsége szerint segíteni törekedik is.

A kormány érettünk mindent nem tehet, úgy mi földesurak mindent jobbágyinkért nem végezhetünk. Minden rendnek van külön foglalatossága s máséba nem elegendhetik a nélkül, hogy az egész rendes forgását zavarba ne hozza. A földbirtokos helyezete olyan, hogy azon a józan gondolkodó s ki a külföldet is bejárta, és így Eldoradorul vagy Utopiárul többé nem ábrándoz — nem panaszkodhatok, mert lehető jobb lételünket semmi a világon nem hátráltatja, csak ön apathiánk, tudatlanságunk s a legkárósb előítéletekhez bojtortjány ragaszkodásunk. Nem panaszkodhatik ellenben a jobbágy, ha földé, rétje s a t. elég, s bátorsága van, hogy természeti jusait áthágatni soha se tapasztalhatta. Nem a Király hibája, ha rossz gazdák vagyunk és szép birtokinkat elpazaroljuk; hasonlókép nem mi tehetünk arról, ha jobbágyunk rendszeren se nem szánt, se nem vet, földéire trágyát soha se hord, hanem resten s korhelyen éli napjait.

Ha a kormány a földesúrnak módot ad, benne bízik s tenni hagyja, ez pedig a jobbágnak bizonyos és bátor-ságos birtokot nyújt, akkor egy rész se panaszkodhatik — s ön körében minden hátramaradásának senki más nem oka, egyedül önmaga, akárhogy akarná is másra tolni a hibát. S így midőn a kegyelmes Isten magyarföld birtokossá teremtett, én legalább önkötelessé-gimet szeretem mindenek előtt fejtegetni s ezen érteke-zést legfőképen velem egy helyzetetésüekhez intézem. S ime nyíltan azon vallást teszem: hogy hazánk előmenetele s magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetős birtoko-sak vagyunk.

Ha az alacsony sorsú és szegény tudatlan s előíté-letekkel teljes, szemére vetheti e azt a magasb szüle-tésű, a dús, ki tán egy kis külső simításon kívül még tu-datlanabb, s lerázott hazai előítéletek helyett sokkal veszedelmesb külföldi balitéletekkel s legkicsapongóbb újítások szomjával tér vissza hazájába? S ha erkölcs-e s esze határtalanul jobban ki volna is csinósítva s az élet minden előre látható s nemlátható eseteire felkészítve, azért jobbnak tarthatná e ő magát azon sok számos hazafi-társainál, kik csak nagy fáradsággal kiskörben, és szinte csak önmagokbul szerezhetnek valódi tudom-ányt s élettapasztalást? Midőn a tehetősnek egyedül kényétül függ önmagát kipallérozni, az egész világ s legjelesb emberek társalkodása nyitva, postalovak, ha-jók, egész könyvtárok s facultások szolgálatj ára — azonban a tehetetlen szinte mindenbül ki van zárva s könyveket is alig szerezhet s cseléd és szolga közt kény-telen tölteni élte legszebb napjait! S még is nem csak a proportioned de valóságosan több igazi s férfihoz illő tudomány van Magyarországon a közép, mint a fő ren-dűek közt.

Ránk gazdagabbakra nézve ez milly szomorú phoe-nomenon! Némellyeknek tudom, ezen szert elnyelni keserű lesz. Sajnálom! de tán használhat, adná Isten! S mennyi jót és hasznost lehetne még belőle következ-

¹ viszonylagosan

tenni! De a jóvérű elérte földije barátságos tanácsát; kiben pedig elfajult a vér, annak még sarkantyú se használna. Azonban az illyesek lassan lassan úgy is kihalnak országunk hasznára és az emberiség díszére.

De valamint igazi bölcsességünk s ebből folyó lelki tisztaságunk s nemesb vágyaink híja legfőbb gátja hazánk emelkedésinek, — mint imént említém, — szintúgy sarjazhatik, ha lelki tehetségünket jobban kifejtjük, egyetértő, elszánt s állhatatos akaratú kézfogásunkból s egyesülésünküből minden, a mi jobb embernek édes, nemzeteknek disz, uralkodóknak fény.

Ha országunk nagyjai s tehetősb birtokosai egy és más közhasznú cél végett mind egyet értenének s közakarattal s közerővel törekednének a haza javát előmozdítani, mi lenne néhány esztendő, mi félszázad múlva honunkból? Mi volna nehéz, mi ki nem vihető?

S csak illy módon s illy úton emelkedhetik leginkább magyar honunk.

Tudom illy okoskodás nem csak az elaljasultakban — kik magasb repülést senkiben sem sejdítenek, mert magok mindég csak földön csúsznak — de még sok szebb lelküekben is jámborszivü álmom és szép ábrándozás képében jelen meg, mint valami eszközhetlen, mint valami, a mi soha és sehol se volt még s így nem is lesz. De könnyen szembetűnik, hogy én éppen nem evezek levegőben, hanem csak azt hiszem s kívánom, a mi lehető s minden becsületes ember kötelessége, s nem költők elmefuttatási vagy ábrándozók szelíd ohajtási.

Ha más országban közhasznú dolgok elősegállítását kiki elzárja erszényit, megboesáthatónak tartom, s tán én is úgy tennék, ha ott laktám, mert jövedelemem egy részét a kormány vonná le adóul s az országias terhét viselni segitné. Némelly vidéken a jövedelem úgy áll mint 100 s abból 60 azé, a kié, 40 pedig adó. Illy helyzetben kötelese égi alapim ábrándozások volnának, nem tagadom; — de munkám kirekesztőleg^ Magyarországnak, magyar rokonok számára s magyarul van írva ... Ezt nem kell felejtetni. — Azon 40 a 100tul, de ha egyetlenegy volna is csak, nagyon megkönnyíti

a lélekisméretet s egészen megváltoztatja az esetet s azt másutt szinte neveltségessé teheti, a mi nálunk semmi egyéb, mint hideg vérrel átgondolt szent kötelesség. S ki nálunk 1, 2, de 20 négyszeg mérföldet bír — s abbul a mit természetni tud, egy garas se vonatik le, nem fogja e maga legigazságtalanabbnak ítélni — ha csak egy pillantatigveti rá gondolatit s Istenben hisz — hogy ő mindenbül ki van hagyva, a mi az igazi polgár becsülete s dísze, s nem fog e maga magán elpirulni: hogy illy különböztetésért, illy tetemes áldásért, eddig önkényt nem tett már sokkal többet, mint a mit más hazákban tennie kellett volna.

A legszabadabb emberek adót fizetnek, egyre s másra kinszerítve vannak, csak a magyar Nemes nem fizet semmit s napjait töltheti mint neki tetszik. Az eset egészen különböző nálunk és másutt, s azért gondolatim is a kötelességrül egészen más színűek s más értelműek lehetnek, mint a műlyenek eddig ismértések a nélkül, hogy kicsapongók volnának, mint a millyeknek tán első tekintetre látszatnak.

S ha áltáljában a magyar Nemesség tulajdonit s caractere fővonásit legmélyebb gyökerinél vizsgáljuk, nem fejlik e ki nyilvánosan előttünk: hogy ezen most említett kötelesség alapjait az igazi Magyar születésétül fogva mindég szívében hordja, habár azokat világosan soha ki nem fejezte is? Honnan fakad azon bálványimádása anyaföldéhez, törvényes királyához rendíthetlen hűsége, hazája felemelésére s legnagyobb áldozatokra készsége, mellyek ötet minden nemzetektül megkülönböztetik? Nem másunnan, mint az igazság azon örök szent forrásából: hogy a hol jus, szabadság s privilégiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenniük.

A jobb lelkű ember, ha már ifjúsági heveibül kihült, legszebb örömit hazája előmenetelének eszközlésében találja, s lelke soha sem lehet nyugott, míg maga magának csak azt mondhatja: „Neked hazád mindent ada s te hazádnak soha semmit.” De illy elaljasodás messze van még tőlünk;

számtalan igazi nemes, s nem csak magyar Nemesember, lakja még országunkat. Tudom én azt jobban mint sok ki azt hiszi: hogy már mindennek vége, s a legszebb gerjedelmek s legálíhatatosb munkálódások is hasztalanok már ezentúl, s így inkább jobb hiába nem fáradozni. Eképen gondolkoznak sok erős vár félénk védei, kik erősségek elbomlását s összedülését várton várják és szinte óhajtják: hogy a védelem terhítül s veszedelmitül szabadok legyenek egyszer — s rabságban, bár mi rút legyen is az, legalább élteket menthessék meg.

Azonban a ki szendereg vagy elaludt, az nem halt még meg, sőt jóízű álmából még elevenebben szokott felébredni. S ha köztünk sok csak fruges consumere nati¹ gyanánt tiporta is eddig a földet, nem halt még azért meg, korántsem, hanem csak alszik. Nehány kevés, igaz, olly tompulásba van merülve, hogy e szomorú nyugalmasból, melly kábakórság inkább mint álom, a végső Ítéleti trombitán kívül semmi egyéb nem képes őket felserkenteni; — vegetáljanak egyébaránt vagy éljenek illyesek növény vagy állati módra mint eddig, tovább is, nem nagy gondom; csak a világ Ura őrizzen minket olly álmaktul, millyeket ők álmodnak némellykor s annál józanabbul ébredjünk fel mi, egy nemesb aera H i v f i a i!

Nyerjünk szép diadalmakat önmagunkon, merjünk nagyok s igazán nemesek lenni, s mondjuk ki himezés nélkül: hogy az, ki szerencsés helyzetünkben a közjóra törekedésből akármí szín vagy ürügy alatt kivonatkozik s hazája boldogítására legjobb tehetsége szerint nem tesz mindent, semmi embers a haza gyálatja, mint viszont az — s ezt is szemben tartjuk — esztelen s olly házba való, miilyen Magyarországon még nincs, ki többet vesz vállaira, mint a mennyit elbírní tud s gyenge velejü ábrándozásiban mindég vérét önteni s mindenét a haza oltárán akarja feláldozni, midőn vére s értéke csak úgy használhat igazán honjának, ha az első se lassan se sebesen, de

¹ csak a kész elfogyasztására született, azaz nemesember

rendesen foly, s nem ám a földre, de ön becses ereiben; a másik pedig, ha a józan veleélés ötét mindég a tehetősök közé állítja is, mert mit ér az akarat tehetség nélkül?

Bölcsebb azt önkényesen s nemes indulattal tenni most, mire az idő s világ szelleme elébb utóbb mulhatlanul úgy is kinszeritend; mert akárki mit mond, olly igaz, mint a napfény: hogy mostani világban, midőn kiki lát, gondolkodik, okoskodik s annyi jó ad fractionem panis,¹ nem erős lábon áll olly Rend, melly még naprul napra nőtten nő — s az ország minden javát huzza, és semmi terhét nem viszi.

S ha szvünk nem sugalja is munkás és bőkezű járulásunkat a haza előmeneteléhez, fogadjuk legalább eszünk tanácsát! Tudom, sok van köztünk, ki soha sem álmodá azon szép álmot: hogy hazafiai s az emberiség javára feláldozni magát édes, s így ébrente azok hív szolgája valóban nem is lehet soha. Milly szánakozásra méltók illy állati tengetegek, kik az ember legszebb örömit nem is gyanítják, sőt sokszor, a halhatatlanság honjában élőket rendetlen képzelgésik miatt, mint ők mondják, sajnálják; midőn inkább Ők igen is földi szagokért legkisebb irigylésre sem érdemesek. Azonban midőn hazánk lakosinak, ha nem is szép de ugyan nagy része illy érzésű, és számos feje s nem szíve szerint cselekszik, s inkább az ö n j ó t mint a k ö z j ó t tekintí; én mind azokat, kiknek szívek se nem tágul, se össze nem szorul, akármi legyen is Magyarország sorsa, eszek nevében kérem s intem: legyenek a szó egész értelmében jó hazafiak, mert ha becsület, dicsőség, hazafiak szeretető nem mozdítóok is előttök, tekintsék nem csak a hasznot, melly áldozatikbul valaha bizonyosan rájok sokszorozva háramland vissza, de még inkább s legfőkép ön s kivált utóik bátorságát.

Szív és ész egyenlően helyben hagyja kötelesség-alapimat, s illyesekkel önmagát végre nyilvánosan megismértetni nemességünk nemesítése.

¹ kenyértörésre kerül a sor, — célzás az európai demokratikus mozgalmakra

Ebben is milly szerencsések vagyunk! Legszebb honi tetünküből legnagyobb haszon is foly, s az, a mi díszünkre s nemzeti fényünkre szolgál, egyszersmind nagyobb bátorságunk talpköve. A mi sorsunk olyan, mint a boldog vőlegényé, ki vakon s csak szépségi s kellemiért imádja szíve édes rokonát, s később, midőn az Istenek serlegéből az élet legégőbb kékjé már kiüríté vele s csendesb és tartósb örömek után vágy, még azt is veszi észre, hogy igen sok pénze is van bájos hölgyének.

S ugyan mire lehet — ha magunkkali megelégedés fő szemügyünk, s azon belső csend, mellyet minden halandó némiképen megnyerhet, ha egyébaránt meg is tagadták tőle az Istenek a szerencsét — mire lehet, mondom, fáradságot s áldozatot eszesebb s ügyesebben fordítani mint a közjóra? Ki pénzét csak vendéglésre költi, az által egy jó barátot se szerez, de mindazokat megsérti, kiket szívesen látna ugyan házánál, ha palotájába több férne — s így minden egyébben. A legnagyobb szépség is elhalványul, a legjobb ló is kiadja páráját; egymásra halmozott gyűjtemények, mellyeket senki sem néz, egymásra rakott könyvek, mellyeket senki nem olvas, rútul elporosodnak s a t. Közhasznú intézetek ellenben, csinos épületek, mellyekben a nemzet kincsei tartatnak s mellyekből a köz-értelmesség nőtten terjed, szép hidak, jó utak, helyes communicatiók, virágzó vidékek, mellyek a hazát gazdagítják, midőn mindenki sorsát javítják s emelik, századokon hatnak keresztül s kétségen kívül jobban kielégítik lelkünket, mint közönséges pénzfecsérlésünk. Valóban tágosabb billikombul s nagyobb kortyokban innók az örömet, ha az egész világ előtt illyeseket tudnánk előmutatni, mint mikor magányba csukva olvassuk arányinkat s rettegünk, ha nyitva áll a ház, s éjenkint ebeink nyugtalanok; vagy minden értékünket egy felette nagy kastély rakására fordítjuk, mellyet magonknak építünk, s melly nagy pompája miatt nem ritkán úgy áll a nyomoró falusi kalibák közt, mintha gúnyolni akarná azokat; vagy ha előítéletink, tudat-

lanságunk, s hiúkodásunk következésiben odahaza őrizgetjük juhainkat, hazánkfiaival ellenségesen élünk, s egyedül magunkat, s csak mindég magunkat ápolgatjuk, vagy a mi több, bosszús kajánsággal mások törekedését gátoljuk s a t.

A mi pedig legszebb s megint legszerencsésebb, hogy a közjóra törekedés, s önmagunkért s mieinkért való fáradozás egyenlően kitelik tőlünk, s csak úgy tesz bennünket hasznos s egyszersmind boldog polgárokká, ha ezen kötelességeket egymás mellett gyakoroljuk is. A jó hazafi egyszersmind jó gazda is lehet, s kell is lennie, mert csak a takarékos és jó rendű lehet közönségesen hasznos s nem csak lármázó hazafi. A községért munkálódás ellenben lelkünket az önbecsérzésnek azon édes csendével tölti be, mellynek végeztével magunk dolgainak vitele könnyűnek, minden egyéb foglalatosságok pedig mulatságnak látszanak. Milly jó izü, munka után pihenni! Ki nem érzette azt, hát még olly munka után, melly nem csak a testet fásasztá, hanem egyszersmind a lelket magasbra is emelé!

Eledel nélkül sem állat, se növény nem élhet, nem lehet. Úgy az ember se; csakhogy neki még többféle eledelre van szüksége. S valóban mi mindenét kell táplálnia, minekelőtte azt mondhatná magául „emberhez illendően élek”? — Eledel kell testének, mert a nélkül meghal, s mennyiféle: étel, ital, meleg, álom, s a t. Eledel fejének, mert a nélkül állat marad s milly különféle: társasági rendszabások ismérete, ház körüli munka, világi tudomány s a t. Eledel végre szívének, mert máskép vad marad, s hánynemü: fiúi, rokonbeli szeretet, barátság, szerelem, hazaszeretet s a t.

Már, ki „csak testét hizlalja, annak esze végre faggyúvá, szíve pedig kiaszott bőrré válik; ki csak eszét táplálja, sovány, embergyülölő, gyenge, félördög leend; ki ellenben kirekesztőleg csak szívbeli eledelkel él, nem egyéb testesült sopánkodásnál. S így complicált létünkben nem lehetünk egyoldalú táplálattal belsőkép nyugottak s megelégedtek. Mert bár

mi fényes legyen is bőrünk, bár mennyit tudjunk is s a világ szépei bár milly nagy számban enyhítsék is szívszomjunkát: lesz azért, ha ezen eledelek csak egy neme kimarad is, mindég valami üresség mibennünk, mellynek neve ifjúkorban unalom, vénségben pedig életgyűlölés.

Ezen utólsókbul bátran azon következtetést húzhatjuk: hogy a magyar Nemes, ha egyéb nem akar is lenni, mint örömeiben sokáig s undorodás nélkül úszó sybarita, bölcsőbbet nem tehet: mintha ideje s értéke egy részét hazájának szenteli, mert így elnyelvén a férfiasb eledelt, többi tápláléki, mellyeket magához venni szokott, majd annál jobb izüen fognak esni, s nem olly könnyen irtózást okozni; mint vajmi jó a fagyait, hideg ital, könnyű sütemény s illyesek; de minden bizonnal hamar csömmört okoznának, ha annak idejében nem volna marhahús, jó kenyér, Érmelléki vagy Váli bor s több illyek elégségesen kész szolgálatunkra.

Ha valamit mondtam eddig, a mi egyenesen az életbül van véve, ugyan nem ezen utolsó állításom igazsága e az? Híjába gondolja elrejtteni a mélyebben néző szemei elől — a nevető ajak, pillantati jókedv, tánc, ünneplés, nagyság, vagy hogy jobban mondjam, a vén név, hosszú titulus és sok pénz körülményei — , azon belső epedést s életunalmat, melly némelly honbelit boldogtalanabbá tesz legutolsó jobbágyánál s legalacsonyabb cselédjénél. S hány lenne köztünk megelégedett, ki ma éppen nem az, ha csak vagy egyszer jutna eszébe megpróbálni: milly könnyű s jutalmazó jó hazafinak lenni; soknak — ki mindennel bővelkedik, a mit e világ csak nyújthat embert boldoggá tenni — kacajt vagy szánakozást érdemlő életunalma nem abbul ered e, hogy kirekesztőkig csak maga dolgait és önszemélyét hordozta s hordozza keblében, s az örömek szűk köriben forog; midőn születése szerint olly dicső, sphaerában haladhatna, millyen csak kevés s kiválasztott lények pályatére, s mellyen virágokkal ékesített életút, myrtus koszorú, Istenek itala, hazafiak

dicsérete s halhatatlan név már bölcsőtül váltva kísérik a halandót. — Ha végre mind ezek egymás után eltűnnek, s ezen dicső kísérők helyett unalom, csömör, életfáradtság, hazafiak gyűlölete, idegenek megvetése, túskekorona s a t. környezi csak fejét s lakja palotáját, s fizetett szeretőt és fizetett jóbarátot kivéve, csak az társalkodik vele, ki düledező udvarából egyet s mászt akar szerezni magának, ki tehet róla? egyedül őmaga!

Az ember lélek és test, s az elsőnek örömei, ha földi szennyein valamennyire tulemelkede már, sokkal felülhaladják az agyag legforróbb vágyainak kielégítését. És még is sok -r— a min senki sem csudálkozik többé, mert mindennapivá Ion — úgy szólván éjjel nappal azon töri fejét: mikép hagyhassa dicső pályáján Sardanapalt messze hátra; midőn azonban legszebb s legédesb lelki örömeiről s jusairul elfelejtkezik, s azoktul békés tőrészel hagyja magát megfosztani, vagy a mi több, azt maga cselekszi, maga hajtja el s ön lábaival tiporja azokat semmivé! — És számos palotáinkat nem lakják e illyes Izék, mellyek szomorú de legnagyobb Szerencsésekre nem is gyanítják, megnyit. vesztettek azon kivetkeztetés által, mellyet moraliter személyeken végbe vinni engedtek, vagy magok tettek; s milly kár, hogy dicső céljokat elhibázták s az emberiség gyaláztatj ára legszebb ékességiktül megfosztva hitvány ágyasok s pénzes zsidók rabjai, midőn őket az Alkotó hatalmas urakká teremté, kik mind csatapiacon, mind országgyűlésin olly sugárzó fényben jelenhetnének meg!

S mennyit nem lehetne még előhozni állításim józansága támogatására t. i. hogy a magyar földesur csak úgy lehet igazán szerencsés, ha a szó legsúlyosb értelmében hív jobbágy, és buzgó hazafi — de okoskodásom végtelenre terjedne, tekintsük azért röviden, kötelesség-alapimrul hihetőleg mit fognak mondani, s minő hangú lesz az azokat követő s tőlem annyiszor szorul szóra hallott zaj és

LÁRMA

„Illyéseket hogy mondhat egy született magyar Mágnás s hogy teheti a vele egy rendüeket a haza előtt gúny s gyűlölet tárgyivá s nevetségesekké, s mit akar? A régi szép rendet eldönteni veszedelmes principiumival s mindent zűrzavarba hozni? s a t.”

Igazságokat, habár keserűk is, végre kimondani nem csak hasznos, sőt szükséges; mert az önisméret minden előmenetel s jobbulásnak legelső kezdete; kellemetlen ugyan, de józanabb azokat honbelitül, rokontul hallani, mint inkább idegen vagy veszedelmes hazai figyelmeztetőre s dorgálóra várni; kik mibenlétünket annyira ismerik, hogy némelly hátramaradásink s hiányos rendelkezésink titka olly nagy lett, vagy hogy hibátlanabbul mondjam, olly tágra nőtt, hogy mindenütt kilátszik s egy, hazánk minden gyapjából készíthető köpönyeg alá se férne már el többé. S így az által hiszem legszentebb kötelességim teljesítését, hogy Mágnás létemre illyéseket nem hallgatok el, hanem egyenesen s himezés nélkül kimondani merek. Mert valóban nem csak dicséretre méltóbb valamelly hibát — eltagadás s abban megrogzás helyett megismérni s abbul kilábolni, hanem határtalanul bölcsebb s tanácsosb is.

A görbe, nagy fülű, kaszás lábú, ha eszes, maga fogja magát a természet mostohasága végett gúnyolni s így idegen gúnytul ment lenni s egyéb lehető elsősegeit s kellettő tulajdonit pedig életi nyájassága által annál szebb fényben előtüntetni. Ki mind ezeket tagadni s fedezgetni akarja, nem csak híjába fáradoz, sőt azon veszélybe esik, hogy kiki ujjal mutat rá s kacagja. És így bölcsebbet nem tehetni az ő n vádolásnál, ha így lehet mondani, még akkor is, midőn a kellemetlen létbül s hátramaradásbül kilábolni lehetetlen. De hát ha ezen kilábolás nem csak nem lehetetlen, sőt igen könnyű, és szinte semmi fáradságba se kerül s önmagunktul függ: akkor a hiányok s homályok eltagadása s rejtegetése csak azt bizonyítja,

hogy azokbul kiemelkedni nincs szándékunk vagy nincs erőnk.

A képzelet mindent nagyobbra fest mint a valóság lenni szokott, s csak tőlünk függ p. o. magasb tornyot a Strassburginál, tágosb szentegyházat a Kómái sz. Péterénél, nagyobb hajót egy spanyol lineahajónál képzelni. Így egy cseppet se nehéz jobb utakat, műveltebb mezőket, kiesb vidékeket, serényebb kereskedést, helyesb communicatiókat, vigabb falukat, tisztább városokat, jobb vendégfogadókat, nagyobb culturát, kiterjedtebb s több oldalú tudományt, nyájasb hospitalitást, értelmesb rendeletü curiát vagy kastélt, nemesb patriotismust, több közleiket, polgári erényt — s kevesebb sárt, port, nádat, korlátlan partu vizeket, hasztalan erdőket, becstelen lapányokat, bozótot, kevesb egoismust, s egy részrül a legalaptalanabb hiúságot, más részrül a határnélküli hajlékonyságot, alattvalók iránt dölyföt, előljáró előtt porbancuszást, kevesebb előítéletet, balvéleményt, tudatlanságot, féktelen betyárságot s a t. — magunknak képzelni, mint a miilyen s mennyi valósággal találattik honunkban.

Ennél fogva nem hívja meg a Magyar vendégét soha fényes táblára, nagy bálra, pompás udvarába, hanem egy kis barátságos ebédre vagy táncmulatságra, szegény házához, s a t. — s így sokszor a képzelet igen kevésre s kicsinyre lévén elkészülve, a meg lehetőst, tűrhetőst is jónak s különösnek tartja a hivatalos. Nincs veszedelmesb mint valamelly elsőségnek kicsapongó reputatiója — becsesítése — mert valóságban mindég kevesbet találunk, mint azt képzeletünk festi, midőn azonban az árnyékban szerénykedő szépet s érdemest kiki csudáivá szemléli. S nem szolgálhatni valakit gonoszabbul, mint ha dicséretink által igen magasra emeljük, a mi által őtet úgyszólván egy magas toronyra állítjuk, mellyrül szégyen nélkül nem ereszkedhetik le s magát olly magas helyen nem is tarthatja sokáig — s így arrul, azaz a közvéleményben a legfőbb pontrul egyszerre a legalápsonyabbikra szokott süllyedni.

Nemzetekkel, hazákkal szinte így van, s főképp olyanokkal, melyeket nem igen ismérnek s melyek körül eddig mindég valami homály s köd boronga. S így ha némelly állításim nagyítva adnák is elő hiányink s hátramaradásinkat, annál jobban fogja csudáim a külföldis magyar, vagy az igazi külföldi azt, amit ő helytelennek s rossznak vélt, s a mit türhetős sőt jó karban talál; midőn azonban azon igazságok, melyeket előadék, ma hónap bizonyosan jó s hasznos következéseket fognak szülni.

A mi pedig a nevetségest, gyűlöletest s veszedelmes princípiumokat s a t. illeti, valóban igaz: hogy számos hazánkfiainak életmódja s öntartása ugyancsak nem kacajra gerjeszt, hanem a szemeket könybe borítja, s nem annyira gyűlöletre — mert ki gúnyolhatja, ki gyűlölheti az igazán szerencsétlent? — mint inkább keresztény irgalomra méltó. S így mind azokat, kik magokat érintve s némelly rajzimbán hü hasonlattal festve érzik — ha már magok akarják elárulni magokat — arra kérem, változtassák utóbbi tetteik által mai állításimat hazugsággá; mert mindaddig, imig se nem jó polgárok, se nem jó gazdák, se rendet se takarékoságot, se józan életet nem tartanak, mind addig senki se fogja hinni, hogy azok, kik velek egy értelemben nincsenek, velek kezét nem fognak, pénzeiket nem úgy pazarolják, jusaikat nem úgy tiporják, s napjaikat nem úgy ölik mint ők — veszedelmes emberek; hanem azt fogják hinni: hogy kiki önmaga színét viselvén, s nem más csak ön tulajdoni által lehetvén s lévén valóságosan nevetségessé s gyűlöletessé, bizonytal nem olly birtokosak fogják a fentebb előadott kötelességekrül értesítő gondolatokat helyteleneknek tartani s megtámadni, kik Urunk közelebbő tisztái s kik élteket köz szolgálatra szentelék, hanem olyanok, kiknek se vagyonok rendben, se rokonbeli összekötetésük tisztában, se jobbágyik se gazdaságok jó állapotban nincsenek. Sőt kiki arrul lesz meggyőződve: hogy azoktul kell tartani s azok fogják az egész egyetemet minden kétségen kívül végre zavarba s veszélybe hozni,

kik már mindeneket eltékozlák, s gyermekiknek egy garast se hagynának, ha az valóban nagy tiszteletet érdemlő atyai tehetségekben állana, s a birtok s vagyon sequestrum vagy majorátus által valamennyire mentesítve nem volna, — s nem azoktól, kik a haza ügyében fáradozván, anyaföldöket mind magosbra emelni törekednek, midőn a bal- s előítéleteket kiirtani, valódi s életrevaló ismereteket, tudalmakat mind jobban s jobban terjeszteni iparkodnak; — hogy azok valóban a veszedelmesek, kik mindent mutatók csak Magyar nem, s kik a rendetlenség közepéből mindég csak jó rendről s áldott nyugalomról habaráznak, helyesb ekében pedig, lóherben, jobb vendéglőben, versenyfutásban, tudományos társaságban, s tán még egy magyar dictionariumban is véres revolutiót látnak, s kik azokat hirdetik ügyes észfogással veszedelmes principiumuaknak, kik nem az ő nyomaikat tapodják, hanem az által hiszik tántoríthatatlan hűséget királyjokhoz megmutatni s azt egész Európa által elismertetni, hogy legédesb jusok szerint szavaikról s tetteikről lerántván a homályt, kétségést, alattomost, hypocrisist s minden álságot, olly szívesen áldoznak ideik, vagyonik s fáradozásikkal honjok elősegülésére, mint készek is fejlődelmikéért véreket ontani egy cseppig mindenütt s mindenkor!

„Néhai bölcs és dicső atyáink s eldődeink is csak úgy éltek mint mi, azért ne akarjunk jobbak lenni mint ők, s így ne változtassunk semmit; sok, a mi theoriában szép s a jobb szívűt de mélyebben nem gondolkozót báj ölj a s elcsábítja, praxisban ki nem vihető. S miképp mondhatni, hogy az ország semmi terhét sem viseljük, hiszen az indirecta teher szinte elnyom, s efelett nem insurgálunk e,¹ ha kívántatik? s másutt a külföldön jobban mén a dolog? s a t.”

Néhai bölcs és dicső atyáink s eldődeink éppen nem éltek úgy mint mi, hanem kemény vadságokban háborúhoz s veszélyekhez edzve lóháton vagy váraik-

¹ adót ugyan nem fizetnek, de sok nem-egyenes adószérű terhük van és a nemesi felkelésben Is részt kell venniük, — az idézőjelbe tett bekezdés persze az ellenfelek nézetét adja vissza.

ban, sánc és mocsár közt igazán nagyok voltak; mi ellenben ellágyultan s elpuhulva se vadságunk se civilizációi súlyunk által félelmesek többé nem vagyunk. Megváltozott az idő, s azzal mi. S így könnyebb az eldődiekre provoeálni, mint megmutatni: hogy csak ők is úgy kocsiztak s henyéltek mint mi, s őhelyettek is mindég csak az adófizető kelt ki ellenség eleibe, s akkor is jobban levágta a Török fejét mint ők; a mit ma minden bizonnal jobban tudna mint mi. De ha megengedtük magunkon azon cardinalis változást végbe vitetni, mellyen az okos csak örülhet, mert az új utón mindent elhomályosíthat, a mi eddig magyar földön dicső valaha csak volt — azon cardinalis változást mondom, hogy örökös katonákbul kirekesztőleg földművelők, tudósok, írók, ügyvédek s efélék legyünk, midőn azonban csak az adófizető nép katonáskodik igazán — hogy ellenezhetjük józanul s igazságosan azon változásokat, mellyek a fő kivetkeztetés¹ természetes kísérői?

Mi most éppen — ha úgy szabad kimagyarázni magamat — az oroszán, a mi hajdanta valóban voltunk is, s a jó fegyverzetű férfiú közt állunk. A régi iskola-beliek mindég vissza akarnak vezetni oroszlánságunkra s ebben nem cselekesznek ítéletem szerint természetesebben s mélyebb belátással, mintha egy 32 esztendő férfiút megint 18 esztendőssé akarnának varázsolni, vagy az emberiséget rák gyanánt hátra léptetgetni; vagy mábul tegnapot csinálni, s így minden igyekezetik s intésiknek a mathesis rende szerint nem lehet egyéb következése durvaságnál, gógnél, betyárságnál s hosszú bajusznál. Én inkább fegyvert fogni tanácslok; azon fegyver P^elig, mellyet ajánlok nem egyéb, mint már előbb is mondám, kicsinosított emberfőnél. Ebbül ered minden, mert a bölcsesség erő és szerenese. S így csak a csinosodás van itt ott még hátra, mert hála az Egeknek, feje van mindegyikünknek.

A mi pedig a theoriát és praxist illeti, mellyel némellyek minden körülállásban elő szoktak állni: tudjuk azt igen is jól, hogy könnyebb házat, hidat

¹ az ősi harciasságból

rajzolni, mint építeni; könnyebb erőművet kigondolni, mint mozgásba hozni; könnyebb tökéletes respublicákat s országlásmódokat képzelni, mint csak egy falusi bíró dolgait is derekasan s emberül végezni;... de tudjuk ellenben azt is, hogy ezen thema a rest, rosszakaró s kivált az interessált szájában olyan, mint a méreg s a leg józanabb javítást, legbizonyosb előlépést is sokszor gyökerestül megsemmisíti p. o. hogy a vármegye-házi cassa mindég legnagyobb bátorságban legyen, azzal visszaélés ne történhessék s bukás ne kövesse, mint sokszor a régieket dicsérők közt lenni szokott, illy komoly tekintetű okoskodók előtt, kivált ha magok kezei alatt van, „theoriában szép, de praxisban ki nem vihető“.¹ Hogy a hús limitatioja eltörültesse s illy könnyű egy garasba se telő javítás által a mezei gazdagság egy pár év alatt századi szökkenést tegyen, „theoriában igen is szép, de praxisban ki nem vihető.“ S valljon mért lenne ki nem vihető? ... mert az által némelyeknek, kik a tanácsban ülnek s mindég a régi rendet emlegetik — egy jövedelmi részek,²..... midőn a hús felemeltetik, elmaradna..... s így az új theoriából származó praxis s mint ők mondogatják az ujításokból fakadó zavar rá jók nézve természetesen semmit sem érne s káros lenne. Hogy a földbirtokosok utak csinálásához s egyéb communicatiók létesítéséhez járuljanak s így elevenséget s egészen új életet hozzanak hazájókba, „theoriában szép, de praxisban ki nem vihető“, — s ugyan mért? mivel a vásárhoz közel lakónak a rossz ut ideig óráig hasznos, mert a concurrentiát kizárja, legfőképen pedig azért, mivel ha megszűnik a régi rend, megint úti biztosok jövedelme maradna el³ ..... s a t.

¹ A kéziratban, az Iványi—Grünwald-féle kiadás szerint, itt ez van: Tudom én igen is Jól a talpokát

² A kéziratban, a pontozás helyén, ez van: mellyet mészáros keziből húznak

³ A kéziratban, a pontozás helyén, ez van: egy bizonyos helyséből vármegye útcinálásra ki kellene állni 100 szekérnek és 30 áU ki, de a kövek mellett egy kis pénzt is hoz magával. — Mind a három eset súlyos vád a vármegyei tisztviselők ellen; a jobbágyoktól behajtott megyei pénztár összegeit elköltik, a hús árát a megye területére megvesztegetés hatása alatt állapítják meg, útcinálás alól pénzért mentesítnek jobbágyokat

És ilyen praxisok, mint p. o. legeltetésben, hol a földesur lassan lassan minden legelőből kiszorítja jobbágyit, vagy utcsinálásban, hol 14 napra idegen tájakra hajtják el a szegény parasztot s ott bitangkép jobbára esztelenül s így híjába pazérlott munka közt marháját legelő híja miatt romlani s veszni látja, midőn azonban maga sínylődik vagy pénzét a csapszékben költeni kénytelen.... végre ha ő készítette el az utat, csak szinte megint egyedül ő maga fizet vámot tőle; vagy forspontozásban, midőn a jobb lovas jobbágy földesurának vagy tiszteinek ingyen szolgáló kocsisa; vagy vármegyeház-építésben, hol közönségesen egy pár szabad oblatum után a munka s költség legnagyobb terhét azon osztály viszi, mellynek a vármegyeház néha nem egyéb kínzó helynél; vagy országgyűlési költségek vitelében, mellyen az, ki a költségeket viszi, repraesentálva nincs... és számtalan eféle praxisok ugyancsak jó szép 8 nemes elintézésék! S lehet é azokat rendnek s igazságnak hívni? s ugyan változtatások ki nem vihető e? s tán veszedelmet hozna hazánkra? ”Ó szégyen! hol marad elpirulásod” S még is hány ügyes hypocrita teszi illyesek által a sokaságot bolonddá, melly vak heviben rá merne eskünni, hogy alkotmányunk illy égbé kiáltó s a természettel összeütköző sarkalatokon áll.

A mi pedig az indirecta terhek vitelét, melly minket, a mint állítják, elnyom, vagy háborúkori felkelésünket illeti: arrul most inkább hallgatok, s más időre hagyom, mert igen sokáig kellene az absurdumok tengerén hajóznom, minekelőtte józan partra juthatnék. Azonban nem hiszem: hogy ezen sokszor előhozott tetemes súly t. i. az indirecta teher agyon nyomott volna eddig csak egy^e^ene^y magyar Nemest is — tán parasztnak sajnosán esett, az meglehet; s éppen olly nehezen képzelhetek magamnak, akár mint hevítsem is fel s kínozzam fejemet, egy olly hadi sereget, melly a mai nevelés s életmód következtében a legvadabb s dühösb ellenséggel győzödelem-hihetőséggel szállhatna szembe, melly jobbára csak Nemesekből, Mágnásokból, Lordokból, Pairekből, Püspökökből s ország Zászlósiból volna szer-

keztetve, kik a nemzetek tábornoki, hadnagyai voltak régi világban!

S hogy másutt sincs jobb világ, külföldön se megy jobban a dolog, az ránk nézve mit következtet? Ezen állítást tagadni is lehetne, mert igazságos ítélet előtt Magyarországnak minden lakosát s nem kirekesztőleg a Nemeseiket kellene csak kihallgatni: s továbbá, ha sehol se volna is a jólét olly indigena mint nálunk, mért kellene azért a középszerűség szomorú pontján megállani, ha mindnyájan határ nélkül szerencsésbé lehetünk még s arra szeretett Királyunk atyai gondolatkezelés is nyújt?

”Még igen is kora illyeseket mondani — szerzőhöz nem illők, országgyűlésre valók; egyébaránt nem tanácsos annyit változtatni egyszerre, hanem csak hal-kan s egymást követve. Efelett mi közünk nekünk ahoz, ha Magyarország félszázad után fog is virágozni ... mi akkor nem élünk már s a t.”

Némelly emberek mindenre — kivéven a mi közvetlenül önhasznokat következteti — csak azt tudják mondani: még kora s nem ma, de még ezer esztendő múlva is mindég csak azt mondanák. Van is, tagadni nem lehet, sok az időt megelőző, mint p. o. lónak gyepre hozása idomítás nélkül, urfinak examenadása tanulás nélkül, soknak házassága tapasztalás nélkül, *Tepresentativum systema*¹ köz értelmesség nélkül s a t. J. . De a Publicumnak valami hasznosra elkészítését tán nem ezek közé számlálhatni, sőt úgy látszik, hogy / némelly tárgynak egyszerre — minekelőtte a tanács-*t* kozóknak tökéletes világos ismerete lenne még róla — tanácskozás végetti felvétele inkább tartozik azon ne-*vendékek* társaságába, kik születésekből apjokat előz-*ték* meg.

Mit ér a legjobb vadász, legjobb munkás, legjobb deák, legbátrabb ember előkészület nélkül; az elsőnek puskája nem sül el, a másodiknak ekéje biccen ki, kaszája tompán vág, a harmadik minden esze s talentoma mellett is második osztályba jő, a negyedik

¹ képviseleti, parlamentáris rendszer

s kivált mostani időkben haszontalan katona, s a t. Minden idomítástul, elkészítéstül függ! s a legjózanabb systemákat s intézéseket minden előkészület nélkül, azaz rendetlen képzeletek igazítása s rendezése, hamis bényomások, vakító elfogultságok s megrögzött balítéletek kiirtása s a tudnivalók nagyobb kiterjesztése előtt tanácskozásba hozni nem egyéb, mint magot vetni kemény földbe, melly se szántva se trágyázva se boronáivá nincs, s ennek következtében látjuk s tapasztaljuk sok összeülők közepibül, és sok fáradság után is sokszor mikép veszi eredetét a semmi, és ez B-re emlékeztetvén azt mondatja velünk "Ils travaillérent beaucoup, mais firent très peu"¹ s errül megfontolásra csak ennyit!

Igen sokat kezdeni egyszerre, igaz, többnyire igen ártalmas s az ki így cselekszik, nem dolgozik nagyobb sikerrel, mint azon agár, melly egy Ízben több nyulat hajhász; . . ellenben nem lehet p. o. gazdaságban az idén ökröket vásárlam, esztendőre kutakat ásni, harmadikban béreslakást építeni, negyedikben szekereket, ekéket készíteni s a t. de soknak szinte egyszerre kell megtörténni, hogy a sok elkészült tagok részarányos egybefogó egészet alkossanak. A józanabb gazdasággal s kereskedéssel olly szorosán függ a legelők felosztása, husárosítás eltörlése, Hitel, papirospénz s több eféle össze, hogy úgy szólván csak egyszerre mehetnek előreír így van sok egyéb fontosban is. S kezdeni kell valamikor, mint nem különben nem lehet mindég alurnii. hanem végre fel is kell ébredni.

S hogy sok nem bánja, mi lesz hazájából holta után, azt igen is elhiszem, sőt bizonyos vagyok benne, mert látom, hogy éltében se törődik vele sokat. De a nemes nem így gondolkozik, — a mit megvallani nem szégyell — s azt hiszi, ha bár egyedül maga maradna is, hogy egy becsületes embert kirekesztőleg csak az boldogíthat vénülő korában, ha férfi ideje férfias munkálódási által megérdemlő s előre sejdíti, hogy haza-

¹ sokat dolgoztak, de keveset végeztek, egy B-vel kezdődő nevű, Ismeretlen írótól

fiái leglelkesebb része valaha, ha ő többé nincs s minden irigységnek s megsértett önszeretnek vége — hamvai felett azt fogja rebegni: "Itt a föld igazán nemes csontokat, igazán becsületes hazafit borít." Mert mi melegítheti a nemes vért édesebben s mi által felelhet az ember jobban meg titoktele ittlétének, melyben minden kétes s rejtett s hol még a legvilágosabban látó szebb lelki felemelkedéssel is csak sejdíthet, — mint midőn ön álláshelyén, mellyre a sors állítá, hazája s ez által a mindenség tökéletesbítéséhez tehetsége szerint járul!

Azért ha másnak hazája fejős tehén gyanánt jelenik is meg, nekünk azon remény maradjon mindég legszebb örömünk, hogy magyar honunk mind magasra fog emelkedni még; s leszünk e tanúji annak, vagy sem, a hatalmas Istenekre bízunk s úgy fáradozunk, mint halhatatlan lelküek, kik az idő mohátul mentek. S ki tudja, ha soha többé halotti álmunkbul nem ébrednénk is fel, ki szerencsésebb: az e, ki a fákat ülteté, ápolgatá s azok lassú de meg nem szűnő növést tapasztalá; vagy az, ki megnőtt korokban nyugodott s henyélt csak árnyékok alatt?

"S milly jussal mondhatja a szerző mind ezeket, ki bízza rá; minket tán vezetni akar s a t. ú bizonyosan mellékes célt vágy elérni s nagy lelkű állításai egj^edül kifüggesztett cégér, melly által a lágy velej ükét mystificálja, midőn magában nevet s önhasznát lesi s a t."

Ezen megtámadás személyemet illeti egyenesen s így azt megcáfolni sok tekintetben bajos, mert önszemélyérül szólani annyi mint a szebb társasági rendet sérteni, s így tán tanácsosb lenne hallgatni s a rólam való Ítéletet az Olvasóra bízni. Azonban illy megtámadást nem csak rossz néven nem veszek, sőt annak úgy annyira örülök, — mert részint a büszkeség szava, részint pedig azoknak, kik némellyeket a velem tartásiul nagy becsű tanácsokkal elvonni akarnak, igazi mystificatiója, — hogy néhány kis megjegyzésimet elhallgatni nem vagyok elég erős.

Ollyasokat, kik jusomat gondolatim előadásira nézve kétlik vagy el is akarják tagadni s magokat általam vezetetni nem engedik, csak dicsérhetek; mert ők az által azt bizonyítják, hogy több észbeli erőt érzvén magokban, mint bennem tapasztalnak, önszemélyeket hiszik vezetőkké alkotva. S illy nemes önérzet, illy büszke felemelkedés legnagyobb tiszteletre méltó; s éljenek! Ne is menjenek illyesek senki mögött, de a legnemesbek mellett, vagy előttök is — csak rajta! —

Galileire nem bízta senki a föld maga körül forgásának kitalálását; Newtonra senki a nehézség törvényei felfedezését; úgy nem bízta senki Franklinra azt, a mit emléke mutat s a mi egyszermind dicső életrajza: eripuit coelo fuimen, sceptrumque tyrannis.¹ De ők halhatatlan pályájokat minden titulus, protectio, salarium s efélék nélkül — s a nélkül hogy más emberek által rá jők lett volna bízva, eljárták s úgy látszik meghívások az emberiség felvilágosítása végett magasb helyrül történt, mint a milly magas hely e földön van. S így jeles megtámadóim — mert ollyasokrul itt nincs szó, kik csak hibát tudnak találni, magok pedig soha sem visznek végbe semmit — ne várjanak senkire, járjanak elől, mint a például felhozott három bölcs, szívesen leszek követőjök; adjanak jó tanácsot, oktassanak bölcseségre; erősítsék meg önpéldájok s tetteik által, a mire oktatnak — leghívebb tanítványok én fogok lenni. A miben hibáztam, ők igazítsák el — s fussanak velem egy pályát. Nem ki\^ánok egyebet, mint hazafiságomban óáltalok meggyőzetni; s nem óhajtók semmit buzgóbban, minthogy hazafi kötelességim gyakorlásában általok messze hagyassam hátra, mert így — s ezt büszke érzéssel merem állítani — az ország nem sokára ugyan más képet mutatna!

Sok, igaz, azt is rossz néven veszi s a ki bírta rá-t veti szememre, hogy némelly Magyarokat szégyen, gúny, satyra s egyéb tőlem kitelhető üldözés

¹ az égtől elragadta a villámot (a villámhárítóval), a zsarnoktól az uralkodást

által anyai nyelvek — melyet tulaj donkóp anyanyelvnek sok magyar házban többé nevezni nem lehet, — megtanulására kínszerítni akarok. Már ez ugyancsak nagy szemtelenség s égbekiáltó igaztalanság, azt nem tagadhatni — s én azt csak vak hevemben teszem; mert hogy is kívánhatni azt okossággal s mérséklettel egy Magyartul, s kivált ha több ezer jobbágyi vannak: hogy még magyarul is tudjon, midőn hazai dolgokban úgy sem igen jártas? Hisz ez igen is nagy praetensio lenne — és szinte a természet törvényivel ütköznék Össze!

Akármihhez s mi ellen való vak bizodalom vagy bizodalmatlanság pedig a lány velőnek s felette gyenge ítélőerőnek legnagyobb betűkkel irt testimonialisa. Rézzé válik e az arany a rossznak vélt markában, vagy arannyá a réz a jónak gondolt kezei közt? Nem változik biz az egy cseppet sem, akárki markolja is — csak hogy ismerni kell. Szint így van a gondolattal, okoskodással, állításokkal. A rossz ember sokszor jót és eszest mond, mint nem különben sok hiábavalót s esztelent a jó. A maga lábán állni s maga eszível gondolkodni tudó nem hagyja magát, mint a nép, fényes beszéd, kellemes előadás s ügyes sophismák által elcsábítani, de mindenkor és mindenütt a dolog velejére tekint s ezt a szerint fogadja el, azt úgy veti vissza. S ki azt mondja: „Ne higyjetek neki, mystificál” az mystificálja inkább hallgatóit, mert nyíltan szűk eszü s keskeny belátásuaknak nyilatkoztatja, kik magok se nem látnak, sem ítélni nem tudnak.

S ezek szerint a rólam való Ítéletet — s valljon mi a fő célom s milly jutalmat s hasznot vadászok — kinek kinek önbélatására s megbíralására bizom, — midőn azt, hiszem, hogy hazám java előmozdítására minden tőlem kitelhetőt cselekedni szinte olly jusom van, mint egy, se igen magas, se felette alacsony helyzetű katonának tagadhatatlan jusa van, — a mi legszebb bére — minden tőle kitelhetőt a diadalomnyerés végett elkövetni; s ezen fényes jusombul, melyet a legitimitás legszentebb törvényei szerint, mint az Isten

legszebb ajándékát tekintem s becsülni tudom s mellyet tőlem míg élek el nem fog ragadni senki, folynak személyemre azon kötelességek, mellyeket fentebb előhoztam.

Az ötödik, hatodik s számtalan többi megtámadókat, kik okoskodásim ellen minden bizonnal hydraként fel fognak kelni, még s most megcáfolni nem akarom Legyen az utolsó szó Olvasómé. Thema van elég s így berekesztésem vége legyen még egy barátságos s már többször érintett rövid

TANÁCS

A legnagyobb igazságbul minden részre a legnagyobb haszon is foly, úgy mint kirekesztőleg csak a természet örökös rendszabási szerint alkotott tárgy — legyen erkölcsi, legyen lelketlen — rejti magában a lehetőség, siker s állandóság mineműségét. A legfőbb igazság erkölcsi világban az, a mi mechanikában az öröklétű axióma.

Nem kényunktül függ tehát p. o. a vizeket erre vagy amarra vinni, mert azoknak nem parancsolhatunk, — nem kényunktül gőz-erőműben a lombikot nagyobbra kisebbre, az emelőket hosszszabra rövidebbre készíteni, — szorító erőműben a csőket hosszaságokhoz képest szőkébbre tágabbra rendelni, mert ezek közt mathesisi idomzatnak lenni kell s a t. hanem szükséges — ha igazán józant akarunk előállítani, hogy a természet örök rendszabási szerint eszközésinket a víz, gőz, levegő s a t. változhatlan tulajdonikhoz alkalmaztassuk. S szinte így nem önkényunktól függ a társaság, alkotmány s országias józan léte; nem tetszésunktól s jó szívü ohajtásinktul függ embertársinkat s honbelieinket jobb létre emelni, boldogítani; hanem az csak a lehető legigazságosb elrendezésből, azaz: a természet eldönthetlen szent törvényei hű teljesítésébül eredhet; — szóval semmi sem

közelíthet a tökéleteshez, ha sarkalítja nem talpigazság. —

Ezek következtetésében tanácsom semmi eg/éb, hanem hogy "Hazánkban mindenkinék, vagy legalább a lehető legnagyobb résznek, gyomra, feje és ersénye ne legyen üres — sőt hogy kiki magának több s több életjavakat s kellemeket szerezni iparkodjon — de azokat fáradozása után minden hihetőséggel el is érhesse s azokat elérvén bátorságban bírassa is.—"

Mennél több marhahúst eszik, mennél több bort iszik, mennél több posztó ruhát visel s a t. a nép, annál jobb lábra kap a termesztő s nincs mit rettegnie a vásár változásai, külföldi tilalmak, banquerotte s lankadó kereskedés miatt — mert minden terméke szinte már mezein kél el; — s mennél számosb házi bútort, csinosb konyha s ebédszereket s egyéb életalkmat s a t. szerez magának a sokaság, annál jobban emelkedik a mesterember s kalmár, s mennyivel több a belső termesztés s nagyobb a kívánat külföldi javakkal is élni, annál jobban díszük a kereskedés.

És így a serényebb földművelést, nagyobb industriát, virágzóbb kereskedést, szóval:..... a jobban bírást, s a gazdagabb léteit megelőzi — s ezen talpigazságon áll a földbirtokosnak, ha úgy szabad mondani, kincstára — „Az ország lakosi legnagyobb részének olly körülmények közé helyzetése, hogy az nem csak marha de még borjúhúst is ehessék; nem csak savanyu de még ugyancsak jó bort is ihassék; nem csak posztó ruhát viselhessen, de még kárpitot is használhasson s a t.” — röviden s olly világosan mint lehet: hogy az adófizető nép halkkal azon erkölcsiségre emeltessék s a jobbam fáradozó és iparkodó test és észbeÜ törekedésinek azon bizonyos és bátorságos jutalmát is nyerje, mellyek nélkül akárki mit mond, egy ország sem emelkedhetett ki eddig s egy se fog kiszabadulni a középszerűség s alacsony állás szomorú köreibül soha!

Azon közmondás: gazdag paraszt teszi a gazdag földesurat, honunkban nem mindég teljesül be, sőt mai időkhez többé nem illő feudális létünk következtetésében, mint igazság, szinte sehol sem áll; mert a birtokosra nézve ideig óráig csaknem mindenütt hasznosb a lelketlen pusztá, mint a népesített határ.¹ Azonban, ezen most említett közmondás, mely valóban talpigazságon alapul, nem azért válik köztünk hasztalan állítássá, mert valami hiányt rejt magában, hanem azért nem illik mostani helyzetetésünkre, mert jobbágyink vagy nem bírják igazán jól magokat, hanem csak a mi képzeletünkben; vagy nem bírják jól magokat olly módon, mely a földesúrnak is hasznos lenne, azaz nem bírják közönségesen magokat szorgalmasb ipariájak után jól, hanem csak tágos mezeik és számos marháik következtetésében; s így természetesen jobb s gazdagabb létek sem uroknak sem az országnak sok hasznot nem hajt.

A magyar szántóvető közönségesen, komoly férfisága következtetésében, nem törekedik úgy mint sváb vagy szász szomszédja némelly élet javak megszerzése végett — s így se maga nem bírja magát olly jól, se földesurának, se a községnek nem olly hasznos jobbágya s embere, mint az. De ebből nem az következik: hogy a magyar földműves régi s részint mostani, semmit vagy igen keveset óhajtó s így igen keveset szemfüleskedő henye apathiájában hagyassék, hanem, hogy a renyhéségi hajlandósága miatt inkább a legnagyobb inger s azon magusi erejű indítóok használtassák, mely más országokban, mint a tapasztalás mutatja, olly csudákat műveit, hogy azokon alig bámulhatni elegendőleg s mellyek következtetésében p. o. Britannia, esztendőnkint szinte 8 millió mázsa vasat készít, ½ millió mázsa gyapjút, 2 millió pamutot és számtalan illyest varázsol leghasznosb s kellemesb mindenféléké; míg mi tán 200 ezer mázsa töredékeny vasat se tudunk előállítani, — egy kis durva posztót, pamutbul s egyéb-

¹ a nagy kiterjedésű pusztákon csekély költséggel, kevés emberrel nagy állat, főként juhtenyésztést folytattak

btıl pedig a semmihez igen közeljárót készítgetünk s a t.

A belsı comsumtio bírja a közönséget a lehető legjobb s gazdagabb létre; hogy pedig a legnagyobb rész az élet legszükségeseb, nem különben legkellemeseb javait fogyasztani forrón kívánja s azon kívánatnak eleget is tehessen, elkerülhetlenül szükséges mint *conditio sine qua non*: hogy minden statusbeli — személyes függetlensége s vérébe mélyen rejtett s gyökerezett nemzetisége leöltése nélkül — állati vadságát hagyja el s józanabb *philosophia* alapjain, melly keresztény vallás által megtisztult, fejthesse ki halhatatlan emberi méltóságát.

Errül pedig nem is álmódhatni bizonyos s bátor-ságos birtok s azon lehetőség sőt hihetőség nélkül: hogy fáradozási után határtalanul jobban bírhasa magát. S erre módot nem nyújthat senki más a földes-urakon s tehetősben kívül.

Ezen utólsóknak kell tehát, részint a szív ösztöne s még inkább az ész tanácsa szerint önmagokon nemes — vagy ha egyenesen ki akarjuk mondani — józan diadalmakat nyerni, tudniillik: az ország terhének egy részét vállaikra venni s így a szántóvető sorsát könnyíteni s méltóságát felemelni.

Illy concessiók — mellyektül a nagyobb rész azért retteg, mivel se természet törvényeit nem isméri ele-
gendőleg, se más nemzetek tapasztalásit használni nem tudja — csak ideig óráiglani nyomást s kárt vonzanának az áldozókra, s az igazán nemes tett legjózanabb cselekvésnek is mutatkoznék csak rövid idő alatt; mert ahelyett, hogy most az adófizető napról napra tehetlenebb lesz s mi birtokosok és nemesemberek se vagyunk gazdagok, sőt mindég szegényebbek leszünk — igazságosb rendelkezés után a szántóvető is, mi is jobban bírnók magunkat; ahelyett, hogy most az adó-fizető a rárótt csekély adót se képes fizetni s erejébül olly bizonyosan mint $2 \times 2 = 4$ mind jobban s jobban fog kifogygni, mi köztünk pedig a messzebbre tekintők titkolhatlan belsı aggdással magokban azt kérdik:

ugyan mi lesz ennek vége? — a 19dik századhoz illő előmenetel s magasodás által a haza szükségei bőven kipótoltatnának, mi végre kiszabadulnánk azon kellemetlen dilemmából, mellynél fogva vagy kénytelenek vagyunk éltünk fogytáig ispánkodni, vagy legszebb napjainkban sequestrum alatt sínlódni — drága hazánk pedig a többi európai nemzetek közt helyet foglalna s a jövődő olly tisztán s remény tele derülne fel szemünk előtt midőn ma ránk nézve nem csak beborult, de kétes is.

Valóban nem gondolhatni át belső megilletődés nélkül más nemzetek reformációinak philosophiáját s milly csudálatos utakon s milly számos keserű epedések s gyászos történetek kísérésevel tetszik az isteni gondviselésnek az embereket boldogságokra vezetni, kik buta hevekben s egymásellentelű kajánságik s üldözéseik közt mind addig szokták lábaikkal tiporni önhasznokat és Szerencséseket, míg vagy kegyetlenségikben s vérontásokban kifáradván, vak V életlen által tűnik fel köztük a szent igazság s annak áldása, vagy lelki tehetségik emelik őket a jobblétei s bátrabb s boldogabb élet körei közé.

Britannia s Franciaország vérzivatarjai mit bizonyítanak egyebet, mint szegénység miatti megvívást? mert mindazon borzasztó convulsiók, melylyek egy s más országot olly fertelmesen megráztak, mi egyébbül vették legvalódiabb eredeteket, mint abból: hogy a tehetősb rész, melly hatalommal volt felruházva, a haza minden terhinek vitelét az alacsonyabb de a hazafiak nagyobb részin akará mindég hagyni — amit ez végkép tűrni és szenvedni nem tudott s nem akart s elvégre rabláncait ketté törte, azoknak, kik őket úgy szólván fogva tartották, legnagyobb ijedtekre s ideigleni károokra tagadhatatlan, de egyszerűs mind legnagyobb valódi hasznokra s mai tartós jólétekre is; mert ezen kínszerített változások következtében ők most határ nélkül s minden tekintetben jobban bírják magokat s boldogabbak, mint régi helyzetekben lennének, mellyért annyit fáradtak

s harcoltak s mellynek további fentartása végett, legnagyobb szerencsésekre, a csatát elvesztették. —

Hogy Britanniában hajdan a privilegiált földesúr készebb volt inkább vérét ontani, mint feudális alkotmányból egy hüvelyknyit is engedni — a minek következtetésében ha t. i. józanabb intézkedésre nem kinszerítettett volna, ma szintolly szegény s tehetetlen lenne mint mi vagyunk — azt minekünk igen természetesnek s megbocsáthatónak kell látnunk s ítélnünk; mert mi se kívánczunk az elavult rozsdás systema bilincseiből kiszabadulni, ámbár mi példahasználás által igen is jól s minden bizonynal tudhatjuk — s ha nem tudjuk, csak önhibánk — milly valódi léteire s eleven életre juthatna hazánk minden honbelink felszabadítása 8 polgári jusokban részesülhetése által. Az Angol előtt példa nem volt: hogy valljon mit szülne az alkotmány egyenlő kiterjesztése az ország minden lakósira; s azért ha ott hajdan az előítéletekkel teljes földesur önkényesen jobbágyinak concessiókat egyben s másban tenni nem akart, s arra ötet végre önléte miatti aggódása kinszerité, van e annál természetes? — mint valóban nincs természetlenebb: hogy mi illy nyilvános útmutatásokat nem csak nem követünk, de még jobb felvilágosításával s kifejtésével se foglalatoskodunk, sőt azokrul hallani se szeretünk, jöllehet egész existentiánk homokon alapul.

Ki a külföld mai állapotj át s némely vidéknek mostoha fekvése mellett még is bámulásra méltó virágzását ismeri — melly progressive terjed, — s aztán hazánk szomorú állását tekinti s hogy mindenekben századi távulságban kullog más nemzetek után ezen föld, melly kimeríthetlen szendergő kincseket rejt ölében — akkor valóban a legéletrévalóbb is elszomorodik, a legerősb is elgyengül — kivált ha átgondolja: hogy nem csak a tudatlan, de még a tudományosb rész is minden gyökeres előmenetel s javítás ellen szegül s jobbára porban vagy mocsárok közt senyedő jószágit, üres ládáját s azon boldogító praerogatíváját, — hogy

igen kevésbül semmit se kell adóznia, midőn egyéb képviselői jusa alig van, — olly vitézi hévvel s bajnoki állhatatossággal védelmezi, — mellyekkel, ha józanra fordíthatnának, legnagyobb csudákat lehetne vinni végbe, — hogy észtehetség, példa s a természet örök törvényei alig kaphatnak a sok szívköd, hiúsági gőzölgs s elmesetéség közt napvilágra!

A tudatlan egyoldalú s mindég idehaza ülő azt hiszi s rá esküdne, hogy a külföld minket csudáivá irigyel s csak Magyarország van eszében — úgymint sok falusi lakos maga ismételten kis határát igen híresnek s ön tetteit s törekedését világszertieknek véli — midőn honunkról a külföld alig tud valamit, azzal egy cseppet se gondol s küluj Ságokban se szoktunk róla közönségesen egyebet olvasni, mint hogy erre sok eső volt, ott egy nagy falu égett el, amott egy kis földingásocska volt s a t. — a határjából ld nem bujt honfogyó pedig előítéleteit, tudatlanságát és születési gögjét házában s övéi közt úgy védi, mint hajdan Ilion palládiumát I A tudományosb ellenben elisméri civilizáltabb országok elsősegeit, s mint tapasztaljuk, honját kerüli s rendszerint azokban tartózkodik; — minden hazai változásiul pedig úgy retteg, hogy inkább régi hátramaradásában, bár mi utálatos legyen is az előtte, kívánczik megmaradni, — és szemét a jövőendő előtt, hol rózsaszínűt nem sejdít, behunyván azt rebesgeti: „Boldog a mai Gallus, Angol, ki már átesett a crisisen s most annak csak áldását tapasztalja; — de bezzeg nem volt ám az ki akkor élt! maradjon minden vesztig míg élünk, forduljon meg akkor a világ, ha mi már nem vagyunk többé.” —

S nem így okoskodik e jobbára a kicsinosodott s előre tekintő rész? A mit magzatlanak se bocsáthatni meg, olyannak pedig annál kevésbbé, kit számos gyermeki s unokái élnek túl, kik szüleiktől egészen soha se szakíthatnak el! S nem ezen egy rettentő crisistül rettegés e legnagyobb gátja lehető tökéletesülésünknek? Semmi egyéb, meg kell őszintén vallani — de azt is egyszersmind: hogy minden rettegősködésünk

kirekesztőig csak éretlen képzelgésünkbe származik; holott hatalmunktul függ, legkisebb mozgás és veszély nélkül éppen olly magasra hatni, mint a nálunk régibb, de éppen azért kevesb tapasztalásu nemzetek csak sok évi vérengző zendületek s küzdelmek által juthattak.”

Ugyan hol alapodik annak igazsága: hogy halálos betegség nélkül igazi férfiságra nem fejlődhetni ki — düssá nem lehetni előleges bukás nélkül — erényessé nem, bűnhődés s töredelem híjával, — józanná nem, eszelősködés nélkül, — igazságossá nem, kinszeritlenül? s a t.

Vaccina feltalálása előtt mennyivel nagyobb számú kiseded hala meg mint most; de azért mert sok szülő tudatlanságában több gyermekét veszté el himlőben, minekelőtte vaccinához nyúlt volna, nem az következik: hogy minekünk is több gyermeket kell feláldoznunk s illy szomorú crisisen átesnünk utóbb magzatink megmentése végett; hanem hogy mi újabbak s így több tapasztalásuak legkisebb crisisen se vagyunk kénytelenek átvergődni, hanem minden gyermekinket elsőtül utolsóig a természet örök, habár titoktele törvényei szerint a himlőtül megóhatjuk. Újabb időkben több függőhíd bomlott el s még több gőzhajó patant szerte; de azért, mivel általok annyi veszté már életét, — s most mind a hid mind a gőzhajó tūrhető bátorságú létre kapott — nem az következik: hogy minekünk is szintazon crisisen kell átesnünk s így bizonyos számú Magyar kénytelen híddal leomlani, vagy gőzzel levegőbe repülni, minekelőtte bátorságos függő híd s gőzhajó hazánkat is diszesithetné; hanem hogy minekünk nem kell, ha eszünk hasznát akarjuk ' venni, mind ezeket A-nál kezdenünk s experimentumok által időt ^vesztenünk s végre magunkat éppen azon crisisekbe kevernünk, mellyektül annyira rettegünk s méltán — hanem inkább más nemzetek tapasztalásit — melly próbák világiak s az egész emberiség sajátí — kell hasznunkra fordítunk.

Minden egyébbel szint így van. S éppen azért mivel a mai felvilágosított s jobbadán a vak eset által olly ha-

talomra emeltetett Angol mosolyogva tekint azon időkre vissza, melyekben őseit a legelők elválasztására, limitációk, céhek, dézma, robot eltörlésére s egy és más concessiókra — melyek következésében Albion szigete világunknak úgy szólván középpontja — nem annyira eszék s belátások, mint kénytelenség bírá, — minékünk nem kell azon valóban nevetséges s végre szánakozást indító s legnagyobb bajokat szülő ujjhuzásokon, egyetnemértéseken, viszongásokon, egymásellentésegeken s a t. — melyek az angol történetek rajzait sok éveken által annyira eldisztelenítik, — keresztül szomorkodunk, „Hanem hogy minékünk ránk, gyermekinkre s honunk minden lakósira nézve legszentebb kötelességünk: önkényesen s így minden zavar nélkül állapotunkhoz s hazánkhoz alkalmaztatva azon ideigóráiglani áldozatokat tenni, melyeknek más nemzetek előmeneteliket köszönhetik.”

Lehetne mondani, kétséget nem szenved: „Ugyan mért kellene álladalmunkat s régen gyökerre kapott intézetünket új formákkal, új törvényekkel toldani, mért új utat nyesni oda, hol már tágas szabad járást látunk?” De erre nem kész e a cáfolthatatlan felelet? Mit bizonyít a jelenlét? Szegénységet, hátramaradást s itt ott szinte penész és rothadás jeleit.

Ha szent István, szent László s Kálmán Fejedelmink törvényei a nemzet gyermeki korát ápolgatók is, s Nagy Lajos a serdülőt nagyobb isméretekre készíté, minden intézetik még is milly felette különbözők az 1729diki törvényektől s milly szükségesek voltak ezen újabb idej józan újítások arra, hogy lelki fejlődésünkben csak annyira is juthatánk, hová nagy nehezen érkezünk?

A 11- s 14dik század törvényei elégtelenek s hibásak voltak a 17dik század szükségéire s így a 17dik századiak elégtelenek s hibásak a 19dik századéira, úgymint minden bizonnal mai napokban — habár a bölcsesség serlegét legutolsó cseppig kiürítő is — nem fogunk hazánk javára s díszére mindent olly józanon elintézhetni, hogy azon utóink koronkint s fokonkint határ-

talánul ne javíthatnának még, mert a lehető legnagyobb tökéletesülés csak jövődő s boldogabb nemzetségek sajátja! És éppen azért mert hazánk s alkotmányunk a legszomorubb helyzetetésekk közt s a legsarkalatosb változások által se bomlott meg, sőt mai időkben százszorta boldogabb mint a régi zavarban és setéségekben volt, — éppen azért a legnagyobb újítások által, ha józanok, ma se fog megrendülni, hanem mind erősbre s tartósbra fejtekezni.

Ki azt állítja: „8 századon fénylik keresztül alkotmányunk mozdulatlan” nem végzé iskolái philosophiáját s nézze felébredése végett törvénykönyveinket!

Lehetne továbbá mondani: „Ma meglehetősen vagyunk s ugyan hol a garancia, hogy mostani kis szabadságinkbul, ha változásnak ered egyszer alkotmányunk, végkép nem fogunk kivetkezteni?” — De milly szomorú, magában nem bízó, szűk eszű s félénk lelkű okoskodás az ilyen! —

Ha az időhez s a század szelleméhez illő változások s újítások által hazánk java s boldogsága még akkor se szenvedett csorbát — s ma mindnyájan határtalanul boldogabbak s bátorságosb helyzetetésűek vagyunk, mint eldődeink! — még akkor se, mondom, midőn tudományi súlyunk s lelki fejlődésünk olly alacsony lépcsőn állott, s a királyi székekben Péter, Aba Samu, II. Lajos ült — hazánkat Török bírta — a Nemest Caraffa, s az Eperjesi szék ítélte — ha mind ezek s több illyesek által se szenvedett csorbát, mellyeknél fogva úgy szólván a múltért, mostért s jövődőért bűnhődénk nagy részben: — miként retteghetünk mai napokban az Istenért, hogy úgy mondjam azon áldások-éul, mellyek szeretett Fejedelmünk atyai gondviselése és számos -bölcs hazánkfiai férfias tanácskozásai élesztő kutfőibül honunk vidékire áradni fognak?

Mi Fejedelminknek engedelmeskedünk s utolsó pihenetig hív jobbágyi vagyunk, ez megismértető jelünk, ez ősi szokásunk — de csak ollyant hordozunk igazán szívünkben, ki hatalmas Urunk, de egyszersmind kegyes Atyánk is, mint mai Fejedelmünk. A Király

dísze, hatalma s dicsősége ellenben nem alapul tudatlanokon, szegényeken, elkorcsultakon s rabszolgákon uralkodás által.

S íme itt jelen meg lehető jobb s bátrabb letelünk legbiztosabb garantiáját mellyet részemről törvényes és szeretett Királyunk igazság-szeretetiben, erős lelki-ben s rólunk való atyai gondoskodásában találok fel egyrészt — más részről pedig a magyarság nemes kifejlődésében, — mert híjába, nem lehetünk más nemzetbeliek önbecsünk elvesztése nélkül, — azaz önerkölsi súlyunkban keresez mindég.

Ezt tágítsuk, ezt szaporítsuk tehát minden módon, minden úton, mert ez Védangyalunk. — Csinosítsuk értelminket, terjesszük tapasztalásinkat, keressük fel a tudóst, társalkodjunk az elmetehetőssel, nagyobbítsuk könyvtárinkat, jutalmazzuk a tudományokban, művészetekben fáradozót, haladót — ülünk kocsira, szálljunk hajóra s nézzük a világot — s emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába!

De mind ezekről, drága Olvasóm! mindaddig le kell mondanunk, sőt álmodnunk se szabad, míg szegénységünk, a tudatlanság, előítéletek s balvélemények közt, valódi szolgaságban fogva tart bennünket. Pénzünk s valóságos tehetségünk pedig addig soha se lesz, míg a Hitel lábra nem áll hazánkban.

VÉGSZÓ.

Ha ezen előadott tárgy értelmét s több elágózásit csendes vérrel átgondolom, senki sem érzi s nem tudja jobban mint én, milly különféle s nem mindenkor legkellemesb bényomásokat okozand a közönségre. Jó-akaróim száma kevesedni, rosszakaróimé nőni fog, s így rám nézve fáradozásom láthatólag több kárt hozand, mint hasznot. Lesznek ellenben, ha bár kevesen is, olyanok reméllem, kik lelkem és szándékom tisztaságát elismerendik; — lesz továbbá egy bizonyos Valami legbelsőmben, a mi túl fogja élni az előítéletek

s balvélekedések mulandóságát. — Azok hajlandósága, — mert korántsem érzem magamat elég erősnek egyedül is ellehetni a világon — lélekisméretem csende s azon remény: „lesz egykor haszna munkálkodásimnak” minden jutalmam.

A hazaszeretetet sokan úgy képzik mint Amort, bekötött szemekkel. Így hátramaradást, hibát nem láthatnak, míg a sűrű kendő homlokok körül; ha ez egyszer leesik, minden báj is egyszerre megsemmisül. A hon igaz szeretete, vallásom szerint valamely nemesb s állandóbb gerjedelmek tartalma, nem vak szerelem, s azért nincs is olly változó phasisok alá vetve, mint azon magusi de még is tökéletlen érzés, melly csak nyomorúságunkra emlékeztet, midőn pillanatokig fél-istenné magasít s megint minden szép vágyink mellett is porba gázol.

Ha mindent nem dicsérek hazámban, abbul foly: mert hazámhoz nem olly gyenge kötelék csatol, mint valaha Venus fiát Psychéhez — a világosság híja. — Ha anyaföldünk mocsárit, kopárságit említem s nem dicsérem: hazaszeretébül ered; mert inkább viruló kerteket kívánnék ott szemlélni, hol ma vadkacsa s vadlud, vagy homok és por. — Ha előítéleteket megtámadni, balvélekedéseket gyengíteni, oszlatni s a tudatlanság sokszori büszke szavát nevetséges hanggá iparkodom változtatni: hazaszeretébül cselekszem; mert soha sem hihetem, hogy előítélet, balvélekedés s tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének s boldogságának. — Ha itt amott az elaljasodást, romlottságot s rothadást keserű szavakkal festem: honom imádásából teszem; mert illy nyaválak ellen csak a corrosiv szert tartom használhatónak. — Ha végre hazánkban paindent tökéletesb létre óhajtok emelni, a középszerűnek, melly ocsmánnyal rokon, gyűlöletébül származik s kivált azon középszerű gyűlöletébül, melly hazánk fényét homályosítja. Legyenek egyéb nemzetek hátramaradásokban megelégedtek, ne vágyjanak előre, magasbra — nem gondom; de köztünk csak az melegítheti szívemet édesen: ha az Isten legszebb ajándéka,

az emberi ész, mind nagyobbra emeli Királyunk hatalmát s Hazánk dísztét. Csak az teheti éltemet előttem kedvessé, ha mostani már úgy is szép helyzetetésünkül mind magasbra lépni keresünk erőt magunkban, mellyet bizonyára találunk is.

Szándékom tiszta — mondásim azonban helyesek e, az más. Ezeket makacsul pártolni nem akarom; mert igen jól tudom: mi nehéz legjobb akarattal is jót alkotni, és az ahoz vezető módokat megfoghatólag előadni.

De javallatim nem kötelezők, s így azokat el is lehet fogadni, ha jók; s még könnyebben visszavetni, ha rosszak. Magamat hazám igen kis szolgájának tartom; de azt hiszem: hogy a legkisebbnek is vannak nagy és számos kötelességi. S így ha egyet mást érinték, vagy emlékezetbe tünteték, azt, ha jól megfontolja tettemet, rossz néven senki se veheti. Ha valamelly hív szolga urát eszmélteti „Idő volna már valamire, — egy és más neki ártalmas, egyéb pedig igen hasznos lenne”, azért az igazságos úr, ha eleinte forró vére miatt elveszti is békétürését, s kemény szavakkal fogadja szolgájának sokszor tán untató s kellemetlen jelentésit, mégis megvallja végre: „ezen hívnék sokat köszönhetek, bár javallatit nem fogadtam is el mindég, de szándéka becsületes volt.” Nekem úgy látszik s — tán minden csalódás vagy önkecsegtetés nélkül — hogy külföldön tett többszöri utazásim, helyszínen szerzett tapasztalásim, és sok jeles emberekkel gyakorlott társalkodásim által egyrül másrul világosb, kiterjedtebb s több oldalú értelmem lehet, mint sok más nem oly kedvező állapotban voltak; s így azt bátorkodom remélni: hogy e munkában előterjesztett s a mindennapi vélekedéstül eltávozó jegyzésimet honunk valódi jóakarói rossz néven nem veendik; mert azokrul említést kirekesztőleg azért tevék, mivel használni kívánok.

Egy csillagász régi cselédje — ha nem tudja is egyébaránt a mathesis legegyszerűbb törvényeit, — csillagvizsgálásban, t. i. miképen kell a műszereket állítani, felkészíteni, forgatni s a t. még is nagyobb

hasznunkra leend, mint valamely más igen erős mathematicus, ki nem jártas illyesekben. Senki se magyarázandja gorombaságra, ki igazságos, ha illy szolgáló forgolódik s mesterkedik leginkább a toronyban, mert kiki azt fogja mondani: „Természetes, annyi esztendő alatt valami csak ragadhatott rá.” S így velem! Ha némelyeket láttam, tapasztaltam s eredetek s forrásiknál szemléltem, a mit mások nem tapasztalhattak — azért nem azt állítom, hogy nekem több érdemem van mint másoknak, — hanem hogy körülállásim sok másokénál kedvezőbbek voltak s hogy azokat kötelességem szerint használni törekedvén, itt amott rám is ragadhatott valami.

Az nem tud pirulni, ki azzal dicsekedik, hogy több tudománya vagy több pénze van, mint felebarátjának; de szinte egyenlő, sőt még nagyobb hiba, egyet s mást a közönség java elől eltemetni. — Megvetést érdemel azon dús, kinek erszénye csak önkéjei elégitésére van nyitva, s a közjó előmozdítására mindég zárt; — úgy szánakozást vagy dorgálást érdemel az, ki sértés félelmébül vagy egyéb mellékes szempontokból tudományit s tapasztalásit elássa hazafiai elől.

Sok szerénységi köpönyeg alá bújjik, hogy ő ezt s amazt inkább tudósbakra, bölcsesbekre hagyja, midőn igazán azért nem avatkozik a dologba, mert vagy nincs bátorsága, vagy ttisténti önnyerességét nem látja belőle. Ki pedig a közönségnek akar használni, legelső kötelessége: magáru! egészen elfelejtkezni. S ki ezt nem cselekedheti, nem is lesz soha valódi hasznos embere hazájának.

Gyermekek boldogságáért fáradozni, s éltek tava-
szában tőlök megfosztatni — ollyat imádni, ki gyűlöl — hívnek tartott barátul megcsalatni: szívrepesztő kínok; — de tűrhetőbbek, mint minden hazánkfiarul kárhoztatni, elhagyatni; s még illy áldozatra is késznek kell lenni az igazán lelkes hazafinak. Curtiust szoktuk említeni, mint a honszeretet legfényesb képzelét; s mi nagy volt tette? Tán gyűlöletes életét legszebb halhatatlanságért egy ugrással elcserélni, mi nagy mesterség ez? Hány volna köztünk Magyarok közt, kik ha olly

téjjel növekedtünk volna mint Curtius, s olly meggyőződéssel bírnánk mint Ő, hogy halálunk használ, inkább ma ülnénk a bátor szürke derekára mint holnap; — de nálunk több s nemesb hazafiság kell..... hol sokszor tanú helyett zordon magány, dicséret s taps helyett fanyar visszavonulás, elhidegülés, s egy részről tán gyűlölet, másiktól veszély! Mi nehéz félórára valamiért felhevülni? de esztendőig tűrni lelki sérelmet: ehhez kell a szó legsúlyosb értelmében — férfiú. —

Csak ezek szerint is látja az Olvasó: hogy igen is jól tudom, miben fáradozom s mit várhatok. Előre el vagyok készülve a rossz hazafi nevezetre; mert átaljában mindent nem dicsértem s mindent felhőkig nem emeltem. Sok tán azt fogja mondani: „Ocsmányolja hazáját.”

Két gazda közül ki cselekszik józanabbul: az e, ki magára s másokra fogja, hogy egész határja legjobb búzaföld s így vakságában földei legnagyobb részét javítás nélkül hagyja; vagy az ki magában így szól: Része birtokomnak jó karban áll, részét viz bírja, becstelen fák vagy bozót fedi, része pedig sovány, homokos föld, s így árkokat kell vonnom, irtanom, ültetnem s a t. Mellyik jobb gazda e kettő közül: az e, ki még hosszúszerű juhaival is megelégszik s azt gondolja minden bizonnyal, hogy már a szorgalom Zenithén áll; vagy az ki kételkedik s lassankint durva s olcsó gyapjú helyett selymest s drágát iparkodik nyírni; — így mellyik józanabb patrióta, az e ki azt mondja: Be szép azon sok mocsár melly hazánkban van, milly jók s kellemesek az utak, milly rendesen forog minden, milly élet s elevenség van a földművelés s kereskedésben, mennyi pénzünk van, mi nagy hire Magyarországnak kün s a t. s így minden javítás ellen vak hévvel kél ki; — vagy az, ki azon törekedik, hogy mocsár kaszálóvá, süllyeteg sárarkolat kemény úttá, rendetlenség renddé váljon, — hogy vér-akadozási helyett a haza szíve új erőre kapjon, s a legtávolabb erebbe új életet lövelgessen, s a külföld, mellynek nagy része létünket még nem is gyanítja, ha nagy fényét nem is,

legalább értékét s belbecsét ismérje el hazánknak. — Az első cselekvőmód jó hazafiság meg nem osalható jele, és szeretetünket méltán gerjeszti, de haszna semmi, kára pedig sokszor számtalan; másik cselekvőmód pedig j ózan hazafiság s ez hasznos hajt e nem e? Nézzük régibb nemzetek évrájit, ha öneszünk nyilván nem teszi élönkbe, hogy a ki nem lát, soha sem használhat de árthat; s csak az hajthat hasznos, aki lát. Vegyük rendre francia, holland, német, angol s a t. nevezetes általunk ismert hazafiak életét, s azt fogjuk találni: hogy nem a vak használ honjának, hanem a szemes, nem a mindent dicsérő, hanem az igazmondó.

„Nevetségessé teszi hazáját” — ezt is fogja néhány pengetni — mert némelly rajziban tulajdon rutalmokra fognak ismerni. Ezek ne gondolják: hogy ők teszik s alkotják a hazát s ne tolják azt, a mi egyedül s egyenesen őket illeti, a hazára. Hogy a londoni vagy párizsi cloakok jó szagát nem dicsérem, nem becsmérlem azért egynek tisztaságát, másnak kellemeit; s hogy némelly egyes személy rothadását említem, nem hozok én az által homályt hazámra. Egyébaránt olly nagy egy nemzet, egy magányos személy ellenben olly kicsi, hogy egyesnek nincs hatalmában amaszt nevetségessé tenni. Mit árthat a régi s erős várnak, ha valaki vak mérgében sárt s követ hajt ellene? Nem mozdul meg rendületlen fala, s csak önerejét emészti az esztelen megtámadó. De árthatnak az apródok s még a férgek is nagy számú sokaságban — s ezek inkább mint minden egyéb „Örlik meg erős gyökerit a valahai kevély tölgynek”. Azon egyes személy, ki nem alattomosan cselekszik, sőt minden gondolati s szavairul igyekszik lerázni a homályt és kétest, s minden tettekül félre vonni a fátyolt s lepleget; ki nem hát mögött rágalmaz — hanem egyenesen szembe szól, az mi kárt tehet? Ha igaz a mit mond: nem árt, hanem használ; — ha alaptalan: elhordja a szól s kicsapongó elmefuttatásit elnyomja a közértelem s valódiság súlya. Én nem gyermekekhez szólok, kiknek lágy agyvelejekben az

előítélet és sophisma könnyen gyökeret verhet, de férfiakhoz; ítéljenek! — Nem mondom, hogy csalhatatlan vagyok. —

Sok azt hiszi, ki törvényalkotmányunkat olyannak képi mint egy harisnya, — melynek egész léte könnyen semmivé válhat, ha csak egy szem oldatik is fel — hogy legkisebb javítástétellel is felfordul minden. Azt hitte hajdan az Angol, a Holland is; de drágán fizetné most meg, ha némelly eszesek s mélyebben gondolkodók nem kinszerítették volna, úgy szólván, okoskodásik terhe által a sokaságot előítéleti s balvélekedésből kigázolni s javításik által szinte a félvilág kincseit honjokba halmozni. Semmi sem áll csendesesen a világon, még a nap systemák is mozognak, — tehát csak Magyarország álljon s vesztegeljen mozdulatlan? Nem nevetséges törekedés-e ez? Vagy azt gondoljuk: hogy a Lajtától Feketetőig, s Beszkéd bérceitől Drávaig fekvő, csak 4000 négyszeg mérföldnyi tartomány az univesum közepe — melly körül milliárd világok forognak? Istenért! nyissuk fel szemünket, vegyük hasznát eszünknek. Minekünk is mozdulnunk kell, akár akarjuk, akár nem s nehogy hátrafelé nyomattassunk, lépünk inkább előre!

Munkám tartalmából kiki azt fogja látni: hogy a végsőségeket s tulságokat gyűlölöm s békítés barátja vagyok, szeretném a számos felekezetet egyesíteni, s inkább a lehető jót akarom elérni közép utón, mint a képzelt jót, mellyet tán csak más világon lelendünk fel, levegő utakon. Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni 'valaha mik voltunk', de inkább átnézni, 'idővel mik lehetünk s mik leendők'. A Múlt elesett hatalmunkból, a Jövendőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hijábaló reminiscenciákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hiv egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb viradásra. Sokan azt gondolják: 'Magyarország — volt; — én azt szeretem hinni: lesz!'

VILÁG. 1831.

A „Hitel“ öt hónap alatt három kiadást ért meg s hatása oly nagy volt, hogy a régi viszonyokhoz ragaszkodók közül gróf Dessewffy József, Kazinczy barátja, irodalmilag művelt, de politikában és gazdaságban elmaradt idősebb főúr szükségesnek látta a „Hitel“-re válaszolni. Dessewffy műve „A Hitel című munka Taglalatja“ adott alkalmat Széchenyinek a „Yilág“ megírására.

Ez a munkája talán a „Hitel“-nél is kevesebb szigorú beosztással készült, benne nézeteit megvilágosító lelkes fejtegetések mindegyre váltakoznak Dessewffyt illető polemikus részekkel, melyekben, mint maga mondja, — „tűzzel, méreggel, túrhetlen gúny-fulánkkal“ akarta megsemmisíteni a Dessewffy könyvében fejét felemelő elavult felfogást. Ha azonban laza is külső kompozíciója a „Világ“-nak — látszólag összefüggéstelen fejezetekre oszlik — annál szilárdabb a mű belső logikája, mely mindegyik részletet elválaszthatlanul köt össze egymással. Benne a nemzeti megújulás feltételeit és megvalósítható útját részletesebben rajzolja, mint a „Hitedben, az országban uralkodó szerencsétlen ideákat jellemzi, tisztázza a szív- és észvezette politika különbségeit, a megújulás eszközeként pedig egyrészt a magyar nyelvet, másrészt az egyesülést jelöli ki. Ez utóbbi elv kifejtésével bomlik ki az olvasó előtt a reformprogramm egésze: egyesülés, az ország szívében való központosítás kívánja a Casinót, a Pest-Buda közti állóhidat, a nemességtől összehozandó pénzalapot, melylyel a magyarság önmagán segítsen, a löversenyt, a borkezelés országos megjavítását. Mindez csak a Szabadság elvével valósítható meg, amelylyel szemben állnak a nemesi előjogok; — ez a könyv még melegebben szól a szegény jobbágyról és még hevesebben támadja a nemesek kiváltságos helyzetét.

Fejezetei: Ajánlás — Az egész munka veleje — Előszó — ön- és körülmény-isméreti töredékek (alcímek: megelégedés alapjai — Magyarország állapot ja — további vizsgálat — a kormány) — A Taglalatban előforduló néhány állítás (az ország terhei és a képviselői jus — nemesi felkelés — robot s tized — hitel) — Szerencsétlen ideák — Vallomások (az ő és új — a gazda s hazafi — a magyar nyelv — character és bizodalom) — Ész és szív — Egyesületek (Casino — Szabadság —

boraink jobb sikere végett) — Pesti lóverseny — Töredékek egy angol leveleiből — Végzó.

A szövegeket a „Világ“-nak a Magy. Tud. Akadémia kiadásában 1904-ben megjelent lenyomatából vettem.

AZ ELŐSZÓBÓL *

33 Régen nyomta Honunkat már a megbántott Egek azon átka, hogy érteni, megfogni egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb nemzetek, önállásokat, saját nyelvöket, tulajdon kormányokat századokig fentartották, míg a Magyar Magyarral ellenségeskedvén Kelet és Nyugotnak véres verseny-tárgyává lón, s végre tőle mindenben különböző nemzetekkel ragadott össze. Ezt csekély számunknak, sik s tengertelen hazánknak, szomszédink elsőséginek tulajdoníthatjuk e, vagy Eldődink vad s kaján egymás-ellentiségiknek, tudják az egek! Vélekedjen a multrul kiki, mint ismeri honévrajzink velejét. Itt hasztalan s egyébiránt lehetetlen is mai körülményink közt azon okokat mind rendre kinyomozni s világra hozni, mellyek következésében csak ott állunk 19dik században, ahol állunk! ..... Elég ha mai álladalmunk határi közt mi újabb s nemesb század fiai, eleink példáját nem követvén vagy szerencsésbek lévén mint ők, kezet fogunk, vállat vetünk, s elszánt akaratunk által, mellynek előbb utóbb semmi a világon ellent nem állhat, Hunniát a hatalmasb Országok sorába emeljük.

Csak kevés év előtt, mellyek alig tesznek egy két emberélet-hosszat, a lassú, de mindennapi elmagyartalanodás, ha szabad úgy mondani elnemzetlenülés végpontjára látszott juttatni a Magyar létét. Valamint egyéb kisebb nemzetségek hatalmasbak által nyellettek el, úgy látszott a magyar sajátság külső értelmesség súlya által örökre elolvadni. A Nemzet mély álomba merült nagyobb része nem is sejdíté, hogy majd majd ki leszen törülve a Nemzetek sorából; idegen bölcsel-

¹ a kurzive szedett címek a jelen kötet kiadójától származnak

kedők elhunyasát jövendölék; sokan keserű aggodalommal, mellynek kínozó fulánkját nyelv tökéletesen ki nem fejezte még soha, érzék Nemzetök közel végét. És így vonaglott s haldoklott a Haza több lassú s terhes esztendőig; míg végre honfiak szeretete s egyetértése megengesztelék az Istenek régi haragját; s ők egy szebb hajnal-sejditésre ébreszték fel a Magyarat.

A halál s élet közt vívódott Nemzet újra lehelni, s a honfiakat remény-sugár kezdé melegíteni. Elhajíták magokru! idegen Nemzetiség bélyegit s hosszú ö nfeledés után a természet szent útjára visszatértek, s ismét Magyarok kezdenék lenni. Emlékezzünk 1790dik s az előtti időkre! Van e ki nem értene?

Élt megint a Nemzet és nőtt azóta s mind inkább erősödött. Gyönyörű átgondolni, közel sirvermétel mint lépett vissza élők közé; a gyenge, a bágyadt mint diadalmaskodott ellenségén, ifjúságának s belső erejének milly jeleit mutatá, midőn maga magát rontani mindig hiába igyekezvén, új életre lobbant, a hogy kiméletlenebbül tapodni kezdék; — tekintsünk vissza! —

Rége! tán a Magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál, s tán önmaga rombolta el minden időkre azon szép Jövendőt, mellynek áldási ..... melegítnének minket s mieinket most, s egykor még nagyobb fényben utóinkat. De éppen azért, mivel úgy volt valaha, s már ők dúlták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is úgy cselekedjünk? indulatoság s hiúságnak mi is feláldozzuk a közjót? Nem, nem, — mi a régiek viszongási említésével se kínozzuk magunkat — mert Múltat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a Jelent úgy mint a sors forgatja s engedi. A hajdankor élői pedig szenderegjenek s aludjanak nyugottan, rágalmazni őket nem kívánom; mert hála! szívesb, szelidebb s reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élöket össze, miután velek együtt a vadság egyéb kísérőivel elhunyt s temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan azért, mert előbb futották emberi pályájokat le mint mi, nem tudom.

Elég érzenem: "Él Magyar, áll Buda még" s Jövendők habár zavartabb is, mind tisztábbra s nyájasbra derülhet; elég nyilván tudnom: köztünk új erő mint fejledez naprul napra jobban, s hány hazafi van, ki nem kíván, nem óhajt egyebet, mint Hona javát s Fejedelme hatalmát.

13—15. i.

34 MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTJA

Gondold Magadat¹ vagy 10—15 évvel vissza s tekintsd velem honunk akkori mibenvoltát, s kövess onnan a most folyó időkig. A mit kihagyok véletlen vagy kinszerítve, képzelj hozzá.

Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek s municipális alkotmányunk által. A pártfelek vagy 5 részre, a hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municipális alkotmányunk 52-re s így összesen 73 külön részre szakítják honunkat, ide nem számítván a Jászok, Kunok s a t. kerületeit, királyi városokat s a t. S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, milly gyengék vagyunk — pedig ezen elboncolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlóná, mellyben a vér nem kereng. S ha valóban tisztán kívánunk látni, e szomorú heterogeneitásban keressük a múlt idők viszontagságait, mellyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e természet-elleni állásban keressük a jelenkor szégyenit, mely mindedig a nem ismert, meg nem nevezett kisdud Nemzetek sorába törpeszt minket.

A római Clerusrul, görög s protestáns Papokrul egyet sem szólok, s mindenkinek önitéletére hagyom elhatározni: sok részre szakított hazánkban szolgálnak e boltozatot összetartó ékkövekül, vagy sem?

¹ Széchenyi itt és a következőkben gróf Dessewffy Józsefet szólíthatja meg, kinek a „Hitel“ ellen írt „Taglatat“-ával polemizál

A főrendű Birtokosok közönségesen — s nem mondom nincs sok kivétel, mert az mindenütt van — keveset aggódnak a honrul, vagy kün költik pénziket, s élük napjaikat, vagy ha idehaza tengenek is, semmi mód nem szolgálják hazájokat, se tisztviselés által, se mint egyes emberek, ha bár volna is ahoz való tudományok, tehetségük; vagy minden hazai dolgokban járatlanok s úgy töltik idejüket, mintha legkisebb javaiban sem részesülnének a Magyarföldnek, s nekik nem is volna szabad néminemüleg avatkozniok a kormányba; midőn a természet szent törvényibül az foly, hogy a hazátul bő mértékben nyert áldásikért viszony-idomzatban feloldhatatlan kötelességik is vannak, állásikhoz pedig, mellyekbe őket az Isteni végzés úgy iktatá mint a fejedelmet királyi székbe, a legitimitás eldönthetetlen törvénye szerint, bizonyos jusok is vannak kötve. Csak azon felséges just: vármegye- s országgyűlésin, minden hivatal nélkül is szabadon szólhatni; derekasan s fenékiig átvizsgált gondolatokat a közönségtül elfogadtatni; tudomány s értelmességi súly által a kormányra befolyani s több eféle, hány használja s gyakorolja józanon lelkes s állhatatos pártatlansággal? hány tudja becsülni azon számos sorsajándék közt csak e most említett elsőséget? mellyet más hazákban sokan szivérök nagy résziért készek volnának megvásárolni; hol sokszor annyi esztendőig, sőt emberkorokig hallgatni kell, a leghasznosb ideákat elfojtani, a legéltrevalóbb tudományokat agyban, kebelben hervasztva rejtegetni, és szinte tudatlannak látszani — míg szólni szabad, s v akkor is jobbára csak úgy kell szólni, nem mint a mondó érzi szívéen s meggyőződik lelkében, hanem mint mások gondolkoznak s kívánják, vagy parancsolják.

Legnagyobb palotáinkban a magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szívesen, s ha megjelen is néha különös alkalmaknál, s úgy szólván, kivétel gyanánt, csak úgy lövell a számos külföldi szózaton keresztül, mint vilám a borult ég hasadékin. A szegény számkivetett csak előszobákban, s istállóknban cselédek közt tartóz-

codik inkább, s a ház ékessége az asszony, ki mindent elevenít s a legszárabb dolgokra is bájt hint, nem érti, s ha érti is, hátat fordít neki!

A Nemesség rendszerint, — s itt is van számtalan módosítás s kivétel — mellynek a jószerecsén kívül egyedül köszönhetjük fenmaradott polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, — csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra fordítja. A külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értékén túl becsüli, újabb találmányokéul, mellyeknek más hazák olly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, s így számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sok a korlátlanságot tartja szabadságnak, s abban helyzi elsőségét, hogy zablátlanságaért csak későn sújthatja őt a törvény, mellyet sokszor ki is játszhat, a miért, nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is köztünk! de annál keményebben bűnhődik az ártatlan nagyobb rész, melly néhány féktelen miatt valóban igen rossz szagban áll a külföld előtt, melly a magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérletnek képzí. — Sok, habár nem hiszi is a féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejtheti ki tökéletesen a társasági szabadság philosophiáját, s azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik! — Igen sok pedig — s itt a kivétel tán ritkább — Börne Lajosra emlékeztet, ki német földiekül nem ócsárlásbul, hanem inkább ébresztésbul azt mondja "Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofráthe und in solche, die es seyn möchten." Legtöbbecknél pedig hibázik az ólettudomány azon ága, melly mulhatlan szükséges más nemzetek megismeréséhez és szép társaságban éléshez.

S honszeretet, minden önségtül kitisztult honszeretet, Mágnásban, Nemesben ahozképest, hogy szinte kkekesztőleg rá jók halmosult a haza legszebb áldása, a szabad birtok, koránt sincs elég; de annál több az egymásellentiség!

Sokszor nagyobb alkalmaknál — se tárgyul,

érezem, tudnék néhány úgy nevezett Vigjátékot írni, ha tartalma nem volna inkább szomorú — nagyobb alkalmaknál mondom, foly nagy méltósággal a köztanácskozás. Az Elölülő igen igen mély gondolkozó hírére kap, mert egyet sem szól; ha pedig szól, deák nyelven konyhaszapot terjeszt, anyanyelvén ellenben nem ritkán bakot ló; vagy más gondolta s mástettefel érdeklő beszédet olvas, s természetével oly heterogén elembe látszik lenni, midőn honfitársival közjóért fáradoz, hogy szinte szánakozásra gerjeszt. Tökéletesen végzett munka után számtalan V i v a t kiáltás közt leforog az ebéd, és kávé s néhány szép szó-csere után, tisztán válik el a két felekezet; könynyebben kezd lehelni, s midőn a lassan mozgó nap külön eseteit emlékezetbe hozza vissza, az egyik rész elkeseredett gúnyal neveti pipa közt honi dolgok körüli járatlanságát és számos botlást a Mágnásnak s méltán; midőn a másik rész a házi asszonnyal, leányival a Nemesember faragatlanságán, viaszolt padlaton olykori elcsuszamlásin jó ízűn kacag; s mind a két rész örül a barátságosan töltött nap lehungytának. S illy scéna az életben számtalan, s annak valóban keserű tanúja: milly gyenge hazánk, hol, úgy szólván, azon egy status — mellynek jusai szinte egyenlők, s melly a haza legtöbb áldását szívja, s így legnagyobb tehetségű is, — illy, rokon-elleni lábon él egymással. A honi dolgokban tudatlan Mágnás sokkal vétkebb mint a szebb szokásokban járatlan Nemesember; azonban egy részrehajlatlan bírótán így szólta: "Becsesebb a faragatlan gyémánt a simított kovánál, hanem a gyémánt is csak köszörülés által jut igazi értékre."

Azon kpvések pedig, kik valóban szeretik honjokat, vagy ha nem szeretik is annyira, becsületes meggyőződésüül készek tehetségükig érte áldozni, vagy összezavarják a régi rozsdás rögzött szokásokkal a nemzeti szellem valódi lelkét s nem abban helyezik a nemzetiség utóbbi kifejlését, a mit előítéleteküül szabad észjavasol; hanem abban, a mit az idő lassanként élet-

módunkká szentelt fel, ámbár az is néhány év előtt éppen olly kevéssé volt magyar, mint az sem minden magyar, a mi századunkban igen igen illenék honunkra, — vagy ha előítéleteik néhány légióin diadalmaskodtak is már, és ideáikat valamennyire rectificáltak, nem törekednek hazánk javára s emelkedésére concentrice egy pontbul közakarattal, hanem excentrice hazánk külön s egymást alig ismerő részein, és szinte magok egyes erejükben bizván.

A Polgárság, melly úgy szólván egyedüli képviselője az ország művészeti s mesterségi értelmességének, nagyobb részint nem magyar, s nem is vágy azzá lenni; holott a magyar hon levegőjét szívja, kenyerét eszi, borát issza, s nincs is egyéb hazája e tágos világ hátán a magyar földön kívül. Ellenben az is igaz, a felsőbb Rendek nem igen édesgetik magokhoz s nem nagy pártolásra méltatják azon statust, melly practikai értelmessége, kereskedési tudománya s ügyessége által olly sok jót tehetne hazánkknak, úgy hogy a szó valódi szoros értelmében derék művészeti, mesterségi s kereskedői Rend nincs is hazánkban még, s mindaddig nem is leend, míg a törvény személyit s vagyont legerősb védelme alá nem veendi, s azt a közönség nagyobbra mint eddig, nem becsülendi!

A Parasztság sok nemzetbelire van tagolva, s a sváb értelmes munkássága, a Tót irthatatlan termékenysége, az Oláh szokásihoz makacs ragaszkodása, a Rác kereskedési ügyessége s a t. mind szűkebb határok közé szorítják a törzsökös Magyarot, ki tán — lm független férfiúi öntartás az izlésnek legvalódibb mérője — minden kivétel nélkül az országnak legszebb lakosa. Ezen [magyar parasztság], a több s összeleg vett részekhez idomozva nem sokkal nagyobb szám, melly a Magyarság utolsó gyámola, csekély számban nemz mint az oroszán; míg Tót, Német s Oláh úgy szaporodik mint gomba az erdőn. A Magyar független önérzésében kerüli a munkát, s büszke vadsággal félreteszi a lelki előmenetel s csinosodás legszükségesebb eszközit napkeleti komolyságában.

A külön Hitvallás pedig e felekezeti elhasonlásokat még egyes ágaikon is felosztja. Annyi bizonytal, de tán több — keserű versenygés van Pápista s Református mint Gallus és Angol közt. Sok derék magyar helység, mellynek lakosi olly egyenesen s karcsún nőttek fel, mint egy fiatal fényű liget, s kép-vonás, állás s mozgásban olly rokon egyenlők, még azok sem alkotnak iránylag kis körükben egy szívet, egy testet; s a kereszt — a türedelem s felebaráti szeretet dicső jele — sokszor egy a mennyországbul ki-rekesztő vázzá alacsonyítottat le s a kakas, a lelki ébredés példázója, ellenséges bizodalmatlanság cégé-révé disztelenítettik. Alig van Társaság, Egyesület, Intézet, melly a hitvallási irigykedés ördögétül ment, már kezdetekor ne rejtené keblében a halál okát. Csak romja látszik itt-ott sokszor olly tiszta szándékbul fakadt honi Intézetek alapinak. Legyen kihagyva csak egy felekezet, — legyen a tárgy, nem születés s hit-vallás, hanem tudomány s észbeli tehetség szerint szer-keztetve; s a Siker, úgy ítélem, már. lehetetlen! A hon-szeretet csekély súlya, a Szép, Nagy s Dicsőnek olly kevés kebelben forrón érzett hatalma nem olvaszthatják egy szép nemzeti összhanggá mind azon nyomorult önség-haszonles-szüklélek-félnétség-hiuság-sugta előíté-letek disztelen kongásit, mellyek az Egybehangzás, Egyesség, Egyetértés, Erő s Erény minden varázsit ketté török, és szinte valahai létének sejditését is tul-hangozzák.

A hazánkat látogató, tovább köztünk mulató kül-földi nem tudja, nem gyanítja — ha tekinti nyelvünket — Magyarországbul léteieit s csak három négy mér-földnyi egyenes mentében is sok helyen, ha anyanyel-vűken szeretne szólni a lakosokkal, három négy nyelv-értésre l^nne kárhozzatva.

El van így természetesen s idők folyta által bon-colva a magyar Nemzet — vagy inkább Nép — huszon-egy igen külön részre, mellyek megint 52 külön darabra, azaz éppen annyi vármegyére vannak mesterségesen elszakítva.

Képviselői Országlás — ha egy Nemzet elérte már az Értelmesség magasb lépcsőjét — municipalis¹ felosztás által tarthatja e fen legnagyobb hihetőséggel függetlenségét? itt nem akarom fejtegetni, mert egészen féke vezetne; hanem, hogy mai állásunkhoz alkalmazva, municipalis Alkotmányunknak köszönhetjük mi Nemesek s az Ország egyéb privilégiált felekezeti mai álladalmunkat s valahai előmenetelünk lehetőségét, arrul, sok évi feszített gondolkozás után, olly tökéletesen meg vagyok győződve, hogy e meggyőződésemben élni s halni kész lennék. A külön Megyék egymástul tisztán elvált ítélő és szabad tanácskozásu székei alkotják egyoldalú szabadságunk talpkövét. Azok, vagy inkább azoknak szónokai menték meg a magyar hont elolvadástul, bizonyos megsemmisítéstül — úgy mint az elvált több boglyákban is nagyobb a bátorság, mert ha mennykő üt is néhányba, megtartja Isten a többit.

Ellenben e függetlenségi palládiumnak, úgy mint minden még legszebbnek is a világon, egy igen rut oldala van, melly a vérnek leglassúbb keringését okozván, mindenben halálos hátramaradást szül! Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesüllyedne Lócse a föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fulladna; Tolna vizeit Pestre torlasztja; Győr a Hanságnak vet gátot, s több eféle öröklő országos sérelminkben látható; — s így feloszlik az úgy is nem igen nagy Királyság 52 piciny királyságra, s a világ nagy színpadán csak igen lassan, s végre tán olly ut felé halad, mint chinai gálya fergetegben, midőn ahogy beszélük, mind-egyik hajós maga esze szerint cselekvén, sziklák közé zavarják a hajót s ha törik, egyenként merítgetik, lapátolgatják a beomló vizet, míg a savanyú nagy hab örökre egyesíti őket.

Legszomorúbb pedig, hogy éppen az, a mi független állásunknak valódi oka, s minket, úgy szólván, gyuladástul ment meg, más részről egészen elgyengít,

¹ törvényhatósági, azaz vármegyei és városi

marasmus által veszni enged s így szinte egy serleggel életet s halált nyújt.

A felvilágosodásban progressive előhaladó nemzetek sorából kinyomva, a réginél maradni lehetetlen, mert a küléltelenség súlya idővel még nyomdokát s emlékezetét is kitörli a valahai Magyarok; előrelépés, változtatás ellenben egy egészen eldarabolt országban, hol annyi az egymással viszálykodó felekezett, a kormány pedig egy, veszély nélkül alig eszközölhető.

Palliativ javítások nem érnek semmit, mert a gyógyszer hevítő vagy altató erejének kigőzölgével, még nagyobb bágyadságba vagy fájdalmak közé esik a test; gyökeres javításoknak pedig, habár legcélirányosb sőt legsürgetőbbek is — mint a közvélekedés tartja de én nem hiszem — homlokkal állnak ellen leg-sarkalatosb törvényink. A régi rozsdából s azon kettős dilemmából, mellybe helyze a sors, kilábolni tehát szinte lehetetlen; mert vagy cáfolhatatlanul igaz: "el van kárhozattva a Magyar hátramadás vagy elbomlás által veszni", ha t. i. alkotmányával a perfectibilis öszve-nem-férhető; vagy a külön részek egyesítése lehetetlen, s így minden fáradozás hasztalan; avagy ha ez nem igaz, olly felette nagy az előítéletek nyomasztó terhe, olly könnyű a rectificált ismértek súlya, hogy minden előre s világra törekedés hihetőleg sikertelen.

Egyesek szavai, kik világosan látják a hon pirulásokozó alacsony mibenlétét ahoz képest a mi lehetne, elvesznek a sok felekezett egymást üldöző vad orditási, vagy csak önhaszonleső nyomorult rimánykodási közt. A köz intelligencia súlya, azon egyedüleg valódi féke az önkénynek, más nemzetekéhez hasonlítva szerfelett csekély. A hatalmasb résznek szinte minden valódi tudománya latin Classicus, rabulistikai törvény, szórshálasogatás, s költői tárgyakra van szorítva. Életrevaló ismeretek olly ritkán vannak elszórva a képzelet határtalan mezőin, mint hajók a tágos Óceán habjain; szorgalom, gazdasági, művészeti s kereskedési értelmesség alig van; úgy annyira, hogy ha gazdasági ism-

retinkén tán nem is, művészeti, s kereskedési szellemünkön minden bizonnal kifog még a Török is. Hány tökéletes magyar mesterember van az egyesült hazában? hány magyar kereskedő? A Török — bizony pedig nem szeretem idézni például — selyem, gyapjú, pamut, bőrben s a t. olly ügyes kézműves, mint akár Francia akár Angol; s kereskedési ügyessége tűrhető, s milly nagy számban! mert nem gondolnám hibázom, ha csak az Európában élő tökéletes mesteremberek s kereskedők — pedig török — s nem mint sokan gondolják görög vagy örmény mesteremberek s kereskedők számát 300.000-re teszem. A kormány pedig, melly alatt e szorgalom kifejtett, egészen török! Ezt ne felejsük.

A kisebb Nemesség nőten nő, s előrelátható: tiz nemesember jut majdmajd egy sovány hold földre. Művészetet, kereskedést üzni éretlen büszkesége nem engedi, s méltósága ellen tartja, becsületesen, ügyesség s tudománnyal fáradozni vagyon után; hanem inkább dologtalan henyél otthon, s nemesemberhez illőbb foglalatosságnak tartja, nyúlfiakat anyjok hasában lödözni, vagy semmit sem tenni.

Gazdasági mibenlétünk hiányos princípiumok következésében, mellyek minden fényesb előmenet ellen szegülnek, nem ép; nemzeti, eredeti szokásink pedig éppen nincsenek, s a mik vagyunk, a mit tudunk, csak utánzás következésében vagyunk s tudjuk; a mi éppen úgy van más nemzeteknél is, csak azon különbséggel, hogy mi utánzásinkban makacsul ragaszkodván a régihez, s úgy szólván csak kinszerítve alkalmazkodván a többséghez, nem velejét s észleti — rationabilis — okát tekintettük az átvett javítások s új szokásoknak, hanem csak felszínségeiket ruháztuk magunkra.

Lelki független ember, összevén minden rendbelit, kik valamelly hathatós fordulást tehetnének létünkben, hány van? Hány mer jobbagyi, hív s alázas, de egyszersmind férfúi önérzéssel királysék elibe lépni, s a fejedelem atyai keblébe a hon kívánatit bátran kiönteni? Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal viszont a honi előítéletek seregével szembeszállni, s

hazafiait éppen ott támadni meg, hol mint a nyavaljának gyökér-helye, a vágás legkínzóbb? S ha lennének is illy hazafiak, kiknek szándéka olly tiszta mint kristály, valyon van e elég lelki tehetségök s élettudományok jó szándékaikat nemcsak egekbe fohászkodni, hanem azok gyümölcsit is az élők közé előteremteni? S ha tudományok van, van e még hihető élet is előttök? Van e bennök erő a felbőszült rágalom, megsértett hiúság s önszeretet marcongasait férfiasán kiállni? S nincsenek e hitelezők kezeiben, s vagyoni tehetségök van e, nemes józan szándékaikat sikeresen előre is mozdítani?

Nagyon elszomorodám e lelki függetleneket keresvén, mivel csak néhányt leltem, s azon kevés — úgy gondolám akkor — a sok honfelejtett külföldiskedőken, az itthoni előítéletek tárnokain, az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregben, s a zsidó markában lévő számtalan külön szintieken soha, — bár legtisztább szándékkal, cherub tanácsadóval, félszázad folytában, minden testi s lelki erővel, legjobb vagyonbeli rendben — sem fog diadal-maskodni.

Felhevült s rendetlen képzelet e vagy a tavasz életkornak szóval ki nem fejezhető édes vágya? nem tudom: de azon álom: egy nagy s dicső nemzethez tartozni, szívem legtitkosb húrjait édeni harmóniában ringatá mindenkor. Illyésekkel kérkedni nem mertem, sőt titokban tartám inkább; mert nagyobb kin alig van — s forróságban jeges vízbe ugráshoz hasonló — mint: hideg visszavonulással s zárt kebellet találkozni a haza szeretettül lángoló tárt szívnek. Marathon mezein, Phile hasadási közt én is ----- leg-édesbeket álmodtam----- s milly kicsinynek, milly szűknek lelém hazámat! ----- A rothadás szaga ébreszte fel, s összezsugorodott mellembe temetem el szívem kínjait. Lelkem olly bágyadt volt!

¹ Az „ön és körülménylsméreti töredékek“ c. fejezetből, a magyar társadalom egyetlenségének, szertetagságának rajza, s hogy lelki függetlenek alig vannak

35. A MAGYAR MÚLT

A múltban nemzeti Nagyságot, legalább olyant, mellyen a Magyar túl ne emelkedhetnék, ítéletünk szerint nem találtunk, mert a múlt Nagyságának köemlékek s roppant épületek romjai egyedüli tanúi; minden egyebek, mint könyvek, mesterművek, közhasznú találmányok az idő által elenyésznek, nevezetes építmények híjával pedig, mellyek századokon hatnak keresztül, egy nagy nemzet vagy fejedelem sem volt még; de hazánkban ollyasokat nem lel senki. Azon néhány felleg — vagy mocsárvár, sőt még az annyszor magasztalt Visegrád maradék falai is, költői képzelet nélkül — melly ugyan a debreceni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt — nem mutatnak egyébre, mint kis Urakra és szegény Királyokra.

Ugyanazon fejezetből, mint az előző. 62. 1.

A MAGYARSÁG ÁTALAKULÁSA NEMZETISÉG ÉS KÖZÉRTELMESSÉG ÁLTAL

36 A múltban olly nagyságot, mellyet siratni lehetne, ítéletünk szerint nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnós gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó szorgalmas munkásság helyett henyéve lefolyt időkbe merülni, s inkább a jövődőt tartánk szemeink előtt.

A sötét jövődő pedig kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik biborszinü távolban: ha a Magyarság közértelmesség által fejlőd ki tökéletesen. S minél mélyebben vizgáltuk a haza lakosit, szomszéd közötti állását, geographiai helyzetét, természet-ajándékot s több efélet, s minél jobban törekedtünk kitanulni azon okot, mellyből áldott következeseknek kellene a honra áradni, annál tisztábban látszott előttünk — a mi végre tökéletes meggyőződésé lön — hogy minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi súlyunk nagyob-

bításában s csinosodóbb nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret; hogy minden, a mi nem áll valódi nemzeti-ségen, s valóságos — minden előítélet s szemfényvesztésetől megtisztult — értelmességen, alaptalan, s előbb utóbb bizonynal elbomlik.

1822-ben az idők folyamata s bizonyos esetek felébreszték az ébren szunnyadozó vagy is inkább az alunni igen szerető Magyar, s valódi honszeretet s önbizakodásu erőnek jelei mutatkoznak itt ott; s bennünk mind erősb hitté vált, — hogy ha valami felemelheti még a hazát ön boldogságára, Ura örök dicsőségére s hozzá illő magasságra, az semmi egyéb nem lehet mint Nemzetiség s Közértelmesség.

A sarkalatos nagy ok tisztán feküdt előttünk; hanem a Mikép s hogyan nyithatni meg a gazdag kútftó, homályban maradt.

Magyarosítani! De mikép s milly eszközökkel? A világon minden csak superioritásnak enged, ez szoros tudományi törvény, s a Magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, s tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítani előbb a Magyarságot minden szennyeibül, hogy elfogadható s idővel követésre méltó is lehessen. Hanem megint ezt mi módon valósíthatni olly hazában, hol annyi az előítélet, s olly kevés a valódi élettudomány? Előítéleteket kiirtani s valódi élettudományt terjeszteni pedig milly eszközökkel lehet geographiai szerencsétlen helyzetünkben, melly minket szinte minden közösüléstől elszigetel, s a nemzeti versenygés — mellynek más nemzetek legfőkép köszönhetik csudálatos kifejlődésöket — hasznos gyümölcsit velünk nem is sejteti? Külföldet kevesen járnak, s ha járták is, nem ismerik; vagy ha elsőségei tisztán ismeretesek is ejöttek, hátramaradt szegény hazájokat nem merik bátor egyenességgel olly színekkel festeni, mint az nekik jelent meg; s így kellőkép nem ismervén s túlbecsülvén honát s maga magát a jámbor itthon-ülő Földi, ítéletéhez«s, tudományhoz makacsul ragaszkodik; mert azokat legjózábnak s életre legvalódiabbaknak tartja; olly tágos tükörnek készítésén pedig — melly-

ben mindegyik tisztán ismérhetné magát meg elsőül utolsóig, ki a hazát tudva vagy tudatlan tapodja, a közjón vak hévvel ront, vagy azt hideg gúnyjal önti le, vagy a mi legközönségesb, henyélve here gyanánt teng s a t. — olly roppant tükörnek, mellyben mind azon számtalan híven találná magát ábrázolva, kik igazságos s nemes lelkők sugtában azt hiszik s hirdetik: "honunk minden lakosinak áldott a sorsa, mert magoknak, sok birtokban szülötteknek, hála Isten, jól van dolgok"; szóval: illy remek s legszükségesb munkának létesítésén mi kevesen csak nem kétségbe estünk.

Azonban azon ízlés — nem akarom egyébnek nevezni — inkább sikertelen fáradni a köz és haza javáért s felemelkedésiért, mint sikerrel önhaszon és személyes magasb állás végett, nem engedé elolvadni tiszta szándékunkat férfíúi keblinkben. Mélyen éreztük: rajtunk a sor jeget törni s megkezdeni a nehéz munkát; nem toltuk mi a kormányra, hogy elpuhultunk, elnémetesedtünk; mert miért engedtük azon méltatlanságokat végbevitetni magunkon; nem vetettük mi a szántóvető, polgárság s tehetetlenebb nemességre hazánk alacsony állását, s közértelmességünk csekély létét; nem kárhoztattuk mi eldődinket, hogy jó tengerpartig nem vittek minket, ha vihettek volna, midőn

A félvilággal szembe szállott

Nemzeteket tápodé haragjok s a t.

s nem panaszkodtunk mi az Ég végzési ellen, hogy szerteboncolt hazánkat egy testbe szorítá egyéb külön színü nemzetekkel; nem kerestük mi sem a sors határozásban a hibát, sem más felekezetűek szemeikben a szálkát; hanem egyenesen magunkat s velünk egy rendűeket vádoltuk hátramaradásunk s hazánk alacsony állása miatt. Ré m vázként szolgáltak a Véletlentül nyert számos áldásink, mellyek úgy szólván, szemrehányák oktalanul pazérlott legszebb esztendőinket, természeti idomaink fejletlen parányiségát, már a bölcsőben talált nevezetes vagyonink észnélküli eldarabolását, s midőn már szinte gyűlöletre méltóknak kezdők

ítelni magunkat, semmi egyéb mint a még hihetőleg előttünk fekvő élet s mind azon jó, melyet még létesíthetni remélnék, s erős akaratra gyámitott tiszta szándékunk mentének meg az önvád türhetlen fulánkitul. De midőn azt kelle tapasztalnunk: hogy a velünk egy rendűek nagyobb száma, s kiket az Isten hasonlíthatatlanul szebb tehetségekkel áldott meg mint minket, még hasztalanabbul élték napjaikat, s munkátlanság, izetlen örömek, tudatlanság, rendtelenség s unalom közt vénültek meg, akkor, megvallom: hiúságunk alighogy valami belső megelégedést nem éreztetett volna velünk, ha egy szebb ösztön tüstént nem bírt vala egy hozzánk méltóbb elhatározásra, kötelességinket mert eddig jól nem teljesítettük, s éppen azért mivel olly kevesen vagyunk, jövődöben kettőztetett erővel s állhatatossággal végbevinni, újajtok magasb állásuakon, sokkal több vagyonuakon, hosszabb életűeken lett volna a sor — a helyett hogy minket kiseb-
 beket, tehetetlenbeket, ifjabbakat állati életek vagy életi álmok által úgy szólván inficiáltak — példával előttünk járnai, a királyszerk támaszai s hon oszlopai lenni, a mik lenni nem tudtak. S ha köztük csak kevesen tölték be valódi beesők által az idegen irigylette helyeket, s akkor is egyesítés s minden erőnek egy fő célra Összesítése helyett inkább egyedül s így sikeretlenül fáradtak tisztzköreikben, midőn a nagyobb rész bágyadt kábultságában alig mutatott egyéb életerőt, mint lábball típrásóv legszebb jusainak; azért mi szent kötelességink í Jljesítésétül még nem hittük felszabadítva magunkat, s nem mérvén gyenge erőnkét, gyarló tehetségünkét, hanem bizván szándékunk tisztaságában s Isten segítségével, olly érzéssel fogánk a nagy munkához, mint mikor egyedüles ember orvos-tudomány s gyógyszer nélkül rideg pusztán halálos álomkórságban fekvő felebarátját leli, s azt addig ápolgatja s iparkodik visszahozni életbe, míg tudósb s tapasztaltabbak érkeznek.

A hon vizei korlátlan dühökben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékit, s az örök posvá-

nyok méreglehelő önkényök mindig kint s halált szü-
 nenek? Severin¹ bérci s Duna kőszirtei mindig gátolják
 a világ egyéb lakosival közösülésünket? Szabadságruli
 idétlen képzetünk s törvényink bal magyarázata szá-
 zadokig tiltsa tőlünk el a közösülés kellemit? Egyetlen
 egy sovány esztendő gyászba borítsa jövődőben is —
 mint már annyiszor — a fél hazát? A népre vetett
 idomlag olly csekély adó mind terhesb legyen idő foly-
 tával? A haza szívet, Buda s Pestet, álló-hid soha ne
 kösse egybe? S elbomolhatlan színház örökre meg
 legyen tagadva azon nemzettül, mellynek nyelvén
 kívül, úgy szólván, semmi sajátja? .....

Hát annyi fundátióink?-----A földművelés jobb
 ismérete soha ne ruházzon zöld szint naptul aszott
 meztelen pusztáinkra s avar fenyérinkre? Manufactura,
 fabrika, kereskedés hazánk gazdagságát soha ne emelje
 magasbra? Külföld előtt mindig ismétlen maradjon
 a Magyar? s több eféle.

Nem, nem! szebb létre méltó hazánknak ki kell
 vetkezni e szánakozást vagy megvetést érdemlő szeny-
 nyeibül, s mi illy égető, a 19-dik századra s keresztények
 közé többé nem illő szégyeneket henyélve s karnyugva
 tekinteni tovább nem tudunk. Semmi esküvés, csak
 honszeretet s kötelesség-ézés által egyesülve, meg-
 állapodtunk néhányan: mindent elkövetni, vigasztaljon
 bár remény-sugár, bár nem, a mi tőlünk csak telik;
 mind azt, a mit fentebb említék, s még tízannyit, a
 mirül egy szót sem szóltam, — jóllehet honunknak rá
 nagy szüksége van — mozgásba s életbe hozni.

Te most, Barátom, hihetőleg nevetsz ----- esze-
 lősnek gondolsz s imígy szólsz Magadban s később tán
 még nyomtatni is fogod: ”illy óriási munkákat egy két
 ember akar végbevinni — — s illyesekkel még kér-
 kedni is mer a szemtelen-----”

A mire én azt felelem: hogy valamint az Elkor-
 csosodás s Tudatlanság azon ok, ipellybül mindenféle
 számíthatlan rossznak szükségképen következni kell;
 úgy a Nemzetiség s Közértelmesség azon nagy ok,

¹ Tumu Severin, a Vaskaput érti

meüübül előbb utóbb mind az, a mit említék, s még tízszer sőt százszor annyi, minden bizonynal következni fog.

Azon sok újabb remek munkák, mellyek a külföldet s főkép Britanniát dicsóítik, szorosan véve nem kirekesztőleg a mostani élők vagy csak rövid idő előtt elhunytak eszközlési, hanem lételők már a múlt századokban gyökerezik. Milly számos előítéleteken kelle diadalmaskodni, l'iny bal ismertetet eligazítani s józanítani, mennyi egyes szerencse-próbálókat egy nagy célérés végett egyesíteni előbb, hogysesm egy tökéletes linea — vagy gőzhajó készülhete; — roppant vashidak s utak egy testté forraszthaták az országot; a szántóvető kis kertté változtathatá a természet kezeibül kopáron átvett szomorú vidékeket! s több eféle.

Mennyi temérdeknek kelle valóságba s életbe lépni előbb, hogysesm illyesek végbevitelérül némi hihetőséggel csak álmodni is lehetett volna! A bámulásra méltó szigetnek mind azon csudái, mellyek előtt az igazságos ember megilletődéssel nyúl süvegéhez, egy Bacon, Gibbon, Young, Watt, Smith s t. i. lelkébül vevék valódi eredetüket, s nem annyira azok eszközlési, kik a józanon rakott alapokra állíták csak remeikeket. Olly mélyen feküsznek azonban az igazi nagyság fenékkövei, hogy azok mindenki szemeibe nem könnyen tűnnek, midőn a supraedificatumokon¹ bámul a sokaság.“

Te is, tisztos Barátom, tudom mint sok más, szívkeserúséggel nézitek a civilisált nemzetek sorában olly alacsony állását honunknak. Ti is szeretnétek látni rakoncátlan vizeink fékülését, mocsárink kiszáritását, honunknak vasút által az Adriai- s Dunánk megtisztítandó medrével a Feketetenger szoros egybeköttetését; Nektek is jól esnék kemény utakon repülni, midőn most annyiszor helybül sem tudtok mozdulni, vagy halálos unalommal lézengve zúzott testeitekbül szinte kirázódik a lélek; Ti szívetek is reszketne örömtül, ha legelső palotátul a legutolsó kalibáig minde-

¹ felépítményeken

nűnnen bőség s mosolygó kép tűnnék Élőtökbe; Ti is szeretnétek, ha a népen fekvő adó könnyű lenne, s az kétannyt tudna elbírní nevetve; s mennyire tágulna kebletek, tagadhatod e Barátom, ha állóhid Buda s Pestet, a hon eldarabolt szívét, örökre egybekapcsolná — — — s nemzeti színházban Thalia s Melpomene magyar nyelven üdvözölné a nemzetiség, honszeretet s jobbágyi hívség halhatatlan tetteit! Milly megelégedést szülne Bennetek haza oltárára rakott áldozatunk valahai haszna; mennyire vidámitná fel lelketeket, ha ábrázatlan pusztáitokon árnyék alatt legelnének nyájaitok, gulyáitok; s művészet s kereskedés gyarapitná mind a szegényt mind a dust! S milly különböző érzéssel élnétek napjaitokat, ha nyugottul keletig nagy s kicsiny ismerné a Magyarat, s mély tisztelettel említné nevét s a t. Tudom Barátom, Te mind ezeket nem különben mint én, óhajtanád valósulva látni; azonban nem értesz velem egyet azon okokban, mellyekből ítéletem szerint egyedül követhetők Magyarország hihető előmenetele.

58—58.1. Ugyanazon fejezetből, mint az előző kettő

A NEMZETI EGYESÍTÉS LÉPÉSEI: LÓVER- SENY, TUDÓS TÁRSASÁG, CASINO

37 Központba-egyesítés, a mi, mint mondom, leghihetőbben adhat gyakori elmesúrlódásokra alkalmat, legbizonyosabban nagyobbítja a közértelemesség súlyát.

Példák által magyarosítani, mesterséges intézetek segítségével egyesíteni, ez volt vezér szándékunk s foglalatosságunk. Hogy pedig a Magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval s dudával, s penészes szokások, káposzta vagy pipa szagával jártuk a verbungost, hanem hazafiségunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — mellytől megint a

bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván, a Magyar revoltál¹, mert magyarul beszél — lionszeregetre s honnyelvre mondom, melly egy nemzetnek, úgy szólván, lelke, s hiányink velős megismerésére s azok férfias orvoslására alapítottuk! Hanem ez utat meggondolással választottuk, előre tudván, hogy habár eleinte lassan haladunk is, s csak néhányan maradunk, idővel mégis minden hang s szag elmuland, s az igazság pártfogó hívei napról napra szaporodni fognak. Elérjük e azon időt arrul nem gondolkoztunk.

Mesterséges intézetek által egyesíteni, ez volt, min megakadtunk. S gondolnád e Barátom, hogy sok fő-törés s vizsgálat után, ez előtt már vagy tiz évvel éppen azon balgatagságnak látszó Lóversenyezést, mellyet Taglatatodban rövid látással tehetséged szerint piszkolsz és mocskolsz, tartottuk egy ártatlan oknak, melly minket minden esztendőben legalább egyszer hazánk közepén egyesítvén, magunkat egymással s erőnkkel megismérettethetne, s idővel a nagy nyilvánosság által az elnyomatott érdemet, vagy usurpált reputációkat emberben úgy mint lóban eligazítná. Nem titok — s azt soha nem kerestük — de tán Te nem tudod, hogy mint érintém, vagy tiz év előtt sokan és sokszor gyülekeztünk nálam Bécsben össze — hol szabadsággal² Szüléimet voltam látogatni — egy Pesten felállítandó Lóverseny végett. Magyarország közepén egyesíteni a honfiakat, s ez által a lótenyésztést s a t. előmozdítani volt a cél; a tanácskozás magyar nyelven folyt. Akkor midőn még mindent rózsaszínűben látott ifjabb lelkem, s Téged csak jó hírednél fogva ismértelek — Veled találkozni óhajtván — nem hittem volna soha, *hogy* majd egykor, midőn a haza szívében engem összehöszand Veled egy általam más kevesekkel felállított intézet, Te légy az, ki legindulatosabban keljen ki azon ok ellen, mellynek következésében, mint a tapasztalás később mutatá, már sok az előtt egymást alig ismerte hazafi barátságosan kezét fogott. A dolog azonban akkor egészen nem érhetett meg, s csak az idő

¹ fellázad ² mint katonatiszt, szabadságot kapott

fejté ki. S ha visszaemlékezem, hogy akkor is magyarországi szülöttek voltak előrehaladásunk legnagyobb gátai, valóban szinte megakad a vér ereimben. Vonjunk azonban illyesekre vastag fátyolt; mert a nemesb lelkű kétségbeesvén könnyen kárhoztathatná születése óráját. —

Hallom most rász akaróim gúnykongását: "Lóversenyre alapíták a mélyen gondolkozók a nemzetiség nagyobb kifejlését, a közértelmesség tágítását, — furcsa methodus, meg kell vallani."

Mire azt válaszolom: A tiszta szándékúak nem Lóversenyzésre, de arra, a mit az eszközöl t. i. Egyesülésre alapíták összeboncolt s így erőtlen hazájok lehető előmenetelét. A gyenge eszköz sokszor leghatásosb sikerű, s nem ritkán egy szikra félvárost semmisít meg; s nem kell mély gondolkozó, csak el nem savanyúit s romlatlan emberi ész átlátni azt: hogy minden, bár legcsekélyebb is, a mi koncentrálhatná exocentrica hazánkat, számíthatlan hasznot hajtani kénytelen. E felett a sok évi tapasztalás azt mutatja, hogy legyen az emberi előmenetek hosszú láncolatjában csak néhány tökéletesen kitisztult karika, a többiről is minden bizonytal — pedig szinte magától — elvész a rozsdá, mert a tudatlanság s előítélet egymásra halmozása olyan, mint egy boltozat, melly legnagyobb erőnek is ellentáll, de legyen kivéve csak egy két köve, s külső erő odajárulta nélkül is összebomlik magában.

Elhozta végre a hatalmas idő, melly a kised Makkbul, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő és tölgyfát sőt tölgyerdőt varázsol az élők közé, az 1825-diki Országgyűlést. A pillanati nyomásnak visszahatása nyilván bizonyítja be a világnak, hogy Magyarország Fejedelme nagy hatalmú Úr, mert élő s fiatal, nem vén s megholt nemzetet uralkodik. Mibenünk pedig milly édes remények tűntek fel, azt betűkkel, mint érzésinknek olly tökéletesen tolmács jegyeivel nem írhatom le. Mennyi erőnek voltunk tanúi, csak-hogy eldarabolt erőnek! mennyi függetlenségnek, csak-

hogy tökéletlen irányzatú függetlenségnek! mennyi szabadság-szomjnak, csakhogy tisztán el nem igazított szabadság-szeretnek! s a t. Egy kis egyeztető, úgy látszott előttünk, elég lenne az eldarabolt gyenge hazából erős egészet alkotni! S mind világosabban meggyőzött a napok folyamata ja, hogy nem csatlakoztunk^ midőn a közértelmesség s nemzetiség kifejtését állítottuk a hon lehető előmenetele legmélyebb sarkalatjának. Magyarosítani s egyesíteni! im ez vala mindig szemünk előtt, mert ez vagy semmi más, fogja emelni s képes csak emelni Urunk hatalmát s Honunk állapotját egy magyar Fejedelemhez s egy magyar Nemzethez illő s méltó magasságra. Irtózva hallotta sok Magyar a közönséges helyen kívül és szokás ellen tőlünk tapasztalatlanoktul, kizokogott beszédink alig érthetőségét; de hangja magyar volt, és számos rokon kebelre hatott. Voltak, kik mesterségesen szöve egy hosszú álélet képzeltébe, veszedelmes újításnak vevék a természet legrégebb törvényét, az anya nyelvén szólást! Jó gondolatokra, kacajra nógata másokat; mások komédiának hirdetéek s a t. de eljő az idő, melyben a nevető részt elfelejtendi vagy emlékezetét megvetendi a közönség, midőn a jövő a szónokok ügyetlenségének megbocsátand, kik a helyett, hogy magokat közzételet alá elszánták, inkább hallgattak volna, ha mások, ékesszólók, hozták volna néminemüleg a tanácskozás nyelvét a természet útjára vissza. S egy két tiszta szándékú ember, habár nem olly tudós is, e tárgyban műly fordulást tön, tagadhatni e?

Jött most a tudós Társasági javalat, s néhányan sem többet sem kevesebbet mint hazánk iránt tartozó szent kötelességünket teljesítettük; — egekbe emeltek — Temagad illusztráltál verseiddel — s a kötelességi tetteket, mert olly ritkák — keserű mondani — nagy lelkű halhatatlan tetteknek hirdetéek, mellyeken a sokaság mint különös jelenésüeken bámult. S lesz valaha egy kor, reméllem, melly jobban

¹ arra céloz, hogy az 1825. országgyűlésen a mágnások tábláján ő és társai magyarul beszéltek

fog csudálkozni azokon, kik magas állásaikhoz képest egy olly tárgytul vonták segédkezeiket vissza, melly a közértelmesség s nemzetiség kifejtését olly hathatosan gyámolja; mint azokon, kik a nagy hasznot, mellyet hajtanak, átlátván, ahoz erejük szerint járultak!

Javalatba jött egy más intézet is, melly szintúgy mint a Lóverseny, egyesülésre vezet; s az, egy a haza közepén felállítandó Casino volt, mellyben a honfiak jöhetnek össze. Más javalatok is tétettek, s idővel, reméllem, életbe is fognak lépni. Mindünnen élet s erő fejledezett, a legnehézbnek kivitele könnyűnek látszott, s egy új reggel kezdte viradni a Magyarra.

Elforgott azóta mai napig az idő, s kiki tudja, ha mindenben honunk nem haladott is nevezetesen, sokban még is igen előre hatott, s mennyi hasznos mag van elhintve, melly kis gonddal, kis öntözgetéssel előbb utóbb elmúlhatlanul csírázni, virágozni fog. Engem legalább, ha öt, tíz, húsz évvel tekintek vissza, s akkori álladalmunkat a maihoz hasonlítom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a mai nap sugara még is olly édesen melegít, hogy a Jövendő is vígan s bíbor színben mosolyg előmbe.

64—67. 1. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

SZÉCHENYI ÁLMA A MAGYAR JÖVŐRŐL

38 Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom, ha szabad, elmondom. „Messze távolban számos nagy tekintetű, vénnél vénebb Urak, kiken hósín szakál lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelelni, s őket kérőleg s fenyegetőleg arra bírni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással s férfiúi állhatatossággal védjék. Állottak a hiv szó- és tanácsfogadók hosszú időkig a láda mellett, s bajnoki mód védelmezék, — sok el is veszett miatta; — míg azonban a rozsdá rágni kezdé a ládát, s ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, s

csak kevesen használhaták a vén láda oldalát garádkép. Szívszorogva szántam szegényeket, s mennyire álomba merülten okoskodhatni, úgy emlékezem, megszólítani kívántam őket: vennék la a ládában hiába heverő kincset, s adnák kamatra, mert.....

midőn egy mennyei fény minden szót elolvasított számban és szent rettegést ragyogó méltósággal az idők Szelleme, — s gondold csak, magyar ruhában — a kincset őrző számtalanok közibe lépett, s felnyitá a vasládát, mellyben semmi sem volt ----- egy kis kéziraton kívül, s mondá: "kik Benneteket annyi sanyarúságtűrésre kárhoztattak: a régi tudatlanság s megöszült előítéletek Atyái, Nagyatyái, Szépapái s harmad negyed ósapái s a t. voltak, tekintetek most valódi kincsetekre" s olvasá: "A magyar egy gyermek nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki s testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az Előítélet s Elbizottság. Szép jövődő várja ha -----" itt egy a magyar fővárosban ablakom előtt sárban elakadt német furmán¹ tüdeit-fárasztó lovaira kiáltozásával felébresztő,.....
-----s akaratom ellen is napestig feudális alkotmányunk jutott eszembe.

Én ezt álmodtam, mások tudom megint mást álmodtak, s tán most is álmodoznak: hogy fényes palotákban aranyon, ezüstön feküsznek, ambrosiát esznek, nectárt isznak, s több efélet; midőn felébredéskor én azt tapasztaltam: a fényes világ előtt rendre visszajednek a tudatlanság s előítélet fejr szakálu hősei; — a többi álmodok nagy része pedig azt fogja tán venni észre, ha fejbred: hogy szalmafüdél alatt lakik, földön fekszik, korompélyt eszik, vizet iszik s a t. S illy ébredések, ha kellemetlenek is, eleinte bár, kis időforgás után igen hasznosak, mert minden ijesztő s kecsegtető álomnak határt vonnak, s az ébültek létét egy kis munka s fáradozás után képzelet helyett valódi élet-

jóval ruházzák fel. A való pedig, akárki mit mond, többet ér a képzeletnél.

68—69. 1. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

A KÖZTEHERVISELÉSRŐL

39 Nincs igazságosb mint mindenkinek az ország terhei viseléséhez járulása; s míg csak egy rész visz terhet, a másik nem, vagy egyik sokkal többet visz a másiknál, vagy egy rész azon terhet, mellyet valaha jobbadán maga vitt, időforgás által segítve vagy kinszerítve, másra tolá: mind addig nincs valódi összhangzásban, s így beteg, gyenge a haza. Édes örömet kezet fogok tehát Veled: fizessünk vámot, vigyük a házitárt,¹ vigyük az országgyűlési terheket feliben a taksással; de Te bird a nemesi közönséget illy engedékekre, sén mélyen hajtom meg magam Előtted! Lásd, illy javításokat úgy szeretek mint Te, azonban következeseknek hiszem, s azért nem egyenesen velők kezdem javaslatimat; hanem inkább azon okokat törekedem felállítani, mellyekből azoknak mulhatlanul folyni kell. Rajtad csudákozom: — — sok esztendő lefolytában hányszor szóltál Te s több más publice s private ezen tárgyrul, mennyire nem fárasztátok tüdeiteket; s milly szerencsével? — mondhatni rák előmenettel; — mert jóllehet most több szó hallatik is concessiokrul privatim mint azelőtt, azért in publico még sem haladott a tárgy egy tapodtnyit is, ”S vagy nincs idő, — s nincs helyén, — vagy másutt kell segitni az adófizetőn; s majd ha ex professo vétetik pertractatióba,² akkor..... s a t.” így hangzik örökön örökké a szántóvető sorsára hozott ítélet. Nem is könnyült állapotja egy mákszemmel is, sőt érezhetőleg terhesült; mert ki nem tudja, hány jobbágy marhája — az ő legnagyobb kincse — veszett oda jobb útsinálás miatt; a házi terhek³ meny-

¹ a vármegyei házipénztárba nemes is adózzék ² rendes országgyűlési tárgyként tárgyalják ³ a megyei házipénztárba fizetett jobbágyadók

nyire nevedektek, s hányszor olvadtak el — hogy ne mondjam ellopattak — azok kezei közt, kikerül valami homályost feltenni, Isten mentsen, nem is szabad; s ki nem érzi, hogy az országgyűlési terh mind türethetlenebbül nyomja s nyomandja az adófizető vállait? Nem legtermészetesebb azonban, hogy illy, az igazsággal tökéletesen összekötött lépésekre a sokaságot mai értelmessége s vagyonához képest bimi általánosan lehetetlen?

79—80.1. "A Taglalatban előforduló néhány állítás" c. fejezetből

A MAGYAR BORTERMELES ÉS -KERESKEDÉS

40 Kereskedésre akarod állítani a nagyobb szorgalmat? De felejted, vagy hogy határozottabban mondjam, nem tudod, szinte semmink sincs kereskedésre.

Látom most, milly nagyon mereszted rám szemeid! Te engem rossz számlálónak hirdetsz, s a Taglalatban kétféle vagy három helyen hamisan is citálsz, a mit egyébiránt csak tolcsuszásnak vagy biccenésnek veszek; de én viszont Téged tartlak rossz számlálónak -----mert mint látszik, minden idomzaton túl becsüled honunk javait, a mi néhány könnyen felfuvalkodó honfogyainkra legveszedelmesebb méreg, mert őket ketté pattanás veszedelmébe hozza. 209-dik lapodon azt mondod: de nem az-az oka, hogy kevesebb vagy rosszabb a magyar gabona az orosznál, a miért nem vitetik ki annyi gabona országunkból, a mennyi kivitethetnék. A mi ép borunk, jobb és olcsóbb is mint a franciáé, és így nem a természetés csekélyisége oka a ki nem vihetésnek.

Ez állításodnál károsbat egész Taglalatodban nem mondottál, mivel megint a régi rozsdás helyzetekbe fogsz néhányat visszarántani, és már kételkedni kezdenék, s a tárgyon józan változást tenni képesek is lennének; s így a soha meg nem ismérés s örök illusio

következésében, melyet úgy szólván inoculáisz,¹ a gabona- s borkereskedésnek többet ártottál, mint legnagyobb s magasb vámok árthatnának.

Hogy boraink jók lehetnének, árral nincs szó, hanem hogy jobbak lehetnének e a Franciákénál, az más kérdés, melyet most senki a világon nem dönthet el. A bor jóságát annak tartóssága, egy helytilt másra kárnélküli szállíthatása s a nagy és fizető (vevő) szám izlete határozza el. De még efelett is vannak bizonyos törvények, melyeket némi tekintetbe venni érdemes: t. i. a szőlőhegy vagy kert éghajlata s fekvése, föld vegyülete s mibenléte t. i. mellyen a szőlő áll, a tőke fajtaja 8 neme, a tőkéveli bánás- és szüretelés mód, kádárság, pincemesterség. Már ez milly állapotban van Franciaországban s nálunk? A helyzet, föld nem igen különböző: Hegyaljai, Budai, Somlai, Badacsonyi fekvés helyes — de ne gondoljuk a Bordeauxi, Burgundi, Cöte-Roti-i s a t. fekvést s éghajlatot kevesebbé helyesnek; jó most a tőke faja s neme; már e részben úgy áll a francia szőlő miénkhez mint tíz egyhez. Midőn ők a legnemesb szőlőfajokat, mellyek csak föld-kerekünkön vannak, hazájokba viszik s megnemesítik, az alávalókat pedig elhányják, mi a legnemesb fajtájukat szinte még név szerint sem ismérjük, azon jobb féléket pedig, mellyeket bírunk, nem olly gonddal szaporítjuk, mint kellene; sőt sok helyen alábbvalókért, mert ezek több nedvet adnak, kiküszöböljük. A szőlőkerti vagy hegyi munka — az egész bortárgy hosszú láncolatjában — azon egyedüli ág, mellyben noha korántsem olly tökéletesen mint Franciaországban, még is tūrhető lépcsőn áll a honi értelem; de mi haszna? a szüretelés hiányos módja, kádárság s pincemesterség körüli szívreható tudatlanság mindent elront, a mit a kevert s nem legnemesb szőlőtökén napesti gond, fáradság s úgy szólván véres veríték valamennyire javítani képes volt!

S ha ezek után, mellyek úgy állnak, mint mondom,

¹ beoltasz

— a mi éppen nem sajnós, mert csak tőlünk függ a javítás — sokkal jobbak a franc borok, azaz tartósbak, szállíthatóbbak, s a világnak jobban tetszenek mint a mieink, ugyan nagy csuda e? Én igen-igen természetesen tartom, sőt ama nagy csudán bámulok inkább, hogy magyar boraink, minekutána, úgy szólván, mindent elkövetünk s követünk elrontásokra, még is olly jók, mint a miilyenek; a mi arra szolgál legnagyobb bizonyosságul: milly rendkívül jó boraink lehetnének, ha megismérni akarnék rossz bánásmódunkat, s magunkon erőt vevén a tárgyon fordulást tennénk, s mindezekre gyökeres javítást hoznánk divatba.

De mit ér minden fáradozás, ha a nemzeti hiúságokat kecs egetetőleg olly nagy érdemű férfiak állnak elő mint Te, s azt mondják: "A mi ép borunk jobb s olcsóbb mint a franciáé." Illyésnek milly sikere van? Az elbizott falusi gazda, a helyett hogy jobbat tanulna, Gróf Desewffy József egészségére iszik, s így harsog az egekbe: "Igaza van a nagy hazafinak, jobb a mi borunk a franciánál, de vám miatt kivinni lehetetlen," s a szorgalom félszázadra visszahökken! — Valóban nem illy szolgálatokat vár a haza egy utazott s tudós magyar Mágnástul ..... nem hogy magának egy kis hirt s nevet szerezni akarván, tömjénezzze a tudatlanságot s restséget, ha sem hogy a dolgokat valódi mibenlétökben világosítsa fel, vagy ha azt nem teheti, hallgasson.

Nem akarok bortárgyi s kereskedési fejtegetéseket itt még mélyebb fontolatra vetni — ámbár minden dátumokkal megerősített sajnós elbeszélésekkel foliantokat tudnék tölteni, azonban néhány közelebbi török utamban e tárgy felül nyert tapasztalásimat most röviden előadni nem tartom hasz talannak. Fel fogja tán becsületes egyenes szólásmódom, ha keserűn hangzik is, nagyobb szorgalom s tudományra ébresztzni azokat, kiket Te, jól meg nem gondolt tömjénezgetésid által régi előítéletik közt altattál el, s a hibát, mely csak magokban van, általok másutt kerestetéd.

Konstantinápolban vagy 10 év előtt egy pénzes idegen Úr telepedék le, s fényes háztartására szükséges borokat részint Francia részint Magyarországbul rendelé. Megérkezett 3—4 hónap alatt Franciaországbul a szállítás. Nagy ládába voltak rakva a palackok. Egy sem törött; mind egyenlő, jól levonva, jól bedugva ----- s egy sem romlott, mind tiszta, kellemes.

Az úrra, mint háznépire ez jó benyomást tón.....
s az első örült, mert jóra fordítá pénzét, s vendégeit jó borral tarthatá, de örültek cselédei is, mert a házi gazdát olcsó s jó bora vig kedvben tartá; csinosb lón a pince, s a borokkal semmi fáradtság —

Elérkezett végre egy hosszú év leforgása után a magyar bor, — és a ládák azonnal kinyitattak; sok széna és szalma közt csak itt ott rejtezék egyegy keskeny nyakú rosszul bedugott palackocska, része összetörött, része kifolyt, része elromlott. A benyomás kellemetlen volt! Még többször próbálá a hozzám igen szíves Úr magyar borokkal szerencséjét, de hasztalan.

A mostani Sultan Mahmud hallá vagy 4 év előtt a Tokajinak hírét. Történetbül volt valakinek hat palackja — egész Konstantinápolban hat palack! — s neki hármat átengede. Igen megtetszék a török Urnak a magyar serbet, s lángolva megkiváná. Többen iparkodtak neki nagyobb mennyiséget szerezni; — a bor unalomig hosszú idő után végre meg is jöve — de romlottan — s a Sultán ezóta tokajinál többé hallani sem akart. S pedig, tudom, legjobb felébül küldének neki, legalább kóstolólul, mert világosnál világosb volt, hogy az lenne egy valódi debouché és consumo,¹ ha a Török Császár sok millió jobbágyival kezdené meg — több századi vízivás után — a magyar borivást! S ez kezünkben volt, hanem elhibáztuk!

Vagy 12 év előtt, midőn legelőször voltam Konstantinápolban, egy ismerősöm két száz palack Champagneit, mellyet adósságban vett át, maga nem élvén vele, nem adhatott el, s Muszkaországba küldé; tavai ott létemben pedig tán 200 ezer palackot is el lehetett

¹ kiszabadulás a zsákutcából és fogyasztás

volna adni, annyira megváltozott e részben a dolog Törökországban, s nem csak az egész roppant város van előlve francia borokkal, hanem a körülötte vidék is; sőt már maga a Török is természet józan princípiumok szerint igen jót; s így e kezünkben volt kereskedésbűi ki vagyunk szorítva, a mit azonban elhibáztunk s miért? Mert ollyasok mint Te, drága Barátom, azt prédikálták szünet nélkül "a magyar bor legjobb a világon; de nem lehet kelete a vám miatt ----- s a t." S így elaludt a Magyar; holott ha Pesten ezer palackot Dunába vetnénk, magában érne tán el ötszáz Konstantinápolba, olly erős még a Fekete-tengeren is a víz folyamat ja dél felé; midőn azonban a Francia a mappára nézván s Dunánkat a közel török birodalomba folyani látván, még jobban felébredt, s tudom, félt, hogy mi fogjuk elragadni előle a pályadíjt, s nem tömjénezte magát, nem dicsérte borait siker előtt; hanem minden figyelmét, szorgalmát arra fordítá, hogy borait mind kellemesre készítse, s egészen közízléshez illessze. S most honából vagy 50 millió frank értékű bort visznek ki esztendőnként külföldre!

Nem hiszed Barátom, kün milly rossz hire van a magyar bornak, s gondolod tán, hogy ezen örvendek? s lelkemnek jól esik midőn illy sajnos igazságokkal megrakva kell honomba visszatérnem, hol jobban szeretnének tán, ha illyeseket elhallgatnék. S volna bár egyedül borunk rossz hírben!

Azokban csak tőlünk függ e létből kilábolni, s mindenben jobb híre kapni..... a mihez reméllem, hathatósan fogok járulni, mert elég lelki erőt adott a sors; s így kész vagyok hazámfiain gyűlöletét szenvedni inkább, mint gyáva dicséretim vagy gyenge palástolásim -által rejtegetni előttök azt, a mire legnagyobb szükségük s a mi nem egyéb, mint a Való!

Török birodalombul visszatérvén, még mielőtt azt egészen elhagyám, egy nagy Urnái ebédelék. Borok ezek valának: Semendriai,¹ Champagnei s Austriai! Az első török, a másik mindenütt bevett, s így ezen nem

¹ fezendről, Szerbiából, mely akkor török tartomány volt

csudálkoztam; hanem azon kelle bámulnom: mikép jöhetete Magyarországon keresztül az austriai egy olly országba, melly honunkkal határos, s egy olly asztalra, mellyen magyar bor nem állott. Kérdem, magyar borral látom itt nem élnek, ugyan mi lehet oka, mert hiszen annak elsőségéről kérdés sincs. "Sokszor hoztunk, de közönségesen romlottan vagy várákokzásinknak meg-nem-felelő minémiségben került kezeinkbe, s így felhagytunk vele; ----- kevés esztendő múlva magunknak is lesz elegendő." Ez volt a felelet.

Én nem nyughatám, s azon gondolat: mikép jöhetete austriai bor Belgrádba, mert onnét vette az említett Úr, fejembül ki nem mehet; nyomozni kezdém, s gondold csak, mi sült ki belőle: hogy az austriai bort közel Pesthez Kőbányán szűrték..... s engem a liferans mindenkire kért, ne árulnám el s ne mondanám ki titkát, mert ő azt csak azon okbul tévé, mivel a magyar bor híren anathema fekszik, s így, hogy ő azt eladhassa, austriainak keresztelő!

Nevelésesb, károsb e ezeknél fogva, midőn majd-majd kénytelenek leszünk a Tokajit, ha el akarjuk adni, Grintzinek, vagy tudja Isten, minek bér-málni, ide haza az embereket nagy prosopopaeával arrul meggyőzni "hogy a külföldi nagyon csudálja a magyar bort, inni szeretné édesörömet — de a vám miatt kivinni lehetetlen."

Ki tiltotta s ki tiltja ma meg rendbehozni Dunánkat, s borainkkal arra, merre a természet s vizek folyamata elég világosan kijelelik, az egész világot elárasztani? Semmi egyéb, mint eldarabolt létünk — s ellentiségünkbul szükségképen következő lelki s testi gyengeségünk.

Egyébiránt jóllehet Törökország felé borkereskedésünk szinte egészen el van hibázva, mivel éppen azok, kik e részben nagy változást tehetnek, mert regis ad exemplum etc. — mivel mondom, éppen azok tevék félre a magyar bort, s kedvelék meg a franciát, azért e szorgalmatlanságon még is néminemüleg segíthetni.

Egy ember azonban illy nagy és szövevényes tárgyban hathatós fordulást nem tehet, az kirekesztőleg egy józanon felállított s minden önkecsegtetést lenyomó Egyesület gyámola alatt boldogulhat csak.

Mindenek előtt meg kell minmagunknak világosan vallani: hogy derék borkereskedésünk, azaz olly boradás s vevés, melly kereskedési nevet érdemlene, ma, vagy hogy jobban mondjam, mai időkben nem lehet, habár minden vám megszűnnék is, sőt ha kivitelre jutalom tétetnék is; mert a kádárság s pincemesterség az értelem legalacsonyabb lépcsőjén áll, simez — a mint Te igen szereted magyarázni Magad, a dolog Bibéje.

A legvitózb embernek csatára előbb készülni kell, mert máskép győri ütközet lesz belőle. Az íróknak előbb mindenrül jól értesülniek kell, mert máskép neveltség lesz belőle. A bornak jól kell előbb készülni, mert máskép, ha jó pincébül kiviszik, ecet lesz belőle s a t.

Vegyük a dolgot practice. Ha Neked valaki Philadelphiából, vagy ne is menjünk annyira, ha Konstantinápolbul illyest ima — s látod az aequatorrull¹ egy szót sem szólok — ”Az Úr mint becsületes ember világszerzte ismértes, kérem küldjön 50 vagy csak 10 ezer palack Tokajit, 50 vagy csak 10 ezer palack Ménesit, 5 vagy csak 1 ezer akó Budait, meg annyi Somlait, meg . annyi Szerednyeit s a t.” Magadra mernéd e vállalni ezen iránylag kis mennyiség küldését? Kérlek Istenért Barátom, ne csald meg Tenmagad, s ne csábíts el másokat, mert valóban még keserű könnyekkel sirathatnád meg azon nagy kárt, mellyet minden jószívü szándékid mellett, a dologhoz nem értvén, hazadra hozhatnál. Lásd nekem e részben nagy tapasztalásom van, a mit dátumokkal s olly okoskodásokkal bizonyíthatok be, mellyekre ellenvetés lehetetlen, mert cáfolhatlanul megmutatható számokra vannak alapítva. Az egész országban négy, öt helyen kívül nincs egy pince

¹ az egyenlítőről, melyen egész lehetetlen átvinni, a hőség miatt, a rosszul készült magyar bort.

is olly rendben, hogy abbul messzebb földre, s kivált tengeren keresztül, borokat bátorsággal küldeni lehetne, embereket pedig, néhányt kivevén, éppen nem ismerek, kik a bor dolgát A-tul Z-ig ex asse értenék; s tudnák: mikép kell a borokkal szüretiül kezdve a dugasz-benyomásig s elpakolásig bálni. Sokat foglaltoskodtam kün s ben e tárggyal, és szőlőtők, szüretelők, hordók, palackok közt napokat, heteket töltöttem; — a hazában pedig kevés mennyiségben, hanem a minemúséget s különbözöséget tekintvén, úgy hiszem, csak kevésnek van jobb pincéje mint magamnak, külföldre is küldöttem, s mások által küldettem honi borokat, de minél nagyobb tapasztalást nyerek e részben, annál erősb meggyőződésé válik bennem: hogy legelőbb is bordolgaink belső organizatióját — szőlőtő nemesítéstül fogva egész a palackfuvásig — kell tökéletes rendbe hoznunk, s csak aztán beszélhetünk kereskedésrül. S mikép hiszem ezen jobb organizatiót legsikeresebbül életbe hozni, azt a pesti Casinóruhi cikben adandóm elő.¹

Boraink híre s kelete minden esztendőben csekélyebb. ítéletem szerint e kellemetlen valóságot, melly axiómai fényel szúrja szemekinket s így azt legpalástolóbb patriotismussal sem tagadhatni, közelebrül ez okoknak tulajdonítom: elhagytuk régi egyszerű methodusunkat, melly meglehető volt, a külföldi jó methodust pedig tökéletesen megtanulni hiúságunk — mert azt gondoltuk, a borkörüli tárgy igen könnyű — eddig nem engedé, s így bor dolgában olly forma állásba tettük magunkat, miilyenbe helyeztetné magát egy ollyas, ki baltáját, mellyel ügyesen hajítani tud, félre tenné, s puskát ragadna, mellyet sem tölni, sem célnak irányzani nem ért; vagy a millyenbe valóban belé is civilisálta magát a mostani török lovaskatona, ki bástya-nyergét, mellybül ki nem esik senki olly könnyen, elhagyá, s csuszamos angol nyereggre ült, azon lavintani nem tanult még meg, s ollyanokat zuhan a

¹ ahol a pesti Casinóval kapcsolatban mintaborpincét javasol, 1. hátrább 230. lapon

földre, hogy szintúgy csak porzik. Azon idomzatban, melyben mi borkörülti értelmünkben veszteg álltunk meg, hátramentünk, vagy éppen köz példabeszédként két szék közt pad alá estünk, azon idomzatban haladtott a Francia, Rajnai, Portugalliai, Siciliani s a t. ezen igen szövevényes tudományban, mely chemiai vizsgálatok alá vétetvén, naprul napra nagyobb tőkélyre fejlődik, s csak 30 év leforgása alatt olly nevezetes előlépéseket tön, hogy a mostan készült francia bor, jósága, tartóssága, egészséges léte, olcsósága s egyéb minemúségei tekintetibül, nem is hasonlítható a régi időkben készülthez. Már, minekutána — s mind ez általányosan van mondva, mert kivétel mindenütt van — a külföldinek borkörülti értelmessége mind magasbra ment, és szünet nélkül magasbra megy, a mi honi borkörülti értelmességünk pedig mind alább szállott, s naprul napra alább száll, olly divergentia támadott a külföldi s mi boraink valódi becsében, hogy az egyik igen tetszik s drágán, a másik pedig éppen nem tetszik s még olcsón sem kél el. Ez állításomat, ha kételkedni akarsz, Európa számos borivói erősítendik meg. Ez tehát egy oka: ”miért csekélyebb boraink hire s kelete minden esztendőben.”

Jó most a másik ok. A helyett, hogy nemes szőlőtőkét ültetnénk, ügyes kádárokat, tanult pincemes-tereket magunkhoz édesgetnénk, szóval: borkörülti értelmünket nagyobbítnók, tágítnók, s borainkat a nagy s pénzes borivó közönség ízléséhez alkalmaznénk, mit teszünk? ”A magyar bort nagy bölcsen legjobbnak hirdetjük a föld kerekén, s azt praetendáljuk, hogy ízlését a nagy Világ a kis Hunnia ízléséhez szabja”; mire nézve a külföldi, soknak, rodomontádai¹ után ítélvén az egész országrul, legkisebb javítási kívánatot rólunk nem tesz fel, mindnyájunkra anathemát kiált, s így még azokat is kerüli, kik borkörülti tudományikat nem írásik vagy szép beszédek, hanem resultátumok által bizonyítják be, mint testem¹ G. B. I. kinek pincéje például szolgálhat, s mely csak tán azért nincs külföldön olly hir-

¹ nagyhangú dicsekvései

s becsben, millyent érdemlene, mert Magyarorszáiban van, melynek borait a külföld nem becsüli.

Jó most a harmadik ok. Megcsaltuk a külföldit számtalanszor, s vigyázzunk erre: — többször akarunk ellen, mint akarattal — a mi azonban a vevőt tekintvén majd egyre megy, mert romlott borát helyre nem állítandja azon megnyugtató, hogy valóban nem akartak neki rossz bort küldeni, hanem, tudja Isten miért, az utón biz elromlott; s e miatt a külföldi borkörülti tudatlanságunkul nem kevesebbé tartván, mint néhány rossz lelkűnek csalfaságitul, lassanként elkerült, midőn azon kevés számú bortermesztő, ki hazánkban él s tudományt emberséggel kapcsol össze, iránylag hiába fárad, hiába izzad, mert őtet is a sokaság közé keverik, s neki sem hisznek. A mesében sem hitték a farkas jelenlétét, mikor valóban a nyáj közt volt, mert sokszor hiába fáradtak; úgy nekünk sem hisznek, ha végre jó borunk van is, mert annyiszor s olly kicsapongón magasztaltuk az alávalót, s ők számtalanszor, nolle vagy velle, csalattak meg; — — — — azon különbséggel mindazáltal, hogy a mesében a hazug pástor bűnhődik legjobban, midőn nálunk a legbecsületesb s fáradozóbb borgazdák károsodnak legkevényebben, mivel sokszor náluk több rend s csinoság lévén, őket borzagyválók gyanánt kerülik, vagy ha jobban adják is valamivel boraikat, korántsem nyerik el megérdemlett jutalmikat, hanem csak szinte azoy categoriájába esnek vissza, kik gondatlan szcrgalmatlanságokért nem jutalmat, hanem dorgálást érdemlénének. A Francia, Rajnai s a t. ellenben mikép munkálódik? Nem hiszem természete szerint becsületesb lenne a Magyarnál — s mind ez, kérlek ne felejtsd, legáltalányosabban van mondva, mert kivétel nélkül szinte semmi sincs a világon — nem hiszem, mondom, becsületesb lenne a Magyarnál, de sokkal nagyobb borkörülti ismérete miatt, véletlen s akaratja ellen annyiszor nem csal, mint a kádárságot, pince-mesterséget nem igen értő Magyar, s így a becsületes Francia, Rajnai s a t. nem szed rá annyi vevőt rom-

lékony borokkal mint a becsületes Magyar; a csaláshoz hajlandó Francia, Rajnai s a t. pedig hosszabb időre számlál, mivel tudja, hogy az, kit már megcsalt egyszer s ki minden esztendőben jó, mert hazájában sikere van a borkereskedésnek, másodsor, nem jövend, s így ő maga vesz legtöbbet, ha csal; midőn Magyarországon, mert a pereskedésnek sikere nincs, s így a vevő ritkán is fordul meg, a csaláshoz hajlandó úgy nyúzza bőrét annak, ki egyszer kezibe jött, a mint csak lehet. Ez bor dolgában úgy áll, mint vendégfogadókkal; olly helyen hol több van, s több vendég fordul meg s nagy a nyilvánosság, ott a kicsapongó számolás ritka; olly helyen pedig, hol kevés vagy csak egy korcsma, ritka a vendég, s nyilvánosság nincs, ott a dupla kréta s huza-vona mindennapi.

Ez pedig a negyedik ok: jól készült boraink megnyisége igen csekély, úgy hogy azzal rendes, félbe nem szakadó kereskedést űzni nem vagyunk képesek. Voltam sokszor asztaloknál, hol így szolítanak fel: "már ez a bor nem jobb e Madeiránál, Sherynél" s a t. A mire felelek ítéletem szerint, nem; de hagyján, tegyük fel hogy jobb, s valami külkereskedőnek igen megtetszenék, s ez így szólna: "egy aranyat adok egy palackért, hanem vagy 10 ezer palackra van szükségem," s akkor rendszerint az sült ki: csak néhány akó van a pincében s raritas!! Ez pedig kereskedésre nem való. Találsz itt ott egy jó hordó Neszmélyit, Somlait s a t. nem tagadom, de kereskedésre ezer meg ezer hordó kell, mind jó s egy forma, s minden esztendőben rendszeren. Már a részrehajlatlan, magát s hazáját túl nem becsülő Olvasót kérdem: ezt ma ki tudjuk e állítani? Én azt felelem rá, nem; midőn azt nyilatkoztatom itt: hogy csalfa vagy nagyított dátumokkal magát s honfiait tömjénezní s elcsábítni nem honszeretet, hanem gyenge főbül eredő s majom-nőre emlékeztető szívömledés, melly mint mondják, fiát hozzá vonzó nagy szeretetbül sokszor karjai közt agyon nyomja. Én azt tartom józan patriotismusnak, a helyett hogy resten s büszkén azt mondjuk "mindenünk van", inkább ésszel s

üggyel fáradozzunk, hogy ’’mindenünk legyen’’. A Francia, Rajnai s a t. olly mennyiségben természet jó s valódi kereskedésre készült bort, hogy nincs azon kicsapongónak látszó kérdés s vevőszándék, mellynek megfelelni ne tudnának, s ennek bebizonyítása végett, ajánlom magam néhány száz ezer palacknak, legyen Champagnei — Medoc, Madeira, Rajnai s a t. — esztendőnként tán legfelebb 5—6 percent kárral — a mi romlik, a mi törik — oda állítására, hova Te, kedves Barátom, rendelended.

Im az ötödik s legfontosb ok: a gazdagabb rós természetes gondatlansága t. i. s a hatalmas szokás. Az emberek s kivált dusabbak igen kívánják a jót, de keresni restek, s nem mindig akarják, vagy ha akarják is, nem tudják rendszerint, hol keressék; s így nem elég a jót készíteni, hanem azt ajánlani s az ahoz férhetést könnyíteni is kell. Már e részben mit tettünk? Valóban mondhatni semmit, mert mint szokásom mondani: a kevés a semminek tőszomszédja, s ha nem keres minket a vevő, bizony soha vele nem találkozunk; s így sem adás sem vevés, mert mi őtet nem keressük. Mit művei e tekintetben a rajnai, francia Termesztő s a t. Ő sem keresi a vevőt, de azokat megbízotti által keresteti, s illy közép személy, ki a Termesztő s Fogyasztó közt áll, az a minnek legnagyobb hiával vagyunk, s a millynek a Termesztő azon nagy hasznot köszöni, hogy az mindig mozogván s hasonlíván, s a vevők ízlését nyomozván, őt a tett javításokra figyelmeztetheti, s eszközlésit az uralkodó ízléshezi alkalmaztatásra irányozhatja; midőn a Fogyasztót minden gond s keresésül felmenti, s kívánsága szerint a világ minden borait pincéjébe állítja. Illy közép személyeknek, kik szorosán sem természet, sem fogyasztó sorban nem állnak, köszönhetik a francia, angol s a t. Termesztők s Kézművészek kész javaiknak olly nagy mértékben eladhatását. A gazda szeme szükséges a mezőn s ház körül, a művészé pedig a fonó-orsóra, takácsszékre s a t. midőn a nagy kereskedő számláló-asztalánál csendesen ül, nagy hajókat mozgat a világ körül, s milliókat

forogat. Illy közép személyek pedig, kik ezen egymástul, fontos foglalatosságik szerint, különálló felekezeteket érdeketbe — contactusba — hozzák, mint mondám, egy helyről másra mozognak, mindent kifürkésznek, hasonlítanak; a természetöt és fabricánst aemulatióra gerjesztik; a kereskedőt arra határozzák, milly javakkal kereskedjék; a nagy közönséget végre különös vagy életkellem nagyobbító s lehetőségig olcsó javakkal ismértetik meg, s azt azokkal csábítgatják. S ez, Barátom, az adás-vevés láncolatja. Már nálunk sem kereskedő, sem olly közép személy, kirül szólék — s kit addig is, míg jobb szót találunk Ágensnek hívni akarok — nem boldogulhat, vagy ha boldogulhat is, hogy a szóban meg ne akadjunk, korántsem emelkedhetik olly gazdag s egyszersmind bátorságos létre, mint Európának szinte minden egyéb nemzetinél, s így inkább azoknál tartózkodik, mint közöttünk; minél fogva más országok nagy mértékben élnek azon haszonnal, mellyet kereskedő s ágens okvetetlenül hajt; mi Magyarok pedig azzal csak igen igen csekély mértékben gyönyörködünk. S valyon, miért nem boldogulhat tökéletes s tartós virágzásig köztünk kereskedő s ágens? Mert azt a P. l. ae T. 9-nus¹ s a természetői hitelnek hiánya apodictice lehetlenné teszi. Ez merész állítás úgy e? Azonban tán megmutatandom, s e tárgyat később megint felvehetedmert most még egy pár szót akarok említeni a hatalmas szokásrul.

Ed nem érzi ön keblében, milly erősen ragaszkodik ahoz, mihez már egyszer megszokott? S ki tagadhatja, mennyi idő kell, a legcéliránytalanabb, sőt több kellemtlent, mint kellemest szülő szokások kiirtására is? hát még olly szo&ásbuli következésre, mellyek ép ítéleten, s' józan ízlésen alapulnak? Sok idő kellett ennél fogva a Eranciának, Rajnainak s a t. míg a mi meglehetős borainktul elszoktathaták a Silésiait s kivált a Lengyelt, de végre megnem-szünő szorgalmok s borok ügyesb készítmódja által többnyire csak ugyan el-

¹ Partis primae titulus norms, Verböczi Hármaskörtyve, II. könyv 9. szakasza, mely a nemesi kiváltságokat tartalmazza

szoktaták, s ők most a francia, német s a t. borokat viszont úgy megszokták, hogy éjjeli s nappali gond s fáradtság nélkül rövid idő alatt azoknál még sokkal jobb borokat sem fogadnának el, hát még azoknál sokkal alábbvalókat s tüstént? Hazánk valódi javára kérlek, ne mystificáljuk minmagunkat, mert ennél nagyobb, esztelenség nincs. Midőn francia bort iszol, ha több palackot is, tágul jó kedved, s tán egy kissé hóbortos léssz; a magyar bortul pedig, ha mélyen tekintesz a pohárba, fejed fáj, vagy megrészegülsz, s temperamentumod szerint vagy ujjat húzni akarsz s vért szomjúzol, vagy mindent feketénél feketébbnek látsz körülted, s legsötétebb melancholiába süllyedsz. E tulajdon pedig a hibás lefejtés s fermentationak hiányos procedurájából következik, a mi számos chemiai vizsgálat által tökéletes világosságra jött.

Ezen öt főokot összevonván azt következtetem végre: hogy boriink hire s kelete évről évre azért csökkentebb, mert kereskedni akarunk borkörülti ismeretink józanítása s tökéletesb belső elrendelése előtt; a mi más szóval nem egyéb: ^aratni akarunk szántás előtt; vagy -----”

96—105.1. Ugyanazon fejezetből, mint az előző

A MAGYAR GABONA-, ÁLLAT- ÉS GYAPJÚ- KERESKEDÉS

41 Sok balhiedelmink közt az is foglal egy igen nagy helyet, mellyről már a Hitelben tevék említést, hogy sokan teljes meggyőződéssel azt hiszik: gabnáinkkal az egész világot elboríthatnók, a magyar búzának párja nincs, egyéb termékinkkel pedig t. i. marhával, gyapjúval, ásványinkkal, fánkkal s a t. fényes kereskedést űzhetnénk, csak volna derekas tengerpart. — Ezen okoskodás azonban, mert csak képzeleten s jó szándékú óhajtasokon alapul, tüstént tönkre dül, ha dátumok és számok állítatnak ellene, mellyek a józan

¹ erjesztésnek

megfontolót kínszerítik a dolgokrul ekép ítélni: "Ha Magyarországnak legderekabb tengerpartja volna is, azaz olyan révpartja, melly hegyek által nem lenne a hontul elszakítva, sőt folyókkal volna szorosan a hazával összecsatolva, még akkor sem lenne Hunniának nevezetes kereskedése; míg szabadsági, birtoki, gazdasági s pénzbeli rendelkezési azon lépcsőn állnak, a miilyenen állnak ma; ellenben ha szabadsági, birtoki, gazdasági s pénzbeli rendszerei a természet törvényi szerint lennének kifejtve, még mai geographiai állásában is, azaz hegyek által megszaggatott, vagy a Duna-torkolaton más hatalom kezében lévő tengerpartja mellett is, legnevezetesb kereskedése lehetne. Errül most világosabban nem szólhatok, gondoljon felőle kiki, a hogy érti vagy értheti.

Gabnánk — olly termékeny országra nézve mint Hunnia, mellyet hegyes vidékekkel, hol tízszer több szorgalommal még tízszer kevésb terem, nem hasonlíthatni össze — igen igen kevés marad kivitelre. Legjobb s termékenyebb esztendőben, ha összesen minden gabnafajbul 2, 3 millió pozsonyi mérőt vihetünk ki, többet nem, s mi ez olly nagy terjedelmű, s olly zsíros telkekhez képest, miilyenekkel tán egy haza sem kérkedhetek Európában annyira, mint a Magyar? Szinte semmi mint mondám. Hanem most azt kérdem: mit viszünk akkor ki, midőn az esztendő rossz s terméketlen? Éppen semmit! vagy ha a haza egy részébül viszünk is ki valamit, hihetőleg éhségé halál kocogat a másikban a szegény szántóvető ajtaján! S illyest minek tagadni? hiszen a dolog úgy-léte nem egyéb mint játékszini titok, melly az egész világ előtt tárva áll. Egy esztendőben van egy kicsi kivinni való, másikban nincs, sőt behozni kellene; s így a gabna nálunk nem rendes kereskedési cikkely: mert a szükséges kereskedési összeköttetés nem szakadhat félbe, hanem annak lehetőleg mindig szorosan kell fenállni, e ez hogy lehet, ha egyszer van, másszor nincs?

A bánáti búza azt hiszem vagy 20 év előtt nagy mennyiségben legjobb volt a világon, hanem most az

odessai nem csak a mennyiséget, hanem a jóságot is tekintvén elibe kapott. Már erről ki tud igazabban mondani, az e, ki mindig vagy sok esztendő óta odahaza ült; vagy az, kinek Európa nagy részét csak közelebről bejárni volt alkalmá, kérdelek Barátom? s állításomat pecsétetes oklevelekkel bizonyítani kész vagyok, ha szavamnak nem hiszesz; szavamnak mondom, mellynek illy tárgyak körül bizony nem azért ereszték egy kis féket, s valóban nem azon okból hangoztatom azt egy kissé erősebben, hogy gazdáink borát, gabnját s a t. ócsároljam, hanem hogy őket nagyobb szorgalomra s kettőztetett munkálódásra gerjesszem s ösztönözzem.

A kereskedési concurrentia úgy szólván háború. Már ha kém gyanánt küldetném az ellenhad mibenlétét megvizsgálni, s készakarva hunynám bé szemeimet, s az ellenség egy s más elsőségit, p. o. több ágyúit, jobb fegyverit, erősb lovait, nagyobb számát látni sem akarom, s az ellenhad állapotj át megvetőleg jelentném; valyon használnék e? S ha éltémnek nagy részét külső országokban töltöttem, s a mennyire lelki s testi tehetségűn engedékimindent kikérniek, a mi előmbe nevetett, s szemeim előtt szerencsetelin felvirult s a mit valaha honunk javára fordítani reméllék, s ha most azon magvakat, mellyek más hazák valahai kopár s rideg voltát tündérekertté varázsiák, anyaföldünkön is törekedem elvetni, teszek e, midőn a küldolgok valódi mibenlétét igazi fényűkben rajzolom, egyebet kötelességemnél? Ki illyesekben önmagát csalja, valóban a hazáját csalja, hazámat, földjeimet pedig, Isten látja lelkemet, csalni nem akarom! Kedvesb vendég az, ki jó híreket hoz, tudom; azonban használ e annyit mint az, ki a balhiedelmekről s vakító képzelgésekről erős lélekkel rántja le a lepleget? kérdem!

Gabna-körüli ismértinkkel éppen úgy állunk, mint bortermesztósinkkel; s mivel ez utolsót hosszabbban fejtegetém, habár nem kimerítőleg is, Téged Barátom gabna dolgában arra utasítlak vissza, mivel szinte minden szó egy kis módosítással — a mit Ten-

magad eszközlendesz — úgy illik gabnánk természetére, mint borunk készítésére.

Jön a marha-kereskedés. A mi Gr. St. ebéli sikertelen fáradozásait illeti, mellyről munkád 102-dik lapján tészesz említést, arrul semmi egyéb mondandóm nincs, mert legkisebb dátummal nem bírok, mint a Hítel 126-dik lapját itt újra idéznem: közönségesen nem boldogul a kereskedő-gazda, mint csaknem mindig tenkre jut a gazda-kereskedő. Ezt pedig ugyan igaznak találándjuk, ha csak magunk körül tekintni kívánunk. Mindenkinék maga mesterségében kell maradni, mert általányosan kiki csak úgy boldogulhat. Han^m vizsgáljuk egy pillanatig a marha-kereskedést.

Ezen tárgy hazánkra nézve, ítéletem szerint, legnevezetesb, mert legközelebső bor- s gabna-kereskedésre sok évi s többrendű elő-munkálódás szükséges: nemesb szőlőtök ültetése, jobb közösülési módok s a t.; marha-kereskedésre ellenben hathatós kezdetnek, — mert ökor fajtánk meglehető, s élő jószágnak jó ut nem multhatlan szükség — nem kell egyéb mint földeink természetesb elosztása; s hogy azok a természet változhatlan törvényi szerint elosztva nincsenek, az abbul látszik tagadhatlanul; mert, mint tudva van, száraz esztendőben sok helyen szinte egy négyszeg magyar mér föld sem tarthat ki legelővel egy hitvány gulyát, midőn igen jól tudjuk, hogy más, velünk egy éghajlatú országokban, hol a föld még székesb vagy rosszabb mint honunk némelly helyein, a földeknek a természet törvényihez közelitőbb elosztásánál fogva, egy négyszeg mér földön számos ember és számtalan marha legszárazb esztendőben is kertben s virágok közt lakik.

S hogy csak tőlünk függ — mert kizárólag hatalmunkban van földeink terniészetesb elosztása — két de három annyi marhát előállítani, mint ma állíthatunk ki, azt úgy hiszem, apodictice meg tudom mutatni, s így ahoz képest legalább — hogy szókon ne akadjunk meg — olly marha-kereskedésünk ma nincs, a miilyen könnyen lehetne.

Ennek megmutatása azonban, s valyon, mit értek a földek természetesb elosztása s elrendelése által, most igen igen félrevezetne; s így még egy két szót a fentebb megpendített gyapjúnk, ásványink s fánkbeli kereskedésről.

Gyapjúnk: s tudom sokan, kik gáncsot keresnek e darabos töredékekben — a mint hogy abban bizonyosan sokat találandnak is — így ítélték már: "Elfelejtő a gyapjút!" de nem felejtettem — gyapjúnk mondok, melyet kivisznek, azon számosb symptomákhoz tartozik, mellyeknél fogva legbiztosabban kitanulhatni honunk valódi szegény s tehetetlen létét; mert ha a gyapju-jövedelemből leróvatik azon pénz, melly posztóra kimegy — a mit elegendő mennyiségben magunknak is kellene már készíteni — a fenmaradt somma valóban nagy tekintetet nem érdemel; de bezeg annál nagyobbat belső fogyasztásunk kis léte, melly ha volna — a mint hogy e mostani századhoz illenék is, hogy legyen, s Hunnia számos lakosi ne rongy s vászonban, hanem posztó köntösben járjanak — minden olly nagynak látszó gyapjúnk mennyisége sem volna elég csak minmagunk szükségére is. S im ez azon kútfő, melyet meg kellene nyitnunk minél hamarébb, s melly a bor, gabna, gyapjú-termesztőre több hasznot hozna, mint minden képzeletbéli, sőt valódi kereskedés is; mert sem vám, sem ut, sem külföldi tilalmak, sem kármentés s a t. terhei nem nyomnák a terméket, melly úgy szólván mindenkinek mezején vagy udvarán kelne el.

A belső fogyasztás azon tárgy, melynek hasznául könyveket írhatni, és számtalan beszédek tarthatni a nélkül, hogy kimerítve volna; s ennek köszönik gazdagabb országok valódi virágzásokat s erjüket. A belső fogyasztás pedig azon köz kívánaton s akaraton alapul, mellyre nézve a lehető legnagyobb rész nem csak sürgető szükségít kielégíteni, hanem számos élet jóval s kellemmel gyönyörködni is óhajtozik; számos élet jót s kellemet továbbá a közönség csak kétszerzett munka s fáradozás által szerezhethet. S így a belső

fogyasztásnak legmélyebb talpköve a tulajdon birtok, s a törvények nem csak papirosán lévő, de valódi oltalma, mert ezek alkotják azon mágiusi ingert, mely által, mint a tapasztalás olly nyilván mutatja, a legrestebb is munkássá, s a legbaromibb is végre csinosodott polgárrá lesz.

110—113.1. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

A MAGYAR NYELV

42 Már honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, melyben rejtezik minden, s mely a lehető legmagasb fénypontra bírhatja nemzetünket, t. i. a férfiúi erő, megvan; s mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im ezen ereje nyelvünknek — melynek törzsök eredetét Asia négy vizei közé állítani korántsem olly balgatagság mint azt sokan gondolják — tartá fen eddig létünket; s azon nagy csuda, mellyen olly sokan bámulnak, hogy a Magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermészetesb következése nyelve erejének, mellyet idegen halandó elgázolni nem képes, s minket, ha minmagunk nem leendünk életmentőnk gyilkosai, olly lépcsőkén s időirányban fog állítani magasbra, vagy hozzánk nem illő középszerűségbe lebilincselni: miilyenben egyesült fáradozásink, egyszívü s emberséges munkálódásink által azt csinosítani, nemesíteni, emelni fogjuk; vagy egymás útjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni s a hazafiság isteni homloka körüli virágkoszorúk helyett a hiúsági bálvány halántéki körül fonni halálillatú koszorúkat!

S így ítéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében; az pedig, ki ellene szegül, sejdítlen — mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében.

Azért, mivel egy idegen hangon füttyülni tanult

kalitkai madár tán jobban fizettetik, mint az, ki erdei énekét csattogja csak; azért az ember becse, ha áltermészet sugtában az anyanyelv helyett idegent állít, nem nagyobbul, hanem kevésül, mert a holt nyelvű Classicus messze áll a hazafi mögött; s valóban csak áltermészet szomorú színeivel van felékesítve az, ki anyanyelvén nem beszélhet, sőt azt nem is érti, s csak idegen szózatokkal teheti ki kora érzelmét.

S véntül fiatalig, dústul szegényig, a legjelesb férfiakul legbájosabb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szemjazzza, tegyen anyanyelvünkért a mit lehet; mert vele Mindent, a mi nemzetünk sőt az emberiség díszére méltó, kivihetni, nélküle Semmit! Tudósink pedig az idő leikéhez, más műveit nyelvek csinosági állásfokához, s a tudományok, művészetek, mesterségek s találmányok *mindegyre* fejlődőbb haladásikhoz idomulva, s mind ezekkel mindenkor versenypályát futva, magasb szempontbul tekintsék nyelvünket mint eddig; fejtegensék ki minden kecsét, kellemeit e nagy kincsünknek, s hathatós erejébe bízván ne gondolják, megpattan mindjárt keleti zománca, ha nemesb, delibb, fellengösb, s tán csak szokatlan mintákba alakítatják, s némelly még kopár vidéke dél s nyugót mosolygó virányival, vidító s lelkesítő csemetéivel gazdagítatják.

A Magyarok még nem volt olly időszaka, hogy igazi társalkodási — conversatiói — tónusa lett volna. A hajdankor komolyabb vonási, a bajnoki tulajdonokhoz — mellyeknek a testi erő, vala legfőbbike — természetesen ragadó durvaság, a csata vihari s fegyverközi élet, a nyájasb, szelidebb s gyengéd érzésű kebelnek saját gerjedelmit elnyomák; s így mind azon varázsteli kívánsat — melly csak Musák s virágok közt fejledez, s előítéletleni társaságokban tudomány, tet-szeni vágy, nemesb szerelem s a kicsinosult polgári élet számnélküli árnyékozásiban nyerhet egyedül néminemű léteit — a Magyarban, kinek sorsa olly kaján volt, mélyen aludt. Az idők azonban egy új, egy szebb aerát derítének az emberek közé; s azon idomzatban, melly-

ben a lélek s annak érzelmi mind jobban tágultak, s az emberi szükségek mind számosbakra szaporodtak, lön napról napra elégtelenebb a honi nyelv, s a természet szent törvényi szerint — mert az érző szív csak ömledésben lel nyugtot, s a főnek szülötte világot kér — mintegy hiánypótlékul csúsztak be az idegen szózatok, mellyeket kivált a gyengébb rész, az asszony, a tudós, a csinosultabb társalkodó lassanként elfogadott, s korántsem annyira ujságszomjbul, vagy a honi nyelv vétkes megvetésébül, hanem azon ellenállhatatlan okbul, hogy a kebelnek mindazon gyengéd ihletit és sugalmit — mellyeket a szép nemnek csak leg jelesbei ismérnek, s azok létét sok, kivált szobatudós nem is sejti — s a főnek mind azon villanásit, mellyeket megint még többen, s kivált asszonyok nem gyanítanak, honi nyelven korántsem lehetett kifejezni olly könnyen s olly jól, mint a németen, francián s a t.! S im ez egy fő oka, miért bágyadt el annyira, s olly haldoklóig élt a különben olly erős fiatalságu magyar nyelv azóta, hogy a világosság mind jobban kezde diadalmaskodni a sötétségen. A zavart ideák súlya azt hiteté el a nagyobb résszel, hogy a szelíd, a nyájas, a gyengéd érző, — gyenge; s erős csak az, ki faragatlan, durva s érzéketlen. S így sok tudósink s előkelő országos emberink nem csak akkor, sőt ma is, természet-elleni alapokra állíták s állítják okoskodásik s befolyásikat; s egy részrül a szép nemet kárhoztatják, hogy inkább németez, franciáz, mint magyaroskodna, azon íróit pedig hazaárulónak ítélik, ki külföldieskedik: más részrül pedig a nyelv újra öntése, tágítása s nemesítése ellen szegülnek tehetségök szerint; s így nem tesznek józanabbul, mint ha valaki egy forrás elmaradása miatt heveskedile, mellyet önmaga zárt el; mert az, ki még mostani bár műveltebb nyelvünkkel is ki akarná tiltani a jobban nevelt asszonyok s tudósok közül a nálunk szokásban lévő idegen nyelveket, arra kárhoztatná a szebb nemet s a műveltebbeket, hogy keblökbe temessék s fejükbe fojtsák érzelmik s gondolatiknak azon leggyengédebbeit, mellyeket még most csak inkább

azon, a nagy világban már századok óta zengő nyelveken tehetni ki; s ez felmúlja az emberi hatalmat, mert a természet törvényeivel ütközik össze; midőn viszont a magyar nyelv előmenetelének gátolása által azok tehetségire raknak zsibbasztó bilincseket, kik tán képesek lennének az eredeti honi nyelvet, melyben annyi a fiatalság, s erő, úgy kifejteni, hogy mind a szép nem, mind a tudós, nem erőltetett hazafiságbul csak, hanem természetes hajlandóságbul is inkább választaná érzelmi s gondolati tolmácsául a honi nyelvet, mint az idegent; s így, mint mondtam, a rossz következéseket kárhoztatják, midőn egyszersmind azon okokat iparkodnak paralyzálni, mellyekbül a jó követke-zéseknek múlhatatlanul kellene folyniok!

Ha tehát inkább zeng most még a csinosult magyar asszony ajkin vagy szebb társaságokban az idegen szózat mint a honi, azon ne csudálkozzunk, s ne tulajdonítsuk éppen annak, mintha hazánk leányai megvetnék a hont, hanem a természet azon kivételnélküli törvényének, hogy előbb utóbb a felsőbbség mindig elnyomja a selejtességet. S így ha azt akarjuk, hogy hölgyeink magyarul beszéljenek, s nem egy két szót, vagy néha néha áldozatbul, hanem természetes vonzódás s izlésbül, s magok közt is: szebbítsük, tágítsuk, nemesítsük nyelvünket; annak fogékonysága pedig — minthogy nyelvünk óriási fejlődésre képes — minden kétségen túl van; de ahoz se szoba-philologia, se könyvekből tanult philosophia korántsem elég; hanem azt csak azon lelki felemelkedés eszközölheti, melly az emberi szót nem mint célt tekinti, hanem mint e s z-közt; melly által a nemzetek magasbra, s egyes -emberek az erény felsőbb állására juthatnak, s így a mindenség tökéletesíttetik.

Közelebbbrüli esztendőkbén nyelvünk csudálatosán haladott; de azért igen távul van még a tökéletesség azon pontjátul is, mellyet egy állandó Játékszín kíván, hol nem csak hősi vagy bohósági darabok adatnak, mellyeket a közönség könnyen tart helyeseknek, ha az iszonyú fegyvercsattogás, vastagon kent tréfa

s több illy ál-inyt csiklandó látvány s táplálék bőven nyújtatik, — hanem hol az életnek olly scenái is festetnek, mellyek kirekesztőkig csak nemesb s fentebb társaságok tulajdonai.

163—166. I. A. „Vallomások“ c. fejezetből

BESZÉLGETÉS EGY ANGOL PÉNZÜGYNÖKKEL

43 Számosb év előtt — midőn Te 128-dik lapod szerint "Hazánkban sokat gyalog járva utazál s paraszt házakat látogatál, míg én London s Paris piacinak közevetit, mint mondod, tapodám" — összehozott ez utóbbi városban a Véletlen egy nagy Úrnál több angol Ágenssel, kik nevezetesb angol társaságoktul küldetve, a nálok mód nélkül felhalmozott tőkepénzeket a continensen kamatkölcsönre adni kívánák. Ez éppen közel azon időszak előtt esett, melly az akkor Britanniában történt olly számos bukás — fallimentum — miatt, szinte mindenki előtt, s így bizonyosan Előtted is ismértes! Olly nagy volt azon időben bizonyos okok miatt a pénzáradás, de egyszersmind a pénzkörülti könnyelműség is Angliában, — hogy alig vala tárgy, melyre legnevezetesb tőkétet nem lehetett volna kapni. Azon időben koholtattak a columbiai görög, spanyol s több illyes pénz-kölcsönzések szerződéseket! S mondhatom, életemben akkor láttam \^gtisztában: milly könnyűden s kevés formalitással vitetnek sokszor a legóriásibb dolgok végbe; midőn más részről a leghiábavalóbb kicsinységek körül annyiszor olly felette nagy a gravitás, cerimonia s pompa! — így szólita meg az említett Ágensnek legelsőbbike:

"Az Úr hazája úgy. e Törökországgal szomszéd, hanem jó tengerpartja nincs, de földje igen termékeny, mondják-----; ugyan vannak e benne jó közösülések, vízesatornák, vasutak s t. i.? s nem óhajtanának e az Urak egyet s mást mint hidakat, posványok száritását, vizek regulatióit eszközölnötni, a mihez nagy

tehetség kell, mellyel az Urak nem bírnak még -----?
 mi készen vagyunk akármit is átvenni, s nem csak
 pénzt adunk hozzá, de végbe is vesszük, a mit az Urak
 kívánnak, s a sikerért jót is állunk s a t.! —”

Erre felelni nem voltam mindjárt kész — mert
 szívemen fekütt mind azon határnélküli jus proprie-
 tatis,¹ vámfizetés-körülti zavart idea, s azon szóval ki
 nem mondható egymásellentiség s több eféle, mellyek
 összeleg illy ajánlások hasznábul minket eddig úgy
 szólván még mindig kirekesztve tartanak; s e régi
 rozsdákba s émelygető penészekbe az idegent vezetni
 nem kívánván, így válaszoltam végre: Volna bizony
 szükségünk egyre másra drága Uram, — azonban így
 is megvagyunk némileg; s nem hiszem, az Urak aján-
 lását, őszintén szólva, becsülettel elfogadhatnók, mert
 pénzbeli törvényink még nincsenek tökéletesen ki-
 fejtve, s egyesek sem adhatnak bizonyos vagy legalább
 tüsténti visszafizetésbeli hypothekát — — — — —
 az egész nemzet pedig még eddig nem szokott illy tár-
 gyakat köz-üggé — cause commune — tenni
 ..... ; s így bizony csak később fogunk kérni néhány
 híd, vizeink s egyéb közösülésink rendbehozása s több
 eféleért, majd mikor Hitelt adni képesek leszünk; mert
 most tudom, az Urak inkább másuvá teszik le millio-
 mikat, mint nálunk, hol van ugyan becsületes ember
 szám nélkül, s több mint hitszegő, de jó törvényű pénz-
 hitel nincs!

Ő erre megint így: ”Nincsenek még kifejtve a
 hitel törvényi az Urak közt? Ez valóban nagy baj
 és szomorú; mert illy megrögzött képzeteket eligazítani,
 s a közönséget maga legnagyobb hasznábul megismer-
 tetni, egy emberélet hossza alig elég; ezt matatja még
 Angliának egykori pénzkörülti sötétes időszaka is;
 azonban nem hihető, hogy az Urak, kiknek olvasott-
 ságok s isméretik tudom nagy, a mostani felderült 19-dik
 században, olly annyira lehetnének önmagok ellenségei
 ----- hogy törvényikben illy javításokat, más nem-
 zetek példáira ----- rövid idő alatt ne eszközlené-

¹nemesi birtokjog

nek-----vagy legalább más módokat ne találnának, ha a törvény nem javíttatik is, — mellyek által a hitelezők néminemüleg megnyugtathatnának — — — teszem például: hogy bizonyos sommaig egy földesúr jót álljon a másikért s az egész szerződés, ... melly köztünk fenállna, úgy szólván a Nemzeti becsület oltalma alá lenne állítva; -----s így, bár nincsenek tökéletes hiteltörvényeik is az Uralmak, azért tán még is léphetnének valami egyezésre.”

S a sok millióra meghatalmazott — ha akarám vala, s azon nagy Úr unszolásinak, kinél vele megismerkedém, engedék vala — Párisbul 8 nap alatt velem együtt honunkban lett volna. Azonban ezt tenni nem akarám, s minden biztatásnak ellen is álltam! S valóban nem azért, hogy Páris kövezetét továbbá is tapodjam, — hanem mert nem tudtam megcsalni magamat, s belső keserrel kénytelen valék így okoskodni:----- azon helyzet, mellyben ezen ember áll, azt hozza magával, hogy néhány hét alatt több millió iránt végezzen; már ennek eszközlésére ugyan hová fogom vinni őt, ha teszem Magyarországon volna is már----- ugyan hol leli fel a Nemzetet? Csak az iniciatívát hol kezdjük?.....? Vagy a pesti hét választó fejedelmi kávéházban? Vagy vármegyérül vármegyére, városrul városra, várral várra, curiárul curiára utazzam vele forsponton? Mennyi előítélet s gögre, milly elfogultság s elbizottságra fog akadni, s mennyire döbbend meg az éretlen képzetek s költői theoriák azon 'irtelmes óceánján, mellynek szinte minden határon más szinti habján lesz kénytelen evezni! — Mai körülállásinkban hazámba menetele legkisebb jót sem következtethet, mert annyi divergentiáink közt lehetetlen legkisebb egyezésre is lépnünk vele, — s így megjelenése csak árthat; mert óvakodni fog, s visszatartóztatni másokat, ne vesztegessék jövődjére idejüket hasztalanul egy olly honban, mely a felvilágosodásban még annyira van hátra, hogy nemzeti tárgyak végbevitelére nem csak egyesülni nem tud s maga magán segíteni nem mer; hanem midőn vagy nem is akar előre haladni, vagy

minden előmenetelét az isteni gondviseléstül vagy a kormány túl várja, még azt sem sejdíti, mi a közizélek — public spirit —! Velem utazása Magyarországra tehát most nem használhat, sőt bizonyosan elrontja illy esetekre nézve a jövőndőt; mert minden elhibázott s így hasztalan fáradozás és próba a siker óráját mód nélkül hátrítja, késletti; s ekép szívszorongva bucsuzám el pénzesemtül.

203—205. 1. Az „Egyesületek“ c. fejezetből

A KIFEJLETT EMBERFŐ

44 Az emberi halhatatlan lélek s annak legfőbb széke, az emberi agyvelő jeleli ki a cultura ösvényét, s csak az bírja a nemzeteket lehető legmagasb civilisatiói fokra és semmi egyéb! Ha egy határban 100 ezer ökör van, s esztendőnként egy millió mérő gabna terem, azt még nem nevezem nagy gazdagságnak; de ha csak egy két ép s tökéletesen kifejlett emberfő van ott, azt nagy kincsnek tartom, — mert azon egy két vagy csak egyetlenegy emberi agyvelőből elébb utóbb hasonlíthatlanul több ökör s gabna, s mind az, a mi a nép gazdagságával összekötve van, multhatlanul, vagy legnagyobb hihetőséggel eredend; midőn viszont a Világ minden termékei s ökrei, lombikozva s összefőzve sem alkothatnának egyetlenegy ép s tökéletesen kifejlett emberfőt! melly minden nagy, szép s nemesnek nemző oka, s e, csillagon a legnagyobb hatalom: a mit csak azon egy okbul nem tud s nem gyanít a sokaság, mert uralkodása olly könnyű s olly szelíd!

220. 1. A „Casino“ c. fejezetből

A PEST-BUDAI HÍD

45 Egy Pest s Buda-közti állóhíd p. o. — melly minden bizannyal nem csak a jég által nem rontatnék el, de egyszersmind a két várost nagyobb vízáradási veszélybe sem hozná, a mi a feltételek nehézbike, s köből

vagy vasbul, s annyi jövő századra lenne építve, a meny-nyit a Magyaroknak mindig emelkedve keresztül élni óhajtanék — legalább is 4 millió pengő forintba kerülne. S hogy annyiba minden bizonnal — ha nem többre — árral jót merek állni, mert állításom olly számokon alapul, mellyeket senki más kérdésbe nem vehet, mint azok, kik jó szívü ábrándozásik közt szántszándékkal akarják elcsábittatni magokat mind azon szánakozásra méltó lágy-velejü projectansok által, kik a legóriásabb tárgyak könnyü, felette olcsó s bizonyos végbevitelét ígérük, s így theoretikai ki nem főtt javaslatikkal annyiszor csak-nem bolonddá teszik a szép s jó, de egyszerűs mind a felette olcsó s könnyen kivihető után vágyó közönséget; a mi egyáltalában képtelenség. — S valyon illy sommát hihetőleg ki fogunk e állíthatni s állítani egy hid építésre, ha nem nézzük mai adakozásink készségét s legfőképp tehetségét nagyító-üvegen? Feleljünk erre inkább őszinteséggel, mint önmystificatióval, mert ez valóban nem csak férfihoz illőbb cselekvésmód, hanem hazánk előmenetelére olly elhatározó ut is, mellynek egyikén a nemzeti felemelkedés éppen olly bizonyos, mint a másikon a vég elaljasodás; mert őszinte megismerése hátramaradt álladalmunknak, áldás; az önmystificáló felfuvalkodás alacsony létünkben lehető legnagyobb átok. Feleletünk pedig illyen leszen: Nemcsak most nem álmodhatunk olly nehéz s drága tárgyak felálhásáruul mint p. o. egy Pest s Buda-közi kő- vagy vashid, hanem ollyasokat soha nem is fogunk végbe-
 ' vihetni, a mik említésre vagy irigylésre méltók, s a nemzeti nagyságnak valódi jelei lennének; míg előbb egy s más nem ka^még életre! És ezen utolsó sorra figyelmezzünk, mert ezen fordul meg teszem egy hídnak építése, vajpr fel nem építése.

S valyon miért nem építhetünk már most hidat, azaz: miért nincs már ma 4 milliónk? Korántsem azért, mintha 4 milliót nem bírnánk, s nem tudnánk könnyen kiállítani, hanem azért, mert azon köz intelligencia eléggé kifejtve még nincs, melly egyedüli nemzöoka — nézzük a régít, nézzük az újat — ama csudákat művelő hon-

szeretet s nemzeti sajtáságnak, mellynek alig állhata valami ellent, míg Görög Görög, Romai Romai volt; s mellynek minden, még az elemek is hódolni kénytelenek, míg Angol Angol marad, Francia még Franciább, Teuto pedig Teuto, — s mi végre igazán Magyarok leszünk! —

236—237. 1. Ugyanazon fejezetből, mint az előző

NEMZETEK SZABADSÁGA

46 Az emberi nem arra van kárhozzatva, hogy szinte legkisebbjéért is fáradjon s kínos verítékkal legyen kénytelen megvívni az elemekkel. Már pediga szabadság legfőbb jó, s ekép bizonyos, hogy soha nem lehet vad, tudatlan, rest s önkényes embernek sajtátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétül ösztönöztetve, s csinosult értelme által vezetve, szintúgy meg tudja becsülni mindenkinek sorstul nyert sajtátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor — szóval: kinek nem aкин forog csak, de törülhéilen betűkkel szívébe is van vésve a keresztény vallásnak mindent kimerítő javaslata: "A mit magadnak nem kívánnál, másnak se tedd." Ezt azonban épp oly könnyű mondani, mint nehéz teljesíteni, s egy ember élete nem elég hosszú ezen isteni javaslatot, melly a valódi szabadságnak egyedüli talpköve, olly nagy tökéletességre hozni, hogy azon a polgári társaság minden törvényei nyugodjanak! Nemzetségeknak születni s halni kelle, Nemzeteknek lenni s szünni előbb, míg szerencsés századunkban teljes elismért igazsággá lön: hogy nem csak veszély nélkül minden, ki az Isten tágas égboltozata alatt él, szabad lehet, hanem hogy csak azon országokban legbátrabb a hatalmas fejedelemtől lefelé a leghetetlenebb napszámosig a lehető legnagyobb rész, mellyekben mindenki sorstul nyert körei közt szabadon foroghat s valamint a szabadság valódi lelkét csak tökéletesen igazságos s kifejlett ember ismérheti, úgy csak azon nemzetek lehetnek valóban szabadok, mellyek

a cultura s civilisatióknak azon lépcsőjén állnak már, melyről azt látja a nagyobb rész, hogy csak úgy boldogulhat az egyes valósággal s tartólag, ha mindenkinek sajátja megbecsültetik s így természeti jusa szentnek tartatik.

Illy culturára, illy civilisatióra azonban, melly a nemzeti szerencsének egyedüli igazságos mérlege, a közönséget kevés év és egy eset soha nem bírhatják, hanem ahoz hosszabb idő s számos eset összefolyása szükséges, mint teszem: más nemzetek példája, bölcs törvények, mellyek a divatos s mindig előreható szellemhez alkalmaztatva időről időre javíttatnak, szabadsági iskolák, s nem ritkán kirekesztőleg, hosszú s tűrhetetlen nyomások s a t. S fájdalom mondani, valamint a nyomorúság legjobb tanítója az embernek s a szükség az iparkodási rugónak leghathatós kifejítője, szint úgy legtöbb nemzet is csak nyomorúság crisisé által jutott el azon érettségre s felébredési pillanatra, mellynél fogva most az Istenek legszebb ajándéka a menyeyi szabadság bátran él közötté, s nem csak néhány palotára szorítva s ott is csonkítva, hanem a szántóvető kalibáiban is. — Azonban mert más és előbbi nemzetek, kik előtt úgy szólván példa nem volt, csak hosszú sanyaruságok után értek meg s ébredtek fel ön boldogságok s dicsőségek eszközzésére, azért nem szükség, hogy a későbbi nemietek is, kik ejött nem egy, de annyi példa van, hasonlóan éljék át a véres nyomorúság hanem példa, jó törvények és szabadsági iskolák által rövid idő alatt olly érettségre ébredhetnek, mellynek következése köz szabadság s így a nemzeti, boldogság s dicsőség!

Hasznos példa-felfogásra értelmi súly s más nemzetekről tökéletes isméret kell, — józan törvényhozásra pedig keresztény philosophia; — szabadsági iskolák gyanánt végre mind azon intézetek használhatnak leghathatósabban, hol a részesek egyenlő jusokkal élvén, nincs első s nincs utolsó, s hol a köz szabadság fentartása végett — s im ez a dolog philosophiája — mindenki szoros törvények alá van vetve, s így a ter-

mészeti szabadságnak egy részét a társasági szabadság elnyerése végett feláldozni kénytelen; a mi nem egyéb mint a vad függetlenséget, olly inkább ragadozó állathoz illő, felcserlni azon keresztényi szabadsággal melly a halandót lehető legmagasb fokára állítja.

249—250. I. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

A Nemzeti Kaszinóval kapcsolatosan felállítandó országos mintapincéről szól a következő részlet.

47 BORAINK JOBB SIKERE VÉGETT

A borkörülti fentebb okoskodásim vagy helytelenek, vagy helyesek, s azokat a borral foglalatoskodók vagy józanul felfogni, vagy elfacsarni fogják. — Ez miképp áll, mindenek előtt practice tökéletes világra kell hozni, mert hiedelmem szerint mindenben a leg és legelső teendőnk, világosan megismérni s tudni a dolgok jelen pillanati mibenlétét. Ezt pedig csak úgy tartom bor dolgában eszközölhetőnek: ha Magyarország lehető minden borai, lehető legjobb minéműségekben egy pincében egyesíttetnek. Ennek szükségét s az ebből hihetőleg származandó nagy hasznot, számos év előtt több nagyérdemű hazánkfia átlátta már, s egy illy pince felállításán tanácskozott. Miért nem állíttatott azonban eddig is fel, azt valóban nem tudom; nem volt e a dolog eléggé kifejtve; mellék szempontok nem engedély ea közjó tekintetét, sat. előttem ismértelen; — egyébiránt tudni is tökéletesen felesleg, midőn a földolog nyilvános t. i. ”hogyan illy pince nincs” s eképp a külföldi kereskedő többféle nemét magyar borainknak, s olly jó mineműségben, miilyennel azok bírnak — az egyesült hazában sehol nem találja némileg koncentrálva, mint tán néhány Nagyaink asztalán, s ott is nem mint adásvevési cikkelyt; vagy néhány kereskedőnél,-----kik előtt a közhaszon nem legelső -----! s ennél fogva a külföldi nem tudja-----de még tovább megyek, s azt mondom — még magunk sem tudjuk elhatározottan: mit bírunk bor dolgában.

Illy pince-felállítás egyébiránt csak használhat de semmi esetre sem árthat, s ekép azt minél-előbb elrendelni kötelességünk volna, a mi ellen tudom a tágas hazában, tán néhány borhamisítót kivéve, senki nemcsak nem szegezné magát, sőt az egész közönség, a természetző úgy valamint a fogyasztó, örülne rajta. Ezek után csak arrul lehet kérdés: mikép kellene illy honi példány- vagy mustrapincét kezdeni és fentartani? —

A Casinóban most is vannak többféle, s néhány jeles borok, de korántsem olly nagy különféleségben s olly jó mineműségben, hogy azoknál fogva bár ki is a magyar borokrul általányosan véve az igazsághoz csak legtávulabb járuló ítéletet is hozhatna. Az intézet felállításakor többek közt a bor-állapot is különös szemügyre vétetett, s az intézkezők számos tanácskozási közt előfordult ezen tárgy-körüli fejtegetés, — de csak az idő hozta azt olly világba, hogy arrul már most tapasztalás után, s így józanabbul lehet okoskodni.

A társaság egy lehető tökéletes honi példány-pince által két célt akar érni, — t. i. hogy a természetőknek egy új ág nyitassék, mellyen boraikat a világgal még jobban megismértethetnék mint eddig, és minden interventio nélkül; s hogy az intézetben megfordulók honunk lehető legtöbb s legjobb boraival illő ár32P élhessenek. Az intézeti pénztár azonban sem a külört borok megvásárlását, sem az abbul folyó rendes pincemesterség költekezését nem engedé; s ekép a különrészesek kérttek meg: "küldenének öntermésikből csekély mennyiségű borokat, s már palackba fejteve a Casino pincéjébe, — s határoznák tetszésük szerint meg boraik árát" — midőn más részrül az intézet udvari-mesterére, ki közvetlenül a Választottság s Igazgatóság fejevígázása alatt van, bízaték az e borok körüli gond, s az azokruli szoros számadás. — Számos részes szíves készséggel teljesíté a társaság ezen kívánását; s rövid idő alatt többféle jó borral volt az intézet pincéje ellátva. — Azonban — s mondjuk ki a dolgot mint van, mert minek hízelkednénk egymásnak túlcspangólag, a mi illy dolgok körül valóban csalással

egyenlő — a bor legnagyobb része olly hibásan volt palackra fejtve, bedugva s a t. hogy nemcsak nem lehet a borok jóságáról itélni, vagy azért jót állni — hanem sok már megérkezte előtt ecet vala, vagy nem sokára azzá vált. E kellemetlen tapasztalás után — hogy t. i. hazánknak csak igen kevés részeiben értenek tökéletesen a bornak palackba vonásához — a társaság megkérte a részesekeket: ”küldenék ezentúl boraikat hordóban, ha odahaza nem lenne alkalmok azokat célirányosan palackra fejthetni” s ideig-óráiglani pincemesterséget állított, azaz: egy közönséges kádárt fogadott, ki az udvari-mester szoros ügyelése alatt a hordóban érkezett borokat palackokra fejtse. Ezen új rendelés azonban sok munkára s ízetlenségre adott alkalmat, s a dolog olly kevés pontosságú felvigyázat alatt vitetik, hogy az hosszabb időre jó következtést apodictice nem szülhet. S e mellett a factum szól legerősebben; mert nem tagadhatni, hogy az intézet pincéje felállításkor sokkal jobb lábon állt, mint ma, minekutána most már több évig forog; s így ha nem lenne is rosszabb lábon, csak az által is ment hátrafelé, hogy előre nem ment! — A dolog tökéletesítése miatt egyébiránt mint mondám már sok szó váltott — javaslatok készültek, s minden közgyűlésből több részes küldetett ki: vennék a dolgot fontolóra s fejtenék ki, milly módon lehetne célt érni? Gondolkoztunk, én legalább e tárgyiul eleget; de megvallom nem nagy sikerrel, míg az idő s a vele összekötött tapasztalás e részben egyre s másra tanított; s most már practice szólhatunk a dologhoz. Saját javasolásom e részben im ez:

Válasszon az egész társaság önkeblébül három férfit, kinek honszeretében s közjót előmozdító állhatatos fáradozásiban tökéletesen bizhatik; s legyenek ezek azon hatalommal felruházva, hogy a Casino költségén olly pincemestert fogadjanak — a világ akár-milly szegletében keressék és találják is — ki a bor-körülti szövevényes mesterséget Á-tul Z-ig tökéletesen s practice érti. — Ha ezen ember megjött, — ki alatt nem közönséges kádárt vagy ollyant értek, ki egy pa-

lackbul másikba tudja tölteni a bort, s kire általánosan azért rója a közönség a pincemester nevet, mivel e mesterséget igen könnyűnek hiszi, a mi legfőbb oka, hogy e részben olly hátra vagyunk; mert bizonyos, hogy azt soha tökéletesen nem tanulhatni meg, a minek valódi tudalmában s isméréteben valaki már magát hiszi, a nélkül, hogy valóban tudná s ismerné azt, — ha ezen ember mondom megjött, tartassák választottsági ülés, s vizsgáltassák mindenek előtt meg a társaság pénztára, s a mi költhető pénz van, azon vétessék, s ha célnak tökéletesen megfelelőket nem lehetne találni, fuvassék — de Magyarországbán — az első szükségre kívántató több ezer nagyobb kisebb palack, — a mi pénz fenmarad, azon vásároltassanak honi kész borok 10—20 akóként s a lehető legjobb mineműségben, s így nem szorosan a természetknél, kik mint tudjuk nem ritkán a legrosszabbat bírják, — hanem ott, hol kap-
hatni. A bevásárlás pedig, nehogy a nyilvánosság áldása elmaradjon, vagy az említett biztosság kellemetlen szemrehányásoknak ki legyen téve, ekép történjék: a választottság az intézeti kiadható pénzalaphoz képest egy kis számítást készít, mellybül némileg kisül, milly mennyiségű, s milly nemű bor vásároltathatik mindjárt kezdetkor, s ezekre nézve felszólítja a küldöttség az egészfiÉizönséget újságok által, — hogy t. i. a Casino 10—20 áfcó Somlait, Neszmélyit, Kőbányait s a t. vásárium kíván, s ez okbul két két kis palackot kér kóstoláspéldányul. — -----Ha ez meg van — a min nem kételkedhetni, mert a kereskedőket ha kiveszem is, hihető hogy illy intézetnek néhány természet jóakarója csak lesz — felnyittatik egy választottsági ülésben, mellybe még a társaságba nem keblesített, de e tárgyhoz értő személyeket is meg lehetne hívni, egyik palack; — s ha a bor legjobb mineműségűnek találatik, alkura lép a bizottság, a Pestre szállítást az eladóra hagyván. Ha pedig megjön végre a hordóban lévő bor — néhány nap alatt, a bizottság, udvar- s pince-mestere által összehasenlítettik vele a fentartott második palackban lévő, — s ha ugyanazon egy, általadatik a hordó a pin-

cemesternek, ki azzal mestersége szerint bánik s lassanként palackra fejt; ki azonban az udvari-mesternek nem parancsa, hanem ellenőrsége alatt van, s efelett minden lehúzendó borból, azaz: midőn már palackba vonásra megtisztult és elcsendesült, 2 vagy 3 palackot a bizottságnak átad, mellynél fogva ez mindig világosan tudhatja: a borokkal hamisítgatás történik e? S ez lenne a Casino pincéjének kezdete.

287—290. I. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

LÓTENYÉSZTÉS ÉS LÓVERSENY

48 Midőn számos év előtt legelőször vitetének keleti s arab lovak Britanniába — mellyek a mostani angol telivérnek nemzőji — akkor ottan a közönség éppen olly indulatossággal szegült a keleti ló ellen, mint a magyar közönség ma szegezkedik az angol telivér ellen; s valóban mulatságos mind azon scenát s esetet itt pontiglan ismételve látni, mellyek sok év előtt történtének ott. Versenyfutás állítatott rövid körre, s kifutá a keleti vér az akkori angol honi vért. "Lovaink nem olly sebesek, de győzősbekek" ..... így okoskodának ezután az akkori előítéletek sáfári, — s a kört hozszabíták; de az angol még rosszabbnak mutatkozott. "A versenyfutás nem jó próba s a t." így Máltának megint a sötétség bajnoki, kik mindent szeretnek ha vén, s úgy hinnék az emberi nemet boldognak, ha helybül tápod tnyit sem mozdulna, — s erre idő jártával minden kigondolható próbák tétettek, de a nemesb vér általányosan mindig győzött a nemtelenen, úgy annyira, hogy most közönségesen elismért dolog: hogy az Angol telivér — nehéz teher lassú húzáson Mvül — mindenben ki tesz a félvérün vagy nemtelenen. Azon időkben éppen olly emberek is laktak Britanniában mint Te, kik minden tárgy felvilágosítására görög s latin classicusokat citálgattak, de a számos factumok elnyomák a poesist; minek következésében Britannia

minden célra nézve a világon legjobb lovakat nevel, s olly mennyiségben, hogy lóval derekas kereskedést üz is. Már hogy nálók a ló-reformatio lassan ment, az természetes s megbocsátható, mert előttök józan példa nem volt; — ha csak ábrándozásnak közt azt nem akarjuk állítani: hogy Eumenés vagy Alcibiades s a t. nekik lótenyésztő például szolgálhatának — hanem ha nálunk lassan, vagy éppen nem menne a lótenyésztési reformatio, az valóban természetelleni s meg nem bocsátható lenne, mert előttünk olly kézzel fogható példa áll; s méltán vethetnék utóink egykor szemünkre, ha azt vak makacságunknál fogva nem akarnók elfogadni s hasznunkra fordítani.

Tégedet kérdezlek: mered e azon állításon, hogy szinte egy[etlen] célra tökéletesen megfelelő lovakkal sem bír Magyarország elegendő számban, factummal megcáfolni? Ha egy idegen, becsületben, jóakarotokban bízván Neked így ima: "Uram, háborúba indulok, hat paripára van szükségem, de nehéz, vagy 180 fontos ember vagyok, s nem szeretném rossz gebe miatt éltelmet vagy szabadságomat kockáztatni, itt küldök 3000 aranyat, küldj számomra 6 paripát." Valyon mit tenn képzeld Magadat elevenen — s ez könnyen elsül Nálad, mert képzeleti tehetséged igen nagy — e helyzetbe; nem volnál e illy kérelem által egy kissé meglepve s nem mellőznéd e a dolgot inkább el, vagy ha el nem mellőznéd, — nem volnál e, ha a magyar lóbeli becsület valóban szíveden fekünnék, a mit nem kétlek — ugyan sokáig keresni s keresgéltetni kénytelen, míg csak hat illyes, nehézterhet könnyen bíró, de egyszersmind sebes háts lovát tudnál találni? Ne csald meg Magad s másokat e részben, kérlek Barátom, mert máskép illy-féle ló helyett, csak illy-féle lónak képzeletével fogunk örökön örökké bírni. Lásd én azt hiszem: illy célnak tökéletesen megfelelő lovat szinte egyetlenegy sem fogsz találni az egyesült hazában — de ez tulállitás lehet — hanem hogy sokat, vagy csak elegendő számban találni nem fogsz, arrul jót állok. Jó most egy

más kérés: "szereznél 6 könnyű paripát, török háborúra Török ellen, ugyancsak sebest s kantárost, de a mellett jó lépőt, hideg vérűt, szembetűnő szép állásút s a t." hol találnád azokat? Én azt hiszem, találnál, találnál tűrhetőst, de korántsem tökéletest, s mennyi fáradozás s keresgetés után! Megint más kérés: "szereznél 6 négyes felette szép s egyenlő testállású csapatot, nehéz kocsit szolgálatra városba" ugyan hol vennéd megint ezeket? Nem is talárod! Egyébiránt ez mind csekélység; de tegyük fel: az ország vagy a kormány megkérné: "állíts ki tiz ezer lovat nehéz ágyúba s társzekerbe, tiz ezret nehéz, s húsz ezret könnyű lovasságnak." Valyon ki mernéd e állítani magok céljoknak tökéletesen megfelelőleg? Tudom erre azt válaszolod: "Nem az én dolgom, de kiállítja a zsidó." A mire viszont azt mondom: kiállítja minden bizonnal, s még többet is, ... s csak azon egy okbul olly könnyen, — mert nem bánja ha elakad is minden ágyú s társzeker, ha elcsípi is a nehéz lovast, elbomlik is a könnyű ló, szóval: ha elvész is a csata..... csak "assentálják lovát, s pénzt nyereséggel együtt kapja ki" a mi nála fő cél; de már ez nem lehet fő célja egy magyar Mágánásnak, — s közölök az, ki mámoros képzeleti s theoriai ábrándozási közt, Magyarország lótenyésztésének mai álladalmát dicséri, vagy csak mentegeti is, az által lesz hazájának nem barátja, hanem valódi ellensége: hogy a közönséget, melly jobbat nem lát, s így össze nem hasonlíthat, ebéh hátramaradási közt elaltatja, minek következése az, hogy a honnak mind közönsülési mind véd ereje igen csekély, s így az, a helyett hogy legalább lódogában! mint már szarvasmarhában némileg úgy is az, független lenne, a mi szerfelett könnyen lehetne is, örök függésben s ekép szolgaságban marad.

STADIUM 1833

Széchenyi e művét a magyar radikalizmus kézikönyvének nevezték. Ma is annak nevezhetjük egyrészt pozitív javaslatai, másrészt hangja és szelleme miatt. Tizenkét pontjában a Verbóczy Hármaskönyvtől megalapozott százados helyzetet kívánja megdönteni, a jobbágy és nemes közötti viszonyt az emberiesség kívánalmai szerint gyökeresen átalakítani. A jobbágy személyes szabadsága, birtoklási joga, a törvény előtti egyenlőség teljes jobbágyfelszabadítást jelentett, — a rendi alkotmány megváltoztatását a nemesség részvétele az adók egy része viselésében, az országgyűlés hatáskörének kiterjesztése az anyagi élet fontos területeire, a tárgyalások nyilvánossá tétele stb.

A munka szelleme még eltökéltebb arra, hogy irgalom nélkül széttörje az emberiességet megtagadó rendi berendezést, — Széchenyi oly hevesen és annyira tartózkodás nélkül támadja a nemesi életet, hogy agresszivitásban őt azóta sem múlta felül a magyarság egyetlen társadalmi bírálója sem. Álláspontja azonban mindvégig a legmagasabb: a tiszta erkölcs talapatáról támadja a meglevőt, melyet erkölcstelennek tart, s emellett mindegyre kimutatja azon anyagi hasznokat is, melyeket a nemesség elérhetne és élvezhetne, ha idejét múlt, embertelen jogállásáról lemondana.

Fejezetei: Előszó — XII törvény — Hitel — Aviticitas — Fiscalitas — Jus proprietatis — Törvény előtti egyenlőség — Törvényes pártvéd — A házi pénztár s országgyűlési költségvetlki mindenkitül idom-szerint viselése — A vizek, utak s belvámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése — A monopóliumok, céhek, limitatiók s egyéb illyes intézetek örökre eltörlése — Végszó.

A szövegeket a „Stádium“-nak a M. Tud. Akadémia kiadásában 1905-ben megjelent lenyomatából vettem.

ALKOTMÁNYOS REFORM SZÜKSÉGE

49 Ha alkotmányunkban, mely nemzetiségünkre, szokásinkra annyira behatott és hat — mert a törvény életet vagy halált okozhat — nyolcszáz és annyi eszten-deig éppen semmi nem javítottatott s változtatott volna,

és eleink makacson s homlokkal álltak légyen a hatalmas időjárásnak ellene, akkor teljes meggyőződés szerint most már nem is volna polgári létünk, s tán még mélyebb helyre süllyedve nézné a világ a Magyarot, mint a Bolgárt, Serbust s a t. mellyeknek szintúgy valónak régibb időkben fényvillanáspillanati; de más részről azt is hiszem erősen, ugyan különb helyt foglalnánk a nemzetek sorában ma, ha ősi törvényhozóink s országos embereink az értelmi súly nagyobb kifejlődése s a magyar nemzetiség valódibb felemelkedése s terjesztése által ösztönözve, időszakként, nem mindig csak felszinleg s palliativkép reszelgettek s foltozgattak volna törvényinken, s nem mindig jobbára csupa régi teoriákba merülve, vagy mindig csak idegen kéztől s másoktól várván üdvösségöket, úgy szólván egy helyt vesztegettek volna: hanem ha gyökeres s a célnak megfelelő reformatiók által, 800 ezernyi súlyú talpkő helyett lassanként 10 milliónyi súlyút raktak, latin teoriák helyett velünk élő, de régibb s több tapasztalásu alkotmányos nemzetek praxisával élni akartak, s idegen gratia, gyámol és segítség-koldulás helyett, saját nemzetiségökben, ön keblükben s karjaikban s az ország minden lakosi felszabadításában bíztak volna.

De úgy történt, hogy mind ezt bizony plhibázták, s azért most csak az a kérdés: el akarjuk e magunkat végkép töröltetni a nemzetek sorából a nélkül, hogy a világ évráiziban a Magyar legalább elhunytá után egy fényes lapot foglaljon; el akarunk e annyira koresosulni, hogy a jövendő még valahai létünket is kérdésbe hozza, s mi mint Magyarok egykori sirhantunk fölött soha ne érdemeljünk e a később élendő, nagy nemzetek emlékezetében néhai nagyságunknak egy érdem-emlékét is? vagy ezentúl is csigakép akarunk mindig mászni, s örökké azt állítván "népünk semmi polgári létre nem érett még" jövendő 800 évek alatt is olly bágyadtan emelkedni a tökéletesb felé, mint eddig alig emeikedénk? Ha eltöröltetésre szántuk magunkat el — minthogy sok hazánkfia úgy látszik, arra el is szánta már magát, mert

nem törődik mi lesz a honbul, csak életén keresztül meleg kályha mögött pénzes ládáján ülve, cumotio — ..... , sed sine dignitate, nyugalomban élhesse állati örömit, és szíhassa egy kis hivatalutáni tömjénét —; vagy ha töprengésünket s legtöbb nemzetek-előtti ismiretlen vagy csekély becsben tartott létünket annyira imádjuk, hogy az azokbuli kilábolástul rettegünk, oh akkor kövessük törvényhozásinkban s alkotmányi rendezkedésinkben jobbadán közvetlen eleink példáját: hagyjuk el mi is nemzeti nyelvünket, kisdedinket s kivált leányinkat arra ne tanítsuk, úgy hogy ők is, mint a maiak, kerüljék a honi hangot, s annak természetes ellenségi legyenek, mit nem értenek; latin bilincsekbe szorítsuk mi is hazai érzésinket, úgy hogy azok soha ne engedjék lelkünk egész felemelkedését, magyarságunk tökéletes kifejtését; küszöböljük mi is ki a gymnastika minden ágazatit — quia gravitas decet virum¹ — és szolgáltsuk lassanként mint ők egy bágyadt testbe lelkeinket rabbá; vastagitsuk mi is vég nélkül törvénykönyveinket fekete és feje parancsokkal, úgy hogy az ügyes annak tekervényi közt megfoghassa a becsületest; áruljuk mi is el egymást és a hazát egy hoszszabacska névért----- vagy egy nyugodalmas puha karszékért; opponáljunk kormányunknak csak mi is jobbadán akkor, mikor törvényes utón jár, s engedjünk midőn abbul kitér; köszönjük mi is, midőn törvényesen kívánni lehetne, s éljünk viszont legilletlenebb szavakkal s módokkal, midőn köszönni kellene; ne tanuljunk mi is sokat, vagy ha már tanulunk valamit, semmi egyebet ne tanuljunk, mint konyhadeakságot vagy rabulistai fogásokat; mi se utazzunk mint ők, és semmit sem látván, s így mibenlétünket s állásunkat soha józanul össze nem hasonlíthatván s így soha el nem ismerhetvén becsüljük túl minden intézetinket, s puffadozva kiáltozzuk s harsogtassuk Magyarország dicsőségét; keserítsük túrhetetlen gögünk által polgárinkat, és szorítsuk az adófizetőt mindig mindig szorosb korlátok közé; regulázzuk őket, s vigyük el néha néha

¹ mivel méltóság illik a férfiúhoz

a házi pénztárt, de a nemesi tolvajt éppen ne vagy csak gyengén büntessük; készítsünk szép utakat, de azokért ne fizessünk s a t., s a t., s a t. Eszközöljük csak mind ezt egy darabig még; oh akkor, ne kételkedjünk, minden bizonnyal elérjük a dicső célt!!! t. i. a magyarság végelhunytát, vagy legszerencsésb esetben annak még néhány évig marasmus-közti tengését-----!

18—20. 1. Az Előszóból

A JOBBÁGYSÁG POLITIKAI FELSZABADÍTÁSÁRÓL

50. *Hunnia minden lakosinak polgári létet adni!* Ím ez, a mit 1832-ben teljes meggyőződésem szerint, honunkra nézve nemcsak nem időelőttinek, sőt szinte már időutáninak tartok. Hanem valamint minden bizonnyal jobb lett volna 1792-ben gyökeresen megjavítani alkotmányunkat — a minthogy annak szükségít az akkori deputationalis munkák után ítélvén, felette jól átlátták 40 esztendővel ifjabb s így tapasztalatlanabb eleink — úgy 1832-ben sokkal józanabb azt végre, időhozta abususból kivetkeztetni s a természet alapira állítani, mint megint más 40 esztendőt csendesesen bevárni akarni, s így folyvást; mert elvégre bizony késő lesz, s akkor hazánk egy az egekbe dicsőén emelkedett Építmény helyett, melynek sarkalatja tartós, egy minden sarkaiból kidült Rommá fog bomlani, melly alatt a Magyarnak még emlékezete is elenyészend —.

Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentúl is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföldünkre. Ez lelekisméreti vallomásom!

38.1. Az Előszó végén

51. XII. TÖRVÉNY.

- I. A hitel haszna és kára mindenkit egyenlőn ér.

Kifejtés. Hypothekául mindenki sajátját adhatja, t. i. ingó vagy ingatlan vagyonát. A szerződők között — bármily rendűek, t. i. akár nemesek akár nemtelenek legyenek is azok — hitel dolgában legkisebb különbség sincs. A szerződők közti kérdéseket kirekesztőleg csak az arra törvényesen kirendelt mercantile forum, vagy a polgári hitelszék ítélheti el. Ezen két hitelszék — t. i. a mercantile forum és a polgári hitelszék, mellyekről magasb appellata nincsen, minden tárgyat szoros és betűrül betűre magyarázot rendszabási szerint dönt s ítél el.

- II. Az ősiségi jog (jus aviticitatis) örökre el van törölve.

Kifejtés. Akárminemű jószágot valaki ezen törvény kihirdetése után az illető Felek tudtával örökösen elád, azt a vevőtől vagy annak hagyományositul, se az eladó se annak nemzetsége semmi ürügy alatt többé vissza nem veheti, s az örökös eladást soha meg nem semmisítheti.

- III. A magszakadásbul származó fiscalitások örökre megszűnnek.

Kifejtés. Minden birtoknak más kézre átmenetével azonban, legyen az akár vétel, akár successio, akár testamentum, akár ajándék s a t. a jószágnak törvényes becse után egy percent fizettetik a kormány kincstárába, és senki sem léphet jószága teljes birtokába mindaddig, míg ezech említett laudemiumot a kormánynak le nem teszi, vagy az iránt elég bátorságot elő nem mutat.

- IV. Magyarországbán mindenki bírhat ingó és ingatlan jószágot mint sajátot (jus proprietatis).

Kifejtés. A magyar nemesember azonban polgári és colonialis funduson¹ kívül, mindent ingyen bir, a nemtelen pedig minden hold után a föld és fekvés minemüségé szerint, esztendőnként egy ezüst ötöst, hetest vagy tízest fizet, vagy magát minden további adótul az által szabaddítja örökre fel, hogy földeinek tizenkettődik részét köz adó alá veti.

- V. Mindenki egyenlőn áll a törvény ót aim a és súlya alatt.

Kifejtés. A Partis I-ae 9-nus² — mint az embernek méltóságához szükségkép tartozó — az egész ország lakosira terjesztetik; de egyszersmind minden abusibus ki is tisztittatik. Az ítélő székek procedúrája pedig a lehető legrövidebb időre szorittatik.

- VI. A nemtelenek is választanak magoknak megyei pártvédet.

Kifejtés. Minden három esztendőben a vármegyeszéki restaurációk alkalmával beküldik a megyebeli külön helységek votumikat a vármegyeházba; s így a votum többsége nevezi ki a vármegye fiscallsát.

- VII. A házi pénztár s országgyűlési költségekhez idom szerint mindenki fizet.

- VIII. A vizek, utak s bel vám elrendelése mindenkit egyenlőn ér s országgyűlési tárgyak.

Kifejtés. Ezek annyira kötelezők, hogy az, ki azoknak bármilly ürügy alatt ellent áll, hazasértő, s hazasértési bírságba esik.

- IX. Monopóliumok, céhek, limitatiók s egyéb illyes a köz szorgalmat és concurrentiát akadályozó intézetek örökre eltörültetnek.

¹ Jobbágy telken 1 lásd fentebb a 213. lapon

- X. Magyarorszáiban csak magyar nyelven szóló törvény, magyar ítélet kötelez. parancs,
- XI. Minden törvényhatóság csak a helytartó Ta nács által hallja a fejedelmi szót. közbenjárása
- XII. ítéletek mint tanácskozások csak nyilvánosan (public e) tartanak.

Már hogy miért nem javaslok más törvényeket, miért éppen ezen tizenkettőt, s végre miért kezdem javaslatimat a Hitellel, ez nem pusztá kedvem szü- löttje, de annak bizonyos oka van.

A Hitel lábra állítását tettem systemám talp- kövéül, mert annak nem léte, mint a honi tapasztalás mutatja, legtehetősb nemzetséginket is megsemmisíti; léte pedig még a legtehetőlenebbeket is bizonyosan előmozdítná, mint azt viszont a külföld példája bizonyítja; s ekép annak felállításá, minthogy azáltal szinte minden egyes nyerne s a közjóra s haszonra magusi befolyással lenne. Tehát —

1-^{szer} Hitel, ha egy osztályt sem akarunk az abbuli kirekesztés által felette keményen büntetni, mindaddig nem állíthatni fel valódi sikerrel, míg nincs

2-^{szer} eltörölve az Aviticitas.

Ennek eltörlése pedig szükségkép maga után vonja

3-^{szer} A Fiscalitas megszűnését.

Minthogy továbbá nem elég, ha a hitelező az ingatlant csak exequálhatja, de azt nekie teljes bátorságban bírhatni is kell, mert máskép kis kamatra pénzt nem fog adni; többször lehetne pedig a hitelező nemtelen mint magyar nemes: szükségkép foly mindenkire a

4-szer Jus proprietatis.

Ha pedig a nemtelen is bírhat ingatlant, kell neki teljes személy s vagyonbeli bátorság, azaz

6-szer Törvény-előtti egyformaság.

És — mert sikertelen a törvény, ha azt mindig csak egy felekezett magyarátza —

6- szer Törvényes pártvéd.

Ezen utolsó két törvény azt vonja maga után, hogy

7- szer A házi pénztár s országgyűlési költségek a nemestül is idomzat szerint viseltessenek.

Ezen törvények következtetésében új életre ébredend a hon, s nagyobb lévén a mozgás, Szükségkép foly, hogy

8- szer A vizek elrendelése, utak készítése s jó karban tartása, valamint a bel vámok — mindenkitül egyenlőn fizetve — országgyűlési tárgyak legyenek; mert ilyesekben harmónia és szoros egybehangzás kell.

De mind e mellett a szorgalom hatalmasan nem léphet elő; s így félre kell vetni mint káros akadályt

9- szer A monopóliumokat, céheket, limitatiókat s egyéb ilyes intézeteket örökre.

De hogy egészen el ne külföldiesedjék az ország, s a kül intelligencia még könnyebben és szaporábban ne nyomjon el minden nemzeti sajátást mint most

10-ezer 1835-dik esztendő 1-ső napjátul fogva csak magyar nyelven írott s íratandó törvény, Ítélet, parancs, folyamodás, alkotandó contractus, egyezés, számadás s a t. lesz hazánkban kötelező erejű!

Mind ez azonban még nem elég a magyar hon dolgainak rendes forgására; a felsőbb parancsolatokban legnagyobb egyformaság kell, s ekép

linzer Csak a helytartó Tanács közbevetése és befolyása által kormányoztassunk.

S mind ennek fő garantiája legyen

12-szer A nyilvánosság.

Tegyük fel, ha ezen törvények velejökre nézve fennállnának — velejükre nézve mondom, mert felvilágosítandó s módosítandó bennök elég van — valljon mi lenne következésük?

Tudom ezen kérdésre a felelet szinte annyi ágra oszlanék, mint a mennyi főbül állna azon emberszám, mellynek tétetnék; mert tán nincs ország a világon, hol annyira elszakadozna a köz dolgokruli vélekedés mint honunkban. Azonban azt hiszem: a nagyobb rész így kiáltana fel "Felette veszedelmesek volnának ezen törvények, s nem is állhatnak fel a nélkül, hogy alkotmányunkat sarkaibul ki ne döntsék" —; mire én viszont azt válaszolom: Éppen ezen törvények nyújtanak egyedüli bátorságot minden felekezeteknek, nélkülük auveszély-----s felállítások nemcsak nem rendíti meg alkotmányunk sarkait, de azokat több századi viharok eljpn megint felacélozza, sőt nélkülük bizonyosan várható polgári létünk elbomlása.

Minden nemzetnek bizonyos crisisen át kell esni, melly annál erőszakosb, annál tartósb, minél kevésbet alapulának köz erőművének addigi rugóji a természet örök szent törvényein, s minél tovább hevert a tisztítlan. Ez axióma, — ha a világ évrája nem hazugság.

Ennek törvénye szerint mi Magyarok is kénytelenek vagyunk átesni egy crisisen ----- ez bizonyos.

A kérdés csak az: Ezen crisis mindent feldöntsön e, s honunkat a belvihar egy még gyászosb sivataggá tegye e, mint a milyen vala IV. Béla s IV. László idejében a Tatárok átka alatt; vagy pedig olly szeliden járja e át hazánkat, hogy midőn alkotmányunkat kivetkezteti elavult, sértő s káros intézeteibül, törvényinket javítsa-nemesitse — s mindenki sajátját bátorságba s tiszteletbe helyezze?

Én egy szelíd s convulsio-nélküli reformatiót kívánok! Erre kisztt lelkem; s ha ezt az Olvasó nem hinné, a mi tán megtörténhetnék — mert tudom, sokan legvilágosb szavaimat is elfacsarják, s legőszintébb valomásim alatt is tudja Isten mit keresnek — azt akarom hozzá tenni: honom nyugalmát fentartani, boldogságát előmozdítani, kisztt hasznom is.

39—43. 1.

A PARASZTSÁG, A MAGYARSÁG PENT ÁRTÓ JA

52. Mindaddig a szántóvető sorsát nemcsak illusorie, de valósággal felemelő javaslatban az ő három correlatiói soha nem fognak megegyezni — legalább spon-tanee nem — míg mind a fő kormány, mind a bel kormány,¹ mind a földesur nem hiszik, s arrul tökéletesen meggyőződve nincsenek, hogy nemcsak kár nem háramlik rajok, ha a szántóvetőnek valódi haszna eszközöl-tetik, hanem hogy mind a fejedelmi erő, mind az országai bátorság, mind a földesurasági boldog lét mindaddig semmi egyéb, mint hamisan kecsegtető szerencsétlen illusio, míg az ország legszámosbinak léte nem erős, nem bátor s nem boldog.

Errül tökéletesen meg kell győződve lentiünk, s csak akkor reméllhetjük *józanul*, az az: nem mint gver-I mekek minden hihetőségek ellen, hanem mint férfiak minden hihetőségek után: hogy mind a fő s bel kormány, mind a földesur, köz akarattal, minél előbb a Nemzet sorába fogják iktatni a Népet. Ne várjuk a terh fel-felé estét, de használjuk mechanikában annak közép-ponti vágját; s éppen így, ne keressünk halandóban önkárára sürgető ösztönt, hanem annak megint haszon-táni szomj át ébresszük nemes célra, közhaszonra!

A mondottnak igaz létét pedig nem tagadhatja senki, mert az, emberi természetből merített, psychologiai factum. S ha régi chronicáinkat, sőt még törvény-

¹ főkorány a bécsi, be) a helytartótanács Budán

könyvinket is vizsgáljuk, melyekben annyi nyomai tannak az egykori szántóvető jobb sorsának, midőn az ország külön részeiben a nemesség is adózott; jobban ő vitte az országgyűlési terheket; a domesticai adóban ő is osztozott és számtalan eféle: nem azt leszünk kénytelenek következtetni, hogy tanácskozásink által a szántóvető sorsa javult, hanem hogy az, számos tanácskozásink vagy is inkább vizsgálódásink után, mindig mindig szorosb korlátok közé szorítva, végre valóban misera plebs contribuenssé vált.

S mi arra jutottunk, hogy 19ik században — midőn az ember méltósága szent kezd lenni — pirulás nélkül publice beszélünk, egész Európa hallatára, de misera plebe contribuente;¹ s a külföldnek ez-iránti türelmét csak előtte ismétlen létünknek köszönhetjük, mellynek következésében az azon hiedelemben van: tán csak egy kis sectárul van szó, melly vallás s több eféle miatt sanyaritattik, — midőn azonban 9 millióiu! forog kérdés, ki hű jobbágy, s milly hű! jó katona s milly jó! szóval: ki minden terhek türelmes viselője s mellynek olly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fentartója!

46—47.1. A „XII Törvény“ c. fejezetből

BESZÉLGETÉS VAN-PENG ÉS SIMAHÁZY KÖZT

53. Képzeljünk magunknak egy Hollandust, kinek neve Van-Peng, s ki sikeres előbbi veszélyes próbák által felettéb megpénzesült, s ámbár még most is űzi tőkénének egy részével tenger moraji s szélvészközi nyereségvadászatát, még is tőkénének nagyobb része két perccel már holland földön fekszik, mint legbátorságosb hypothekán. Hallja most: van egy igen termékeny, de felette műveletlen s nagy részint víz alatt sínylő ország a Duna folytában, hol a lakosok elég eszesek pénzért felette bátor hypothekát adni, s a hitelezőt

¹ a nyomorult adózó népről

minden módon pártolni. Hallja ezen felül, hogy ott a rendes kamati láb 3-ra 4-re sőt 5-re is elirányozkodott már. Kocsira ül; s midőn útközben, minden gondolatlan keresztül egy fő gondolat villog szüntelen, t. i. "jobb az 5 percent mint a 2, de 4 is jobb sőt még 3 is jobb, ha egyenlő a bátorság", végre elér akármely Tisza s Duna-közi helyre, melyet itt Simaháznak, akármily földesúrhoz, kit megint Simaháznak akarunk nevezni.

Szívesen s magyar vendégszeretéssel fogadja Simaházy Vendégét, ki némileg Hollandiában képezvén magát, mert ott is sima itt is sima, ott is pipa itt is pipa, igen kellemesen érzi magát. Örömmel teli lebegnek azonban felettök Magyarország s Hollandiának véd angyali; mert hihető, mind a két haza sokat nyer, ha mind a két nemzetbeli azt találja és birandja, a mit keres, s a mire szüksége van, t. i. a Hollandus jó hypothekát és hármát, négyet, ötöt száztul, a Magyar ellenben nagy, olcsó és háborítlan tőkét.

Van-Peng "Egy millió pengő forintrul szabadon disponálhatok, s azok az Úr szolgálatjára készek. Azonban nem tudom milly bátorságot adhat az Úr nekem, tesék ezt egy kissé felvilágosítani."

Simaházy "Nyíltan s őszintén akarok az Úrhoz szólni. Atyám után felette sok adósságim maradtak, úgy hogy a legnagyobb zavarba jőnék, ha passiv capitalisimat felmondanák; s ekép felette szívesen veszem az Urnak egy millióját 5 sőt 6 percentre át; de jószágimra — melyek három milliónál többet érnek, ámbár mostani időkben rosszul kamatoznak — azt nem merem intabuláltatni, minthogy az annyira felijeszthetné hitelezőimet, hogy tán mind felmondanák tőkéiket, s én — mert adósságom két millió, de ez legnagyobb titok, s Kegyedet is kérem ne szóljon Istenért errül egy szét is — az Urnak egy milliója mellett is legnagyobb zavarba jöhetnék."

Van-Peng (félre) "Hm! illy sötétben s illy titkok közt manipuláltatnak itt a dolgok? ez már nem tetszik." (Simaházyhoz) "Mit akar tehát az Úr hypothekául adni?"

Simaházy "Van 40 ezer birkám, legalább 300 ezer forintot érő épületim, három nagy s bútorozott kastélyom, s ezek felett oda engedem az Úrnak 10 esztendőre gyapjúmat, húszra gubacsomat s a t., s mind ezt egybekötve a fundus instructussal, a mi összeleg legalább is másfél milliót ér, — a mire szavamat adhatom, s hogy az csupa acquisitum¹ a mivel szabadon rendelkezhetek — mind ezt, legédesb Van-Peng, im ajánlom az Úrnak hypothekául, s e felett ígérem, hogy soha, soha meg nem fogja bánni velemi összeköttetését. Egyébiránt szívesen többet is adok hatnál, mert illy kicsinysegeken én messze túl vagyok s a t."

Van-Peng (félre) "Jaj a hosszú ut; de bánom, hogy eljöttem!" (*Simaházyhoz*) "Nem kételkedem egy cseppet is Uraságod becsületes szaván; de mind az, a mit hypothekául ajánl, annyi eseteknek van kitéve, hogy azt valóban nem fogadhatom el. De tudja e az Úr mit? Én két milliót is rendelkezhetek s minden adósságit átveszem----- s ezentúl csak én magam leszek hitelezője. Pénzemet öttel, s ha azt sokalja négygel is odaadom, ok nélkül fel nem mondom, de ingatlan jószágot adjon viszont hypothekául."

Simaházy "Szívesen, igen szívesen, drága Van-Peng Úr!"

Van-Peng "Ez jól van: de világosítsa most fel az Úr kérem, milly bátorságot ad nekem az Úr ingatlan jószágá? mennyi annak értéke törvényes becsülés után, 's aztán milly szaporán foly pöröm úgy le, hogy a hypotheka birtokába juthassak, ha az Úr, vagy ha ezt fel nem akarjuk is tenni, ha az Úr successori engem ki akarának sajátombul játszani s a t.?"

Jó most *Simaházy* még idegenek iránt is becsületes fiscalisának — a mi elég ritka — e tárgy körüli őszinte vallomása; fiskálisának mondom, mert *Simaházy* maga nem ért a dologhoz, — és *Van-Peng* megtudja végkép hiteli törvényinknek részint csiga előmenetelét, t. i. hogy sokszor az első helyen intabulált sem nyúlhat húsz esztendei pörlekedés után a tőkéhez, vagy annak kamatához;

¹ szerzett, nem öröklött birtok

részint chamaeleoni színét, t. i. hogy sok de patria bene meritis¹ könnyen elbúj hátik a sequestrum favori alá, s akkor a hitelezők pénzek-utáni egész örömük sokszor arra szorítatik, hogy *egy szál gyertyavilágnál* bámulhatják az adósnak *illuminált palotáját*; részint igazságelleniségét, t. i. hogy a kamat kamatja minden esetre elvész, s in executionem nem pénz, de önkény által assignált aequivalens, s nem ritkán nihil valens² moj csár, erdő etc. adatik át; részint levegőbe rakott alapját, t. i. hogy ha átvesz is pénz helyett végkép valami jószágot, abban csak úgy ül mint a nyúl bártortalan fekhelyében, mert abbul őtet minden pillanatban kiugrathatja — s főképp *ha nem nemes* — az exequálnak rokona, szomszédja, minden nemes, vagy a fiscus.

Van-Peng magában erre így okoskodik ”Ezen országnak jó hitele híre bitorlott reputatio. Meglehet azonban, hogy a *Magyarok* gondolkozása vagy képzeletük szerint, hiteli systemájok felette jó; de az én gondolkozásom s meggyőződéseim szerint az felette rossz — s ekép minél előbb megint haza sietek.”

79—82. 1. Az „Aviticitas” fejezetből

MISTER IRWING ÉS A SZERZŐ BESZÉLGETÉSE

54. *Irwing.* ”Mi nem lehetne ezen országbul, hol még annyi fiatalság s nemzeti szikra rejtez S De mondja meg, miért nem történt mind ez már több század előtt; mi hátráltatá illy egyszerű s még is mágusi befolyású j avítások eszközlését? ’ ’

Én. ”Erre nem felelhetek úgy, mint tudom a dolgot, mert igen is sokat kellene mondanom, s akkor -----
— hallgatni kell; de azon okoknak, mellyeket kifejteni hatalmamban van, legfőbbike az, hogy a nagy közönség általában azt hitte: lehetetlen — a vám s harmincad léte s a népesedés híja miatt boldogulni; s ekép más

¹ a haza iránt érdemeket szerzett, azaz nemes

² egyértékű, nem ritkán semmit érő

módok keresése helyett részint elkeseredett apathiába süllyedt, részint édes restségben pipára gyújtott; azok szavai pedig az enyimmal együtt, kik így szólották "Felette nagy baj a vám s harmincad, több nép sem ártana, igaz; de mind ezen akadályok mellett sőt ellenére is, igen könnyen lehet az ország belső kifejtése által minden Magyar boldog" — mint hazafitlan teoriák minden haszon nélkül elhangzottak. Azonban most már máskép van a dolog, minthogy a hitel áll, és sok nem kétli többé, hogy mi, saját körünkben, s magunk által is segíthetünk magunkon. Hanem ezen sok közt édes Irwing, milly kevés van megint, ki azt tudná: mikép segíthetünk magunkon. Legtöbben azt hiszik — s ez ámbár tulállitásnak látszik, még is pontiglan igaz — hogy magunkon csak úgy segíthetünk, ha a nagyobb részt szolgálai helyzetésében, örök fogságban tartjuk; midőn — s tudom ebben Ön velem egyetért — eldönthetetlen igazság, hogy mi kirekesztőleg csak úgy boldogulhatunk, ha a nagyobb részen gyökeresen segítünk!

Irwing. "És ezt a 19-ik században 1835-ben Hunniában nem látná át a nagyobb rész? Lehetetlen! Hiszen ez szinte minden keresztény nemzetek közt élő példa által rég bebizonyított igazság!"

Én. "S nálunk éppen élő példa mutatja, hogy a nagyobb rész ezt át nem látja, vagy átlátásának sikere nincs; mert gondolja csak, hogy szinte 10 millió közt több mint 9 millió nem bírhat ingatlan sajátot — — — minnek következtetésében, úgy szólván az egész haza csak úgy munkáltatik mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magáét, hanem mindenki másét."

Irwing. "Oh most látom, miért hiszik sokan hogy Hunniában nincs elég kéz! A szerencsétlenek soha nem tudták vagy nem akarták magokat a szántóvetőnek sorsába gondolni; mert máskép lehetetlen, hogy előtők ismétlen lehetne: milly mágusi befolyása van a szorgalomra a birtoki sajátságának. Nincs olly akadály, mellyen az emberi állhatatosság ne győzne, ha a munkások magokért s övéikért fáradoznak; midőn a leg-

kisebb nehézségek előtt is visszajed a mindig másért izzadó szolga. Örök erdők volnának még ma is Eri s Hudson partjai s Pennsylvania egy iszonyú vadonság, ha oda egy szolganép, hol csak minden 20-ik úr, milliói számban telepedett volna is le; midőn eddig nem ismért iránylag csekély emberszám — mert magán s magáért dolgozott — olly csudákat műveit, hogy a gondolkozók közt az már őszintén elismért igazsággá lön: ----- hogy nem a nép sokasága okozza egy vidék virágzását, hanem a nép mineműsége. Ki a saját birtokruli kérdést mellékesnek s érdeknélkülinek tartja, oh annak keblében minden nemesb érzés már rég elfásult, vagy még soha nem is ébredt fel. Nem sejditi az a házi boldogság legszebb örömit, s vak érzéketlenségében lábball tapodja az anyai gondot, az atyai szorgalmat, a kisedek ártatlan vágysit, s oktalan szörnyetegként ázt szakítja ketté, a mi emberek közt legszentebb: a viszonézés, szeretet, háladat s eltép minden polgári érények legerősb kötelékit. Nem lehet jó ember!

— Most már könnyen meg tudom magyarázni magamnak, miért jártam ön hazájában sokszor egy hosszú napon is keresztül, a nélkül hogy egészségtelen mocsárok s ábrázatlan lapályok közül kimerülhettem vagy csak egy élő fát is láthattam volna. Hol ember emberen uralodik önkénnyel, ott virág helyett halotti ravatal földi a mezőt, s az egész természet gyászol!”

Én. Mennyi sympathyát nem érzek Ön iránt! Minden szava lelkem legbelsejéből viszhangzik. Bár hallanák némelly hazámfiak, mert ha én mondom, tán nem lesz sikere!

Irwing. ”Az nem hihetem ----- illy önfeledésbe még soha nem sülyedt egy nemzet is.”

Én. Nem is vádoló a nemzetet, nem a nagyobb részt, mert abban kimeríthetlen nemes érzés rejtezik, habár fejletlenül is, s ha ezt nem hinném, régóta a világ más részébe vitt volna már sorsom; elbírja az nagylelkűleg az őszinte szót, s még az érdemtelen vádot, sőt a megbántást is bocsátni, felejteni tudja, ha átlátja

s elisméri a szándék tisztaságát. De nem úgy sok, ki megbántott személyét, elevenre festett hiúságát s feltakart önségét, megbántott hazának, megsértett honi jó hírnek s megtámadott közhaszonnak kiáltja; a mit nem is tudván mit tesz, sokszor lehangosabban utána rikít a megcsalatott sokaság. Ezen faj, melyly úgy tartja embertársát örök árnyék alatt, mint kóró a mezei virágot — gondolja csak édes Irwing! — azt meri állítani, "hogy a szántóvető nem érett meg: sajátot bírni." Erre, kérdem Önt, mit felelhetni? Ha azt mondanák "Bár volna neki is tulajdona; de mikép lehetne azt eszközteni más sajátinak elvétele, más jusainak megcsönkítése nélkül." Oh akkor minden jól volna. De ők azt mondják i'Nem érett még meg tulajdonra, t. i. nem állhat még az emberi jusok legalsóbb lépcsőjén." S így a boldogtalanok teljesen hisznek más emberfeletti igazaikban, s minden megilletődés nélkül úgy bíráják embertársikat, mint a tündér világban felsőbb hatalmak alatt görbéd a gyarló ember.

Irwing. "Az emberiségnek illy ellenségei mindennütt vannak; de nincs elég hatalmok az igazság mindenkori elnyomására. Ne essék azért kétségbe; ön hazáját is felderítendi annak mindent kifejtő világossága. A Magyar, Európát szinte már 9 század óta lakja; s ekép lehetetlen, hogy népe nem volna még érett polgári létre, mellynek massája a köz szorgalomnak, gazdagságnak, civilisatiónak, moralitásnak, s ekép a köz boldogságnak s köz békeségnek legerősb talpköve s legbiztosb garantiája. Az embernek lelki tehetségit fogva tartani a kegyetlenségek legszívtelebike; mert a testet egy iránylag olly rövid életen keresztül börtönbe zárni, vagy azt egy fejjel rövidíteni meg, bármilly szívrepesztő s kínos legyen is az, még is semmi azon irgalmatlansághoz képest, mellyel ember embertársának halhatatlan részét csorbitni kívánná. Illy tettért az egykori Bíró előtt soha nem lehetne megfelelni. S ha valóban *készakarva* fogta volna el 9 századiglan ön hazájában a jótévő napot egy rész a másiktul, és *szántszándékkal* hagyott volna sorvadni hazafi az örök árnyék

homályában: oh akkor feloldhatlan átok nyomná Hunniát, melyet egy Isten sem oldhatna többé fel. Ha elég érett az országnak szinte minden terheit annyi századoktól fogva viselni — a mit mi külföldiek sokan igen jól tudunk, de éppen nem dicsérhetünk — akkor minden kétségen kívül a polgári létre is elég érett már, s ha valóban nem lenne arra eléggé kifejtve, s mit soha nem hihetek, akkor minden szegény csak azokra háramlanék, kik bűnös önfeledésben — mert illyesben szántszándékot lehetetlennek tartok — mind a két résznek t. i. a gazdagnak úgy mint a szegénynek, legnyilvánosb kárára fogva tartották a köz értelmet, melly egy országnak egyedüli boldogság-elve, minthogy *értelmi súly erő, s erő boldogság*; minek következtében az egész ország szegény és gyöngye a helyett, hogy gazdag s erős lenne, s ekép Hunnia korántsem olyan boldog mint amilyen olly könnyen lehetne.

Irwing. "Magyarországrul nincs nagy ismeretem — a mit, úgy hiszem, igazsággal szememre nem hányhatni, mert hire felette kicsi, s tanulni és utánozni való benne alig van —; de csak úgy, mint keresztül utaztam annak némi részein, még is tökéletesen tudom: hogy azon számos kisedé nemzetségei közt, mint a Tót, Oláh, Sváb s a t., egyben sincs félig is annyi erő, mint az eredeti Magyarban. Igaz: a Sváb, s még tán a Tót is, munkásabb, mint ő; de éppen ezen dolgoztalansága, ezen komolysága, melly szerint ő még Magyaroktól is — a mit nem ritkán csodálkozva hallottam — legrosszabb földművelőnek tartatik, előttem bizonyos jel, hogy ő nem azért henyélő, mivel tunya, hanem mivel fáradozásra, férfias öntudatja után, nincs elég ok. Adjatok neki csak elég ingert, t. i. tulajdoni just, s ne kételkedjete, hátra hagyja ő még mezei dolgokban is országtok minden egyéb kevert s korcs coloniáit. S ezt, t. i. hogy a Magyarban nagyobb mértékben van meg mind azon tulajdon, mely egy *szabad gazdához* megkívántató, mint Hunniának akármilly színű s keverékű, sőt sok más

országunk már elibertált¹ lakosiban is, ítéletem szerint az supponáltatja s hiteti legfőképp, mert ő általány osan tunya, házsártos, önkényes vendégfogadás, kulcsár, inas s a t. szóval: felette *rossz szolga*. Választási körötök nem nagy, mert mostani álladalmotokban mint én, ki elfogultlan vagyok, ismérem azt; Rátok nézve csak kettő közt forog a kérdés: hogy vagy tovább is emberhez nem illő helyzetben fogva tartásatok földieitek, hazafiaitok legnagyobb részét, vagy azokat emberhez illő polgári létre emeljétek; a mi más szavakkal ennyi: vagy szégyen és szegénység közt bátortalanul tovább is hervadni, vagy igazi dicsőség s valódi gazdagságiul ragyogván legnagyobb bátorságban virágzani. S ha szégyen s dicsőség közt forog a kérdés, minthogy itt középút nincs, valljon mit fog választani a magyar Nemes?” —

Én. ”Csudálom mennyire ismeri Ön a magyar dologtalanság s henyeségnek valódi kútfejét, s milly igazán keresi azt a férfiúi öntudatnak s komolyságnak felette nagy mértékében. Én is úgy láttam a dolgot mindig, s keserűn vérzett sokszor szívem s most is vérzik, hogy annyi honosim sorvadnak baromi tulajdonok közt, kik egy kis célirányos kifejtés s útmutatás után a hazának olly dicső polgári s a fejedelemnek olly erős és hasznos jobbágysai lehetnének. Igazán mondja ön, hogy minekünk ezentúl csak a dicsőség és szégyen közt lehet választanunk. És ha Ön kérdi: valljon mit fog ezen kettő közt hazámfia választani? bátran mondhatom — s ha ezt nem mondhatnám, akkor valóban áldanám azon kezét, melly még ez órában keresztül ütné szívemet — hogy egyet sem véve ki, kinek ereiben még magyar vér foly, mindnyájan a legnagyobb kár s veszély ellenére is, a dicsőség templumnak építésére törekednének; s ha az másképp nem emelkedhetnék, ön sirboltikra lennének készek azt építeni fel. Azonban remélhetni e, hogy annyi fejletlenség s ekép tudatlanság, annyi előítélet s ekép makacsság terhe alul, melly általában a magyar Közönségen fekszik, ki fog tisztán

¹ felszabadított

világiam a most említett alternatíva —? Én egyenesen megvallom: Nem hiszem. S ekép hallja csak édes Irwing, mikép gondolom s reméltem én a legnagyobb résszel azt saját s honi dicsőségéért megismértetni? Itt ezt önnek őszintén meg mondom: A haszonutáni vágy által, mely nagyobb, kisebb mértékben, mindenkinek mellében rejtezik, s ekép az egyetértés s egyesülésnek legbiztosb ragasztéka. Nincs hazámfiairul alacsony vagy rossz ideám, sőt legjobb van; úgy annyira, hogy értök még arra is elszánom magamat, hogy egy darabig fukar pénzbálványozónak tartsanak, mert tudom, hogy mindnyájan, bármi nagyon lettek volna is teoriáim nyereség- s haszonutáni jegétül irántam elhidegülve, velem tüstént megbékülendnek, ha egyszer tökéletesen elértik, hogy hathatósan s közönségesen felébredt nyereség s haszonutáni szomjbul okvetlenül köziparkodás és sikeres munkásság támad; ez pedig, valamint a henység minden bűnnek, szintúgy de viszont a legtöbb házi s négy fal-közi erénynek kútfeje; ennek továbbá több vagy kevesebb léte, a honi erő, béke s boldogság egyediül hévmérője; s ez végre egy nemzetnek másik feletti nagyobb súlya. Én tehát jól átgondolt elv szerint, azon alternatíva helyett: dicsőség vagy szégyen — a mi az egyik vagy másik eszközlésmódnak utolsó vége — mint utakat az egyikhez vagy másikhoz érhetni, érni, vagy szükségkép érni, a hasznot állítom a vesztességgel antithesisbe. — S most Isten áldja meg kedves Irwing, mert én megint 1832-be akarok visszatérni,¹ s a haszonvágy princípiumánál fogva egyenest hazámfiáihoz szólni. Éljen boldogul! Ha azonban hallgatni akarja mit mondok —, s milly nyomorult kis fogásokkal vagyok sokszor kénytelen az ocsmányt még természetén túl is elrutítani, hogy az erény annál szebb világban emelkedjék ki — a mi valóban felette szomorú, t. i. hogy sokszorosak illy módok szülik a sikert — azon igen igen fogok örülni, mert olly tanú, mint ön, csak bátoríthatja a tiszta szándékot.

106—110. és 112—114.1. A „Jus proprietatis“ fejezetből

¹ a beszélgetést a könyv megjelenése utánra, 1835-re tette

**A NEMESI JOG VÉDELME:
KITERJESZTENI AZT A JOBBÁGYOKRA**

55. A Partis 1-ae 9-us ¹ ránk magyar Nemésekre nézve olly égi malaszt, hogy azt valóban úgy kell tekintenünk, mint védangyalunkat, ki ha egyszer elhagy, borúra fordul a derű s minden férfihoz illő örömnök vége. Legszentebb kötelességünk tehát ezen mennyei védnek viszon-védjét venni.

S eddig úgy hiszem — a mennyire én ismérem a magyar nemességet — velem e szakaszban a nagyobb rész pontiglan kezét fog. Már a mi a módokat illeti, mellyek által ezen legbecsesb sajátunkat örök bátorlétben fen is lehessen tartani, az más kérdés; s itt megint meg kell vallanom: igen félek, hogy honfitársim nagy része ezen cél elérése végett inkább természetelleni mint természet-szerinti módokhoz lesz hajlandó vagy legalább még most hajlandó nyúlni.

Egy bizonyos könyvben ez áll ”Milly röffel Ti mérték másoknak, ollyannal fognak azok viszont nektek mérni.” S ha nem akarjuk magunkat készakarva s legfájdalmasabban megcsalni, azt fogjuk találni, hogy ezen állítás valóságát t. i. hogy azt büntetlen soha nem lehet megsérteni, minden század, minden esztendő, minden nap, minden óra, eltörülhetlen betűkkel bizonyítja; minthogy bizodalmatlanság bizodalmatlanságot, gyűlölség gyűlölséget, önkény önkényt, irgalmatlanság irgalmatlanságot, szóval: a nyomás ellennyomást okoz; s ha nem egy óra, egy nap, egy esztendő, de minden bizonnal s annál nagyobb erővel — egy, két vagy több század leforgása után is.

S ha ezen isteni szót, melly az örök igazság magyarázata, nem akarjuk kétségbe vonni, azt sem tagadhatjuk, hogy a P. 1-ae 9-us égi malasztját ennekutána mind kül mind belmegtámadások ellen csak úgy fogjuk köztünk örök bátorlétben legbiztosabban fentarthatni, ha annak férfihoz illő méltóságát hazánk minden lakosira ruházzuk, azaz: ha jobbágyinknak olly röffel mérünk,

¹ 1. fentebb a 213. lapon

millyennel kívánjuk, hogy megint a kormány nekünk ezentúl is mérjen!

138—189. I. A. „Törvény-előtti egyenlőség“ c. fejezetből

A JOBBÁGYOK TÖRTÉNYELŐTTI EGYENLŐSÉGE

66. S most, midőn az igazi nemes Magyarot honunk díszéért kérem: ne hagyja magát azon tompa alacsony-ság hőseitül elcsábíttatni s fertőzte!, kik honunk mocskait részint jó szándékbul soha el nem akarják ismérni, mert így hiszik a nemzeti becsületet legsikeresebben fenntartani (!!!), részint jó okoknál fogva elemüket t. i. az émelygető sárt minden módon leplezgetik, a mi által fény s felemelkedés helyett Hunnia csak mindig közel kering koporsója körül, — most egyenesen s practice, nem poros diplomák s nyomorult szórszálhasogatások után, hanem Isten előtt kérдем, mi uralkodjék rajtunk nemeseken: Önkény e vagy Törvény? Tudom azt fogja erre felelni a nemesb nagyobb rész: Törvény! S ha ezt férfíul elszánással kívánja, arra is rá fog állni nemeslelküleg s édes örömet, hogy a nemtelent se Ítélje soha is önkény többé, hanem semmi egyéb, mint Törvény!

Azok, kik bona fide azt hiszik: Senkinek e tágas világon nincs annyi belátása, igazságszeretete, hogy róluk önkénnyel Ítélhessen, s ekép a törvénytelenység, ha őket illeti, legnagyobb csúfság elűttök, más részről arrul vannak meggyőződve, hogy a salus publica legnagyobb veszedelembe jöhetne, ha viszont saját önkénykedésiknek volnának szárnyai szegve, s ekép a törvénytelenység, ha másokat illet, felette helyes; a mi más szavakkal nem több, mint azt kívánni vagy követelni, hogy éppen az, a mi magoknak legtűrhetlenebb, másoktól békével legyen túrve, s éppen az, a mi öfcet, t. i. a nemeseket tekintve, az egész respublicát sarkai-bul kidöntené, másokat t. i. a nemteleneket tekintvén, viszont a közbátorságnak legnagyobb garantiája legyen; melly praetensiók azonban annyira ellenkeznek a valódi

nemes és őszinte igazságos ember becsületével, bogy itt minden keserűség nélkül barátságosan szólítom fel az igazi Magyarot, hogy semmi egyébért, csak igazság szeretetért, mondjunk nemes lelkűleg s önként azon hatalomra! le, millyel részint a törvény, részint az usus, és tán legnagyobb mértékben az abusus fegyverze minket földesurakat fel jobbágyink ellen, s emeljük őket messze minden gyarló emberi szenvedetnünk, indulatink s önkényes baturalmaskodásink felül, az örök igazság s részrehajlatlan törvény magas széke elé, hol csak az erény lehet paizs, s semmi más a világon.

147—148. I. Ugyanazon fejezetből, mint az előző

A JOBBÁGY VÉDELME A FÖLDESÚRRAL SZEMBEN

57. Hogy eddig a dolog, mint állott, jó lehetett, nem vizsgálom sőt megengedem; hanem valamint van idő, midőn a természet jusai szerint, a gyermek felszabadul szülei hatalmok alul, s egy önálló férfinak atyja köteles némi jusokat átengedni, s felette sok zavar támadna, ha egy 40, 50 esztendő ember vagy is inkább fiú mindenben atyjának jó kedve s önkénye alá lenne vetve: úgy azt hiszem, 900 esztendő leforgása alatt, csakugyan annyira megérhetett s meg is ért már a magyar szántóvető, hogy pártvédjének választása,¹ tökéletesen tulajdon belátására s akaratjára bizathatik minden veszély nélkül. Ha ügyetlenül választ, meg fogja magának bocsátni, s jobbat választ; vagy ha még ügyetlenebből választ, magának ismét megbocsátni s úgy tovább; melly szép moderatio, mert az emberi természet legmélyebb tulajdonin alapul, minden panasznak legbizonyosb orvos-szere s minden felingerlésnek legbiztosb óvadéka — praeservativuma —.

Most a természetelleni usus, a talionak² szívünkre nem eléggé vehető de bizonyos bosszúján felül —

¹ a Jobbágyot pöréiben, melyekben a földesúr és a nemesi vármegye ítélte a vármegyétől kirendelt megyei ügyész, tehát nemesember képviselte a vissza torlásnak

mellyet érteni lehet inkább mint kifejtegetni — még másféle okvetetlen anomáliákat is szül. A becsületes és gyengéd-érzésű földesúr sokszor nem tudja úriszékeken mi tévő legyen, mikor — a mi annyiszor történik — jobbágyinak kívánságival legközelebb haszna jön összeütközésbe; s ekép — mert közte és a szántóvető közt oly bíró, kiből ezen utolsó tökéletesen bíznék, nincsen, — magát nem ritkán oly mostoha ítélőhatóságra elhatározni kénytelen, nehogy az öntudat kristályozza még csak távolruli homály túl is szeplősítették, mellyet a legigazságtalanabbul kemény bíró sem mondott volna ki.

S ha őszintén meg akarjuk vallani miért veszik a felsőbb dicasteriumok, mint p. o. a Kancellária, a Helytartó Tanács, annyiszor s tán minden idomzaton túl — miokbul elég panasz hallatik is — a földbirtokos ellen a szántóvető pártját: nem fogjuk tagadhatni, vagy legalább hinnünk kell, hogy az egyéb okokon túl tán azért is történik, mivel ^jálányosan mindig a szántóvető szokta huzni a rövidebb szalmát, s ekép általánosán inkább a szántóvetőnek kell fogni pártját. A mi ellen igazságos panaszunk nem lehet, mert csak úgy tesznek velünk, mint mi másokkal! S im itt igen szembetűnőleg látszik, milly okvetlenül szül végre az önkény mindig önkényt.

Sokan, tudom, azt fogják erre megjegyezni, hogy a Megyék nem ritkán felette nagyon pártolják a szántóvetőt hatalmas földesura ellen; de erre csak azt felelem: Igen is mód nélkül sokszor történik éz, a mi felette dicséretes; hanem viszont azt bátorkodom kérdezni: mindig csak az igazság szeretetéért történik e ez, vagy néha nem azon irigy indulatosság sugtában e, mellyel némi communitások, némi nagy birtokosok ellen viseltetnek?

S hát a nem becsületes s nem gyengéd-érzésű földesurak mikép bánhatnak s mikép is bánnak jobbágyikkal? írjak e itt f e l, vagy inkább naplókönyveimből l e némi kis anekdotát? Ezt csak felszólításra fogom teipii, ha az t. i. oly helyről jó, melly megérdemli a feleletet,

azonban addig is magamat akarom citálni a legártatlanabb és a honban minden napi s minden órai esetben. Nem ritkán változásokat kívántam tenni s tettem is jószáгимban. Házhely és földcserére volt szükség.¹

Én. De nem fogják e sajnálni jobbágyim régi földjeiket?

Tisztartó. "Egy cseppet sem Méltóságos Úr, hiszen adunk nekik jobbakat."

Én. — a jobbágyokhoz — Barátim, nékem földjeitekre szükségem van s a t.

Jobbágyok. "Már mondta a Tens Tisztartó Úr —
— Legyen Nagysága szegény fiainak atyja-----"

Én. Nem foglak Benneteket soha is elhagyni s a t.

S im kész volt a mennyei szabad egyezés!!!

De hát miért nem szóltak jobbágyim? így tudakoztam később, midőn megtudtam, hogy abbul vetettem őket ki, a mi nékem előítélet nélkül sovány földnek s rongyos szalmafedélnek látszott, a mi azonban az ő szemökben — mert ott éltek napjaik édeni idejét — paradicsom volt! S abbul én hajtottam őket ki! De miért nem szólották? Mert engem ritkán láttak, minthogy körülállásim a sokszori velők lakást nem engedék, a tisztartó pedig minden esztendőben 365 nap volt rajtok; s ekép a probabilis — mert azt se tudták bizonyosan — gratia, úgy állott rájok nézve a lehető sőt hihető disgratiához, mint 14 nap 365 nap-hoz; s így a hallgatás tán a legjózanabb volt!

S most midőn azt állítom, hogy sokszor a földesur a legjobb akarattal sem tudhatja meg, Jobbágyinak legbelsejökben mi baj, mi bu, mi szomorúság van — s az egy hidegvérű igazságtalan Vampyr, ki azt hiszi: bennök semmi érzés nincs — Istenhez kiáltok "Világosítsa fel a köz bátorság s kisded honfi utóink kedviért, a Magyaroknak azon részét, mely törvényeket hoz, s bírja arra, hogy a most említett két felekezet-közi igazok kiszolgáltatásának hasisa se Véletlen, se Irgalom, se

¹ azaz a földesúr saját érdekéből elvette egyes jobbágyainak házát és földjét, s máshova utasította őket, ami ellen semmit nem tehettek

Indulatosság többé ne legyen, hanem egyedül I g a z s á g.”

Ne büntesse ezentúl a scrupulosus földesur maga magát, s ne favorisálja sem a Kancellária sem a Helytartó Tanács a szántóvetőt szoros igazságon túl, a nemesi közönségek pedig ne ostromozzák a szegény gazdag urakat, kik úgy is ha nem elegendőleg bár, de bizony szépen vannak a köz megvetés által flagellálva már; s a mindent merészlő földesurak végre ne vampyrkodhassanak büntetlen, de védje a szántóvetőt az, kit maga magának választ. S mindnyájan, a rosszakat kivéve, valóban meg leszünk elégedve! Cserélni, a legalkalmasb sőt a legjobb földeket magunkévá tenni s a t. ezentúl is fogunk, csak hogy az egyezés valóban mind a két részről szabad s nem a szabad egyezésnek satyrája leszen.

163—166. L. A. „Törvényes pártvéd“ c. fejezetből

VISSZAÉLÉSEK A MEGYEI HÁZI- PÉNZTÁRNÁL

58. ”Ritkán történnek illy visszaélések,¹ s ha megessenek, büntetést is vonnak magok után, s aztán másutt is előfordulnak.” így szólnak sokan. S igaz, hogy nem történnek mindennap, büntetést is okoznak, másutt is disztelenitik a világot; de valljon ritka s nem elég e, ha illyesek minden félszázadban történhetnek, s hogy egy kissé többször is történnek, mint minden félszázadban egyszer, tán nem éppen túlállitás; s aztán más felekezeteknek sokkal könnyebb hibáikra szabott büntetésekhez képest olly lágyan fenytetnek, hogy a büntetés — mint a tapasztalás mutatja — az illetőkre kevés benyomást okoz, a nagy közönséget pedig, rettentő példa helyett csak neveteti vagy boszontja. S a mi másutt is rosszul történik, nekünk — mint már valahol fentebb emlitém — csak gyáva és pirulást

¹ hogy a jobbágyoktól beszedett pénzeket a megyei tisztviselők ellenőrzés híjján elkezdik

okozó ürügyképen szolgálják, hogy az nálunk is hiányosan eszközölthessék; de ezen féljül még azon megjegyzést merem tenni — mellyet igen igen mélyen, kérek emlékezetbe vénsni — hogy ott, hol a szabad tisztválasztás s a képviselési formának több fővonási állnak már, ott mindennek rendesebb és tökéletesebben kell — vagy kellene forognia, mint hol ebéli nagy, szép s eléggé meg nem becsülhető szabadságok még nincsenek, s hogy egy képviseleti alkotmány mindaddig felette nagy veszélyben van, s azt csak a véletlen tartja fen, míg egy felekezet szabadsága az egésze nézve csaknem több kárt okoz, mint a mennyit egynek l e g k o r l á t l a n a b b önkénye hozhatna.

Ha most valaki¹ azt veti szememre: ”Azon cassa, melly a Ti nyilvános szükségiteket is pótolja s Rátok van bízva, noha ahoz semmit sem fizettek, Nátatok sokszor elolvad, úgy e Földi?” Mít mondhatok rá? Hallgatnom, pirulnom s keseregnem kell; mert ha azt válaszolom: Ez Nátatok is megtörténik, nem fog e ismét úgy felelhetni ”Meg bizony; de hiszen nem magunk választjuk tisztviselőinket, s egyébiránt constitutióink nincs, Nektek pedig van!” Ha továbbá tudakolja ”De hát illyes előkelő tolvajnak Nátatok mi baja?” Mít felelhetek megint erre? Óh szégyen! nem azt, hogy testünkül illyes rothadt részeket tűzzel vassal kiirtunk s azokat megsemmisítjük, hanem illyes sophismákat: óh úgy is meg van eléggé büntetve illy szerencsétlen a köz becsület elvesztése által, s hiszen aztán mindent vissza kell adnia, ha van valamié s a t. Mire a Sógor így felelhet ”Óh akkor nem kell büntetni senkit, vagy annál kevesebbet, mennyivel nagyobbat vétett, minthogy“ lélekismérete úgy is eléggé fogja furdalni s kínozni a szegényt”.

Ha illyesek fejtegetésével igazságos lélekkel s progressive menünk elő, okvetetlenül azt leszünk kénytelenek találni s megismémi, hogy az illy lágy törvények

¹ egy ausztriai ember

következése s azok pártolása egyenesen absurdumokra vezet.

180—181. I. A „Házi pénztár s országgyűlési költségek“ c. fejezetből

DUNASZABÁLYOZÁS

59. Az országgyűlésnek csak négy dolgot kellene közösen s minden illetők hozzájárulásával döntenie el, s ugyan is, hogy

A Duna akár mikép s mi módon, de tökéletesen rendeltessék is.

Ezen elrendelés terhét idomzat szerint mindenki vigye, ki viszont annak hasznában részesül.

Az, ki ezen ország-hozta parancsnak akár positive, akár per vim inertiae, ellenszegzi magát, hazasértés bírságába essék, és mint ollyas, vagyona vagy szabadsága, sőt még élte vesztével is lakoljon.

S végre szabad szavazással s nem kinevezés által olly bizottságot válasszon, mellyben bízik, s melly, minthogy a lehető legnagyobb tekintettel bírna, a legnagyobb feleletnek is ki volna téve, s a közönséget munkálódásirul, országgyűlésen kívül, minden lehető módon s mindig a legnagyobb ébredésben s tudásban tartaná, országgyűlésen pedig a legkisebbrül is felelne s számot adna.

A vízkörültk munkák philosophiája abban áll, hogy azok elrendelése vagy hasztalan vagy hasznos. Ha bizonyosan hasztalan, akkor azzal fel kell hagyni, mert a gyógyszernek mindig könnyebb terhűnek kell lenni mint a nyavalyának; ha pedig bizonyosan hasznos: akkor eldönthetlen igazság, hogy annak eszközését azok tartózzák vinni, kik a haszonban részesülnek, és pedig olly irányban, mint a miilyenben több vagy kevésb hasznot aratnak.

219—220. I. A „Vizek, utak s bel vámok“ c. fejezetből

**A NEMESI ELŐJOGOK: A TERMELÉS
AKADÁLYAI**

60. És itt kérem az Olvasót, ha tán éppen földbirtokos, ismerje meg végre legvalódibb hasznának olly igen gazdag kútfejt, melly nyitva áll, s mellybtıl csak meritni kell!

Most termékink s készítményink hazánkban alig kelnek el, s ha elkelnek is, árok minden esetre felette potom. De valljon miért? mert nincs vevő! Vevő pedig miért nincs! mert a legnagyobb rész nem bírhat ingatlan földet mint sajátot; mert nincs de facto a törvények által eléggé pártolva, hanem de facto az ország mind kül- mind belterheit csak ő viseli; mert a Monopóliumok, Céhek, Limitatiók s a t. minden szorgalomágra halál-lepleget vonnak; szóval: mert az ország legtöbb lakosi sem testi sem lelkikép nincsenek emberhez illőleg kifejtve, s valljon miért nincsenek annyira kifejtve mint a mennyire mind rájok, mind ránk, mind az egészre nézve leghasznosb, legbátoritóbb, legdicőbb lenne? Mert nincsenek ----- emancipálva.

Most csak néhány ezer nemzetség áll egy szabad alkotmány paizsa alatt, a milliók alóla de facto ki vannak rekesztve, vagy is inkább csak a szabad ég alatt állnak; hanem éppen azért, mert csak az ég alatt állnak, s így sokszor csak az ég hallja panaszikat, nincs is a természet elleni igazságtalan rendelkezésnek való áldása; mert a helyett, hogy azon kevesek, kik a polgári szabadság körei közt állnak, gazdagok, nagy befolyásuak, szerencsések s bátorlétüek volnának, naprul napra mind mélyebbre sülyednek; legrégibb s egykor legdusabb nemzetségink vég elpusztuláshoz közelitnek, — kisebb nemességünk nagy részint már most is szükköldéssel küzd, s majd majd nyomorúságra jut; befolyásunk nem nagyobb mint köz intelligentiánk, melly felette parányi, s a szerencsétül vajmi távol vagyunk,

mert sok közülünk állati tobzódásban már rég elnyoma magában minden nemesb érzést, minden lelki felemelkedést; ezek kifejtése nélkül pedig valljon lehet e ember szerencsés? — — — — sok pedig vérző szívvel nézi a Jövendőt! — s a t.

264—265. 1. A ' „Monopóliumok, céhek, Ilmlatlók“ c. fejezetből

HUNNIA. 1834—35

A Stádiumbeli Tizenkét törvény közül ott csak az első kilencet fejtette ki, a három utolsót, mely a magyar nyelvvel foglalkozott, későbbi munkára hagyta. Ez a későbbi munka, melyen 1834-től dolgozott (v. ö. Viszota, Széchenyi Naplói, 4. XIV. és LXXII. 1.), teljesen nem készült el, nem is jelent meg a maga idején, — Széchenyi csak 1858-ban adatta ki bizalmas híve, Török János által; a munkát ugyan a budai főkörmányzóság akkor lefoglalta, illetőleg eltiltotta, de az egészet később, 1866-ban Török az 1858-i évszám alatt változatlanul kiadta. Lényeges tárgya: a latin nyelv helyébe mi-ként kell a magyar nyelvet a közdolgok végzésében állítani; erre vonatkozó nézetei még lelkes, optimista hangulatúak ha kellő józansággal és megfontoltan történik a „hivatali egy-nyelvűség“ bevezetése, a bennlakó nem-magyarok is el fogják fogadni, mint. egyetlen, lehetséges ét természetes dolgot. Á szö-veget Török János kiadásából, Pest 1858, idézem.

A MAGYAR NYELV ORSZÁGOS HASZNÁLATÁRÓL

A magyar nemzetiség felébredése nem jelent más népeknek elnyomást vagy mellőzést, a magyarság csak ott akarja bevezetni nyelvét, ahol ez természetes is:

61. Nem is kíván azért az egyesült magyar nemzeti test természetellenit, s, nem is akarja másban megtámadni azt, mit maga szeretné nyugalomban bírni, hanem mindenkinek sajátját tisztelvén és megbecsülvén minden vágyainak egybe vonatja csak oda járul: „hogy a latin nyelv helyibe iktassák a magyar”, azon nyelv helyibe, mely tudományos hasznán kívül, mikor tudósok sajátja, senkié többé a világon, hanem egyedül a halálé.

Az ország megyei törvényhatóságai úgy hiszem már mind magyarul tanácskoznak; az országgyűlési két házban sokkal több magyar szó hallik mint deák,

s nincs senki ott, ki magyarul ne tudna, ne értene; az ország egyéb törvényhatósági pedig, akár merre te-
kintünk, mindinkább magyarosodnak, s napról napra,
óráról órára kétségbevehetlenül látszik, mennyivel tá-
gítja, a halálnak mindenből kiszorítása által, körét az
élet úgy, hogy hosszú béketürése, kimerithetlen türe-
delme s századi mérséklete után a Nemzetnek, midőn
minden előkészületek is talpon állnak már, valóban itt
az idő, további halogatás nélkül féligmeddigi lététől
megszabadítani a Magyart, s őt elvégre tökéletesen be-
iktatni a magát boszutlan sértetni soha nem hagyta
természet útjába, hogy aztán lehessen és szeressen is
lenni békében, s ne kelljen a lélek öröki nyug-
hatlanságai közt, akaratja ellen is ingadoznia szü-
netlen.

E célnak elérésére pedig, melynek tökéle-
tes elérte előtt soha nem lesz nyu-
godt, s elérte nélkül soha nem lesz boldog a Magyar,
csak egyedül az szükséges, hogy Te Uram ,felirá-
sinkat magyar nyelven fogadd el, s
hozzánk viszont magyar nyelven
szólj'. Mert a többi magamagától fog legkisebb inga-
dozások nélkül elrendelkezni, s majd-majd minden
háborítástól menten, csak azt fogjuk érezni, hogy vége
szakadt a régi éjeknek, szebb reggel derült ránk, s
végre, értjük is egymást'.

Ugyanis életre fognak fordíttatni akadály nélkül
a holt törvények betűi, s mind kitisztításáról törvé-
nyinknek, mind azoknak életbehozásáról az országgyűlés
fog intézkedni. Életre lesznek továbbá fordítva leg-
kisebb nehézség nélkül mostani iskoláink holt könyvei,
s mindenütt magamagától s erőtetés nélkül fog csí-
rázni a rég elnyomatott magyar nyelv, hol tudniillik
maga határában van, s miért is csíráznék egyebütt? —
úgy hogy, Uram, magunk is fogunk csudálkozni, mily
szaporán fog győzni az élet a halálon, mily kevés idő
alatt veti testéből az öt századokig emésztette tövist
ki, s mily szép irányt is tart, mennyi egésséggel lövelli
a hon dermedező részeibe másoknak legkisebb sérelme

nélkül a meleget, ha csak természetes munkálódásban túlgond s tulbölcsesség nem háborítja, nem gátolja azt.

183—5. I.

62 A magyar nyelv hivatalosításának ügye körül tehát korántsem az forog kérdésben: "Kisebb rossz kelljen-e választani a nagyobb rossznak elkerülése végett", de a kérdés így áll: "Mi jobb, mi tanácsosb, tovább is hagyni a Magyarban minden megalégületlenségének okát, míg bajától halni fog, vagy életmentésére akármit is követni el, s így meg nem szűnő aggodások kínjai közt lenni örökleg; vagy megmentvén a Magyarat hervasztó latin szalagitól, és az életnek ismét visszaadván, őt testestől lelkestől nyerni s minden időkre vásárlam meg, s ekép a kölcsönös bizodalom áldásai közt élni a legszebb viszonyok nyugalmát?"

Mire a felelet ez, hogy valóban tanácsosb s jobb elvégre a természet útjába térni és könnyű móddal s bizonyos sikerrel lépni a vizsonti elégedtség körébe, mint a természet útjába soha vissza nem térvén s mindig növekedő gondoktól sanyarú tévedések országában tespedni vég nélkül. S így a kérdés nem rász és rász, de áldás és lehető legnagyobb átok közt forog.

A magyar nyelv, igaz, nem általános szózata Magyarország lakóinak. De hát tán a latin az? kérdem. Még kevésbé. S így nem tanácsosb-e tulszövevényi veszedelmink közt kevesitni inkább a nyelvek számát, mint azt ok nélkül szaporítani? Bizonyára, s legfokép, mert senki nem jó a világra latin nyelvvelde ezt — mivé! — nincs kellő helyen, tudniillik a tudósok közt — mint legkeserűbb orvosságot veszi be az ifjúság, minélfbgva honunk nem magyar lakosai, ha saját nyelveiket s szokásikat háborítlan látják, s így lecsendesül benne az indulat, lassanként hivatalra nézve szívesebben is fogják tanulni a magyart, mint a diák nyelvet, kivált ha a Magyarok nem ingerlett s liberális bánásmódja is felébresztenek benne a rokonvért; es még inkább, mert lehetlen az életnek, függetlenségi s kiképződési vágnak, mely Magyar-

országoknak minden nemzetbelie közt napról napra mindinkább ébredez, több sympathiát érezni a halállal, mint az étellel.

Tanácsosaid sem tudnak mind magyarul, az is igaz, de hiszen latinul sem tud mindnyája. Hanem, Uram király, őszintén mondva, nem volna-e legszentebb kötelességünk, azon országnak legalább nyelvét tudni, melynek sorsába avatkoznak? melyet ha nem tudnak, midőn királyi parancsod szerint a hadnagynak is kell magyarul tudni, ki magyar ezredben szolgál, akaratunk ellen is azon régi mondásra emlékeztet: "Bocsánat adatik a nagy bűnösöknek, midőn a kis bűnösök elítéltetnek". Mert mi egy osztály az egész országhoz, és annak érdeki ezéihez?

Miután tehát a magyar nyelvnek latin helyibe iktatása által senkinek se természeti, se polgári joga nem sértetnék meg Magyarországnak, más részről pedig nem oly nagy baj, egy nyelvvel többet tudni, vagy holt nyelv helyett inkább élő tanulni, és így tanácsosaid, kik Magyarország dolgaiban részt vesznek, méltán a magyarral is összeharagkozhatnának elvégre, ellenállhatatlanul az foly, hogy a Magyarok nyelve körüli kívánata nem csak teljesíthető s könnyen, nemcsak igazságos, és nagyon, hanem teljesítése felette hasznos is, valamint nem teljesítése legkárosb volna.

Az egész egyedül s kirekesztőleg királyi akaratodtól függ; mert szólj egy szót, és rögtön halálból életre virul a Magyar. A kimondott elvnek alkalmazása pedig sok és fáradtságos munkába ugyan, de semmi bajba kerülni nem fog; s az egész kis alkalmatlanság tán tanácsosaid csak azon néhányait fogja érni, kik noha diácul sem tudnak — mi ma volna jó — végre mégis átlátandják, mily nehéz még csak, nyelve tudta nélkül is egy egész jaemzetről hozni igazságos Ítéletet; úgy akarjad Te Uram, és a magyar nyelv hivatalosítása körül legkisebb nehézség többé nincs, s így a Magyarok forró kívánata felette könnyen teljesíthető.

PESTI POR ES SÁR. 1834—37

Széchenyi ennek a művének csak kisebb részében foglalkozik Budapestnek porából, homokéból, pizskából való kitisztításával, nagyobb részében azt magyarázza, hogyan kell egészséges életmódot biztosító házakat építeni, s a magyar vidéket és természetet nem tönkretenni, hanem megszépíteni. E munkáját is Török Jánosnak adta, mint a Hunniát, aki ezt csak 1860-ban tudta Pesten kiadni, s e kiadásból vettem a szöveget. Döblingben újabb hosszabb bevezetést írt hozzá, mely azonban csak 1925-ben, a *Blick*-nek Tolnai Vilmostól készített új kiadásában jelent meg nyomtatásban.

BUDA-PEST PORA, PISZKA ÉS FEJLESZTÉSE

63 Néhány évvel ezelőtt a pesti kereskedőség épületéből,¹ — hol akkoron laktam — Vác felé tekint, csekély személyemet látogatásával megbecsülendő P. úr. Alkonyat tája volt, s a nem régiben bőven esett eső különös elevenséggel ruházá fel a budai hegyek ormait, s a legszebb zöld függött a pesti s budai szigetekről a Dunának tiszta tükreibe, s P. elragadtatással, mint ki örülni s büszkélkedni mer barátján, gyermekén, hazáján, kezemet szorítva hangosan kiáltja az egekbe: "Már ennél gyönyörűbb vidék, kiesb fekvés nem létezhet."

Több hónappal később, midőn napról napra szárazabb lön a táj s a valaha volt esőnek legcsekélyebb jelei is végkép eltűntek, a véletlen viszont H.-val hozott össze. Ezzel történetből egészen kocsin jöttem a városig a Kerepesi utón, s oly vastag széllel s még vastagabb porral szemközt, hogy H. hozzám, szorosan mellette ülőhöz enyelgőleg "Istenhozzád"-ot intéz, s mi egy-

¹ a pesti Dunaparton, a mai Ferenc József-téren

darabig nem mint ködben levők — mert ez kevés volna — hanem mint lavínával borítottak, betűszerint egy cseppet sem láttuk egymást, s végre midőn némi lankadásra fordult a porvész, H. Így kezdi beszédét: "Ennél kutyább helyet, az Úr Isten még haragjában sem alkotott."

3. l.

64 Buda-Pesten, teszem például, felette sokan anynyira megérték már látásukban, ítélő erejükben, hogy már siker lehetőségével fel lehetne szólítani őket mind azon áldozatra, mi testvérvárosink csinosulásira szükséges. De ilyféle megjegyzések "Berlinben, Odessában még több a por; Bukarestben épen nincs kövezet; sár pedig télen mindenütt van; s hol látni szebb házakat? mindenki csudálja (!). Nincs város mely rövid idő alatt nagyobb kifejtésre nőtt volna, mint Pest", s több efféle, elég a resteket még inkább restségi szurkokba¹ iktatni, a könnyen ijedőket a csinosodás újság elvei által visszaretenteni, a Sohamozdikát s mindent gátlókat pedig igazi elemőkbe, porba s sárba még mélyebben ültetni stb.; a béketűrők osztálya végre, mely nálunk legnagyobb, bona fide azt hiszi "Por, sár s egyéb undokság — nóta bene oly mennyiségben, mint azokban Buda-Pesten vagyunk kénytelenek részesülni — emberi létünkhez szorosan ragasztvák, s ekép azoktól magunkat soha meg nem szabadíthatván, azokat túrnunk, és így port és sárt keresztényi türelmességgel nyelnünk s gázolnunk kell".

Másik oka trespedségünknek "annak nem tudása, mikép segíthetnénk bajainkon", mely bajokat azokra nézve, kik télen nyáron Pesten-Budán maradni kénytelenek, én legalább valódi szerencsétlenségnek tartok, mint-hogy saját ízlésem szerint akármit szenvednék inkább, mint a természet szép színeitől örökké eltiltva s kénytelen lenni, például Buda-Pesten a szőke Dunát, szennyes dunapartokat, kiégett budai szőlőket, kertnélküli házakat, minden fátul eltiltott utcák- s tereket, szóval az egész láthatárt mindig s mindent hamuszínű köntös-

¹ restségtől okozott piszkukban hagyni

ben nézni s a természet sokszínű bájai helyett, örökre a homok bajaival küzködni.

10—11. L

65 Nem-cselekvésünk másik okát "Nem tudásnak — Tudatlanságnak, mint segítségünk magunkon" bátorodom nevezni s pedig, mert eddigelé, én legalább e tárgyra nézve valamely kimerítő javaslatnak csak sejdítésére sem akadtam sem írásban, sem beszédben, tetteben pedig még kevésbé.

Egyik öntöztetni akarja az utcákat, másik sepertetni, amaz fákat javasol ültetgetni, emez a kövezet javítása által hiszi az egész bajt orvosolhatónak stb. Ez mind helyes; de mindegyik önlátására hajlik inkább, s azt már elégségesnek, kimerítőnek tartja a nélkül, hogy bajainkon segíteni minden oldalról s mindenképen kész volna módot is javasolni. Ítéletem szerint pedig csak úgy lehet a két város nyomorjain némileg diadalmaszkodni s kellemeit nevelni, "ha ennek eszközésére kivétel nélkül minden lehető rugó mozgásba tétetik s abban célirányosan meg is tartatik állandóul".

Józan észrend után tehát legelsőben is azt kellene eszközölnünk, mi városaink lakhatására szükséges; továbbá mi azok kellemeit nevelné, — s végül mi kifejtettebb s dicsőbb nemzetiség jeléül, egy nemzet egyesülési középpontjához tán már illenék is.

"Lakhatása" valamely helynek a bevett ideáktul és szókéstül függ ugyan; de mai világban vannak némi általánosan megkívánt és közönségesen bevett testi és lelki kényelmek, melyek híjával civilizált ember — kivált hosszabb időre soha seholy lenni nem szeret, úgy hogy kisebb vagy nagyobb lakhatása valamely helynek, saját értelmem és kifejezésem szerint, mindazon kényelemnek több vagy kevesebb léte által határozottak el, melyeket civilizáltabb ember nélkülözni nem akar. Minélfogva átléphetlen akadályokat kivéve, házi, political egybekötéseket s honi vonzódást nem említve — mindig oda fog sietni a civilizáltabb sokaság, hol a már szükségesekké vált kényelmek találhatóak;

azon helyeket pedig kerülni fogja, hol ezen kényelmek nincsenek.

Ha Buda-Pesten a hivatal, iskola s kalmárság le nem bilicselne senkit, és pör, vásár, gyógyász, vagy a geographiai középpont és Duna — melyet sokszor legjobb akarattal sem kerülhetni el — soha senkit oda nem kényszerítne; azt hisszük: sok ember lalná a két várost? Valóban kevés, és többnyire csak olyan, kinek jobb helye nincs.

Nem tűnik-e ebből elő, ha állításom helyes, hogy Buda-Pest nem bír mostani természeti mibenlétében azon magához vonzó egyesítő erővel, varázsszal, mely nemzeti kifejlődésünkre oly jótékony, oly áldott következtetésű volna? Nekem úgy látszik nem bír, legalább azon mértékben nem, mint kívánunk, óhajtnunk kellene. S azt hiszem, mindenkinek úgy fog látszani, ki józan szemmel nézi azt, a mit sok, éretlen honszeretet mámorától körülfogva látni nem tud, tán nem akar.

Ezelőtt csak húsz évvel nem ötlött oly erővel szemünkbe mind azon hiány, melynek látása most annyira botránkoztat! Pedig húsz évvel ezelőtt Pest csak nem volt az, mi ma; fa sem volt több, por sem volt kevésb! Mind igaz; de akkor inkább vala egyhangzásban a rondaság a még akkor aránylag ronda helylyel, mint a rondaság ma a már csinosb épületű és elrendeltebb utcájú várossal. Akkor midőn egyes házak közt Kemnitzeré legelső és szinte egyedüli volt, mi is minden praetensio nélküliek valánk; de most már jól esik nekünk is, ha Buda-Pestet, mint szebb városok során állót emlegetni kezdik. Akkor Buda-Pest egyszerű, tán egy kissé szennyes öltözetühez vala hasonló, kinek meztis vagy bocskoros-lába nem ötlött szembe; most számos épület tűnik élönkbe, mint arany és ezüst díszruhájában valaki, ki azonban nem porozta le magát, és csizma nélkül porban vagy sárban áll; és im ez az — mert a jobb ízlésűvel egy hangzásban többé nincs — mi szállaként egyre bökdös és kínoz. Ezelőtt oly messze valánk a jobb rendtül, nagyobb csinosságtul, hogy akkor szinte nem vala lehetséges, vagy tán nem is igen jutott eszünk-

be, mind azt előszámlálni, mire legsürgetőbb szükségünk vala; most azonban annyira haladánk, hogy némileg szinte már arról tanácskozhatunk "mikép kell egyet s mászt tökéletes kibefjélésre bírni, s mi van még hátra".

13—16. 1.

66 Pestvárosa vízhortda (alluviumi) homokon áll, melynek nagy mélységét köztünk kiki ismeri, ki naponként épülő házaink alaprakásit szemlélte. Csak báró Orczyak artézi kútja szerint mintegy 100 öl vastagságú homokon élünk s mozgunk, melyet lassú századok folytában hihetőleg Dunánk hordott oda számunkra! Szerencse, hogy közmondások nem szoktak igazabbak lenni mint mendemondák; mert máskép valóban odébb kellene ismét vándorlanunk, nehogy homokra építsük reményűiket, jövendőnkét!

Helybenmaradni azonban — tudniillik mi honunk s Buda-Pestnek fekvését-----s nem egyéb körülményeit illeti, józanabb; de más részről szükséges e kis sort is "por rakványon, ocsmány homokon lakunk" annyira bevérni fejünkbe, mennyire csak lehet, hogy azt javítási fejtegetésink s munkásságink közben soha el ne felejtsük.

Pestnek környéke szintúgy homok s homok; és valaha hihetőleg tenger volt, melynek Buda, Mátra, Bihar hegyei vetettek határt. Testvérvárosink egyike, a Duna bal-parti, tehát — horribile dictu, de ki kell mondanunk — legtanácsosb ilyesnek egyenesen szemközt nézni — "Undok homokon áll, — s porlepve szinte minden felől ismét undok homoktól van körülvéve".

18. 1.

A MAGYAR HÁZ BAJAI: NEDVESSÉG, TŰZ- VESZÉLY, ZAJ STB.

67 Egészen száraz ház hol és hány van hazánkban? Sokkal kevesebb — ha őszintén vizsgáljuk — mint gondolnék, s nem ritkán vettem belső mosolylyal észre:

”Mikép hervadoz rét s mező szárazság miatt, s viszont a gazda vagy földesúr mint kínlódik nedves raktárokkal, nedves lakházzal, midőn egy kissé több értelmesség — melynek következményei ilyféle felfedezések volnának: ”Egy ember semmi, szétvonó sokaság még kevesb, s csak egy soron állók, valami” — honunk annyi elasztott mezein a tikkasztó szárazságnak elejét venné, s azt raktárinkba, lakjainkba számúzná, s ekép odakün s ideben is segítve s vízi és száraz kórságból kigyógyulván, mind a nedvességet, mind a szárazságot kellő helyre utasítná. Józanul intézett egyesületek könnyen eszközölhetnek ilyeseket, s kivált Magyarországon, hol csak Duna s Tisza folytában több kincs fekszik rejtve, mint a mennyit távolról sem sejt tizedik, sőt századik sem.

De ha még száraz házak sincsenek nagy számmal honunkban, miután a földszinti sor szinte mindegyikben nedves, és így rendszerint az egész ház rossz, s csak felette ritkán fele jó, mert emeletes még gyéren lelhető, valamint a pincefeletti se mindenütti; mikép vagyunk még tűz elleni biztosság, csend, szagtalanság, füstnélküliség, s a többi feltétellel a jó lakásnak? — Tűznek — kevés kivétellel — Magyarország minden faluja, minden városa legveszedelmesben ki van téve. Biztos raktárak alig léteznek legkisebb szám és terjedtségben is; s akár mily hadnak néhányszor! s csata közti elő- s hátranyomulása tönkre döntené a fél hazát, de némi alföldi helységet izzé-porrá égetne csak néhány jól irányzott gránát is; midőn Német-, de kivált Olasz- és Franciaországban a legvérengzőbb háborúval járó tűznek sem volt soha is újabb időkben, mindent elpusztító következése. S hát kenderszáritás, zsírkiizalasztás, pipa, sőt gaz boszu által hány helység lesz, béke közepett, a korlátlan lángok szívrepesztő áldozatja! Úgy hogy a jó s biztos lakásnak mi magyarok általában véve, úgy szólván, még csak bölcsőjében sem vagyunk. Csend legtöbb lakjainkban ismeretlen dolog. Szagtalanság épen úgy. — Egy kis füst ködnél, ellenkező szélnél pedig, mintha elmulhatlanul minden lakhoz szorosan volna kötve, valamint légvonat is, a sokszor nem legjobb környező

légnek dacára. — Tágas ablakok inkább újabb házak sajáta, de ezekben, rendszerint vékony falaik miatt nem hűs, hanem meleg a nyár, s nem meleg, hanem vajmi hideg sokszor a tél; a jó vastag, mindent kizáró falak ellenben csak régiebb épületekben találkoztak, melyekben megint az ablakok ritkasága s kicsinysége a baj. — S hát a belső elosztás; hányadán állunk még erre nézve! Legtöbb épületeink oly egyszerűséggel vagy inkább oly szívreható együgyűséggel — simplicítással — vannak elrendelve, miszerint a háznak tán több mint negyede folyosó, s öröki egybeütközés nélkül még sem folyhat rendesen benne a szolgálat, s ekép — mert elvégre legtöbb ettől függ — lakhatásuk sem hiány nélküli, sőt felette sok kellemetlenséggel egybeszótt.

31—83. l.

A VIDÉKI NEMESI KÚRIÁK HIÁNYAI

68 Nemesi curia faluhelyen. Pincén áll a lak, s ekép türhetőleg száraz. Falai vastagok s boltra kanyarodnak, mi, éghajlatunkat véve számba, felette józan, s megvallom, sok ily házat ismerek, mely mind télen, mind nyáron nagyon jó lakásu, sem meleg, sem hideg, hanem mindig kellőleg hűs vagy mérséklett. Teteje cserépre verve, ablakai, ajtajai szinte elég tágasak; s így igen sokban megfelel a jobb lakok feltételeinek. Hová van rakva azonban? Homloka az utcára, oldala s háta az udvarnak, s e mögött kert, gazdasági épület. Por, kocsi-zörgés, gulya, nyáj, sörtés, kutya sat. egy oldalról; liba, kacska, megint kutya és a gazdaság minden fertelme más oldalról, német mondás szerint: "a legelső kézről" legkisebb közbevetés nélkül! S hát a belső elosztás és szag? Egy szoba mint a másik, mindnyája mint olvasó egy ambitusra fűzve, s azért egyikben mint másokban épen azon szag: pipa, konyha, s az ambitus végén igen gondosan felállított árny- vagy inkább zsarnok-szék, minthogy senkit sem kiméi, de kivétel nélkül mindenkire egyforma büntetést ró, bár használja árnyékait szeren-

cséjére rendesen; bár szerencsétlenségére csak ritkán. S ha felnyitják a közép ajtókat s minden terem egybefügg — mit a francia a szó minden s legrejtettebb értelmében valóban felette helyesen e n f i l a d e-nak nevez — akkor az elkülönzés minden kellemé megszűnik a nélkül, bogy egyé válnék a ház belseje, s egyhangúságát ily egyenes sinoron függő 4—6—8 teremnek semmi sem vághatja ketté, mint ha ismét becsukatnak ajtai, s többé fel nem nyitattnak, hanem az egész háznak, minden szobám keresztül, kúphelyül használására! — Már ezek nagy hibák, s ki nem barátja a lármának, lud-s kacsafecsegésnek, kutyaugatásnak s ilyeseknek, ki gyűlöli a közbirtokot, legalább szobákat tekintve, s e mellett nemcsak jó szagban szeret lenni és élni, de a természet illatai s színei után is eseng egy kissé: az — ha tán sejdíten is — nem fogja magát ily lakokban oly jól érezni, mintha a jó lak fenn érintett minden feltétele ki volna elégítve.

84—85. 1.

DIALOG A MAGYAR TÁJ MEGJAVÍTÁSÁRÓL

69 *Vízfalói.* Én pedig arról bizonyossá tehetem, minden föltételt egyesítve sehol sem lelendi. Magyarországnak legnagyobb része, ha csalódní s ezáltal minden javítási ösztönt magunkban elaltatni nem akarunk, erdőktől s fáktól rideg rut rónaság, homok s mocsárból áll. Felföldje nincs ugyan dombos erdős tájékok híjával, de ott ismét részint se hajózható folyók, se tó nincs, részint minden közlekedés s posta nélküliek. A Fertő nem eleven, de valósággal holt tó, melyen semmi mozgás, egyetlen egy kis vitorla nincs, melynek partjai, a nyugoti s déli szirttelen dombocskáit kivéve, oly alacsonyak, oly mélyek, hogy nincs ok, miért ne menne az egész tó legelső alkalommal odébb, miáltal a bájlak kilátása a vízre egészben megszűnnék! A Balaton, a sokak által felhőkíg emelt Balaton sem nyújt lakásokra különösen kedvező fekvéseket. Somogyi partjai laposak, szalai partjairól pedig kies ugyan a tükre, de val-

jon mi van azon túl? Nem határtalan kékség, mint a fejedelmi tenger síkja, nem felhőkbe nyúló kies bércek, hanem alacsony, egyenes vonalok, a somogyi berkek s viránytalan dombok. Nevezetesebb tó ezen kívül pedig az országban nincs. S hát a Duna partjai? mondjuk ki hiábavaló önkecségtetés nélkül, hol bájtelielik? s ha Vise-grád körül azok is Hunnia határai közt, de költőileg felfogva, lakházra egyetlen egy oly pontot sem lelhetni egész hosszában, melyről nyugodt lelkiismerettel német kifejezés szerint azt lehetne mondani, "ez semmit nem hagy kívánni hátra." — S hát Drávánk, Tiszánk, Szávánkról mit mondjunk? Jobb ha azokat elő sem hozzuk. Nincs szegényebb ország kies fekvésekre nézve, mint Hunnia, higgye el kedves Sárgefai úr. összeviszta utaztam nagy részét, s ha némi kies vidékre akadtam is, mit nem tagadhatok, általánosan véve nem voltak azok, ha így szabad kimagyaráznom magamat, "mindennapi életre haszonvehetők." Nagy határoktól környezve minden emberi közelség nélkül s kiteve a vész minden düheinek, vagy tőszomszédságban minden ronda helynek, vagy valami szégyenrésznek (parthie honteuse-nek) stb. — Megvallom, a jó s kellemes lakhatást én is az élet egyik legnagyobb szerencséjének tartom, s mi okból eleget is forgattam alkalmazását fejemben — s nem mondom, hogy emlékezet okáért N. N. nedv lakomat¹ fenn nem tartom s e mellett más egészen új lakot nem építek, ha erre valamely kies hely elcsábíthatna, s pedig kivált néhány évvel ezelőtt valóban nem voltam igen vonakodó. De híjába, Hunniából olyat sehol sem leltem, ellenállásom magam meggyőzésére bizony nem volt a legnagyobb diadal.

Szabályi. Bocssásson meg, de soha nem szoktam csalódások üvegein nézni keresztül, úgy hiszem, felette mostoha ítélettel érdeklő hazája vidékét. Anglia jobb lakházainak helyes fekvése s kitétele — egyet sem véve ki, — nem csupa természetadomány, hanem jobbadán mesterség utáni: azaz: nagyobb civilisatio s ebből eredő közszorgalomnak következménye, mint lecsapolt

¹ kedv lak helyett, a nedvességre célozva

vizenyős lápokból kiemelkedő dombosabb helyek, szomorú s meztelen ingoványokból vízcsatornák s számtalan ültetvények által varázsolt gyönyörű völgyek, farkas-lakta vadonságból fejledező bájmagányok; ember nem járhatta zordon tájakból felséges utak által bübájolt remek kertek stb. Vegyünk, például a Balatonból derék csatornát a Dunába, járja azt s ezt 10—12 gőzhajó s néhány ezer kisebb nagyobb vitorlás, s környezze partjait angol civilisatio, angol szellem csak egy századig — nem, de csak félszázadig, s nem száz, de ezer meg ezer kies lak fogja bizonyítani a helyesnél helyesebb fekvések s kitételek számnélküliségét partjai körül, midőn mostani körülményei között, igaz nem volna könnyű kimutatni, hova illenék körülötte nemcsak költői, de gyakorlati bájlak is legjobban.

S noha ezen arányban s ily könnyen nem ölthetne szebb képet magára a Magyarhon minden tájéka, mint a Balaton-melléki vidék, egyéb minden részeiben is több kifejtetési anyag rejlik, mint gondolnák.

75—78. 1.

PESTEN A MAGYAR TÁJ- ÉS MÚLTNAK MEGFELELŐ ÉPÍTÉSZEZET KELL

70 *Szabályi.* Pest, a mindegyre fejledező fiatal Pest semmi sajtósággal sem bír, s félig-meddig muszka légben, félig-meddig olasz minta¹ után épült új része — az órul hallgassunk — úgy áll a mindennapi próza hamuszínü köntösében, mintha a magyar nemzet minden eredetiségéből kikopott s élte poesisát rég kilehelte volna már. S ugyan mi nyereséggel, kérdem? Csak azzai, hogy keleti zománcát elunván, azt józanabbal vagy csak mással sem váltá fel, s így még prózában sem tett nagy előmenetelt. Pest építményei — s innen kellene kiszivárgani Magyarország részeibe a józanabb ízlésnek — sem költői nimbusban nem állnak, sem lehető

* az akkor divatos klasszicista (empire) stílust érti, melyet angliai „góth” építéssel szeretett volna felváltatni

legnagyobb lakkellemet nem nyújtanak; s természetesen, mert nincs Magyarországhoz illő képük, nincs saját ábrázatuk. Nem mondhatom, midőn legelőször mentem a Dunán Pestre, mennyi s mily külön benyomást tőn e város rám. Bámultam roppant s díszes építményein s nagy kifejlési szellemén, s nem azért, mintha ilyeseket s pedig sokkal nagyobb arányban nem tapasztaltam volna már egyebütt, hanem mert váratlan volt előttem a szemlélt. Partra szállván, kértem, "hol a régi város, a hajdankori Scytha sarjadéknak egykori lakja, hol fejedelminek udvara?" És sem Pesten sem Budán romját, de még csak egy hátramaradt nagyobbacska követ sem mutathatja nekem senki. Nézem az új lakványokat, s önként gerjed bennem e kérdés "Hát Magyarország közepett olasz minta szerint épült házakban lakik a mai magyar?" s ezen — mert előttem még váratlanabb — még inkább bámulok.

Nevezetes múltja e nemzetnek úgy látszik soha nem volt — így szólék magamban — mert nemzeti nagyság, melyet néparadások fel fellobbanó villámmal összekeverni nem kell, csak tartósb csinosodással, vagy legalább tartósb fényűzéssel jár, ez pedig, Magyarország éghajlatát tekintve, noha durva, de erős építményeket tesz fel, ilyesek azonban csak oly anyagbul készülhetnek némi tartóssággal, melyet tűz nem ront, lég nem emészt, szél nem bír, víz nem hord, s ilyes maradvány Magyarország határai közt sehol sem bizonyítja a múltnak egykori tartósb fényét. De ezért, mert múltja nem volt tartós fényű, világosb jövődjöje se ^ legyen a magyarnak, ezen minden európai nemzetektül elkülönzött, s annyi s oly külön sajátságokkal bíró keleti jsarj adóknak? Lehetetlen! Csak maga magát ne rontsa, s éghajlata s körülményei minden ányéklatit felfogván, tanulja végkép meg a józan építés fő elveit. Építsen, ne rontson. Így ha azon sajátsággal bírnának a pesti házak, milyennel mind költői mind lakszellemi tekintetben birniok kellene, módnélkül nyernének lakosai, s így nyerne az egész ország is, ha építményeiben.

az olasz helyébe az éjszakázsi góth mintát állitná minden lehető javításaival.

Anglia építőmesterei jó idő óta felfogták az építés ez elveit, és nagyobb úri lakjaikban jobbadán ők is elhagyák az olasz, s ekkép éghajlatukhoz sehogy sem illő minta utáni építést, s a komolyabb góth Ízlésnek hódolván, s ezt éghajlatuk s szellemükhöz alkalmazva, telepvényeiket csudálatos sikerrel javíták.

Én. Nem volna tehát legeélirányosb, ilyesnek adni léteit Magyarországbán? Alig van valami, minek jobban örvendenék, mint látni hazánkban oly építményt, melynek komoly typusa oly annyira illenék nemzetünk mind ködbe burkolt visszaemlékezetihez, mind oly vastag lepellel bevont jövődjéhez is, s így kétségtelenül sok utánzóra találna, mi lassanként az egész országot sajátabb s méltóbb tekintettel ruházná fel.

102—4. 1.

FAÜLTETÉS ÉS KÖSZÉN

71 Mennyire emelkedett Anglia, mióta sem szalmásain fa-tűzzel nem él, hanem mind erőműveit mind szüksegeit s házi kéjeit a köszénnek állhatatos s így mindent meggyőző tűzével forgatja, pótolja, eszközli! Hallgatva minden erkölcsi kifejlődésérül, minek vizsgálata nagyon is messze vezetne, anyagilag szinte két akkorára nőtt — annyira s oly általánosan van földalatti léte kifejtve — s ekkép más országokhoz hasonlítva mintha "emeleti" azok pedig csak "földszintiek" volnának, jóllehet ezek is bányásznak nagyobb kisebb kiterjedésben, de Angliához képest szinte alig észrevehetőleg. S földtére, a helyett hogy rutult volna, csak azóta fejlett ki igazi bájra, mert semmi egyéb mint köszén vete határt azon irgalmatlan fagyilkolásnak, mely azelőtt Anglia virányait szintúgy diszteleníté, mint mai napokban még mindig lealázza azon vidékek tekintetét, sőt sokat csúf kopárságra kárhoztat, hol nagyobb számban telepedik ember. S mintha magasb civilisatiot csak ily keserű

áldozatokkal lehetne megvásárlani, alig tapasztalhatjuk nagy kiterjedésben valahol azt, Britannián kívül, a természetnek vad, el nem mesterkélte kezei közt; s így mintha vagy le kellene mondanunk malasztairul, ha százados tölgyek reményszíneiben esengünk ringattatni, mert ilyesek csak csendteli vadonok lakosi, honnan még távol a polgárisodás, vagy ennek karjaiba dűlvén mintha csak bágyadt s hamu színben ölelhetnénk a megbénított s meggyilkolt nagy természet maradványait. S valóban Anglián kívül — mely azóta büszkélkedik a növénykirályok oly nagy s külön számával Európa minden vidéke fölött, mióta kőszént helyezett fa helyébe — jelenleg sehol sem lehet, egyes eseteket kivéve, egyszerre s úgy szólván egy ponton a legnagyobb civilisationak, s a legbájlóbb vadonságnak is közepette létezni; mi, embertermészetünket, számtalan lelki s testi szücségeinket, s ezernyi kisebb nagyobb szenvedelminket tekintve, tán még sem a legotrombább combinatio, s a lakkellemek ezer ámyéklatit s negédít is vevén kellő fontolóra, tán nem a legmostohább helyzet!

S mi furcsa, vagy inkább sanyar érzés — mert kimondhatlan keserrel futja el lelkünket — ”E szebb, virágzóbb, zöld színűbb létre nem emelkedett Anglia, ezernyi akadály, ember, hazafi rakta akadály nélkül, hanem csak szerencsés kénytelenség bírta arra, mi most mély combinatio s köz jóváhagyásnak gyümölcse látszik lenni, s minek ma mindenki örül.”

Mily lecke nemzeteknek! Kőszént senki nem akart befogadni, kivált az akkori aristocratia szegezé magát ellene legerősben. Szaga, egészségtelennek vélt kipárolgása, fekete füstje, s kivált azon mocsok, mely a vebánással jár, mindannyi okok valának, melyek egy fát másik Után döntének halálra, míg végre a szegényebb sorsú, fa hijátul kényszerítve, még kéjeire is kőszént használt, és ez naprul napra közönségesebbé válván, lassanként még a legcimeresb előítéletek helyébe is az állott, hogy szaga, ha érett s vele okosan bánnak, nem kellemetlenebb mint akármilyen más égényé, kipárolgása pedig éppen nem egészségtelen, s fekete füstje s kormos

léte csak a restnek veszélyes, a tisztát ellenben még nagyobb tisztasági ébredésre ingerli, sat.; úgy hogy most Angliában, hol a kinőtt egészséges vén fát ereklye gyanánt tekintik, senki sem képzelheti, mily barbár kezek, vagy inkább mily "Marat" fők lehetnek azok, melyek egy kis előítélet miatt annyi életet sírba gázolhatának.

S ha meggondoljuk, mily külön s ellenkező esetek fordultak meg századi lombosok árnyékai alatt, mennyi boldogságnak s kinnak voltak tanúi, mily jó és rossz idők változtak felettük, hány nemzedéket láttak emelkedni s lelépni ismét; nem, de ha csak egy pillanatilag tekintünk is a mindenségbe, hol a múlt és jelen, s a legkisebb a legnagyobbal oly szoros kapcsolatban áll, lehetetlen azokat, tán nem minden érzés nélkülüket s tán atyáink által ápoltakat minden illetődés nélkül végzetre kárhoztatnunk, s lehetetlen legkisebb vágyat sem éreznünk: utódaink számára ha nem többet legalább egy fát ültetni. Nem is nevelési tárgy azért, a természet barátja előtt, azon vallási gyöngéd érzés, mellyel keleti népek a legkisebb növény iránt is viseltetnek, s azt nagygyá nevelni szorgoskodnak. Minden, mi szebbiti földtekénket, bármi kicsi legyen is, a mindenséget tökéletesíti, s boldog, ki ezt tiszta lélekkel eszközli, mert emberi céljához legközelebb járult.

Magyarország téré alatt tudtomra szinte mindenütt van kőszén, s noha legnagyobb része az eddig ismertnek nyers — de tán csak azért, mert nem keresik elég mélyen — több helyen a Kárpátok tövében oly érett s vegyületlen található, melynél különb sehol sem, és egyik mint másik oly mennyiségben, hogy midőn a nyersebb, kiszámlálhatlan időkig táplálhatna ezer meg ezer gyárt, hol szagnélküliség nem fő feltétel; csak oly hosszú életet kívánnék a Magyaroknak, mennyi évig biztosan pótolhatná házszükségeit s még kéjeit is viszont teljesen megérett s szagtalan honi kőszene. S midőn ez kétségbehozhatlanul így áll s okvetlen még kimeríthetlenebb arányban fog mutatkozni, ha minden határ egy kissé keresget maga színe alatt, s ha nem egyéb okbul is, legalább

kíváncsiságbul "tudni, mint laktak eldődei s min maga" mi most csak felette kevés előtt ismeretes: bátran mondhatjuk mert ilyes egy kissé mélyebb vizsgálatnak mulhatlanul a lehető legnagyobb földalatti kincs — tudniillik kőszéntalálás lenne következése, — hogy Magyarország legtöbb részeiben "élő fát" kívágni, legyen fiatal legyen vén, valódi gyilkolás s oly abderitai tett, mely a köz neheztelés legszigorúbb bélyegét érdemli. S ha ki Tisza vidékit ismeri, s azonkívül is látott valamit már, s veleje nem forr poétái lázban, hanem tudja, mennyire szebbitheti emberi kéz a legképtelenebb rónaságot is; nem foghatja meg, mint gyűlölheti az ottani lakos az élő fát annyira; s pedig hogy gyűlöli, nincs kétség, mert másképp legalább a nevendéket ápolná, hol felnőtt nincs, és gondjai közt legalább e kis egyszerű igazság jutna tán eszébe, "hogy századi lombos ott nem lehet, hol a fákat már serdülő korukban megbénítják, sőt kivágják!" De nem! És azért, ki az alföldi róna s mocsárság közt — mi a helyzet kellemeit illeti — tökéletesen kielégítve érzi magát, s viszont legkisebb színekkal ruházná fel tájékát, annak ereiben lehetetlen hogy néhány száztuli daru, farkas, vagy kacsa-vér ne lappangjon.

**A FORRADALOM
ELLENÉBEN**

A KELET NÉPE 1841

Széchenyi első nagy polemikus műve Kossuth ellenében. A reformmunka, melyet Széchenyi a Hitellel megindított, a 30-as évek végén szép reményekkel kecsegtetett, főként azért, hogy a bécsi kormány is hajlandónak látszott az országgyűléssel együttműködni a reform érdekében. Ennek jele volt többek között, hogy az 1839—40. országgyűlés végén a király kibocsátotta a politikai foglyokat, köztük az 1837-ben elfogott, s 1839-ben elítélt Kossuthot is, aki csakhamar engedélyt kapott a Pesti Hírlap szerkesztésére. Kossuthot ekkor már főként a fiatalság körében a hazáért elszenvedett mártírium dicsfénye övezte, ő eleinte mégis együtt akart haladni az addigi nemzetvezérekkel, Deákkal és Széchenyivel, ez utóbbit 1840 november 19-én Pestvármegye közgyűlésén nevezte el „legnagyobb magyarának. Széchenyi tartózkodóan viselkedett Kossuthtal szemben, miután reformját a kormánnyal egyetértésben akarta végrehajtani, s Kossuth kezdettől fogva kormányellenes, élesen ellenzéki hangokat hallatott. Tartózkodása ellenérvé vált 1841 január 2-ától kezdve, amikor Kossuth megindította a Pesti Hírlapot, s annak vezércikkeiben a reform érdekében hevesen támadta a kormányt, a hatóságokat, a vármegyéket, a mágnásokat, s a magyar nyelv és szellem kizárólagosságának hangsúlyozásával a magyarság és a nem-magyar nemzetiségek viszonylatába is belenyúlt.

A Pesti Hírlap vezércikkei mindinkább felizgatták Széchenyit, aki békés evolúciót, a reformoknak a kormánnyal és a társadalmi osztályokkal egyetértésben leendő megvalósítását remélte, s ezt a folyamatot fenyegette megszakítással, sőt teljes felforgatással Kossuth heves, támadó taktikája. A reformok mibenlétében és szükségében megegyeztek egymással, hiszen azokat Kossuth is tőle vette, de Kossuth 1841 február 17-i vezércikke, melyben a reformról megmondotta, hogy az teljesülni fog „általok, ha nekik tetszik; nélkülök, sőt ellenök, ha kell“, — világossá tette, hogy nem fog Széchenyi békés útján megmaradni. Már pedig Széchenyi szerint a magyarság gyöngébb, semhogy e fontos átalakulási korszakában egyszerre újjat húzzon a bécsi kormánnyal és a nem-magyar nemzetiségekkel, vagy hogy megengedhetné magának azt, hogy a reformot a birtokos osztályok ellenére hajtsa végre, holott ezek már nem ellenségei a reformnak! Aki ezeket akarja,

az a magyarság bukását készíti elő: ezzel a meggyőződéssel fordult Kossuth ellen és írta a Kelet Népét.

A szöveget Ferenczi Zoltán 1925-i kiadásából vettem, mely a Klebelsberg-főle Fontos vállalatban jelent meg.

***A MAGYAR SÜLYEDÉSE, MIN MÁR ATYJA IS
BÁNKÓDOTT
MIÉRT FORDUL A MAGYAR A MÚLTBA?***

72 Oh milly sokszor látám még mint gyenge fiú szegény atyámat buba merülve, s már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni rá, mint családi vagy házassági bajok keserűségeinek. Mert Epictetos elveivel megbarátkozott keresztény férfiú, mint ő vala, illyféle gyötrelmeket mosollyal tűrt. Akkor nem bírtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehetek azok! Később tudám s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak naprul napra mélyebbre sülyedése, és azon reménynélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerülhetlenül fogna éltünk végórája ütni, okozó olly sokszori keserű epedésit. Felfogá-e, hogy ránk nézve csak úgy lehet még üdv, ha nemzetiségünk megmentését még alkotmányunk szeplőtlensége elibe tesszük, nem tudom. Tán nem tulajdonított a mind inkább lankadó testnek elég erőt s életet halálos álmaibul kibontakozhatnia. S mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint magyar reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szünőleg hasonlítottam más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze; mikép kiismerném: van-e még feltámadása körül remény vagy nincs-e többé. Életem legmélyebb feladása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak de éppen virága — mert salakja e nemzetnek mint a legnemesbnek is van — már már kétségbe esik, s bubán s mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte“ is ismeretlen. Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetük megelegedés és jókedv, mintha

már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának; a magyar — kinek egész létét olly sötét titok fedi — vagy nem remél többé semmit, s a múltban hiszi örökre eltemetve Ió-β nevét, vagy a nagy idők folyamátul vár lelki sebeire irt, s néha de csak átfutó csillámként, a messze jövőendőben sejtí nemzeti fényét, s látja megnyílni egét.

216—210. 1.

A MAGYAR FELÉBREDT, DE JÖVŐJE MÉG BIZONYTALAN

73 Ez azonban, hála az égnek, mind volt. Egyesek keserves panaszai, mint éles lélekharang, e köz haláli álmon keresztül végre sok hű kebelben találtak visszhangra, s mind inkább sejtjük, mind inkább hisszük, hogy nemzetünk még lesz. — Jóllehet még most is, sokszor zárva előttünk az ég, és elhagy bennünket a remény, mégis naprul napra gyérek lesznek a hihetőségnek azon kínos számai, hogy voltunk, s kifejlődésünknek minden symptomái s kivált azon erő, mellyet nemzeti testünk minden rossz nedvet s idegen anyagot magából kivetni törekvő küzdésében fejt ki, nyilván s egyenesen arra mutatnak, miszerint ha nemzetünk, fájdalom tán nem is lesz, de minden esetre és szoros számolásilag lehet.

Mivel azonban gyalázatosán a nemzetek sorából ki nem töröltetünk többé — miért áldom sorsomat, s örömkönnöket sírhatnék, mert hála, nékem is volt benne csekély részem — még korántsem következik az, hogy jövődönk teljesen biztos lenne. De ha biztos volna is „az, s hosszú időkre terjedne, éppen nem foly, miszerint nemzeti kiképzésünknek azért okvetlen nemesnek, nemzeti terebélyedésünknek az emberiségre nézve okvetlen nyereségnek, s általános létünknek a nagy egyetem feldicsőítésére biztos lépcsőnek is kellene okvetlen lenni. Nem, nem, mind ez legkevésbbé sem következik.

A pont, mellyen most állunk, az, vagy jobban mondva: nemzeti létünk körül tudomásunk ma csak az, hogy nemzetünk él, s hihetőleg élni fog, tovább semmi. Miképen fejlődik azonban, becsülettel, haszonnal. diszszel fogja-e futni keresztül pályáját, vagy az emberiségnek azon számos vén népeihez lesz-e sorozva, mellyek előtt a szabadság, noha elemük mindig fejletlen probléma maradt; s melyek ekkép csak a farkasnak függetlenségi köréig valának képesek felemelkedni; vagy viszont azon nemzetek osztályába jut-e a magyar, mellyeknek fő tengelye az anyag, s csak mindig csak az anyag, irgalmas Isten! ez még mind homályban rejtezik!

217. 1.

VESZÉLY FENYEGETI A MAGYART!

74 S valamint erőmet, bármilly csekély legyen is az, a hontul elvonni bűnnek tartom, úgy nem szököm kétségbeesésből rögtön elbizottságra, s mint hóbortos politikai költőnc híg velejével, meg nem emésztett teoriáival, s még is olly erős önhittséggel, nem této-vázok jobbra balra, hanem a miként akkor, midőn a legnagyobb rész még alutt, s csak a lelkesebbek nem estek kétségbe, bátorkodám, s egyedül hazafiul kötelességemnél s férfiúi meggyőződésémenél fogva a nemzetet halálos álmából kíméletlenül felriasztani, s hangosan azt hirdetm, hogy a magyar még fész, hogy a magyarnak még fému“kéfl: azonképen kiállók szinte ma is síkra, számosb évekkal vénebb ugyan, s így töröttebb testtel, de lélekben erősb, s azt harsogtatom az egekbe megint — bár induljanak holt testemen keresztül, bár gázoljanak becsület- és jó híreben — Veszély fenyegeti a magyart. S valamint akkor mondám — s erről Ítéljen a jövő kor — Álomkórságban dermedez nemzetünk; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs: úgy most megint azt mondom — bár hallanák, kiknek anyaföldünk drága — Zavarnek vezéreltetik a nemzet; de van

még idő a bal irányok elejét venni, van idő az itt ott lappangó s még most tán igen, de később többé nem fékezhető tüzeket oltani, sok azonban már nincs!

218. 1.

**A NEMZETISÉGI VESZÉLY
HOGYAN BÁNJUNK A NEM-MAGYAR
NEMZETISÉGEKSEL?**

75 A magyarság ellenében, hogy egyéb sorvasztóirul később szóljak, a németiség áll; ezen óriási súly — vagy tán másképp van? — egy felette csekély súly ellen. Kérem most — és én nem foghatom meg, hogy általában honosimnak olly kevés istenáldásuk van ezen átkot át nem látni — kérdem józan tactika-e ha ezen kis súlyt szünteleni egybeütközésbe hozzuk határtalanul. inanem kerülfejtjük inkább; vagy más szavakkal: valljon jó tactika-e, ha = egy font magyarsággal nagy hetykén kiállunk, s abban el akarunk olvasztani = $\frac{3}{4}$ font tótot, 60 font szlávval egybefüggő tótot; $\frac{1}{2}$ font görögöt, 40 font vallásrokonnal egybefüggő görögöt; $\frac{1}{2}$ font oláhot, szinte $\frac{1}{2}$ fonttal egybefüggő oláhot; és végkép 40 font németet, velünk lehető legnagyobb összefüggésben lévő németet. — Hol vannak itt a hihetőség számai, hol ígérkezik itt siker? Én sem hihetőséget sem sikert nem látok; de ellenben felette jól látom azt, mit, úgy látszik, mások éppen nem látnak, vagy nem akarnak látni, hogy az efféle vegytan-elleni vagy inkább bölcseségtan-elleni kísérletek által az egy font magyar fog olvadozni okvetlen, és nem viszont, s hogy üssük csak lágy velejű, fehyítéket érdemlő gyermek kekként gyenge fazekunkat minden fazék, sőt a szláv és német köedény ellen is, mi számban annyival csekélyebbek, s a németnél értelmi súlyban annyival könnyebbek, és ne kételkedjünk: rövid idő alatt törött cserép lesz a magyar.

Miért pezderkedni tehát ott megtámadólag, hol az ellenség éppen legerősb, mi viszont leggyengébbek

vagyunk, és ekkép részünkre a győzelem éppen olly lehetetlen, mint bizonyos a meggyőzetés? Hol mutatkozik itt isteni szikra, de még a legközönségesb észnek is működése? Bizonyára én sem szikrát sem velőt ebben nem találok, s ha találok valamit, az valóban valami egészen más.

Nyelvünk törvényesítése által a magyarságot illetőleg meglehetősen állásba jutottunk; őrizzük ezt, de tovább a családi élet köreibbe — ha magátul jó, hála az égnek — ne kényszeresük tűzzel vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint tűzzel vassal ismét visszaveretessünk s megsemmisítettünk. Várjunk valamit az időtől is, és mindenek fölött — s ez a "józan tactika" — vigyük honunkbani más népekkeli súrlódásunkat olly mezőre, hol mi vagyunk erősebbek s ők a felette gyengék, t. i. az alkotmányira; vagy más szavakkal: vegyük be őket alkotmányunkba, hogy ők ismét bevegyenek minket, t. i. a magyarságot magukba. Élőre tehát a jobb szármnyá!!

Ha most tótnak, németnek azt mondom: légy magyar, és más argumentumot neki felhozni nem vagyok képes, mint stat pro ratione voluntas¹ vagy hogy az valami különös nagy boldogság régi magyarnak születni, vagy új magyarnak felkenetni, és ekkép a régi koronának tagjává válni, és egyéb semmit; kérдем, mind tót mind német ha szembe nem is, mi egyébiránt szinte meglehet sőt hihető, de hátom mögött nem fog-e kacagni, de még hahotára is fakadni különös követelésen, mikép ő abbul magát kivetkeztesse — nemzetiségibül — mibül a kivetkeztést mi, ha vérünk által történnék, vagy jobban mondva történik, mert hiszen még most is mindennap történik, lehető leggyalázatosb tettnek hirdetjük és kiálltjuk ki; s valljon miért vetkeztesse ki magát?

Egyedül azon ok miatt, mert az országnak alkotmányos födele van, melly alatt 80 ezer kiváltságos család áll, s ha a rongyos födelén nem esik keresztül az eső, szárazon áll, ő azonban a csábítandó vagy a már megcsábított, minden esetre künn fog ázni a szabad (!) ég alatt.

¹ a józan ok helyett az akarat parancsol

És a magyarságra illyfele nógatásink közt nem juthatna-e eszébe németnek, szlávnak, és ha eszébe jutna, nem volna-e jó gondolat, minket viszont az ő constitutiojára (!) csábítgatni, miután mi őket magyarságunkra csábítgatjuk; az az, ha ő viszonylag azt akarná velünk elfogadtatni, mi nála a leggyengébb oldal, miután mi is leggyengébb oldalunkkal akarjuk őt behálózni.

Milly felszínés, kevésbé megemésztett nyers fogások mind azok, mik e részben elkövetetnek, de azért nem is egyebek, mint légfogások, ön-, s — fájdalom — hazarászedések.

Ha ellenben tóthoz, némethez és a magyarhon egyéb véreihez így szólok: "Hazátok néktek oda kün is van, de nekünk nincs sehol, se ide, se ben, alkotmányt viszont Ti nem birtok, de bírunk mi és azért lépünk egyezésre: és ennek fő vonásai legyenek ezek: „Beszéljen kiki tótul, németül, oláhul, görögül, latinul, franciául, sőt Sanscrit nyelven bár házi körében, mint ki-ki leginkább győzi szusszal; nem különben kinek-kinek leg-tökeletesb szabadságában álljon négy falai közt a nagy Istent közvetlen, vagy fia, a szent háromság, a nagy természet, sőt teremtésének közbevetése által imádni. Ezen gyönyörű engedményekért folyjon viszont mind az kirekesztőleg magyar nyelven, mi a nyilvános élet körében valamint a négy fal közti szabadon gyakorlott Vallások is az Isten egének tág boltozatja alatt mindig csak egy érzelemre olvadozzanak, mellyet az erény, honszeretet és a dicsőség gerjeszt. — Hogy pedig legyen is ok magyarul beszélni, és azt nem erőltetve de szívesen cselekedhesse'is sok, és az Istennek nyílt ege alatt minden nézetű^ minden hitű, kölesönös megbecsülésre, rokonszeretetre olvadozhasson is, és ekkép minden velő, minden kebel, egy nagy nemzeti érdekre forrhasson egybe: ám terjesztessék Hunnia határai közt a magyar alkotmánynak áldása mindenkire, úgy hogy legkisebb se legyen abbul kizárva, de arra is, bármily csekély részben s milly lépcsőkön, még is elhasson végre jötevő melege".

AZ ALKOTMÁNY KITERJESZTÉSE KELL

7 6 Jövendőnk biztosítása végett tehát most mindenek előtt alkotmányunk minél előbbi s minél tökéletesb kifejtésére, és annak a lehető legnagyobb számra ruházására kell törekednünk; s pedig: mert semmi egyéb által nem kedveltethetjük meg mind a magyarságot mind önmagunkat könnyebben és többekkel, és ekkép semmi egyéb által nem mozdíthatjuk olly sikeresen elő valamint nemzeti ügyünket, úgy saját hasznunkat is; mik körül forog az egész.

251. 1.

KOSSUTH NÉPSZERŰSÉGE

77 A Pesti Hírlap szerkesztője — és ki fog világiam: magát szereti-e inkább, vagy a hazát — azon halandók egyike, kiket a véletlen, a körülmények játszi fordulata, tán az istenek, egy különös és a szokottnál magasb fénykörbe állítanak. Mint áldozat mutatkozik ő a fiatal képzeletben, áldozat, melly a nemzet legszentebb jogaiért szenvedett ¹ s ekkép hatalma korlátlan, korlátlan mint a képzelet, mint az ömledező szívnek határtalansága. Nem fog ezen bálvány ereje ugyan mindig tartani; mert valamint mindennek sőt a legjobbnak, úgy neki is megvannak ellenségei, kik őt a felhőkbul csak hamar leszállítandják a földre. — "Könnyen jutott ő ezen celebritáshoz", így beszélnek s kérdik: "valljon mi nagy jót tett a hazának? Újjhúzása a kormánnyal nemde majd végzavarba hozott, ha nem segítnek a nagy istenek, ki tudja, ő mibe bonyolított volna már, s nem török, nem szakad-e eddigelé minden?" — "Szenvedett ő négy falai közt" — mondják — "de mit szenvedett? hiszen soha elzártnak jobb és kényelmesb dolga nem volt; mit szenvedett ahhoz képest, mennyit mi szenvedtünk hosszú évek során keresztül, fény és köszönet s a nélkül, hogy valaki csak észre is vette volna, önként

¹ a Kossuthtól elszenvedett államfogházra vonatkozik

zárkózva négy falaink közé, éltünket az országi tudománynak, az országi szolgálatnak szentelvén?” S ekkép, mert száz illy hang emelkedik ellene s még száz, melly végkép mindent megtör, és csak a többé nem levőre nincs hatása, büvereje sem fog tartós lenni. Ma azonban a fiatalabb legpezsgőbb vérű nemzedéknek ő a hőse, ő a kedvence: ő adott mindennek jobb fordulatot, ő menté meg a hazát, ő fog minden bajainkbul kirántani, s ő fogja, hallgassanak csak rá, a dicsőség és valóság isteni lakába vezérteni a magyart! Szavai tehát, mert legyen bár e fénykör érdemlett vagy bitorlott, tartós vagy múlandó, az mindegy, minthogy annyi minden esetre bizonyos, hogy e fénykör e pillanatban — és Magyarország pillanatai drágák — környezi őt; szavai tehát, míg ezen fasciatio, ezen varázs tart, mázsa-nehézségiiek, és mind azoknál, kik e bűvölet körében léteznek — és ezek száma nem kicsi — axiomafényűek.

— ígérje nekik a föld minden kincseit, és elhiszik; ígérje nekik magát a mennynek országát, és nem kételkednek. — Illy hatalommal emelni lehet de sülyeszeni is a hazát, s százszorta szerencsés az, kinek illy szép hivatás közt az első sikerül.

255—256. 1.

A NÉPSZERŰSÉG VESZEDELME

78 Népszerűséggel egész életén keresztül soha senki nem használt az emberiségnek s hazafiainak annyit, mennyit használhatott volna, s mennyit tán használt magának, ha népszerűségét valami tartós jónak elérése végett áldozatul hozza vagy erre legalább mindig kész volt, és ejskép Magyarországbán, hol a közértelem súlya olly parányi, sem lehet népszerűséggel illy lelkesedés nélkül használni sokat; mert ha valahová, valóban ide illik Phocion nézete, ki minél erősebben érintették köz taps által, annál inkább kétkedett felfogása helyességén. ”Első szavánál egy nemzet figyelme vonul reá, egy nemzet bizalma

fordul felé, s első léptében felkarolja őt ama roppant erő¹ (Pesti Hírlap 14-ik sz.) — igen — „felkarolja őt ama roppant erő”, t. i. a népszerűség, s viszi és sodorja őt, ha magát mint lelketlen törzsök felkaroltatni engedí; de nem ám azon képzeleti mennybe, melyet a forró vér olly szép színekkel fest, hanem azon ki nem gázolható tévutakba, melyekbe eddigél minden fêket szakasztott, szenvedelmait követő, és az ész körébe vissza nem tért nép — de egyetlen egyet sem véve ki — okvetlen eljutott, s melly tévutakba ennél fogva az olly kevésé kifejlett magyar is minden bizonnal eljut, és szaporábban mint gondolnék, kivált ha érzelmei szent sugalásoknak, felfogásai axiómáknak, hajlamai, vágyai, szeplőtlen tisztaságiknak, irányai végre okvetlen üdvösséges célra vezetőknak és minden kivételen tulemelkedetteknek hirdettetnek bálványai által, és az ábrándozások illy édes mámorába a nép — „m inthogy népszerűség nélkül ma már, az ébredés korában, egy nemzettel sikeresen még csak jót sem tehetni” (Pesti Hírlap 14-ik sz.) — mind inkább s inkább belé is édesgettetik, s abba elvégre úgy belé is sülyesztetik, mikép jaj annak aztán, ki a nép — olly csalhatatlan (!) — inspiratioinak vakon nem hisz, vakon nem hódol, sőt „népszerűségét mint rózszámoló még könnyelműen el is játsz a”. (Pesti Hírl. 14-ik sz.)

256—257. 1.

KOSSUTH ELVEI HELYESEK, DE MODORA NEM

79 Mik után azt hiszem, elég világosan kitűnik, hogy én a Pesti Hírlap szerkesztőjének szándéka tisztaságá-
 rul de legkisebbé sem kételkedem, mit újra és újra kijelentek; elveit is jobbadán és legfőbb vonásaikban osztom; sőt egy cseppet sem vonakodom ezennel kinyilat-

¹ a ritkítva szedettek e részletben idézetek a Pesti Hírlapból

kozlatni, hogy azokat legnagyobb részben magaméivá teszem, sőt, legyen szabad mondani, legédesb atyai érzések közt jobbadán magaméinak ismerem; és ekkép egyedül azon modor ellen lehet és van kifogásom, melly szerint mint ő hiszi, felemeli a hazát, mint hiszem viszont én: sírba dönti a magyart.

Illy magasra állítom, illy elválasztó pontnak tartom egyebonyolodott körülményeink közt a modornak okszerinti felfogását, vagy annak szerencsétlen elhibázták Ezen ponton forog a "fel" és az "alá".

272. 1.

80 A Pesti Hírlap szerkesztőjének nem szívében van a baj; mert az bizonyosan nemes, mit az egész haza, többi közt, szüleihöz vonzó fiúi gerjedelménél fogva köz tapssal méltányolni is tudott; sem velejében nincs a hiba, mert hiszen roppant s valóban ritka elméleti tehetségirül senki csak legtávolabbrul sem kételkedik. Hanem tactikája, modorja hibás. E körül forog a dolog.

De ez annyira hibás — tisztetet, becsület, de igazság is! — hogy valamint a vigyázatlan háromszor gyújtja fel a házat, míg a gyújtogató csak egyszer: a következmény után ítélve, ő róla egyenesen azt lehetne gondolni, hogy szíve éppen nem jó, s feje sem sokkal jobb.

282. 1.

ÉSZ ÉS SZÍV

81 Országglási rendszeremnek alapja az, hogy az észnek is külön működési köre van, a szívnek is, és hogy országglásban, valamint például a gyógytanban, egyedül az észnek szabad működni, a szívnek ellenben jóra, nemesre gerjesztésen kívül még motszanni sem. Ebből áll az egész.

293. 1.

82 A szív tehetségit kifejteni, kiképezni, nemesíteni legfőbb tiszt; mert ember, ki nem érez, ki embertársa

sőt minden érző lény bajain nem olvadoz, s ki keblében nem hord vágyat e bajokat örömmel váltani fel, vagy azok megszüntetésére, vagy ha ez teljességgel nem lehetne, legalább lehető legnagyobb enyhítésére törekedni ereje szerint, az még az oktalan állatnál is alantibb; mert legszebb tulajdonát, mellyel ez nem bir, parlagon hagyja. — Szoros kötelesség is ennél fogva mind egyesekre mind nemzetre nézve, kivált az élet gyermeki korában, mikor még az értelemnek nagy kora nincs, s minden benyomás sárig hat, a nemes érzelmek alapját minél erősebben vetni meg, hogy azon később a férfiúi kor dicsősége emelkedhessék. És jaj azon egyénnek, azon nemzetnek, melly életének már tavaszkorában fukar számoló; mert lelkének, lelkületének zománca nincs. De jaj és kétszerte jaj viszont azon egyénnek és kivált azon nemzetnek is, melly férfiukorba lépven, mikor az értelem uradalmának kellene kezdődnie, még mindig szíve andalgásai után indul; mert úgy jár mint trücsök, melly nyáron danol s télen koplal s emberre s kivált nemzetre nézve illy lágyvelő szülte létnél utálatosabb nincs. — Mindennek megvan célja s iránya, és az értelemnek kell parancsolni.

297. 1.

KOSSUTH CIKKE A TETSZHALOTTRÓL

83 A Pesti Hírlap 18-dik számának vezércikkje¹ — s csak senki ne mondja, hogy vezércikk bizonyos követeléssel nem jár, vagy ha nem jár is, hogy legalább bizonyos szint nem visel; ez természete minden hírlapnak, s még annak is, melly egyedül másokból szed és compilál, s annál inkább természete annak, melly okoskodik, s még vezércikkek nimbusával is ellátja magát, úgy hogy színnélküli hírlap mai nap többé nem létezik,

¹ ebben a számban, 1841 márc. 3-án Kossuth vezércikke arról szól, hogy Bay József táblabíró sírja, halála után két évvel felbontatván, koporsójában nem, hanem a kriptá ajtajánál találták: a tetszhalott feltörte kettős koporsóját, felvándorolt, ki akart menni, de ez nem sikerült, — Kossuth az esetet Victor Hugói fantáziával színezi ki, s utóbb kiderült, hogy az egész eset nem történt meg. Széchenyi a cikkben felelőtlen felizgatását látja a publikumnak.

borzadásombul — mit a Pesti lap szerkesztője azon szempontból látszik kárhózzatni, hogy illyféle kialvások után régi nyugalommal semmit sem teszünk; és e tekintetben tökéletesen igaza van, és én csak azon óhajtást szeretném hozzáragasztani: bár életbe vágót soha se tennénk, míg egészen nem alutuk ki magunkat, vagy a német felette jó példabeszéd-ként: míg előbb egyet nem alvánk a felveendő tárgyak felett, s minden szenvedelmek bennünk nyugalomra nem tértek — miután mondom kialuttam magamat, a dolog gyakorlati részét kezdém fontolgatni s fejtegetni, hogy valljon valami hasznot fog-e hajtani az érintett Halottas házakról szóló vezércikk, mikor okoskodásom fonalán odébb és odébb indulva, azon előttem éppen nem váratlan — mert igen ismerem az illyféle themákat — de tán mások előtt felette váratlan következményekre jutottam, hogy ezen cikk miatt alkalmasint egyetlen egy eleven emberrel sem fog keveseb ezentúl eltemettetni Magyarországon, és így haszna a pillanati ideg-felcsiklandozáson kívül = 0; más részről ellenben több illy cikk, de csak az érintett cikk is untig elégséges lehet, ha a benne lappangó szikra fogékony anyagra talál s oltó kéz nem segít, az egész most fejledező magyar nemzetet homlokegyenest dönteni sírba; mikép a felettünk leszakadó boltozatként függő veszély viszont, és egyedül egy kis borzadalom festése végett, határtalan.

Egész Európában alkalmasint nem temetetik elevenen el 20 év leforgása alatt egynél több; mikép azon, jóllehet pokoli, de éppen azért csak pillanatnyi nyomor, mellyet az egy bizonyosan szenved, aránylag csak egy igen kis töredék a nyomornak azon nagy summájához képest, melly nemcsak az emberi sorshoz van kötve felsőbb s láthatatlan hatalmak által, hanem melly nyomor legfőképp emberi ál felfogások és ál rendeletek következtében éri, s nem az egyet, de a sokat. De ha minden évben még 10 temetnének is elevenen Európában el, mi bizonyosan nem történik, még akkor is az elevenen sírba szállítás aránylag csak kis töredék volna.

Ám pedig tán a soknak és nem az egynek üdvét eszközölni előlegesen, az országtudomány fő elve, nemde úgy; mikép az asszonyi szív vagy a képzelet-fias velő, mellynek nincs szigorú gazdája, nem is járhat illyesekben jó sikerrel s haszonhajtással el; mert minden egyes esetnél, minden kivételnél, melly képzeletére egy kissé erősen hat és szívandalgásra mozdít, tüstént kész megsemmisíteni a fő szabályt, azaz tüstént kész feláldozni a sokat az egyért; és mi legkülönösebbnek látszó, jóllehet nem egyéb, mint a szívömlések szoros láncolatban levő következménye, mindig azon édes áltatások közt, hogy a sokak érdekéért, a sokak jólétéért hadakozik — tán nem volna rosszul mondva: hadarász.

Kár is volt ez okbul azon lap vezércikkében illy aránylag csekély érdekű tárgyat felhozni, melly laptul Magyarország újjászületését várja sok magyar, s bár meg ne csalattassék; valóban kár volt s legfőképen azért, mert még e tekintetben is nézetem szerint több kárt mint hasznot hajtott, s pedig azon egyedüli, de hiszem, az életből vett okbul, mert az egész egyébiránt mesteri kézzel festett kép a-tul z-ig, mit később a 23-ik szám 186-ik lapján be kellett vallani, nem volt egyéb, mint azon mystificatiok egyike, mellyek most napirendiek, s mellyek csak egy kissé hosszabb idoforgás alatt úgy hatnak a közönségre, mint a sok tűzre és a sok farkasra kiáltás; t. i. hogy az, kit sokszor hiába fellármáztak: menne tüzet oltani, sietne farkast kergetni, végre, mert mindig mesének tartja a zajt, akkor sem indul, mikor valósággal dül a tűz, mikor bona fide gazdálkodik a nyájban a farkas.

318—19., 321. 1.

KOSSUTH TÚLOZ

84 A Pesti Hírlap szerkesztője azonban — mint hallom — és felette sok más, kik közt némi felette komoly tekintetű — mit megint bizonyosan tudok — azt mondják: "Hiszen mit a Pesti Hírlap tart, azt a

Hitel, a Világ, a Stadium sat. rég megpendíté már; miszerint ha én merném szavamat a Pesti Hírlap ellen emelni, akkor csak egyenesen saját állításimmal cáfoltatnám meg, saját fegyverimmal sujtatnám le, és saját egykor oly annyira körmölő körmeimmal szakítatnám ketté.”

Dicsőséges logika, mellyen jóllehet felette szomorú lelke, még is jóízűt kell kacagnom, s ennél megcáfó-lási bevezetésnek valóban nem cselekedhetem egyebet; minthogy tökéletesen emlékezetembe hozza bizonyos angol idomár felette mély kútfőből eredt veterinarius tudományát, ki mindig irgalmatlanul vágata keze alatt lévő lovainak ereit; Istenért — így szólék egyszer hozzá — bizony megöli lovait, hiszen már alig másznak; miért csapolja le minden vérüket! ”Én — vala a felelet — én csapolnám le? Korántsem; hiszen én csak úgy cselekszem mint Robinson¹ s azért soha nem is vágok eret, mint csak akkor, mikor kell, és akkor sem ereszték soha is több vért, mint éppen csak annyit, mint a mennyi kell.” — Felséges utánzási ügyesség, vajmi mély felfogás! — Mi a tatár! nem üthetem fel a tojást; galambocskám mit miveit? ”Csak én is úgy megfőztem, mint a szakács; hogy tán egy kissé továbbá főtt, hiszen az mindegy!” — ”Per amorem Dei, megfuladok!” Mi baja? ”Fánkocskát ettem a Vice-ispány úr példájára; igaz 101 darabot, mint a hány ágyút el szoktak löni Urunk születésnapján s a t.” — Vagy több példát is hozzak elő? tán azt, mikor a legyet gazdája fején akarta agyonütni bizonyos komornok, s a legyet elhibázta, de a gazdát ugyancsak jól eltalálta! s a t.; — még több példát hozzak elő, kérdem, miből még inkább kivilágolják: hogy, valamint érvágás és érvágás, tojásfőzés és tojásfőzés, fánkevés és fánkók evése, légyütés és a légy helyett ember-ütés közt, igen igen nagy különbség van, jóllehet a thema mindig ugyanazon egy: úgy lehetnek és vannak a politikai mozgalmaknak is, vagy más szavakkal, a közönség-felostorozási és felkinzási műtéteteknek is, a felébresztő szertül kezdve a

¹ egy akkor híres angol lónevelő

heleborusig, mellytül a halak kiugrálnak a vizbül, bizonyos árnyéklatai és lépcsőzetei, mellyek szintügy, mint az igen is kevés étel is rősz, az igen is sok pedig még rosszabb, minden következmény nélküliek, vagy következményük nem kevesb, mint lángba lobbanás és okvetlen halál.

Ne mondja tehát senki, hogy a Pesti Hírlap is csak azt miveli, a mit én miveltem; mert ha ezt mondja, nem állít annál de legkisebbé is bölcsebbet, mint ha azt akarná erősíteni, hogy mivel egy, t i z, sz áz is szám, azért egyenlő szám; mert egy f ont és ezer mázsa hasonlólag súly, azért ugyanazon súly; mert egy palack bor üdvös és kedvemelő lehet, azért egy hordó bornak is üdvösnek s kedvemelőnek, és tán még öregbítő fokozatban annak kell lenni; mert a hat láb hosszú felette kényelmesen fürdik öt láb mélységű vízben, azért ha nem is tud úszni, bátran belé lökhetni őt a Dunába akárhol is s a t., s a t.

382—383. 1.

A REFORM MEGINDULT — TÚLZÁS ÉS USZÍTÁS MÁR NEM KELL

85 Nem mondom, hogy kivált polgári viszonyainkban már elértünk volna valami nevezetesb lépcsőt, távul ettül; hiszen úgy szólván semmit, mi már életbe lépett volna, nem értünk még el — legalább ahhoz képest, mit saját ítéletem szerint elérnünk kell — mert hiszen még ma is állatilag teng vérünk legnagyobb része, és jóllehet sokkal kisebb mértékben, de azért úgy verik, úgy korbácsolják, úgy tömlöcözik, úgy akasztják őt, és szintén olly alatt áll ő még most is, mint azelőtt; de azon fordulaton csakugyan átestünk már — és e tengely körül forog honi létünk egészen megváltozott diagnosisa — hogy ezelőtt a nagyobb rész éppen nem kételkedett, sőt tökéletesen meg volt győződve arról, mikép bot, vessző, akasztófa éppen olly szükséges a magyar pórnak, mint

nevetség őt saját lábaira állítani és minden polgári jogokban részesülésre felemelni akarni — — — most azonban, ha mátul holnapra nem lép Hunniában mindenki magasb lépcsőre, és még nem jutott minden magyar emberhez illőbb állásra, az nem azért van, mintha illyest a nagyobb rész tőle ezentúl is megtagadni akarna, hanem azért, mert az eszme tettegi alkalmazása nem olly könnyű, mint annak javaslása és papirosra vetése.

E körül forog a dolog! És abban csalatkozik a Pesti Hírlap szerkesztője sok mással, hogy nem fogván fel honi létünk általános létét s voltát, bizonyos tenni nem akaró, makacs egyéneket tart egyedül szeme előtt, miszerint mindig azon hiedelemben van, mintha a többség még mindig nem akarna, holott jót állok, hogy a többség már akar, de nem tud, azaz szívesen bevenne alkotmányi bárkájába mindenkit, ha tudná, ezt mikép eszközölhetné saját elmerülése nélkül; és csak azért vonakodik, mert nem látja még át, hogy a legnagyobb igazság a leghasznosabb tett is, és becsületességnél jobb számítás e földön nincs.

86 Ez van tehát napi renden, kimutatni t. i. a miképen-t; mert hogy tennünk kell s tennünk hasznos, azt már nem csak elismeri a nagyobb rész, sőt ezen érzelemtül kelletén túl fel is csordul.

Felette szűk és nedves házankrul, mellyben lakunk és most is lakunk, csak kevésvel ezelőtt a nagyobb rész azt állítá: "milly dicső lak ezen régi lak, kár volna csak egyetlen tégláját is kimozdítani helyőből". — Kérem, milly gyógyszer illett illy állapothoz? Nézetem szerint a felingerlő, észrehozó bors, atticus só, szúrás, vágás, pióca s a t. Mit mond azonban most a nagyobb rész? "Bizony felette rősz lak ezen régi lak, a kevésnek sincs aránylag kényelmes és biztos helye benne, a nagy rész pedig egészen ki van zárva fedele alul; romboljuk azért le, és építsünk újat s dicsőt." S ezért most megint mi van a teendőik során? Nemde, vagy legalább az én logikám szerint, éppen nem a régi építménynek túlságos

gáncsolása többé, mert annak hibás részeivel a benne levő minden jó is az egy tulságbnl a másikba menő sokaságnak anathemája alatt fekszik, hanem valami jobb újnak okszerinti kimutatása és a réginek mindaddigi megtartása, míg a kész újat és valósággal jobbat helyibe is lehessen állítani — ha kívántatik rögtön; mert valóban, jóllehet már az is felette nevetséges, szűk és nedves lakban palotai illúziók közt döbrögieskedni, ezért még sokkal nevetségesb tetőtől talpig lerombolni a bármifly szűk és nedves lakot is, hogy aztán az egész nemzet szabad-----igen, a szabad ég alatt lelje magát, mielőtt az új vagy a reformálandó építmények rakása nem csak megkezdve nincs, sőt terve sem kész még; mi más szavakkal vagy más képpel előadva nem volna egyéb, mint bizonyos négy lábúnak esete, melly az árnyékért elejté a fogai közt lévő koncot; milly szerepben én legalább magyar rokonomat látni nem kívánám!

87 És ezért ne ingereljünk, ne ébresszünk szenvedelmeket, és ezeket ne uszítsuk egymásra *systematicè*, s szakadatlan, mint a Pesti Hírlap szerkesztője; *systematicè* s szakadatlan mondom, mert hogy itt ott s kivételenként nem volna többé szükséges a kis buzdítás, sőt itt ott még a megszegényítés is, azt nem akarom állítani. Minden még tenni való; s jóllehet gyönyörű lelkülettel bír honunk reménye, a mostani nemzedék, és minden nemesre kész, azért van még elég selejtes is anyaföldünk határai közt, kire még igen illik — jóllehet kiestünk már idejébül — mindenféle szelíd tortúra; csak-hogy illyes ne legyen, kivált olly lapnak meg nem szűnő themája, melly olly nagy nimbusban áll, mint a Pesti Hírlap, és ez inkább egyenesen a miképen-t mutassa ki jó számolásilag, melly szerint mostani aránylag alacsony állásából biztosan magasra emelkedjék Hunnia.

**A NEMESI ADÓZÁST ÉS TÖRVÉNY ELŐTTI
EGYENLŐSÉGET A MINISZTERI FELELŐSÉG-
TŐL FÜGGETLENÜL KELL BEVEZETNI**

88 Kész vagyok aránylagosan minden köz telkekben részt venni. S értsük egymást; nem bizonyos terhekben egyedül, mint például a házi pénztár viselésében, hanem kivétel nélkül minden lehető terhekben, s nem szabad ajánlkozásként egyedül, de törvényes kötelességileg; s mi több, a rám vett adónak mire fordítását sem kívánom ellenőrizni mindaddig, míg a polgár és pór illyesbül ki van szorítva; mert — köztünk maradjon a szó — egyedül nem-fizetési ürügynek tartom, s nem egyébként mint hypocrisisnek ezen sokszor hallott szójárást: Szívesen adózom, ha felelős a ministerium, mi más szavakkal nem egyéb ezen — egyébiránt senkit, ki csak egy kissé okosabb, többé rá nem szedhető — syllogismusnál: “A ministeriumot papiroson tán igen, de gyakorlatilag feleletreher ¹ alá nem vehetjük; miután illyes tehát mai körülményeink közt életbe nem fog lépni: ám pengessük csak szép hanggal, hogy édesörömet mi is úgy viselnők a köz terhet, mint a polgár, mint a pór, mint a zsidó, csak felelettel tartoznék a minister, és a liberalitás nem csak legszebb, de ugyancsak constitutionalis szagában állunk a többség előtt s a t.” Illy olcsón sőt ingyen én legalább nem kívánom megvásárlani vagy inkább bitorlani a liberalitás színét; de midőn soha nem kívánok és nem fogok dolgozni a restért és szerzeményemet mindenki ellen erőm szerint védendem, a haza terhét testvéreileg vagyok kész hordani hazám minden szülöttjével, és mindaddig legkisebb feleletreher kívánása nélkül is, míg az ő adójáru sem számolnak. — Legyünk ebben tökéletesen egy lábra állítva, s azt hiszem, semmi nem fog testvéri s nemzeti egybeolvasztásunkra sikeresebben működni — A hiányok sokfélék, s még a bűnnek,

¹ felelősség alá nem vehetjük, a bécsi minisztériumra érti

a gyalázatnak is van bizonyos hiúsága, mit sokszor tapasztalhatni; mert hányszor nem halljuk, milly fenghangon s milly megelegetett büszke negéddel emlegeti sok, állati kicsapongását és elszórt életét. Így sok azzal dicsekszik — mi Magyarországon nem felette ritka thema — hogy soha semmit közhaszonra nem dolgozott, és soha semmit közhaszonra nem adózott; midőn inkább — nekem legalább úgy látszik — az lenne dicsekedési tárgy, ha valaki igen sokat dolgozik és igen nagy részt vesz a köz terhek hordásában, és amaz nem volna egyéb, mint fitogtatás. Én mindenen felett gyűlölöm a herének szerepét, s szívesebben süllyedek köz teher alatt----- ha nemzeti, köz rokonkeblű összetartás nem bírja kivívni magának az ellenőrség jogait-----

Illyes alkotmányos fő elv azonban csak akkor léphet életbe s igazi gyakorlatba, mikor nem csak egy része a nemzetnek, de a-tul z-ig az egész nemzet követel adómire-fordítási számadást. És ám addig, míg tökéletesen felnemzetesül a magyar, kész vagyok, mint mondám, három évről három évre, t. i. minden országgyűlésen szintűgy ellenőrség nélkül kivetni magamra is az adót, mint most vetjük ki azt Magyarország kiváltságtalan lakosira----- .

Büntető törvényt rám, családomra és az ország minden lakosira egyenlőt, és szigorút kívánok. Ki állati, büntetessék állatüag, és szűnjék meg végkép azon botránkozató különbség, melly szerint éppen az legyez-tetik egyben, mi irgalmatlanul sujtatik másban; de józan irányba hozassék más részről azon puhaszívü ábrándozás is, mintha ki lehetne küszöbölni közülünk minden állati büntetést, márul holnapra, és mielőtt köz nevelés'kiemelé legalább a nagyobb részt, az állati tengés köreibül.

A haza védelmére írják össze velem és fiaimmal együtt az ország minden lakosit különbség nélkül, hadd huzzunk sorsot mindnyájan s a t. s a t. s a t.

Sytemámat, hogy t. i. a szívnek országlásban más szerepet nem szabad játszani, mint javasloit, felbuz-ditóit, és egyedül a hideg észrt illeti a kormánylás —

melly systemát, jóllehet régi mint a világ, elég szerénytelenül systemámnak nevezem; de csak azért, mert a szív működéseinek teljes kirekesztésével minden tétova és habzás nélkül rendszerezve azt soha sem nem olvastam, sem nem hallottam más által előadva még — e systemát is ez úttal terjedelmesben, és alkalmazási tekintetben kívántam volna szőnyegre hozni; de nem győztem, és ekkép ennek is később szándékozom adni tökéletesb felvilágosítást.

Mi pedig a Pesti Hírlap cikkeit s kivált vezércikkeit illeti: hogy ezeknek is sokkal nagyobb részét quasi re infecta kell ezúttal és mindig csak a hely és idő szűke, s könnyen és szaporán dolgozni éppen nem tudó tulajdonomnál fogva minden érintés nélkül hagyni, különösen sajnálom; sajnálom pedig azért, mert egy kissé több üres idővel felette sokat hozhattam volna fel annak megmutatására, milly időkünti és mostani nemzeti diagnosisunkhoz éppen nem illő modor szerint kezelte a Pesti Hírlap szerkesztője köz polgárosodásunk legérdekeseb themáit. Leginkább sajnálom, hogy a Pesti Hírlap 9-ik számú vezércikkében¹ azon tisztos öregnek, ki mint mondja, magyar, de nem nemes, valóban nagyon pompás, de azért és tán éppen azért még is felette neveltséges declamátiojára nem válaszolhatatok részletesen és e x a s s e akárki — nem bánom a legközönségesb bécsi alma- és körte-eladónó — által, ki csak félig meddig bír gyakorlati ésszel, melly válasznak csontváza körülbelül volna: Ne nevetesse ki magát, s hagyjon fel illy szívandalgási felcsordulással, jó öreg úr; bizony mintha nem tudná, s csak most venné tátott szájjal észre, hogy a nemtelen nem bír Magyarországbán ingatlant; az úr talán azon magyar, ki Napóleont felemelkedési phasisaiban csak a consulságig kísérte, és ha az: ám megsúgom az urnák — mert hiszen már a bécsi közpiacon is megtudtuk mindnyájan, és ekkép csuda, hogy illyes az úr előtt titok maradt;

¹ ezen „Birtoktalanság“ c. vezércikkében Kossuthnak csakugyan arról panaszkodik a magyar nem-nemes, hogy ha birtokot vesz saját pénzén, azt régi törvények és kúriai döntvények alapján a nemes elveheti tőle

vagy tán csak csintalanul dévajkodik és csak úgy tettei magát, mintha nem tudná — hogy a legutolsó országgyűlés óta — 1839/40 9-ik t. c. 7-dik §-a — mindenki szerezhet úrbéri ingatlant Magyarországon, és már már csak hajszálon függ az ősiség,¹ és bizonyára nem sokára le is szakad, mikor aztán szerezheti maga is, ha van pénze, untig valót; és csak az által erősödhetik azon hajszál, mellyen függ az ősiség, ismét erősebb kötélle, ha túlhajtják a dolgot és jacobinus sapkát vonnak hegyibe; minthogy sok olyan ember van, ki mint ló, az árnyéktul, sőt mindennapi eledelétül, az ártatlan szénátul is megijed. Ne lamentáljon tehát olly színházi- és szívzaggatólag, mint kérges fuvattyu, ne is keressen elavult adatokat a codexben, mert hiszen az már nem szükséges, minthogy a közös haszonnak argumentuma már győzött, és kár azt gyengébbekkel beködözni s betömkelegezni; de keressen inkább pénzecskét zsebében, és másokat felingerlő praedicatiok helyett vásároljon úrbéri telket s majd hamar allodiumot; minthogy ingyen elosztani a hazát és minden szerzeményt, a sült galambot váró tunya, tudatlan, hóbortos st. eff. színezetűek közt egyenlőn, soha nem vala senkinek is szándoka, azokat tán kivéve, kik-----

894—896. 1.

**BUDA ÉS PEST MINT KÖZPONT — ŐSISÉG
ELTÖRLÉSE — VASUTAK — NEMZETI BANK—
NEVELÉS — ÉSZSZERŰ REFORM A KELET
NÉPE SZÁMÁRA**

89 A magyarság terjesztésével, mint már fentebb érintém, felette csinnyán kell haladni, s köz neheztelés érje azt, vagy inkább köz ellenzés, ki bár legtisztább szándékból is, de olly móddal jár el ezen minden magyar-nak legszentebb tisztében, mikép eszközlésének nem

¹ azaz meg lesz szüntetve

haladást, hanem okvetlen visszahatást kelljen következtetnie. E helyett azonban az alkotmányunk mindenkire terjesztése mozdíttassék elő legsebesebben, mi természetszerűt éppen nem eszközöletik túlajtás, hanem egyedül azon lépcsőzet által, melly aristocratiai létünknel fogva az alkotmányban s nem az alkotmányon kün fekszik; minthogy akármennyire terjedjen is vágyunk in ultima analysi, anarchia nélkül nem haladhatunk egyéb formákban elő mint aristokratiaikban, anarchiából pedig ránk nézve nemzetiség tekintetében soha nem forrhat ki újjászületés, de szövevényes állapotunk — vagy inkább nyavalyánknál fogva okvetlen be kell következnü a halálnak; mit soha nem szabad felejtenuk. — E kérdést egyébiránt most se részletesebben se világosabban nem magyarázhatom.

Ereink vagy inkább: erőink egy egy célra öszszesítése végett elmulthatatlanul központot kell alkotni, melly parancs nélkül és egyedül varázsa által minden színü s minden körülményü magyart néha magába vonzzon, és hosszabb időre is ott tartson; minthogy egyedül illy központ hozhatja illő arányba azon szétágazást, melly municipális alkotmányunk következménye. Bécs központja a közbirodalomnak ugyan, de nemzeti kifejlés tekintetében egyedül Buda és Pest válhatik a magyar-nak természetes gyűlpontjává; Budát és Pestet kell tehát, s ha máskép nem lehetne, nemzeti közérövel vagy legalább nemzeti pártolással nem csak minden lehető és kivált viz veszély töi gyökeresen megövní, de minden magához vonzó varázssal is ellátni; ----- s mennyire lehetséges sőt aránylag könnyü ennek eszközlése, s elannyira, hogy kevés év leforgása alatt senki -rá nem foghatna ismerni Buda- és Pestre, s mind nyári mind téli lakásra e két város Európának legkellemesb városaihoz lenne a legszigorúbb igazság szerint sorozható; ezt be tudom bizonyítani, s engedjenek szabad kezét, s pártoljon csak a nemzet okszerintileg, végbe is viszem.

Az ösiségnek az ország belbecsét s ekkép egészségí erejét elnyomó zsibbadóka — minden visszaható erő,

és a fiscalitási jogok csorbitása nélkül egyébiránt, okkal móddal — mirül szinte máskor — minél előbb küszöböltessék ki anyaföldünkrül. — Emeltyüre van szükségünk, mind azon kincsek kiemelése végett, mellyeket most sivatag és mocsár föld. A földbirtokost kell tehát hypothekával megajándékozni mindenek előtt — ez a szegnek feje — mert csak ez vonz maga után nem mesterkél, de valódi közgazdaságot; nagy hypothekája azonban mindaddig Magyarorszában általában véve a földbirtokosnak nincs, míg igazi tulajdona nincs, igazi tulajdon pedig és ősiség összeférhetetlen ellentét.

Miután szabad és biztos közlekedés nélkül éppen olly bágyadt egészségű és beteg a hon, mint azon test sem pezseghet erőtül, de hervadólág teng, mellynek ereiben szabadon s élénken nem foroghat a vér: készüljön — minthogy hazánkat lehető legjobb egészségre emelni minden módon kell, és ehhez minden magyarnak a legnagyobbtul a legkisebbig tehetség szerint járulni legszentebb kötelessége — készüljön mondom, Magyarországon keresztként átvezető biztos közlekedés keletrül nyugotnak és északrui délnek Pesten keresztül, legyen az bár kő- bár vas-ut, bár vízcsatorna, mi hely és körülmény szerint legcélszerűbbnek fog mutatkozni. Ezek eszközlése társulatokra legyen bízva, mellyek azonban, hogy meg is alakulhassanak, és ne csak papiroson veszszenek el, vagy már kezdetkor bukjanak meg, úgy álljanak az ország pártolása alatt, mikép a vállalatnak száztul öt tiszta jövedelmét minden esetre biztosítsa a hon, ha t. i. a nemzeti ellenőrség alatt álló vállalatok nem vergődhetnének legalább is illyes jövedelemre azon vámpénz után, melly a törvényhozás meghatározásával, vagy ha illyes részletekbe nem kívánna ereszkedni, annak legalább helybenhagyásával mindenki által volna fizetendő. — A már tervezett, vagy mi több: már életbe lépett közlekedési módokat pedig, mellyek azonban köz bizodalom s egyedül, mint gondolom, ennek híja miatt, mint például a Pozson—Nagyszombati vasút, nem bírják az idő mostoha fordulatának, vagy inkább a mesterségesen (!)

ránk hozott eseményeknek most egyszerre olly rögtön berohanó árja ellen sajátlag, minden segítség nélkül kivívni a sikert, az efféle hasznos vállalatokat is szintilly pártolásra méltassa az ország; mert bár hol mutatkozzék is a nemzeti testben rothadási jel — tönkre düllő vállalatok pedig nem egyebek — az egész test sinlik utána.

Miután nemzetet tekintve éppen olly balfogás pénzt nem venni fel, vagy mesterséges pénzt nem készíteni, hol erre bizonyos hypotheka van, mint balfogás adósságokba vergődni, vagy papiros pénzt kibocsátni, hol viszont arra hypotheka nincs: ám alakuljon legalább is 50 millió pengő forintnyi mesterséges pénzt kibocsátó nemzeti bank; minthogy ha illy kibocsátásoknak van helye valahol a világon, s nem csak haszonhajtási de hypotheka-nyujthatási tekintetben is: ugyan hol volna annak helye inkább mint Magyarországon; mert kérdem, hol van több lappangó, és csupán csak pénz híja miatt annyi ki nem fejlett kincs, mint éppen Magyarországon. Életbe is kell ezért léptetni illy intézetet minél hamarább, s nemcsak a köz meggazdagulás olly fontos tekinteténél, hanem azon még sokkal fontosabb oknál fogva is, miszerint, miután vérünk is sokkal élénkebben kering most, mint azelőtt, s ekkép a cselekvési és kiállítási vágy is sokkal nagyobb bennünk, mint valaha, tágabb cselekvési s erejét valamiben gyakorlói mezőt is kell nyitni a magyarnak, mint a miullyennel eddigellé birt: előlegezett pénzerő nélkül azonban illy mező meg nem nyílhat, minthogy illy előleges hypomocion¹ nélkül a legszebb, legjózanabb vágy is bizony csak vágy marad örökleg, vagy rősz hatást vevén, mint mikor a töltött puskának csője bé van hegedve s elsül, felette nagy szerencsétlenséget okozhat; mit jó volna azoknak, kiket ezen óvakodási sor illet, néha egy kis gondolóra venni.

De sokkal fontosb mind ezeknél a köz nevelés tárgya. — Én csak kevéssel ezelőtt az általános nevelés

¹ támasz

ellen valék — mit sok tudom borzadással fog hallani — de nem különcségből valék ellene, vagy azért, mert kedvem éppen így csoszant, mi tán nem egy fényes indítványnak legmélyebb sarkalata; hanem egyedül azért, mert valamint nem tartom jó logikának — pedig csak ez vizz sima utón célhoz — ha valaki, növendéket illetőleg azt mondaná: csak nőjön, csak erősödjék, csak vastaguljon előbb, majd megtágitjuk köntöseit azután; de azt tartom jó logikának, ha valaki, úgy is tudván, hogy nőni fog a növendék teste, már előlegesen tágitja ruháit, mikép ne csak semmi ne hátráltassa növéstét, sőt ezt mozgás, gyakorlás s egyáltalában gymnastica által még nevelni is lehessen, és a nélkül, hogy szétszakadjon a köntös: úgy azt sem tartom józan logikának — ha t. i. egy tökéletes forradalmon nem akarjuk áthajtani a nemzetet, hanem ingadozás nélkül kívánunk nagy nemzetté emelkedni — ha nevelés által még mesterségesen is tágitatik a már magától is mindegyre növekedő nemzeti test, mielőtt elég tág köntöse, azaz elég tág politikai léte volna, mellybe azt megbomlási veszély nélkül úgy szólván, belé is lehetne nevelni. — Forradalom ránk nézve legveszélyesb halálos betegség, nemzeti élet pedig a legfőbb cél; ám reformáljuk tehát magunkat ingadozást okozó crisis nélkül, és e tekintetben már már meg van nyerve némileg a csata, ha most némi nemzeti sakk játszók t u l-tüze, de inneni felfogása miatt nem megy minden ismét veszendőbe; mert hiszen kezd kezd lenni, sőt van van Magyarország minden lakosinak tágacskább politikai léte már”, és ekkép hála az ég, valamint a terhes nyavalyából kilépettnék, ha bizonyos fokra felerősödött, szabad mozogni, és egygyel mással élni is, mi csak kevéssel ezelőtt tilos vala: úgy a haláli álmából felébredt magyarnak neveléséről is lehet veszély nélkül, sőt kell ezentúl már gondoskodni, s adjon Isten erőt, s ezen legfontosb, legszentebb tárgynak okszerinti vizsgálásával is elé állok minél előbb.

Jóllehet első felfogásra, sőt hosszabb megfontolás

után is a nevelés tárgya mutatkozik nagy nemzeti sakk játékunk azon vonásának, mellynek józan logika szerint minden más vonást alá kellene rendelni, mert ha nem akarjuk tagadni, bajaink legfőbb oka tán az, hogy nincs hazánkban, mint szokás mondani, elég gátra való alkalmas legény, de e helyett inkább csak szónok, irkafirkász, vagy egyedül nagyokat s kicsapongókat tervező van általánosan köztünk, és hibázik viszont azon józan, és minden lárma s pompa nélkül tenni s cselekedni tudó osztály, mellyből minden hivatalra s minden dologra lehetne találni elég, választásra alkalmas egyént, mi azonban korántsem lelki tulajdonunk vagy értelmi súlyunk hijából, hanem egyedül nevelésünk fonák és még is olly bonyolódott létéből veszi eredetét; mert valóban, ha csalni nem akarjuk magunkat, sehol sincs annyi sokat tanult s még is annyi egészen haszonvehetlen ember, mint nálunk, azoknak pedig, kik köztünk életbe vágóbb szerepet kívannak játszani, kivált hivatali tekintetben — mert annyi a törvény, rendelet, szokás, tudnivaló sat. — valóban mindenhez értőknek s igazi ezermestereknek kell lenni, ha rögtön meg nem akarnak akadni, vagy ki nem esni; nevelésünk egész elhibázott, és így mint mondám, úgy látszik, mintha semmi nem lehetne sürgetőbb, mint ennek minélelőbbi elrendelése, s kivált most, miután már már tágul az általános politikai lét, s e szerint a leg józanabb logika után is minden kettészakítási veszély nélkül lehet növeszteni a nemzeti testet és lelket; de mind e mellett a nevelés tárgya még sem a most teendő legelső vonás, s nem csak azon logikai, némileg még most is álló okból, hogy a nemzeti politikai köntös noha sokkal tágabb már, még sem elég tág még — és sima után emelni a hont a legfőbb szempont — hanem legfőképp azon okból nem a legelső vonás, mert ezen tárgynak idővesztés nélküli s talpra esett elrendelése nem függ egyedül magunktul; mihezképest olly vonások vannak napi renden, mellyek ha nem volnának is teljesen szabad kézileg a leglogikaibb vonások, az által lesznek azokká, hogy egészen tőlünk függnék,

és eszközlésükben nincs hatalom, mely hátráthatna ----- . Más két tüsténti vonást ajánlok tehát addig is, míg e nagy nemzeti kérdés megéri, s jót állok, mikép ha tettleg életbe lépnek, elmulhatlan be fog következni hazánkra boldogság és nemzetünkre dicsőség. S ugyanígy:

Ne toljuk ezentúl a hibákat s nemzeti hátramaradásunk okát, mint eddigelé vala szokás, általán véve mindig egy másra, s kivált a kormányra, s viszont; jóllehet ezt igen sokszor tehetnök igazsággal: de keresük azokat egyenesen magunkban; mert ha nem lelünk is minden hibát és hátramaradási minden okot magunkban, ám találunk váltig valót, egy cseppet se kételkedjünk, mikén ha javítunk, rögtön óriási előmenetelt tesz honunk; mert semmi, de egyáltalában semmi ném neveli, legyünk errül bizonyosak, valamelly nemzetnek valódi erejét annyira — és erre van szükségünk — mint ha minden tagja ugyancsak derekasan betölti és férfiasán megállja maga helyét; illy jó gondolatra — és nem hiszem, hogy ennél, fejledező nemzetünket tekintve, jobb gondolat lehetne — azonban csak akkor szokott jőni az ember, mikor mindig másutt keresés és másra tolás helyett, magával számoló hangulattal saját keblébe nyúl; s azért tegyük ezt minél előbb s minél többen, és felette rövid idő alatt olly előmeneteleknek leszünk tanúi, mellyeken magunk is fogunk csudálkozni, kivált ha nem mulasztjuk el az ennél nem kevésbbé, sőt tán még üdvösb vonást is minél előbb életbe léptetni, mely nem egyéb, mint

Bizonyos kötelességérzet-nek felébresztése és közönségessé tétele, mely minden magyart, bár nagyot bár kicsit, bajnoki érzéssel kössön hazájához, mint egy elhagyott, s védlést s pártolást még mindig annyira megkívánó honhoz. Állna honunk erős lábon, ám akkor némileg fel volnánk oldva azon hőslelkű kötelességérzettül, mely minden derékban, ha nem alszik vagy nem felejt el magát, minden lépteiben tettleg él: “Védni a gyengét”.— Ámde kit magyarrá teremtett a legmagasb Úr, és nem szégyenli elhagyott,

még annyira gyenge vérenek nem fogni bajnokilag pártját: az, ha nem alszik — és jó volna e részben elvégre egészen felébrednie — ha nem alszik mondom, és éber létben képes minden segítség nélkül magára hagyni a gyámolást még mindig annyira megkívánó hont, az, bármily magas, fényes helyzetű legyen is — legalább az én szótárom szerint — nem derék. Bajnoki pártolása honunknak azonban korántsem azon fellengzős enthusiasmus, mely szerint úgy szólván, mindenki a kolomp elővitelére hiszi magát meghíva lenni, vagy éppen a mai nagy divatu corteskedés, éppen nem; de egyenesen — a mennyire néhány szóval kitehetni illy felette fontost — bizonyos zarándoki komoly magamegtagadás, mellynél fogva inkább abba-hagyni mint ártani, sokkal inkább használni a honnak, mint fényleni sajátlag, kívánunk s törekedünk, és melly megtagadási hangulatnál fogva soha bármily kicsire is, mi a hazát illeti, igen nagyoknak nem, de mindenre inkább igen kicsinyeknek és elégteleneknek hisszük magunkat, s nem csak szóval, holt betűkkel, és mások cselekvéseinek gécnsolásával, de hasznos tettel is neveljük a köz állomány egészségét.

Ébresszük és tápláljuk lelkünkben e zarándoki érzést minden alkalommal, míg úgy szólván szokássá nem válik az bennünk, s öntsük azt azokba is bé, kikben az még nem létezik; minék következtében minél előbb ki bírjunk lábolni nemzeti létünk azon scadiumából, hol még nem a néma és csendes kiállító erő látszik tetszeni annyira, mint a maga bőrébe féni nem tudó ifjúsági negéd, melly csak ront, de nem alkot -----
----- és álljunk ennekokáért mindenek felett, s mennyire csak képesek vagyunk, minden tetteinkben, az értelem mezejére, s legyünk, valamint több előkelő nemzetek, természeti hangulat és régibb súrlódás után felette sokban, legyünk mi a kelet népe elv szerint, s ekkép ha lehet mindenben: az oknak népe.

A budai hegyekben állítsunk temetőt, egy szabad ég alatti Valhallát. Legyen vérünk jobb része, vagy ha bukunk kell, legyen a magyar, kinék ehhez kedve

van, halálban legalább egyesülve, ha nem tudott életben egyesülni és nem bírta értelme által az elsüllyedéstől megmenteni magát -----

Most azonban kezemből esik a toll; magamra vett tisztem máshová hív: ám induljon azért a csonka munka bevégetlenül sorsának.

398—408. 1.

KÉRÉS KOSSUTHHOZ

90 A Pesti Hírlap szerkesztőjéről sokan azt hiszik: legjobb akaratallal sem tudna többé „engesztelő és csendes reformatioi szellemben írni, olly annyira volna forradalmi anyaggal saturálva, mikép ez már nedv- s vérébe ment volna át.” És ez könnyen meglehet. Én azonban nem tudom, nem akarom hinni. Miszerint azon kéréssel végzem is be e soraimat, hogy tépje bár személyemet a hogy tetszik minden ceremónia nélkül, de csak Istenért ne használja nimbusát és népszerűségét Magyarországnak zavarba hozására. — Még mindenre van idő, és azért iparkodtam minél előbb lépni fel; de nem sokára többé nem lesz, mert mindennek megvan bizonyos pillanata, melly ha lepergett, valamint örökre oda van erény s becsület, úgy oda van élet is és minden remény.

403. 1.

GARAT 1842

A Kelet Népére Kossuthon kívül többen válaszoltak, így báró Eötvös József és Vörösmarty Mihály is, akik teljes tisztelettel voltak Széchenyi hazafias aggodalmai iránt, de azokat többé-kevésbé alaptalanoknak, s Kossuth útját helyesnek találták. Kossuth pedig tovább folytatta politikai működését, melynek során mind erélyesebben lépett fel a nem-magyar nemzetiségek, főként a szlávok törekvései ellen. Hírlapi cikkein kívül a zágrábi illyrpárt magyarellenes izgatásaira és erőszakoskodásaira azzal is válaszolt, hogy Pestvármegye június 10-i közgyűlésén indítványt tett arra, hogy Horvátország „közigazgatásilag és törvényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztatnék“. Híven nemzetiségi tekintetben vallott régi felfogásához, Széchenyi ily javaslatokban, melyek a nem-magyar népekhez való viszonyunkat gyökeresen érintették, de megvalósíthatók nem lévén, a kölcsönös gyűlölséget csak növelni voltak hivatottak, újból a magyarság veszedelmét látta, s ezekre írta meg válasz gyanánt a Garatot. Szándéka leplezetlenül mindent elmondani: „Jöjjön minden napfényre s minden kímélet nélkül. Isten neki; hadd éldeleje a külföld s kivált a szomszéd, marcongásainknaks egymást a legundokabb sárral, a legkeserűbb epével hajgálásinknak bús bohózatát, s legyen vógvóp ő bíró köztünk“ — írja bevezetésében, s kerüljön minden a garatra, teszi hozzá: „s a hideg súrlódásnak minden hengerein átmenve, végre a tápláló lisztül elválasztassék a korpa, a sepredék; miokbul Garat is lön e közleménynek címe“.

A maga idejében nem jelent meg a Garat, sőt kézirata elveszett, csak Viszota Gyula találta meg lapjait, ő álíttá össze és kiadta Budapesten, 1912-ben. Ezt a kiadást használtam fel.

A „HANDABANDA“ HAZAI POLITIKA

91 A magyar állása felette különös, s valóban, ha tán a világon minden kivétel nélkül nem a legszövevényesb is, mit nem kívánok erősíteni, s mit tán kár volna ezúttal taglalni, minden esetre mégis a nemzetek körülményei közt bizonyosan a legbonyolódottabbak

egyike. Ez — azt hiszem — senki által kétségbe nem vett vagy legalább nem vehető tény. De ha ez áll, s e sarkolatot kellene azon számtalan időelőtti indítvány s megbocsáthatlan rögtönzés és handabandának, melytől szegény hazánk gőzölg, kimentésére és kiszépitésére alapjából kiforgatni, s nem mindigi laméntatiókkal s széles phrasisokkal állni elő, ha — mondom — tény és megcáfolhatlan tény, hogy létünk a lehető legszövevényesb, igazi filigrán: akkor oly kevésbé tagadhatni, mikép kétszer kettő nem öt, hanem négy, azt is, hogy egyedül a lehető legnagyobb óvakodás, türelem és bölcsesség által tarthatja fenn magát a magyar, s köthet ki egykor a nemzeti üdv partjára; midőn viszont bizonyosan mindinkább összekeveredik, nagyobb és nagyobb forrongásba s végkép hagymázba esik, ha maga magára felette nem vigyáz és lépcsőnkénti felüdülés helyett, melyhez türelem, szilárd elszánás és bölcsesség kell, rögtönzés, hiú fénykeresés és felszínesség pedig éppen nem kell, már most kiáll tulbizott bramarbásként a síkra, mindenkit kihívó, ledörgő és lemennykövező, vagy ha álprófétáknak ad hitelt, kikben semmi mélység, semmi tapintat, de annál több öntulbecsülés és innen fakadó arrogancia, vagy ha kuruzslóknak enged szabad kontárkodást, kik, bárhol fájjon is a nemzeti test, ha ez egész ország lenne is, mint például Horvátország, sok fejtörés nélkül, mint éppen indignatiójuk csosszan, minden tétova nélkül rögtön amputatiót javaslanak, s volna csak annyi erejük, a mennyi jóakarattuk!! végbe is vinnék, kivált ha egy kis kialvásra nem engedtetnék nekik egy kis idő, midőn aztán felette ügyesen ugyan, de a kissé mélyebbre látó szemében felette szánakozásra méltólag ismét bekanyarítanak a magyar nemzet nagy dicsőségére, s azt hiszik a boldogok, hogy ily gögteli mennydörgés vagy inkább ilyféle göggel megterhelt felhőszakadás, mikor egész nemzetnek fejedelméhez hite vétetik kérdésbe s gyanúba, bosszú nélkül maradand.

92 A magyar közönségben több tapintatot tettem fel, megvallom, s erősen hittem, mikép ha eleinte az ezernyi szócsábtul és képzeleti eleven festvénytül, mely legközelebbi időkben hagymázalomként árasztaték elibe, egy kissé szédelegni is fogna, csakhamar ismét visszanyerendi azon egyensúlyát, melynek leginkább, vagy jobban mondva, melynek isteni befolyáson kívül szinte egyedül köszönheti nemzeti létének s némi szép szabadságának, német, szláv és törökség közt, annyi századok ótai fenntartását. Azonban nem; s a helyett, hogy lassan-lassan észére jőne s azon egyszerű problémát fejtené meg magának, mikép szél ellen vitorlázni nem lehet, s minden efféle kísérlet a mathesis vastörvényei szerint elmulhatlanul nem előre, de hátra lök, e helyett mindinkább zajong bizonyos tárogatók után, melyeknek majd nyájas syrenei, majd dörgő zeusi, majd haragos peleusi themái s hangjai közt nem veszi észre a szerencsétlen botor, mennyire közelít már a virágok minden nemeivel behintett feneketlenhez; vagy ha a próza jobban tetszik, mennyire van már azon farkasgúzsban, mily közel áll már azon farkasgödörhöz, mely neki, tudja az ég ki által, ügyesen ásaték, s melybe bizonyosan bele is esik, csak adjon, adjon még egy darabig vakhított álprófétáknak, mikor aztán, nem mint éneklék, szánakozó nemzetek veszik a magyar sírját körül, de teli torokbul kacagó cselszövők hahotáznak le azon dicső verembe, hová titkos kajánság és az ezt — akarom hinni — sejtetlen szolgáló vak, de hangos buzgalom dönté a magyart. Nem kétlem, fára köti magát akkor néhány maga keblébe nézett s kétségbeesett Ischariot, meg nem egy becsületes, de túlbuzgó és ekkép fegyverül vagy inkább "portékául" használt hazafi ájul el, mikor majd a rejtvény feloldatát látandja és észreveendi, mily gyönyörű szerepet játszott. Mi mind szívemelő és felette szép látvány leszen ugyan, de haszna az erkölcsi tanulmányon kívül — de nem ám a magyar, hanem mások számára — felette csekély; mert sülyedjen egyszer a magyar csak a verembe, s majd látni fogjuk, mily gyűlölet gyűl bosszúkép

mindenünnen ellene, e pedig kölcsönül, azon ki nem menthető arrogancia és lenézés által hosszú évek során végkép a legnagyobb indignatióra érelve, melylyel nem a nemzet, mely mindig illedelmes vala, de néhány hetyke bitor, ki már szinte bevett szokásként mindig a nemzet nevében szemtelenkedik, széles sententiáit s felszínes oktatásit árulgatni, németet, tótot, horvátot, rácot sat. — tán a zsidót kivéve, mert az, mint mondják, kész pénzzel fizet — s minden előkelőt s minden felsőbbséget egyiránt illet megbocsáthatlan durva faragatlansággal, vagy mi több: kiállhatlan s minden jobb vért bosszúra gerjesztő kevélység- és göggel. — Ilyféle otromba barátok, lágy vele jü jóakarók híjával soha nem volt fajtánk; de mióta nemzeti oraculumokkal áldott meg a sors, és systematice declamáltatik a triposrul szakadatlan munkássággal a rögtönzés, ijesztetés, követelés s minden más-ajkuakkali s minden erőkkel haj bakapásnak nagy haszna, most valóban félhetni, e dicső faj annyira elszaporodik, ha még jókor észére nem jő, mikép aztán nincs oly értelem, nincs ofy cherubi ész, mely ily hősökkel vagy inkább ily hősök dacára ki tudná vívni a lét és nemlét közti eldöntő nagy csatát.

A MAGYAR ACADEMIA KÖRÜL 1842

A Garat megírása után Széchenyi komoly lépéseket tett egyrészt Deák és a mérsékelt ellenzék megnyerésére, s Kossuth-tal eltávolítására, másrészt arra, hogy maga a kormány indítsa meg a reformmunkát. Bár Deákot nem sikerült Kossuthtól elválasztania, mégis kezdett komolyan reménykedni abban, hogy a politikai, társadalmi és gazdasági reform a kormány támogatásával békés úton meg fog valósulni. De nagy nyugtalanság forrása volt számára az a publicisztikai vita, melyet nem is Kossuth, hanem az ezt követő fiatal liberális tollforgatók, köztük Pulszky Ferenc folytattak a tót, cseh, horvát nemzetiségű publicistákkal, s mely ebben az időben a német sajtóban is nagy feltűnést keltett. Mivel Pulszkyék nemzeti álláspontot képviseltek, Széchenyi megfigyelése szerint senki sem merete hibáikat kimutatni, — egyedül ő, megírván és a Magyar Tudományos Akadémia 1842 november 27-i nagygyűlésén felolvastván ezt az „Akadémiai beszédét“.

A szövegeket az első, pesti (1842) kiadásból vettem.

A KÜLSŐLEGES MAGYAROSÍTÁS ELLEN

93   „Praeparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint annak becsét, méltóságát, és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.” De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtönké kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy valljon ”ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mi-kép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia” Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül ”nyelvmesterekre”, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, ”hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ”, s meg lesz mentve s fel-dicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajtóságot, illy

felette könnyű szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogult, ki előtt nem világlanék tisztán fel, milly ezer sajnós tévedések közt botorkál olly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiségának tudata görcsbe vonja keblemet, midőn ezen olly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom, mi már ezelőtt is nem egy Ízben történt, noha siker nélkül; s pedig kivált, mert valaminthoz — tudom — nem egy capacitas saját vallomása szerint nem bír a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatnak szót tudna találni, úgy én korlátozottabb tehetségű megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főkép ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen olly felette fontos kérdés körül.

Axióma-tisztaságban vélem látni nézetem kirekesztő "helyességét; midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknak még leghübb fiai s legkitűnőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt éppen ellenkező utakon járnak azon cél felé, mellynek eléréséhez szintűgy s olly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. — Milly kínos epedések közt nézek én ennélfogva nemzetünk jövő sorsának elibe, kiki elérheti, ki fajtámhozi hűségemben bízik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez, sem megmenteni sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtózatoss

kép áll előttem — és itt lelkemet merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság — mihez képest mindazon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, melly hazánknak, hála az ég, számra mindig növekedő hü fiaiban buzog, s mi a legnagyobbak, legdicsőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítani sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előbb, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: olly drága, de olly, annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajtáság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növeszteni leginkább, sőt ki- rekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálam tágabb kört nem enged azon féltékenységnek, melly nemzeti hűség- bül eredve, bármit is nemzeti színbe öltetni vágyik. Ha jobban buzog a magyarnak vére, mint akárki másé, honának pusztá említésén is; ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ez- előtt olly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengedez; ha életét kockára bocsátni kész, mikor vére mentőjét csak megkarcolva is gondolja: mind ez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örvendetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérzés és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebbül pezsg élet és fejük jövendő. Ennélfogva még a kellelénél többet tenni buzgó fiatalság tulzásit is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelke- sedésnek, melly eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, mellynek híját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki; mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfitul azonban többet lehet, többet szabad köve- teleni, s kivált ollytul, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten buba merül lelke, mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is —

és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, mellynek minden személyes tekintet alávetek — ki, bármennyi Ősz haj fedné is fejét, bármilly tapasztalás és életbölcse-ség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmetéve-dett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendittetik meg, többé kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság sőt az igazság szabályaibul is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Illy alkalomnál a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látású vak-sággal van verve, és különben legméltányosb, legigazsá-gosb is, hajlandó felejteni, sőt néha valóban egészen is felejtí az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — mellyet egy alkalommal sem volna szabad szembüi szalasztani — miszerint másnak soha olyast ne tégy, mit tőle nem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép min-dennapi eset, kivált mostani a természetesen túl még mesterséggel is felcsigázott napokban, éppen azok ki-keleseit és gyanúsításait hallani legsértőbb változatok-ban, ha más ajkú, egyenesen csak példájukat követve, ön vére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nem-zetiségük körül. Valóban szomorú, szívrepesztő látvány. Boszutlan egy hajszáit sem enged fején csak érinteni is, és^z helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó, és ezⁱ is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbit, felette helyes lehet; nemzetnek békés ujjá-születési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkimélőbb kitétel min-den esetre nem kevésb, mint szánakozásra méltó, maga magán uralkodni nem tudó pajzanság; mellynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata, és áltálján“ véve a nemzet súlya, mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem ’’lesz’’, mint azt többen olly gyönyörtelien álmodánk, de rövid idő múlva egyedül e négy betű ’’volt’’ fogja illusztrálni valahai létét; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást, és egyetlen egy igazságtalanság

ezer megboszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbség és az örök való.

20—25 1.

94 "Jaj milly kevesen vagyunk — így sopánkodának — lehetetlen, mikép ennél fogva a roppant számú német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenek előtt." És ez felette helyes, csak hogy a "mikép" körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attul egészen eltávolít. Engem soha nem ijesztett csekély számunk, de fenmaradhatásunkért annál erősebben rettegtem mindig azon okból — s ezt ki kell végre mondani — mert fajtánk anyagi mint szellemi léte olly felette könnyű. Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán — mert csak ez után javulhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk olly parányi. És ezt sok magyar sejti, és azért tüzei saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csak hogy itt megint más csalképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a múltat a jelennel s Magyarország azelőtti és mostani bajait összekevervén, olly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy franciával kellene vívnia, észre sem vévén, hogy az nem kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatio, mellyen kard nem fog, s melly előtt a legtündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. ollyas, melly mindent megrohan, és még az ágyuszájtul sem fordul el; meg van ollyas is, melly kitűrni tud, s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembe szállni, s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi,

tán állati vegyület, a másik neműben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel bírók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemű bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevezhetni, melyhez képest a hős bárminek is nekirohanni kész, mit egyéb-iránt egy pohár pálinka, mint tudva van, néha igen elősegít, még korántsem elég olly szövvényes s rendszerint olly hosszadalmas munka sikeres folytatására mint egy egész nemzetnek újjászületési működése, hol az entusiasmus ritkán használ, a hóbort pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás, és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbtség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt — boldog isten — mintha bizony például 30 millió barbar népben több magához vonzó, több magába olvasztó varázs volna mint bármely kis számban is, ha ez a civilisatio kincsétül felcsordul. — Ha ököltre, botra kerül a dolog, akkor megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbtség. De csak háborúban sem mindig, mert a néhány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsit; és a kis számú hellen dicsóíti fel Marathon síkjait; még csak háborúban sem mindig, s hát minél kevésbé még a lelki tehetségek szabad súrlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb utóbb egyedül saját magának ássa sírját. — De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazékra? És azt hisszük: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok tünők-e ezentúl — ezentúl mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk, és igen is engedelmesek lettünk — tünők-e mondom, ha bármilly hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb cikomya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette

messze fekünnék a tökélyesbtül, s valljon engedelmeskednénk-e oly parancsnak, sőt még oly törvénynek is, melly ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása, és kivált tartalék-gondolat ja által még is zsarnokká válnék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha főül főre mind meg-egyeztünk volna illy szabályban, s annál kevésbé, ha ez nem történt vala így; mert e világon elidegeníthetlen sajátok is vannak, miket tilos árúba bocsátni, mi ugyan nem egy hazai reformátornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem oly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, miken valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban, régi de néha néha mégis fel-feltünő Döbrögi szellemben, fitymálva, sőt gyanúsítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi illyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendelték többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, mellytül nemcsak az ország vévé nemzetét, hanem, melly az alkotmányos létnek is törzsöké. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámítgatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb dlvatu színben még — mi egyébiránt semmi esetre nem lehetne néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejlett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivei szemközt úgy, mint ma.

27—31. I.

95 Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki ollyas törvénynek nem hódol, melly előtte gyűlöletes, mellytül természete visszaborzad, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert martirt emel, ez

pedig fanatizmust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol olly törvénynek, melly csak idővel, s egyedül szeretetre méltó lét által vesztheti el sanyaruságát, illik-e sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átállás, minden illetődés nélkül ollyasokra anathemat szórni, kik illy bűnökbe esnek? Mi olly annyira kristálytiszta vagyunk-e? Nyúljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk illyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó hanyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig és mindnyájan, mellyek hozatalában nemzeti lelkesedéstől forrott vérünk, vagy illyest legalább affektált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen illy szomorú jelenetektől a kiábrándult, s mély búba sülyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és roszul fékzett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös túlzásai néha milly rősz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.

34—35. 1.

96 Olvasztói felsőbbsséggel kell bimi. Igen. Ámde bir-e illyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenv gerjesztés helyett kuruzslókéni csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkit, már azt hiszi, szíveket báj olt s velőket hódított? Vagy bir-e az olvasztói felsőbbsséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki%ős ellenét, mert olly lelkesedéssel viv vére mellett, mint ő saját véérért, a helyett, hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sújtja, s hir-nevót alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogású olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, ízletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevetetni akarja? Vagy tán az, ki hatalom-csalódásai közt, mint oroszánt, a síkra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene

bőszítsen, ellene riasszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókatori szeszéllyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett, hogy inkább a hon bármilly késő javát is tűzné ki magának szempontul?

40—41. 1.

97 S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegismerés keserű gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert úgy nemzetet is valódi hivatásának fényfokára: akkor ürítsük a megismerésnek keserű serlegét fenéig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihezképest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytül émelygésig rősz szagu vérrokonunk tartatik mentségre s kíméltre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e kül jelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesb mirigyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe szint, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre rá-mázolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány illy külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert éppen nincs más tulajdona, és a vak hév által még is felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanússá teszi, homályba álhítja, sőt ellenük antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. S ím ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a

világ nagy színpadán, s miért nem képes civilisatói sympathiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb magyar polgári erény is oda kün. Ám mert annyi bitor fényű álhazafiságtul van környezve és elrútítva, melly tapsot arat s bálványul emeltetik ide ben.

De forduljunk most el az undok képtül, hol a maszlagos fény üli bitor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk, sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményűiket egy vigasztalóbb kép felé, melly szinte tárva előttünk, mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hü kedély, nem egy nemes erény viraszt még vérünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek bűneit bosszulatlan hagyja az egek haragja, miért nem volna remélenünk szabad, hogy mindazon hűség, melly vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem alutt, ne volna szintolly képes azon átkot is elhárítani fejünk fölől, mellyet hazánknek — fájdalom mondani — a legrégebb időktül fogva máig nem egy hütlene, nem egy álbölcse, mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépünk síkra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regeneratói működésében, hol minden, s kivált az idő olly drága, és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdít a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. — S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon nép-ideálhoz, mellyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarébb dül sirgödrébe, mennyivel inkább s többen távoznak attul; miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen állhatatossággal működve, mikép használjon, köztünk többé kevésbé mindegyik,

sőt hazánk minden fia - vérünk mentője, népcsaládunk jőtevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. — Örömteljes öntudat; s azért töltse be helyét minden magyar, hű sáfárilag. S ha nem használ, de bukunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékünkt, legalább azon láthatatlan tanuk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fenállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó lehetéig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett valaméltó.

VIEUXTEMPS 1843 MÁRCIUS 30

Széchenyi ily címen három cikket írt a Jelenkor 1843 márc. 30., ápr. 9. és 27. számába. Alkalmat e cikkekre a „Vieuxtemps-kaland” adott, amikor Vieuxtemps Henrik hegedűművész a Nemzeti Színházban négy hangversenyt tartván, a német színházban is fellépett, s ott ezért jurátusoktól vezetett fiatal emberek kifütyölték. Ezt Kossuth is „botránys színházi botránynak” nevezte a Pesti Hírlapban—„nyomorult, garázda, piszkos tett”-nek, de kijelentette, hogy „10—12 színházi fütyü a magyar névnek sem hírét, sem nevét nem képes bemocskolni”. Széchenyi ép az ellenkezőt hitte, s cikkeiben arról szólt, hogy az ilyen eljárás a németsegnél reakciót szül, megakasztja Budapest békés magyarosodását és a magyarsággal szembe állítja a nem-magyar nemzetiségeket.

98 Vannak dolgok, mélyekben — jóllehet legnagyobb várokozásokat gerjesztenek, legnagyobb félelmeket okoznak — még sincs legkisebb is. Vannak felette parányiaknak látszó körülmények viszont, melyek habár sokaktul sejtetlenül mégis már magukban hordják a legbizonyosb kifejlésnek vagy legbizonyosb hanyatlások csiráját.

A Vieuxtemps-féle kaland, melly azt hiszem ismeretesb, hogysem annak részleteivel a közönséget ismét untatni volnék kénytelen, felfogásom szerint ezen utolsó körülmények osztályába esik, abba t. i. mellyből több kár, több veszély burjánzik, mint mennyi kivált a felszínes előtt első pillanatra mutatkoznék, hahogy, mielőtt ercb venne s ekkép késő volna, nem irtatik ki a sebző szálla,.

Nem tudom ugyan van e még azokban, kiknek számára legfőképp írom e sorokat, elég nyugott vér s elég méltánylat, a mondandókat szívükre venni s magukat javítani, mert felbőszültek a szenvedelmek némelly egyéneken annyira már, mikép egyedül a hatalom vaskeze látszik ezentúl képesnek lenni, őket észre s rendre hozni.

Tán minden haszon nélkül fogok is ez okbul a nyilvánosság mezejére kilépni, sőt új alkalmat nyújtani személyem lealacsonyíttatására. Ez azonban nem tantorít, köszönetét nem várok, saját elundokíttatásomat pedig túrni nem fogom. És ha egyetlenegy hü de szédelgő vagy elcsábított kedély magába térve azt vallaná, hogy valódiilag fogom fel a dolgok mélyét, és igazat szólok; már megnyerendtettem jutalmam.

Sok nem lát a Vieuxtemps-féle botrányban egyebet, mint színházi kihágást. S ezt elhisszük; mert hiába nem mindenkinek jutott osztályrészül a dolgok mélyébe hathatni. Sok azonban észre sem vevén mit cselekszik, vagy magát csalja, vagy mások felfogását elég tompának gondolván másokat akar csalni, minthogy hasonlóig így szól de állításával ellentétesen, mikép t. i. csak színházi kihágás volna az egész; más részül nemcsak különös bűnnek nem tartja az érintett botrányt, mert hiszen csak a németben történt a scandalum, sőt még azon édes mámorban is ringatja magát, mintha ez által a magyar, a nemzeti (!) színház bizonyos diadalt vívott volna ki magának a német fölött, úgy hogy még csak egy párszor így, s mulhatlanul tönkre fogna veretni a német, s felette kedvessé válni a magyar színház, mi által aztán ez utón is elő lenne mozdítva a "nemzeti ügy" vajmi dicsőségesen. S mind ez mint utánragaszték valóban nem valami policiai kihágás színében jelenik meg, de egyenesen rivalitást árul el a német színház ellen. Igen: rivalitást!

S itt lappang a dolognak gyökérok! Igen, nem rejlik az egyebütt — ne keressük azt távul, mert hiszen előttünk áll az "ifju óriás" — mint azon vak hévben, sőt valóban mondhatni, azon dühösségben, mellyhez képest bizonyos pártnak bizonyos lógósai¹ kiknek parancsolni a párt vezérei sem elég erővel, sem elég erénnyel nem bírnak, mindenkibe betű szerint az ő liberalismusokkal együtt a "magyar nyelvet" s mint ők hiszik, ez által a magyarságot is belé korbácsolni törekednek.

¹ Kossuth pártjának fiatalaira vonatkozik

Már a dolgot e szempontból fogván fel — s azt hiszem, ha valaha, ez alkalommal sújtom a szegnek fejét — lehetetlen a felhozottj eseményen tökéletesen el nem szomorodni, el nem csüggedni; mert az, bármilly nagyon bámuljon is ezen állításomon a felszínes elbizottság meg a tompa felfogás, nem kevesebbet rejt csirájában, mint vérünk lehető legnagyobb compromissióját és innen eredő "veszélyeztetését",

Igen jól tartja egyébiránt a francia közmondás, hogy az, ki igen sokat mond, nem mond semmit; és ekkép — mert ez igaz — ez alkalommal rólam is így ítélné sok, s kivált, mert ha valahol, bizony nálunk nagy azon utálatos vitézkedők száma, kik minden aggodalomban, minden előrelátásban félelmet, gyáva vénasszonyiságot látni affectálnak, s igaz, a *salvus conductus* s a magyar nemesi praerogatívák sáncái mögött, s mert hiszen egy kánya a másíknak nem igen szokta kivájni a szemét, meg megint sokakkal, jó botosokkal kevesek sőt egyesek ellen vajmi hatalmas szájú hősök is ----- nálunk mondom, hol az efféle "hazafiak" száma fájdalom nem csekély, a most felhozott esetet tekintve is nem egy fogja nézetemet, tudom, a túlféltékenység, a túl-gondosság azon sorába állítani, melly sorban mindazon gyáva panasz, szomorú sejtelem, s előre aggodás is áll, melly egyedül elgyöngült idegekben, fájós májban s nyavalyás képzeletben veszi eredetét némellyeknél. Én azonban azt hiszem, éppen nem mondok sokat, de jgyedül "valót", ha az érintett botrányt sokkal többnek mint policiai kihágásnak, ha t. i. azt egyesesen német színház elleni súrlódásnak tartom és ebből, hahogy a bajnak eleje nem vétetik, vérünk lehető legnagyobb compromissióját múlhatlanul bekövetkezni látom. És ezen hiedelemben azért vagyok, mert hiszen ezen súrlódás is szinte azon Pandora szelencéjéből veszi eredetét, mellyet bizonyos párt kettészakadásig megnyitott és mellynek ingrediensei mind haladás mind nemzetiség dolgában már annyi reactiót szültek, úgy hogy csak még egy kicsit, s nyílt háborúban lesz vérünk minden hatalmakkal, minden nemzetiségekkel. És ez

valljon kívánatos volna ez kérdelem mindazokat, kik még mentek a közhagymáztul és vissza akarnak emlékezni a múltra, mikor a legaggasztóbb körülmények köztsínylett, végvonaglott nemzetiségünk, s mi e drága kincset, mellyet néhány kevés, már most feldicsőült árny mentett meg annyi évvel ezelőtt, remény és borzalom között vettük át és ez hú, meg nem törhető ápolásinknál fogva és a nagy Istenektől elősegítve, ismét élni és gyarapodni kezdett; e kincset kérdelem, melly nélkül nem lehet ránk nézve üdv, mielőtt teljes, vagy legalább több erőre fejlődnek, kockára akarnék állítani? Istenért ne bánjunk azzal könnyelműleg!

Mikor én tizenhét évvel ezelőtt — jóllehet itt sem rokonom, sem jószágom sem hivatalom nincs — Budapestre lakni jöttem, és ezt sem mulatság, sem időtöltés vagy épen kéjkeresés végett nem tettem, mert ha ez vala céloim, bizony más helyet keresek és erre nézve minden bizonnal alkalmasbat talállok is; hanem azért ütöttem itt fel sátoromat, mert azon hit lelkesíté keblemet, melly ma is lelkesíti, hogy dobogjon honunk szíve is csak egyszer nemzetileg, miután megyéinkben mind nagyobb életre virult a magyarság és nemzetté fogva válni az egész, minélfogva csekély erőmmel is e célnak, a célok tán legnehezebbikének előmozdításához sóvárogtam járulni; mikor tizenhét évvel ezelőtt mondom hazánk fővárosába telepedém le, bizony olly gyéren hallatszott még itt akkor a magyar szó s olly elszigetelve állott még a magyar nemzetiség, mikép erős képzelődő tehetség nélkül, némi egyes alkalmakat kivéve, valóban alig hihette magát bárki is Magyarországon. Ez idő óta azonban részint az új nemzedék lelkes felfogása s némellyeknek férfias türedekénysége, részint a városi lakosok jobb érdekének maguk részéről elismerése s újabb időkben legfőképp kormányunk loyaltitása által annyira ment nemzetiségi ügyünk elő, hogy ma, jóllehet még felette távol vagyunk a céltul, még is szintolly kicsi a magyarul nem tudó vagy beszélni nem akaró lakosok száma áltálján véve már itt, mint volt azelőtt azon szám, melly vérünk nyelvét érté vagy hasz-

nálni akará. Űgyünk napról napra nőtt, s noha ez idő közben is nem egy vak buzgó többit rontott azon, mint a mennyit aztán számosb szemes buzgó helyre hozhatott volna, azért altaljában mégis minden méltányosb gondolkozó előtt Budapesten egy gyönyörteli kép tárula naprul napra mindinkább ki, mellyhez képest vérünk megmentve, új díszben mint kifejlett nemzet fogná egykor fel dicsítani az emberiség eseményeit.

Tizenkét évvel ezelőtt, mikor Pest városának választó polgárává lettem — mit azért hozok itt fel, mert ez által alkalmam lett mélyebben tekinthetni a dolgok lényegébe, mint tekintenek azok, kik mindig magyar körkben stt mindig saját felekezeteik közt élvén, végkép úgy szólván bizonyos napirendszerben keríngenek, melly nézetük szerint az egész világ, mellyen kívül nincs egyéb, vagy ollyas, "mi szinte tekintetbe volna veendő"; — tizenkét évvel ezelőtt mondom, mikor érintett megtiszteltetésem által egészen új viszonyokba jvén, alkalmam lett mélyebben tekinthetni a dolgok lényegébe, jóllehet már akkor kedvezőleg megindult vala az ügy, az itteni polgárság s kereskedség köreiben vajmi bágyadtan fejledezett nemzetiségünk dolga. Mind azon házbirtokosok, kiknek gyönyörű házaik Pestet ékesítik, mellyekkel vajmi örömest kevélykedünk, mellyeknek azonban lehető legnagyobb része — köztünk maradjon a szó — sem magyarnak, sem magyar industriának nem köszöni létét----- igen, házbirtokosaink legnagyobb része s legtehetősb kereskedőink, kik éppen nem csekély értelmi tehetség mellett minden esetre legtöbb pénzbeli súlyt képviselnek — mi vajmi erős factor mai időben — vagy éppen nem beszéltek magyarul vagy nem éreztek vérünkhöz különös hajlamot — s legfőkép azon ezer méltatlanságok miatt, mellyeket némely magyar kiváltságosak részéről meg nem sznleg túrnik kellett s mikrl én egynél sokkal több esetet tudnék előhozni annak bebizonyítására, hogy a magyarnak soha nem volt nagyobb ellensége, mint saját maga — s pedig nem azért, mintha a nagyobb rész nem volna méltányos, vagy éppen a köz előmenetel-

nek lenne ellensége, hanem — és e bajban sínylődött a magyar mindig — mert a nagyobb rész soha tisztán fel nem fogván a polgári szabadság szellemét, mely szoros fék s innen eredő szoros rend nélkül nemcsak nem létezhetik, de nem is képzelhető, a szabadságot mindig valami farkasfüggetlenséggel keveré össze, s ekkép ezen tatár felfogásánál fogva, melyhez képest jóformán tatár maradt is eddigelé minden institutióival együtt, vérenek "némelleyeit", kik valamint mai időkben úgy régebb korban is szünetlenül compromittáltak legszentebb ügyeinket, soha "nem akarta" kellő fékbe szorítani s kellő rendben tartani. Igen, "nem akarta", legalább ezt kell hinni, hogy t. i. felfogásánál fogva ezt nem tartotta szükségesnek; mert ha "akarta" volna, akkor egy egész nemzet(!!!) azt hiszem csak bírhatott volna néhány rendbontóval és ma is bírhatna, mely rész ugyan nem alkotja a nemzetet, mint a Pesti Hírlap szerkesztője 228-ik számú lapjában felette bölcsen mondja; mint abban is teljesen igazsága van, hogy 10—12 színházi fütty a magyar népnek sem hírét sem nevét nem képes bemocskolni, de felejtí — és itt is mint közönségesen a dolog felszínén marad vagy a dolog mélyébe ereszkedni nem mer (!) — hogy az által piszkoltatik be, és vajmi keserves vénasszonyi szerepbe esik bármilly nemzet és ekkép a magyar is, ha nem tíz, nem tizenkettő, de csak egyetlenegy rendbontót is fékezni mulaszt és garázdálkodásít büntetlenül túrni elég gyáva. S itt a dolog veleje.

Nem, nem a legkisebb hajlamot sem érzett Pestbudának nagyobb számú s tehetősb lakosa csak kevés évvel ezelőtt vérünk iránt. Számos s naprul napra számos magyaroknak meg nem szűnő méltánylata azonban lassanként ellensúlyt kezdett képezni azon gyalázatos "kihágási" szövetség ellen, mely tanulókból, jurátusokbul, kicsapott katonatisztekbul s féketlen uracsokbul egybevegyülve képezé az egykori dicsteljes emlékezetű hét választói kávéházban 25—30 évvel ezelőtt azon focust, melynek gyalázatos emanatióji valóban sokkal rosszabb szagba állíták Pestet s e sze-

rint Magyarországot — mivel sok a főváros után ítelt az egészről — hogysesem ez által vérünknek hírneve tetemesen ne csorbult volna, s pedig egyenesen a fentebb említett oknál fogva, mellyhez képest minden higgadtabb méltányosb ember jogosítva lön, vagy bizonyos sympathiát, bizonyos rokonságot bennünk a "hodie tibi eras mihi" számítása szerint feltenni, vagy és e kettő közül nincs kibújás — minket minden erő nélküli gyáváknak tartani, kik néhány garázdának sem tudnak parancsolni, de büntetlenül hagyjuk hírnevünket általuk bepiszkoltatni, sőt közvetlen még társasági viszonyainkat is elkeseríttetni tűrjük.

Mind ezen szégyenünkre való kihágások ellen azonban, mint mondtam, napról napra erősb ellensúly fejedezett ki. Az ember mint ember mindinkább kezdé elnyerni méltánylatát, a nélkül, hogy bárki által is szórászhasogató vizsgálat alá kerülne, milly társasági lépcsőzeten áll, mit hisz és milly nyelven szól. A tanulószág pedig s kivált a juratusi karzat felfogván vérünk ujjáalakulási szent ügyét, komolyabb tartást öltött magára s — legnagyobb dicséretére legyen mondva — mind jobban megbecsülte önmagát és ez által a hont, úgy hogy elvégre már divattá vált magyarul tudni, magyarul szólni, és ha itt ott egyik másik irgalmatlanul törí is még nyelvünket, s ha több mint egy régi ajk nem is igen bírja már sajátjává tenni szózatunk sok "nak" és "nek"-jeit egyéb sajátságaival, azért valóban mondhatni, a jó akarat felette kevés kivétellel sehol nem hiányzik, miszerint ha mindenki nem buzgólkodik is nyelvünk mellett, alig létezik Pesten egyetlenegy ház, hol legalább a nevedekő nemzedék azt nem értené, azt nem tanulná; mihezképest a tisztán s kivált messzebbre látó előtt fővárosinkban a magyarság dolga ma úgy mutatkozik, mint fűtül és más növényektül még árnyékban tartott de jól kikelt cser ültetvény, mellynek ezen túl csak idő kell, felvigyázat és kímélet, mikép legvirulóbb lombossá váljék, melly azonban vajmi könnyen kárt is szenvedhet, sőt még gyökerestül is megsemmisíthetik, ha valakinek praesumptiója, volna, az egészet igen

háborgatni, mikép a fiatal cserek szaporábban nőjenek, sőt valami vad vagy éppen házi állat még garázdálkodnék is abban; mert valamint az első éppen ellenkező következményt szülne, úgy elegendő bizony mondom egyetlenegy túlzó vagy komor-----, miszerint rútul megfertőztesse, számos évekre visszalökje, sőt egészen meg is semmisítse azt, mit polgári erény mentett meg, hazafiul hü kedély ápolt, s minek sikeres jövődjén százezrek biztos reménye csügg!

Valóban egyetlenegy illy experimentáló vagy garázda is bir efféle "megsemmisítő" hatalommal, Istenért ne csaljuk magunkat ezen életkérdés tárgyalásában! Bir pedig azért, mert elmúltak a rugékonyság nélküli ólomidők, mikor bármilly tett legott minden visszahatás nélkül meghevert, de annál élénkebb lét közé jutunk mindinkább, hol legkisebb indiscretio is ellenhatást szül. Ha tehát egyetlenegy találkozik is, ki szédelő vagy ravasz felfogásánál fogva a pesti német színház ellen azon célbul fomentál tartós rivalitást, hogy így a magyar színházon segítsen, s ehhez képest a "magyarságot" mozdítsa elő, mi által már nem egyedül színház van színház ellen rivalitásban, mi fel sem volna veendő, de egyenesen nemzetiség viv nemzetiség ellen — se szempontbul kell felfogni a dolgot, ha öncsalás nélkül akarunk hatni annak mélyébe, mert ebbül burjánzik a veszély — ha tehát mondom csak egyetlenegy illyféle meggondolatlan vagy kaján létezik is, ki mint szálfka systematicus ellenségeskedést fomentál a német színház s ekkép Budapestnek német, eddig még nem magyarosodott lakossága ellen, már ez is elég, hogy fővárosinkban, honunk szívében nemzeti ügyünk lehető legnagyobb veszélyek közé bonyolítottassék. S pedig igen természetesen, mert ha a német színház s ez által a németiség támadtatik meg, legott szintén a magyar színház s e szerint a magyarság ellen is fog a visszahatás törvénye szerint mostani felébredt napjainkban támadni párt, melly a kölcsönnek dupla visszafizetését fogja kitűzni legsürgetőbb cselekedetinek szempontjául. S ha meg van egyszer indítva illy háború, hábár eleinte pro és

contra csak néhány egyéntül is, s kezdetekor el nem fojtatik, úgy pereg az ellenállhatatlanul végig, kivált ha nemzetiségi fanatismus is keveredik belé, mint tengeri csatát, ha egyszer megindult, sem állíthatja meg senki, hanem addig foly az, míg egy rész megtörve nincs; minthogy valamint ebben a sok ágyudörgéstül s füsttül senki jól nem hall, jól nem lát: szintúgy nem hall nem lát indulattul és bosszutul felhevítve vizsontorlási háborúban is senki többé.

S illy háború a Vieuxtemps-féle kaland által dicsőségesen és mély bölcsen meg lön indítva. Ámde szerencsésen már meg is termé vizsontorlási gyümölcseit, mellyek ugyan még kicsinyek, de ne aggódjunk, okvetlen szép nagyra meg fognak nőni némelly hazai bölcsek és új nemű Prometheusok ápolása által, kik — mint a Pesti Hírlap 196dik száma 810 lapja közép hasábján olvassuk — subscriptiót javasolnak, melly kirekesztőleg magyar színházba járásra kötelezen, meg declarációt bizonyos r, á, rá, fogd rá-félét, hogy a magyar színház a jobb divatu, mi természet szerint igen tetszeni s hitelt nyerni és a dolgon egy jót fog rúgni, de egyszersmind hovahamarabb ellensubscriptiót eszközeim — milly következmény az indítványozók belátási körén kün fekszik — melly viszont a magyar színházi látogatásiul tilt el, él ellen declarációt, melly megint a magyart fogja a némethez képest aljasnak hirdetni. Ápolják csak illy kitűnő bölcsek és bizonyos ujnemű Prometheusok mondom a vizsontorlás gyümölcseit, kik ugyan nem éppen égbül, de tudja honnan ragadák nem szellemi de csak anyagi roszul gyuló világukat, s okvetlen megfognak egészen érni azok, s vérünk lesz kénytelen azok keserűségét kimondhatlan epedések és veszélyek közt megizlelni.

Igen igen: a Vieuxtemps-féle kaland által motivált megtámadás már megtenné gyümölcseit, mirül én tán jobban ítélnék, mint a legelső jött ment vagy egyedül saját kis naprendszerében keringő, — mert sokáig lakom Pestbudát s aztán mert e két város felvirágzásában annyi súlyt helyezvén, tán nincs sok, ki olly vigyá-

zattal s annyi figyelemmel kísérte volna az itteni társasági viszonyok kifejlését mint én. S ugyanis: nincs ház, nincs család, nincs egyed az egész városban a rendbontó osztályzaton kívül, ki lehető legnagyobb indignálna ne volna az ismert botrány atrocitásán, úgy hogy a közönségnek még azon legméltányosb része is, melly részint vére iránti rokonszenvből, részint engesztelő hajlambul nem szokott engesztelhetlen bírálója lenni az afféle kicsapongásoknak, szinte vérét megtagadni hajlandó, a nem magyar pedig már már megbánni látszik, hogy magyarosodásnak indult, míg a magyarság ellenzői és kivált ezeknek túlzói — mert hiszen köztük sem hiányzik ezen species — egyenesen boszut lehelnek, s alig várják a pillanatot, mellyben visszafizethessék a kölcsönt; mihez képest többek közt a város nem egy csapszékében, nem egy reuniójában, ment már véghez egyesülés vagy legalább illyes megpendítették, hogy azokban bármilly nyelven csak magyarul nem, volna szabad az ablakon kiugráztatás veszélye nélkül megszólalni s a t.

Mindez kicsiségnek látszik magában ugyan, nem tagadhatni; de valóban éppen nem "kicsiség", hanem legfeljebb kicsi kezdete valami előre ki nem számítható — s meglehet, sőt hihetőkép vaÉimi felette nagyok, vagy inkább valami nagyon szomorúnak; mert ha már az egykori hét választó-kávéházi jancsár csapat is, mint fentebb érintém, és senki sem fogja tagadhatni, kimondhatlan vastag homályt vetett vérünkre, s ekkép nemzeti kifejtésünket hátrítá, jóllehet rugékonyság nélküliek valának azon idők, mikor a felhozott sereg operált s jobbadán csak bor meg pajzán negéd lelkesité a "honorvasztókat" és egy jó kialvás néha sokára félbenszakitá kihágási rendszerüket: ugyan kérdem, milly következményeket volna kénytelen, nemzeti ügyünket tekintve, szülni mai időkben egy újonnan organisált jancsári orta? Mai rugékony időkben, mikor bármilly kicsi tülhatásnak elmulhatlanul megvan visszahatása s a legkisebbe is vegyül több kevesb politikai fanatizmus, melly következetes, minthogy hagymázos állapot s

mellyből ekkép a kialvás nem olly könnyű, nem olly szapora, mintha csak bor vagy pajzán negéd volna a vis motrix. Valóban alig számíthatni előre ki mindazon következményeket, mellyeknek egy illyféle újonnan organisált török garde nationale működéseiből kellene, vérünket tekintve, okvetlen erednie.

S ugyan kérdem, miért ne organisálná magát egy efféle jancsári banda ismét, csakhogy egy kissé nagyobb-szerűleg s jobban rendezve, mint volt az egykori hét választói kávéházban tanyázott? Én valóban nem látom okát miért ne; sőt azt hiszem: felette hihetőleg össze fog vegyülni, mert hiszen minden elemekkel bőven el vagyunk látva, mellyek egy illyféle rendbontó cimboraság organisátiójára csak megkívántainak.

Van ugyanis mindenek előtt egynél több házsártos semmirekellő, kinek minden kicsapongás élvezet, főkép ha kiváltságos s ekkép tudja, hogy kivált most, mikor a szabad választásoknál (?), mellyek egyébiránt országgyűlési alkalmakon kívül minden három évben előfordulnak, nem egy merész házsártos a sok megválasztatni akarók előtt sokkal inkább kímélendő, mint volna a közjó különös tekintetbe veendő, semmi esetre nagy baja nem lesz.

Van e ifiellett akárhány nyavalyás vagy inkább felcsigázott honbálványzó, ki semmit be nem tud várni, kit a legnormálisb egészséghez visszatérés sem elégít ki, de mindent márul holnapra akarna elérni, s ki ekkép minden tulságra, minden erőtetésre, bár vezet célhoz, bár távolit attul, tökéletesen elkészült s csak vezetőre vár.

Van ezenfelül ujságlap, melly meg nem szünőleg kacérkodik az enthusiasták seregével s kivált ezek némi egyénivel, mert hiába, ha ezek gratiáját vesztené, a lap divata is csökkenne, és ez az előfizetők számán csorbát üthetne, mi nagy hazai veszteség volna. Ezen három "v a n"-nak átellenében pedig:

Nincs törvényesített mód illyféle közbotrányok eszközlőit nemcsak illusorie a jobb résznek inkább csak boszantására, de kellőleg is megbüntetni, sújtani.

Nincs elég magyar — kereken ki kell mondani egyszer vagy inkább annyiszor a hányszor e nagy hibáját — ki felfogta volna, hogy nemzetünk becsületét nem az által őrizhetni s emelhetni magasabbra, ha vérünk selejteseit patrio more palástoljuk, s itt is összekevervén a szerepeket, gyóntató-atyákként bűneiket eltitkoljuk, de az által fog emelkedni vérünk nemcsak hírből de valódi tisztaságban is, mi a hírnél több, ha kíméletlenül kilökjük nemzeti családunkból mind azt mi annak becsületét fertőztethetné; nincs, mondom, elég magyar, ki úgy gondolkoznék, s ez okból nem is fejlődhetik ki vérünk közt olly esprit de corps, melly némileg helyre üthetné policiai törvényink tökéletes híját, mert ha találkozik is néha egyed, ki magasb szempontból fogván fel vérünk átalakulási kérdését, ki merné mondani Ítéletét a rendbontók fölött, lesz a fenérintett megválaszatni akaró s az előfizetőket elveszteni nem akaró egyének mellett legalább egyre tíz szamaritánus is, ki csupa jószívüségből — s köztünk maradjon a szó — tán egy kis szellemi és anyagi rokonság miatt, felbátorító szót és biztos asylumot fog bármilly alávaló, de az ő felfogása szerint inkább szánakozást, mint sujtást érdemlő rendbontó számára kitárni, mi által aztán természetesen — mert a sok szamaritánus közt illy formán nem egynek a tett után jobb a dolga mint a tett előtt — nem csak nem kevesedhetik a garázdák száma, sőt szinte még kereseti vagy legalább sympathyát gerjesztő időtöltéssé válik a kihágás mesterisége s csak az lesz in ultima analysi vesztes, ki felszólalni merészlett, mert aztán nincs méltatlanság, melly Damocles kardjaként feje fölött ne függene; miszerint józanabbnak is mutatkozik valami ellensúlyu esprit de corps-nak megalakítása helyett inkább mélyen hallgatni és túrni.

Széchenyi írói és hírlapírói vitája Kossuthal. Vizsota Gyula kiad. I. 479—91. 1.

99 S ím ez oka, miért tartottam elkerülhetlenül szükségesnek e színházi versenygést, melly — s itt vizsgáljunk — csak egyes symptomája azon köz kórság-

nak, mely nemzetiségünk visszas módokkali terjesztését illetőleg honunkat zsibbasztja, legnagyobb világgosságra kitárni. S ugyanis, mert rend után sovárog keblem, minthogy csak rend mentheti meg s emelheti magasbra vérünket, rendet alapítani akarni pedig valóban vagy gyermekes ámitás, vagy zsarnoki ötlet, mielőtt mind egyik mind másik részülki nem volna huzva azon tövis, mely meg nem szünőleg sérti részint a virulni akaró részint magát elnyomatni nem hagyó nemzetiségek sebeit; minthogy el lehet ugyan szemet hunyva gyermeki kedéllyel s önámításilag illy sebektül fordulni, sőt hatalom karjával még annyira le is nyomhatni azokat, mikép az örökleg felszínen maradó sokaság előtt minden az egészség legteljesb állapotjában mutatkozzék; ámde gyógyulást, gyökeres kigyógyulást — s azt hiszem annak eszközlése volna most a fő feladat — illy módon nem csak nem eszközölhetni, hanem elnyomás és halasztás által annyira fog növekedni az elfojtott baj, mikép az, mi ma még gyógyítható volna, elvégre orvosolhatlan lesz, s adott alkalmá!, mint minden forrongásban levő, de magába szorított nyavalya, zabolázhatatlan s ekkép megsemmisítést szülő dühhel tör ki.

Álljanak azért félre azon nyomorult félszabályosak, kik azt kárognák: "kár volt a dolgot fölmelegíteni, mert ők csak felt- és rongyokkal hiszik nemzetünk létét s becsületét fentarthatni ezentül is, mint tevék eddigelé"; és segítsünk mi újabbak — ez pedig lehet — a dolgon gyökeresen.

KÉT GARAS 1843

Az 1843—44. országgyűlés előtt világos lévén, hogy a kormány nem fogja akadályozni a közteherviselés kimondását, Kossuth azon eszmének csinált hírlapi propagandát, hogy a vármegyék szükségleteire kivetett, megyénként különböző nagyságú és változó házi adóban vállalja a nemesség a részesedést. Ezt a vármegyék nem fogadták el, mire Széchenyi lépett ki több cikksorozatban az ő telekdíjnak nevezett terve mellett, mely szerint holdankint két garas adót fizessen minden birtokos, ebből 100 millió szerezhető hitelművelettel, amely összeg Magyarország szellemi és anyagi szükségleteire fordíttassék egy, az országgyűlés felügyelete alatt álló közpénztárból. A tervet a háziadó kudarca után Kossuth is elfogadta és terjesztette, de az 1843—44.-i országgyűlésen még sem lett törvény a közpénztárból és közteherviselésből, mert az alsótábla két és félmillió, a főrendiház csak egy millió évi adót volt hajlandó megszavazni, s az alsótábla nem ismervén el a főrendek összegváltoztatási jogát, a tárgyalások megszakadtak.

I. CIKK, 1843 AUG. 20

100 Uram Isten! Ugyan jól tettem-e, hogy f. hó 17-én közrebocsátott VII-dik számú "Az adó" című közleményemben, minden előleges vagy tán legalább elégséges *captatio benevolentiae* nélkül, kitártam nézetemet azon hozzájárulásról, mellyben hazánk felemelésére nemcsak kötelesség-éber hazafiúilag, de okosan számoló férfiúilag is elvégre részt vennünk illő volna. Valóban nem tudom, jól tettem-e vagy rosszul. Tele vagyok scrupulussal.

Alig van ugyan is valami, mitül a magyar ember áltálján véve annyira fáznék, mint a fizetésiül. Miszerint nincs is vonakodóbb, késedelmesb, savanyúbb hangulatú fizető a világ hátán, mint — tisztelet, becsület de igazság is — kelet-sarjadékú rokon vérem. Ez alkalmá-

sint annak credvénye, hogy tán soha felesleges pénze nem volt, és tán mód nélkül sokszor megsalták. Legyen ez egyébiránt akármiként, axióma marad, hogy eddigelé legalább a nagyobb rész a "nemfizetést" mindig valami szüzességi nimbus által képzelte körülövedzve, mellynek fertőztetlen létére állítá az emberi szabadságnak, a földi boldogság e főkellékének talpkövet.

Szólj most hozzá "röviden", hogy ez merő képtelenség, s az is bolond volt, ki illyest gondolt, valamint az egész szó járás és szüzességi praetensio valósággal nem is egyéb, mint kontár falusi mester-felfogás: és úgy huzza magát befelé, tövissel kifelé — a magyar ember t. i. — mint borz, vagy legalább olly rögtön és olly indignatioval fordít hátat, mint anda szende kisasszony, kit házasságra szólít fel udvarlója, minekelőtte kegyeibe tudta volna magát avatni.

A magyar embert fizetésre "betű szerint" csábítani kell. Ámde mi által lehet őt illyesre csábítani? Részint annak megmutatásával, hogy semmiből semmi nem lesz és ekkép valamint esztelen tett, pénzt fecsérteni: szintolly kevésbé eszes tett viszont, nagyobb nyereség fejében semmit előlegezni nem akarni, tehát haszonkimutatás álltai; részint némi előítéletek legyőzésével, mihez képest egész fényében kitűnjék, hogy a jobb ember, nemzeti becsület, bizonyos nemzeti nagyság nélkül nem lehet boldog, miket azonban ingyen el nem érhetni, és ennél fogva szellemi győzokok által. E két varázsszer okvetlen diadalt szerez a legmakacsabbnál is; mert anyagi vagy szellemi, vagy e kettő összevéve rendszerint csak hat az emberekre. Illy általjánosan előhozva, szoros megmutatás nélkül azonban, hogy a javaslott előlegezés után valóban telni fog az erszény, vagy tágulni a kebel, vagy mindkettő, önámítás nélkül, vajmi kevés fizetési jóakaróra tehetni szert; hol pedig a "nihil de nobis sine nobis" elve alkotja a polgári lét legmélyebb sarkalatát, ott néhány jóakarók megnyerése még nem diadal.

A közterhekbeni részesülés mind anyagi mind szellemi hasznát be kell ennél fogva előbb bizonyítani a nagyobb számnál, mielőtt tanácsos volna az illető részek

pénztáraikról disponálgatni; annyi előítélet, elfogultság, szegénység és bizodalmatlanság közt azonban, mint a mennyi Magyarország lakosait és főképp kiváltságosainak nagy részét zsibbasztja, hol oly nagy szám mind anyagi mind szellemi tekintetben betű szerint állatilag teng, és a legnagyobb résznek, tisztújítási és követválasztási ünnepieteken kívül — ó irgalmas Isten — nemzeti becsületről, nemzeti nagyságról, de legtávolabbi felfogása sincs; illy körülmények közt azonban kérdelem, mikor az elkerülhetlen reformációt úgy szólván bölcsőtől volna szükség kezdeni, és kivált szellemi tekintetben, mikép ez nemesüljön, a nagy résznek valódi Pál fordulásán kellene átesni, ugyan nem valami "hátravető"-e a legkisebb indiscretio is, és ennél fogva nem valóságos "megsemmisítő"-e minden éretlen zaklatás?

Isten bocsássa meg tehát, ha, mielőtt egy kissé jobban átlátta vala a nagyobb szám, hogy semmihez nem járulni nemcsak nem becsület, de valódi szégyen, és e mellett legotrombább számítás — mert természet elleni és ekkép nem áll tartós alapon — és ha, mielőtt egy kissé megkedvelő vala a tehetős rész a nemzeti nagyság élvezetét, nyersen kitarám múlt számban, két garasos indítványomat.

Miután azonban e tekintetben már kapustul tört be a házba bizonyos párt, és Bedlam lakosához illő méltánylattal csábító szerként csak azt tárogatá, hogy ki a domesticába fizetni nem akar, semmirekellő, hazaáruló s több efféle: tökéletesen kibűnhődve hiszem magamat, ha az indiscret korbácsolás által megcsöknyösödött sokaságot — melly most fizetésiül csak hallani sem akar, és ekkép alkalmasint e sorokat sem olvassa — nézetimre bimi nem vagyok képes.

Tekintetbe vévén kiváltságos rokonim tehetetlenebb részének elaljasodását, tehetős részének viszont elfásult Sybarita hajlamát, nem is reméllek azért jelen indítványomat illetőleg, sokat; de azért nem csüggedek.

Hát ha csalatkoznám — s minő élvezet volna így csalatkozni — és több rokonszenvre, több pártolásra lelne eszmém, mint felteszem és nem volna oly botor

és olly énes a magyar, mint én bírálom őt, és elvégre ha most tüstint nem is, de mielőtt késő volna, kereszttulmenne az általam szőnyegre hozott ügy: akkor nemcsak újra felelevenülne bennem azon hit, hogy Magyarország még "lesz", de többé nem kételkedném legnemesb átalakulásunk sikerén; mert ha elfogult, részint szegénység-gel küzdő, részint becsületét és boldogságát álfényben kereső nép, annyi erőt tud venni magán, mikép száz millió pengő forint kiállítására egyesüljön, és melly nép úgy szólván illy lépéssel kezdi reformatioi működését — így kezdi mondom, mert hiszen eddigelé reformatio körül inkább csak fecsegtünk, mintsem tettünk volna — illy nép, a szónak egész értelmében, csakhamar nemzetté alakul, melly előtt szinte a lehetetlen is lehetővé válik.

Ki vele tehát, ha rendszer nélkül is, mi keblemen van, reménnyel, remény nélkül, bár siker bár ne, és jóakaróim számát nevelendem-e vagy viszont.

Fizessünk minden holdtul évenkénti két pengő garast De értsük egymást. Ez csak legnagyobb áltáljában van mondva; mert felette nagy igazságtalanság volna, hogy például: valami mocsár, homoklapály, medverengeteg, sárcsató, és efféle tulajdon, egy-egy holdtul annyit fizessen, mint egy hold bánási búzaföld, tolnai dohánytelep, felsővidéki lucernás, Pozsony körüli erdő, s illyes birtok méltánylag fizethetne. Némi tér ennél fogva — ha t. i. törvénné válnék az általános elv — tán csak egy krajcárt, sőt még kevesebbet lenne köteles egy egy holdtul fizetni; midőn más tér viszont holdanként négy garassal, sőt még tán többel is meg fogna tisztelhetni. Allodium¹, sessio², közös, városi birtok, út sat. szinte külön tekintet alá esnek, de azért jóllehet nem egyiránt, még is hasonlólag telekdij alá lennének vonandók; minthogy ítéletem szerint azon főszabályaul nem kellene elállni, mikép minden holdtul, legyen az akárkié és akármilly minéműségű, fizetessék bármily kis járulék a haza felruházási kincstárához, mert azon egyeztetői szellem végett, melly most honunkban teljes-

¹ földesúri majorsági föld, nem jobbágytelek ² jobbágytelek

séggel nem léteznek, de olly szükséges, és ekkép annak ápolására lehetőké minden módon és minden oldalrul kellene járulni, nem volna egyetlenegy földbirtokos vagy csak földet tartó is azon becsületbül kizárandó, mihez képest aránylag ő is járuljon az érintett kincstárhoz. Számtalan viszonyok lennének ez okbul elrendezendők és az új tervezethez szabandók, valamint szinte kellő szemügyre volna veendő a külön tájak virágzó vagy hervadt léte, kifejthetési tehetség, kereskedési viszonyok, szomszédság sat. — Roppant nehézsgű, kigázolhatatlan egybebonyolodottaknak látszó tekintetek! Legyőzésük azonban éppen nem lehetetlen, sőt bátran mondhatni, ha az elv alkalmazásában itt ott minden érdekek tökéletes egyarányosságban nem is méltányoltathatnak, nemcsak ezerszer több esett el Buda alatt, mikor a hon megmentésérül volt szó — s most szinte ez esetben vagyunk — de minden tagosztálynál, minden végrendelet végrehajtásánál, aránylag szintén annyi nehézsg és szövevény jön elő, ha több nem.

A dolog materiális lényege tehát egyedül a körül forog: valljon

Megbir-e az ország áltályn véve holdankénti két garas telekdíjt, a nélkül hogy csontvelejn ez által csorbát üssön?

Minden, a mi ezen kívül fekszik, mellékes tekintet; mert ha megbirja, akkor csak "akarni" kell, és nincs meggyőzhetlen akadály; ha ellenben nem bírja meg, ez esetben exculpálva van a magyar nemzet, ha eszmémet visszautasítja, és nem búne, ha hona hervadásban marad, ha t. i. hona bukik, minthogy lehetetlenre nem létezik kötelezés, és mai időben, mikor minden kétszeres progressioban halad, hervadt nemzeti állapot nem egyéb, mint enyézet.

Két garas évenkénti járulék egy holdtul, s kivált olly holdtul, a millyen felette sok van Magyarhonban, mellyen tulajdonkép semmi teher nem fekszik¹, olly

¹ a kisnemesi birtokok, melyek kölcsönt nem is kaptak, nem voltak megterhelve.

kicsinységnek látszik, mikép tétova nélkül volna a leg-scrupulosusabb ember is hajlandó, illy járulékot legott az egész országra különbség nélkül kivetni. A dolog azonban olly fontos, hogy valóban igen méltányos azt egy kissé közelebbről fejtegetni.

Fentebb azt hoztuk fel, és úgy gondolom, minden lehető ellenvetéstül menten, hogy számtalan egy holdnyi tér, két garasos alapon, igazságosan de csak egy krajcárral sem terhelhető. Ha tehát a két garasos elvet áltálján véve fen akarjuk tartani, szükség, mihez képest némi egy holdnyi területre, úgyszólván pótlólag két garasnál többet rójunk. Már ha ez áll, akkor valamint például a Balaton közepén egy egy hold területre igazságos rendszer csak $\frac{1}{2}$ krajcárt fektetne, sőt tán ennyit sem: igen könnyen megeshetnék, hogy miután felette sok haszontalan négyszegtül gazdag (!) szegény honunk, egy egy első sorú holdra tán évenkénti hat garast, sőt többet is kénytelen volna írni ép azon igazságos rendszer. Mind ez merő conjectura, de nem lehetetlen, és egyedül a felállított elvnek alkalmazásából világulhatna tökéletesen ki. Illy életbevágó dologban azonban efféle árnyéklatot szemből szalasztani nem szabad. Boncolgassuk azért a témát még tovább.

Hat garas egy holdra, például bánáti allodiumra, az sem látszik felette soknak; s tudom, sok ember igen megelégednék, ha ezer, tízezer, sőt százezer illyféle bánáti holdra tehetné szert, habár azon áltálján véve hat garasos telekdíjnál még egy kissé több fekünnék is.

Az életnek ezer viszonyai közt azonban gyakorlatilag másképp mutatkoznak a dolgok, mint azokat felette kényelmesen nem egy népboldogító oldja meg Íróasztalánál vajmi könnyen.

Furcsán hangzik, és ezen nem egy "nép embere" fog megbotránkozni, tudom, de azért még is úgy van, hogy a holdkénti magasabb, például hat garasos telekdíj, áltálján véve inkább és sajnosabban érintené a nagy mint az egészen kis birtokosokat. S ugyanis, egy fél holdtul három garas, vagy egy holdtul hat garas, vagy végkép két holdtul évenkénti tizenkét garas, olly

egyedre nézve, ki tenyere után él, vagy fuvaros vagy kereskedik, bizony nem nagy állapot; és ha ezen néhány garas járulékának következtében javulnak a közlekedések, nő a belfogyasztás, élénkül a kereskedés, szóval, ha könnyebedik a kereset: lehetetlen volna néhány garast nagyobb gyümölcsöztetésre kiadni. Ámde illyest kell szülnie az aránylagos telekdíjnak, és illyest fog is okvetlenül szülni, de természetesen nem a felhozott három, hat vagy tizenkét garas, hanem a százmilliót előteremtő összelék, ha — és ez a feltétel — gyakorlati célszerűséggel kezeltetik az; mit feltenni kell, mert máskép nincs csudaszer, melly a magyaron segíthetne; s aztán kezünkben kell tartani ezen valóban csudákat művelhető emeltyűt, s azt helyesen kezelniünk.

A kevés holdnyi birtokos tehát, midőn sajnosán alig érintheti őt a két garasos alapon álló lehető legmagasb telekdíj, hihetőleg csak hasznot aratand tervem alkalmazása által.

Nézzük most, mikép hatna tervem olly birtokosra, ki például százezer holdat Magyarhon kedvezőbb táján bírván, holdkénti három garassal lenne áltájján véve az új rendszabály által megróva. Ez évenként háromszázezer garast, azaz tizenöt ezer forintot volna kénytelen fizetni, mi magában nem sok, mert százezer hold, három garas telekdíjra classificálva, legalább is hoz tiszta 60.000 forintot évenként, miszerint 45.000 maradna az illető szabad rendelkezésére, a mennyivel fejedelmileg élélhetni. De ez csak akkor áll, ha nincs adóssággal megterhelve a felhozott terjedelem. Azonban kérdem, van e sok illy jószág Magyarhonban? Alig létezik egyetlen egy is, de lehet mondani, a legnagyobb szám — és ez tán legtöbb esetben egyenesen eldődink bűne — úgy meg van terhelve, mintha az érintett esetben 30.000 forint fekünnék a százezer holdon¹, miszerint annak tulajdonosa, atyja után valódilag csak 30.000 forint jövedelemnek lett ura; s ha tervem szerint 15.000 fbot kellene évenként fizetnie, fele jövedelmét volna járulékként a telekdíj után leszolgálni köteles; a melly arányban a fél,

¹ ezen nagybirtoki viszonyokra I. a Hitelt

vagy egy, vagy két holdnyi birtokos soha nem lenne érintve.

Ezt azért hozam elő, mikép igazságtalanul, mostani szokás szerint, ne kiáltsák bizonyos reformerek a nagy birtokosokra ki mindjárt a crucifigét ha netalán, főképp eleintén, mielőtt minden gyámokaimat ki fogták vala hallgatni és fontolóra venni, tervemtül idegenebbek és attul vonakodóbbak volnának, mint a kisebb földbirtokosok és kivált a semmit nem bírók.

Nem minden arany, mi külső pompával jár; mindenki lag jobban tudja, hol nyomja őt a saru; és fél jövedelmet hosszab ideig — tervem szerint harmincöt évig — évenként a hon investitiójára vinni, nem gyermekség; és ki kényelmesb élethez, tán egy kis hazai rendetlenséghez is szokván, illyest honunk javára, nemzetünk felvirágzására tenni képes, a nélkül hogy efféle tettének hasznát biztosan reméllené, annak keblét szilárdabb lelküiét lakja, mint amollyan utón útfélén találkozó emberét.

Azon kérdés tehát, mellyet fentebb tevék: ”valljon megbir-e az ország áltálján véve holdankénti két garas telekdíjt, a nélkül hogy csontvelején ez által csorbát üssön”, az eddigi boncolgatás után gyakorlatban igazságilag ekkép módosítandó: valljon

Tervem egyes osztályokat, vagy ezeknek némi egyedeit nem fogja-e zsanokilag minden méltányosságon túl érinteni? Mert hogy az ország összeleg elbír két garas telekdíjt, az legkisebb kétséget sem szenved. A haza javát azonban, noha azért sokat lehet és sokat is kell tenni, nem állíthatni egyesek romjára; mit Magyarországnak némi statusbölcsei nem látszanak mindenkor elégségesen méltánylank

Mindenek előtt kimutatandó ennélfogva az, hogy valljon létezik-e osztály vagy egyed e honban, kit tervem zsanokilag sújtana. Mirül a jövő számban.

¹ Széchenyi írói és hírlapirói vitája Kossuthal, Vizyota Gyula kiadása II. 3—10. l.

XXIV. CIKK, 1843 DEC. 31

101 Nézzük, most, mennyire néhány vonásban illyest tenni lehet: tulajdonkép s egy kissé határozottabban, mi körül, vagy inkább: minek elérése végett kívánnék az agitatio mezejére kilépni.

A végett, hogy addig is, míg az idő jobbat s célszerűbbet fejt ki, törvény által legyen eldöntve, mikép a bellica¹ és domestica² mellé, mellyek már léteznek, egy harmadik kincstár alkottassák, és ez utolsó

1szer. Egyedül Magyarország szellemi és anyagi kifejtésére szolgáljon;

2szor. Minden egyéb kincstároktul elkülönözve, egyedül saját körében forogjon;

3szor. Budapesten felállítva, az országnak legszigorúbb ellenőrsége alatt kezeltessék;

4szer. E kincstár felállítására ne legyen ugyan egyetlen egy bármilly kis kútforrás is kizárva, nehogy azonban sok cél utáni iramlás végett, mint az sokszor történni szokott, egy se éressék el, mindenek előtt irassék ki áltálján véve Magyarországnak minden egy hold terére in thesi két garas, vagy legalább egy garas telekdij.

Ha ez — s értsük egymást — egyedül in thesi s csak bizonyos évekre, például harmincöt évre el van döntve törvény által, akkor küldessék ki országos választmány, mellynek tisztje következő volna:

1szer. Minden körülményt fontolóra véve, olly kulcsot dolgozni ki javaslatként, mellyhez képest legigazságosb volna a két két vagy egy egy garast az ország külön részeire kivetni.

2szor. Mindenek előtt szemügyre venni a szegényebb sorsuakat s már valami adó alatt állókat, úgy hogy ezek vállait az új teher csak könnyen s inkább az általjánosság elve miatt érintse.

3szor. Kikutatni, mily finaciális mütétéi által lehetne a telekdij után bekerekedő pénztehetséget leg-

¹ a jobbágytól fizetett hadiadó pénztára ² a házi, megyei adóé

magasbra emelni. És e tekintetben, mennyire szükségesnek fogja látni, magát a kormánynyal, vagy legalább ennek főembereivel, érintkezésbe hozni.

4szer. Lehető legkimerítőbb javaslatot kidolgozni, hogy tekintvén az ország általános javát, különös reflexióval lévén a honnak mostohább vidékeire, valamint egyetemes szegényebb sorsúira, milly series és milly lépcsők szerint volna a telekdij alapján egy és más legcélszerűbben életbe hozandó.

5szer. Tervet készíteni az egész ügynek gyakorlati alkalmazása fölött; s végre

6szor. Az egészet, a jövő vagy a drága idő kímélése végett egy rendkívül tartandó országgyűlésnek benyújtani.

És ez úttal agitatói eszmém fölött határozottabban nem mondhatok; magamnak mindazáltal fentartván, hogy majd mikor netalán az*“ agitatói mezőre lépés végett, fel fognék szólíttatni, az addig is tervem eűen gördítendő nehézségek feloldási próbája mellett egyszerűs mind a most előhozottakat is tehetségem szerint még' jobban felvilágosítani s tán pótlani is fognám.

A pók, mint mondják, még mézből is mérget szí, a méh viszont még keserűből is édest.

Felszólítom ennél fogva mind azokat, kiknek vérünk jövődjé őszintén fekszik lelkükön: nézzék előadásom hiányait engedékenyen el, s ha lehet, vonjanak egy kis jót tiszta lelkű szándokombul.

Erő, magában bizás s ebből eredő bátorság jellemzi a férfiút. A helyett tehát, hogy a casuisticának ezer bonyodalomban bocsátkoznánk szűk prokátorilag: mi minden fog érni, ha egy egy garast vetünk ki egy egy holdra — mi körül, igaz, foliantokat lehetne imi, bízzunk inkább magunkban s eddig meg nem tört nemzeti zománcunkban, és írjunk ehez képest elvként minden holdra nem bánom ha nem is két vagy egy garast, legalább de tétova nélkül, egy krajcárt ki. Hiszen kezünkben marad az egész, s egyedül minhasznunkra fog fordíttatni az. Mitül rettegjünk tehát? Illy csekély teher ha nincs is szoros tudományi szaba-

tossággal elosztva, bizony senkit nem nyom el. S ha valaki véletlenül általa még is erősebben volna megterhelve, azt a lelkes addig is, míg minden jobb és jobb rendre fejledez, szívesen elviselendi.

Oh szent haza, mellynek nevével nem egy hiú csak kalmárságot üz, ébreszd a jobbakat szebb hasznukra. S legyen bármi kicsinynyel is meg kezdve egy józanabb és igazságosb rendszernek aerája-----

s legalább, mint én ítélek nemzeti létünkről, én, ki ábránddal be nem érem, többé vérünk jövődjé fölött nem csüggedek, mert lássa csak a magyar, hogy hazafisága az égi lakosoknál vizshangra talál, s gyümölcsöt terem, s mint fentebb érintém: "Vetélkedni fog", de nem azon, mi ma teszi nyomorult ujjhuzásinak tárgyát — oh piruljunk! — hanem hogy ki tehet többet a honért.

S ha legnagyobb veszély kísérné is ügyemet — pedig legkisebb sem kíséri — még akkor sem kellene azt kísértetlenül hagyni. Mert ugyan biztos állásban vagyunk-e most¹? Oh ne csaljuk magunkat! Agg bárkánk, mind nemzeti, mind alkotványos tekintetben, bizony felette közel van a hajótöréshez, mert az indulatok vajmi magas habjai és a szenvedélyek kibontakozott szélvészai hányják vetik azt, s ekkép tán nem segíthetne rajtunk egy könnyen valami inkább, mint egy kis "gyakorlati part", melyre kikötve csakhamar átlátandjuk, hogy új elemekből csak Isten teremthet nemzetet s ekkép mi mint gyarló emberek, egyedül a létezők kifejtése s nemesbítése által menthetjük meg és emelhetjük magasbra vérünket.

És most elvárom, mit mondanak az oppositio zászlója alatt álló haladás barátjai. Mert ha tervemet ellenzi vagy hallgatással veszi még Gr. Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Gr. Teleky László, B. Eötvös József, Gr. Ráday Gedeon, Bezerédi István, Szentkirályi Mórítz, Beöthy Ödön, Wenkheim Béla, Esterházy Mihály, Esterházy József is, akkor-----
várni fogok; s addig is, míg bírom, honunk felvirágzására kisebbszerűeket öntözgetni.

Mi azonban engem illet, valamint soha nem fogom az ellenséget egyedül vagy néhány bajtárssal megtámadni, de ha csak a fél ezred hajlandó is erre, már megyek: szintúgy nem vagyok barátja a liberum oblatumnak ámde ha kiváltságos rokonim csak fele akarna is tervemben venni részt, s én már édes örömet fizetek. Hadd élvezze a többi, ha elég nyomorult erre, a mindenben! "ingyent", én nem irigylem, sőt viszem hátamon, mert élvezni sóvárgom "honunk díszét".

U. ott, 262—5. l.

¹ önkéntes adóajánlás, nem törvény áita

POLITIKAI PROGRAMTÖREDÉKEK

1847

A Kossuth kezdeményére és izgatására létrejött anyagi jellegű társulások: Védegylet, az Első Magyar Kereskedelmi Társaság nem sokáig éltek ugyan, de az egyiknek közülök, az Iparegyesületnek, sikerült egy Hetilapnak nevezett folyóiratra engedélyt kapnia, s ennek közgazdasági rovatába írt újból vezércikkeket Kossuth 1846-ban. Több cikkben erélyesen sürgette a közteherviselés megvalósítását közös adózás útján, s a nemesség azon részét, mely nem vállalná azt, kényszerrel fenyegette meg. Széchenyi ugyanakkor, már 1845 óta a kormány tagja volt, mint a József nádor elnöklete alatt működő kir. helytartótanácsban a közlekedésügyi osztály vezetője, s mint ilyen, Kossuthnak a társadalmi ellentéteket szító politikáját megint csak veszedelmesnek találta. Míg a Garat, Akadémiai Beszéd megírásánál a nemzetiségi ellentétek kiélézése ellen lépett fel, addig most elsősorban az osztályok egymás ellen támadásától tart, s azt akarja kizárni a magyar fejlődésből. Kossuthot leplezetlenül támadja benne, ez pedig utólag „olygarchikus dölyffel és keserű epével saturált betyáros gorombaságot¹⁴ és „szánakozásra méltó rérclátást és revolutio-szaglálást⁴⁴ talált e munkában.

A szövegeket Viszota Gyula kiadásából, Gr. Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal, Budapest, 1930, II. kötet (a Klebelsberg-féle Fontes sorozatban) vettem.

AZ Ő SZEREPE A KORMÁNY MELLETT

102 Nem átalom kimondani — e jelen röpiratnak tulajdonkép főtegye — hogy Magyarország ellenzéke, mint az átalján véve — (á talján véve, mert számos a kivétel) ma létezik s naprul napra türelmetlenebb és in-dulatosb kórjeleket árul el, — árul el, mondom, mert kitörésre nincsen mindenütt alkalma — nem csak hasznot nem hajt a honnak többé, de mind

az alkotmányt, mind a nemzetiséget olly bajokba s olly kétes állapotba sülyesztheti, mikbül aztán egy Isten sem mentheti meg fajtánkat, miután még Isten sem adhat életet az öngyilkosnak többé.

Mind azon fallaciák s éretlenségek között, mellyek a jelen, mintegy vajúdasban lévő nemzedéket jellemzik, többször lobbantaték az már szememre, mintha én, miután ellenzéki tag többé, vagy inkább "jelenleg" nem vagyok, az egész ellenzéket gyökerestül kiirtani s megsemmíteni törekedném. Nyomorult felfogás, s még nyomorultabb ráfogás!

Azért, mert egykor a vár védelmezését tartám legfőbb kötelemnek, s magam is a védelmezők sorában állottam, ma megint azt mondom, "örök negatioval semmire sem megyünk, s itt van ideje már — miután a századi védelem közt igen elbágyadtunk, elvégre a positivitas mezején is próbálnunk egy kis szerencsét, s személyemet tekintve minden körülményt utilisálni törekedem, miszerint valahára már valami nagyobb-szerűt is életbe léptessünk": ugyan, kérdem, mert így szólok s így cselekszem, valljon ki akarom-e azért irtani a vár védőit, vagy csak kisebbitni is egyéni becsüket? Milly szomorú, vagy inkább, milly nevetséges higvelejűség!

Minden időnek megvan a maga kötelem. És szerencsés, ki annak változékonyágát nemes céljaira ildőmmal felhasználni tudja; míg a rövidlátó, a makacs, az éretlen, s kivált rosszakaratú: víz, szél és körülmény elleni küzdelemben kimeríti erejét és szerencsét hiába hajhász.

Az ügyes hajós, ki célt érni akar, változva használja az ár folyamát, a szelek negédeit. Majd kóvályog, majd vesztegel; vitorláinak egész sorát akkor huzza fel, mikor minden körülmény kedvez; horgonyt visszavétel időben vet. A bölcs tábornok szintúgy rendezi ügyeit. Majd visszavonul és sáncok mögé állítja hadait, majd előre tör, s minden erejét egy pontra összesíti, a mint t. i. negatíot vagy positivitást parancsolnak a

körülmények. — Nemkülönben a higgadt politikus. Egy időben, t. i. mikor igazi vész fenyegeti a nemzet léteit, azon lesz, hogy minden, ki csak ér és nyom valamit, védelmileg álljon a gátra ki; míg olly időkbén, mikor illy veszélyek nem léteznek, s ha léteznek, jobbadán a túlbuzgók agyveleiben léteznek, vagy hírük mestersegesen van koholva, viszont azon fog iparkodni, hogy míg bizonyos számú hű tartaléksereg, tán az ország passiv osztálya, megnemszünőleg örködik "ne quid detrimenti capiat respublica", addig a nemzet pezsgőbb része kiálljon a 'teremtés mezejére', és ott vijon ki minél nagyobbserü és több diadalt.

És im ez azon szerep, mellynek viseléséhez én, mint az ujabbi magyar politikának egyik még mindig mozogni szerető 'régije', mennyire gyarló tehetségem engedí, közelitni iparkodom.

β97—9. 1.

AZ ELLENZÉKISÉG ÉRDEMEI ÉS KÁRA

103 Mióta egybe van házasítva az austriai birodalommal hazánk, alig lehetett a legközelebbi időkig — mondjuk ki ezt kereken, mint azt már többször tevők — igazi hazafiságot más mezőn gyakorolni, mint az ellenzékin. — Mikor egybeolvasztási szándék vala napi renden, s ekkép nemzetiség és alkotmányos lét meg-nemszünő veszély közt ingadozott: akkor a hű magyar, ki sajtászerű felvirágzás és alkotmányos szabadság nélkül élni sem akar; s ehhez képest a világ bármilly előnyei sem lehetnek előtte Ízletesek, sőt inkább bosszantók, akkor természetes, hogy a nemzet jobb része elibe tevén még a vad függetlenséget is a legfényesb létnek, melly azonban nemzeti és alkotmányos áldozattal lett volna megvásárolva, nem tudott, nem akart haladni. — Azt tehát, hogy megvagyunk, és mint magyarok vagyunk meg, és ha bár egy igen fejletlen alkotmányt, de azért illyest még is bírunk, egyenesen a magyarnak "ellenzéki", vagy más szavakkal kitéve: a

magyarnak magát egybeolvasztani és jogaibul kivetkeztetni nem engedő szellemének köszönhetjük.

Minden nemesb recollectio, minden nemzeti háládat, melly a fiatalabb vért önbecsével megismertette, őt hazai hűségre buzdítja, olyannyira van ehhezképest ellenzéki színben a magyarnak jobb részével azonosítva, hogy valóban nem csuda, ha ma, midőn minden nemzet részen áll, s elvégre a jó magyar sem alszik többé, ha ma az ellenzék még mindig olly nimbuszal vétetik körül, melly a köz felfogás szerint szentesít.

Századokon keresztül, úgy szólván, vérbe vegyült és a haza valódi hívei által kimondhatlan elszántsággal, melly előtt megilletődve le kell venni süvegünket, ápolt gyökérfelfogást, mellynek nemzeti létünket köszönhetjük, nem lehet egy könnyen a közvéleményben kiirtani, de csak rectificálni sem; míg más részről nem kívánhatni, miszerint a nagy szám nemzeti javulásunk és a megváltozott körülmények mind azon gyengédebb árnyéklatit olly higgadtan és olly mélységben fogja fel és értse meg, mint a mennyi higgadság és mélység szükséges, hogy a még mindig nyavalygó magyar nemzet elvégre biztosan el is érje az egészség legmagasb fokát.

Nincs tehát semmi természetesb azon megrögzött eszménél, melly a magyar földön a sokaságban még mindig él, hogy az ellenzéki azon egyedüli vágás, mellynek nyomán üdvre emelkedhetik a magyar; mert hiszen, ha jó volt az ellenzéki tactika szinte eddigelé, mit bajosan tagadhatni; ha igaz, hogy az ellenzéki szellemnek köszönhetjük nemzeti és alkotmányos létünk fenmaradtát: ugyan miért volna e tactika most kevesebbé jó, sőt céltul visszalökő?

És ha ezen felfogáshoz még azon kényelem is vegyül, mellyhez képest az egyszerű "ellenzéki szín", az egyszerű "ellenzék sorába állás", minden legkisebb fáradság nélkül már tapsot és éljent arat, míg az igazi hazafiság, e ritka erényt illető koszorú egyedül soha nem lankadó munkának, és mi több, kimeríthetlen önmegtadásnak lehet dija: ugyan nem volna-e inkább az

valódi csuda, ha az ellenzék sora ilyen körülmények közt mai időkben kisebbednék, miután ezer közt legalább is kilencszáz örömebb jut "könnyen", sőt ingyen hírnévhez, mintsem ilyesekért, hosszú évek során megtörhetlen hűséggel fáradozni szeretne?

702—4.

A MAGYAR, S VELE-AUSZTRIA ELMARADÁSÁNAK OKAI

104 Legelsőben is ott, hogy az austriai kormány legközelebbi időkhöz, nem méltatá eléggé, sőt éppen nem méltatta a magyarnak sem nemzetiségét, sem alkotmányát, de a közudalmi bonyodalom egyszerűsítése végett, folyton folyvást az egésznek egybeolvasztására s minden részek egybeponosítására törekedett;

S aztán ott, hogy a magyar nemzetnek élénkebb, pezsgőbb része soha nem tudta, soha nem akarta, s most sem tudja, most sem akarja — és im itt fekszik a magyar ellenzéki hazafiak megbocsáthatlan bűne — magát philosophiai felfogással azon eldönthetlen ténybe bele gondolni és e szerint bölcsen cselekedni is, hogy Magyarország az austriai tartományokkal biz egybe van házasítva, és a közállodalom egyik legfőbb kiegészítő részét képezi, úgy hogy egyedül e kapcsolatban találhat szerencsét, vagy sehol.

És ha ez igaz és a kijelelt diagnosis nem helytelen, mit tagadni tán bajos volna, ugyan kérdem: lehet-e bámulni mindennemű hátramaradásinkon? Úgy hiszem, éppen nem. Mert tengő s annyiakban sinlő állapotunk nem egyéb, mint természetes eredménye azon örökös aggodalom- és küzdésnek, melly közt nemzetiség és alkotmány fölött virrasztva, annyi drága és helyrehozhatlan idő pergett le nemzeti életünkben a nélkül, hogy bármiben is a tizenkilencedik század követelésehez képest kellőleg s egy kissé nagyobb szabásokban haladhattunk volna. Sőt, ha átgondoljuk, mennyi

zsibasztó körülmény közt éltük napjainkat, s más részről nem tagadhatjuk, miszerint mind ennek dacára, kivált újabb időkben, még is tettünk némi meg nem vetendő előmenetelt, inkább azon kell csudálkoznunk, hogy csak ennyire is jutottunk mint a mennyire vagyunk; mi roppant kifejlődhetési képességünk legnagyobb kezessége.

Egy kissé hosszabb politikai pályámon ezen abnormis állás ingó voltát tetteleg tapasztaltam, és ekkép az általam felhozott thema jobb felvilágosítása végett, saját eljárásomra kívánok hivatkozhatni.

En természetem és hajlandóságom szerint soha nem voltam ellenzék embere. Mert a negatio, az ellenőrség szerepe soha nem volt Ínyemre annyira, mint vala a kiállítási, az alkotási szerep. És még is politikai pályám kezdete óta és legnagyobb része folytában szinte a legközelebbi időkig ellenzéki szerepet viseltem, noha ezen idő alatt is mindent elkövetők, mi csak tehetségemben állott, nehogy hazafiul tisztem csupa negatiora legyen szorítkozva, de a positivitas mezején is közremunkáljak mennyire lehet, egy egy lépéssel elé. — Érztem, sőt vajmi jól tudtam, hogy ezen kettős eljárás, kivált hosszabb időre és főképen nagyobb szerűek életbe léptetésére, jó sikerrel nem folytatható, és pedig azon kérdésbe nem vehető oknál fogva, mert azon bosszantó benyomás, mellyet az ellenzék, míg emberek leszünk, a kormányra kénytelenül szül, nyílt ellentétben áll azon kedvező hangulattal, melyben nagyobb szerűek kivételére a kormánynak ringattatnia kell... és még is mint mondám, vajmi hosszú időig egy úttal ellenzékeskedtem és némi alkotási ügyekben is fáradoztam. — De valljon miért? Egyedül azért — és ezen, Ítéletem szerint olly annyira egyszerű és világos kötelesség teljesítés, még ma sem fér nem egy jámbor fejébe, de mint valami feloldhatlan rejtély lebeg előtte — mert legelsőben is a kormány legfőbb irányzata nemzet- s alkotmányellenes volt, s ekkép nem vala egyéb mint kötelesség: ”ellenzékileg kiállni a gátra”; és aztán, mert olly mozdulatlanságban, olly irgalmatlan hátra maradási marasmusban pangott

hazánk, sínlett vérünk, hogy szinte kötelesség volt, mennyire illyféle kettős szerepben csak lehetséges vala, nemzeti és alkotmányos haladás végett is tenni lehető legtöbbet.

A mostani ellenzék politikai felfogása szorosán illy magasságra emelkedett, de minden megbántás nélkül legyen mondva, magasabbra még nem; mert az ellenzék többé kevésbé jobbadán volt körömben forog, csakhogy sokkal több hévvel és gőzzel mint én, sőt felette nagy keserűséggel, s e szerint ellenzékeskedik is, a kormányt minden alkalommal gyanúsítván, sőt nem ritkán legmégesebben le is tájékoztván, és egy úttal a lehető legóriásibb reformkérdésekkel is vajúdik, pedig — és aztán ez adja meg az egésznek igazi csipősségét — olly bizakodó kedélylyel, hogy ne mondjam "gyermeki éretlenséggel", mihezképest erősen hiszi, hogy hozzá vonzó sympathia- és szeretetből majd minden kívánságát tüstént teljesíteni a kormány, avagy azon ismeretes és felette bölcs théma szerint, mellyel — közbevetőleg legyen mondva — mai időben még a teljes hatalmú Napoleon sem merne kérkedni, "nélkületek, sőt ellenetek", a kormány és az ezt fentartó dynastia az ellenzék által majd le hagyja lábairul veretni magát.

Tatár felfogás és kuruc politikai mélység biz az egész, és nem több; ne haragudjatok drága honosim, de bizony ki kell mondanom; mert ha én nem cselekszem, ki cselekszi más? Pedig ha egy kissé mélyebbre nem visszük politikai tervezeteinket, bizony szinte csak kuruc és ezzel egybeházasított (!) "Heister"-iéle eredményeket fogunk honunk mezejére idézni. Ez pedig kimondhatlan szomorú volna, valóban kimondhatlan szomorú; mert hiszen még veszünk sem lenne nagy-szerű, mint Vörösmarty olly édeskeserűn zengi, de egyenesen "nevetséges", hasonlólag minden ollyas elbukáshoz, mellyre elég ok nincs, azaz, mellyet egy gyűszübe fűző gyakorlati észszel is elkerülhetni, legalább a legközelebbi időkre még.

A FORRADALMI LÁZ BELSŐ LOGIKÁJA

105 Minden forradalmi állapotnak illyes szokott lenni természetes progressiója. Úgy szólván: Violentiai kotyavetye áll be a szónokok, a szereplők közé. — Mirabeau csakhamar pecsovicscsá válik Camilles Desmoulinshez mérve; ez pedig Dantonhoz állítva lesz azzá; de végre ő sem kerül el Robespierrehez hasonlítva ezen „qualificatiot”; míg berekesztésül: a forradalmi hagymáz-szabadság illusioit az önkény zsarnokkeze törí ketté.

Mi csak kezdetén vagyunk egy illyféle forradalmi láznak, de benn vagyunk, és annak legvégsőbb stádiumáig is okvetlen el fogunk jutni, ha a magyar ellenzék most legközelebbbrül túlsúlyra bírna emelkedni; csak azon különbséggel, hogy vagy később minden forradalmi iszonyatokon keresztül fogunk eljutni a forradalmak azon végstádiumához, melyben a szabadsághoz szokottak Dante elkárhozottjawai a legkinosb epedések közt elmondhatják: Non c'è piú gran dolor sat; vagy tüstént minden anarchiái kitörések nélkül, de bizonyosan (!!!) jutunk oda el, a mint a kormány és az európai hatalmak rendfentartó politikája több vagy kevesebb, szaporább vagy később erőt fejtend ki.

Mostani körülményink között tehát, mikor a kormány szándéka irántunk nem csak abstracte jó és becsületes, de nemzetiségünket és alkotmányunkat tekintve sem készakarva sértő, s mind az, mi tán nem leghelyesben történik, nem azért történik így, mintha valami rejtett rossz cél volna a dologban, hanem mert bonyodalmaink között nem olly könnyű, kivált ha több elegyedik belé és illy mütétéibe mindnyája még egészen belé nem okult, olly magyar és olly alkotmányos rendás táplálószereket találni ki, mint azt magyar felszíneseink, politikai „projectánsaink” és a dolog csak „egy oldalát látók” roppant serege könnyűnek gondolni látszik; mostani körülményeink között tehát, mondom,

''Nem kell, sőt nem szabad, hogy a magyar ellenzék bármiben is, kivált anticipative, túlsúlyra emelkedjék''⁵;

De minden magyarnak, kinek lelke magasb, szel-
leme tisztább, mintsem hogy dicsvágybul, irigységbul,
személy elleni antipathiabul, vagy végre nemtelen bosz-
szuállásbul feláldozni volna képes a közjót, — olly
magyarnak szóval, ki nem csak phrasisokkal és szem-
fényvesztésekkel, de tettel szereti jobban a ''hazát
mint saját magát'', szoros kötelessége, mindent, mi
lélekismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni,
hogy a magyar ellenzék, mostanság legalább, mielőtt
a megújult kormánynak még ideje és alkalma sem volt
célzatit a magyar nemzet előtt jóformán kitárni, túl-
súlyra ne emelkedjék; mert ha ez történik, mint érül-
tén, előbb vagy utóbb, de bizonyosan bekövetkezik
ránk a minden nemzetiségűül és alkotmánybul kivet-
keztető rendfelállítás, mikor aztán késő lesz kiábrán-
dulnunk, és azon ''édeshangu'' ámitók ellen anathe-
mákat szórunk, kik — meg akarjuk engedni — ''tisza
szándékkal'', de ''költői felfogással'' minket efféle ki-
gázolhatlan mocsárokba vezetni elég szívesek és jók
valának; vagy tán jobban mondva, kik a megsemmi-
sítő gyilkot nemzeti és alkotmányos létünk életforrá-
sába üték.

719—21. 1.

A KORMÁNY BŰNEI

106 De hiába, sem a kormány nem tette meg a
magáét, sem a nemzet. A kormány nem, mert elhagy-
ván régi systemáját, melly szinte jobb volt a semminél,
olly lethargiába esett, miszerint alig adá csak léteiének
is jelét s cselekvésre ekkép egyenesen feljogositá a
''hazaikat'', miután régi igazság, hogy majd 'tesznek'
mások, ha nem 'teszen' a kormány. És ha nem főz
szakács, tehát főz kukta, sőt szakácsné!!! — A nemzet
pedig szintúgy nem, sőt még kevesebbé teljesíté köte-
lességét, mert — hogy hosszas ez alkalommal ne legyenek

— néhány kivételt ide nem értve, szinte semmit nem cselekedett, mi bár nemzetiségünket, bár alkotmányunkat, bár politikai eljárásunk modorát, a civilisált világ jelesbjeivel megkedveltette, megizleltette volna; de nemzeti alkotmányos és politikai hitelének megtartására szinte végbevitt mindent.

Rajtam nem múlt, hogy ez így ne történjék. Már jóval az 1825-iki év előtt nem egy alkalommal sürgettem az illetőket oda fent és szólaltam honunk mellett fel, hogy azt úgy parlagon mostohaként sanyalni ne hagyják. — "Lajtán túl kezdődik a sötétség, és kelet felé e folyó képzi a civilisatio határvonalát!" Hány ízben hallottam magas helyekről¹ e sententiát. S fájdalom, nem tagadhattam, hogy ez igen sok tekintetben igaz. De éppen azért, mert ez némileg így van, ugyan miért nem eszközli tehát a kormány szent tiszte szerint ennek minélelőbbi jobbrafordulását. Ekkép okoskodám. Mire azonban mindig azon választ nyertem: "hogy a magyar alkotmány szent boltozat, mellynek ha csak egy köve vétetik ki, okvetlen rogyik az egész!" Szép kép és még szebb figura, mellynek már sok jámbor volt áldozata; melly rám azonban soha. nem birt legkisebb hatással is. S pedig, minthogy én legjobb akaratlan s meglehetős szemeim dacára sem voltam soha is képes, hazai intézetinkben valami 'boltozatot', vagy éppen valami 'szentet' észrevenni; de annál tisztábban, sőt kézzelfoghatóbban állott előttem annak valósága, hogy a magyar elem nem csak beteg, hanem már rothadásnak is indult, s hogy azt ekkép, miszerint ismét életnek forduljon, nem holnap, de ha lehet még ma kell fekélyeibül kitisztítani.

Tiszta szándékú, sokszor ismételt, és azt hiszem, legalább egy kis méltánylást érdemlő szavaimnak azonban legkisebb hatása nem volt, — ha az nem, hogy személyem egyenesen felcsigázott phantastának bélyegeztetett, kiben igen is sok a képzelőtehetség, s ki ekkép mint örökös kapitány várhat, várhat, míg számtalan puskaport sem szagolt ujoncocska parancs-

¹ Főként Metternichhel folytatott tárgyalásaiban

nokommá emelkedett, — s várhatnék még tán ma is, vagy kimondhatlan sok bosszú és kin közt leltem volna egy kis ki nem kerülhető előmenetelemet, hahogy tizenhét évi nem kályha mögötti, de sok fáradság s nem egy veszély közti katonáskodásom után, az 1825-iki országgyűlés alkalmával, mert ott férfiasán, s mi több, veres nadrágban és magyarul, de nem kevésbé a kormány mint a nemzet érdekében egész őszinteséggel valék felszólalni bátor, betű szerint a katonaságtul el nem dorongoltatom, mit — közbevetőleg legyen mondva — itt korántsem hozok panaszkép elő, de éppen ellenkezőleg annak bebizonyítására, hogy politikámban engem soha személyes érdek vagy valami bosszúvágy nem vezérlett, hanem egyedül honunknak becsületes belátásom szerinti java. Mert hiszen, ha ez nem lenne így, valljon nem fejték-e illy méltatlan bánás után a kormány ellen legalább egy kis keserűséget én is ki, a mai ellenzéknek némi dicső tagjaihoz képest, kik udvariak voltak mindig, míg emeltettek és reméltettek, t. i. ők maguk és magukért, ha bár vitte volna is nemzetiséget és alkotmányt az ármány, de tüstént az ellenzékhez simulvák, magátul értetődik: ezen dicső "bosszú-patrioták" — ej be rossz szagu mindez! — mióta észreveszik, hogy a kormány saját drágalátos személyük elibe teszi a hazát, teszi a közjót.

727—8. l.

“ÖNISMERET”

107 Végkép még is mindig csak a nemzet maga dönti el, milly szellemben, milly szabályok szerint és milly vágások közt fog kormányoztatni; és e szerint Isten és igazságos ember előtt niábs legkisebb jogunk a kormány ellen azért panaszkodnunk, hogy elégséges sympathiát és cselekvőséget nemzetünk és alkotmányunk iránt nem fejtett ki; valóban nincs, mert hiszen mi magunk tapodtuk s vetettük úgy szólván kutyáknak legdrágább kincsünket, nemzetiségünk szeplőtlen

voltát, alkotmányunkat pedig vagy nem őriztük, vagy őriztük — millió honfitársainkrul jobbadán feledkezve — annak egyedül nyomorult kiváltságos oldalátmi aztán természet szerint senkinek, kiben csak egy kis igazság s felebaráti szeretet létezik, nem igen nevelhette hozzánk vező hajlamát vagy éppen rokonszenvét.

Oh, ürítsük ki valahára, még mielőtt késő volna, az "önismeret felette keserű — igaz — de nemzeti javulásunkra olly jótékonyan ható, sőt elkerülhetlenül szükséges serlegét fenéig!" Mert csak akkor, és előbb soha nem, lesz megvetve felüdülésünk igazi alapja!

Ismerjük tehát el, s legyünk meggyőződve, hogy leg és legfőképp bizony csak saját magunk vagyunk azon bánásmódnak szerzői, mellyel minket a kormány eddigelé illetett, valamint ezentúl is alkalmasint egyedül a nemzet több vagy kevesebb bölcsesége fogja e tekintetben eldönteni saját szerencsés vagy szerencsétlen sorsát, azaz: nemzeti és alkotmányos felvirágzását, vagy viszont; mert szinte lehetetlen, hogy saját magunkon kívül teremjen, legfelsőbb regiokban, olly ritka philosophiai felfogás, melly nemzetünk ebbeli netalán mutatkozó hiányait pótolni volna képes; sem nem hihető, mihezképest bármilly hatalom hátráltatni vagy éppen ketté bírná törni fajtánk sajátlagos kifejtését, hahogy azon erővel, melly vérünkben minden kétségen kívül rejlik, bölcsen sáfárkodni értünk.

»6—«, i.

AZ AUSZTRIAI KAPCSOLAT ÉS AZ ELLENZÉK

108 Mi engem illet, én egyenesen a legvastagabb fallaciának tartom, ázt hihetni, hogy Magyarorszáiban separationalis ideákat bárki is, ki eszénél van, komolyan rejtsen keblében. Hogy illyesre lehet itt ott hajlam és némi vágy, azt nem merném egészen tagadni; mert hiszen fajtánk, ha tehette szerét — bármennyire szívesen dicsértesse, sőt saját maga is egy húzómban dicsérje tántoríthatlan hűségi kvalitásaiórt magát —

bizony pártütésre s elszakadásra mindig különös hajlamot mutatott. De nem hiszek, tán egyes örülteket kivéve, senkit is ezen eszmével impraegnálva azért, mert a legbutábbnak is elég esze van átlátni, hogy efféle vásár kettőn áll; és még akkor is, ha Magyarországot, tudja Isten micsoda különös fatum által, el bírni szakítani magát, fajtánk legcsekélyebb száma, vele született irigy fondorkodása, lapos hona, és legfőképp sokkal erősebb szomszédai következtében, tán csak tizennégy napig sem volna képes fenállni, minden támasz vagy inkább valamely erős 'fentartó kéz' nélkül, önállólag; mi aztán természetesen nem lenne fényes csere.

Midőn azonban így vagyok meggyőződve, és jót mernék állni, mihez képest komoly szándékú separatista Magyarországon nincs; más részről tökéletesen kezdet fogok azokkal, kik azt hiszik, mikép a magyar eddigelé még soha tökéletesen meg nem tudott barátkozni azon ideával, hogy az austriai birodalommal elválhatlanul egybeházasítva van. Honnét aztán nem csuda, ha a kormány sem bírta egészen familiarisálni magát azon eszmével, mellyhez képest a magyar hont tekintve, nem valami homogén lényegű coloniával, de saj átlagos nemzetiségű és alkotmányos országgal van egybekapcsolva.

És ám ez azon tulajdonképi Pandora szelencéje, nem csak ránk magyarokra, de az egész austriai közbirodalomra nézve, mellyből oly kimondhatlan sok keserűség és viszonzlagi ujjhuzás burjánzott közös kárunkra. Mert a helyett, hogy mi magyarok tétova és idővesztés nélkül ezen kapcsolat alapjára állítottuk volna kifejtésünk láncolatát; a kormány viszont minden hátulso kapu nélküli hajlamot mutatott volna nemzetiségünk és alkotmányunk iránt, vagy ezeket legalább respectálta volna: e helyett mi magyarok 'akarom is-, nem is-, bírom is nem is'-féle hangulatban, majd nagy hetykén nemzet-függetlenségi és önállási álmokat álmodtunk, majd leverve és mély szomorúságba sülvedve, recollectionalis visiokban merengtünk; a kormány vi-

szont, mellynek szemében ezen 'kapkodási, majd elbizottságra fajuló, majd kétségbeeső lelkület' természet szerint nem igen nevelheté vérünk tekintetét, de az egyenesen valami végvonaglási képben jelent meg, nem igen bírta elhatározni magát, szapora véget vessen-e ezen látszólag haldokló állapotnak, avagy kifejtsen-e minden lehető gondot, az oÜy súlyosan beteg nemzeti test helyreállítására.

A kormány azonban, hála az Égnek és hála azon férfiaknak, kik a magyar nemzet egykori felvirulásán soha nem tudtak kétségbe esni, de csak kételkedni sem, ezen utolsóra határozá el magát — felette későn ugyan, fájdalom, de valahára még is — úgy hogy ha visszatekintünk csak a legközelebbiről lefolyt 10, 15 évre is, lehetetlen legédesb örömeztetre nem fakadnunk, mert nyilván érezzük, nem csak hogy élünk, hanem hogy annyi életerő rejlik vérünkben, mihez képest felvirágzásunk sem maradhat el, ha mi magunk nem vágjuk életünk fonalát ketté!

És valljon mind ezek után mit mivel mai napokban a magyar ellenzék? Nem csak elő nem segíti a systemájában egészen megváltozott kormány szándékait, nem csak nem törekedik a kormánynak mind azon nehézségeit könnyíteni, mellyek egy olyannyira szövevényes országlásban mint az austriai, szerfelettiak, mit minden méltányos, ha nincs is beavatva, Istentől nyert saját esze szerint is kénytelen lesz megismerni; de e helyett most legújabbán, a nélkül, hogy csak legtávolabbról is tudná, 'mit fog a kormány jövő országgyűlésen kitalálni', mindent, mi csak tőle telik, elkövet, pártja szaporítására és a kormánynak minden módoni rágalmasására, gyűlöletessé tételére; ha pedig bárhol is, mint teszem minap Gallfbiában, gyűlnek bajai, még annyira vetemedik számos tagja, hogy minden tartalék nélkül egyenesen kitarja legnagyobb örömét! Mi, Isten bocsássa meg bűneinket, per associationem idearum, több ízben, mikor illyeseket hallani valék kénytelen, pedig olly egyének részéről, kik magyar privilégiumok, constitutionalis fávörök, magas állás és gazdagság nélkül,

csak egy jó paripa becsével sem érnének fel, egyenesen a pedellus némellykori működésének felette nagy hasznát, sőt szükségét, vagy éppen "sajnos elmulasztásait" hozta emlékezetembe.

És aztán azt gondoljuk, az efféle politikai eljárás üdvünkre szolgál? Milly szomorú és valóban csak gyermekekhez illő csalódás!

Az ellenzék taktikája, jobbadán sympathiák, antipathiák és pajtáság körül forog. Ha valakit nem kedvel, vagy nem cimborája, tüstént rossz embernek, sőt hazaárulónak hajlandó kikiáltani őt; midőn szeretett embere és pajtása szemében a gerendát sem látja; a szegény haza, nemzetünk felvirágzása pedig — s alkalmasint a nélkül, hogy csak maga is észrevenné — nála mindig alárendelt tekintet; mert hiszen a párt, egyedül a párt, és az ezzel szorosan összekötött uralkodási viselkedés az, mellynek mindent alárendel.

És e tekintetben a mostani ellenzék táborának bűne megbocsáthatatlan. Mert annyi vélemény-türelmetlenséget, annyi gyűlöletet, annyi erőszakot, annyi terrorizmust hozott nem csak a politika mezejére, de ezen szép ingredienseket bizonyos systemával még a társasági körökbe is olly sikeresen be tudta csepegtetni, mihez képest szinte ránk nehezült ismét vérünk régi átka "regnum in se divisum" sat., és alig létezik családi viszony többé, melly a politikai láz mérgétől nem volna némileg elfertőztetve már. — A 'pecsovics' nevezetét, bizonyos megvetést és egy sajtászerű lenézést csatolván hozzá, ő találta fel, ő cultiválta, és ő alkalmazta minden különbség nélkül mindenkire, ki nem volt táborának tagja. S valóban csuda, ha már eddigelé minduntalan kardra és pisztolyra nem került a dolog, mi valóban nem az ellenzék érdeme, de egyenesen azon mérsékletnek tulajdonítható, mellyel az ellenzék ekkoráig találkozott, melly azonban adná Isten, hogy ne, de alkalmasint nem lesz kimeríthetlen; mert hiszen, hogy mást ne említsek, egyedül azon, mindig valamelyes megbántási szándékkal valakire kent 'pecsovics' cím is elég, a legundokabb csúfondárok feltalálására és

kellő visszaszórására, mik aztán igen természetesen, mert az ellenzék superlative sérelmes, és e fölött neki minden szabad, másoknak ellenben semmi, olly 'nemzeti' (!?) bántalmak, mellyekre csak párviadallal válszolhatni, vagy mik még kényelmesebben, de azért mindig a nemzet nagy dicsőségére (!) parádi modor szerint megbosszulandók.

745—ö. 1.

”KURUC POLITIKA”

109 Hogy eddigelé csak félígeddig tudtuk, vagy éppen nem tudtuk Bécsben létező hivatalos fourainkat kellőleg hasznosítani; mi aztán természetesen csak úgy eszközöltetnék, ha itt az országban kellő támaszt találnának, és nem e helyett éppen megfordítva akadályt: ezt kár volna tagadni, minthogy ez mindenki által ismert s toties quoties ismételt elvitázhatlan tény. — És azért, mert a lefolyt idők kiestek hatalmunkból, de a jövő némileg még kezeinkben van, s mert valóban felette sajnos volna, nemzetünk kimondhatlan nagy kárára még tovább is folytatni ezen idéetlen, hogy ne mondjam ”kuruc politikát”, nézzük csak egy kissé még közelebbrül: ugyan mi lehet ezen visszatetsző eljárásnak oka?

”Uralkodási vágygyal egybeszótt gyermekies dac; lovagiság körüli emésztetlen ideák; s végre: fel nem fogása házassági viszonyúiknak!”

xm, főképe e három kutfőből veszi politikai idétlenségünk eredetét!

Nemzeti jellemünknek a pajkosság s betyárság mellett többek közt még egy másik árnyoldala is van, és ez a 'dac'. Neveli ezen hajlamot pedig rozsdáibul ki nem tisztult alkotmányos szerkezetünk. — Másutt mi mindent nem kell tudni; a becsületességnek, nemes viseletnek és erénynek milly összege, vagy legalább milly jeles ész, különös egyéniség vagy gazdagság szükséges ahhoz, mikép a fiatal kezdő csak egy kitünőbb

állításba helyezhesse magát! Nálunk, ha Isten képebe hazudni nem merünk — és ürítsétek ki hazánk el nem romlott fiai, kik számára ez írva van, e serleget fenékiig: s meg lesz mentve honunk — nálunk mondom, kivált legújabb időkben, efféle szerencsére semmi qualificatio, de még csak szónoklati tehetség sem kell; de egyedül dac és mosatlan szájból fakadó piszok a kormány és ennek kitünőbb emberei ellen is váltig elég, mihez képest az efféle szereplők rögtön egekbe emeltessenek, és például másoknak úgy tiszteltessenek felette sokak által, mint a hazának legnagyobb jótevői. Horniét aztán nem csuda — és ha ezen a közvélemény és törvényhozás kellő időben nem segít, bizonyosan oda vagyunk — hahogy nem létezik és soha nem is létezett e világ hátán olly nemzet még, mellynek legkényeseb kérdései körül olly felette nagy számú tudatlannál tudatlanabb szakács olly sokáig viselne előkelő, sőt vezető szerepet.

754—8. 1.

”A LOVAGISÁG KÖRÜLTI ZAVART IDEA”

110 Szorosan egybe van kötve ezen, könnyű szerrel kitűnni akaró dacos uralkodási vágygyal, melly nem engedi, hogy hatalomra emelkedett hazánkfiait kellőleg hasznosítsuk, a lovagiság körüli mind azon zavart idea, mely kivált egy idő óta vajmi nagy confusiot csinált nem egy főben.

Lovagiság a szó valódi tiszta értelmében, bizony meg kell vallani, eddigelé nem igen tartozott a magyar-nak különösen kitűnő tulajdonihoz. Irigy fondorkodása, bosszúálló, cserbenhagyó hajlama, nem igen engedé nálunk ezen nem egészen új, de még is újabb korú erénynek általános kifejlését. — Míg a középkor civilisáltabb viszonyok közt mind tisztábbá és divatszerűbbé tévé annak, a becsülettel ollyannyira szoros kapcsolatban lévő eszméjét: addig a magyar, ázsiai s tán még egy kissé pogány lényegénél fogva — minthogy a lovagiság

eszméje egyenesen európai és keresztény termény, s minéktink csak szavunk sem volt e kitélre, de csak most legközelebbül gyártók azt — addig a magyar mindig összekeverte annak integráns kellékeit, és soha egészen felfogni nem volt képes, mikép párosulhat vitézség szelídséggel, a szó legszentebb megtartása hadi csellel, engedelmesség győzedelmi tehetséggel, a szép nemnek bálványzása szeplőtlen viselettel s így tovább, férfúi méltóságának és tekintélyének csorbitása nélkül ugyanazon egy személyben össze; holott az igazi lovagiség, mellynek nagylelkűség a főalapja, nem csak magában egyesíti mind ezen ellentétben látszó tulajdonokat, de egyenesen ezek elválhatlansága feltételezi létét.

766—7. 1.

A "HÁZASSÁGI VISZONY" AUSZTRIÁVAL

111 Elősoroltuk annak már két okát, miért nem tudja felemelkedő kormányembereinek hasznát venni a magyar!

„Gyermekies és mindennel dacoló pajzansága miatt legelsőben; és másodsor, mert fejében a lovagiség körüli eszme áltálján nincs tisztában!”

A harmadik, általam vajmi sokszor ugyan, de mint látszik, eddigelé nem nagy sikerrel szőnyegre hozott s tárgyalt ok az, hogy csak igen kevés magyar képes azon különbséget egész mértékében felfogni, melly Magyarország és az örökös tartományok közt létezik. Mihez képest aztán, a legtöbb sem nem látván, hogy ott németség, status-quo és autocratia a három fő elem, itt ellenben magyarság, progressio és alkotmány; sem azt kellő figyelembe nem vevén, hogy a fenforgó esetben sem elválásrul, sem egymás fölibe kerekedésrul nem lehet csak szó is, de egyedül e kettő közt foroghat legitim választás, „Vagy örökös perpatvar és ujj húzás közt nyomorogni, vagy jó házassági viszonyban mennyire lehet, élvezni az életet”; igen ter-

mészetes mondom, hogy miután a legtöbb sem az egyik, sem a másik most érintett eszme valóságával tökéletesen megbarátkozni ekkorig még nem tudott, politikai állásunk is napról napra, a mennyiben itt is, ott is mindinkább felhevülnek a kedélyek, kényesb, viszásb, veszélyesb, aggasztóbb lesz.

762—8. 1.

KOSSUTH IZGATÓI PÁLYÁJA

112 T. Kossuth Lajos úr, mikor politikai egünkön feltűnt — s akarjuk hinni: sem szerepviselési viszketeg, sem hiú dicsvágy, sem ezeknél éppen valami szennyesb szomj nem indítá őt, de egyenesen minden tisztátlan keverék nélküli zarándoki hazaszeretet és honi hűség — akkor izgatásait, értetődik, mindig az ő sajátszerű heroicus modorában, legelsőbbben is a nemesi és a főnemesi sphaerákban kezdé gyakorolni. — Annyi édes sejtelmekkel fűszerezett várakozásának azonban legtávolabbrul sem felelt meg az eredmény. Mit várt, mit nem várt, és annyira sülyedt nemesi és főnemesi osztályinktul rövid idő alatt józanul mit várhatott, s mit nem: az nem idevaló, mert igen is messze vezetne. Elég az hozzá, hogy nem csak nem tudta magát, s kivált methodusát az illetők nagyobb részével megkedveltetni, de ezek róla egyenesen azt gondolák, habár nem mondák is, hogy ő bizony nem egyéb, mint fenhéjázó idealista, kitül ehhezképest legjobb óvakodni. Minek következtében aztán t. K. L. úr kiábrándult, s azon nevezetes mélységű conclusióra jutott, hogy mert ő t. K. L. táblabíró úr nem vala úgy szólván néhány hónapi legügyetlenebb működés után képes és az ő methodusa nem hatott semmit, a magyar általános nemességet mocskaibul kitisztítani s egy dicsőbb jövendőnek elibe vezérteni: ez okbul tehát olly bizonyos mint kétszer kettő négy — így okoskodott ő — hogy a magyar nemességi elem már olly poshadt mocsár, mellybül Isten sem volna — és

a majori fit denominatio — képes, valami derekast faragni; s e szerint új elemeket szükség keresni, tán teremteni!

Ezen első mystificatio után, melly önbizalmát nem csak nem gyengíté, nem csak haszontalan scrupulosokkal el nem tölté, de e helyett inkább csak edzé t. K. L. urnák férfíúi akarátát s magasztos lelkületét, ő a socialis térre szállott le, és a nemzetnek nagy hasznára s kivált a hazának nagy díszére, kereskedő, fabrikáns lón.¹

Már mennyire van, ez új tért tekintve, kiábrándulási crisisben t. K. L. úr, azt officiose ugyan nem tudhatni még, mert ezt olly naif modorban, mint teve első gymnasztikai küzdhomokárul elfordulva vagy azon inkább felfordulva, ez új körben számunkra még eddigelő nem tálat|i ki. Mennyire mindazáltal azon búz és azon halovány szín után ítélni, mellyek a "magyar nemzeti (!) önálló (!) kereskedést" illetőleg olly fájdalmasan érintek a legnáthásb magyarnak orrát is, a magyar fabrikákat illetőleg pedig a legvérmesb phantasia előtt sem mutatkozhatik egyéb prognosticon, mint mindannyi új rom, hogy ne mondjuk 'cadaver'; miután, mondom, illy jelekkel terhesek az égi csillagzatok és t. K. L. úr leirhatlan activitásánál fogva több mezőn is tud forogni egyszerre, sőt ideáruul ideára olly könnyen röppen át mint pille virágrul virágra, s efölött ebben neki is van elég tapintata; "szerencsésen megholtakra" hiába nem fecsérteni gondot és irt: úgy hisszük, ő sincs már igen távul azon másodizbeni tökéletes kiábrándulástul, mellyhez képest, dacára ropant fáradságának, s miután mindent elkövetett, mit férfíúi energia és mélység, eszélyességgel és kitartással egybeházaitva csak végbevihet, a szegény magyar bizony a socialia téren kereskedés és gyár közt sem lelendi egykori nagyságának sarkalatát.

Qui perdidit numerum, incipiat iterum! Ezt tartja az állhatatos! S azért kérdem, miért ne próbálná hazaboldogító kísérleteit az igazi honfi még egy harmadik

¹ a Kossuthól 1844-ben létesített Magyar Kereskedelmi Társaság, Igazgatójának, Szabó Pálnak sikkasztásai miatt bukáshoz közel volt

mezőn is, habár kettőn már elsiklott, mi igaz, egy kissé csökkenthetné önbizalmát.

T. Kossuth Lajos úr ez utolsó categoriába való, minthogy elég erővel áldá meg őt, hazánk javára, a kiváltságokat osztogató sors, efféle balesetek által nem csak lábairul le nem veretni magát, sőt Antaeusként mindig több erőt lelni magában, mennyivel többször esik, sőt térítettik a fatumtul földre és ábrándul ki!

T. Kossuth Lajos úr ehhez képest, mint ultimum remedium, "Magyarországot alkotmányilag és nemzetileg megmenteni" — miután, mint ő hiszi, a nemesi rend elrothadt már, a socialis tér praxisban pedig vajmi sárosnak mutatkozik még — egyenesen és tartalék nélkül a 'népizgatáshoz' fogott.

Nem voltak ugyan eddigi működései is efféle symptomák híjával, miből az látszik, mintha ezen operatiót reservában pour la bonne bouche tartotta volna magának azon nem várt esetre fen, hahogy honboldogító eszméit jó módjával nem fognák elfogadni, és ő végkép kényszerítve érezné magát, azokat par force a nemzettel bekapatni. S úgy is történt, hogy eddigelő olly nagy s olly szapora szabásokban csakugyan nem fogadta el t. K. L. úr politikai eszméit a nemzet, s kivált omnipotens vezető sasnak, melly nem transigál, de csak tépni, s ha ezt nem bírja, körmölni kész, őt egyáltalában elismerni nem akarta; mihez képest, miután a magyar nemzet regeneratiojára mindent, mi csak tehetségében volt, előbb becsületesen kipróbált, elvégre utolsó szeréhez folyamodott és a Hetilapnak 1846-iki 100. és 103-dik számaiban minden tartózkodás nélkül lehető legvilágosabban s dictatorként — melly fénypontra ő maga magát candidálta is és választotta is — a magyar egyetemes nemességnek cikomya nélkül, mert a tactica előtte gyengeség, azt adja tudtára, hogy az rögtön felét fogja viselni minden hazai terheknek; a kormánynak pedig nyájas leereszkedéssel azt intimálja, hogy zászlóaljának — mellyet egyébiránt maga is felette keskenynek vall — bátran számíthat protectiojára,

ha hajszálig rá áll, t. i. a kormány arra — mert ő senki-vel meg nem alkuszik — mit ő akar.

A jövődónek kárpitjait nem bírja felleplezni a gyarló ember. S így meglehet, vajmi magas pontra emelheti még magát t. K. L. úr a netalán tökéletesen felforgatott magyar statusgépezet romjain. Én azonban e lehetőségnek dacára, még sem tudtam az adóru irt újabb rodomontádai olvasása alkalmával ezen ismeretes francia mondatrul meg nem emlékezni, du sublime au ridicule il n'y a qu'un pás. Mert ha az efféle dörgések, villámok, fenyegetések és prophetiák után, mellyekkel higgadt vérű (!) bölcs számításai (!) szerint most izgat t. K. L. úr, még sem lesz az adóbul legelső országgyűlés után, s pedig szorul szóra az ő követeléseai modorában, hovahamarább valami, és ő nem áll ez esetben egy új Dózsaként legalább is néhány százezer felizgatott adófizető élén a nemadózók ellen nyílt hadban, minek csak megkísértése is, vallja meg maga, egy igen furcsa comoedia lenne; de akkor is csak szónokol, perorál s irkái négy biztosító fal közt, vagy meleg kályha mögött nagy kényelmesen, mint most, és az egész achillesi harag egyedül a Hetilap hasábjain fogja lelteni kipárolgását: akkor ne vegye rősz néven s ne haragudjék, ha jól lekacagjuk; sőt legyen okos, kacagjon maga is, ábránduljon végkép ki, s átlátván, hogy illy 'huszárosán', mint ő szeretne jární, nem csak nem boldogul az ember politikai pályán, de az embert még egyenesen ki is nevetik; sőt ha az ember aztán nem elég okos, mikép ő is nevensen, s az egészét csak 'tréfának' canonisálja, vajmi könnyen még hűsre is fektethetik!

Sokan tudom, de csak azok sorából, kik a legtöbb fogalmakat össze szokták zavarní, ezen barátságos figyelmeztetést felette gyöngédtelemek fogják tartani. S meglehet, hogy az; valamint tán az sem éppen gyöngéd, valakit, ki például bográcsos hússal nagyon is jóllakott s ennek következtében halálos beteg lön, de szerencsésen fellábadt, arra integetni, ha kettőztetett appetitussal esik efféle favorit étkének ismét, hogy vigyázzon magára. — Ámde ha nem is éppen gyöngéd

az efféle promemoria, mirül kár volna sokáig vitatkozni, az bizony vajmi sokszor, kivált ha nem 'borsó a falra', igen hasznos lehet, mi megint eldönthetlen tény. Avis au lecteur.¹

778—81. 1.

KOSSUTH ÉS SZÉCHENYI ELTÉRÉSE AZ ADÓ- ÜGYBEN

113 Én in thesi sem az örökváltság, sem a legáltalánosb közteherhordás ellen nem csak nem vagyok, sőt politikai vallásomnak, mint többször nyilvánítám, az képi egyik fősarkalatát, hogy míg Magyarországon általános lakosai nem gyakorolhatják Isteniül nyert emberi tehetségeiket, s pedig kiforgathatlanul, becsületesen szerzett saját ingatlan földbirtokon; s míg nem lépett tökéletes életbe ezen rövid, de mindent kimerítő thema: "Gleiche Rechte, gleiche Lasten", mindaddig, bár mikép csudálkozzunk is bölcseségünkön, s bármilly nagy szabásokban mystifikáljuk is magunkat és másokat: bizony még is csak propylaeumain dolgoztunk egy felemelendő olly építménynek, melly egyedül elégítheti ki a lelkes és igazságszerető, vagy más szavakkal — mellyek azonban éppen csak annyit fejeznek ki, minthogy synonymok — a bölcs és helyesen számító ember keblét; s mellynek minél előbbi bevégzésén ekkép ernyedetlenül munkálni, minden hü és felvilágosodott hazafinak legszorosb kötelessége.

Én tehát, mint a tisztelt olvasó láthatja, t. K. úrhoz hasonlólag nem csak azt óhajtom, hogy mindenki ülhessen e honban legkisebb faggatástul ment saját földbirtokba, ki effélét becsületen utón megszerezhetni elég szorgalmas vagy szerencsés; hanem hogy ennek könnyebb teljesíthetése végett szinte én is akarok, mint t. K. úr fizetni, jobbra, balra, előre, hátra; és e tekintetben még t. K. úr előtt állok, minthogy a minden teherhordás s ekkép a tökéletes compensatio

¹ ez utolsó bekezdés eredetiben jegyzetben volt

következtében én minden bizonnal a "fizetni fogsz" sokkal szélesebb rovatába jutnék, mint ő. Mikép itt csak közbevetőleg legyen ez is mondva, sok azon csintalan gondolatra is jöhetne, hogy könnyű eszerint s vajmi ildomos t. K. úr részéről a közadózási trombitába olly jericho-i módon fűni, és azokkal olly édes izgatólag kacérkodni, kikre szintúgy, sőt még kedvezőbben hatna a compensatio. Mit én azonban éppen nem hiszek, mert hiszen előttem is nagy ón ismeretes az, hogy finaciális operatio soha nem volt t. K. urnák 'forte'-ja s tiszta hazafisága ennél mindig magasb sphaerákban gyakorolta erejét.

A különbség köztünk, t. K. úr közt és köztem csak az:

Hogy én szerencsétlenségemre nem tudom elfelejteni azon aggasztó bonyodalmakat, mellyek közt születünk, s mindig szemem elibe tolakodik azon vén recsegő építmény, mellyben élünk; t. K. L. úr ellenben nagy szerencséjére egy tabula rasa-t lát maga előtt, s azon úgy vél gazdálkodhatni mint pusztán, mellynek földje jó, mellyen még semmi sincs, melly mi több: compossessoroktul is ment; —

Hogy én agg és gyengélkedő létemre nem segíthetek azon, mikép tehetséginket mindig szoros computusba ne vegyem, és én azokkal aztán úgy ne sáfárokodjam mint éppen lehet; t. K. úr ellenben az ifjúság javát élve, miután írva van, hogy Magyarország pilanatai drágák, nem fecsérli a drága időt illy 'Viertel-massregel'-ként, de bízván a nemzet — t. i. az audítorium — lelkesedésében, az ifjú óriás (!?) akaratában, s főkép keble istenének sugallásában, bizony nem computisál ő, ^de ha megharagszik és ha máskép nem megy, szinte egy pusztá 'teremtettével' is kész teremteni hazát! —

Hogy én az engesztelésnek, capacitationak, kölcsönös érdek-kimutatásnak és kibékítésnek, szóval: a polgári csendes reformnak vagyok fel nem fogott, félreismert, és ekkép egyetemes, vagy legalább a hosszú,

sőt ősz szakállú fiatalság gratiajából kiesett szerencsétlen tanárja, t. K. úr ellenben a megnelemszűnő izgatásnak, fenyegetéseknek, minden alku-kirekesztésnek, a kormánynyali legmerészebb ujjhúzásnak, szóval: a már csak hajszálon függő revolutionnak sokak által egekbe emelt, sőt baj társai által istenített hőse! —

Hogy én nem annyira könyvekből tanulván mint az életből, és körülményeinket nem csak mindig belülről tekintgetvén és bírálgatván a mindig idebenn lakóként, de néha kívülről, sőt minden oldalról is, nem tudom, sőt nem akarom ignorálni "házassági viszonyunkat", s e szerint, mert inkább kedvelem a jó házassági viszonyt, mint a szünni nem akaró perpatvarféle purgatoriumot, accomodans természetű vagyok; s így ha hazafiul kötelességemmel nem ellenkezik s jót látok abból eredni mindkét részre, bizony felette hajlandó vagyok alkudozásra is; t. K. úr ellenben azt tartván, mi köze van az önálló, független, vérrel szerzett Magyarországnak Austriához, természetesen olly vizontorlást idéz elé, mihezképest a hasonlólag önálló független Austria elvégre szintolly phrasisokra fakadni kénytelenitethetnék, hogy neki viszont mi gondja Magyarországgal s így tovább; míg aztán szorul tette, tettről erőszakra, innen végre felette idéetlen "kudarca" fejthetné ki magát az ollyannyira mély t. K. úr-féle statuspolitica; és végre:

Hogy én gyarló természetemnél fogva a földön lakom, s ekkép nem nyargalok egy maga-alkotta ideál után, a dolgokat úgy veszem mint azok vannak, és "elmebeli felsőbbség által hiszek egyedül győzhetni"; t. K. L. úr ellenben magas lelkületénél fogva egy magabüvölte spanyol kastélyban és valami regényes tündérvilágban forog, mindig máskép veszi a dolgokat mint azok vannak, és nem látszik annyira győzni, mint inkább minden lehető elemekkel mindegyre veszekedni és birkózni akarni.

KOSSUTH ÖNTUDATLAN FORRADALMÁR

114 Fogja is ezeket [Széchenyi kritikáit] túrni zarándoki elszánással t. K. úr, tudom. Csak egy állításom miatt tartok fellobbanó haragjátul. És ez: valljon mikép merem én azt rá fogni, hogy ő revolutionárius tendenciákkal volna terhes. Mert ez aztán a legnagyobb bajokba keverhetné az embert.

Bajba rendszerint saját maga keveri az ember magát; mások rossz akarata vagy ügyetlensége sokkal ritkábban. Midőn az, ki jó időkben figyelmeztet, nem csak nem tanúsít rossz szándékot, s nem csak nem ügyetlen, de egyenesen az viseltetik maga iránt lehető legrosszabb szándékkal s legügyetlenebbül, ki az intő szótul göggel fordítja el fülét.

S im itt vagyunk végkép azon pontnál, mellyre legfőkép óhajtám annak megmutatásául figyelmeztetni a tisztelt olvasót, hogy t. K. úr csaknem mindenben, mihez fog, s ez esetben melly most van kérdésben, kétségtelenül szintazon szerepet játsza — mutatis mutandis — mint a millyesben több évvel ezelőtt bizonyos Cardinalis járt el bizonyos vadászaton olly mély felfogásilag, s kivált olly jó puskásilag. Ez t. i. mikor a nyulakat lövöldözné, mindig a hajtókát serétezte, noha ez természetesen ő bibornokságának csak legtávolabbrul sem lehetett szándoka, s bámultában indignatiotul csaknem se...gédjére esett, mikor ezt tudtára adták, s midőn nem egy azon véleményben látszott lenni, mintha ő ezt készakarva tenné!

így t. K. L. úr! Mert tudom ő is indignatiotul forott azon állításomra fel, mellyhez képest én mint revolutionariust jelelem ki őt.

Ámde én nem praetendálok, mintha t. K. L. úr készakarva vagy csak tudtával is volna egy "kitörendő revolutionak" valamellyik főkolomposa. En csak azt vagyok bátor erősíteni, hogy e tekintetben ő is csak úgy jár, njint a fenn idézett kancsal kovács, ki máshová néz és máshová üt, vagy mint az imént említett bíbornok puskás, ki nyúl helyett hajtót lő.

T. Kossuth Lajos úr, igen könnyen meglehet, mert ez vele vajmi szaporán megtörténik, ez esetben is a leghumánusabb hazaboldogító álmokat álmodja s korántsem sejtí, milly garaboncsás diák-féle viharos időket idéz magyar egünkre fel, de e helyett már anticipative élvezi mind azon jótétemények legdusabb percentjeit, melyeket nemzetiek alkotmányos tekintetben magas lelkiületénél és ernyedetlen hazafiságánál fogva szerencsés volt, mint az írásbeli leghübb sáfár, a jelen és jövő nemzedék legforróbb hálájára kispiculálni!

Azonban, miután nekünk magyaroknak egészen közönyös lehet, készakarva vagy véletlenül bonyolítánk-e forradalomba, ha illyesbe csakugyan bele bonyolítánk, s reánk nézve vajmi szomorú vigasztalás volna, post festa megtudni, hogy azon "jégeső", melly ránk idéztetett, korántsem volt "rosszakaratnak" chemiai resultatuma, de egyedül csak "egy kis tévedés, egy kis inadvertentia" eredménye, — hadd illusztráljam annak bebizonyítására, hogy az mit mondok, szorul szóra, betürül betüre úgy van mint mondom, legalább fővonásait azon vegytani processusnak, mellyben t. K. úr most alchymizálva politizál vagy politizálva alchymizál, s mellynek végeredménye chemiai, sőt szoros igazságilag nem lehet egyéb, mint Hóra Gloska-féle tragoedia, hahogy "egész igazság"-i recipéje t. K. úrnak a Hetilapban, mellyrül mindig azt szeretném mondani: "sutor ne ultra crepidam", ki nem szárad, az idétlen izgatás el nem hangzik, vagy ha, mielőtt késő volna, a hatalom nem vet véget az efféle éretlen politikai viszketegnek!

786—8. 1.

115 És most térjünk vissza pillanati megállapodásomat megelőző azon szakaszára értekezésemnek, hol azon képet állítam a tisztelt olvasó elé, mellynél fogva t. K. L. úr

Legelőször az úrbéri örökváltság eszméjét veté politikai lombikába;

S aztán azon követelését, hogy minden adó közös legyen.

Noha azt mondám, s most is azt állítom, mikép mind ezen két szer magában igen ártatlan, sőt általános bekapatása vajmi hasznos volna, azért még is, így egymás mellett lombikba helyezve, untig elégségesek arra, miszerint a legnagyobb fermentatioba menjenek át; s pedig, mert számtalan olly szer van, mint kiki tudja, melly magában ártatlan, de más szinte ártatlan szerrel egybevegyítve, tüstént vagy elvégre úgy megváltoztatja természetét, mikép néha még a legnagyobb méreg is válik belőle, főkép ha még valami élesztő is kevertetik hozzá.

S im t. Kossuth úr, akarjuk hinni, véletlenül — noha itt a véletlen olly szerencsésen (!) ütött ki, mintha a legármányosb combinationak lenne eredménye — belé is keveri a politiko-vegytani lombikában letett két szerbe ezen élesztőt, melly egyedül azon ártatlannak látszó kicsinységűl áll:

Hogy ő az úrbéri örökváltság lehetőségét, mint *conditio sine qua non*, az adónak közös viselésétül tételezi fel.

Legtöbb közülünk ebben nem lát semmit. Ez azonban éppen nem *argumentum arra*, mikép ne volna benne valami, sőt felette sok. Mert hiszen ki tud köztünk politikai vegytanhoz valamit? Sőt, hogy kereken kimondjam, hol van nálunk azon sok, ki politikában orránál meszszebbre bírna látni, noha ez is igen rövid?

Megmondom én, mikép lesz ebbül forradalom, hahogy nem válik belőle abortus! — Midőn ismétlem, ha csakugyan véletlennek tulajdonítható az egész esemény, soha véletlen nem használt senkinek, ki reform után vágyott, forradalmi alap készítésére annyira, mint ezen többször érintett két szernek és élesztőnek amalgamatioja fog bizonyosan használni, úgy hogy, valóban a legvérmesb franchoni Jacobin combinatiojának is becsületére válnék annak kigondolása; s pedig aztán az a nyereség benne, hogy "honi".

"Az egyik szer legmagasabbra potencirozza az adónak *acquisitioi* vágyát, mihez még ha t. K. úrnak remek tolla járul: nincs Nádudvarnak olly szikes telke,

mellyet a szegény mystificált adózó képzetében Armida kertjének ne látna. És ez a pozitív hatás”.

”A másik szer ellenben éppen megfordítva, legmagasabbra potencirozza a nemesség irtózását a teherviselésiül, mit még ha t. K. urnák és adeptjeinek meg-nemszünő dögönyözése fűszerez kellőleg: nincs ékes-szólás, melly az ekkép felpaprikázott nemességgel el-hitethetné, hogy a nemfizetés bizony; nem annyira becsü-let, mint volna inkább szégyen. És ez a negatív hatá s”.

S most keverjük csak jól egybe ezen két szert; kurjantsuk folyvást egyiknek fülébe, hogy úrbéri örök-váltságábul, melly aztán igazi eldorado, soha nem lesz semmi, míg nem visel a nemes is minden terhet mint a pór; a másíknak ordítsuk ellenben szakadatlanul képébe, hogy ha nem adózik, adóztatni fog, ha nem megyen, menettetni fog; mi más szavakkal nem egyéb, mint egy felette elegáns variatioja azon Sobri-féle éppen nem elegáns themának: pénzt vagy bőrt!

793—4. 1.

KOSSUTH MONDJON LE A POLITIKAI VEZÉR- SÉGRŐL

116 Lássá, én Önrül nem csak azt tartom, hogy ha-záját szereti, de mi több, még becsületes embernek is szeretném hinni, kire ennélfogva lehetetlen, bár mennyire volna is mások vagy saját maga által infascinálva, mi-kép legalább higgadtabb pillanatokban, mikor az em-ber magába száll, a férfíúi egyenes s őszinte hazafiul szó-nak némi hatása ne volna.

Hadd mondjam el Önnek tehát négy szemközt — mert hiszen discretiojára biztosan számíthatok — milly phasisokban fog kénytelenül kifejleni Önnek az adó kö-rülti újabb fellépése, hahogy agitatiojának ezen új me-ze jérül ismét le nem lép; igen, le nem lép, mert hiszen Ön, ha azon megmarad, nem vonulhat vissza többé. Ön, mint Fernando Cortez, felgyújtá maga mö-

gött gályáit, s már nem menekülhet. Ön mint felbószült kártyás, kimondá a *Va banque!* mások vagy maga fölötti kocka-ítéletét, s ekkép ha le nem lép s vesz, akkor ingét, bőrét, sőt még lelkét is kénytelen lesz kockára vetni; ha ellenben nyertes, nyeresége körülbelül ez lesz:

Hevesebb követőit — minthogy Spartacus-féle hazafiakat már előre elitéit a tizenkilencedik század — s pedig lesznek hevesebb követői, kik mindig sántikáltak valamiben, és most, mint krokodil a napban, ők martyr-féle visiókban szeretnek gyönyörködni, kik nem fogják beérni szónoklattal s vezércikkek írásával, de odébb mennek; ezen hősöket, mondom, le fogja sújtani, el fogja nyomni, ki fogja az útbul tisztítani a hatalom karja; —

A felizgatott szerencsétlen adófizetők, kiknek kezében a hatalom örülség, miután kínosan át fogták tapasztalni a legkellemetlenebb érintkezések argumentumait a posteriori, irgalmatlanul hátraesnek azon szabad ember s birtokos-féle ideátul, melly olly gyönyörű színekben mutatkozik Önnek szerencsés, de olly igen csalékony phantasiája előtt, és melly lét elibe minél előbb vezetni honunk minden lakosát, Önnek éppen olly nemes és olly emberszerető, mint visszas utón hajhászott s ekkép okvetlen hajótörést, sőt kudarcot valló tententiája; —

A honnak álladalma megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kínosan fog vérzeni szívük annak elgondoltán, mennyire vihette volna bölcsesség a hon kifejtését s az ábrándozó incompetencia hová sülyeszté azt — *car l'insuffisance améne l'arbitraire*¹ — egyedül buzgó imádságban lesznek ultimum remedium gyanánt kénytelenek keresni statustudományt, s újra és újra megkérni a magyarok Istenét, hogy irgalmazzon kiskorúságunknak és segítsen; minthogy akkor, mikor tökéletes chaosba hozott az éretlen elbizottság s a felizgatott néptömegek dühe minden társasági viszonyt, egyedül Istenek segíthetnek vagy anyagi erő; —

¹ tehetetlenségből származik az önkény

A nemzetiség, mellyért oly sokáig oly embersegesen, oly hűn, s már már némi sikerrel vívtunk, alkalmasint utolsó agóniáját fogja élni; —

S Ön? Ön, kit én nemcsak hazaszerető s becsületes, de jószívü embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényüzési függcimer, Ön mit fog érezni, ha csakugyan még is esetem rajzi igaznak fognak mutatkozni, és ön, ki már annyiszor kiábrándult — s erre untig oka is volt — elvégre még a körül is kibontakoznék azon édes illusioibul, mellyek Önt most még mindig sötétben tartják; hogy:

Midőn statusbölcseiséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhitteggel volt saturálva;

Midőn prophetának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még a fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem bírta látni tisztán; s miglen teremtői illusiokban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint indítványozó és projectans, ki mindent kezd és mindenbe belé viszi a könnyenhivőket, egyet s mászt egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

Midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem bírta kormányozni gyakorlatilag;

Midőn új political messiásnak, egy mélyen beható satusbölcshöz hitte magát, soha nem bírt magasbra emelkedni, mint egy jószívü misericordianus nézponjtára, ki minden kis sebre irt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és ki borzasztólag előmozdítván a dologtalanság átkát, el van látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapítására, de nemzetet, sülyedésnek indult nemzetet regenerálni soha nem fog;

Midőn népeket gondolt boldogítani, zug-prókátorként szerencsétlenségükre csak felizgatójuk volt; s hogy ekkép:

Midőn honunk institutióit rendezni, szilárdítani vélte, végképi zavarba bonyolítá azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgálabb állapotba sülyeszté a hazát; nemzetiségünket pedig, melly, bár

ki mit mond is, egyedüli garantiája szabadabb institútióinknak, s azon egyedüli regenerationalis szikra, melly bennünk létezik, nem készakarva tán, megengedjük, végkép elejtette lábairul; s hogy ehhez képest

Még azon illusioiban is, mikor azt bitté: legalább kötelességét fogja teljesíteni, csalatkozott, mert működése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznot, és idétlenségek elkövetése korántsem kötelességtelj esítés még!

Akkor, mondom, ha Ön egyszer tökéletesen kiábrándulva leendett — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta 'világa' nem reálisabb mint délibáb és Ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem Önt, mint önmaga — akkor ugyan kérdem, fog-e de csak egyetlenegy vigasztaló érzést is lelteni keblében!¹

Szándékának tisztaságával fog tán állni elé! Ámde kérdem, nem szomorú vigasztalás-e ez, ha abbul egy végkép feldúlt nemzetnek romja merül fel és egy meg-nemszűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja füleibe: l'enfer est peuplé des meilleures intentions?¹

Vagy tán azzal fogja vigasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban ha erre megint a bölcsnek azon kétségbevehetien állítása fog jutni eszébe, hogy „Nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül”, ugyan nem fog-e vajmi keserű érzéssel visszaemlékezni mind azon illusióra, sőt megátkozni aszókat, mellyekbül sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég erélye túrni, hogy azokbül mások elibertálják önt?

És azért a Haza szent nevére kérem Önt, lépjen le agitatójának azpn veszélyteljes teréről, mellyre újabban állott, sőt nemesb érzelmihez fordulva, alázattal esedezem: mondjon le a politikai vezérségrül is általán. Mert Ön, higyem szavamnak, éppeá nem arra való. Minthogy roppant eszének és kivált azon különös kitalálási talentumának dacára, mellyel bár mit is bekapatna kivált az ifjúsággal, okossága bizony

¹ a pokol teli van a legjobb szándékokkal

oily parányi, ítélőtehetsége pedig valóban oly szomorítólag kicsi, mihez képest csábításra, előítéletek terjesztésére, izgatásra el van ugyan s pedig nagy mértékben látva mindazon kellékekkel, mellyek az efféle szerepviseléshez megkívántatnak; ámde egyenesen tagadom, hogy csak egyetlen egyikével is bírna azon qualificatióknak, mellyek politikai vezérségre, zavart eszmék rectificatiójára, és népek békés utoni boldogítására elkerülhetlen szükségesek. Tagadom pedig azért, mert valljon az, ki oly nevetségig csekély emberismerettel bír mint Ön; az, kinek számításai a legkedvezőbb revisio próba követ sem állják ki; az, ki a legegyszerűbb kérdések mélyébe sem hat legtávolabbrul is: az talán csak — s magától kérdem, úgy-e? — nem mutathat a politika tömkeleges terén egyebet, mint vajmi nyomorult fővezért, vagy szánakozásra legméltóbb statusférfit!

Szónoklat, bármilly fényes és bármilly tulipán, nem elég ehhez még, valamint azon kitalálási és bekapatási talentum sem, mellyet érinték, s mellyben Ön oly kitünően virtúóz, hogy engem akaratlanul is mindig azon híres francia szakácsmesterre emlékeztet, ki oly csípősen főzött és kivált oly cifrán tálalt, mikép ha kedve csoszszant, lovat, sőt rókát is bekapatott még a szemesebbel is; s csak azon kevesek maradtak csömöriül mentek, kik őt az efféle negédes furfangjairul már ismerték.

Lássa, drága honfim, Ön éppen oly kevésbé való politikai vezérnek mint én.

És miért nem vagyok én arravaló, azt majd más alkalommal elmondom, mibül látni fogja, "mennyire ismerem magam".

Az én legjobb tulajdonságom oly hangya-féle minőség, mellyhez képest soha nem unom meg a munkát, habár toties quoties elszedik vagy elgázolják is előttem a tojást.

Öné pedig egy gyönyörű s felette éles szerszámhoz hasonló, melly judiciosus operator kezében csudákat teremthet elé.

Lépjen ehhez képest, még egyszer kérem szépen, a politikai vezérségrül le szálljon a magas paripárul a

közlegények sorába, és utilisáltassa — értetődik a szó legnemesb értelmében — hazánk boldogítására valaki ’’okosabb’’ által magát; valamint én is, csekély kis titulusaim dacára, bizony hasonlólag a közlegények sorában találok legillőbb helyemet, s azok által engedem utilisáltatni csekély tehetségemet — szintűgy értetődik a kitétel legnemesb sensusában, és szintűgy hazánk boldogítására — kiket én tartok magamnál okosabbaknak.

E három kitétel: modor, tapintat és tactika, ha nem csalatkozom, én hoztam fel politikai értekezéseimben leelőször. — Nem tetszett egyike is! ’’Minek nekünk a modor, ha elvben egyetértünk!’’ így nyilatkozott az egyik; midőn a másik, inkább, kapustul szeretvén törni a házba, el nem ismerte a tapintat szükségét; a harmadik végre a tactikát oly eljárásnak gondolta vagy legalább hirdette, melly a magyar egyenességgel nem fér össze.

Aránylag csak kevés idő folyt le, s már a nagyobb szám nem kételkedik azon, hogy nem csak igen szükséges a helyes modor, bár a legdicőbb elvek kivitelére, s nem csak igen egyeztethető a tapintat és tactika a politikai becsületességgel; sőt hogy célszerű modor, elégséges tapintat és helyes tactika nélkül lehet ugyan izgatni és lázítani sikeresen untig, s romba és tökéletes chaosba dönteni mindent, de ezen kellékek nélkül vajmi szomorú szerepet játszik bár a legkitűnőbb ész is a politikai Reform terén.

Most legközelebbről a hasznosítás — utilisatio — kitételével éltem gyakrabban; és zúgtak ez ellen is. Sőt egy politikai imperterritus még annyira is ment, hetvenkedve kinyilatkoztatni, hogy bizony ő senki által magát utilisáltatni nem engedi.

Szomorú tiltakozás, gondolám magamban. Én e részben egészen másképp gondolkozom és azt óhajtanám, bár utilisálhatna engem a fejedelemtől lefelé minden koldus, és halálom után még csontjaimnak sat. is vehetnék hasznát; mert aztán ez adná meg emberi érzelmeknek azon benső megnyugvást, mellyhez képest

elgondolhatnám: nem egészen becsnélküli részecskéje vagyok a hazának, az emberiségnek.

Ámde tudom, egy kis feleszmélés után ezen fogalom is engesztelődésre fog találni, és polgárosítást nyerni honunkban hovahamarább. Mert hasznosítani valakit — magátul értetődik, nem megvesztegetési vagy megcsalási sensusban — korántsem teszen annyit, mint valakit poggyászlóként valamivel megrakni, vagy őt éppen csábítási bilincsek közé szorítani—és ám ne szenvedje ezt senki — hanem a hasznosíthatás már magában feltesz olly tulajdonokat, mellyek hasznosak s mellyeket ekkép valaki élvezhetne és saját efféle tulajdonit cserSbe ajánlva, azokat élvezni is kívánja.

Az emberek szinte minden viszonyai ezen alapon sarkallanak. Egyik utilisálja a másikat. Szerelem, barátság, tisztelet érzelme egész tisztaságukban, mik nem tartoznak az emberek közönséges viszonykapcsaihoz, tán nem állanak egészen ez alapon; de ha csalni nem akarjuk magunkat, utoljára bizonyra szerelem is elhidegül, a barátság is elfásul előbb utóbb, de még a tisztelet is elgyengül végre, hahogy a kölcsönös utilisationak, magától értetődik nemesb kapcsa nem szolgál a gyarló halandóknak némi kölcsönleges támaszul.

Többnyire, én minden netaláni apprehensio elkerülése végett itt egész ünnepélyességgel kijelentem, hogy valamint én magamat senki által megvesztegettem nem engedem és éber leszek, mikép senki ne mystificáljon, de más részről szerencsésnek érzendem magam, ha engem bárki is utilisálni kíván és én utilisálható is vagyok: úgy szinte egy cseppet sem tudok a megvesztegetés mesterségéhez, mystificálni pedig egyedül azon hiú kevélyeket szeretem, kik mystificálhatók; ámde ha valakit, kivált hazánk érdekében utilisálhatónak tartok, és e szerint — mindig feltéve a szó legnemesb értelmében — utilisatioja után sóvárgok is, ez által nem csak legtávolabbrul sem kívánom becsmérlni őt, sőt ez inkább legbizonyosb megbecsülésem jele, minthogy én csak annyiban tudom becsülni az embereket, s ők tulajdonkép csak annyit is érnek, mint a mennyi

haszonhaj thatás van bennük és valóságos hasznot hajtának is; és vizont.

Ha azonban — quia constantia decet virum, vagy a fenforgó esetben, tán jobban mondva: ha fejesség is erény — Ön végig el akarja járni az egyszer felvett "nélkületek sőt ellenetek"-féle vili-táncát: ám tessék.

Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszerűségig fel; vessen égő kanócot a szántóvető lakára, miszerint erővel kivívja magának az ön-formulázta és ő-értelmezte "egész igazságot"; ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltse meg mérgével a vizontorlás poharát csordulásig: ám lássa.

Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, s megvallani lesz kénytelen, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott és nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hü is, ki Önnek csalálmait még idején ketté törni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint ügykezett volna.

AZ 1848-1 NAPLÓBÓL

48 márciusának nagy átalakulásakor érezte Széchenyi, hogy ez az ő évtizedes reformtörekvéseinek diadalát is jelenti, de az örömmel nem tudta magát teljesen átengedni. Ahhoz túlságos gyors és erőszakos módon történt a változás, egyenesen azon a módon, melytől ő Kossuth elleni polémiájában immár nyolc óv óta folyton óvni törekedett a nemzetet. Széchenyi előtt nem volt titok, s nem is csinált magának illúziókat abból, hogy a magyar nemzet e nagy átalakulása a bécsi kormány és uralkodóház, majd a hazai nem-magyar nemzetiségek ellenzésével megy végbe. Már pedig politikájának alapigazsága volt, hogy a magyarság e két front ellenében nem tudja magát fenntartani. Innen naplóiban az aggódás, félelem, szorongás-érzései, melyek mindinkább elhatalmasodnak rajta, amint világossá lesz, hogy a fegyveres összeütközés kikerülhetetlen. S mivel az együttes osztrák és belső: szerb, horvát, román támadást végveszélynek ismerte fel, innen folyton növekvő elkeseredése azon miniszter társai ellen, akik ebben a küzdelemben optimista módon mentek bele, innen elsősorban Kossuth magatartásának rendkívül éles kritikája, innen egyúttal Batthyány Lajost támadó kifejezései, aki ekkor még Kossuthal tartott, hogy Széchenyi megőrülése után egyesegyedül vegye át a harcot Kossuthal és a radikálisokkal szemben. Innen egyúttal az a mély, lesújtó s lelkét pokol kínjaival eltöltő benyomás, melyet minden oly megjegyzés tett reá, mely szerint ez az átalakulás az ő műve! — lelki szorongásai növekedtével a reform megindítását nem büszke hazafias tettnek, hanem azon végzetes folyamat bűnösen könnyelmű megindításának tekintette, mely a nemzetet 48 végveszedelmébe vitte. Az utolsó, szeptember 4-i bejegyzés mutatja elméje elborulását, utána öngyilkossági kísérlete és Döbling elmeógyógyintézete következett.

A 48-i Naplót, s döblingi iratait Károlyi Árpád fedezte fel és adta ki "Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka" c. nagy műve (a gr. Kiebelsberg-féle Fontes kiadásban) I. kötetében, Budapesten, 1921-ben, az ő szövegét használtam fel itt, amikor is e hosszú, részletes naplóból csak a legjellemzőbb részleteket vettem át.

117 19. Marz 1848. Magyarország vagy inkább a magyar faj most van fordulóponton. Vagy ragyogva élni fog, vagy bukik örökre . . .

Eins oder das andere geschieht gewiss! Wann entschieden? In 14 Tagen werden sich bereits solche Symptome zeigen, nach welchen man sicher urteilen kann.

Wie stehen die Probabilitäten?

Der Tod *s c b e i n t* gewiss, denn wir leben 1° in Strohverhältnissen in jeder Hinsicht; 2° die Moralität ist auf der niedrigsten Stufe; 3° die jetzigen Führer sind vielmehr mit dem Teufel als mit Gott in Pakt; 4° Európa brennt¹; warum sollte Ungarn — *a potiori* — nicht versengt werden?

Einwenden kann man hingegen (als Symbole der Eettung) folgendes. Die Vorsicht nimmt sich 1° für Kinder, Getrunkene und Einfältige oft auf das Wunderbarste an. Magyarok Istene! 2° Gott lässt oft aus dem Samen, den der Teufel gestreut, das Edelste, das Moralischste entsprossen — wie z. B. aus Rom etc. etc. 3° Wo die Not am Höchsten ist, ist die Hülfe am Nächsten. 4° Die Jugend (?) unseres Stammes. 5° Die Probabilität dass der mongolische Stamm durch *u n s* representirt werden muss.

Enfin *c'est assez faible!*

Ich: Bleibe ehrlich auf der Barke, auf der der Ungar entweder sinken oder in den Hafen des Glücks (?) und der National-Entwicklung (!) einlaufen wird!

Ich empfehle meine Angehörigen, meinen Volkstamm, endhch mich selber in Deine Hände, o Gott!

19 ten März. Um 8 früh Mixta². — Premier (Loüis Batthányi) war nicht zugegen. — (Die Stunde zu früh).

Ich prasidiere dem Zirkel³. Ist das nicht ominos? Vielleicht der letzte Landtag; — das Finale des Ganzén! Der Todtengesang: *ex profundis!* — Und ich muss dies leisten! NB dass kein Mensch auf meine Worte achtet!!! Es versteht mich keiner.

¹ a párizsi februári forradalomra és azt követő más mozgalmakra érte s elegyes ülés, a felső- és alsótábla együtt ² az alsóház kerületi ülésén, mely ez időben fontosabb volt, mint a plénum

118 *23-ten März.* Gott ist gerecht! Ich will mit Resignation Deine Schläge tragen!

Ich praesidiere im Zirkel. Louis Batthyány kommt zu mir. . . Ich soil ihn nicht stecken lassen etc. und pont et chaussé nehmen. Ich sage "Si vous avez besoin de moi: oui!"¹ — Jetzt hab ich mein Todesurteil unterschrieben! Ich komme gewiss unter das Messer!²

Später .. . Aviticität... Ich "Sicuti possidetis!" Louis B. liest seine Minister vor. .. Bei meinem Namen . .. der grösste Applaus! Ich fühle mich vernichtet!

279—80. 1.

119 *24ten Mdrz.* "Mam soil die Revolution nicht aufhalten"³ — wie weit aber? O Nemesis! Ich bin sehr ruhig Γ Mich trieb in meinem Patriotismus kein unreiner Gedanke! Ich war ein Reformier. Hetzte me! Jesus Christus lehrte Liebe! Sie gingen so weit, eine Autodafé zu machen! Warum hätten sie denn meine Lehren — ich der ich im Vergleich ein ráudiger IJund bin — besser befolgen sollen? Ich sagte: "Bessert uns". — In Wien tatén sie es nicht — Kossuth — habén angezunden! (?)

281.

120 *29. Mdrz. Mitternacht.* Soeben komme ich von Ministerconseil. Alle meine Hoffnungen sind geschwunden. Wenn Gott nicht hilft, so wird die französische Revolution von 1780 und 90 zu der gehalten, die sich bei uns entwickeln wird, als ein unschuldiges Lustspiel, als eine Localposse erscheinen.

286.1.

121 *11ten April.* 9 Uhr bei Kaiser. Jurament abgelegt⁴. Wir gehen im Primatialsaal. Louis Batthyány

¹ Batthyány kéri, ne hagyja cserben, ő: ha szüksége van rám, maradok
² a forradalomba keveredve el fog pusztulni 8 megjijedt kormánypártiak nézete
⁴ a Batthyány-minisztérium eskütétele

spricht. . . Kaiser antworten [í g y]; Kaiser geht weg. — Dann Erzherzog Stephan. Herrlicher Moment! Fühle mich ergriffen. Obschon das Grab sich vor mir anfmacht! — Ich zu Batthyány und Kossuth: Én sejtelenkép — Magyarország "lesz" I Ti az egészet valósítjátok (!?).

294. 1.

122 15ten April. Ich gehe in das Ministerconseil. . . Kossuth will dem Kaiser von Russland á peu près den Krieg erklären; will einen Monster Meeting von 30 tausend in Pesth organisiren, damit die Wiener (!?) erschrecken und dem polnischen Bauer die Robot etc. nachlassen etc. etc. Ich denke mir dabei: Jaj nekem, Istenem . . . Ferry Zichy¹ bei mir. Er wird mir zugeteilt! — Esse im Kasino. — Karoline, Adele.² Will nach Ofen zu Zichy und Lederer...³ kann aber nicht. . . weil Fackelmusik für die Minister! O Gott welche Fatigue!

296. 1.

123 17ten April. So sehe ich heute! Unsere Rettung ist unmöglich! Wir werden uns, wie wütende Ratzen, gegenseitig auffressen! — Herrliches Wetter! Traurige Aussicht! . . . Selbst unser Leben nur so zu retten.. . wenn fremde Hilfe! Enfin, lieber sterben als auf diese hoffen. — Louis Batthyány haltét allé im Conseil ausser Kossuth für Poltrons!

297. 1.

124 18ten April. Früher. besetze ich mit A. Clark die Brücke¹. . . Brücke erscheint mir riesenhaft. . . kann nicht vollendet werden! Es ist der Babilonische Turm. Ursache unsere Vermischung.

298. 1.

¹ gróf Zichy Ferenc, aki Széchenyi közlekedésügyi minisztériumában államtitkár lett a főúri hölgyek, akikkel találkozott ² Lederer Ignác báró tábornagynagy, budai főparancsnok 4 ugyanekkor folyik a Lánchíd befejezése, a tartóláncok elhelyezése. Széchenyi különös módon attól tette függővé hitét a politikai helyzet tisztulására és a forradalom elkerülésére nézve, hogy sikerül-e a hidat befejezni

125 22ten April. 8 Uhr Abends Konferenz bei Louis Batthyány. — Kossuth: ⁵ 'Ezt a főherceget [István] szoktatni kell, hogy ne gondolja, hogy ő parancsol etc." "Lederer uram ne tréfázzon etc." Kossuth will Dreissigstamt¹ — Klauzál imperios dagegen. — Kossuth will Finanzspekulation auf Eötvös Foundationen.² Louis Batthyány und Szemere für Kossuth, — Deák, Klauzál, ich gégén . . . Kossuth, obwohl lächerlich . . . doch drohend! Übrigens nimmt unsere Konferenz stets mehr die Farbe einer Rebellion. Ist Loyalität da? Louis Batthyány ein burschikoser Bandit.

0 Gott... ist in diesem Ministerium Tugend, echte Vaterlandsliebe . . . Moral, edle Hingebung, um das Land zu retten? No!³ Es ist Fluch darauf: Schlafen.

301—2. 1.

126 28ten April. Konstitution in Wien proklamirt. Sie gefällt Deák.

Ist eine Probabilität dass ein Raitzen — (Ratzen) oder Kroaten-Reich entsteht? No! — Ist's wahrscheinlich, dass Ungarn (Magyarien) aufblüht? Wahrscheinlich, nein . . . aber möglich! . . . Wahrscheinlich ist das, dass wir durch eine Reaktion in das deutsche Element verschmelzen! — Lukács. . .⁴ Notár der ungar.

Akademie: "Most már (mert szabadok vagyunk!?) nem bánom a magyarságot!" Out. . . ich ziehe Akademie 60.000 zurück!

305.1

127 28ten April. Esse mit Deák Gefromnes. Er: "Kossuth mindent phantasiája után. Er ist überzeugt, wir fressen die Kroaten auf! "Sogar Csányi lacht darüber. Kossuth: "Minekünk a horvátok csak egy Frühstückre valók!" Das sagte er; man wird es ihm nie verzeihen, etc. Reakción von allén Seiten. Deák sagte: "Es ware

¹ mint pénzügyminiszter át akarja venni a határvámhivatalokat (harmincadokat), melyeknek intézésébe a bécsi kormányhatóságok is befolytak addig s a vallás- és más egyházi, tanulmányi alapokból, melyek Eötvösnek, mint kultuszminiszternek voltak alárendelve ⁴ angolul! ³Lukács Móric író

mir persönlich leid, aber ein Glück für Kossuth wenn er jetzt stürbe!”

306. 1.

128 *10ten Mai.* Schlafe wenig; liege bis 8 im Bett — also 11 volle Stunden. Trachte gefühllos zu werden. Wir Ungarn sind weg! Ein deutsches und ein slavisches Reich. A pajkos magyar kimarad! Die Juden werden — die auf unseren Rücken aus dem Mórászt reiten wollen — unsere einzigen Alliierten sein!

311. 1.

129 *20ten Mai.* Kossuth kam von Gödöllő herein. Ich nahm seinen Puls — — gar kein Eieber! Nur schwach — sagte er. Ueberhaupt spiele ich die subordinirteste Rolle. Darf mich quasi nicht muchsen. — Kossuth: ”nincs itt mit félni a fiatal izgatóktól.. . legfeljebb 800 van. Ezeket agyonveretem, csak egy szóba kerül!!!” Zeigen allé sehr viel Courage! Ich werde von Louis Batthyány für einen Furchtsamen déclaréiert! weil ich Vorsicht übe! Es wird beschlossen, gégén ”Március 15-dike” Process zu machen!

318. 1.

130 *22ten Mai.* Ministerkonferenz bei Louis Batthyány. — Kossuth: ”Menjen Pulszky¹ az orosz követhez, kérdezze meg kathegorice, benn van-e a muszka keze a szerb mozgalmakban mert azt nem túrhetni... bárcsak azok a kunok felülnének a csikókora!?!.. .” Ich und Deák stossen uns — Louis Batthyány ungehalten, dass Deák und etc. die Abreise des Erzherzogs verschoben habén.

320. 1.

131 *26ten Mai.* Deák will sich mit mir in eine Kategorie setzen; dass wir nämlich nicht hetzten

¹ Pulszky Ferenc, aki Becsben a magyar külügyminiszter, hg. Esterházy Pál államtitkára volt.

und somit unschuldig unter das Messer kommen. Er macht sich? tarke Illusionen! Wie liess er sich fegen!

323. 1.

132 *13ten Juni.* Mache mir unendliche Vorwürfe, dass ich 1825 auf dem Landtag aufgetreten bin. — Ich bin Ursache dass Kossuth und Louis Batthyány so auftauchen konnten. — Gott vergebe mir! Ich habé es edel gedacht und paisable kombimért!

333. 1.

133 *25ten Juni.* Leber sehr angegriffen! — Mache mir Vorwürfe! Irdisches und ewiges Leben verwirkt! Habé Ahnung eines baldigen grauenvollen Einale.

Eötvös: "Du bist glücklich: wenn das Ganzé für Ungarn gut ausfällt. . . ist's Dein Verdienst... es wird Dir zugeschrieben, denn du hast angefangen; — geht es schlecht — — so kommt es auf Kossuth!"

Oft denke ich mir dass ich Ursache an alien diesen Konfusionen bin; dann muss ich über diese Eitelkeit auflachen.

Ungarn ist das einzige Volk und ich der einzige Mensch der an Leib und Seele zu Grunde gehen wird! Solche Träume beängstigen mich!

340. 1.

134 *18ten Juli.* Von 2 Uhr Morgens an kein Schlaí mehr! — O welche Vorwürfe ich mir mache! Ich fürchte mich nicht wegen mir und der Meinigen; aber die Verantwortung, das ganze Land, die ganze Monarchie ins Verderben gestürzt zu haben! Finde keinen einzigen Lichtpunkt!

354. 1.

135 *20ten Juli.* Képviseelő Sitzung. Kossuth wie ein übermenschliches Wesen ¹ Aus dem Himmel

¹ Kossuthnak a képviselőházban e napon tartott hatalmas beszédének hatása alatt írja

entsprungen? Nein! Sondern aus der Hölle! — Er reisst Ungarn auf uns! Bald zerfällt das ganze in einen vollkommenen Chaos! . . . Louis Batthyány bringt vieles mit présence d'esprit in's Geleise.

356. i.

136 *16ten August.* Gehe schwimmen. Gehe auf einer Kette nach Ofen und zurück.¹

Konferenz bei Kossuth. "Ich sehe — azt mondja Kossuth — ein Heil in der Revolution..." sodann kommt der Erzherzog Stephan.

— Bald ist nun die Sauce fertig.

Ich bin ein Reactionnaire! So sagen sie. Már most mindent rá lehet fogni akárkire! . . . Gott, Dein Wille geschehe!

375. i.

137 *29ten August.* Kein Schlaf nur Beängstigung! Eine verfluchte Nacht zugebracht. Eine unaufhörliche Stimme in meinem Innern: "Du bist die Hauptursache von alien dem Grául, was geschehen ist und dem Ocean von Blut, das ergossen wird". — Ich fühle mich "verdammt". Keinen Trost, keinen Lichtpunkt kann ich finden. Laufe wie ein Wahnsinniger herum und schlage mich auf den Kopf. Um 7 Uhr früh nach der Christina-Kirche um zu beichten! Finde ihn.²

Fahre nach Alt-Ofen . . . wegen Rettungsanstalten . . . Lamentiere vor A. Clark, Tasner und Kovács³ wie ein altes Weib! Képviseleti ház . . ., Grabes Stíllé. Madarász László: "előbb kellett volna . . . mind késő, — feleletre vonjuk a minisztereket." — Fahre wieder nach der Christina-Stadt⁴ — und schildere meine Verzweiflung . . . weil ich verdammt bin . . . und berufe mich auf einen Talisman meines Vaters, das ich leider zu spät gelesen!

¹ a Lánchíd egy lánacán "ment át, a legenda szerint fiát is magával vitte, ami azonban nem történt meg"

² ismerősét, a plébánost, akinél gyónni szokott

³ Tasner Antal, titkára, Kovács Lajos, bizalmasa a Tiszaszabályozásnál, a minisztériumában osztályfőnöke

⁴ megint a plébánoshoz

Ich weiss mich nicht zu decidiren. Soil ich laufen oder mich hangen lassen — und von wem? vöm Pöbel?

Ich muss zu Grunde gehen, ich muss gemartert werden, um ein bischen zu expiiren.

Magere ganz ab . . . Sehe wie ein Leichnahm aus! Esse nichts.

Bei Kossuth: "Sie habén Ihre Frau weggeschickt... gében Sie auf sich Acht. .. ich schiesse auf die, die gégen uns sind!" Wie Marat kam er mir vor!

30ten August. Nicht eine Minute geschlafen! 7 Uhr nach der Christina Stadt. — Beichte und kommunire. Gibt mir wenig Trost! Bereue, das Crescence weg.¹ — Möchte sie zurückkommen lassen. E kapkodások. Mit Pepi Eötvös, der gégen Kossuth viel Wahres anführt. Ich mische mich in Nichts! — Képviseleti ház . . . Eürchterlich wahres Circulandum.² Von Wien. Armes Pesth ... in Blut und wegen Kossuth.

Moskovich³ bei mir. — Kein Mensch sieht die grässliche weltgeschichtliche Katastrophe, die uns bevorstehet. — Kann gar nichts machen. Bin in voller Verzweiflung. Gehe auf den Brückenketten herum. — Mit A. Clark fahre spazieren. Tiemey rührt sich in seiner vollkommenen Sicherheit nicht. Ich fürchte, sie werden beide erschlagen!

31ten August. Furchtbare Nacht. Képviseleti. . . Als ob wir im Grabe sässen. Kállay Ödön:⁴ "Ki a hitelt etc. irta, most minket el nem hagyhat!" Ich fühle die Hölle in meinem Herzen! Früher Orosz⁵ (ohne Ironie): "Sie müssen sich über diese Früchte freuen."

Beim Erzherzog, der voller Müt; . . . mich entschuldigt: ich würde mich zurückziehen etc. Er: "das hoffe ich nicht, das ware feig. . . etc."

¹ hogy feleségét és családját elküldte Pestről ² egy bécsi kormányiratra vonatkozik ³ pesti orvos ⁴ szélsőséges ellenzéki ⁶ mérsékelt publicista

Esse bei mir hastig. Ferry Zichy zurück. — Ich ganz offen: "gehe" . . . und dann: "ich bin an allém diesem Ursache!" Er erblasst.

1ten September. Heute beschliesse ich mein Tagebuch! Gott erbarme sich meiner unglückseligen Seele!

2ten September. Alle Leute merken meinen jammervollen Zustand!

3ten September. Verzweifelt! Nacht-Konferenz. Kossuth krank!

In 48 Stunden alles Feuer und Flamme! Und kein Mensch will's mir glauben! Bin in der entsetzlichen Stimmung. — Pistole . . . und doch nicht. Schlafe gar nicht. . . kann nicht einmal 5 Minuten auf einen Sessel sitzen.

Fürchterliche Gewissenbisse. Karoline¹ etc. etc. Ich fühle mich: verdammt!

Gott, erbarme Dich meiner!

Nicht einen Lichtpunkt im ganzen Univers kann ich entdecken.

Beim Erzherzog Stephan. Der ganz getrost! Und edel!

Früher bei Kossuth — "Én paktálok.. . bár az ördöggel, de Becsesei és a dinasztával nem!"

éten September. Schließ 4 Stunden. Dann peitschten mich wieder die Eumeniden! — Will mich todschiessen. — Tasner haltét mich ab! — Gehe zür Konferenz zu Kossuth. Sie dispensiren mich. . . von weiterem Mitwirken . . .! Ich bin entschlossen (?) hier zu leben, zu sterben! Nehme Abschied von Tierney, Adam. Schreibe Erzherzog Stephan in demselben Sinn!

Nie hat ein Mensch méhr Wirrwarr in die Welt gebracht. . . als ich!

O Gott, erbarme Dich meiner!

387—90. 1.

¹ fiatalkorban meghalt sógornője, akibe szerelmes volt, s akinek halála miatt teljesen alaptalan szemrehányásokat tett magának

SZÉCHENYI JÓSLATA 1848 AUGUSZTUS VÉGÉN

Ezt a jóslatot Kemény Zsigmond báró tartotta fenn, aki Széchenyivel, elmebajának kitörése előtt néhány nappal beszélt, akkor hallotta tőle e jóslatszerű szavakat, melyeket Széchenyiről írt tanulmányában tett közzé. Ez a tanulmánya „Széchenyi István“ címen 1851-ben Pesten jelent meg a Csengery Antaltól kiadott „Magyar szónokok és statusférfiak“ c. kötetben, innen vettem át az alábbi részletet (511—12. lapról).

138 ... Batthyány és Deák Becsbe mentek az érdekek kiegyenlítésének tehetségére előkészítő utakat törni.

Ezen percekben Pesten a ministeriumban jóformán anarchia volt.

Az itt maradt tagok Bécsből vártak valami eredményt, mely kezökbe adhassa a tájékozási fonalat; de Kossuth ellenkezőleg gondolkodik, s augusztus hó végnapjaiban elhatározá nagyobb arányokban támaszkodni a nép szenvedélyeire.

Illy sorserejű percek alatt találkoztam egy barátomnál Széchenyivel.

Ő lázas ingerültséggel beszélé, miként Kossuth Budavárát véletlen megrohanás által elfoglalni, vagy amint kifejezte „a nemzet számára biztosítani“ akarja. Ezért kravalt készít. Háromezer brüsszeli fegyver van elrejtve, mellyet az állomány költségén hozatott, de kézbe nem szolgáltatata. A nádor értesült az egész tervről; azonban fél minden eldöntő lépésektől.

Míg Széchenyi a történeteket elmondá, gerjedtsége percenként növekedett. Kezének üterei kiemelkedtek, s majdnem bogot formáiéának.

„Én a csillagokból olvasok, kiáltott könyezve föl. Vér és vér mindenütt! A testvér a testvért, a népfaj a

népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és örülni. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, mit építénk. Ah! az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a Kossuth neve, — flagellum Dei!“

Mi biztattuk, kicsinyítettük a veszélyt; de kértük, menjen rögtön a nádorhoz a körülmények szerinti intézkedések végett.

Ő estve 9 órakor kocsijába fogatott, ígérvén, hogy vissza jövet hozzánk betér az eredményekről tudósítani.

Én tizenegy utáinig vártam; akkor haza kellett mennem.

Mit beszélt a nádorral Széchenyi, nem tudom.

Hallám, hogy éjfélkor érkezve haza, a legmélyebb izgalmak közt virrasztott, s a nádor nézeteivel elégtelen volt.

Másnap sem találkozhattam vele.

Azután rögtön Bécsbe indulék s negyvennyolc órával később haliám, hogy Széchenyi is odaérkezett, mint örült.

DÖBLINGEN

EGY DÖBLINGI LEVÉL

A döblingi elmeógyógyintézetben való tartózkodás alatt, amikor az első időkben lelki sötétségben élt, több levelet írt, részben feleségének, részben az elmeógyógyintézet orvostulajdonosának, dr. Görgennek; mindezen levelekben, melyeket kiadjuk: Károlyi Árpád vérfagyasztóknak nevezett, a főprobléma az, hogy ő gonoszságában, reformmunkájával tönkretette Magyarországot. Az alábbi levél aránylag nyugodtabb idejéből származik.

139

21. April 1850.

Döbling.

An Dr. Görgen.

Ob ich ein Narr bin, der an einer fixen Idée laborirt, oder ob mich die Nemesis ereilt hat, darüber kana kein anderer Mensch entscheiden als ich alléin, nämlich ı mein Gewissen. Und das sagt mir laut, dass ich dió Hölle ver diene. Vor mir ist der Himmel offen und ich bin von einer unsichtbaren geistigen Macht unüberwindlich zurückgehalten, mich in den Himmel zu bégeben.

Es ist kein Laster, in welches ich nichb auf das allertiefste versünkén bin. 1000-mal hat sich die Gelegenheit dargeboten, dass ich mich zum besseren wende; ich habé die Stimme Gottes nicht gehört. Es ist für mich alles unwiederbringlich verloren.

Ich bin Ursache, dass Ungarn unterging, dass die so edle, gar nicht gekannte, von vielen so gering geachtete, ja sogar von picht wenigen verachtete magyarische Nation grade in dem Moment sich selbst den Todesstoss gab, als sie aufblühen und die Welt verherrlichen sollte und dieses gewiss áuch getan hätte! Das Herz von Millionen Menschen ist gebrochen; viele Tausende starben in Verzweiflung, viele Tausende verzweifeln in Ketten; und eine unendliche Zahl von

edlen Menschen sank in verbrecherische Tat und hat vielleicht sogar sein Seelenheil eingebüsst.

Und nun, wer hat die Fundation der ungarischen Empörung gelegt? Kein Mensch als ich! Ja, ich habé die progressive, aber sich stets entwickelnde Reformation von Ungarn zu einer Berserkerwut angetrieben und allé Begriffe so verwirrt und verdunkelt, dass am Ende eine kleine Fraction, dérén unsichtbares Haupt ich war, hinreichte, um auch die besonnensten und überhaupt die grösseren Massen in ein Labyrinth zu verstricken und in Abgrund zu ziehen. Mir war nichts heilig! Meiner Eitelkeit und einem augenblicklichen Genuss opferte ich Alles! Meine Eltern, meine Angehörigen, — und allé jene, die mich umgaben; nicht nur jene, die sich nur streng be.....,¹ sondern auch allé die, die mich liebten, die mich anbeteten.

Ich soil einen Entschluss fassen! Und ich, Unglückseliger, kann nicht! Ich habé eine unwiderstehliche Sehnsucht in den Zirkel meiner Familie zurück zu kehren; aber die Macht meines Bewusstseins, diese fürchterliche Macht, die meine Verbrechen mir Tag und Nacht vor dem inneren Auge vorhält, lässt mich nicht mehr ruhig und glücklich werden! Und meiner Familie wiedergegeben, ware für mich mehr als ein Glück, es ware mir Seeligkeit, die der tugendhafteste Mensch auf dieser Erde noch nicht empfunden hat. O es ist entsetzlich! Meine Frau sagte mir vorgestern, dass sie nichts am Leben erhalte, als die Hcffnung, mit mir wieder vereint zu werden, — reisst dieser F a d e n, so desperirt sie! Und ich kann diesen Fádén nicht mehr anknüpfen; nein, ich würde ihn 1000-mal entzwei hauen, bestünde derselbe noch!

Tag und Nacht Verzweiflung, das ist meine einzige Habé!

Ich bin der Segestus! Ich bin der Antichrist, ich bin das grosse Vieh der Apocalyps! Ja, die ganze Offenbarung bezieht sich auf meine Person. Denn ich bahnte dem Ariman den Weg auf unseren Planeten!

¹ olvashatatlan szó

Er hauset noch und wird lange hausen. Und bei mir bestätigt sich die Prophezeiung, dass mich der Teufel bei lebendigen Leib festhalten wird. Ja, so gehet die Prophezeiung für mich weiter und von dem ist kein Entfliehen: "Du wirst in Deinem eigenen Unrat verlaufen und nach lángén, lángén Jahren in der grössten Verzweiflung krepieren — um sodann ewig in progressives! Masse allé Qualen der Hölle zu erleiden, wo der grösster Genuss sein wird, dir die Zunge abzu-beissen". Diese verfluchte Zunge, die so viel Unglück stiftete.

Széchenyi István m. pr.

(*Utóirat*): Der ungarische Stamm, der nobleste auf unserm Erdball, ist durch mich gemordet, gerade in dem Augenblick als derselbe im herrlichsten, aber lármm- und prunklosen Aufblühen begriffen war. Ich allén bin Ursache an der Masse des Elends, das die Magyarén traf.

Die Hölle ist zu seicht, die Ewigkeit zu kurz, die Höllenpein zu gelind, um mich Elenden, dem nichts in der Welt und im Hímmel heilig war, zu züchtigen! O verflucht, vermaledeit!

Károlyi Árpád id. m. I. 434—6.

ÖNISMERET 1857

Ezt a munkáját egészségének visszanyerése után írta Széchenyi Döblingben, s benne rendszertelenül, de az egyes részekben régi logikus kritikájával fejtegeti azon kérdéseket, melyek a józan magán- és közéletre fontosak, anélkül azonban, hogy a szó szoros értelmében politizálna. Gazdag élettapasztalata, kissé öreges körülményes beszédmódja, a beléfűzött anekdoták különösen érdekessé teszik e művet, melyet Tolnai Vilmos kiadásából (Döblingi hagyaték III. kötet, Fontes-kiadás) idézek.

A PESTI ÁRVÍZ

140 Buda-Pest tán több mint 150.000 lakossal és a boldogult elfelejthetlen nádorral együtt, számtalan igen tanult és okos lakossal, szinte három hónapig nézte és látta maga előtt a befagyott Dunát — s mirabile dictu — ennyi bölcsek közt, pedig én is ott voltam (!), de egyetlen egy jósló sem találkozott, ki előre megmondta volna, mily mérgesen, sőt kegyetlenül fogna sáfárkodni a Duna, ha egyszer megindul, minek következtében, hogy t. i. nem találkozott valami jótévő jósló, váratlanul be is tört a Duna úgy mint a nemvárt tolvaj éjfélkor, és oly szomorú csapással illető Magyarország szívéét, — több ezer ház dűlt ki sarkából, száz meg száz ember fűlt el, — mint annak hasonló példányát alig látta a haj dánakor és az csak újabb időkben superáltatott felsőbb kegyesség következtében.¹

S vajon miért nem akadt azon időben valami Jeremiás vagy Dávid a két roppant város falai és oly sok színű lakosai közt? Mert senki nem vette elég mély fontolóra az akkor befagyott Duna állását, és azon körülményeket, melyek a jég elindultával mutatkoznak.

¹ a 49-iki és azt követő évek véritéleteire céloz

Ily mélységre jutni pedig ez esetben bizony nem volt nehéz — s most vizsgáljuk.

Azt mindenki látta és könnyen is láthatta, mert a kegyes Isten e műtételre több mint három hónapot resolvált, hogy a Duna oly magas vízállással fagyott be, miszerint az egy parttól a másikhoz terjedő jégtábla épen olyan magas volt, mint a part. És ez az egyik tényező.

Húsz vagy harminc esztendő leforgása alatt minden nap, sőt minden órában a két városnak roppant nép-sége közül bárki észre vehette, hogy teszem a pest-városi dunapart tőszomszédságában létező imoda¹ sokkal mélyebben fekszik, mint a part, mikép csaknem kerekét kell kötni, ha a kocsi a parttól lefelé, az érintett imodát környező halpiacra indul; mi teljes hitelű bizony-ságot nyújt a Duna talajának meg nem szűnő magaso-dása körül, minthogy áll, bizonyosan nem raktak volna tűrhetően ildomos apáink, — s ekkép mikor az épült, a Duna akkori talajához mérve bizonyosan elég magas helyre állítaték és csak azon mértékben sülyedt mindig mélyebbre, mint a milyen mértékben folyvást magasbra fölfővényesedett a Duna talaja; — úgy hogy 1838-ban vagy 12 lábbal feküdt mélyebben ezen isteni ház, mint a dunai jégtábla. És ez a másik tényező.

És most kérdem, nem volt-e ezen két tényező a legantiprofétaibb egyénre nézve is kézzel fogható, sőt valami különösen violens "szemkilökő factor?" Azt hiszem, hogy bizony az volt! S ezt tán nem meri tagadni senki.

Ámde most keressük fel a harmadik tényezőt, mert a kérdésben levő jóslásra nem kellett több mint három factor, — és irgalmas Isten, még sem találkozott, noha ezen 3 tényező igazán szemkilökő világosságban mutatkozott, 150 ezer ember közt egy kis Dániel!

S vajon melyik azon harmadik factor, mely a problémának titkát feloldotta volna?

Egyszerűen az, hogy számtalan évek tapasztalása szerint — matematikai és hidraulai törvényekről nem

¹ templom, a belvárosi

is szólok, — soha a dunai zaj meg nem indult, és ezt nem egy két felkent, de ezer hajós, molnár etc. tapasztalta, mielőtt a víz 6, 8, sőt 10 lábbal nem áradt; s hogy a tatárban is indulna meg, ha a jégtáblát semmi el nem repeszi, semmi fel nem emeli! — s ugyan mi emelje azt fel, ha nem a víz? tán a vármegye vagy a város, vagy most a Handelskammer és a Gemeinderath Bürgermeisterével együtt? vagy a jég tán bevárja júliust és augustust, és szépen behorpadjon és elolvadjon?!

Már most vegyük, ha valaki 1838-ban a vízőzőn előtt ezt a három factort csak egy kissé egybe illeszti, im ily módon profétálhat és pedig ez esetben minden bűj ódsi hátkapu nélkül.

”A dunai jégtábla 12 lábbal áll magasabban mint a városi imoda, tizennégygyel magasabban mint a városháza és négygyei mint a nemzeti casino fészke etc. és ekkép, mert a dunai zaj soha meg nem indul, de nem is indulhat meg, mielőtt 6, 8, 10 — és most mert a Duna vize némi helyeken szinte fenéig be van fagyva, tán 12 lábbal nem nő, — és ezért a városi imodában, ha hermetice be nem dugják bemenő és tán egyéb lyukait, a fölbőszült szőke Duna bizony 18 láb magasra fog emelkedni, a városház körül 20-ra, a casino pitvarában 12-re”.

És ha hibázik is — fájdalom, a meg nem jelent proféta 1, 2, 3, sőt 4 lábbal — ez azon precautiókra nézve, melyet a város jó eleve vehet, épen nem lett volna káros következésü, mert oly egyénre nézve, ki teszem 5 láb 7 hüvelyk magasságú, s ilyen a budapesti lakosnak nagy része, s ha nem jó úszó: aztán mindegy, akár 7 vagy 77 láb mélységű viz nyeli-e őt el.

S ha valaki nem lamentál mint Kassandra, — ki vigyázat helyett csak unalmat gerjeszt, — de erős hanggal profetisál s kész fejét ajánlani zálogul, mikor még ideje volt: ugyan nem világos-e, hogy Budapesten de egyetlen egy ember sem lett volna az általános vakságnak áldozata.

Mert a próféta a dolgok természete szerint, — ha tisztán látja, mikép a Duna bizony kegyetlenül elborítja szinte az egész várost, — alkalmasint azt is kikutatja, hogy a pesti házak nagyobb része vajon miből van építve; — és azon ismeretre jutván, miszerint azok nagy része bizony csak fecske-fészkü monument, nagy Hexenmeisterság nélkül egy kis erőltetéssel tán az is eszébe villámlik, hogy azok bizony úgy el fognak olvadni a vízben, mint cukor a kávéban, s magok alá temetendik azon szerencsétleneket, kik jó időben odább nem állnak. Mihez képest jó eleve a buta gondatlanságból az új Dávid felriasztva mindenki magasb helyet keres, ki lábainak hasznáu veheti; ki pedig nem, azt veszélytelen helyre vitték volna, milyent Budapest környékén találni nem fáradtságos, mert csak Pest városa és Budának alanti része van a kiöntés medrében, — és mind a két várost, Budát oly hegyek, Pestet pedig oly magasságok veszik körül, hová a Duna soha felfolyni nem lesz elég szemtelen, míg az üstökösök békében hagyják a földgömböt.

S ha most meggondoljuk, saját magunkkal együtt miért voltunk mindnyájan sine exceptione oly igen vakok, oly igen buták, mihez képest az érintett alkalommal semmit nem bírtunk észre venni, és az' annyira kézzel fogható dunai excessusokat előre látni, ha mondom, ezt higgadt fontolóra vesszük: akkor bizony tökéletesen meg leszünk arról győződve, hogy 'gondolkozástól' bizony a legokosabb embert is lassan elszoktatja a sok "kormányi dajkálás", s hogy általában véve csak az gyakorolja magát "gondolkozásban" férfiúhoz illőleg, kit sokban egészen magára hagynak és nem tartják szüntelen beamter vagy zsandár-féle járszalagon, — mit, köztünk maradjon a szó, nem egy mai osztrák minister-szakács vajmi nagy haszonnal dörzsölhetne velejébe.

S ugyanis Pesten a helytartói, városi, baudirectió etc. etc. dajkák szalagai közt senki nem akarta magát sok gondolkozással fárasztani, — a dajkák sorában pedig, nagy számuk dacára, véletlenül épen 1838-ban nem volt Illés.

S ha valaki kérdi, ezen felejthetetlen epochában mi-kép jártak lakosai azon alacsony helységeknek, melyek a Duna partján helyezvék: szinte mirabile dictu azt válaszolhatják, hogy azokban bizony senki nem veszté életét s pedig mert a vármegyéktől századokon nyert tapintatnál fogva soha feleslegesen nem dajkáltatván, "gondolkozásra kényszerítve voltak" és azon magyar mondás szerint: "Legény kell a gátra", mi annak antithesise, mit az osztrák oly grafice és magára sokszor olly igen illő "Mandel. .. Sterz"¹ által teszen ki, — bizony az egész helység, nagy és kicsi, férfi és asszony kiállt a gátra és azt mindegyre töltögetvén, erősítvén s magasítván, nem engedte, hogy a szőke Duna rajta erőt vegyen.

Döblingi hagyaték III. 671—675. 1.

HÁLÓSZOBA JÓ ELHELYEZÉSE

141 De e mellett még más factorok is vannak, melyeknek befolyása az egészségre nézve eldöntő — és e tekintetben az evés és ivás után tüstént következik a

Lakás, de nem ám a jólakás, hanem azon épület, ház vagy gunyhó, melyben az ember tartózkodik. És ez oly fontos kérdés, hogy némi helyzetben mint egészségi factor még evés és ivás előtt is jár.

Ennek illustratiójára bátor leszek a felvett útból egy kissé ismét kitérni.

Nápolyban tartózkodván, kedvem csosszant a pontini mocsárookban egy pár nap kacsázni. Több ismerősömmel ott találkozni ígérkeztem. Vadászlegényem puskáimmal előre indult, engem bevárando, úgy hogy az elég hosszú utón posta lovaktól vontatva, egyedül magam ültem nyílt kocsiban. A hőség julius vége felé, mikor e kis kaland előadta magát, tikkasztó volt, és én félig-meddig olvadozva értem Terracinára naple-nyugtával; ott "jól lakván" folytattam utamat a kel-

¹ bécsi nyelven tehetlent akar mondani, ellentétben a magyar „legény a gátra“ kifejezéssel

lemes éjszakai htisben lapos réteken. És midőn épen egy kis alváásra elkészülnék, nagy meglepetésemre felkiált a postillion: "istenért ne aludjék az úr!"

Épen azon tájban, csak néhány héttel előbb kiraboltak egy angol utazót. Ugyan mit tegyek, gondoltam magamban, ha a terracinai hősök engem is megállítanak, fegyverem nincs és úgy mint birka megadni magamat szégyen; vajon mit tegyek, és száz ellentét támadt bennem, mikor a felhozott angol szomorú vége ötlött eszembe, ki Nápolyban meghalt. S ugyanis ezen derék vakmerő vagy inkább "merő vak", megtámadása alkalmával vitézül harcolt, egy banditának lábába lőtt, másíknak süvegét sütötte le fejeéről, harmadíknak egyik fülét vágta le, és így dolgozott jó sikerrel tovább is, míg végre a bandának egyik tapasztaltabb bajnoka, kinek rősz lakatú fegyvere hihetőleg többször eset-puskát mondván, végre elsült s golyóját az angol hasába küldötte, ki elájult, az országúton kipihente magát és aztán Nápolyba vitték és ott, mint mondják nem sebe után, hanem haragból meghalt és pedig mert oly számár volt, hogy 20 ezer font évenkénti jövedelmének dacára magát 200 forintért, mert nem volt több nála, agyon lövette.

Nálam még csak annyi sem volt, sötét van, senki nem lát, tanú nincs, én tehát de csak ez egyszer nem fogok vitézkedni, de szépen átadom kis kincsemet az olasz cifra legényeknek; és miután pénzceskémét előre elkészítgetém, annyi bátorságot mégis csak vettem magamnak, miszerint így szólítám meg a postilliont: "Kedves barátom, ha merném kérdezni, hát ugyan miért ne aludnám?" Azért, mondá, mert az úr, ha alszik, bizonyosan lázba esik!" Mi a tatár? Hát nem bandita, hanem láz az, mitől itt félni kell!" És hát ha nem alszom?" — "Akkor nem lesz semmi baja." — Ejnye!

Azon időben nem igen sokat gondolkoztam, és így többek közt az sem jutott eszembe, miszerint virágoknak nincs éberre veszélyes behatásuk, midőn az alvótán meg is gyilkolhatják.

Később Hollandiába vitt engem a sors és a postuló, mert akkor még nem léteztek patkóit utak, — és ott véletlenül azon különös enigma közöltetett velem, hogy Hollandia bizonyos tájékin messzebb a tengerparttól, némileg alább hagyott volna az ott rendszerint rútol sáfárkodó hidegláz, mit sok tudós annak tulajdoníta, hogy némi nyavalyák mintha kifáradnának, idővel elveszítik fullánkjuk mérget; — minek kulcsát azonban később minden doctrinarr¹ féle furfang nélkül jobban kitanulták, és mely egyszerűen abból állott, hogy beföldön, távol a tengerparttól oly drága kezdett lenni a házfödélre való, miszerint azon eszmére botlottak, több emeletet állítani egy föld alá, honnét aztán a hálószoza a földtől és respective mocsártól jó magasra emeltetett — és csak ekkor jutott a terracinai postillion eszembe, — és e két kis tapasztalatot combinálván, azon conclusumra jutottam, hogy valamint igen egészséges egy süppedékes erdőben egész nap tartózkodni, mit mindenki tapasztalhatott, ki alacsony rengeteges vidéken vadászott, és oly piros képpel tért haza mint pipacs, — de ilyesféle hálószozában, szúnyogokat, piócákat és farkasokat ide nem értve, 6, 7 óráig pihenni és aludni bizonyosan nem egészségre szolgáló; úgy szinte, ha Tisza mellett virrasztani nem is oly egészséges, mintha ott lombos erdők virulnának, azért bizonyosan nem is ártalmas, — midőn a Tisza partján alva az éjt eltölteni kétségtelenül nagyon veszélyes és egyedül azon tenyeres talpas állja ki egészen az ilyféle anticomfortot, ki a bundának még nyáron is kellő hasznát tudja venni, vagy ki éjjeli tűznél félig megperzselni engedi magát, és legfőképp rz, kinek hasa a hosszú üngtől még el nem kényeztetve,² oly diadalosan meg tud vívni a mocsárok mérges leheletével, mint győzedelmileg megbirkózik a zsíros hallal és a zsírtól túláradozó bográcsos lével.

Földszinti alvó szozza tökéletesen soha nem egészséges, habár legszárazb helyen áll is, vagy pince van alatta, mert minden eső után kipárolog a földből va-

¹ szójátékféle: doktriner — bolond

² a magyar parasztnak, s az alföldi pásztoroknak is rövid, csak derékgiárd Ingük volt

lami gőz, mely ébernek épen nem ártalmas, de alvóra nézve igazi miasma. És noha a szántó-vető osztályban a legtöbb egyén földszint lakik, és némi tájon mind a mellett a nép mégis meglehetősen virágzó, az épen nem argumentum a földszinti hálószoba mellett, de csak arra nyújt bizonytságot, hogy a nép itt-ott oly erős testalkotású, és fajtája oly szívós zománcú, mikép kézzelfoghatólag még sokkal több sem árt neki, mint földszinti alvószoba, igen kézzel foghatólag nem, de vajon szolgál-e kivált a szopó és serdülő generatio nagyobb egészségi kifejtésére az ilyféle hibás alvó terem, im ez az, mi itt számba veendő. Mire minden tétova nélkül azt lehet válaszolni: egy cseppet sem, sőt alkalmasint számtalan kis kezdő megtartatnék a világnak, ha nem esnék a mérges mocsári kilehelésnek martalékul.

Emeleti hálószoba ellen sok helyütt igen nagy az ellenszenv, mert nyáron ilyesekben néha valóban közel jár a megfuladás vagy gutaütés, oly iszonyatos bennök a hőség.

Magamról emlékezem, ki kis korom nagy részét nedves földszinti rekeszben töltém, hol rendesen minden évben lábaimról le is csapott a láz, mily fuladási symptomák közt töltöttem éjjeimet bizonyos közel fekvő kastélyban, hol a hálószobák emeletben helyezvék, s mennyire örültem hűs kis szobácskámnak, mely nyár közepette is oly hideg volt mint pince.

De ugyan miért voltak a közel kastélyi hálószobák oly tűrhetetlenül melegek? Legelőször azért, mert délnék szolgáltak, és aztán mert két óriási ablak azokat a nagyobb civilisatio sorába állította, mely a kis ablakokra anathemat szór, holott a kis ablak, ha felnyitják, szinte úgy ki és beereszti a levegőt, mint a nagy ablak, de sokkal jobban kirekeszti a meleget és hideget, és ehez képest, noha nem pompás és nagy szerénysége miatt híres Palladionak, valamint az üvegeseknek tán nem igen tetszenék, mindent mindenbe véve mégis okosabb.

Magyarország alacsonyabb síkjain a fal alkalmasint olcsóbb mint a földél. Rakjunk ott tehát emeletre egy szerény kis falusi palotát.

Forgolódó, tevékeny embernek, kivált asszonynak, nappali életre a földszinti lakás legcélszerűbb, mert ha egész lakása emeletben van, akkor a konyha, kert, bölcső, tehén eto. körűh foglalatossága őt annyira sétaltatja fel és alá egész nap a létrán, mikép ha tüzes gazdasszony, könnyen megszakad, — ha pedig nem győzi a meg nem szűnő csöbör, kuti munkát, akkor vajmi könnyen majd fent majd lent támad csorba. A földszini házosztályzat tehát kirekesztőleg nappali foglalatosságra legyen szánva és e célra okszerintileg elrendezve. Már mi a hálószobákat illeti, melyekbe az egészséges ember és ki időn kívül nem dolgozik (!?) heverve, — minden 24 órában csak egyszer megyen, vagy mászik és ekkép nem nagy baj, ha azok magas lépcső végén vannak is, — a hálószobák mindig az emeletben leljék helyöket.

Hálószobákban nem a hidegtől kell félni, mert ha az ablakok nem igen pompásak és e mellett tán igen hibásak, fával, kőszénnel, szalmával, bundával és eféle melegítő szerekl csak elejét lehet venni a bajnak, — ámde a hőség az, mitől méltán rettegni lehet. — Ezen nehezen elviselhető szerencsétlenségen, mondom, minthogy a legfáj dalmasb egyszeri vagy ritkái csapás könnyebben eltűrhető, mint a meg nem szűnő, noha csak szúnyog és bolha csipkedés. És az ebéli könnyű segíthetés egyszerűen abból áll, 1-ör hogy az alvó szobák mindig észak felé szolgáljanak, 2-or csak egy és ne igen nagy ablakon lehessen kinézni, 3-or rendszeren legyenek ellátva deszka szárnyakkal.

Ezen három, ha így lehetne mondani "datur modus in rebus", — nem telik semmibe is, mert ablak deszkaszányak kis ablakhoz szabva, nem költségesek, és semmi esetre nem magasb árúak, mint complet kiállítás a egy második ablaknak, mely a felhozott kis hálószoba mintából elmarad. Az egy ablak pedig azért célirányosb mint a kettő, mert egy ablakos teremben, ha kicsi is, rendszerint két ágyat lehet állítani légvonaton kívül, midőn a két ablakosban, bár ha nagy is és e mellett az ablakok is nagyok, néha de csak egyetlen

egy ágyat sem lehet úgy helyezni, mikép légvonatba ne állana, — az okos ember pedig, ha nem is fél a hidegtől, melegtől és szélvészszel, záporral dacol, mindig különösen respectálni fogja a légvonalt, mely a leg-egészségesb embert is bizonyosan megajándékoz fogfájással, csúzzal, reumatizmussal, köszvénynyel és efféle kellemes vásárfiával, — és egy cseppet sem fogja boldondnak tartani ama cigányt, ki sem a nyarat, sem a telet nem akarta süvegeim, de egy mély complimentet csinált a szél urnák üdvözetére.

Döblingi hagyaték III. 776—81. 1.

A DÖBLINGI NAGY MAGYAR SZATÍRA

Széchenyi lelki betegsége Döblingben feltisztulván, magányában, szobáiban éjjel és nappal fel s alá járva, őt a magyar sors foglalkoztatta: a nemzet felkelésének véres leverése s az a méltatlan bánásmód, melyben azóta részesítette a bécsi abszolutizmus. Tudatából most már hiányoztak azok a képzetek, melyek lelki betegsége alatt oly rémes képeket varázsoltak eléje, nem hibáztatja többé önmagát a magyarság tönkretételéért, saját személye most teljesen háttérbe szorul, de annál élénkebben hatnak reá a magyarságot ért véres megtorlásnak és a mindennapi megaláztatásnak tényei. Érzéseit és gondolatait önmaga számára írta le, napról-napra, beosztás és kompozíció nélkül, amint lelke tartalmát éppen ki tudta fejezni, szépítés, írói műgond nélkül, mély szeretettel a magyarság, vad, elkeseredett gúnyal és gyűlölettel annak elnyomói iránt. Az igen terjedelmes munka nagyrésze Ferenc József, az abszolutisztikusán uralkodó császár és fő tanácsosa, Bach belügyminiszter közti párbeszédben fejeződik ki, amikor is Bach a lakáj természet bőbeszédűségével beszél meg az államkormányzás, sőt mindennapi élet minden ágát, s azzal kapcsolatban a főkérdést, hogyan lehet a magyart továbbra is elnyomni, esetleg végkép kiirtani. A miniszter csupa ostobaságot és arcátlanságot beszél össze, s minden szó, mit Széchenyi szájába ad, véres iróniával jellemzi Bach alacsonylelkűségét, az egész abszolutizmus romlottságát és csekély értelmi színvonalát. Ezt a művet 1857 folyamán írta, s utóbb e magyar nyelvű szöveg sok részletét vette át a „Blick“ c. műve német szövegébe.

A kéziratot Károlyi Árpád fedezte fel és adta ki az idézett Döblingi hagyaték I. kötetében (1921); része volt azon anyagnak, melyet Széchenyi halála után a hivatalnokok meg akartak semmisíteni, de Ferenc József nem engedte ezt meg, hanem a házi, udvari és állami levéltárban eltétette. A mű jellegét és tanulságait Károlyi jellemzi találóan (id. m. 162. 1.): „Aki itt mosolyogva, amott borzadással, most föl kacagva, majd megdöbbenve, egyhelyütt mulatva, máshol megkövültén végigolvassa a világirodalom e legkegyetlenebb szatíráját, melybe egy hazafiúi bánatától eltorzult gigászi géniusz a maga lelke keserűségének napról-napra hónapokon keresztül, mint a trap-

pista, sírt ásott, hogy azt a világ elől eltemesse, — az kettős tanulással fogja e könyvet letenni. Most ismerem csak Széchenyi István csupasz, mezítelen, igaz, ősmagyar izzó lelkét, amelyről annyit hallottam és annyit olvastam — fogja mondani. Ez lesz az egyik tanulság, fellett valami magasztosabb, eddig nem gyanított lovagiasságnak, valami utólérhetetlen fejedelmi nemeslelkűségnek lenni abban a Ferenc Józsefben, aki ezt a kezei közé került iratot meg nem semmisítetté, hanem megőriztette az utókor számára. Ez a másik tanulság“.

MEGFIGYELÉSEI A NÉPI JELLEGRŐL

142 Minden nemzetnek, mely életre való, megvan saját jelleme, melybül ha kirántják, kicsigázzák, nem lesz belőle egyéb, mint Schiller szerint kilombikált törköly, — ki vajmi helyesen mondja: Zum Teufel ist der Spiritus, das Phlegma ist geblieben.

Csak buta, vagy az igen is sok tudomány által kifülcimlott eszü képzelgő ringathatja magát azon csalfa aberrációban, mihez képest nemzeteket úgy lehetne egybekevernü, és összeolvasztani, mint a spanyol elkészíti ollaputridáját, és tűz közelében elolvad a zsír.

Egyedül némi legmagosb fokra kiképzett egyéniségek veszthetik el nemzeti typosokat bizonyos pontig a nélkül, hogy ez által becsükben csorba támadna, így például az egészen kiképzett magyar, angol, francia, német, muszka közt alig lesz valami nemzetiségi különbség, míg bizonyos lángeszűek úgyszólván megszünnek valami nemzetnek sajátjai lenni, de az egész emberi nem kinceivé válnak. És ez helyes, mert ezek alkotják azon kapcsolatot, mely nemzeteket egybenfüggő láncolatba füz. Jaj azon nemzetnek azonban, mely nemzeti geniusát elárulja és meggyilkolja, mert ha ezt cselekszi, — és egyedid saját maga képes erre, mert minden külmegettáadás inkább csak edzeni fogja a nemzeti önérzést, megtörni soha, hahogy physical erő által egy túl egyig minden tagját ki nem irtja, — mert ha valami nemzet maga cselekszi ezt, akkor előbbutóbb, de minden bizonynal az elaljasodás szurkaiba sülyed, és abba örökre eltemeti magát.

Mily kimondhatlan jótéteménye a gondviselésnek az, hogy az emberiséget több nemzetekre szakítá, — ezt lélekemelőleg érinté lángeszű Brougham,¹ ha nem csalatkozom már 1820 előtt, mikor azon kimondhatlan infámiát állítá a legvilágosb napfénybe, melyhez képest három keresztény nemzet szétszakítá a szerencsétlen, maga magát mind egyre halálos sebekkel érintő lengyelt, és ily iszonyathoz még az austriai udvar sem pirult járulni, Szobieszkít olasz vérkeverékéhez képest tüstént emlékezetből üzvé, mikor vége szakadt a veszélynek — "pericolo passato, gabbato il santo"² — mely phrasis közbenvetőleg szólva, — mint hirdetik, — legutolsó mondókája volt Miklós cárnak, mikor apostoli fiára és protegeére⁸ gondolván, kiadta mystifikált lelkét. Ámen.

A nemzeti szellem és sajátság, például francia és muszka, spanyol és török etc. etc. közt oly élesen különböző, hogy ennek bizonyítására, úgy hiszem, szót veszteni kár, mert azt kiki kézzel foghatja. Oly kitünően ezen színezet külön azonban sehol és soha nem mutatkozik mint nagy életveszély órájában, mint például véres csata alatt, mikor az illetők, hadaik feltüzelésére, nem tudnak bölcsebbet kigondolni, mint a nemzeti sajátságra és jellemre appellálni, — mikor azután magától értetődik, az nekik vajmi jól esik, ha ezen appellatio viszhangra talál — és ők nem voltak elég hosszú fülü Christus-paripák azt nagy okosan előlegesen lepiszkolni, legázolni és gyökerestül kipusztítani.

I Személyesen több csatában vettem részt, de még többen voltak azok, kik még mást is láttak mint én és kik számtalanszor tanusíták, mily mágusi erőt fejt ki ily alkalomkor a nemzetek által hűn megőrzött, de a kormányzók által is őszintén respectált nemzeti szellem és érzés, és mily kevéssé szabad ezt ehez képest egy ollaputrida-féle kófitzba összezagvasítani.

Lipcsei ütközetben⁴ például csak fertály óráig állottam egy muszka honvéd gyalog mássá mellett, mely

¹ angol politikai író ² nincs már veszély, elmehet a szent

³ Ferenc Józsefre

⁴ Napoleon ellen 1813-ban

alkalmasint néhány hét előtt nem volt egyéb, mint egybesürgetett paraszt nyáj, — mondhatom nagyon hosszúnak tartám e 15 minutát, — mely mássá most katonának még alig edzve reggeltől estig vagy száz francia ágyúnak szolgált löccélul. Sáros, mélyen felszántott buzadüllő mellett volt telepedve. Mikor az ellenségi golyó közibe csapott, és az iszonyatosan felsujtott sár mint okádó hegybül a láng, magasra égbe repült, és pillanatra a nap világát a földtül eltiltva, számtalan vértül csurgó és szét szakított emberalak mutatkozott, — többször az egész mássá földre rogyott, és csak aztán állottak ismét fel és különözték el magokat az élők a holtaktul; és ugyan mit csináltak egyébként? Vártak, mert nem megtámadás, de ellentállás volt feladásuk. És vártukban egynek sem jutott eszébe, visszavonulni vagy éppen futásnak eredni. Szuronytöveikre támaszkodva, fentszóval imádkoztak, és ezen megőrzött és respectált nemzeti szellemük őket a legtündöklőbb bajnokság fényébe állítá, valóban a legfényesebbe, minthogy a megtámadásnak aktivitása közt vajmi könnyebb vitézkedni, mint nyílt mezőn passiv kiállni a csata rémületit.

Most kérdem, ha valaki árral erősen meggyőződve, hogy ily áhitatos és istenfélő bátorság, a bajnokságnak legtündöklőbb "nec plus ultrája", valamint egyesekre nézve tán valóban az is, valami francia hadba efféle muszka hiperbol pietást akarna beléoltani, és az által azon enthusiasmust pótlani, mely a franciát magán kívül ragadja, midőn becsülete és nemzetének dicsósége van kérdésben, váljon az ilyféle nemzeti apostol nem illenék-e inkább valami tanodában számár padra, mint bármily más kitűnő helyre?

Ha viszont valaki kinevetné a muszkát, hogy annyit imádkozik, oly különös venerációban tartja, nem tudom mi okbul feketére pingált Mária szüzét, és oly nagyon szeret bőj tölni, és háborúban ha nincs rágni való, szívesen elhiszi pópájának, hogy nem azért nincs, mintha nem lett volna gondja az Armée-Lieferantnak mindemütt vagy az meglopta volna őt, hanem mert nagybőjt

van, — ha mindezért valaki lekacagja a muszkát, és pedig állhatatosan és annyi voltairi witz-fulánkal, mikép aztán a muszka maga is hahotára fakad, többé nem imádkozik, fekete szüzét oosmányolja, böjtöt sem tart és pópáját, ki neki ilyest például sz. Vladimir tiszteletére ordinál, s... be rúgja, — de e helyett megkezdí sillabisálni a francia L'honneur szót, — az ilyen amolyan ki t. i. ilyest kacag, ugyan kérdem, nem illenék-e tökéletesen a mai osztrák ministerium sorába, ha ebbül egy lánc véletlenül ki szakadna?

Patrasbul Máltába hajóztam, angol packet-boat vitorlásan. Kísérőim közt valami porosz tudós vagy inkább tudományos is volt. Szelíd, istenfélő, erősen tanult egyén. Tarento (I)¹ alatt iszonyú szélvész ért. Ügyyel-bajjal szerencsésen kivergődtünk. A hajóskapitány igazi jachtár, és legényei pipacsképü erős pálinkafogyasztók, legnagyobb energiával gyönyörűen viselték magokat, csak hogy néha egy irgalmatlan káromkodás is volt a komando és válasz közt a szélvész és tengeri moraj dacára hallható, mi fájdalmasan érinté tudósomnak timpanumát, hogy e pillanattul fogva acmójét érte el angolok iránti anthipathiája. Később Salamine szigeténél, hol Themistocles nelsonkodott oly dicsőségesen, görög hajón ülven, szinte elért minket fertelmes zivatar. Görög hajós uraimék nagyon elhalványultak, megijedtek és nem tudtak semmi célszerűbbet kigondolni, mint szűz Máriát lamentóik által segítségre felhívni, és képe előtt egy szál viaszgyertyát kigyujtani, — igen, ezen görögök, lak legnagyobb satisfactional mondhatják "voltunk" és pedig nagyon, de kiknek horoscopjukban bizonyosan nem létezik a "leszünk". De tudósunkat kellett most látni! Félelme ugyan nagy volt, de haragja még nagyobb, dass diese verfluchten Sackermenter jetzt beten, wenn sie arbeiten sollten.

Tudom, ha páter Klingofström² helyeztetnék nagy veszélyben szélvész, hab és szikla közé, tán az ő fülének

¹ nem emlékezett pontosan a helyre, mikor ezt írta

² Klinkowström, akkor divatos jezsuita hitszónok Bécsben

is jobban esnék az angol goddam, mint a görög ima.

Az angol felhevítésére az imádság bizonyosan semmit sem használ, sem ezen szó "L'honneur" nem fogja igen electricálni; mert hiszen bármiként viccel is ellene a lovasberényi rák¹, bőven van ennek birtokában és gyönyörű nemzeti állásának Öntudatában eféle erős feltüzelési hypomochliont mint muszka vagy francia, nem használ rendszeren, — de arra van legtöbb gondja, hogy jó kitáplált egészséges és vidor legényekkel állhasson csatasikra, és csak különösen decretorikus napokban pendíti meg azon nagy harangot, mely olly mágusi erővel érinti minden angolnak lelkét, és mely nem azt zengi: "imádkozzatok, a becsület hi; két ezred tekint rátok, vagy Seine Majestát geruhen zu rufen"; hanem nemzetéhez csatló kötelességének teljesítését állítja lelke elibe.

A töröknek nem kellett más, — ma mihez van és holnap mihez lesz gusztusa, ez még titok, — mint paradicsom és 10.000 huri, de nem ám bécsi, hanem édeni, és aztán mindennek neki ment mint dühös eb.

Szeretném tudni, ha Osztrákia a muszkával háborúba keverednék most, valljon mily hadiparancsot, proclamatiot írna például báró Hess² az alatta levő hadnak electricitációjára csata előtt! Nem volna könnyű pensum. A muszkák alkalmasint könnyebben fel tudnák izgatni vitézeiket, minden imádkoztatás nélkül is. És az apostoli császár³, ha tán maga akarná eljátszani Montecuculi vagy Eugen szerepét, ugyan mivel vigasztalná meg zsoldosait? Tán mint parádénál szokás, a "3tágige Gratis-Lohnung" felhevítő paprikájával, népeit pedig a lengyeleknél kezdve tótokon át egész a horvátokig és olaszokig ugyan mi által fogná kitartásra edzeni, hogy pro aris et focis körömszakadtáig viaskodjanak? tán

¹ a lovasberényi származású híres bécsi „humorista,” Saphir, többek közt „Wochenkrebs“ c. tárcasorozat szerzője

² az osztrák vezérkari főnök

³ folyton gúnyosan írja ezt, mivel Ferenc József nem koronáztatta meg magát, s így apostoli király nem lévén, apostoli császárnak nevezi

azon oly sokszor hallott Regierungs-féle Hymne elének-lésével: wenns Du Dich gut afführst, so ware es möglich, dass ich Dir einmal was versprich! A magyarokat pedig, kiknek 1000 évig fenálló honát irgalmatlanul szét-szakítá, legjobb fiait minden jog ellen oly kegyetlen-séggel lemészároltatá, mikép Nero hozzá állítva fehér galamb, — és miután hírét-nevét jövődjét elrabolta, elmérgesité, semmivé tette a magyarnak, és a leggyűlö-letesb és haszonvehetetlenebb Beamterek által betű szerint elfulladásztá a szerencsétlen hont, váljon mi által fogja engesztelni, elcsábítani, lekenyerezni kiket kése még el nem ért, tán azzal, hogy magyarul szól, és jól megüli a lovat? Volt idő, hogy ezen két tulajdon is elég lett volna, a magyart örülségig felvigasztalni. De ezen idő elmúlt.

Döblingi hagyaték, II. 23—27. 1.

FERENC JÓZSEF HAJTHATATLANSÁGA

143 De Ferenc József váljon micsoda? Én csak annyit tudok, hogy osztrák főherceg, és többek közt Magyarország koronás successora; ha több, a mint de facto valóban sokkal több is, kérdem: "mily joggal", jure successionis? Nem, mert nem volt rajta a sor és megkoronázva nincs, tehát egyenesen jure gladii. Ámde ha nincs igazam, és ő valóban magyar király, — akkor kérdem, miért nem kormányoz és miért nem ítél tehát magyar törvény szerint? miért nem tart magyar tanácsosokat is, legalább kihallgatásra? Ha pedig hódító, és pedig nem is egyéb, mint volt Norman Vilmos Albionra nézve, akkor mily joggal, vagy mily szokás szerint hurcoltatott annyi áldozatot vesztőhelyre, hogy e tekintetben tán még Robespierret is legyőzi? . . .

Hiszen hódító átellenében nem létez "Rebell", de egyedül Defensor. Ilyeneket pedig soha nem volt szokás rendre kipusztítani. Legalább Nagy Sándor, Julius Caesar, Atilla, Napoleon etc. a meggyőzettek lekötelezés által iparkodtak magokhoz édesgetni, mi-

dön Ferenc József tanácsosbnak tartá — és ez egészen új, a felvilágosodott 19-ik keresztény századhoz vajmi nagyon illő inventio — felkötelezés által biztosítani a nemzet hajlamát. Miért nincs ez tisztába hozva? Mert, mint mondám, Ferenc József vagy törvényes magyar király, vagy legyőző, és ekkép miért nem jár az egyik vagy másik szerepben, minden furfang és mystificatio nélkül, mint becsületes férfiúhoz illő volna, egyenesen el? Vagy tán combinálni akarja e két egészen elkülönölt eljárásnak kedvezőbb oldalait? Valamint a "Liaison dangereuse"-ben,¹ az elcsábított nagyúri nő midőn a tiltott gyümölcs édességeit élvezné, egyúttal a legszigorúbb erénynek fényében is ragyogni akart; szint-úgy tán Ferenc József is azon spekulálódik, hogy a külföld és Európa őt törvényes magyar királynak tartsa, Magyarországon pedig, sans gene, úgy sáfárkodhassék mint hódító, — és e szerint szoros consequentia szerint a magyar nemzet őt úgy szeresse és úgy becsülje mint törvényes, koronázott és magyar törvény szerint kormányzó fejedelmét és kegyes atyját, — de egyszersmind tőle úgy féljen, úgy rettegen mint bárány farkastul, és őt annyira kedvelje mint kecske a kést, — mely mesterséget ha kivisz — és felvette kettős szerepét eljátszani képes, — akkor hókuszpókusz dolgában Conus (?) Bosco etc. etc. igazi Stümper hozzá képest.

És ha már mindent elfelejtett volna! De ugyan tette-e azt? Kérdezzük meg mindazokat, kik nyomorúságban vagy börtönben még el nem veszték, valljon igaz-e az? És ugyan mit fognak ezek válaszolni? Unisono azt, hogy ez az állítás szemtelen hazugság — hahogy mind ezen szerencsétleneket a szónak legszorosb értelmében, — emlékezetébül tökéletesen már csakugyan kilökte a kegyes Úr!

Ha valami ezred esküvését megtöri, decimálják. És ezt elérhetni. Egész ezredet azonban, bár a leg-sötétebb tettért, egytül egyig, kivétel nélkül levágni, kiirtani, ily gondolatra legjobb kedviben még Nero sem bukott. — Rebellio alkalmával, 5, 6, bár 100-at le-

¹ tizennyolcadik századi sikamlós regény, Choderlos de Laclos műve

nyakaztatni, — még ezt is elérhetni, de ily vérontás után, kivált ha megtört a feltámadás, tüstént be kellett következni általános amnestiának és ha ez bekövetkezik, alkalmasint jó sikerrel fel lehetett volna kiáltani: "Felejsünk". De ez senkinek sem jutott eszébe, vagy inkább szívébe — és hinc illáé lacrimae; mert minden csepp vér, mely példaadásra nem szükséges és lesújtott ellenszegülés után öntetik, azon bosszúálló gyilkosnak fejére száll, ki ily iszonyatnak szerzője.

És e tekintetben hogy folytak 1848 után a dolgok, mikor már tökéletesen le volt verve a nemzeti felgyulladás és csak itt ott reszkettek még elvágott véres tagok és a világ eliszonyodására annyi jeles egyén hurcoltatott vesztőhelyre, mint e világon sehol és soha ez előtt, — valljon volt-e általános amnestiáról szó? Igen és csak erről volt szó, és pedig nemcsak az osztrák birodalomban, de egész Európában, — csak egyetlen egynek szájába nem akart jutni e kis, — milliókat megboldogító szavacská, — és ezen száj, Ferenc Józsefnek incontestabilis tulajdona, — akkor húsz éves volt, az életnek azon favens korában, mikor a közönséges embernek szíve még dobogni szokott, és rohadásnak még nem indult. Valóban még messze viheti. Unique en son genre!

A császár hallgatott és amnestia helyett, egytől egyig mind űzőbe vétetett sine exceptione, kinek nagyobb bűne nem is volt, mint az, hogy a rebelliot véletlenül megszagolta. — Mindazok, kik segítséget hoztak, a muszka cárral együtt böles Jellasicsot ide érte, pedig mint kinyomott citrom-héjak ganéjra hajittattak.

Minden ember kimondhatlan öröme, asszonyi angyalt kapcsolt a császár magához, és azt hitte nagy és kicsi, most megindul szíve, és most tán ki fogja mondani ezen oly sok kínok közt várt szót "amnestia..." De ő hallgatott. Megáldotta most az ég, gyönyörű leány magzattal, de ő mind egyre hallgatott, és ez alatt mindig folytak a soha megszűnni nem akaró üldözések és investigatiók, nagy része a felingerlett magyaroknak

akasztófa és éhhalál közé állítva, desperatióból és az amnestiára hiába várván, elvégre rablóvá, gyilkossá Ion, — míg egy másik magzattal ajándékozta meg őt a sors, mely kisdéd, már születésének kezdetén használtaik a felvett fufangpolitika következtében, mint csábító szer. "Gizellának" keresztelik, és magyar leányzót állítanak melléje, — mert úgy hiszik a magyar elég ostoba, ily horogba csípni — és amnestia etc. etc. helyett ily nagy és felette becses ajándékot pótléku örömittassan elfogadni; — most pedig, — mind ezen atyáskodó fogások után, mi már-már kínos kacajra gerjeszt, még azon komédiára is kényszeríti a romlásnak indult hajdan erős magyart, hogy Európának szemfényvesztésére, pesti és magyarországi meglátogatása alkalmával,¹ örömet, jó kedvét, meglelégedését tárja ki torka és egészsége megszakadtáig.

Lehet-e ilyesminek jó vége? S valljon ki oly merész vagy inkább oly szemtelen azt állítani, hogy mind az mit most elősoroltam, szorul szóra nem igaz?

Döblingi hagyaték II. 35—37. 1.

144 Már e tekintetben a pesti, aradi etc. etc. etc. eljárás nem tagadhatni, sokkal keresztényibb volt mint azon kegyetlen töröké, — csak hogy ezen kereszténységben valami hiányzott, mit a Megváltó minden tanításainak legmélyebb sarkalatéul tűzte ki, s mi nem egyéb mint "szeretet" — midőn a török modorban tán több ész mutatkozott, és minden esetre sokkal több szív.

A magyarországi eseményeket tekintve, úgy lát-szik, mintha az apostoli bitor és tanácsa a magyar nemzeti felgyuladás kilobbantakor azon hiedelemben lett volna, melyben ma is -van, hogy neki e földön isteni szerepet kell játszani, és kivétel nélkül mindenkit kel-lőleg megbüntetni, mikép aztán más világon az Úr-isten, kinek alkalmasint jobb dolga is van, ne legyen mind azon szekatúráknak kitéve, melyek a sok ínyes-

¹ ez Ferenc József és Erzsébet 1857 tavaszi magyarországi útjára vonatkozik.

tigatiókhoz etc. etc. elválhatlanul csatolvák; — mert kérdem, ha ő Felsége és conciliuma nem ringatózik ezen isten-képviselési kéj mámorban, — ugyan mikép lehet azt magyarázni, hogy 8, 9 év leforgása után még mindig büntet 1848-iki kihágásokat — és ha néha néha nagy nehezen nagy szíve meg is indul, — ezen nagy megindulásnak egész eredménye az, hogy itt-ott kiszemel egyes szerencsétlent, kit úgy szed ki a nagy mássá "láncosokbul", mint iskolás kipiszkálja az egyes mazsolát a kugelhupfbul, vagy néhány évből kitöröl néhány hetet az ujsági ebek által kellőleg kiugatott magnanimitással! —

Ha Windischgrätz megmarad, és csak oly modor szerint cselekszik is, mint a török pasa, mit bölcsességben igen könnyen lehetett volna szuperálni, — én bizonyos vagyok, már régóta kellő vágásban forog minden.

Néhány kolompost legott megrövidítnek, feltűzik. nem a fűfáng, de az őszinte reconciliátiónak fehér lobogóját és a levert kis "mésentendu" után — és kérdem ugyan volt-e az egész magyar felgyulladás eg} éb — itt is engedve ott is engedve, valóban tüstént meg lehetett volna kezdeni a "keleti császárságnak" újraalkotását, mely műtétéiben a magyarok tudom legőszintébb részt venni készek lettek volna, mert bátran merem állítani, Európának egy országában sem volt annyira elterjedve a higgadt törvényes és türelmes progressiónak szelleme, mint a három hegyű és négy folyamu egyetemes s most szét szakított, le gázolt, magyar haza határai között.

Ez azonban nem történt és most arra szólíttatnak fel a magyarok: "felejtsenek" —, ne hátra de előre tekintsenek, és most már eléggé kibosszankodhatták és kisírhatták magokat, — vegyenek elvégre részt az újraépítési műtétéiben.

A magyar nem oly buta, miszerint a mai napot tegnapi akarná visszahelyezni, vagy azzal szeretne bíbelődni, ezer darabra széttört üvegpoharat ismétli haszonvételre összeilleszteni. A lefolyt időt visszafolyatni nem lehet, a mi már élt és megholt, életbe nem

idézhetni többé, ezt mindenki tudja. A magyar továbbá nem annyira lágy jellemű, mikép egyedül pityergéssel folytatná életét, habár minden kincsét elrabolták is. Búslakodik, és ha szíve meg nem is tör mindannyiuknak, — csak sírva tud vigadni. Igaz de emellett előre is tekint, és ha felette sok "desperál" is — mindig találkoztak, és ma is találkoznak nem kevészámuaak, kik nem desperálnak, de reménylenek.

És ezek váljon mit akarnak? Tán király nélkül vagy király ellen, újra megkezdeni valami elszakítási és republikái bohózatot? Ilyesféle bolondgomba senkinek esze ágába sincsen, és azon kevés ki ily mámortul ittas volt, már rég betörte fejét, vagy tökéletesen ki-aludta magát.

A magyar mindig kitűnően monarchikus nép volt. Kell-e erre nagyobb bizonyítvány, mint azon eddigelé sehoh elő nem fordult és alkalmasint soha magát többé elő nem adó csuda, melyhez képest a durva, bárdolatlan legvözhetlen pogány magyar sz. István királyának példája és kívánsága szerint, noha sz. István éppen nem volt populáris, elég az, hogy koronát viselt, úgy szólván márul holnapra szinte egytül egyig mind a Christus vallására tért! — És később, meg nem szűnő bajai, vérző kalandjai, pártszakadásai közt ugyan adta-e magát elő, de csak egyetlen egy eset is, — mely arra mutatna, hogy monarchikus jelleme megtört, vagy csak elhidegült volna is! Soha! Csak legújabb időkben tűnt fel azon exceptionális ábránd, és pedig egyedül néhány kevélynek cifra, de vajmi éretlen velejében, melyhez képest Sz. Istvánnak királyi koronája helyett a republikái "bonnet rouge" lett volna kipécézendő nemzeti egyesülésre. De ezen eszme, már legelső pillanatban úgy pattant ketté mint szappanbuborék, — és ily abberratióba a magyar, míg"él, tudom visszaesni többé soha nem fog.

Annyi kimondhatlan bu és kin közt, melyben a magyar most sorvadoz, a múltra mint elvesztett paradicsomra tekintve, a jövődöben semmit de semmit sem látva, mi lelkét vigasztalhatná, és mi egészen még meg nem törött reményeknek csekély istápul szolgálhatna,

a jelenben nem okulhatván, mit műveljen, mit tegyen, mivel ölje meg hasztalan idejét, mindenhez kapkodván, mi rekollekcióit, jelen szégyenleti állását, rettegést okozó sejdítését elnyomhatná, velejébül kiverhetné — ily állásban, ily hangulattal, mikor minden csepp vérében érzi, hogy valami körül egyesülni kellene: egy fiatal, egészséges, magyarul szólló, jó lovas király, uram Istenem, ugyan nem az-e, a mi után eseng a magyar — s váljon tehetne-e egy, az egekbül küldött angyal a szerencsétlen nemzet boldogságára többet, mint egy ily speciálitású fejedelem?

És hát miért nem egyesül most a magyar nemzet tétova nélkül Ferenc József körül, hiszen minden kellékkal el van látva, mi a magyart legnagyobb lelkesezésbe emelheti?

Igaz, a gondviselés felette sok kellékkal látta el őt, melyek oly varázst gyakorolhatnának a lelkes magyarra, mikép sok tudom kész volna, nem handabandaként de valósággal legutolsó csepp véréit is érette kiadni, — csak egy kimondhatlan nagy hiánjról ne volna! és ezen hiány valljon mi? Az, hogy vagy nincs szíve, mely érezni tud, és mely minden biztonnal ha sokszor nem is tanácsol jól, semmi esetre nem tűrhette volna annyi embertársának legyilkolását, lealacsonyítását, kiirtását; vagy nincs elég éles szeme, tanácsosait, ha csak ugyan maga magának tanácsot adni nem tud, tán nem akar, úgy kiválasztani, mihez képest a jelen nemzedék azoknak lehetőségében és jó akaratában bizhassék is.

És e tekintetben legkisebb ok sem mutatkozik vigasztalásra, mert eddigelé legalább, de egyetlen egy eset sem adta magát még elő, mikor valaki észrevehette volna, hogy Ferenc Józsefnek szíve valamin megindul és elérékenyedve eszébe jut, hogy ő is csak ember és halandó! Soha! Ő mindig kevély parancsnok, és ezen szerepből idáig még egy pillanatra sem esett ki, mikép aztán senki, de senki nem is tartja őt jó embernek, —mert hiszen tán csak nem tettei magát, mintha nem volna szíve! Mert valljon minek? Eszét az ember sok évekig dugva tarthatja, mint Brutus, és vannak esetek,

hol ilyféle komédia a bölcsességnek tán legmagosb kriteriuma. A szírnek gerjedelmeit azonban annyira el nem fojthatni, mikép annak jótékony melege néha ki ne sugározzák, — és ha ilyest hátráltatni lehetne is, ugyan mi volna annak haszna? Ha eltítkolt észbeli tehetség egyszerre váratlanul feltűnik: ennek óriási hatása lehet, ámde csak egyetlen egy nappal is odébb halasztott szívbeli engesztelésnek effectussa nemcsak nem kedvező, de egyenesen bosszantó; — mert mindenkinek akaratlanul ilyes kérdés esik ajkai közé: ”miért nem előbb.” Vagy azt gondolja tán Ferenc József, — mi már sokszor adta magát a világon elő, hogy őt gyengének tartandják, ha ő érzékeny szívet mutat? — Vagy hogy valami hydrával van dolga, melyet szeretet soha, de egyedül pallos győzhet le? o mily kevésbé ismeri az embereket, és kivált a magyarokat, — kiket bizonyos időre elszédíteni, lekenyerezni sőt bolonddá tenni éppen nem nagy mesterség, — kik azonban szívet csak szívért adnak, és csak mikor egyszer észreveszik, hogy velük komédiáztak és őket megcsalták, vonulnak fagyos megvetéssel vissza.

A szív részéről a magyar tehát nem sókat reményeket jövendőjére, jóllehet sok egyénnek, néha oly rögtön felnyílik szeme, valamint Szent Pál is mennyei sugár által villámsebességgel mély sötétségből a legnagyobb világosságba feldicsőíteték.

Ferenc József alig 20 évesen a legszédítőbb időkben és körülmények közt kezdé meg szerepét. Főtül talpig rothadt erkölcsű egyéniségtől¹ környezve, ki rá oly nagy hatással volt, első impressiói nem lehettek kedvezők, kivált nem lehettek emberszeretettül túlradozók. Egy különös nagy hibája már bölcsőtül kezdve volt, hogy senkinek szavára nem figyelt, ha az véleményéhez nem illett, — sőt, még kihallgatni sem akart olyanokat, kiknél ellenkező opiniót sejdített és minden discussiónak ellensége, legnagyobb makacssággal követé önféjét.

Ily jellemet, minden tapasztalás nélkül, a lehető legmagosb emberi fokra felemelve, váljon nem szenved-e

¹ Schwaraenberg hercegtől

ő (és ugyan nem volna-e ennél valami természetesb?) bizonyos elbizottsági szédelgésben, bizonyos ábrándban, melynek vastag ködén keresztül sem látni sem hallani nem bír? És ki tudja, nem él-e azon illúzióban, melyben igen sok kitűnő egyén is, többek közt Napoleon is ringatódzott, hogy ő valami extra emberi készítmény, kinek parancsolás egyedüli missiója, — midőn a többi emberi teremtésnek vocátiója nem más, mint engedelmeskedni?

Az emberi természetnek némi mélyebb bűvárjai számtalan alkalommal vették észre, hogy Ferenc József azon viszonyt, melyben ő azon népeknek átellenében áll, melyeknek parancsol, szorosán és mindig ezen két szó: Úr és Jobbágy közé helyezi. — ő parancsol, a többiek engedelmeskednek, és im, már most jól foroghat az oly egyszerű elvekre állított országos erőműv. — ő soha nem köszön, soha még senkinek nem mondta: "Barátom", warscheinlich um sich nicht zu vergeben etc. e tekintetben, nagylelkű antecessorát követvén, ki Sobieskinek átellenében oly correct etiquette szerint viseltett¹, de legfeljebb "megelégszik" és bízni akar jobbágyainak hűségében.

És miután ily jellemű úr, ha és míg jó sok katonája van, mindig talál elég alacsony, de egyszersmind elég furfangos környezőket, qui abordent dans son sens és kiknek szavait vajmi szívesen szíjjá magába, más részről pedig azokat, kik valami igazságot vagy olyast mit nem szeret hallani, óhajtanak neki minden illendőséggel megsúgni, de csak ki sem hallgat, de türelmetlenül sőt haragkitöréssel még magátul is lök: ugyan lehet-e azon csudálkozni, ha nem lát és nem hall semmi mást, de egyedül azt, mit legközelebbi infámis jobbágyai neki éppen produkálni és füleibe ordíttatni akarnak? És ha ez így áll, mint mondom, ugyan lehet-e némi hihetőséggel reményleni Ferenc József szívét tekintve, valami Sz. Pál féle fordulást? S valljon ki lesz az, kinek sikerülhetne oly nagy és világos tükröt elibe állítani, melyben tökéletesen, veséinek minden redőivel meg láthatná

¹ I. Lipót, Bécs 1683-1 felmentése után szigorú etikettjével megsértette a győzelmet részben kivívó Sobieski lengyel királyt

magát? Él-e valahol oly féle Balthazar, kinek ily műtétéi sikerülhetne, — vagy már megholt-e, vagy tán csak most és ekkép már későn lenne születendő?

Döblingi hagyaték II. 40—44.1.

SCHWARZENBERG HERCEG ÉS BACH JELLEME, BACH ZSANDÁRAI

145 Francia példabeszéd szerint "si je veux savoir qui tu es, je regarde qui tu hantes"; az által tanulhatni valakinek jellemét legbiztosabban ki, ha kellő figyelemre vétetik, valljon kivel társalkodik legtöbbit, és kinek szavára hallgat leginkább.

Gondolhatni e szerint, mely szívrepesztő aggodalommal tanusíták azt sokan, hogy Ferenc József — úgy szólván a gyermek szobából (Kinder-Stube) kibotolva, egyenesen Schwarzenberg Boldog (i)¹ kezei közé esett.

Schwarzenbergrül mielőtt Magyar- és Csehország-nak bakója nem lett, áltálján véve az emberek nem igen sokat tudtak, és ez természetes, mert számos kalandjai oly kimondhatlanul bűdösek, mikép nevét említeni úgy óvakodtak az őt ismerők, mint bizonyos kerek nyílások fedelét sem emeli fel senki, sürgetős szükség nélkül.

Már Schwarzenberg megértette-e Ferenc Józsefet, vagy ez nőtt-e magisterének feje fölibe, azt csak Isten tudja, mi nekünk halandó agyag fiainak egyedül az ismeretes, és ezt szemeink és emlékezetünkbul éppen oly kevésbé lehet ki disputáim mint a fénylő napot, hogy legális fufangtul mesterileg körül burkolva soha annyi ártatlan emberélet ki nem oltatott, mint a mennyi ezen alliance-nak jeladására irgalmatlanul végeztetett ki magyar és cseh földön.

Iszonyatos csend lepte el az országot. Számtalant hóhér döntött nyugalomra. A honban megmaradtak és bujdosók, leerve, lesújtva ugyan mit mondhattak volna? A börtönök falai között elhalt a panaszok hangja, és a számkivetett megtört szívek kinszavait elhordta a

¹ Félix herceg, 1852-ben halt meg

játszi szél. Mint villám gyűlt fel mind azokban kik még éltek, a "reménynek" isteni sugara, mikor a halavány, vér után szomjazó vámpyr, ki Ferenc József mindenesé volt, megszabadítá a földet saját magátul.

5 És a jó szívű "reménylők" ezen Boldog-elutazás után ugyan mit nyertek? Semmi egyebet, hanem hogy ezután is teljes szabadságukban van tovább reménylhetni, és olasz nyelv tanulásban szinte, mint mindenben az atyai kormánynak segítségével jó előmeneteleket tévén, e kis olasz versecskével is kicsinosítani koponyájukat "chi vive sperando muore cacando".

A systema megmaradt, és ehez képest az elitéltek, vagy igazabban mondva, a kijeleltek melyek még meg nem haltak, részint tovább benmaradtak a tömlőcben, részint oda künn maradtak, hová t. i. szerencsésen ki tudtak mászni vagy lopóznai.

És most mit tanúsított¹ az elbámuló világ? Azt, hogy Ferenc József nagy lelküleg oly egyénbe² pontosítá össze bizodalját és újjraépítési reményeit, kit ha csak kevés idővel ez előtt megcsíp bármely, Ferdinánd császárért hadakozó hü hadi parancsnok, bizonyosan szinte magasra emelteti, és szoros "kommándor" jellel felékesitendi nyakát.

Azonban jól mondja, nem tudom már melyik Szent: bűnhődni emberi, bocsátai isteni cselekvény, és így ezen csudálatos kiszemelés Magyarországbán éppen nem tett kínos benyomást; sőt a "jó fiuk", mit a francia, kinék e tekintetben szinte volt már némi tapasztalása "bon homme"-nak nevez, megint megkezdettek nagy erősen "remélleni", mert hiszen a jámborok azt tudták és így okoskodtak: ha egy revolutionáriusnak, egy barrikádi vitéznek a fejedelem nemcsak megkegyelmez, de őt még "premiernek" is megcsinálja, akkor tán a szegény magyarokon is végkép megesik most annyira kikürtölt puha szíve és legalább börtönből ki és külföldről beeregeti őket, habár csak "le dernier" minéműségben is.

¹ helyesen: minek lett tankja ² Bachra vonatkozik, ki 1852—59 közt (Schwarzenberg halálától kezdve) mint belügyminiszter Ferenc József főtanácsadója, s a belpolitika igazi vezetője volt.

Bach Sándor ő Excellentiája iránt mindefölött sok magyar különös sympáthiával viseltetett. Még pedig legelőször is azért, mert tanult prókátor és ezen classis iránt Magyarországon Verbőczitül kezdve újabb időkig a nagy közönség mindig különös gyengédséggel és hajlammal viseltetett, és aztán, mert oppositio embere¹, ki ennél fogva magát felette kedvezően kitüntette az engedelmességre annyira szerető birkasereg közt. Mi azonban még sokkal inkább nevelte hitelét Magyarországon, mint mindez, természet szerint az, hogy őt általános igen eszes embernek tartják, az ész pedig mindig különösen respektáltatott, és ma is respektáltatik Magyarországon.

”Ki azon sehonnai, ki most a császárnak sűgőja? Ez minket végkép tönkre dönt” így sóhajtott fel, a ház legbensőbb küszöbén, hogy a tekintetes zsandár úr őt meg ne hallja, bizonyos egykor táblabíró-dignitással felruházott Öreg úr. ”Nem baj ez, tisztelt Bátyám Uram, ezt jegyzi meg öcsöcs, persze gyenge hangon, — hogy a ház körül patroulirozó zsandár uraknak füleit ilyes ne érintse — ez nem baj sőt nagy előny, mert Bach miniszter igen eszes ember, és ekkép ha valaki, ő ránt ki minket a sárbul. Most nekünk mindenek előtt kapacitásra van szükségünk etc.” ”Hagyjatok békét a kapacitással: hiszen 1847-ben is, — mikor Pesten a nagy követi [s i c] választás volt, a kapacitást tűztétek horogra s aztán nem mi fogtuk el a pontyot, de mi akadunk a hálóba etc.” ”Igaz, de Bach nemcsak nagy pífifikus, de egyszersmind nagy paraktikus is, őtet tudom el nem bolondítják, de ő csalja meg őket rendre!” ”Igazán? No hát akkor éljen, hahaha, — és igaz, ha meggondolom vajmi eszes és furfang gyerek lehet ő, hogy az aulából² mint főszónok kilépve, magát oly szaporán belé tudta illeszteni és simítani a mai kombinációba! Kutya az anyja; már most, ha jobban meggondolom, nekem is tetszik, mert vagy különös szama-

¹ Bach 48 márciusában a forradalom embere volt Metternich rendszerével szemben

² a bécsi egyetemi aulából, 48-ban forradalmi központból

rak többi kollegái, hogy úgy le tudta jární őket, vagy egyenesen második Cagliostro, kirül egyszer fiatal koromban azt olvastam, hogy az egész világot sokáig nagy bolonddá tette, míg végkép ötet tették hüstre. He he he.”

Ily dialog folyt régi és fiatal, és ekkép úgy szólván két generáció közt, mikor Bach Sándor, mint egy második Nagy Sándor feltúnt Európa egén, miből váltig kiviláglik, hogy Magyarországbán Bach premiernek neve igen jól hangzott, és ötet vén mint új kellőleg megbecsülni tudá.

Ámde a reményteliek, kik még most is mindig reménylenek és békákra emlékeztetnek melyek meg nem szünőleg qua-qua-qua-qua-káznak a nádban, car c'est un amusement comme un autre, ugyan néhány év leforgása alatt mit tapasztaltak?

Azt, hogy Bach, ki most kétségtelenül a legfőbb dirigens, tán jószívü, hihetőleg igen becsületes, és minden bizonnal nagyon eszes egyéniség, de éppen nem okos ember.

Sokan tudom, ezen distinctióbán nem látnak egyebet, mint szörszálhasogatást. És mi igen különös, és vajmi erősen szöll a magyar nyelvnek kitünő elsőbbsége mellett; egy nyelvben sincs az emberi kapacitásnak ezen egészen elkülönzött, sőt néha még ellentétben is álló színezete oly röviden és mégis oly tisztán és precise kitéve, mint a magyarban.

Igen sokszor fordul elő, hogy igen szép eszü ember éppen nem okos, midőn sok vajmi okos egyént látunk, kibén fényes ész gyűszü mennyiségben sincs.

Mily különbség van az eszes és okos közt, a legjobban kiviláglik, ha ismert egyéniségekre alkalmazzuk ezen distinctiót. Így például Kossuth ritka eszü ember és ezt ki tagadhatja? De valljon volt-e okos? Bizony nem. Most némi kis tapasztalatok és néhány kiábrándozások következtében tán az lett. Én nem tudom.

Volt-e Isó Napóleon okos? Én nem hiszem, soha nem is hittem. Észtül azonban tündöklően áradozott.

Ész és okosság kellő quántításban párosítva, alkotja a nagyobb lelki pondust, de ritkán jár egymással, mert rendszerint vagy az egyik vagy a másik prevaleál, honnét aztán annyi phantasta ki csak légben nyargal és nem kevésb számú a prosaikus consummens, ki földön csúszik és csak annyiban okos, amennyiben ez állati részének fentartására szükséges.

Társaságban, conversatióban eszes egyéniség lesz a kedvenc, státusférfit szerepre azonban kitünően az "okos ember" illik.

És most nézzük, Bach ő Excellentiája mikép járt el Ausztriának újra felépítési műtételében, miután több esztendő folytában és most kétségtelenül ő tartja kezében a kormányrudat.

Vegyük az új machinának bármelyik karikáját elő és vizsgáljuk, mi okbul van az készítve, mit akart azzal a gépnök effectuálni, és ezen célnak elérésére nézve váljon mily formát adott ezen új karikának.

Közbátorság a státus egyik legfőbb kelléke. Ezt bölcsen átlátja. És ennek következtében 20ezer zsandárt állít. A szám nagy, a költség, — kivált oly finciális dérouteban, mint a milyenből Ausztria soha többé kivergődni nem fog, ha 0 Felsége a Bach-huszárokat rendre mind meg nem obsitozza és némi más karikáit is az új statusgépnök ganéjra nem hányja, — a költség nyomasztó; de hagyján, mert ha az ember vagyonát, életét tekintve bátorságban szíhat ja a levegőt és élvezheti a nap sugárát, ezt nem lehet elég drágán megfizetni, és ily célnak elérésére nem szabad fillérezni.

Igen, de 20 ezer zsandárral ezen célt valljon elérte-e Bach ő Excellentiája? Ha célja nem az volt 20ezer agent provocateur által, melynek nagyobb száma a magyart illeti, felboszantani, felhívni és végkép kiirtani a nemzetnek hevesebb, kicsapongásokra hajlandóbb és minden kétségen kívül legvitézebb részét, — de bona fide minden arriére-pensée nélkül egyedül rend fentartást tervezett, akkor meg kell vallani, hogy szamarabbul ily féle securitási intézet soha és sehol nem lépett életbe még, mint ezen zsandári, francia egészen

visszás majmolás; mit az élő factum egekbe kiáltólag bizonyít, mert a rendbontó, tolvaj, haramia etc. etc. nem hogy kevesednék, de napról napra oly progressiv arányban nevededik és nő, mikép már most oly vidékeken is támad útonálló és gyilkos, hol lefolyt időkben iyeseeknek csak híre sem volt.

Oly általános felforgatás után, mely Magyarorszáiban annyit gyökeréből döntött, felette nehéz feladat volt a földön futókat és bujdosókat lesújtani, megfogni etc., ezt kiki átlátja, kivált miután a hiába várt amnestia és ő felségének e tekintetbeni kegyes silentiuma, mely ez esetben bizony nem volt arany, oly felingerlésbe, sőt oly desperatióba süllyesztő a szerencsétlen kiirtandókat, mikép nagyrésze ha már halni kellett, azzal vigasztalá magát, hogy en compagnie, annyi zsandárt visz el magával, mennyit fegyvere csak legyőzhet, honnét aztán ily farkasok nyomában a szegény zsandár-kopók, — agár köztük nincs, — sem voltak sem nincsenek irigylésre méltó állásban, kivált miután senki sem szenvedheti őket, senki sem segít nekik, és alkalmasint az országban a Voiwodinával és Temesi bánssággal együtt, de egyetlen egy szent sincs, — természet szerint a hős és most re bene gesta, igen nagy meglegedésben élő Rajacsicsot¹ is ide értve, — ki szívéből ne óhajtana ’’vinné el az ördög mind’’, jól lehet Magyarorszáiban nem szeretik az utonállókat etc. etc. erősebben mint bárhol egyebütt, csak hogy még erősebben irtóznak azon trankliktul, melyekről ha nem csalatkozom már doctor Verbóczy² azt jegyzé meg, medicina pejor morbo.

A zsandári diffieultások mellett, melyek kétségtelesenül nem kicsinyek, méltánylást az is érdemel, hogy eleinte minden nehezebben megy, a lakosoknak meg kell barátkozni az új renddel, és hogy rendőroket, bármily néven nevezendőket, soha és sehol nem kedvelli a publicum, melynek nagy része olyan mint dacoló

¹ a szerb patriarcba, aki 48-ban a szerbeket a bécs udvarhoz és a magyarság ellen vitte ² Széchenyi Verbóczyval is gyakran gúnyolódik, mert őt a magyarra káros jogász gondolkodás atyjának tartja

gyermek, mely kész dajkájára ütni, és aztán sir, ha ez őt elhagyja.

És mind ez oly igaz, mikép szót sem lehet megcáfolására emelni, ha t. i. 3, 4-ik évében volnánk a nemzeti felgyulladás tökéletes eloltása után; de most 8-ik éve már, hogy csakugyan kimutathatta volna a zsandári experiment jótékony hatását, kivált oly erdőtlen és sík tájokon, mint Magyarországnak nagy része, mert hiszen ha hegyekben lakna a magyar, akkor persze kiirtása súlyosbb és szövevényesb munka volna. Ámde mit mutat a világos nap? azt hogy, mi a rendbontóknak bármily árnyéklatát illeti, jól lehet a zsandári "Schussgeld"-tabellák szerint alkalmasint már több százezrekkel csökkent a zsandári "gibier",¹ mégis mindegyre nő azok száma és mindegyre nő azok szemtelen merészsége. Én pedig matematikában azt tanultam, hogy divergens lineák minél inkább hosszabbodnak, annál inkább válnak egymástul el, mely formula egyenesen a zsandári eljárásra illik, mely által Magyarországnak kitüntették magukat.

De valljon félig-meddig "okos" ember nem látta-e előre, hogy ennek kénytelenül úgy kell bekövetkezni mint bekövetkezett?

Legelsőben is, az egész corpus idegenekből áll, kik pro supra abundantia [így] még mind egyre fel is váltatnak, és ekkép éppen azon állásban vannak, mintha magyar embert küldenének persecutorként Norvégiába. És aztán valljon lehet-e valami ostobábbat kigondolni, mint egy fényes sisakot verni azoknak fejére, kiknek az elfogás tisztjük? Ez egy cseppet sem okosabb, mint cölömpöt kötni az agár lábai közé, hogy aztán a nyulat minden bizonnyal elszalassza.

Belényesen, Erdély töviben huszáréveimben medvevadászatot tartottunk. Nyár közepette kimondhatlan meleg volt; és ilyest könnyebben elviselendő, megjelen köztünk puskások közt, éppen a vidéken átutazó báró Bachner von Bachenstein, mint szakács tőtül talpig

¹ a zsandárnak pénzjutalom járt elfogott bűnösökért, ezért említi a vadászszákmányt (gibier)

fehér ruhában. A plébánustól lefelé a legpicinyebb oláh gyerkőcég most mind elneveti magát, a dévaj, hajadon (leány) sereg pedig pláne illetlen hahotára fakad. És aztán ez akarja meglőni a medvét, — mely ha meglátja a sötét erdőben világos puliderjét, Kolozsvárig kikerüli őt. Hahaha! "Was habén die guten Leute?" Sie freuen sich Euer Exzellenz zu sehen! Hahaha!

Én azonban, kinek kis ujsa most igen sokat megsóg, megmondom, mi szülte a zsandári, és kivált a fényes Piekelhauben-féle eszmét és inventiót.

Az uborkafára felemelkedett észtehetség¹ így okoskodott magában: "Ezen szemtelen magyarokat eddigelé mindig elkényeztették, ők chinai mód szerint mindig azt gondolták, hogy félünk tőlük. Energiával kell fellépnünk, — nem nehéz nékiek imponálni, és mindazon bujdosó szegénylegény, kiket a vén asszony pandúr elfogni persze nem tud, lássa csak meg a messziről fénylő jól felfegyverkezett zsandárt, és tüstént úgy megjuhászkodik, vagy behúzza farkát, mikép kevés idő lefolyta után e részben is mint mindenben ő Felségének az apostoli felkentnek mint Caesar azon alázatos jelentést terjeszthetem magos lábaihoz, veni, vici, vidi!"

Az ész ily combinátiót tett.

És igaz, a szegény magyar szegénylegény, ki ha amnestiát adnak és nem üldözik és vadászszák őt, mint az a Tóm (bátyó) bácsi könyvben² igen szépen ki van pingálva, mit tudom ő felsége, és szíves anyja nagy élvezettel olvasott, mert hiszen minden ott lefeszített kép Magyarországra tökéletesen illik, — a szegény magyar, mondom, kiből számtalan igen haszonvehető egyén vált volna, ha kiirtását nem decretálják, nagyon megijedett, mikor legelőször felfénylett előtte a zsandár és ő megtudta, hogy vagy 20ezer ily féle komondor van üldözésére kommandirozva; és nem tagadhatni, hogy mint varázsvessző által jobbadán egyszerre eltűnt a bujdosó sereg, és az észtehetség nagy önmegelégedéssel

¹ azaz Bach

² a Tamás bátya kunyhója, elterjedt érzelmes, négerbarát regény

azt mormolá fogai közt "Wir haben es ja gewusst, dass es so kommen würde".

Igen, de az elbújt cifra gyerekek, úgy mint ürgék lukaikbul eső után, ismét kibújtak rekeszeikből, és miután könnyen észrevehettek, hogy a fényes komondorok éppen nem harapósok, sőt sokkal erősebben félnek mint ők, akkor persze napról napra szemtelenebb lett az erőtől ésbátorságtul túláradozó betyár, nem egy pajkos pedig, ki azon okoskodás szerint "számtalan jobb embert is akasztottak már, mint én vagyok", mindenre elszánva végmulatságra igazi "sindludert" üz ezen szerencsétlen fényesekkel, kik már most mindenütt oly melancholikus képeket mutatnak, mikép a jobb lelkű úgy kezdi megszánni őket, mint egykor a mindenébül kifosztott József gazda, gyűlöletének dacára megszánta, — és tudjuk miért — a szegény tatárt; a kajánabb természetű pedig, látván és tapasztalván, a nagy számú őrizet dacára mily csekély a közönség fölötti őrizet, és ekkép gusztust kapván dolgozás helyett "szerezni" úgy mint Árpád szerzetté egykor a hazát, és ma Ferenc József szerzetté az országot, most ő is szerencsét próbál, míg a Heraelitarcvonásu zsandár haszontalanságát a legkisebb Beamter is átlátja, sőt fűnek-fának őszintén és tőle kitelhető s valóban csudálatra gerjesztő merészséggel meg is vallja, a fénylő nap pedig oly karikatúrákat világosit fel, melyeken még a halállal viaskodónak is nem kacagni lehetetlen, és melyekből csak e következőt szemelem ki \

Minap a zalaegerszegi erdön keresztül mászik kocsiban, igen mászik, — mert az utak némi szembetűnőket kivéve soha nem voltak Magyarorszában oly feneketlenek, mint most kilenc évi egészen szabad kezű¹ experimentumok után, — az egerszegi erdön csúszik keresztül bizonyos jó akaróm és ugyan mit lát ott, a sűrű rengeteg sötétjében? Két katona vadász, kik közt egy harmadik kalaptalan lépdel. "No itt visznek megint egy szerencsétlent, alkalmasint valami még fennmaradt bujdosó honvédet, ki nem tudta merre forduljon és

¹ az abszolutizmus alatt senki, országgyűlés se szólhatott bole a kormány működésébe

ekkép zsványok közé állott”. — ”Nem az, nagyságos uram, hiszen a középső zsandár, jól látom mint lóg kezében a fényes kúp s az zsandár”. ”Hála Isten, már most egymást verik és a Jágerek a zsandárt viszik a Ferenc Józsefi oszlophoz, bár ütné egyik a másikat agyon!” ”Megengedjen Nagysága, — a két Jáger nem viszi őt, de csak őrzi, tudom én azt, felsőbb parancs következtében, mert a zsványoknak oly mérges foguk van most a zsandárookra, hogy azokat protegálni kell”. Gondolhatni, mily nagyon kacagott ezen új provision és mennyire bámult el, mikor az általa előbb megszánt, később kinevetett középső, fejére rakja a pikli süveget, és zsandári méltóságához képest, megvizsgálja saját, kancellistája, kocsissá és legénye legimitatio papírjait, és aztán kitűnő naivsággal azt tudakolja: ”Meine Herren haben’s keine Ráuber gesehen?”

Én soha nem tudtam felfogni, miért áll a lúd ostobasági hitben. Még a házi lúd sem oly rövideszű mint például a csirke, és hát még a vad lúd, hiszen az okosabb mint a legtöbb szárnyas.

Minden madarak közt — nem tudom e tekintetben Buffon, a nagy állatbuvár mily vélekedéssel van — én a harist tartom a legostobább madárnak. Sokszor mulatoztam ezen számár teremésekkel! Ki csak egyszer vett egy ily féle exemplárt üzöbe, tapasztalhatta, mennyire bolonddá tudja tenni a legjobb vizslát. Alig hihető hosszú lábaival mily szaporán tud odébb száguldni a legsűrűbb fűszálak közt, felrepülni nem akar, és a legtevékenyebb vizsla sem bírja őt kizavarni, míg nyomát rendszerint egészen elveszti és a kijátszott eb a vadászra tekint, ez pedig, ha tapasztalása nincs, azt hiszi, vége a mulatságnak! Be nem, mert a haris, ha érzi, hogy nincsenek nyomában, tüstént megkezdi nagy bölcsen ismét nótáját ”rets, rets, rets”. Hát ott vagy kedves fiam? jó hogy tudjuk etc. minek vége egy-két efféle scéna után mindig az antiphilosoph madárnak leejtése, mely pro coronide oly ólmos virtuozitással szárnyal, mikép füttykössel is le lehetne sújtani.

Bach ő Excellentiája nagy esze következtében a

szerencsétlen zsandárokat Picklhauben által egyenesen a harisok sorába állítá; — mert valamint a haris, az ő igen bölcs rets, rets, rets nótája által mindig elárulja hollétét, — úgy a zsandár nagy fényessége által, melybe őt a kormányzói bölcsesség iktatá, mindenkit, kit nekie elfogni kellene, barátságosan inti: erre ne jöjj, mert itt én vagyok. — Kann man loyaler verfahren!

Es most nézzük, mit fejt ki ezen gyönyörű loyális, mely minden másban tökéletesen hibázik, mi majd teverőleg ki fog világam; kérdem mit fejt ki?

Az embereknek nagy része oly gyenge, mikép könnyen lesz bármily egy kissé ragyogóbb csábításnak martaléka, kivált ha tiltott gyümölcs ajánlkozik neki, melyet ő mint Éva asszony ivadéka különösen jóízűnek képzél, és kivált ha e fölött még azon reménységgel is kecsgetheti magát, hogy rajta nem érik.

Ily féle "amateur" Magyarorszáiban is van akár-hány, és miután sok erősen tanult biblicus egyén is létezik Hunniában, — ki többek közt azt is tudja, hogy Ábrahám mikor elvált Jehobamtul, ezen utolsónak azt mondá, ha te jobbra mész akkor én balra megyek, ha pedig "tüled" tartasz akkor én "hozzád" tartok —, ugyan mi természetesb, hogy a hazának némi új polgárja is, ki régi mesterségihez új mesterséget csatolni óhajtván, ezen útmutatás szerint cselekedne, így szóll magában, vagy inkább így converzál provokált cimborájával: "Alszanak még a zsandár urak?" Igen, alszanak. "Hát várjunk, és Te varrd odébb a csizmát én pedig a nadrágot,¹ a Kis Pista pedig vigyázzon, merre fordulnak a harisok, hiszen szeme a gyereknek meglehetősen, német mértföld távolságra is meglátja a fényes bográcsot a fejükön. Még is jó jámbor emberek ezen németek, és legalább a szegény legények keresetét nem nehezítik. "No mit mond Pista?" Ma nem mennek a házbul a zsandár urak mert eső esik." Jó van, akkor mi sem megyünk ki; és folytatjuk régi mesterségünket, míg aztán kitisztul, és mi is úgy szóllunk mint ükapánk Ábrahám: — ha Ti zsandár pajtások kelet felé vizitek

¹ amatőr betyárok beszélgetése, akik különben szabók és csizmadiák

a fényt, rets, rets, rets, mi minden fény nélkül, mert hiszen nem ettünk bolondgombát, nyugat felé tartunk, papírjaink mind rendben és áhitatos képű. kimutatásra készen tarisznyában vannak. Mindig jó ha az embernek tanult mestersége mellett még valami más ártatlan kis keresete is van, — és néha-néha itt-ott egy gazdag zsidót megcsíphet. — Mi ezen új kereseti gondolatra nem is jövünk, — ha oly igen erősen nem kínálkoznék; — most már vagy két éve, hogy szépen szereztünk, — és csak távolrul sem gyanítják t. i. a németek, hogy miben járunk, mert hiszen minden éjjel, mikor nem fénylik a kúp, itthon vagyunk, az itt lakó rácok, tótok, magyarok pedig a világért el nem árulnának, sőt örülnek, hogy oly könnyen ki tudjuk játszani ezen sehonnaikat; legnagyobb multságunkra szolgál pedig az, mikor olvasuk a német újságokba: "Die Kühnheit, ja die Frechheit der Räuber in Ungarn nimmt von Tag zu Tag auf eine Besorgniss erregende Weise zu, so dass jetzt sogar das Militair aufgefordert wird etc. etc." mi legalább azt tudatja a külfölddel, hogy a magyarnak minden körme még ki nem szakadt, holott mi nem nagy vitézséget gondolunk elkövetni, ha jó messze a zsandároktul, kiknek hollétét persze mindig tudjuk, megállítunk egy-egy kocsit, — és aztán én a nadrágomhoz ülök, cimborám pedig csizmájához ül etc. etc. és mi jó üzüt kacagunk, ha aztán mikor már hazahoztuk a halat, kirukkol egész had és ablakaink előtt trombita és dobszó alatt az erdő felé indul, németül rutul káromkodva, a magyar Buschklepperek ellen, és az erdőben megtalálván a nagy "Semmit", szépen és nagy rendben megint haza tér és lefekszik.

Bach Sándor ő Excellentiája minderre ugyan mit mond?

Tagadni sem fogja, mert mint tanult prókátor, ha t. i. mesterségét még egészen el nem felejtette, jól tudja, hogy nincs éretlenebb fogás, mint fényes, az egész világ által elismert és kikürtölt tényt szemtelenül eldisputálni akarni.

Hát mit teend? Tán meg fogja-e magának őszintén vallani, hogy Bach úr ezúttal Bakot lőtt és valami oko-

sabbat is tehetett volna? Én nem hiszem, mert ez a legokosabb volna, ő pedig nem okos, de csak eszes. Ha okos, akkor ezen egész intézetet ugyan nem veri ki gyökerestül és rögtön, mert az scandalumot szülne, de lassanként semmisíti meg. Nicht über den Haufen werfen, sondern abtragen, nicht kassiren, sondern langsam anssterben lassen. Hiszen ő a magyar nemzetnek átellenében betürül betüre ezen politikát követi.

És valljon fog-e ilyesfélét a zsandárookra nézve is alkalmazni? Nem hihető, sőt legvalószínűbb az, hogy ő ezen felette rosszul sült experiment után, nem magában keresvén a hibát, ki a fényes ebédet kitalálta, haragra gyűl, ha el is titkolja, és azt gondolja bensejének legmélyebb zugában,, Mit dieser verfluchten Race ist nichts anzufangen, das beste ist, sie allmählich auszurotten, — und bei dieser Sache verderben ja die Gendarmen nichts.”

Döblingi hagyatéék II. 47—59. 1.

APPONYI ÉS A CSÁSZÁR, A CSÁSZÁR ÉS BACH PÁRBESZÉDE

146 És most szálljunk ő Felségének fogadótermébe, és a kilyukasított spanyolfal mögé, honnan mindent láthatunk és hallhatunk, és legyünk az ott előadandóknak tanúi. Gróf Apponyi György ¹ lép be: Nagyhatalmú Császár, Felséged több alkalommal megengedte, hogy szívem mélyéből szólhassak. A szerencsétlen magyar nemzet az utolsó hajótörésben mindenét, sőt azok előtt, kik minden körülményeket nem ismernek, még szinte becsületét is elvesztette, mert az akasztófának bélyege elpiszkolta a nemzetnek egykori vajmi szépen fénylő hírét. Én nem állok azok sorában, kik az összeomlott régi épületet ismét éppen azon architectura szerint kívánják felállítani, melyben azelőtt oly gyönyörűen emelkedett magasra. Én átlátom, hogy vármegye és

¹ a volt kancellár, a király hú, magyar szellemű konzervatívok vezére, Apponyi Albert atyja

országgyűlések nélkül, sőt bölcs önkény alatt is szinte meg lehet élni; ön nem gondolom, hogy eonstitutio az általános megnyugvásra nézve conditio sine qua non. A magyar nemzet csak egyet mentett meg, és az a nemzetiség. Ez még tökéletesen megtörve nincs, és több milliók oly áhítatossággal őrzik ezen szent reliquiát, mikép ki lehet őket egytől-egyig pusztítani ugyan, de ezen lelki kincset hűn fogják őrizni éltük fogytáig. Ha Felségednek szíve egyesek iránt nem tudott olvadozni, könyörüljön legalább egy egész nemzetnek kin epedésein. Alázatos kérésemet Írásban foglalván itt bátorodom azt, Kegyelmes Császár, lábaihoz letenni!

Császár: Meg fogjuk vizsgálni gróf urnák kérelmét és annak idejében császári akaratunkat Önnel tudatni! Adieu. A mi körülbelül annyit jelent: allez au diable.

A felség most csenget, hívjátok Bach urat. De nem kell keresni, mert miután véletlenül (!?) megtudta, hogy Apponyit elfogadá a felség, készen tartotta magát az audienzszoba másik oldalán.

Császár: Aha, Ön itt van? *Bach:* Én megtudtam, hogy gróf Apponyi, kit különösen tisztelek, mert tőtül-talpig becsületes ember, felséges uram lábaihoz fogna borulni, kötelességemnek hittem magamat készen tartani, hogy Felségednek parancsát idővesztés nélkül teljesíthessem és azért vártam az előszobában!

Császár: Az előszobában Ön, a szolgák és cselédség közt? *Bach:* ó, Kegyelmes császárom, engem nem ismer, ha azt gondolja, hogy ilyesmi engem bökdös; hiszen mi mindnyájan szolgái vagyunk kegyes jó urunknak és ha saját tehetségi köröm egy kissé tágabb is mint másoké, azért mi mindnyájan csak lovagi császárunk akaratjától függünk, és én bár magas, bár alacsony helyzetben mindig kész leszek Felségedért legutolsó csepp véretem feláldozni, — persze az első cseppel nem leszek különösen elharmkodó, és hogy elég szívet faszoltam magamnak a Monture-kommisszióban, hol a katonai kellékek kiosztatnak és ekkép kitűnő kurázsím van, azt már a barrikádokon megmutattam, igaz ugyan, hogy egy kis „Missverständniss” következtében a dinasztia ellen;

de most miután még magas lelküetű Sophie herceg-asszony is nekem philosophice megbocsátott, körömszakadtáig Felsőged mellett leszek, és ha erről gondolkozók és előlött meggondolom, mennyi veszélynek van felsőges autokrátom ezen háládatlan magyar betyárok által kitéve, kik még mindig nem akarják átlátni menyivel nem tartoznak Felsőgednek atyai punitioi végett, denn der lieb, der straft, akkor mindig könnyüket préselek szemembül, (az egyikbül, a másikkól nem megy) és ha nem szégyenlenóm, úgy sírnék és csupa keserűségből úgy dúdolnék, mikép tudom a többi hű jobbágyoknak is megindulna rivalgása!

Császár: "No no, — ne sírjon, hiszen tudja, hogy én önnel meg vagyok elégedve!" *Bach:* ó, Felsőges uram, kegyes Apám, ha én ezen habsburgi sententiát hallom, akkor úgy megfeszül bőröm, hogy ha egy jót ütnének rám, tudom úgy hangzanék mint dob, mely Gewehrherausra invitálja a vitézeket. Hadd csókoljam meg kegyes kezét, melyről ezt tettem minap az újságba -----¹ Én már kiskoromban gyakoroltam magamat mint hű jobbágy a két legfőbb osztráki requisitumban, t. i. a hűségben és béketűrésben, és azért, mikép ezt soha szemből ne szalasszam, egy gyönyörű kutya és egy különös hosszú fülű paripa portrait, mind a kettő Tyrolisban a Sand-Wirth fiától² festve függ szemér ágyam³ fölött; — de kérem ezt ne méltóztassék páter Klmgowströmmel közleni, ki tudom a péchetetlen⁴ Szűznek képe előlött mondja el breviáriumát.

De most, Kegyelmes Uram, tán ideje volna, hogy státusdolgokról is szóljunk, vagy inkább, hogy e tekintetben tudassa velem *Ő* Császársága bölcs akaratát és parancsát. *Császár:* Önnek igaza van, tehát kezdjünk hozzá. Igen kezdjünk hozzá. *Császár:* Apponyi igen becsületes ember, és hűségében is tökéletesen bizhatok. De kimondhatatlanul unalmas, engem már mennyire untatott, és panaszaival meg nem szűnőleg mennyire

¹ itt üresen maradt a hely, egy milánói lap idézése részére a Hofer András fiától, vonatkozás arra, hogy Hofert, a hű tirolit, Bécs sorsára engedte szűzies ágyat akar mondani, szemérem Bachra alkalmazva gúny 4 szeplőtelen, francias kifejezésekkel a magas bécsi körök társalgását gúnyolja.

kínoz, azt alig tudnám összeszámolni; itt nyújtott be egy hosszú skartéket; vegye át, és fordíttassa németre, mert ő mindig magyarul ír, noha tudja, hogy ezt nem szenvedhetem, — és aztán referáljon nekem data occasione. *Bach:* Erre nincs szükség, mert szóról-szóra ismerem ezen panaszlitániát, melylyel kegyes császáruk béketűrését új próbára tette; én mindig sírni tudnék, mikor tapasztalni vagyok kénytelen, mennyire ostromolják minden oldalról az én jó császáromat, és pedig a leghiábavalóbb, leggyermekiebb pretenziókkal. — Nemzetiség, nemzetiség, ez most a parola! és mi van alatta? Semmi, mert ugyan mire szolgál ezen phantázia? Megenni nem lehet vagy belőle nadrágot vagy szoknyát varratni, hideget se zárja ki stb. és bizony semmi egyéb, mint nyavalygó képzeletnek gyümölcse, és nem is szolgál egyébre, mint a kormányt szekirozni és nehézségeket gördíteni haladási vágyába stb. *Császár:* De mikép ismerheti Ön ezen petíciónak tartalmát, hiszen nem olvasta el? *Bach:* Gróf Apponyi azon egyéneknek egyike, ki minden kvalifikációval bír központot képezni, mely körül a szétszakított sereg idővel, mikor a muszka tán betekint, hihetőleg egyesülhetne és ekkép jönnek, sőt szükségesnek tartottam őt közelebről observáltatni, és ez okból módot találtam, egy egészen biztos Vertrautert¹ játszani kezébe, ki most leírja, anélkül persze, hogy legtávolabbról is gyanítaná és ekkép már tegnapelőtt birtokában voltam a petíció másolatának! *Császár:* No ezt már dicsérnem kell; Ön igazi ezermester, és oly hü szolgámat mint ön, ki úgy szólván mint menykőháritó van fölöttem kitűzve, azt felejttem bizonyosan nem fogom, — noha mint sokan csacsognak, jobbágyaimnak csak akkor van legjobb dolguk, ha elfelejttem őket; — kérjen magának valami gratiát, a Szent Istvánkereszt már úgyis diszesíti hü mellét és azért kérjen ki magának valami mást. *Bach:* Ó, kegyes császárom, én örömtől sírni tudnék. *Császár:* Ne sírjon mindig, Ön tudja, hogy könnyük engem egy cseppet sem touchiroznak. *Bach:* Kegyelem, kegyelem és bocsánat, tehát

¹ a rendőrség bizalmas besúgója

ezentúl többé nem fogok sírni, úgyis eléggé nehezen esik és én sokkal inkább szeretnék kacagni bécsiesen, in die Faust, ó kegyes császárom és nem kérek semmit, mert már ezerszer meg vagyok valamint hátra, úgy előre mindazért jutalmazva, a mit tettem és még tenni fogok; rendekre nem tartok semmit, mert azok francia kiejtés szerint, mely az efféle emberkészítményi csillagokat crachatnak nevezi, rendszerint inkább bepiszkolják a viselőknél mellét, mintsem hogy azt kiékesítsék. És meg kell vallanom, hogy mikor kegyelmes császárom a Szent István keresztjével engem megstemplizni méltóztatott, minden oldalról azt referálták számos spiclieim, hogy ezen fejedelmi aktuson nagy és kicsi nem bírt eleget kacagni, és magam is, mikor megláttam magamat a nagy tükörben, bizonyosan hahotára fakadok, ha egyszerre oly hideg érzélem nem futja át idegeimet, mintha pellengére állíttatnék, és hallanám boldog anyám másvilági szavát, ki szinte kacagva e szavakat intézi hozzám: "Xandi wie schaut denn du aus?" És alig nyugodhattam volna meg, ha öntudatom nem súgja füleimbe, hogy minden pletykák, rágalmak és ellenem kiszórt infámiák dacára, Szent István bizonyosan kimondhatatlanul örülne és legnagyobb megtiszteltetésnek tartaná, ha megtudná, hogy én nemcsak nagykeresztes vitéze, de Magyarországot tekintve, némileg, jóllehet inverse, még representánsa is vagyok; mert ha ő megalkotta és per partes fel tudta építeni Magyarországot, én jótállók, hogy én per partes megint szétbontom és végkép meggyilkolom, csak kegyes jó apostoli császárom ne vonja meg tőlem kegyelmét és ajándékozzon meg engem ezentúl is bizodalomával, és im ezt, csak ezt kérem, ezen gratiáért esedezem, térdet fejet hajtva. Ha majd aztán lesz valamire szükségem, akkor majd nem kérek, de veszek és pedig nem pénzért.

Császár: ön meg lehet győződve, hogy császári kegyelmem Ön iránt soha nem fog gyengülni, míg hasznát vehetem, és ha szavamnak nem hisz, mely impertinentiára Ön nem képes, tudom, akkor kérdezze meg csak Jellasicht, Rajacsicsot, merész szájú Kheven-

hüllert, Sagunát, stb. nem bánom keresse még Haynaut is fel¹, ezek tudom mind készek irántam kezeskedni, stb. és most kérдем, vájjon mit válaszoljunk gróf Apponyinak? *Bach*: így biztosítva, ha ő felsége megengedi, anélkül, hogy mély bölcsességét legtávolabbról is influálni szemtelenkedném, miszerint legjobb belátásomhoz képest szabadon szóljak, akkor egyszerű vélekedésem az, semmit sem kell válaszolni.

Mirabeau azt mondta: Le silence de peuples est la punition des rois, én pedig azt állítom, le silence est la meilleur tactique des gouvernements absolues. Mit fog gróf Apponyi tenni, ha nem kap választ? Egy darabig várni, azalatt alkalmasint sokat mérgeledni, és végre új és pedig még cifrább petícióval Felséged elibe állni; mert ő nagyon következetes és nem könnyen tágít; mikor a császár úgy fogja fogadni jobbját, mint úr az alkalmatlankodó szolgát; mely taktikát Felségednek minden alkalommal invariabiliter kell követni, a petíciót pedig ismét elsüllyesztjük a közönséges oubliettebe. Mit fog akkor csinálni az exkancellár? Fenyegetni? Nem hiszem, mert eleget látta, hogy az apostoli császár isteni jogainál fogva nem tréfál. Konspirálni? Ez nem hihető, és ha igen, tüstént megtudjuk, mert a policia, kivált a titkos, a bölcs országiásnak ezen legfőbb arcánuma, mondhatom soha nem volt oly kimerítőleg szervezve még, mint most et cela veut dire quelque chose, és ha valóban konspirálna, akkor fiat justitia stb. De ily extrémről nem kell gr. Apponyi részéről tartani, mert ő praktikus egyéniség és ekkép nem áll azok sorába, kik meg akarván pöknölni a napot, saját magukat piszkolják be, és ekkép még erősebben fog mérgeledni, mint az előtt, alkalmasint valami májbajba esik, mire a magyar faj különösen hajlandó, mi nem kerülte el figyelmemet, mert ez esetet igen jól lehet felhasználni, és minden esetre, tán egy harmadik petíció után, melyből papiermachier pixist neki ajándékol készíttethetünk, melyből aztán kénye-kedve szipákolhat akármennyit, végre lassan-lassan el fog némulni. — Hahaha, hehehe.

Döblingi hagyaték II. 96—101. 1.

¹ mindezek elégedetlenek voltak 48—19-1 szolgálataik negjuttalmazásával

AZ OBSOVAI MEDVE

Az egészet Bach mondja el a császárnak, s azt példázza vele, hogyan lehetne a magyarokat lekenyerezni és elpusztítani.

147 Orsova környékén medve tanyázott. Különösen szelíd és jószívű legény; noha nem volt domesticálva és annál kevésbé kiiskolázva. Senkit sem bántott és még különös kárt sem tett, mert csupa szerénységből négy hónapon át talpát nyalta, a többi 8 hónapon keresztül pedig rendszeren erdei gyökereken élt és csak rendkívüli esetekben indított néha hadat egy-egy méhkas ellen és annak tartalmát vajmi kínos díjért teljes resignatióval nyelegette. A határ birtokosa azonban, noha igen félt tőle vagy inkább azért, mert félt tőle, nem szenvedhette; és kipusztítása el Ion határozva, miután minden szőrös sorsosát, sőt saját családját is már azelőtt a permanens hajtóvadászatoknál fogva lesütötte, ledorongolta, szétmarta az ezen species ellen felhúszított vadász, paraszt és kutya millió. Most csak ezen egyetlen egy exemplar maradt hátra, le demier des Abencerages,¹ és mint mesélik, az eldugott magyar korona mellett állt őrt, de miután mint mondám végképi kitörlése a nemzetek sorából vagy mit is mondok, az állatok sorából el lön határozva, de ily mütétéit a határ birtokosa nem mert aperte végbe hajtani és őt is simplicissime falakasztani etc. etc. mint a többit, mivel igen jól tudta, mily nagy sympathiával viseltetnek hatalmas szomszédjai a szegény maradék iránt és nem fognak túrni és engedni, miszerint kegyetlensége még azt is eltiprassa, természet szerint azon gondolatra jött a határnak birtokosa, hogy stantibus rerum circumstanciis legildomosabb volna a hátramaradt fiút minden lárma nélkül lekenyerezni, megcsípni és mikor szerencsésen már benn van a csapdában, bőrét sans fagon lehúzni és azt pro aeterna rei memória a magyar Múzeumban az antidiluvium csontok fölibe akasztani.

Tehát minden lárma és hajtóvadászat nélkül, melynek végnélküliségét a civilizált világ már nagyon meg-

¹ Chateaubriand regénye címe

unta, s végkép tán beleszólhatna, ildomosán be kell csípni a medvét, ez került most napirendre! S vajjon miképp járt el a határbirtokos ezen kényes operációban? mert a medve okosabb mint azt sokan hiszik. Legközelebbi tanácsosainak sugallására, kik ebbeli státustudományukat Báró de Manx recipéiben szedegették, bekenette a határbirtokos hintájának rúdját mézzel, mert nem kerülte el éles figyelmét, hogy a barna legény nagyon szereti az édeset és eszerint, mert igen torkos, és efelett erősen szamar állat, probabiler nem is fogná észrevenni, miszerint a mézhártya közt kemény fanyárs van, de ismert lelkesedéséhez, vagyis inkább mohóságához képest valószínűleg oly nagyokat fogna nyelni a magyar ruhában vagy mit is mondok, mézbe mártott rúdon, miképp az a másik oldalú kapun megint ki fogna bújni, mikor aztán egy szegedi menyecske és E-20¹ zsandár segítségével könnyen lehetne elkészülni az utolsó mohikánnal.

Es riehtig eljött a medve és a mézet nagy szépen le is nyalta és rendesen akárhányszor megkenik a rudat, ismét lenyalja, mi már többször történt, mert a határbirtokos még mindig nem hágy fel, ezen vajmi witzig-féle megcsipési planummal, sőt erősen hiszi, hogy elvégre mégis befalja a rudat magát is, ha t. i. valami magyar ingerlőt és delicatesset keres a mézben, mint például paprikát vagy túrós lepényt, mely a császári lakomából megmaradt. A medve azonban fel nem ül, sőt ha eleinte kínjában mosolygott is efféle otromba supposition, most már bőszültségig felmérgesül, hogy őt annyira megvetik, annyira legyalázzák, miszerint őt a világ előtt oly caricaturának állítják, melyet még könnyebb szerrel lehet elbuktatni, mint a fortélyosan kijátszott spanyol bikát fővényre teríti Baron Montijo spanyol bel-, azaz bik ab él - minisz tér.

Nem nem kegyelmes császárom, ily otromba fogásokkal az embereket többé el nem csábíthatni és kivált a magyarokat nem, das muss man feiner anstellen.

Az én meggyőződésemmhez képest, miután a fejelelem olyan, mint nap, mely mindent felvilágít, a többi

¹ 20 ezer, Bach zsandárainak számát mindig ennyire teszi

emberfiak pedig meteorkövecskék, legfeljebb kis pláneták, melyek nem világítanak, de nem is világíthatnak és egyedül a naptól kölcsönzik fényüket, az én meggyőződésemhez képest a fejedelemnek fölhívása jobbágyait megboldogítani, és ha a szamarak nem akarnak boldogok lenni, és öszvérileg megbicsakolják magokat, őket sansz fagon boldogságukra kényszeríteni. És ezen eldönthetlen igazság alapján a kamarás kulcsot felséges császárom jobbágyainak nem mint csábitószert, nem mint valami gratiát kell nyújtani, de nekik egyenesen kötelességül tenni, ceremónia nélkül rájuk parancsolni, hogy ne mulasszák el a boldogságért idővesztés nélkül alázattal esedezni és azt háládatos szívvel elfogadni. Ha ily formákba öntetik a dolog és a józan distinctiók mindig ily üdvös eredményt vonnak maguk után, nemde kegyelmes császárom akkor egészen más világban állítatik a dolog és nem az a kérdés többé, vajjon akar-e Fejesházi ő büszkesége et Co kulcsot¹ vagy sem, hanem hogy mi kellemesebb neki, 200 aranyat fizetni kulccsal vagy 400 aranyat kulcs nélkül? És vajjon ily taktikát, ily manipulatiót mi hátráltathat? Semmi! Mert hiszen valamint nagy Osztrákiának egyetlen egy fiától sem kérdezik, ha arra való, akarsz-e katona lenni vagy sem, de neki vagy fel kell tenni a csákót, vagy fizetni, ez bár tessék bár nem, úgy szeretném tudni, vajjon ki volna az, ki nem lenne kamarás, ha arra Felséged által felszólíttatik, mikor t. i. egyrésztől nyomorult 200 aranykáért becses aranykulcsot is kap, szépen hangzó nagyságos címet is kap, és Felségednek gratiáját is szent személyéhez közelebb jutván megnyeri vagy másrésztől 400 aranyat tüstént megvesznek rajta, és ha másképp nem megy, "ohne Weiteres" kibecsülés útján, és efelett nemcsak nem kap semmit, de őt pontosan feljegyzik a vexálandó és kiirtandó dögrovársra, minden ajtót orrára csapnak, — és mi ennél még sokkal több, ha Felséged minden alkalommal, mikor ily rühes birkát meglát, az egész világ előtt oly demonstratiókat tesz, mikből kézzelfoghatólag ki-

¹ aranykulcsot azaz császári és királyi kamarásságot

mutatkozik kegyelmes császárának ő irántai anti-pathiája és hogy vele nincs megelégedve. — Ennek aztán persze legnagyobb hatása van és mondhatom semmi nem növelte Felségednek tekintetét és hatalmát annyira, mint azon minden alkalommal tanúsított kegyes leereszkedése, melyhez képest Felséged nem hagyja a büntetési mütétét hü biráinak és szünetlen mozgásban levő bakóinak át, de személyesen saját maga is büntet részint az által, hogy valami udvari bohózat alkalmával az elitét ürüvel nem szól, de ahelyett néki megvetés jeléül rögtön hátat fordít vagy őt apostoli szemével kettévágja, keresztül szúrja vagy őt simpliciter lehortyogja, sőt pláne ebédre sem invitálja, melyhez csak az engedelmeseknek szabad ülni és ez által is megmutatja, mily vitéz és mennyire bátor! Van ugyan sok szemtelen, de ezek már mind intabulálva vannak a nagy könyvben s pedig primo looo, kik azt merik pretendálni, hogy ilyféle komédia eljátszásához, mely még elbizott tentás suhanchoz sem illik és annál kevésbbé apostoli császárhoz, legkisebb courage sem kell, valamint nem nagy merészség jele valakit, ki utcán sétál, magos erkélyről inzultálni és lepszkolni, ha t. i. a háznak kapuja erős, jól be van csukva és sehol nem mutatkozik valami rés, melyen az inzuitált bebújhatna és aztán az inzultáló hőst nyakon csíphetné. Higyje el, kegyelmes császár, több millió alattvalója van Cseh-, Magyar-, Lengyel stb. országban, ki egy cseppet sem fél Felségedtől, ha mint férfiú áll férfiúval szemközt, midőn persze ha császári nimbuszával, zsandárjaival, venális bíráival, 400 ezer szuronyával, 2000 ágyúival, szabad sajtójával stb., stb., stb. veszi magát körül és így elbástyázva viv nemeslelküleg és kitünően lovagilag valaki olyással duellumot, ki legázolva lepökve leláncolva van és nincs más bástyája mint inge és gatyája, akkor magától értetődik, Felséged a bátorság legszebb fényében jelenik meg, az ellenfélre pedig vajmi könnyen kenhetik poltron hírét, valamint több éles szemű és mély eszű emberi természetbúvároknak sem kerülte el figyelmét, hogy

rendszerint az, ki akaszt, több vitézséget mutat, mint az, kit akasztanak, jóllehet néha néha oly körmös kis gyermekek is vannak, kik legalább annyi satisfactiot vesznek magoknak, hogy a hóhér szemei közé köpnek.

Ha kegyelmes uram oly éretlen theoretikus volna és népeinek jó hajlamára, jószándékára, jó hangulatára állitná kormányzási systemáját, akkor a kérdés egészen más tekintetet érdemlene; miután azonban böles fejedelem ily érzelmekre, melyek alatt mindig valami mocsár, sőt farkasverem lappang, bizonyosan nem épít semmit is, és ha teszi, okvetlen elbukik, mint a história bizonyítja: ne kívánjon és ne követeljen ennek következtében Felséged az Istentől császári parancsa alá rendelt népektől egyebet, mint "engedelmességet" és aztán hogy ne untassák Felségedet úgyis hasztalan petitiókkal és ne sértsék szinte hasztalan lamentókkal csak a nemzeti kymnusok zenéjét szívesen hallgató musikális fülét.

Döblingi hagyaték II. 131—4. 1.

BACH MAGYAR VÉR KIONT ÁS ÁT JAVASOLJA

148 Ha Felségednek jobbágyai észreveszik és ezen nincs okunk többé kételkedni, hogy Felségednek szíve helyén nincs kő, de oly seraphi készítmény létezik ott, mely minden felebaráti bajon bizonyosan megindul, akkor kérdem, ki vagy micsoda fogja visszaverni a kérőknek és esedezőknek árdagályát, nehogy az Felséged feje fölött összecsapjon? Ha továbbá Felséged egyszer megkóstolja, mennyivel édesebb sebeket tüstént gyógyítani, mint sebeket ütni és ezeket évekig vérzeni hagyni és ha e fölött átlátandja, mennyivel okosabb lett volna a magyar nemzet fölött atyáskodni, szíveskedni, mint hóhérkodni és azt kitelhetőkép kínozni és mily nyomorult rövideszü fogás, éppen azon nemzetet üldözni és gyönyörű sajátságaiból minden módon kivetkeztetni akarni, mely jól irányozva minden körülményekhez képest tulajdonkép az, mely nem ki, de Felséged felé gravitál, mely a dynasztianak legerősebb

bástyául szolgálhatna? Ha mindez megtörténik és Felségednek szíve, szeme felnyílik, mi a legnagyobb szércsétlenség volna, akkor méltán elmondhatja Felséged a római bölcsessel: oleum et operám perdidit; mert mindaz, mit tíz év óta, az Felségedet Ferdinánd nagybátyján és Ferenc Károly édesatyján átszöktettük, monarchává tettük, ügyvel-bajjal felállítottunk, kipingáltunk és az újságok által kikürtöltöttünk, mindez úgy fog sarkából kidülni vagy elolvadni, mint cukrászmonument, mely valami nagy ünnepélyre, mint közédésítő készült és melyet éppen azok törnek ketté, kik részint mint kellőleg kipróbált hű, részint mint petitiókat alá nem író alattvalók mindenféle rendekkel, címekekkel és kulcsokkal megjutalmazva az udvari táblához is zugezogen wurden. Akkor aztán Felséged újra megkezdheti a munkát és mea maxima culpát recitálván egész Európa előtt mint felette gyenge úr fog figuráim, ki nem tudja bevégezni azt, mit kezdett, de éppen akkor szalad hátra, mikor, miután mint igazi hős legelői mászta meg a bástyát, már-már be kellene pour conclusion lépni a várba.

S valóban csak erre várnak az utálatos magyarok, és Felséged tán azt hiszi, hogy ezen reménnyel a közjó tekintete végett vagy tiszta patriotismussal táplálgatják magukat? Korántsem, hanem egyedül azért, mihez képest megint az ő kezükbe jusson a magyar sinecura, Nichtstuung és az érdemfölkötti bő fizetés. Semmi más nem létezik, ezen mesterségesen fenntartott vágyon kívül. Néhány helyéből kiugratott főur restelli ezen tény, mely szerint ő most semmi; és magát unván, ismét belé akarja tolni becses személyét valahová; minélfogva jó számú aláíró gyűjt és pedig a végett, hogy ezen jó fiuk hátán Einzugot tartson valami azelőtt szennyes, most azonban kellőleg kitisztított és a magyar koronához tartozó épületek egyikébe, melyekkel Felséged kénye-kedve szerint disponálhat, legelsőben is jure acquisitionis és aztán a koronához csatolt jognál fogva, melyet, nem a jogot, de a koronát, Orsovánál feltaláltunk és e szerint bátran nevezheti

magát Felséged "koronás császárnak", mit tudom egy jogtudós sem mer venni kérdésbe, mert máskép majd meglássa stb. stb. stb.

Felségedet tehát alázattal esedezem, sőt mint belsejének minisztere interpellálok, ezentúl "keine Thránen mehr"!

És ha a neuöstreichi tűzhelyen álló ebédek tökéletes kifőzésére valami nedv elmulhatatlanul kell, ugyancsak miszerint mártalékja izletesebb legyen, Istenért ne használjon Felséged "könnyüket", de inkább veres nedvet, hiszen még van, és legelsőben is, mert ha már valakinek sírni kell, jobb ha mások sírnak, mint Felséged és a magas egeket tekintve, gibt es auch mehr aus, és aztán, mert már ideje van azon infamis impu-tátiót, melyet ránk akarnak fogni, meghazudtolni és visszalökni, melyhez képest uton-utfélen azt mondják, hogy Neuösterreich olyan mint Borsdorfer,¹ mely csak kívülről veres, mely calumnia tüstént meg lesz törve, ha Felséged könnyük helyett elég bőségesen fogja használni az érintett ebédnek végképi kitálalása alkalmával a veres nedvet, mert akkor minden joggal elmondhatjuk, hogy a Neuöstreich-féle paradicsom alma nemcsak kívülről, de belsejében is kellőleg ki van festve mit der Farbe der Freude.

Döblingi hagyaték II. 276—8. 1.

BACH JAVASLATA A MAGYARSÁG KIIRTÁSÁRA

149 A magyarok voltak azok, kik miután Felségednek elődei őket az osztráki státusmozaikba kegyesen felvenni méltóztatták, soha nem tudtak engedelmessékedni mint Felségednek többi becsületes juhái és berbécsei; ők okozták mindiglen, hogy Felséged az egész közbirodalmat nem fejthette ki *tökéletes* virágzásra, és most szinte a magyarok azok, noha *tökéletesen* le vannak dorongolva, kik *oly* merészek, Felségedet petitiókkal sértegetni és kik közt még mindig mutatkoznak *oly*

¹ vörösszínű alma

symptomák, melyek bennem nem csekély aggodalmat gerjesztenek. És ugyanis a csörgőkígyó minden mérge mellett éppen nem veszélyes; Amerikában a kis gyermekek is lecacagiák és pedig mert oly nagyon ostoba, hogy a számár mindig csörög, mielőtt harapna. A magyarok azelőtt mindig és erősen csörögtek, mérge ellenben, tudja az élő Isten, legkisebb sem volt bennük. A sok akasztás, lepökés, lealázás és mindennemű indignitások következtében csörgésük megszűnt. Most már éppen nem csörögnek, de kérdem, nem támadt-e viszont bennük mérge, mi nem lehetetlen, sőt hihető, mert, mint mondják, az aqua tofana nem egyéb, mint halálíg csiklandozott és kínozott emberi teremtésnek elmérgesült tajtékja. És így a magyarok tán most az egész Neuöstreichre nézve még veszélyesebbek, mint voltak azelőtt vagy valaha. Mert az okos, az nagyobb súly mint az erős és habár a magyar nagyon elgyengült is, azért nem tagadhatni, hogy más oldalról minden irányon túl okosabb lett és tán valóságos ereje sem igen kisebb, mert azelőtt a sok párt elgyengíté a nemzetet, most azonban mindazon magyar, ki még nem jutott a császári mézárszékre, egy compact csomót képez, melyet eloszlalni nem lehet, és melyet ekkép meg kell törni, meg kell semmisíteni.

Marat, kit oly infamiter calumniál a história, mert tulajdonkép nem volt más hibája, mint tulcsapongó energia és mert nem kedvelte a félintézkedéseket, azt állítá, hogy a francia nemzetet egyedül az mentheti meg, ha vagy 220 ezer darab aristocratát megrövidítenek. És igaza volt, mert Napóleon csak a kellőleg megpiócázott és megcsappantozott és ekkép egészen kitisztult francia nemzet élén bírta Bécsset becses látogatásával kétszer megtisztelni stb. stb. mit a vén abbékkal, hajporos marquiskkal, caricaturás Tanzmeisterekkel és általában véve a francia rothadásba menő aristocra-tiával nem lett volna képes effectuálni.

Már kérdem, ha Marat tehetett ilyest, ki erre tulajdonkép nem volt jogosítva, és kit erre senki meg nem bízott, vájjon miért nem volna szabad Felsőgednek,

kivált apostoli magyar király szerepében Neuöstreich tökéletes kitisztítására az utálatos magyar fajt kiirtogatni?

Marat többnyire igen cultur-embereket gyomlál-gatott, kik legjobb nevelést élveztek, igen jól beszéltek még franciául is és minden szalonban igen jól figuráltak volna, midőn ha Felsőged a magyarokat irtaná, ugyan kérdem, mit vesztené ez által az emberi társaság és általában véve az emberiség?

A hátralevő magyarok közt vannak még néhány főurak, kiket magok sorukba állítani egy nemzetnek sem volna oka pirulni; de a magyaroknak igazi ereje mégis a kis nemességben és a polgárosított szántóvetőkben van. De ezeket tulajdonkép ugyan mire lehet használni, kérdem? Legtöbbje még csak németül sem tud és ha tud is egy kicsit, infámis kiejtéssel, miről mi bécsiek kompetenter ítélnünk j¹ a világért nem eresztene ki egy német szót is fogai közt; szalonban legotrombább szerepet játszanának és tudom, nem egy úgy elsiklana a parquetten, mint befagyott vizen, ha valami becsületes terembe vinnék őt, és aztán az a meg nem szűnő "raisonirozás", ez pláne kiálíthatatlan! Ha a többi népeknek kiadjuk a patentét és ők oly szemtelenek, ily alkalommal impertinenter azt kérdezni "Warum?" ezeknek nem felelünk egyebet, mint "Darum" és ők tüstént capacitálva és excontentálva vannak és teljes meglepődéssel, gemütlich, az "ideihez"² vagy a mainzi(?) serhez ülnek; a magyarok ellenben, noha minden alkalommal, hol csak lehet, szájukra ütünk és nekik tulajdonkép nem is igen szabad mást mondaniok, mint "éljent", mikor Felsőged hű népe közt megjelenik, mi aztán természet szerint annál erősebben harsog, mert torkuk más haszontalan beszéddel ki nem fárad, mindemellett meg nem nyugszanak a "Darum" válasz-szál, de a dolog okát is akarják tudni, mert mint ők mondják, az okos ember semmit nem tesz ok nélkül, mikor aztán persze sokszor nem kis zavarba jönnének, mert néha tulajdonkép magunk sem igen tudjuk, ezt

¹ a bécsiek rossz német kiejtésére céloz ² heuriger, Becsben az újbor

vagy azt miért teszszük, ha t. i. nem volna minden módunk őket complet némaságba süllyeszteni.

Ezen faj, higye el Felséged, javulni nem képes, legalább azon módszer szerint nem, mint mi ketten, Felséged és én a Neuöstreich nemzetet kiiskolázni szándékozunk és azért, felséges uram, valamint Cato meg nem szünőleg azon sententiát ismételte "Carthaginem censeo esse delendam", míg ez valóságosan teljesült, valamint a muszka nemzet mint állítják ezen infámis mottót most Felséged szent személyére alkalmazza, mi eddig legalább hála Isten még meg nem történt, úgy méltóztassék reggel és estve más haszontalan imádság helyett szinte azt recitálni rendesen: "gentem hungarum censeo et volo esse delendam" — és a többit méltóztassék Felséged csak ránk bízni.

Ha egyszer irrevocabiliter meg lesz határozva az "an", bizonyos lehet Felséged, hogy a "quomodo" fel-találásában és eszközlésében nem fogunk hátramaradni és késni.

Vájjon hány magyar van? Én azt hiszem, leg-feljebb egy millióra tehetni számát, ők ugyan hót millióra rugtatják fajtájuk mennyiségét, de ez egyenes falsum, mi azon tabellákból nyilván mutatkozik, melyeket Felséged a népconscriptió tekintetében készí-tetni parancsolt. Számok ellen pedig nem lehet raisonn-rozni, ezt a makacs magyarok sem veszik kérdésbe. Igaz ugyan, hogy ha a lakosok önkényére hagytuk volna, mely rubrikába akarnak a conscriptiói tabellák-ban betentáztatni, alkalmasint több mint 10 millió magyart süttöttünk volna ki, mi valóban oly csuda, melyet nem capiálhatni, mert azelőtt, mikor felséges jó dolga volt a magyarnak, sokan semmi áron nem akartak hozzájuk állni, azon idő óta pedig, hogy dolga felségesen rosszra változott és sehogy sincs, azóta Magyarországnak szinte minden lakosa magyar kívánna lenni. Ennek oka higgadt meggondolás következtében nem lehet egyéb, mint valami éretlen lovagi szellem, mely mindig több sympathiát érez a sújtottal mint a sújtóval és aztán, mert az emberek mai időkbén,

ha nem is mernek szólni, azért igen mernek és tudnak is gondolkodni és egybehasonlítani; minélfogva legtöbb lakosa Magyarországnak azon nevetséges conclusióra jutott, hogy a magyar mocsárból osztráki tentába pottyant és ekkép sokkal többet vesztett, mint amennyit nyert volna, mert ha a rossz víz nem is jó, azért mégis sokkal ihatóbb, mint bár a legjobb tenta is.

Mi azonban ily viszketegre, ily helytelenségre kapicánt raktunk és csak azokat rubrikáztuk magyarok közé, kikre igenis nevetséges lett volna németiséget fogni, mert rácokat vagy tótokat stb. faragni a magyarokból selbsterständlich nem lehet célunk és feladatunk.

Én azonban részrehajlatlanságom bebonyítására ám 7 millióra akarom tenni a magyar lelkek számát. Ezekből azonban legelsőben is deducálni kell 4 milliót, mert legalább is ennyi magyar fehérség van. Gondolja csak Felsőged, hogy a magyarok a teremtésnek legcsudálatosabb és legszebb készítményét, melyet mi németek "Weibsbild" "Fraunzimmer" és "Menseh"¹ névvel állítjuk az olympusiak közé, fehérségnek mondják; "Wie lächerlich", mintha nem volna számtalan csinos, vajmi appetitlich kis brunette a világon, mely éppen nem fehér. 4 milliót felvenni nem sok, mert a népesedésnek felét rendszerint az asszonyi nem tölti be, és a legközelebbi felgyulladás alkalmával Felsőged ellen és Felsőged által legalább is egy millió magyar férfiú harapott földbe.

Marad tehát 3 millió. Ezekből továbbá le kell vonni 2 milliót. Mert bevett nemzetaritmétikai kulcs szerint 3 millió közt egy millió serdülő van, kinek tulajdonkép még nincs foga és aztán egy millió régi vagy aggastyán, kinek ellenben foga jóformán már nincs, miszerint tulajdonkép nincs több fogas magyar a széles világ hátán mint egy picike kis millió és im csak ezek azok, kik Felsőgednek és Neuöstreichnek haszna és dicsősége ellen gátként állnak és ekkép semmi kíméletet nem érdemelnek; mert vájjon hol van az írva, hogy 40 millió derék neuöstreichi szabad polgárnak szerencsáját

¹ csupa megvető vagy alantas kifejezése a nőnek

és úgy szólva földi paradicsomba juthatását egy millió sehonnai, alkalmasint a kínai nagy fal mögül kicsúszott vagy onnan elkergetett dib-dáb nép hátráltathassa? Pedig hogy a 39 millió osztráki nagy nemzet tüstént igen nagy boldogsági előmenetelt fogna tenni, ha az egy millió fogas magyar mint elrozsdásodott antique fegyver a fogasra függesztetnék, ez oly világos, mikép legkisebb commentárra sem szorul. És ugyanis a 4 millió asszony nagyon örülne ezen megszabadításon, mert a magyar asszony — kevés kivétellel — mindig jobban kedvelte a jól nevelt idegent, németet és kivált az aimable bécsit, mint a durva magyart; és noha újabb időkben nagyon bolondoztak a magyarság közül a kis és szép asszonyok, higyje el Felsőged, az udvari fény, Bécsnek kellemei, szép egyenruha, katonai zene, ünnepek, bálók stb. stb. nemsokára tökéletesen mienkké fogják tenni a magyar hölgyeket és kivált, ha szerencsésen odébb szállítottuk az egy millió alkalmatlanokat, elvégre minden módon hozzánk fognak jönni és tán rám is jut egy derék magyar aranyhalacska, mert ha csak éretlen gyermekek vagy degoutant aggastyánok lakják a magyarországi rongyokat és Verwaltungsgebieteket, kérdem, vájjon kibe fognak a tüzes magyar menyecskék szeretni? Természetesen mi belénk, mert vajmi helyesen rundja, ha nem csalatkozom, Cicero, inter vaccas bős est abbas; és kivált mi bécsiek alkalmasint éppen azon állásba és embarrasba jutunk, csak-hogy inverse mint a szabim szépek a rómaiak átellenében, mikor mi természet szerint még kevésbé leszünk difficilek, mint ezen rablott szüzek. Asszonyok nem élhetnek anélkül, hogy szeressenek és miután sok van, kit szerelemmel viszontszeretni legjobb akarattal is teljességgel lehetetlen, a Megváltóhoz fordulnak és apáca kvalitásban annak resignálják szívüket. Miután azonban apácáskodásra nem mindnyája érez magában hivatást és a magyar faj közt nem egy kökényszemű leány is van, mely szeretetméltóságra minden oldalról tökéletesen ki van vatírozva és pedig nem pamut, de a természet által és mely ha más nincs, faute de

mieux, elvégre szinte még oly caricaturához is elmenne nőül, feltéve, ha férfiú, ki nem sokkal csinosabb is mint Quasimodo; és így, mivel a német közmondás szerint minden fű megtalálja nyulát és így természet szerint minden nyulacska is meglelendi füvecskéjét, ha t. i. a sok birkák azt fel nem falták, mi németek nemsokára a magyar hölgyek közt szabadon fogunk választhatni. És pedig mert sok mással még Kock Pál is azt mondotta, ki ilyes dolgokban competent auctoritás, hogy oly nagy mértékben fekszik a procreatiói vágy az asszonyi természetben és ez a nagy természetnek nem eléggé csudálható oeconomiája — miszerint, ha például csak egyetlen egy "Mannsbild" maradna a világon, ezt, habár a leginfámisabb trotli volna is, a hátrahagyott asszonysereg csupa szerelemből betű szerint széttépné, és így Felségednek nem magyar hü népei és kivált derék huszárjaim² a legszebb kilátásokkal vigasztalhatják magukat a magyar sikokon, mert épen elég számban vannak nicht wenig und nicht zu viel; mihez képest nem szükség széttépéstől rettegniök; másrészt ellenben igen effiaciter megkisértethetik a magyar kisasszonyok orientalis temperamentumát. — A magyar fehérség tehát bizonyosan nem fog búsulni, ha lassanként eltakarodnak és eltakarítatnak a büszke magyar legények, mert mindig van valami betyárság bennük, mit az asszonyok nem szenvedhetnek és főképp mivel tökéletes compensatiót találnak csinos katonatisztekben, mély tudományu és liebenswürdig beamterekben és mindazon neuöstreichi nemes emberekből és fényes aranykulcsosokban, melyeket Felséged szinte mint Isten, úgy szólván "semmiből" méltóztatik teremteni és kik oly szelídek és oly jámborok, hogy minden decoratiójuk mellé még csak a papucs kívántatik, miszerint az asszonyok érettük duellírozzanak vagy legalább hajbakapjanak. És méltóztassék Felséged elhinni, nem egy fő magyar asszony, ki a divatnak élén áll

¹ ekkor divatos alantas francia regényíró, — Széchenyi itt, mint előbb az állítólagos Ciceró-idézzel Bachnak egészen lakáji (ma sofförinek mondanánk) műveltséget tulajdonít

² Bach-hiiazárok, császári hivatalnokok

és kinek neve oly magyar, mikép ha azt férfián ki-
mondják, még a régi győri kapu is betörik, ha azt
pour éviter ce malheur nem szedték volna már régen el,
örömből sírni kész, szíve oly annyira német, — beszéljen
vele Felsőged csak néhány kegyes szót és állítsa fiát
zsandárjai vagy hadsegédei közé, — honnét aztán
könnyebben puskázhassa és sújthassa a magyart.

A magyar aggastyánokról nem szükséges említést
tenni, mert ezek a paradicsomból kikergetett első házaspár-
nak kínjait egész mértékben érezvén, már most
csakhamar mind kihalnak és szerencsésükre, mert ezek-
nek a halál nem fog fájni annyira mint őket kínozza
a törött szívé élet; a serdülők pedig, kiket bár akarják,
bár nem, úgy megiskolázzuk, adom szavamat, mi-
szerint igen szerencsések lesznek vagy legalább nem
fognak merni ellenkezőt állítani, a serdülők mondom
mint az elvándorlottak legatáriusai, éppen oly kevésbé
fognak kétségbeesni, mint általában véve nem igen
busul a jószágokba lépő nemzedék a jószágokból ki-
lépett generáción és ha pro decore et nobili officio
nem egy sírni és lamentálni is fog, annak könnye és
fájdalma alkalmasint nem fogja ez odébb állott árnyékát
illetni annyira, mint inkább az irgalmatlan magas
Erbsteuert.

305—11. 1.

A GERMANIZÁLÓ NÉMETSÉG

Ezt is Bach mondja el a császárnak, de az egész Széchenyi
véleménye, s benne az olasz hajóskapitány esete az ő korábbi
egyik utazásának emléke.

150 Mi most a felébredt németségnek főcélja? kér-
dem. Nem egyéb mint minden nemzetek fölibe emel-
kedni és más népfajtákat germanizálni. És ezen ten-
dentia ellen nem lehet méltányos kifogás, sőt ily vágyat
csak dicsérni kell; mert vajmi dicső, más nemzetekkel
diadalilag pályázni és lelki supremátia által azokat el-
olvasztani. — Igen, de vájjon mikép akarják e gyönyörű
cél a derék teutok elérni? — bizonyosan oly tempo
szerint, mint amilyennel az intelligens rák halad, ne-

hogy fejét betörje. Németesíteni akarnak és minden tőlök kitelhetőt elkövetnek a németiséget gyűlöletessé tenni, — mely vágy még az által nyeri különösen piquante voltát, hogy illúziókkal teli nem is sejtik, mily kimondhatlanul sértik mindazokat, kiket megnyerni akarnak és valóban tökéletesen úgy cselekszenek, mint azon elázott siamézi elefánt, mely — mint a mese tartja — a királyi vendégek multságára szolgálni akarván és meggyőződve, hogy ő igen tetszeni fog, német keringőt kezdett táncolni és tudta nélkül annyiakat eldöntött, megsértett, eltiport, míg egyszerre csak azon vette észre magát, mert minden oldalról hullott rá a vessző, bot, dorong stb., hogy senkinek nem kell, senki nem szenvedheti.

Ha Felsőged megengedi, bátor leszek egy kis eseményt felhozni, melyben én is szenvedtem, és mely Felsőgeddel tökéletesen meg fogja ismertetni a germán typust.

Számos évekkkel ezelőtt bizonyos követ Olaszhonnan egyik kikötőjében hajóra ült új rendeltetési helyére vitorlázandó. — Én mint simplex utas elkísértem őt. A hadihajónak, mely őt átviendő vala, kapitánya csiklandós becsületű, előbb franciáknál szolgált olasz ember volt, ki azonban tisztjének tartotta a rábizott Excelentianak kénye-kedve tekintetében minden tőle kitelhetőt elkövetni; és ehhez képest kellő illendőséggel tudakolá a követtől, mikép fogna a hajón élni, ki fogna neki főzni stb., miután hozzáillő províziók a gályán nem léteznek, — a konyha igen kicsi — az idő néha zivataros; földhez szokott szakács, tengeren nem tudja magát könnyen feltalálni, sőt néha csak fentartani is, — a hajón van szakács, nem nagy mester ugyan, de tűrhető — és aztán tengeren aránylag rövid trajectusban, nem pretendálhatni spkat, — a bölcs kevéssel beéri és a meglehetőséssel is kielégíttetni hagyja magát, úgy hogy ha a követ gróf minderről még nem gondolkozott és még nem gondoskodott — ő fogná tant bien que mai az e tekintetbeni bevásárlásokat és rendeléseket megtenni etc. Így nyilatkozott a kapitány. És a követ "durch und durch ein echter Deutscher", ki persze

semmiről nem gondoskodott, legnagyobb köszönettel, sőt igazi nyájassággal fogadta a derék commandánsnak szíves ajánlatát, ki legott maga személyesen vásárolta be az Excellentiának számára felhasználandó rizst, rnacearonit, citromot, sardellát stb. stb. De ezen jószívűségét nemsokára nyg megbánta nem a követ, de a kapitány, hogy mindig méreg tört ki rajta, ha visszaemlékezett azon bevásárló szakács vagy hausknecht promenádra, melyet ő a követ kedvéért és szolgáljára tett, — és pedig azért bánta meg, mert a német diplomata, ki főtől-talpig becsületes és egyébként elég eszes ember is volt, meg nem szünőleg kacagott és csufolódott az olasz és meg kell vallani püspöki táblára éppen nem illő konyhaproductumok fölött, legkisebbé sem sejtván, hogy ez a commandánst sérteni fogná, mert ha ilyest csak távolról is gondolhat, bizonyosan nem teszi; míg a kapitány, ki a kegyelmes urnák meg nem szünő witzelkedéseit megemészteni sehogy sem bírta, minden lovagisága mellett mindig azt állítván, *Io non sono locandiere*,¹ kész lett volna a kegyelmes urat *toties quoties* derekasan legorombázni, — midőn velem egészen összebarátkozott, — mert én soha nem dicsértem az ő konyhájának delicatesséit, igen de elismertem, hogy azok egészségesek; és meglehetősen okos ember nem valami szűk hajón keresi Lucullusnak étjegyzékét. És pedig az érintett követ erősen germanizáló germán volt, de ez esetben legalább elhibázta célját, — mert a hat hétig mindennap reguláriter kigunyolt és megkínzott kapitány a bölcs diplomata pfiffig fogásai után oly aversióba vette vele együtt az egész teuto fajt, hogy ő tudom fület se konyit, ha ezen speciest mit Putz und Stingel el is nyeli a tenger.

És legtöbb német, nemzeteket egybeolvasztó viselkedésében, mintha ezen most érintett germanizáló apostolt vette volna mintául, — szorosán úgy cselekszik, ha valami népfajt vesz pácoiásba, mint cselekedett a császári követ az érintett hadihajó commandánsnak személyére nézve.

¹ nem vágyóit vendéglős

A francia faj, mint tudva van, sok tarka szépséget elolvasztott magába. Az angol hasonlólag; — de legalább tudtomra, egy eset sincs, hogy a francia vagy angol, bár kormányilag, bár privát után azt mondta volna parancsolólag: Neked vagy Nektek franciáknak, angoloknak kell lennetek. A franciának és angolnak mindig elég tactusa volt, ily provociációk által maguk ellen az illetőket fel nem ingerelni. Ebbéli tapintata a németnek egy mákszemnyije nincs, — és kivált most nincs, miután mondom némileg nemzeti vérszemet kapott.

Minap a karszti patkós¹ megnyitásával sok variációkban ezen thémát pengették a német publicisták "Triest muss jetzt eme deutsche Stadt werden!" Melyféle "Muss sein" elég arra, hogy ezentúl sokkal olaszabb legyen Tergestum, mint volt azelőtt valaha.

A nemzeteknek rugékonyságát a németek soha nem veszik computusba, — honnét aztán ők maguk fejtik ki azon ellenszenvet, melylyel minden nemzetek viseltetnek irántuk. A németet mint egyént általában véve senki nem gyűlöli, sőt nagy részét még erősen kedveli is, mert számtalan szeretetreméltó személyiség van köztük, — de mint nemzetet és kivált mint más nemzeteken uralkodni akaró nemzetet senki nem szenvedheti, senki nem tűrheti.

Nem egy testületről azt szokták mondani: "A kollégiumnak egyes személyei nagyon bölcsek, de a kollégium in corpore erősen ostoba"; — mi valóban igen sokszori eset és könnyen magyarázható, mert az egyes ember, mint egyes, nem áll véleményi despotia alatt, midőn testületbe szorítva vajmi gyakran nem szabadulhat meg a többségnek zsarnoksága alul, — és e szerint igen sokszor nézete és akarata ellen a birkákkal bégni, mint viszont néha a farkasokkal tufulni kénytelen, — ha t. i. ezek vannak majoritásban, divatban, napirenden etc.

A németeknek éppen ez az esete. Egyenként gyönyörű teremtések, in corpore gyűlöletreméltók, De itt

¹ vasaltt, megpatkolt ló

még más tekintetek is számbaveendők. A németek tökéletesen érzik — és pedig egészen méltán — milyen intelligenciái pondus rejlik az általános németségben, és számuk mily roppant, — de mindamellet szinte azt is érzik, pedig nagyon fájdalmasan, mi igen elérhető, — mily felette könnyű a nemzeti scala mérlegében, — úgy hogy e tekintetben az angol, francia, muszka, spanyol, de szinte még a török is magasan áll fölöttük, minélfogva *poussé d'une noble ardeur*, — ők minden áron nemzetté akarnak alakulni.

És ez oka, mert valósággal "német nemzet nem létezik", hogy a mostani német pangermán kolomposok, — Poroszország és az ismert és úgy szólván megcsontosodott portiókra elszórt Germánia mellett, Neuöstreicht akarják tulajdonképi német nemzetté pácolni, sütni, főzni. — S ez a németek részéről igen elérhető, megbocsátható, sőt némileg még dicséretre is méltó. Mert valamint az olaszoknak igen fájdalmas lehet, annyi darabokra elszakítva nem egyesülhetni, holott ez nem volna nehéz, ha más nemzetek erővel nem hátrátatnák ezen köztendentiát, — így a németeknek bizonyosan még kínosabb, ha magát az angollal vagy franciával egybe hasonlítja, — a németséget annyira elaprítva nézni, — és mindamellet tisztán érezni, hogy egyesült nagy német nemzet létezik — még maga sem tud csak képzelni is, noha képzeleti tehetségben — mint fentebb érintém és ezt alkalmasint senki kétségbe nem veszi, a világnak egy népe sem superálja a derék Hermannak kékszemű és szókehaju ivadékait!

Ez érzet által, mely most, — miután Felsőged Magyarországot előlegesen mint mészárszéki húst elaprítani méltóztatott, miszerint könnyebben lehessen belőle főzni német levest, — természet szerint legnagyobb grádusra potenciroztatik, — ezen érzet által mondom a német oly magasra felcsigázta maga magát, képzeletét és pretensióit, hogy most minden nemzetek átellenében provokáló attitűdben tette ujját huzni akaró személyét.

**BACH ÉS A CSEH CUKORGYÁROS
BESZÉLGETÉSE**

Bach előadja a császárnak, miként megy mint rendőri besúgó egy bécsi kiskocsmába, s ott összeakad egy cseh cukorgyárossal, aki előtt magyar menekült forradalmárnak adja ki magát.

151 Ámde hogy visszatérjek nagyérdékü kalandom elbeszéléséhez, — mikor a cukorgyáros mellé jutottam és oldalán egy darabig lépdeltem, az villámlott eszemen keresztül, hogy legcélszerűbb volna magamat magyarnak adni, mert a csehek a magyarok iránt különös sympathiával viseltetnek — némi dölyfös oligarchián kívül — mióta megkóstolták a rácokat és kivált mióta világos lett előttük főkép "Világosnál", mely szívtelenül bánt velük Haynau és — "pass auffi"¹ — efőlött azért is, mert a magyarok átellenében senki sem "gomboskodik",^a mert rendszerint nincs köztük áruló, spion vagy pláne provokáló genie etc. és ehhez képest ezen következő párbeszéd keletkezett köztünk:

ÉN: Pajtás uram én magyar vagyok. — Lehelhuszároknál mint káplár vitézül viaskodtam in der unglückliehen ung. Revolution, — és nagyon örvendek, hogy az úrral megismerkedhetem, — mert a cseh nemzetet különösen tisztetem, erősen respectálok és emellett felette nagy kedvelője vagyok a lekvárnak, buchtli és povidlinek, és mindenek fölött a cseh pontynak és a gramatica nevű levesnek. Servus humilhmus! így szóltam felséges uram és azt hiszem nem badarul a conversatió meghurkolására.

Cseh: Mit, az úr Ungar lenne, sőt telivér magyar? Ezt hiheti ki akarja, — én nem oly legényeket láttam magyar földön mink az úr.

ÉN: Magyar vagyok biz én, hanem mert oly erős és meg nem szünő üzöbe vettek, kénytelen voltam magamat így elrutítani. Látott volna csak kedves jó uram kipödrött bajusszal "Téremtété" mikor magyar táncban a tüzes menyecskéket jól megforgattam, —

¹a császárnak mondja bécsi alantas nyelven: Ide figyelj ² nem gombolja be magát senki előttük

és tudom akkor elhitte volna, hogy az vagyok, ki vagyok "Eh batta!"

Cseh: No már akkor formájából ugyancsak mes-terileg kivette magát és azon ostoba kép szerint, melyet magára oly ügyesen öltött és csámpás lábai után ítélve mindenki, ki önt látja, rá merne esküdni, hogy bizony nem egyéb mint igazi genuin bécsi residenzler "von áchtem Schrott und Kom!"

É n: Hehehe — úgy-e mi magyarok is tudunk komédiázni és álorcáskodni, egy kissé, ha éppen kell, de lássa kedves Zsiska sógorom és jóakaróm, — azon sok egy oszlopu akasztófa, melyet nálunk magyar földön oly iszonyatos mennyiségben felemeltek, képemnek egészen ferde irányt adtak, kivált mert engem is felakasztottak nem ugyan in persona, — wie die figura zeigt — de csak portraitban, mi azonban mégis fáj és az embernek becsületében súlyosan gázol, mert azelőtt "Istenugyseki" oly tiszta legény voltam, melyet csak ritkán látni és bizony nem többször mint fehér rigót és mielőtt nehéz lánc csörgött lábaimon, "eskiszem" oly egyenesek voltak azok mint gyertyaszál. Most hála Isten X. Y. Z. nagybátyám után colossális örökségben succedálok s mely alig gondolná és hihetné az ember — a súlyos és igen alkalmatlan "Erbsteuert" etc. etc. leróván, több mint 800.000 aranyfickókra rüg és az aztán oly "rúgás", mely ellen lócsiszar, cigány koma uramnak tudom nem volna legkisebb kifogása, de nem merem magamat bárhol is mutatni, még mindig "bújodsi" játékot vagyok kénytelen játszani, mert a császárkirályunk még nincs, tán csak most van készüléshben

— az amnestiával még nem akar kirukkolni — és azon semmirekellő gaz favorit ja, ki vele tesz mit akar és őt betű szerint orránál vezeti, nem akarja kiadni a resolutiot.

Felsőged tán bámulni fogja, hogy én ilyeseket mondok és pedig nemcsak Felsőged, de saját személyem ellen, mihez különös abnegáció kell, de ez szükséges, mert máskép nem melegülnek confidentiára az illetők. A provokáló ágensnek mindent mondani szabad, és

minél vastagabbat talál ki, annál nagyobb bizalmat gerjeszt. És ha Felséged néha hallaná, mikor t. i. valakit für das Wohl Euer Majestät kikutatni, rászedni és behálózni akarok, mi mindent nem mondok Felségednek szent személye ellen, úgy hogy egy jó szót sem hagyok bőrén, — bizonyos vagyok, engem Felséged a világ legkajánabb teremtésének tartana és hűségem tekintetében elszédülne könnyen, ámde szerencsémre oly erősen be tudtam magamat fűrni Felséged szívébe és kivált vérébe, hogy tökéletesen meg vagyok győződve, engem többé csakugyan le nem ráz és ekkép kegyes plenipontentiáját soha elveszíteni nem fogom.

Cseh: E tekintetben tökéletesen kezet fogok kegyeddel — és a közopinio szerint nincs több oly impostor a világon, mint ezen maga magát felcsigázta prókátor, ki elég csudálatos, oly kényelmesen fel tudott mászni az éretlen vagy tán inkább rothadt szívü császárnak nyakába, kit nem szenvedhet senki, és ha ma elvinné őt a "Niclo", bizonyosan egyetlen egy emberi teremtés sem banná, tán keserü édesanyján kívül, — és még ez is kérdés, sőt tán csak akkor törne ki az igazi Beifallsturm és Jubel!

így szólt, felséges uram, ezen infámis böhmische kolácsen és ilyest bizonyosan nem tesz, ha erre én kellő ágúit nem adok. — Miből venia sit verbis tökéletesen kiviláglik, mily hasznos Felségedet néha jól bemocskolni, derekasan bepiszkolni, — nem ugyan nyilvánosan, mert ilyest csak Pater Ventura merhetne, de úgy négy-szemközt, en famille, mint I. Napoleon szerint — le linge sale — mi, ne kételkedjék kegyes uram, sok millió által naponként oly regulárter megyen végbe, amint-hogy számtalan fia Istennek mindennapi kenyérért esedezni meg nem szűnik.

Cseh, continuative: De ha a méltóságos gróf oly iszonyatos és alig hihető nagy vagyonhoz jut mint mondá, min egyébiránt egy cseppet sem kételkedek, mert hiszen oly szembeszökőleg valószínű, akkor vájjon mit szándékozik azzal tenni ő excellentiája, mert mostani világban a legnagyobb kincs is igen könnyen elolvad,

midőn másrésről ügyes és hü kezek által duplázni, sőt triplázni lehet bármily roppant vagyont?

Ahá, megcsíptelek jó barátom — ezt gondoltam most magamban, mert a derék bemák — engem magyar-nak és pedig von der Umsturzpartei tartván, minden szavamat mint evangéliumot elhitte, mit Felsőged abból tapasztalhat, hogy engem, alig szagolta meg a 800,000 sárgát, tüstént grófnak, méltóságosnak, sőt Excellentiásnak titulált. O auri sacra fames, mily varázsteli vagy te! Valóban a legeszesebb, legpiffigebb teremtések is elkábulnak a sárga szín fényétől és betű szerint szerelmesek lesznek abba, feltéve, ha a fekete szín elmarad. Alig mondtam ki a 800,000 speciést, — és tüstént elvakult, vagy inkább a sárgába szerelmeskedett a derék minden nemzeti fufangjából kivetkezett cseh industriel. Ő legott 'spanyol kastélyokat' épített fejében és nem tudta eltitkolni égető vágyát a roppant gazdagságú magyarral szorosabb érintkezésbe jönni, — minden szava erre mutatott.

622—4. 1.

A CSEH CUKORGYÁROS CSEH RAVASZSÁGOT AJÁNL A MAGYAROKNAK

Itt is a cseh gyáros beszél Bachhal, akit magyar menekültnek tart, — illetőleg Bach referálja el ezen beszélgetését a császárnak.

152 Cseh. Hogy Excellentiád magyar egyenes és nyílt szívéhez képest fel nem foghatja azon manipulációt, mely szerint mi örökös tartományiak, főleg mi csehok a kormánynak minden rendeletit és kivált financiaális intézkedéseit ki tudjuk játszani, azt minden csudálkozás nélkül elhiszem. — A magyarok átellenében bizonyos pontig egyenes utón volt kénytelen a kormány ez előtt eljárni, — és kivált mi az adót illeti, meg voltak kezei kötve és ha mégis teketóriázni és plusmacherozni kezdett például, mint 1823-ban, oly lármát ütöttek a magyarok, mikép szépen behúzta ismét farkát, — feliciora tempora expectans. És így általában véve nem valá-

nak a magyarok rókaszerepre szorítva, tán jobban mondva tanítva; — általában véve mondom, mert magasabb sphaerákban, melyekben nem szerepelnek rókák, de csak diplomaták, azokban a magyaroknak előkelői szinte minden kenőccsel váltig ki voltak kenve. Ámde nálunk, bol miután elrabolták alkotmányunkat, szabadságinkat, hosszú idők óta egyenesen cselekedni, nyíltan szólni nem volt kevesebb, mint rebellálni, — és minden alkalommal — mikor véletlenül ránk szorultak, legkisebb tétova és ceremónia nélkül rendesen megcsaltak a fölöttünk állók, — természet szerint egész fajtánkban oly furfangi talentum, sőt mondhatni oly genie fejlődött ki, melyről becsületes, egyeneslelkü embernek fogalma sem lehet. Furfang furfangot, hazugság hazugságot szül — és miután az "éhes" ilyesekben, ex rei natura, nagyobb talentumot fejt ki, ha más fegyvere nincs és fejét ráadni kénytelen, mint a "jöllakott"; és az "kinek még nincs" rendszerint mindenben nagyobb activitással jár el, mint az "kinek már van" és ki babérajain már kényelmesen nyújtózik, maga magától értetődik, hogy nálunk még számtalan egyszerű industriel, sőt paraszt is találhatik, ki a császárnak minden beamterjeit elsőtől utolsóig tulnézi és furfangban óriásilag superálja. — És különös, hogy azok, kik alantibb helyeken kezdték meg tiszti pályatérüket és ekkép a népfurfangnak eleusi mysteriumaiban tökéletes felkentek valának — mikor magasabb polcra másznak vagy emelgetnek, mintha egyszerre nem látnának többé semmit, mert nincs könnyebb mint őket rászedni. Sokszor csodálkoztam ezen különös phaenómén magyarázhatlan voltán. Vájjon mi lehet ennek oka? Bizony nem egyéb, mint az, hogy magasabb helyzetükön szédülni kezd fejük, a nagyobb has eltompítja eszüket, — ostobábbak lesznek, — a császári fény, melyhez közelébb állnak, elkápráztatja láttehetségüket etc. etc. vagy hogy nem eléggé dicsérhető méltányosságuknál fogva a legtisztább philanthropia sugárlásához képest így okoskodnak: "Leben und leben lassen" — vagy más szavakkal, "ha én csaltam, loptam és most nagy s gazdag úr vagyok,

ám más szegény legény is élje napjait és legyen szerencsés”. Vajmi széles ezen most érintett ut, — sok becsületes ember elfér egymás mellett. Tehát ”viribus unitis és besonnen vorwärts!” A mostani osztrák faiseurök — kolomposok — közt azonban egyetlen egy sincs, Bach, Bruck, Czörnig et Co¹ — ki a mi árkánmainkba valaha is be lettek volna avatva; — ők csak experimentálnak státus és kormányi dolgok körül, mióta megjött nekik mit dem Amtl der Verstand; — és azért mi most aranynapjainkat éljük, — mert ha még azokat is ki tudjuk játszani, kik egykor tökéletesen úgy cselekedtek és manipuláltak mint mi és ekkép rejtélyeinket, csinjeinket tökéletesen ismerik vagy legalább ismerték, akkor valóban csak kacagnunk kell, ha oly theoretikus prókátorok, aventurierk, charlatánok vagy tentás fráterek gondolnak minket ellenőrizni vagy megcsíphetni, — mint a jelen — minden státus és kormány tapasztalás nélküli sáfárjai és mindenesei a fejes, makacs és ekkép igen korlátolt észtehetségü császárnak, kik en compagnie tulajdonkép csak most élnek, mint halhatatlan Goethe mondogatta, ihre Flegelj ahre. A magyarok, kik mindenben, ha igazán ráadják fejüket, — könnyen kitűnő eminentiára emelkednek, — bizonyos vagyok most rövid idő alatt, — mert egyenes utón nem mennek semmire, oly különös pfiffig rókák lesznek, melyeknek, mint dicső emlékezetű Sámson egykori rókáinak, elvégre semmi nem állhat ellent — és mint talpraesetten mondja a közbeszéd ”Sok lúd farkast győz“, — így még sokkal könnyebben fog sok róka egy Hetzmeisternek véget vetni!

Döblingi hagyatéék II. 631—3. 1.

¹ akkori osztrák államférfiak

AZ UTOLSÓ NAPLÓJEGYZETEK

Kiadta Károlyi Árpád az id. Döblingi kiadványban.
I. 422—3. 1.

153 *20ten Marz 1860.* Ich lebe nicht mehr. Hab mich gebadet. Es besuchen mich Michel Esterházy, Tony Wenckheim,¹ sie und Kinder, Heinrich Zichy². — Esse alléin. Béla, der die Nacht nach Rakitsan fährt. Crescence, Ödön. Dieser verspricht "nie zu spielen".⁸ — Crescence sprach mit George Festetics.⁴

21 ten Marz. Entzündenes Aug. Das Leben wird mir lästig. — Marie und Tony! Ich esse alléin. Dr. Sigmund besucht mich. Mit Kiss⁵ Schach. Madame® ist heiser und bleibt im Bett.

22ten Marz. Mein Ende nahet mit Riesenschritten. Sie werden mich ins Unendliche quálen. Ich muss mich dem entziehen!! Ed. Zichy. Nákó.⁷ Dieser wurde zu Lanzkoronsky berufen um Rede zu stehen! Lopresti. Es isst Crescence Sophie,⁸ Ödön und Geysa bei mir. Madame unsichtbar.

23ten Marz. Waren meine Augen wieder zu brauchen. — Geysa. — Esse alléin. Madame noch immer invisible. — Kiss Schach.

24ten Marz. Geysa. Ich esse alléin. Kiss. — Fáik und junger Lonovics. Baron Babarczy. — Jósika® sehr übel.

25ten Marz. Unabwendbar — verloren! — Mein Ende (?) kann jeden Augenblick eintreten. Stelle Voll-

¹ mostohaleánya, gr. Wenckheim Antalné, szül. gr. Zichy Mária ² Crescence, Széchenyi felesége, mostohafia ³ legifjabb fia, Ödönről akkor derültek ki kártyaveszteségek ⁴ gr. Festetic György, akit halála után javai gondnokának akart ⁵ Kiss Márton, ímoka ⁶ Görgen doktor felesége ⁷ gr. Nákó Kálmán, akit mint cs. és kir. kamarást a főkamarsmester, gr. Lanckoronski, kikérdezett amiatt, hogy szalonjában állítólag tiszteletlenül beszéltek a császárról ⁷ testvérnénje, gróf Zichy Ferdinándné ⁸ br. Jósika Samu, volt erdélyi kancellár, az ú. n. ókonzervatívok egyik vezére, kinek ekkor bekövetkezett halála mélyen hatott Széchenyire

macht für Heinrich auf. Abend Crescence mit Geysa und Ödön! Jósika besser!

20ten März. Ich entsetze! Ich kann mein Leben nicht tragen. Ich muss mich vernichten! Esse alléin. Vanis¹ bringt Geld. — Geysa. Jósika besser. — Kiss: "Meskóné meghalt". (?)

27ten März. Ich stöhne nach Vernichtung!?! Doctor macht mirbange. Esse alléin. Geysa! Abend Schach mit Kiss.

28ten März. Jósika gestorben! Unersetzlicher Verlust! — Ich esse alléin. Bin ganz zerrissen. SchachKiss!

29ten März. Voll Verzweiflung. Kiss den Abend Schach. Ich wollte bei der Nacht mein Leben enden.

3ten März. Verzweifelt. Kann nicht leben und auch nicht sterben.

31 ten März. Bin verloren! Széchenyi Imre des Abends mich besucht.

1 ten April. ----- Kann mich nicht retten!

I. 422—3. 1.

¹ a Széchenyi-család pénztárnoka

IRODALOM

Széchenyi István munkáit és azok nevezetesebb kiadásait már az előzőkben, az egyes részletek bevezetéseiben megemlítettem.

Életrajza: *Friedreich István*: Gr. Széchenyi István élete, 2 kötet, 1915, elavult; — megtalálható Sz. életrajza *Bártfai Szabó László*: A sárvár-felsővidéki gr. Sz. család története III. kötetében, 1926. Újabb, nagyszámú adalékok főként a *Klebelsberg-jéle* Fonies-kötetek nagy terjedelmű bevezetéseiben, továbbá *Viszota Gyula*, *Bártfai Szabó László* kisebb, külön megjelent műveiben.

Anthológiák: *Berzeviczy Albert*: Gr. Sz. I. munkáiból, 2 kötet, 1903; — *tőlem*: Sz. igéi, 1921; — *Fekete József és Váradi József*: Sz. vallomásai és tanításai, é. n. (bibliográfiával).

A történeti Sz. megismerésére fontosak: *b. Kemény Zsigmond*: Gr. Sz. I., 1851 (összes műveinek Gyulai Pátféle kiadásában 9. kötet, 1907); *Kovács Lajos*: Gr. Sz. I. közéletének három utolsó éve 1846—48, 2 kötet, 1889; — *Péterfy Jenő*: Sz. I. (összegyűjtött művei Angyal Dávid-főle kiadásában, 3. kötet, é. n.); — *Angyal Dávid*: Gr. Sz. I. történeti eszméi, Budapesti Szemle 1907 és Néhány Sz.-probléma, Magyar Figyelő, 1913; — *Schaffer Károly*: Gr. Sz. I. idegrendszere szakorvosi megvilágításban, 1923, Gr. Sz. I. lelkivilága orvoslélektani szempontból, Magyar Szemle, 1933 és Sz. Döblingben, Budapesti Szemle 1934 (Sz. lelki alkata és betegsége rajzánál teljesen Schaffer professzor nézeteit követtem). — V. ö. még *tőlem*: Három Nemzedék (a Sz.-vel foglalkozó rész mindegyik kiadásban változatlan) és a Hóman—Szekfű Magyar Történet 7. kötetében a Sz.-ről szóló rész.

TARTALOM

	Oldal
ELŐSZÓ.....	1
GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN	5
I. Élete	5
II. Mai jelentősége	23
A REFORM	29
A naplóból 1814—1829	31
Hitel. 1830.....	44
Honnunk szebblelkü asszony inak	46
Tudnivaló	46
Előszó.....	46
Bóvezetés	54
Néhány a tárgyat megelőző észrevétel.....	58
A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához ké- pest lennie kellene.....	66
A magyar nem bírja magát olly jól, mint körülményei engednék	77
A robot vagy szakmány	96
Rendelések feleslege	98
A hitel tágosb értelemben.....	100
Polgári erőnybül.....	103
Nemzetiség	104
Concentratio	114
A kiművelt emberfő	120
Bérekesztés	127
Kötelességekrül.....	133
Lárma	146
Tanács	158
Végszó	168
Világ. 1831.....	175
<i>Az előszóból</i>	176
Magyarország állapot ja.....	178
A magyar múlt	188
<i>A magyarság átalakulása nemzetiség és közértelmesség által</i>	188

<i>A nemzeti egyesítés lépései: lóverseny, tudós társaság,</i>	
<i>casino</i>	194
<i>Széchenyi álma a magyar jövőről</i>	198
<i>A közteherviselésről</i>	200
<i>A magyar bortermelés és kereskedés</i>	201
<i>A magyar gabona-, állat- és gyapjúkereskedés</i>	214
<i>A magyar nyelv</i>	219
<i>Beszélgetés egy angol pénzügynökkel</i>	223
<i>A kifejlett emberfő</i>	226
<i>A pest-budai hid</i>	226
<i>Nemzetek szabadsága,</i>	228
<i>BoramIT jobb sikere végett</i>	230
<i>Lótenyésztés és lóverseny</i>	234
<i>Stadium. 1833</i>	237
<i>Alkotmányos reform szüksége</i>	237
<i>A jobbágság politikai felszabadításáról</i>	240
<i>XII törvény</i>	241
<i>A parasztság, a magyarság fenntartója</i>	246
<i>Beszélgetés Van Peng és Simaházy közt</i>	247
<i>Mister Irwing és a szerző beszélgetése</i>	250
<i>A nemesi jog védelme: kiterjeszteni azt a jobbágyokra</i>	257
<i>A jobbágyok törvényelőtti egyenlősége</i>	258
<i>A jobbágy védelme a földesúrral szemben</i>	259
<i>Visszélések a megyei házipénztárnál</i>	262
<i>Dunaszabályozás</i>	264
<i>A nemesi előjogok: a termelés akadályai</i>	265
<i>Hunnia. 1834—35</i>	267
<i>A magyar nyelv országos használatáról</i>	267
<i>Pesti por és sár 1934-34</i>	271
<i>Buda-Pest pora, pizska és fejlesztése</i>	271
<i>A magyar ház bajai: nedvesség, tűzveszély, zaj, stb.</i>	275
<i>A vidéki nemesi kúriák hiányai</i>	277
<i>Dialog a magyar táj megjavításáról</i>	278
<i>Pesten a magyar táj- és múltnak megfelelő építészet kell</i>	280
<i>Faultetés és köszén</i>	282
A FORRADALOM ELLENÉBEN	287
<i>A kelet népe. 1841</i>	289
<i>A magyar süllyedés, min már atyja is bányakódot —</i>	
<i>Miért fordul a magyar a múltba?</i>	290
<i>A magyar felébredt, de jövője még bizonytalan</i>	291
<i>Veszély fenyegeti a magyart</i>	292
<i>A nemzetiségi veszély — Hogyan bánjunk a nem-magyar</i>	
<i>nemzetiségekkel?</i>	293
<i>Az alkotmány kiterjesztése kell</i>	296
<i>Kossuth népszerűsége</i>	296
<i>A népszerűség veszedelme</i>	297

<i>Kossuth elvei helyesek, de modora nem</i>	298
<i>Ész és szív</i>	299
<i>Kossuth cikke a tetszhalotról</i>	300
<i>Kossuth túloz</i>	303
<i>A reform megindult — túlzás és uszítás már nem kell</i>	305
<i>A nemesi adózást és törvény előtti egyenlőséget a miniszteri felelősségtől függetlenül kell bevezetni</i>	308
<i>Buda és Pest mint központ — Ősiség eltörlése — Vasutak — Nemzeti bank — Nevelés — Észszerű reform a kelet népe számára</i>	311
<i>Kérés Kossuthhoz</i>	319
<i>Garat. 1842</i>	320
<i>A "handábanda" hazai politika</i>	320
<i>A Magyar Academia körül. 1842</i>	324
<i>A külsőleges magyarosítás ellen</i>	324
<i>Vieuxtemps. 1843 március 30</i>	335
<i>Két garas. 1843</i>	348
<i>I. cikk, 1843 aug. 20</i>	348
<i>XXIV. cikk, 1843 dec. 31</i>	356
<i>Politikai programtörédek. 1847</i>	360
<i>Az ő szerepe a kormány mellett</i>	360
<i>Az ellenzékiesség érdemei és kára</i>	362
<i>A magyar, s vele Ausztria elmaradásának okai</i>	364
<i>A forradalmi láz belső logikája</i>	367
<i>A kormány bűnei</i>	368
<i>"Önismeret"</i>	370
<i>Az ausztriai kapcsolat és az ellenzék</i>	371
<i>"Kuruc politika"</i>	375
<i>"A lovagiság körüli zavart idea"</i>	376
<i>A "házassági viszony" Ausztriával</i>	377
<i>Kossuth izgatói pályája</i>	378
<i>Kossuth és Széchenyi eltérése az adóügyben</i>	382
<i>Kossuth öntudatlan forradalmár</i>	385
<i>Kossuth mondjon le a politikai vezérségről</i>	388
<i>Az 1848-i naplóból</i> .	396
<i>Széchenyi jóslata 1848 augusztus végén</i>	406
DÖBLINGBEN	409
<i>Egy döblingi levél</i>	411
<i>Önismeret. 1857</i>	414
<i>A pesti árvíz</i>	414
<i>Hálószoba jó elhelyezése</i>	418
<i>A döblingi nagy magyar szatíra</i>	424
<i>Megfigyelései a népi jellegről</i>	425
<i>Ferenc József hajthatatlansága</i>	430

	Oldal
<i>Schwarzenberg herceg és Bach jelle,e, Bach zsandárai</i>	439
<i>Apponyi és a császár, a császár és Bach párbeszéde</i>	451
<i>Az orsovai medve</i>	457
<i>Bach magyar vér kiontását javasolja</i>	461
<i>Bach javaslata a magyarság kiirtására</i>	463
<i>A germanizáló némettség</i>	470
<i>Bach és a cseh cukorgyáros beszélgetése</i>	475
<i>A cseh cukorgyáros cseh ravaszságot ajánl a magyarok-</i> <i>nak</i>	478
<i>Az utolsó napló jegyzetek</i>	481
IRODALOM	483